יהדות לוב

יהדות לוב

מאמרים ורשימות על חיי היהודים בלוב: ראשית
בואם ללוב, מבנה הקהלות והחיים הדתיים,
החברתיים והלאומיים שלהן, מאורעות הדמים,
הגנה, העפלה, עליה והתישבות, חווי ומנהגים ועוד.

יוצא לאור לרגל מלאות עשר שנים
לעלית יהודי לוב לארץ ישראל
(תש"ט – תשי"ט)

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

בהוצאת ועד קהלות לוב בישראל

איספו את החומר, עיבדו והכינו לדפוס:

פריג'א זוארץ

עמישדי גויטע

צוריאל שקד

גבריאל ארביב

פריג'א תייר

כל הזכויות שמורות למו"ל

א ל ו ל, התש"ך — 1960 —

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

נדפס בדפוס „העשור" תל־אביב, רח' המסגר 66

לזכר ההבר היקר, שנשרף באש
אהבתו לעמו, תורתו ולשונו

ציון שאול אדאדי ז"ל

מוקדש הספר הזה

ציון שאול אדאדי ז"ל

(א' שבט תרס"ט — ט' אדר תשט"ו)

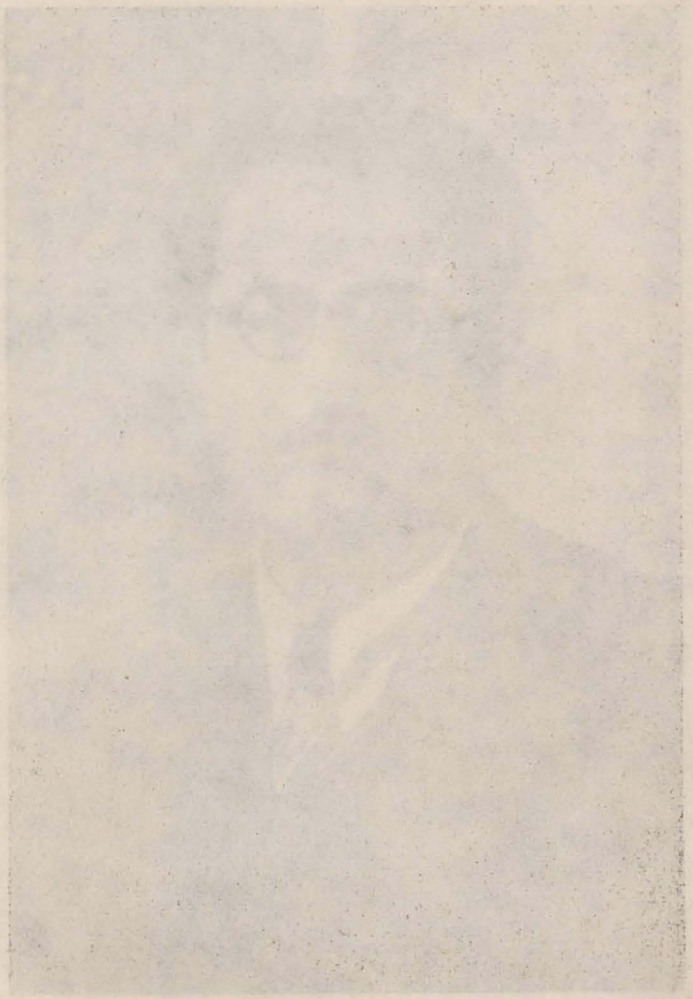

חוות דעתו של כבוד נשיא המדינה, מר יצחק בן־צבי — ראש מכון בן־צבי, על הספר

מכון בן־צבי
לחקר קהלות ישראל במזרח התיכון
האוניברסיטה העברית, ירושלים

BEN-ZVI INSTITUTE
FOR RESEARCH ON JEWISH COMMUNITIES IN THE MIDDLE EAST
THE HEBREW UNIVERSITY, JERUSALEM

ירושלים, י"א בתשרי תשכ"א
ת. ד. 7007 2 באוקטובר 1960

JERUSALEM,
P.O.B. 7007

פרשת ישובם של היהודים בלוב פרשה גדולה ומופלאה היא בתולדות עם ישראל. ישוב קדמון מושרש החזיק מעמד בתנאים ובנסיבות קשות ושמר על צביונו ואופיו בתוך המסגרת הכללית של האוסה. פעל ויצר בכסים רוחניים, שחרגו ממסגרת מקומו והיו לקניין הכלל. ישוב בידח אך לא מוזנח, מרוחק וקרוב לקהילות רחוקות.

באה שעת תקומת העם ושעת גאולת קהילות לוב הגיעה. המוני־המונים התעוררו מרצון לבם לעלות לארץ הבחירה וקהילות שליטות נעתקו ממקומן וחזרו ונשתלו בארץ מכורתן.

במדינת ישראל משתרשים יהודי לוב ומתמזגים בתוך שאר שבטי־ישראל במעשה הבנין ובסיגול אורח־חיים חדש הממזג בקרבו גם את הישן.

הגיעה, איפוא, השעה להעלות על ספר פרשה היסטורית חשובה זו של קורות השבט הזה, שרק מעטים ויחידי סגולה בזקקו לה וראש וראשון להם הוא ידידי פרופ' נחום סלושץ, שבספר מסעותיו "מסעי בארץ לוב" (תרצ"ח ו־תש"ג), שהוא חלק אחד מחיבורו הכללי "ספר המסעות", קרע לראשונה חלון לעולם סגור בפני רבים. כזאת ראו ועשו אנשי ועד קהילת לוב, שרוח לבשה אותם וניגשו אל המלאכה לעשות אותה באמונה. חומר רב ומקיף אספו ואותו הם מגישים עתה לקורא העברי.

דפדפתי בעליו של הספר וראיתי, שיש בו פרקי הסטוריה ופולקלור, תולדות בתי־המדרש והחכמים ומוסדות הציבור, על החינוך, ההווי והמנהגים. רבי־עניין הם הפרקים על עמידתם בגבורה של יהודי לוב, ביחוד בימי מלחמת העולם השניה, העפלתם וחלקם החשוב בהגנה ובצבא. ודאי הוא, שספר כמין זה אין בו מן הסגולות של המחקר ההסטורי הטהור ולא זו מגמתו, אך יש בו חומר ולבנים להסטוריון, שיבוא להקים הבנין של תולדות הקהילה. הקורא הרגיל ימצא בו סקירות מפורטות על יהדות לוב, ויקבל מושג באמן מחייהן של קהילות אלו ויצא נשכר.

ועד קהילות לוב

יבורכו העושים והמעשים במצוות זו, אשר הקימו יד־ושם וזכר לאבותיהם ולצור מחצבתם.

יצחק בן־צבי
ראש מכון בן־צבי

עם הספר

זכה דורנו מה שלא זכו דורות רבים מאד לפניו: הבטחת ה' לעמו, על ידי אדון הנביאים, „אם יהיה נדחך בקצה השמים — משם יקבצך ה' אלקיך" — נתגשמה לעיניו; תפלת הדורות „וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ לארצנו" — נתקבלה, ומאות אלפי שבי גולה באו לארצם מכל פינות תבל, בכדי להכות שרשים באדמת מכורתם הישנה החדשה, לחדש את פניה ולחדש את חייהם וחיי בניהם ובני בניהם אחריהם עליה, כקדם.

זכינו אנחנו בני קהלות לוב ונמנינו עם אותן הקהלות שעלו כולן — או כמעט כולן — בזקניהן ונעריהן, נשיהן וטפן. עליית לוב היתה אחת העליות המבורכות שחיסלה כמעט לגמרי את הגולה בארץ זו. עליה זו — שהחלה טיפין טיפין, אם בדרך רשמית או עליה ב', דרך איטליה או ארצות אחרות — הגיעה לשיאה בשנות 50—1949, שבהן עלו המונים בגלים גדולים ומסודרים, אשר כתוצאה מהם חוסלו לגמרי כל הקהלות של ערי השדה, הן בטריפוליטניה והן בקירינאיקה, ונשארה רק קהלה קטנה המונה פחות מארבעת אלפים נפש בטריפולי הבירה ומאות אחדות בבנגאזי.

כיום, כעבור עשר שנים מתקופת עליה זו, הגו כמה מחברינו את הרעיון להקים יד וזכר לכל מה שהיו פעם קהלות לוב בגולה זו ולהנציחן בספר זה, שבו יבואו מאמרים ורשימות על כל מה שנוגע לחיי קהלות אלה: על ראשית בואם של אבות אבותינו לארץ לוב, על חייהן הדתיים, הלאומיים, החברתיים והתרבותיים של קהלות קודש אלו, ארגוניהן ומוסדותיהן, שאיפתן לציון והתעוררותן לקראת התחיה הלאומית. בספר יבואו פרקים על השעות הקשות שעברו על קהלות לוב בזמן מאורעות הדמים, על ההגנה העצמית, ההעפלה וההחלצות להגנת הארץ בזמן מלחמת השחרור ועל התערותם של בני קהלות לוב במערכת החיים החדשים בארץ לכל צורותיהם, ועוד.

רוב רובם של הדברים המתפרסמים בספר זה, רואים אור בפעם הראשונה, ובטוחנו שציבור הקוראים ימצא בהם ענין רב, במיוחד אלה שלא הכירו את חיי בני עדה זו בארץ מוצאם ורק פה בארץ היתה פגישתם והכרותם הראשונה, ידפדפו בספר זה וממנו ילמדו ויכירו את מקורותיהם, חייהם ומנהגיהם של אחים רחוקים אלה, שבחסד ד' נעשו קרובים. בספר זה יעיינו גם בני הדור הצעיר אשר זכו לעלות בגיל רך, ולא ידעו את אורח חיי אבותיהם בארץ גלותם, יעיינו בספר הזה וידעו את המקורות מהם שאבו אבותיהם את הכוח, העוז והמרץ לעמוד בטהרת יהדותם הצרופה עד יום עלותם ארצה, ובחייהם החדשים בארץ עד היום הזה.

עמל רב הושקע מצד העורכים באיסוף החומר הרב, עיבודו, סגנונו וסידורו. אם ימצאו הדברים את דרכם לכל בית בישראל ולכל לב של קורא הוגב ספר זאוהב חקר קהלות — והיה זה שכרם של העורכים וסיפוקם המלא על כל עמלם.

תל־אביב, אלול התשי"ט. **העורכים**

חובה נעימה היא לנו להודות לכל אלה אשר עזרו לנו בהכנת הספר ע"י המצאת חומר, מסמכים ותמונות. כמו כן אנחנו מודים למפלגה הדתית־הלאומית והסוכנות היהודית על תרומותיהן, עזרה בהדפסת הספר.

יעמדו כלם על הברכה.

פרק א

בְּמַהֲלַךְ הַדּוֹרוֹת

כִּי שְׁאַל־נָא לְיָמִים רִאשׁוֹנִים
אֲשֶׁר־הָיוּ לְפָנֶיךָ (דברים ד, לב)

1. לוב — (ליביה)
2. טריפולי של לוב
3. תולדות היהודים בלוב
4. מקצועות היהודים בטריפולי
5. קהלת טריפולי ומוסדותיה
6. היהודים בקירינאיקה
7. מחיי היהודים בקירינאיקה
8. יהודים יושבי המערות
9. פורים אשריף ופורים ברגל
10. גדולי ישראל בלוב
11. היהודים בלוב של היום

Page X

לוב — (ליביה)

לוב היא מדינה ערבית באפריקה הצפונית, בחוף הים התיכון, גובלת במצרים ממזרח, בסודאן מדרום מזרח, אפריקה האקואטוריאלית הצרפתית ואפריקה המערבית הצרפתית מדרום, אלג׳יר ותוניס ממערב. לאורך החוף ארץ שפלה מבותרת בנחלי אכזב שמשני עבריה גושי הרים. ברובה ארץ מדברות ואיזור פורה צר לאורך החוף. במדברות נאות מדבר רבים, האוכלוסיה 1,160,000 נפש. ערים ראשיות טריפולי ובנגזי (המשמשות חליפות כערי בירה), מיזוראתה, חומס ודרנה.

עד להכרזת העצמאות היתה הארץ כבושה תחילה ע״י הטורקים, אחריהם האיטלקים ובמלחמת העולם השניה נכבשה ע״י הצבא הבריטי — (אזור החוף) והצרפתי — (פנים הארץ — פזאן).

ה ח ו ק ה

מונרכיה — המלך, הוא גם מנהיג דתי מכת הסנוסים, ובית נבחרים בן 50 צירים.

כ ל כ ל ה

גידול תמר, זית, הדרים, חיטה, שעורה, גפן וטבק, גידול בקר, צאן, גמלים סוסים וחמורים. היצור: שמן זית, שטיחים, מחצלות, מוצרי עור ומלאכת מחשבת בזהב וכסף, דיג ספוגים ודג הטונה ומחצבי מלח.

אחת הככרות בטריפולי העיר

יהודים

לפני יסוד המדינה נמנו בלוב 35,000 יהודים. חלק גדול מהם עסק במסחר ומלאכה כצורפי זהב וכסף ועושים במתכות. מאז עלו ארצה במסגרת קיבוץ גלויות 31,000 נפש [1].

בשנות 12—1911 סבלו היהודים סבל רב בימי מלחמת טורקיה־איטליה.

השלטון האיטלקי התייחס ליהודים באהדה בזמן הראשון; המצב הורע אחרי שהשלטון הפאשיסטי התחיל לשאוף לרכישת אהדת הערבים על חשבון יהודי המקום.

בשנת 1937 הוציא המושל האיטלקי איטלו בלבו צו לפתיחת חנויות היהודים בשבת, ומשום הסירוב הכללי הולקו סוחרים יהודים בפומבי בככר טריפולי הבירה. במלחמת העולם השניה נגרם נזק רב לחיי היהודים ורכושם בזמן הקרבות וההפצצות שרובם היו באזור החוף. כנגד זה סייעה מציאות הגדודים העבריים מא"י להרמת ההכרה הלאומית והגברת השאיפות הציוניות בקרב יהודי לוב (שלא היו חסרות גם לפני כן — עיין בפרקים הבאים — הערת העורך).

אחרי מלחמת העולם השניה גרמה הסתה מתגברת של החבר הערבי לפרעות קשות ביהדות לוב. בנובמבר 1945 וביוני 1948, שבהם נפגעו כ־300 הרוגים ופצועים ורוב חנויות היהודים נבזזו. מאז, ובעיקר מאחר מלחמת השחרור היתה יציאה כמעט כוללת של יהודי לוב לישראל.

(ע"פ האנציקלופדיה יזרעאל)

---

1) הערת המלביה"ד: נתנו את המספרים כמו שהופיעו באינציקלופדיה. הנכון הוא: היו בלוב 38.000, עלו 34.300.

טריפולי של לוב

לוב המערבית או טריפוליטניה עדיין היא שייכת לארץ התלאובות אשר מפרצי הסירטים (הגדול ממזרח והקטן השוטף את חופה של תוניס) הם גבוליו מצד הים התיכון. זוהי ארץ מדבר גדול, אבל יש בה כמה נאות גדולות ופוריות לאורך החוף ובפנים החולות משתרעת כחוט השדרה שרשרת של הרים נושבים שנקראו בשם הכולל ג'בל (הר), במקומות אחדים הנוף הפורה מתרחב ומגיע עד הרמות הגובלות את ההר ובונה אזור שלם של ארץ זרועה, כגון החבל אשר בין כומס (לפנים לבדה) ובין מסלאתה או המישור התלול, אשר לפני מצראתה. בתנאים פיסיים כאלה לא היה מעולם מקום בטריפוליטניה ליסוד ממלכה תרבותית: המדבר ונאות הדרום נשארו מעולם נחלה לשבטי לובים, אשר סופרי קדם והמדרש מדגישים את פראותם, ואולם באיזור החוף, וביחוד במקומות שיש בהם מחסה לאניות, הקדימו הצורים לבנות תחנות מפלט לאניות וערי מסחר, אשר סחרו אל קרת־חדשה בדרכי הים ושלחו אורחות בדרכי המדבר ללב ארצות הכושים אשר מעבר לצחרה. מצד הים נמצא „שדה לובים" זה — כאשר קראו לו הפונים — כקשר נוח עם חופי המערב, בעוד ישימון הסירט וקשיי השיט במפרציו הבדילו בינו ובין קיריניאה. על כן נשארה טריפוליטניה לנחלה־סגורה בפני עם זר — לקרת חדשה — וצורים ישבו בעריה: עית (היא טריפולי), לבדה וסברטה, מלבד בנותיהן אשר בשדה ועל פרשת דרכי האורחות.

מלבד אגדות ושיחות זקנים לא מצאנו כל ידיעה על ראשית הישוב היהודי בלוב המערבית, ורק מזמן הכיבוש הרומי, מאז ניצחו את צבא קרת־חדשה במלחמה הפונית השניה, אנו מתחילים לשמוע על מציאות יהודים בארץ, בחורבות ערי מושב קדומות נתגלו שברי כתובות ביוונית — ראיה לדבר כי הגיעו לשם הלניסטים מפליטי קירני — וכן נמצאו פיתוחי סמלים ומטבעות של מלכי יהודה האחרונים (מטבעות מסוג זה נמצאות במוזיאון בטריפולי).

התלמוד והמדרש (יבמות סג, ב; מדרש תהלים קט וכו') מזכירים גוילים שגלו לבבריה ולמורטניה והם קרואים בשמות שבטי ברברים, מהם ידועים עד היום, ואחרים, שכבר נעלמו מעל פני הארץ. היהודים יושבי ההר קבלה קדומה בפיהם, כי אחד משרי הצבא של טיטוס, שנקרא בשם היווני פנגור — נזכר במדרש איכה — הביא ללוב שלושים אלף יהודים והושיבם בהר שבו הם יושבים עד היום. ספרים שנכתבו בזמן מאוחר, כגון ספר יוחסין לר"א זכות, מקיימים מסורת זו שעל אמיתותה מעידים גם קלסתר פני היהודים יליודי אפריקה, מנהגיהם ואורחות חייהם. ידוע ברור כי בלב הסירט נמצאה בזמן הרומאים מושבה יהודית־רומית שנקראה בשם „כפר היהודים הקיסרי".

את היהודים בעיר עית (היא OEA והיום טריפולי) ושהיו ביניהם יודעי ספר, מזכיר ההגמון אוגוסטינוס בערך בשנת 400. אבל כבר בזמנו של זה עלו הוונדלים על אפריקה והשתלטו עליה בעזרת הברברים ואז תפס שבט נפוסה שעמד בדת ישראל את אזור הים של טריפולי. במאה השביעית נלחמו השבטים הברברים, שמהם היו עכו"ם ונוצרים ומהם יהודים, מלחמות קשות במוסלמים כובשי הארץ, יחד עם האחרונים באו ללוב יהודים רבים מגלילות ערב וסוריה, אשר הביאו עמם את הלשון הערבית — ואפילו את הכתב הכופי המיוחד — ומאז נמצאו יהודי לוב בקשר אמיץ עם יהודי מצרים ואיטליה. יהודי טריפולי, ברקה

ולבדה נזכרים בתעודות הגניזה ממצרים. בקרבת העיר גילו בימינו מצבה של תלמיד חכם משנת ד' אלפים תשכ"ג.

בראשית האלף השני לספירתם כבר היו קיימות הקהילות הראשיות של לוב כמעט כולן: בהוספה לקינה של הראב"ע על חורבן יהדות ספרד והמערב שאת טופסה נביא להלן נמנו בשמות הקהילות הללו: עדת צורמאן, ממערב על יד אי ג'רבה, וקאבס בגבול תוניס; — טראבלס (טריפולי): מסלאתה ומצראתה ממזרח (באחרונה מצאתי כתובות בעברית מלפני כאלף שנה). ואשר לישובים בג'בל (ההר) הנה עלה בידי לגלות מצבות של קברים משנת ד"א תתקי"ט ועד ה' אלפים קנ"ב המעידות כי הישוב הקדום נשאר שם עומד וקיים דורות רבים ורק בראשית המאה השש עשרה עזבו היהודים את הר נפוסה והלכו לגור בטריפולי ובנותיה, אבל עד הדור הזה נשארו שלשה כפרים, שכל יושביהם יהודים, אחד בהר יפרן ושנים בהר גריאן — האחרונים יושבים במערות מתחת לאדמה — וכולם יחד יש להם מסורת, מנהגים וארחות חיים קדומים מאוד. הם רוכלים, צורפים, נפחים, ועושים בכל מלאכה ויש ביניהם יודעי תורה ואפילו מחברים ופייטנים.

לפני גירוש ספרד נמצאה בטריפולי קהילה חשובה שהיו בה "שמונה מאות בעלי בתים ובהם חכמים ונבונים" ונחשבה לעיר גדולה לאלוקים (עי' ספר יוחסין לר' אברהם זכות, וכן עמק הבכא של ר' יוסף הכהן, ועוד) — שתשובות חכמי ספרד מזכירות אותה — אבל בשנת 1510 כבש מלך ספרד את העיר ואגפיה והוליך את כל היהודים בשבי לנפולי "ותשאר העיר שממה" ואולם בינתיים עלו התורקים וגרשו את הספרדים ואז הגיע קהל גדול מיושבי הר נפוסה לטריפולי ועל ידו נתחדשו חיי הקהלה. עד היום נושאת את חותמם של ילידי המדבר שהם ניכרים בשמות המשפחה ובמנהגים המיוחדים להם. ילידי ההר האלה נבערים מדעת התורה, אבל בשנת הש"ט הגיע הרב המקובל ר' שמעון בן לביא — מחבר הפיוט: בר יוחאי! — לטריפולי ונשאר שם ללמדם תורה ומצוות וכמעט ש"גיירם" (כך מודיע ר' חיים יוסף דוד אזולאי ב"שם הגדולים" ערך שמעון בן לביא) והחזירם ליהדות המסורה — ומשם התפשטה ידיעת התורה גם בעיירות החוף והמדבר; בתשובות גאוני הספרדים מדורות הגירוש נזכרת גם עיר מצראתה.

בשנת התכ"ד פשטה האמונה בשבתאי צבי בטריפולי ואגפיה — אבל בהשפעת חכמי איטליה, לא התמידה ימים רבים, אם גם הפיחה רוח חיים בקרב תלמידי החכמים והפייטנים וגרמה להתפשטות הקבלה המעשית. במאה הי"ח השתקע בטריפולי החכם מסעוד רוקח מאיזמיר והרביץ תורה בישיבה, שממנה יצאו כמה דורות של חכמים, פייטנים ומחברים.

השלטון התורכי במדינה נידחה זאת הביא עמו במידה ידועה בטחון החיים, אבל לא תמיד בטחון הרכוש וחיים של כבוד. היהודים היו הסרסורים, טובעי המטבעות ועושי הנשק של השלטונות והם שסחרו בשלל שודדי הים, אשר טריפולי שמשה מרכז להם, וגם עסקו בפדיון שבויי הנוצרים. וכן נועד לסוחרים ולאומנים היהודים תפקיד גדול בסחר האורחות, שהתנהלו בין כרכי הים ובין ארצות סודאן. ואולם כמה פעמים סבלו היהודים מתגרת קנאי האיסלם, שקמו עליהם להשמידם, וגם מידי הפחות והמושלים מטעם תורכיה. עד היום חוגגים יהודי העיר שני ימים של פורים מקומיים: האחד בכ"ג בטבת נקרא בשם פורים א־שריף על שם צורר שביקש לכלותם וניצלו מידו בשנת התס"ד; והשני בכ"ט בטבת נקרא "פורים בורגול" על שם פחה עריץ, שהרבה לענות את היהודים

ולרוצצם עד שבא קיצו וברח מן העיר בבושת פנים (שנת התקנ"ה), ימי פורים מקומיים כאלה יש גם בערים אחרות.

משנת 1711 עד 1835 משלו במדינת טריפולי הפחות לבית קרמנלי — שהיתה ברית כרותה ביניהם ובין חשובי היהודים, והם היו יועצי השלטון, גובי מסים ומנהלי עסקי המושלים. גם הקונסולים של ממלכות אירופה ביקשו את קרבתם. ואולם גם בשנות שלוה אלה סבלו היהודים לפרקים מן העושק והחמס ששררו במדינה וגם מגיפות איומות עשו בהם שמות פעם בפעם. בשנת 1835 שבו למשול בטריפולי פחות מטעם השלטון בקושטא — אשר נהגו כמנהגם: השוחד היה המנוס הבטוח ביותר — מחוץ למעטים שזכו לחסות בצל הקונסולים — בשביל האמידים ואנשי הביניים, אבל המון העם המשיך לחיות בעוני ודחקות גדולה.

בסוף המאה האחרונה נוסד ביה"ס של חברת כי"ח אשר מוריו וסדריו הכניסו רוח חדשה בקרב קצות העם. גדולה היתה פעולת ה„תלמוד תורה" המתוקן הגדול אשר נוסד ע"י העשירים לבית נחום, כי ממנו יצאו אלפי תלמידים יודעי תורה ועברית. הכיבוש האיטלקי בשנים 1911—1912 שינה בעת הראשונה לטובה את המצב החוקי והאזרחי של היהודים ובני הנעורים התקרבו לחיי ארצות הצפון, אבל לא היה סיפק בידו להביא להם פרנסה בכבוד ולא חופש אזרחי גמור עד שקפץ גם על יהודי לוב רוגזן של רדיפות היטלר — אשר רובם זכו להינצל מהן כציפור מכלוב.

ואלה דברי הקינה שהוסיף פייטן מאפריקה על קינתו של הראב"ע:

ולמה רבי אברם, קצת מקומות שכחת,
עיר לחאמא וגם קפצא וג'ירבה[1] לא זכרת,
אשר כלו ברוב גלות ועונם דלגת.
עדת צורמאן[2] הנבוכים וגם קהל מסלאתה
ושכחת את קהל הנבוכים מצראתה...
ונתנו עליהם מסים ועבודה קשתה,
והלך קצתם וברח, לא באו עד עתה.
וקצת גלו לג'ירבה העיר אשר שכחת...
ואתפלש בעפר על תוניס[3] ועל סוסא,
וגם אכה על לחיי על הלמהדייא הרמוסה,
ונמס לבי בקרבי לקאבס המיוחסה
ופניתי לטראבלס[4] בעודה נעמסה...

(עפ"י סלושץ — מסעי בארץ לוב", משנת התרס"ו —1906)

---

1) מקומות בדרום תוניסיה.
2) מכאן ואילך שמות ערים בטריפוליטניה.
3) כאן נזכרות ערי תוניסיה.
4) טריפולי.

תולדות היהודים בלוב

היהודים הגיעו ללוב בפעם הראשונה בימי שלמה המלך, על זה העיד הסופר הביצנטיני פרוקופיו מקיסריה שהיה מזכירו הפרטי של הכובש ביליצאריו. כשפרוקופיו הנז' נכנס לבוריון שבסירת (לוב) יהודי המקום הראו לו ביה"כ שנוסד, לפי הקבלה שבידיהם, מימי שלמה המלך.

בתנ"ך מסופר שעל שולחנו של שלמה המלך היה מופיע בין שאר העופות „הברבור" המובא מבירבירייה. היות ובוריון נמצאת בארץ בירבירייה, יש להניח שהיהודים השתקעו באותו מקום כדי להשיג למלכם את העוף הנ"ל.

כשעורכו של העתון „לא כוארטא ספונדה" — שהיה מופיע בטריפולי, פנה בשאלה לפרופ' לאנטרופולוגיה באוניברסיטה שבמודינה (איטליה) על הגירת היהודים הראשונה ללוב, ענהו החוקר: מימי הפיניקים — בעלי ברית שלמה המלך, עם של ספנים וסוחרים שהתפשטו והקימו מושבים בארצות שונות ביחד עם יהודים. יהודים ופיניקים ייסדו בין השאר את המקום הנקרא בשם „ישינה" שהיה נמצא בסירת ונזכרת בימי שלטון רומה על לוב, „ישינה" היתה נקראת אז „ויסיס יודיאורוס אוגוסטי" לכבוד אוגוסטו קיסר רומי.

בימי אוגוסטוס קיסר היה מספר היהודים בקירינאיקה עצום, אחדים מהם תפסו מקומות חשובים בממשלה. אוגוסטוס הרשה ליהודי לוב לשלוח את תרומותיהם לבית המקדש שבירושלים וגם הוא התנדב פרים להקריבם בבית המקדש כמסופר בהיסטוריה.

בימי שלטון הונדלי על לוב מצב היהודים היה טוב וסאנט אגוסטינו, אחד הסופרים הקדמונים שחי באותה תקופה, הזכיר את קהילת טריפולי באחת מאגרותיו בימי שלטון הבירבירים על טריפוליטניה, היהודים הקימו במקומות שונים, בפרט בגיבל ניפוסה ויפרן ארמונות (גזור) ששרידיהם נמצאים עד היום ונקראים „גזור אליהוד". בימי שלטון הערבים, היו היהודים טובעים את המטבעות של הפחות — שמשלו בטריפולי, כמסופר בתעודות הנמצאות במוזיאון שבטריפולי.

יהודי טריפולי הם שפיתחו את המסחר בין טריפולי לאירופה וסודאן, בימי שלטון אלמוהידי היה מצבם רע מאוד וחלק מהם מצא לו מקלט בסחארה, במטלון ובמסללאתה.

רבות הן המצבות של יהודים שנמצאו בלוב, בפרט בקירינאיקה. חלק ממצבות אלה נמצא כיום במוזיאון שבטריפולי וחלק בבנגאזי וגם בספרד. על אחת המצבות שנתגלתה „בשארע אלשט" ע"י הארכיאולוג המפורסם הפרופ' קאפוטי, ישנה כתובת בשפה היונית ולאטינית, אבל השם, שם יהודי הוא, זה מוכיח שבאותה תקופה, המאה החמישית אחרי הספירה, היהודים בלוב דיברו יונית ולאטינית. במצבה הנ"ל חרותה תמונתו של שופר ומנורה.

הרבה ספרים נכתבו ע"י יהודי לוב, חיבוריו של הסופר היהודי מקיריני בשם יאסון על מלכי סיליוכי והיהודים ועל מלכים אחרים, נזכרים בחיבורי היסטוריונים שונים, כספרים חשובים. עשרות חיבורים חשובים נכתבו ע"י רבני לוב וחכמיה ורובם נדפסו בליוורנו.

כתוספת לפרק הנ"ל אנו מביאים קטעים על מקורות יהודי לוב כפי שנכתבו ב„אינציקלופדיה העברית":

...נוסף על הקשרים שהיו ליהודי א"י עם אפריקה — ביחוד עם מצרים

— בתקופת המקרא, התחילו קמים כאן, כנראה, ישובים יהודיים בימי מלכי פרעה האחרונים, כלומר עוד קודם חורבן בית ראשון. אין זה מן הנמנע, שהמושבה הצבאית היהודית ביב, שנתקיימה במאה ה־5 לפנה"ס ושידיעות עליה הגיעו אלינו ע"י גילוי תעודות ביב המפורסמות, לא היתה המושבה היחידה ממין זה במצרים של אותו זמן. אך פרק חדש בתולדות הגולה באפריקה נפתח עם כיבושה של מצרים ע"י אלכסנדר הגדול. מאז התחיל הישוב היהודי מתפתח בקצב מהיר — התחילו הישובים היהודיים מתפשטים מערבה לאורך חוף הים התיכון, ובמאה ה־2 לפסה"נ, לכל המאוחר, כבר היו יהודים בקירני, שהקהלה היהודית בה הגיעה למעלת חשיבות מרובה לאחר תקופה קצרה. כמה חוקרים סבורים, שהיהודים מא"י הגיעו עם הפיניקים למושבותיהם שבאפריקה הצפונית, וע"י כך מילאו תפקיד בהתפשטותה של קרת חדשה בתקופה זו. בכל אופן אין ספק, שהישוב היהודי באיזור זה הוא קדום מאוד.

יהודי אפריקה היו שולחים את שקליהם לבית המקדש (קדמוניות ליוסף בן מתתיהו י"ד ו). כשחרב הבית ברחו לאפריקה יהודים הרבה או הובאו לשם כשבויים ועבדים.

והנה מה שכותב הרה"ג ר' אברהם אדאדי זלה"ה בספרו „השומר אמת" דף מ"ז עמוד ב':

„...ששמעתי מזקני עם, שקיבלו דור אחר דור שפנגאר, מלך ישמעאל, הוא הביא משבי ירושלים להר אחד מסביבות העיר הזאת מהלך שני ימים, ומכרם לישמעאלים, ומשם נמשכו לתוך העיר הזאת, ועד היום בההר הנז' אין שום יהודי שאין לו אדון ישמעאלי ונותן לו הישראלי דבר קצוב, מעט מזעיר, מדי שנה בשנה ולא יעבור ויש יכולת ביד הישמעאלי למוכרו לאחר, ולא נתבטל ענין זה אלא קרוב לשש או שבע שנים, שמלך מלך קושטא ולכדה מיד הערבים[1]".

(כאישור לדבר שחלק מיהודי לוב הובא לשם כעבדים שבויים ונמכרו לתושבי הארץ הקדמונים, יעיד סיפור זה ששמענו מפיו של הרב פרג'אללה עובדיה שליט"א, מי שהיה הוא ואבותיו ואבות אבותיו מתושבי חבל אג'בל, כיום גר במושב בן־זכאי. הוא סיפר:

„את הדברים האלה אני זוכר עוד מימי ילדותי:

מול ביתנו בג'בל היה גר שיך אחד זקן מופלג ותמיד חיינו בידידות אתו. מעולם לא הציקו לנו לא הוא ולא בניו המרובים. והנה הגיעה שעתו של הזקן להיפטר מן העולם. שכב על ערש חוליו כמה ימים, וביום אחד בא אחד מבניו להזמין את דודי המנוח אל אביו השיך החולה, באמרו: דבר יש לאבי אליך. הלך דודי והוכנס אל חדרו של החולה. ציוה השיך שכל בני הבית יצאו מן החדר ונשאר רק הוא ודודי ז"ל. הוציא השיך מסמך עתיק, גליל ניר צהוב מיושן ומסרו לדודי ואמר: „מסמך זה קיבלתי מאבי שהוא קיבלו מאביו, ואביו מאביו זה דורות רבים, במסמך זה כתוב שאתם, משפחת עובדיה, קנויים לנו כעבדים מאז הגעתם לארץ זו. סוד זה שנתגלה לי מאבי לא רציתי לגלות אותו לבני ואינם יודעים עליו עד היום הזה. אין ברצוני שהם או בניהם בדורות הבאים ידעו מזה. כל הזמן חיינו בידידות ובאחוה, ומי יודע מה יעשו בני ונכדי או בניהם אחריהם אם יתגלה להם סוד זה. הדורות נשתנו ויחסי האחוה רפו, ועל

---

1) הערת המלביה"ד: הדברים האלה נכתבו בין השנים ת"ר—תר"ן.

כן החלטתי למסור לכם את המסמך הזה, שהוא העדות היחידה של היות בני משפחתכם עבדים למשפחתנו. מעתה אתם בני חורין לעצמכם. קח את המסמך הזה לידך ועשה בו כטוב בעיניך".

כה היה דבר השיך לדודי ז"ל שמסר לו אח"כ את המסמך ולא ארכו הימים עד שהשיב את נשמתו לבוראו.

ר' פרג'אללה ממשיך: "משפחתנו שמרה בקפדנות על המסמך ההיסטורי ההוא עד שבאו שנות גולה וטלטול לבני קהלות אג'בל, הן שנות המרידה של יושבי החבל ההוא בממשלת איטליה (שנת 1915). כל היהודים בחבל אג'בל סבלו משוד וטלטולים ובין שאר הדברים שאבדו או נשרפו לנו היה גם המסמך ההוא").

פליטים מן הקנאים ניהלו תעמולה למרידה ברומי. המרד הכללי של היהודים מחוץ לא"י, שפרץ בימי טרויאנוס (ב־115—116) זכה להצלחות זמניות באפריקה הצפונית. במשך זמן מה שלטו היהודים בשטחים מסוימים במצרים ופעם כמעט הגיעו לכלל השתלטות על קירינאיקה כולה. דיכויו של מרד זה היה מלווה בשפיכות דמים מרובה, ומאז בטלה ההשפעה המכרעת שהיתה לישובים היהודיים באפריקה הדרומית בתולדותיהם של היהודים. ואף על פי כן היה מספרם מרובה והתפשטותם הגיעה, אפשר, עד מיצר גיברלטר (שרידים של בתי כנסת נמצאו אף בתוניסיה, ויש עוד שרידים מרובים באזור זה).

כמה מחכמי אפריקה נזכרים בשני התלמודים, ובכתביהם של כמה מאבות הכנסיה יש הד לפולמוסים שניהלו הנוצרים נגד היהודים באפריקה הצפונית...

בערי החוף מילאו היהודים ממוצא ספרדי תפקיד חשוב כיסוד "אירופי" וסיעו כסוחרים וכנציגי הממשלה, לקיים יחסים עם אירופה ומעצמותיה. לעיתים קרובות אף שימשו דיפלומאטים ושגרירים. מצב עניינים זה התמיד, כמעט ללא שינויים, עד המאה ה־19...

באמצע המאה ה־19 עדיין היה מצב היהודים באפריקה הצפונית ירוד (מרוקו; אלג'יר; תוניסיה; טריפולי; מצרים). מצבם נשתנה לטובה עם חדירתם של האירופאים (הצרפתים ואח"כ האיטלקים), ביחוד לאלג'יר, שבה הוכרו היהודים כאזרחים צרפתיים (לפי חוק כרמיה, 1870). אולם זמן קצר אח"כ התחילה האנטישמיות מתפשטת באיזור זה והפרעות של 1897 ועוד שימשו עדות למידת תקפה. ברבע השני של המאה ה־20 נפסק התהליך של הקלות ושיפורים בחייהם של היהודים. הגילוי הראשון לכך היה בטריפולי ובבנגאזי, ששם נעשו היהודים אזרחים ממדרגה שניה מ־1938 ואילך, כשהממשלה הפאשיסטית האיטלקית נקטה מדיניות אנטישמית. ב־1940 נקטה ממשלת וישי בצרפת מדיניות דומה לזו באיזורים שהיו נתונים לשלטונם של הצרפתים, והלחץ על היהודים גבר והלך. זכויותיהם הקודמות הוחזרו להם באופן רשמי עם נצחונם של הצבאות האנגלו־אמריקאניים. אולם אז נתגברה התנועה הלאומנית, שהיתה מלווה תעמולה אנטי־ציונית בין הערבים ושהביאה לידי פרעות קשות ביהודים בטריפוליטניה ובמקומות אחרים (1945). וכשפרצה המלחמה בארץ ישראל ב־1948, באה ירידה מהירה במצבם של יהודי טריפולי, שבדור הקודם נהנו ממאמציה של המדינה לסגל לעצמה את אורח החיים האירופאי ומגידולה והתפתחותה הכלכליים של הארץ. משהוקמה מדינת ישראל התחילה עליה המונית לתוכה מתוך הישובים היהודיים באפריקה הצפונית...

גבריאל רקח

מקצועות היהודים בטריפולי

אין לומר שיהודי לוב עסקו דווקא במסחר, מסחר הבדים היה אמנם נתון כולו בידי היהודים, אך עפי"ר הם עסקו במלאכות שונות. מהפקידות ועד החקלאות. מלאכת המתכת בפרט היתה המקצוע שהתייחס במיוחד ליהודי לוב. נוסעים וחוקרים רבים שביקרו בלוב בתקופות שונות כתבו ביומניהם שיהודי המקום סיפקו לאיכרי לוב ואף לחלק מאיכרי סודאן כלים לעבודת האדמה. אמנם לא רק נפחים היו היהודים כי אם גם צורפי זהב וכסף ונחושת. יהודי לוב הם שהטביעו את המטבעות של הפחות בלוב בימי הביניים, הם שסיפקו את התכשיטים המעולים למשפחות המושלים ולפחות וגם המושלים האיטלקים היו נזקקים ליהודים בכל התכשיטים והקישוטים שעטרו את נשיהם ואת בתיהם. מתנות מפוארות הוגשו לשרים ונסיכים איטלקיים וכולן היו מעשה ידי יהודים ואחדים גם קיבלו תוארי כבוד על עבודתם הנאה. היהודים שמרו על מקצועותיהם והעבירו אותם בירושה לבניהם אחריהם מדור דור. הם גם שלבו את שם מקצועם לשמם הפרטי, שמות שנשמרו עד היום, כגון: חדד (ברזלאי—נפח), צאיג (צורף), נחאיסי (נחושתאי), פלח (אכר), לבאן (סייד), חוואת (דיג), צבאג (צבעי), כייאט (חייט), נג'אר (נגר), ועוד.

מעניין לדעת שהצורפים היהודים בטריפולי היו מקובצים בשוק אחד הנקרא שוק הצורפים. מקום זה היה רועש כל השבוע בצורה איומה מרוב נקישות הסדן עם הפטיש ואילו בימי שבת ויו"ט, לרבות חוה"מ וימי פורים, היה המקום שקט להפליא, כי גם תושבים לא גרו בשוק זה.

שקט זה של ימי שבת ויו"ט של היהודים היה שולט כמעט בכל שווקי טריפולי ופעם ניסה מושל לוב הפאשיסטי איטלו בלבו להכריח את היהודים שבעיר החדשה לפתוח את עסקיהם בשבת [1], אך הם לא נכנעו ללחצו. חלק מהם עברו לעיר העתיקה וחלק קיבלו עליהם את ענשו של החוק ונלקו ברחוב הראשי של העיר. לבסוף כשראה המושל שאין בכוחו לעמוד נגד עקשנותם של היהודים, הרשה להם לפתוח לשעתיים בלבד והם אחרי שקיבלו עליהם את הגזירה, מסרו את עסקיהם בשעתיים אלה בידי חבריהם הגויים. יהודי לוב לא ישכחו לעולם את הגזירה הזאת, וגם לא את העונש שנענש המושל בלבו ע"י ההשגחה העליונה. חודשים מספר אחרי הגזירה, ביום שבת, התרסק מטוסו ונשרף הוא ופמלייתו.

גבריאל רקח

---

1) ראה רשימה מיוחדת על גזירת השבת.

קהלת טריפולי ומוסדותיה

עד לשנת 1916 היו רוב מוסדות העזרה של הקהלה (ביקור חולים, הכנסת כלה, ועוד) בטריפולי פועלים כל אחד בפני עצמו תחת הנהלת אנשי ציבור שקיבלו על עצמם את התפקידים בהתנדבות ללא בחירות.

ב־26 לאוגוסט 1916 הממשלה האיטלקית העניקה אישור לסדרת חוקים לקהלות לוב, חוקים שכללו בין השאר דיני אישות, משפחה, ירושה, הלכות דת, מסים, בחירות למוסד הקהלה, ועוד.

מאז רוכזו כל העניינים הציבוריים להנהלה אחת תחת פיקוח ועד הקהלה שנבחר ב־5.8.1917.

במאמרנו זה נתעכב בקצרה על מטרותיו ופעולותיו של כל אחד ממוסדות אלה שהיו מוחזקים ע"י ועד הקהלה בטריפולי:

„עזרת אביונים" (מחלקת הסעד)

מטרותיה: לתמוך במשפחות מחוסרות האמצעים ע"י הגשת עזרה בהקצבות חדשיות או חד־פעמיות, בטיפול רפואי (רופאים, רפואות ומילדת), חלוקת בשר, חלב, ביצים וכיו"ב לחולים וליולדות העניים, קמחא דפסחא וכיו"ב. בימי החגים, היו נכנסים לבר־מצוה כ־100 נערים עניים על חשבון המחלקה. בשנים האחרונות קיבלה מחלקה זו על עצמה תפקיד חשוב מאוד והוא מניעת הקבצנות — לכל הקבצנים היתה ניתנת הקצבה שבועית הגונה בתנאי שיפסיקו ויעזבו „מקצוע" מאוס זה. התוצאה של תקנה זו הצליחה לאין שיעור. כמו"כ יסדה המחלקה את „בית הנצרך" — בית רחב ממדים שבו התגוררו משפחות רבות, ללא תשלום שכר דירה כמובן, והיו בפיקוח מתמיד מטעם לשכת הבריאות.

„ג'רפת אשיאבין" — מושב זקנים —

יש לציין שמתוך 26,914 יהודים שחיו בטריפוליטניה בשנת 1943 היו 7,331 עניים, נתמכים ע"י מוסדות הסעד של הקהלה. גם „מושב זקנים" שהיו בו למעלה מ־80 ישישים מקבלים ארוחות חמות 3 פעמים ביום, היה נתמך ע"י מחלקה זו. לאור האמור, מובן מאליו שתקציב הסעד בקהלת לוב תפס המקום החשוב ביותר בתקציב הקהלה.

„מוהר הבתולות"

בידי מחלקה זו היה נתון התפקיד לאשר כל בקשה של אירוסין או לפסלה אם יראה לה שמגיש הבקשה אינו בעל מקצוע המאפשר לו לפרנס משפחה. המחלקה היתה גובה מס אירוסין מכל זוג המתארס והכנסותיה היו קודש לתמיכה בנשואי זוגות נזקקים.

בתי כנסיות

תפקידיה של מחלקה זו לטפל בשיפוץ ובניית בתי כנסיות במקומות השונים בעיר, נקיונם, מנוי חזנים וכיו"ב. הוצאותיה של המחלקה כוסו ע"י דמי העליות לס"ת.

חינוך

כ־3000 ילדים בכל מחזור קיבלו חינוך חינם בבתי־הספר של הקהלה חלק גדול מהם היו עניים, שקיבלו גם ארוחות חמות וגם מלבוש לרגל החגים. משכורת המורים שולמה ע"י ועד הקהילה מבלי כל עזרה ממשלתית.

חברא קדישא

לתפקידים הרגילים ל„חברא קדישא", נוסף לה עוד תפקיד אחרי המלחמה האחרונה והוא: שיפוץ בית הקברות ותיקון המצבות שחוללו ע"י הגרמנים בזמן המלחמה. יש לזכור כי בית הקברות היהודי הופקע בתקופת מלחמת העולם השניה ע"י הגרמנים ובו הוצבו יחידות אנטיאוויריות, מה שגרם להפצצת המקום פעמים שונות.

שוטרים יהודים

עד לכיבוש הבריטי בינואר 1943, לא הורשו היהודים לשרת במשטרה, אף לא למשטרה העירונית. עם הכיבוש הבריטי התגייסו עשרות רבות מצעירי הקהילה למשטרה. הקהילה היתה מעודדת את מפעל ההתגייסות למשטרה המקומית. עידוד זה היה מתבטא לפעמים גם במתן הקצבות קבועות לשוטרים הזקוקים לכך.

רבנות

מחלקת הרבנות היתה מורכבת מרב ראשי ו־3 דיינים. תוקף חוקי ניתן לפסקי הדין של הרבנות בענייני אישות, הקצבת מזונות, ירושה, בוררות.

בשנים האחרונות, לפני העליה ההמונית מלוב, כיהנו בבית הדין, הרבנים: ר' חי גביזון שליט"א, אב"ד, הרב כמוס נחאיסי שליט"א והרב יששכר חכמון

שלשה דיינים וה„חכם באשי"
מימין לשמאל: הרב יוסף ג'יאן, הרב יצחק חי בוכבזה,
הרב ציון ביתאן ור' אליהו רכאח — זכר כולם לברכה.

שליט"א. הדיינים נחשבו כיתר השופטים המקומיים ומשכורתם שולמה מצד השלטונות המקומיים.

הכנסות הקהלה

עד כאן דובר על מחלקות הקהלה המוחזקות ברובן מקופת הקהלה, מובן שבמקביל להוצאות הנ"ל היו מקורות הכנסה שהעיקריות שבהן הן:

מס חובה

לקהלה היתה סמכות ממשלתית להטיל מס שנתי על כל יהודי בעל יכולת, כל אחד כפי מצבו הכלכלי. מס זה נקבע לכיסוי עודף ההוצאות של הקהילה במאזנה השנתי. מס זה מקנה זכות בחירה לועד הקהילה.

מס שחיטה („גאבילה")

על כל ראש בקר או צאן שהיה נשחט ונמצא כשר הוטל מס לקופת הקהילה. יש לציין שגם האוכלוסיה הנוצרית היתה צורכת על פי רוב בשר כשר, האיטליזים הנוצריים סיפקו לקוניהם בשר האחוריים של הבהמות, שקנו מהקצבים היהודים. ההכנסות ממס שחיטה זה, היוו חלק ניכר מהכנסות הקהילה.

מס יין

כדי לקבל אישור לכשרות היין, גם אחרי הבדיקה והביקורת הקפדנית מטעם הרבנות, הייב היה כל יצרן לשלם מס מיוחד הנקרא „מס יין". יש לציין כי גם נוצרים וערבים העדיפו את היין המסומן בחותמת הכשרות. ליצרנים שהיה עליהם חשד, שהם מחללי שבת, אסרו הרבנים את הכניסה ליקביהם שלהם.

עליות לס״ת

העליות לס״ת בשבתות וי״ט היו נמכרות בהכרזה והכנסותיהן עוברות לקופת הקהלה. מצות הוצאת ספר „כל נדרי״ בליל כיפור, היתה במיוחד נמכרת בסכומים ענקיים.

ריוח מכירת מצות

ועדת מומחים מתנדבים מיוחדת מונתה שנה שנה ע״י ועד הקהילה לשם קניית חיטה וטחינתה, אפיית המצות ומכירתן לציבור. כל הרווחים היו קודש לקופת הקהילה.

מס נדוניא

כל זוג המתחתן חייב היה בתשלום „מס נדוניא״ לפי אחוזים ביחס לגובה סכום הנדוניא. ההכנסות ממקור זה לא היו מבוטלות.

הכנסות שונות

לקופת הקהלה היו גם הכנסות קבועות אחרות של השכרת בניינים שנתרמו לה „הקדש״ ע״י עזבונות ותרומות בחיים. המנוח אהרון ארביב ז״ל, יליד טריפולי, שנפטר בלונדון, הקדיש סך עצום שהופקד בבנק והרבית שלו שהסתכמה לאלפי לי״ש, היתה והינה מוקדשת עד היום לטובת הקהילה בטריפולי, לקניית חיטים לפסח למשפחות נזקקות. וכן תרומות שנשלחו לה ע״י קרנות צדקה שבחו״ל או ע״י התושבים היהודים בהזדמנויות שונות.

כדאי לציין כי כל חברי הועדות השונות של הקהלה, ללא יוצא מהכלל, עבדו בהתנדבות — חוקת הקהלה שוללת זכות הבחירה לועד מכל עובד בשכר מטעם הקהילה.

ואלה שמות האישים שכיהנו כיו״ר הקהלה העברית בטריפולי משנת 1916 עד היום:

1. נחום כלפאללה
2. נונס ואיס מריו
3. חג׳אג׳ שמעון
4. פורטי אברהמינו
5. נחום ידידיה ויטוריו
6. חסאן ראובן
7. נמני רפאל
8. די סיניי אומברטו
9. פריסקו אלברטו
10. חביב יצחק (זאכינו)
11. נחום משה ידידיה
12. ארביב כלימינטי
13. גלאם חי.

רבנים ראשיים:

א. הרב אליהו ב. רקח ז״ל
ב. „ אליהו שמואל ארטום שליט״א
ג. „ מזל טוב ישי בן גור אריה קסטלבולונייזי ז״ל
ד. „ דריו די סיניי ז״ל
ה. „ אלדו לאטס ז״ל
ו. „ ילוז שלמה שליט״א.

"בית המדרש" של חברת ״בני ברית״ בעיר מ. ע"ש אחד העסקנים הראשי׳ של החברה הנ"ל, ד"ר ל. מ"מ. בראשית הרצאתו: הראש יו"ר בית המדרש.

סניפי הקהלה בכפרים: (לפי מרשם התושבים בשנת 1944)

עמרוס (צוק אלג'מעה)	מס' היהודים 1502	יו"ר	אברהם סעדה
בני וליד	" " 82	"	כליפי סבג
קוסבאת	" " 412	"	יהודה עטייא
גריאן (המערות)	" " 90	"	יוסף ארביב
" (בן עבס)	" " 87	"	ר' חואתו גויטע
כומס	" " 930	"	לינו מימון
יפרן	" " 400	"	דניאל גויטע
מצראתה	" " 1222	"	עזרא בוארון
נאלות	" " 25	"	ויטוריו ואטורי
סירת	" " 20	"	כמוס גויטע
תאג'ורה	" " 227	"	חיים ארביב
תרהונה	" " 225	"	חי יוסף בעדאש
תגרינה (מערות)	" " 343	"	חליפה חסאן
זנזור	" " 100	"	כמוס ברדה
זאויה	" " 675	"	יוסף חביב
זליתן	" " 764	"	חי גלאם
זוארה	" " 830	"	אברהם כחלון

עמישדי גויטע

היהודים בקיריניאיקה — בנגזי

אם כי לפי המקורות ההיסטוריים, התישבות היהודים בקיריניקה קדמה להתישבותם של יהודי טריפוליטניה, נראה לפי כל הסימנים שבידינו, שיהודי קיריניקה אינם אלא מהגרים טריפוליטאניים. יהודי קיריניקה הם כיהודי טריפולי לכל דבר: מנהגיהם, דיבורם, מלבושם, שמות משפחותיהם ועוד, הנם כשל טריפוליטאנים, גם יחסי קרבה הדוקים קיימים בין שני הריכוזים וגם „פורים „השריף" ופורים „בורגול"[1]) חוגגות קהלות קיריניאיקה אף על פי שהנס קרה בטריפוליטניה בלבד, ואין לך מנהג הנוהג בטריפולי שאינו נהוג גם בקיריניקה ללא הבדל. לפי זה יש לקבל את הדעה של בעל האנציקלופדיה העברית המובאת להלן שקהילות קיריניאיקה של היום אינם אלא צאצאי מהגרים מהמערב:

„במאה ה־2 לפנה"ס לכל המאוחר כבר היו יהודים בקיריניקה שהקהלה היהודית בה הגיעה למעלת חשיבות מרובה לאחר תקופה קצרה... יהודי אפריקה היו שולחים את שקליהם לבית המקדש (קדמוניות ליוסף בן מתתיהו י"ד ו')... המרד הכללי של היהודים מחוץ לא"י שפרץ בימי טרויינוס (ב־115—116) זכה להצלחות זמניות באפריקה הצפונית. במשך זמן מה שלטו היהודים בשטחים מסויימים במצרים ופעם כמעט הגיעו לכלל השתלטות על קיריניקה כולה. דכויו של מרד זה היה מלווה בשפיכות דמים מרובה שבעקבותיה הושמדו כליל יהודי קיריניאיקה והקהילות של היום אינם אלא צאצאי מהגרים מהמערב" (עד כאן מהאינציקלופדיה העברית).

לפני קום המדינה חיו בקיריניקה כ־6000 יהודים, מהם כ־4000 בבנגזי והשאר בערים: דרנה, טוברוק, ברדיה וכפרים קטנים אחרים.

בדומה לטריפולי, כל ענייני הציבור בבנגזי: (שגם היא היתה תחת השלטון האיטלקי) סעד, חינוך, בתי כנסת, חברא קדישא וכיו"ב נוהלו ע"י ועד הקהלה המקומי. בבנגאזי היה בית דין של שלושה, שהיה מטפל בכל עניני האישות, כשרות וכל עניני הדת של הקהלה, מחוץ לכתיבת גיטין, שלא היה אפשר לכותבן בבנגאזי בגלל הספק בכתיבת השם: „בנגאזי" או „בן־גאזי".

ה ו ע ד ו ת:

א. ועדת הסעד

ועדה זו מחולקת לשני גופים, האחד „חילוק" שמתפקידו לחלק הקצבות שבועיות או חדשיות למשפחות הנצרכים, והשני „ביקור חולים" שמתפקידו לטפל בחולים מחוסרי אמצעים ולספק להם: רופאים, רפואות, ביצים, חלב, בשר וכד'. במושב זקנים ביקרו „עשרה בטלנים" שהיו מוחזקים ע"י ועד הקהלה.

ב. ועדת החינוך

עד למלחמת העולם השניה ועדה זו קיימה בי"ס אחד „תלמוד תורה" בו למדו כ־350 ילדים (כולם בנים) לימודי חדר בתוספת שעות של לימוד השפה העברית ע"י מורים שהוזמנו במיוחד מהארץ או ממקומות אחרים: מאיר עקנין (שהכשיר גם מורים מקומיים), מאיר זהבי, אליהו בוחבוט (ז"ל) יצחק פרנקו,

---

1) ראה עמוד 41.

אביגדור עזריאלי (כיום בעל בית דפוס בירושלים) ואליהו לביא ושבתאי סעדה מורים מקומיים. יש לציין שלימוד השפה העברית זכה בבנגזי ליתר הבנה מצד ועד הקהלה, יותר מאשר בטריפולי. אחרי מלחמת העולם השניה, בעזרת חיילי הבריגדה העברית, הוקם בי"ס עברי אינטגרלי בבניין ממשלתי ובו למדו כ־550 תלמידים משני המינים. בי"ס זה הוכר ע"י הממשלה הבריטית ששלחה לו גם מורים ללמוד השפה האנגלית והערבית. המוסד שהיה תחת הנהלתו של מר יעקב גויטע זכה להצלחה גדולה.

ג. בתי הכנסת

עד לפני העליה הגדולה היו קיימים בבנגזי 4 בתי כנסת (מפורט להלן) שיהודי בנגאזי היו ממלאים אותם בהמוניהם 3 פעמים ביום, בימי חול כמו בימי שבת. היו גם מניינים בבתים פרטיים. רבים מבני העדה היו משכימים ללמוד בזוה"ק, פרקי תהלים, בקשות וכיו"ב.

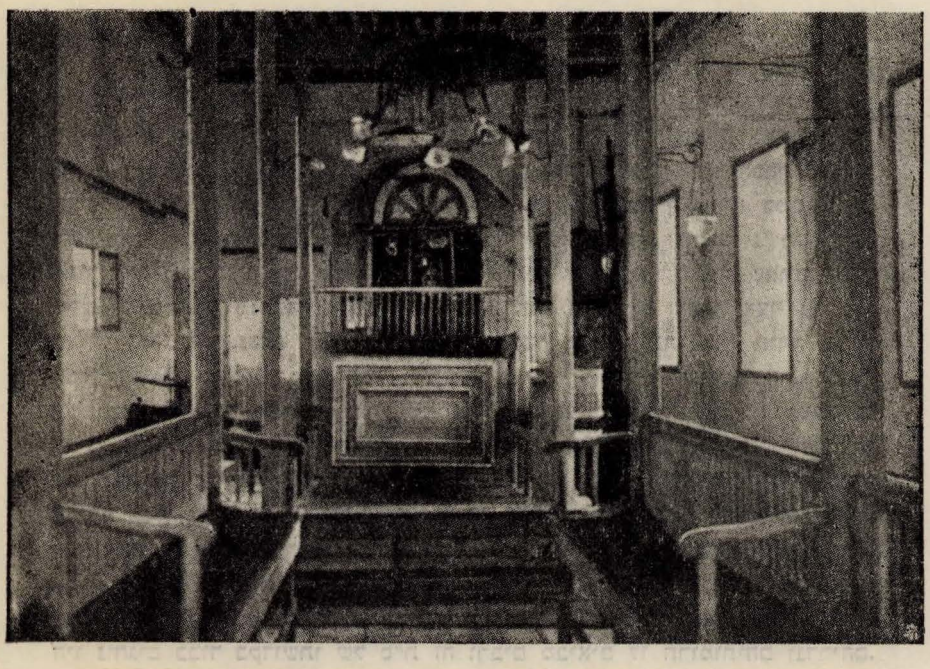

בית כנסת בבנגאזי

1) בית הכנסת הגדול, שחודש ושופץ אחרי מלחמת העולם השניה, היה פתוח בימי חול ושבת ובשתי קומותיו התפללו כ־500 איש, היו בו כ־20 ס"ת, על ידו קיימת ישיבה ובית זוהר.

2) ביה"כ „לבראמלי": זה היה בי"כ מודרני, מפואר ומשוכלל במקומות ישיבה נוחים ומקושט בנברשות יקרות ערך, הוא יותר גדול מביה"כ הגדול, בן קומה אחת שיש בה מקום ל־500 מתפללים, פתוח בימי חול ושבת, יש בו כ־25 ס"ת ועל ידו נמצא בית „מושב זקנים". בית כנסת זה נבנה ע"י גביר אחד מתושבי המקום בשם יעקב לבראמלי.

3) ביה"כ „תלמוד תורה": פתוח בשבתות וי"ט בלבד, יש בו כ־10 ס"ת ומספר מתפלליו עולה על 200, ובו מקהלה מתלמידי המוסד.

4) ביה"כ „בדוסה": נוסף ל־3 בתי הכנסת הנ"ל היו מתקיימים מניינים בשבתות וי"ט בביתו של מר רפאל בדוסה, מספר המתפללים בו 50 בערך. בשבתות וי"ט מתקיימים מניינים מיוחדים באשמורת בשביל פקידי הממשלה היהודים שהיו נאלצים לעבוד בשבת.

ישיבות:

בבנגאזי היתה קיימת רק ישיבה אחת שע"י ביה"כ הגדול, בה לומדים יום יום ד' אמות הלכה ובכל שבת אחה"צ עיון בספר הרמב"ם היד החזקה, פירושים על המשניות, פרקי אבות וכיו"ב.

חברת „שירי דוד" היתה מקיימת ערבי לימוד בתנ"ך ובשבתות קריאת פרקי תהלים בזמר נעים.

„הצגייר מדרנה" (ספר התורה הקטן של דרנה):

בשם זה נקרא ס"ת אחד שהיה בביה"כ של העיר דרנה בקיריניקה. סביב ס"ת קדוש זה נרקמו הרבה אגדות. לפי המסורת „צגייר דרנה" נכתב בימי עזרא הסופר. ולאחר חורבן בית שני הובל על ידי הגולים לאלכסנדריה של מצרים. לפני כמה דורות, פרעו פרעות ביהודי אלכסנדריה והספר הקדוש נפל לידיו של אחד הפורעים שחשב למוכרו ליהודים בארץ אחרת במחיר רב. ויהי בהגיעו לשפת הים, נשתתקו כל איבריו של השודד, והספר נשמט ממנו לתוך הים וצף הלאה על פני הגלים, עד שהגיע לחופה של דרנה. באותה שעה נזדמן לשם אחד מנכבדי העדה היהודית בדרנה וירא את החפץ הצף על פני המים, ובא ישר נכחו. ומה נדהם כאשר משה אותו והנה ספר תורה עתיק יומין לפניו, ויביאהו כשי לבית הכנסת בעיר. הסופרים, שבדקו את הספר, השתוממו בראותם אותו יבש כולו ואף אות אחת מאותיותיו לא נטשטשה במים. ויאמינו כל בני העיר כי מן השמים זכו במתנה קדושה, בגלל קדושתו של ספר זה כל יהודי בנגזי נזהרו מלומר „אני נוסע לדרנה" מבלי להוסיף המלים „בלי נדר" כי הנסיעה לדרנה היתה בגדר „עליה לרגל" לכבוד „הצגייר". שנה שנה היתה קהלת דרנה עורכת הילולא לכבוד ספר התורה הנ"ל בראש חודש אלול, יום בו נתגלה הספר בדרנה, לפי המסורת. ועולי רגל היו מתאספים לכבוד המאורע מבנגאזי ומכל ערי השדה של קיריניאיקה. גם ערביי המקום היו נוהגים כבוד בקדושתו של ס"ת זה ורבים מביאים לו תרומותיהם ונדריהם. מתאספים לכבוד המאורע מבנגזי ומכל ערי השדה של קיריניקה. גם ערביי המקום היו נוהגים כבוד בקדושתו של ס"ת זה ורבים מביאים לו תרומותיהם ונדריהם. אגדה אחת אומרת שהיו זמנים, שמצות ה„הגבהה" בס"ת זה היתה נעשית מאליה בדרך נס, ולא ע"י מגביה.

זקני העדה מספרים בשמו של הרה"ג ר' משה אסרוסי זצ"ל על נס אחר שאירע בימיו:

פעם אחת בשבתו כדרכו ב„ישיבה" אשר לפני בית הכנסת נכנס איש ערבי ובידו כד שמן מנחה לבית הקדוש. על שאלתו של הרב, מה ראה על ככה לתת כבוד לבית הקדוש היהודי, השיב הערבי כי בלילה האחרון התגנב

לבית הכנסת והיה בדעתו לגנוב את הספר הקדוש על מנת למוכרו בעיר אחרת, ואמנם עלה בידו לפתוח את דלתות ההיכל ולהוציא משם את הספר היקר. אבל אך ירד ממדרגות ההיכל חשכו עיניו מראות ובשום אופן לא מצא את מקום פתח הבית. ואחרי תעותו זמן רב הנה והנה נוכח כי מאלוקים יצא הדבר ורק כאשר החזיר את הספר למקומו נפקחו עיניו ויצא בשלום. ובתור כפרה על החטא אשר זמם לעשות הביא כד עם שמן למאור מנחה למקום הקדוש...

ועוד אגדה, מפי זקני הדור, מספרת:

פעם אחת נזקק הסוחר מאיר חדד בורטה ללכת בדרך המדבר וכדי להנצל מכל סכנה הוציא בחשאי את הספר מתוך ההיכל וישימהו בין חפציו לשמירה. ויהי בהיותו בדרך פתח את הארגז וירא והנה הספר איננו. ויחרד האיש ויבהל. ויגמור בדעתו לשוב לביתו, ואך בא לעיר מיהר ללכת לבית־הכנסת והנה, מה גדלה חרדתו כאשר נוכח כי הספר מונח במקומו הקבוע בהיכל.

(עפ"י סלושץ)

רבנים

כמעט כל הרבנים ששמשו בקהלת בנגאזי, היו ילידי טריפולי. מבין הרבנים הראשיים ששמשו בקהלה זו, ידועים לנו: החו"ש והדו"ם ר' אליהו לביא זצ"ל, החו"ש והדו"ם ר' אהרן רומני זצ"ל, החו"ש והדו"ם ר' כמוס רומני זצ"ל, החו"ש והדו"ם ר' יוסף בואהרון זצ"ל, החו"ש והדו"ם ר' מרדכי כהן זצל, החו"ש והדו"ם ר' כמוס פלח זצ"ל, החו"ש והדו"מ ר' יוסף ג'יעאן זצ"ל ולאחרונה שמשו כדיינים הרבנים: חי סעדה, כלאפו דאבוש, ורחמים מהדאר שליט"א המשמש גם כיום במשרה זו.

ראשי הקהלה

כיו"ר הקהלה העברית בבנגאזי ידועים לנו האדונים: ר' רחמים פרג'ון זצ"ל שהיה משמש גם כרב ראשי (משרה שמלא בהתנדבות ללא תשלום), מר נתן ג'וילי, מר אפרים כלפון, מר אליהו פרג'ון ומר רינאטו תשובה. כיום משמש כיו"ר הקהלה מר יוסף ג'וילי.

מקצועות

יהודי בנגזי עסקו ברובם במסחר קמעונאי. אחדים מהם היו סיטונאים והיו ידועים כיבואנים ויצואנים גדולים. «צוק אלדלאם» (שוק החושך) שנקרא כך כנראה בגלל היותו מכוסה גג, היה ברובו הגדול סוחרים יהודים. רבים היו גם רוכלים ובעלי מקצוע כגון: חייטים, צורפים, נהגים, מכונאים ועוד. את הבנאים היו מזמינים מטריפולי על פי רוב. היה גם בית דפוס קטן ששמש בעיקר להדפסת הזמנות ודברי דפוס אחרים שמספר אותיותיהם קטן.

רבים מבני בנגאזי היהודים זכו למשרות גבוהות בממשלה האיטלקית. היו ביניהם גם רופאים ועו"ד יהודי אחד בשם לבראמלי שימש כקונסול הממשלה הצרפתית בבנגאזי.

ציונות

בד בבד עם התעורר הרעיון הציוני בטריפולי, קמה גם בבנגזי התנועה הציונית אשר הקיפה את מרבית האוכלוסיה היהודית ובפרט הנוער האינטליגנטי אשר נרתם למערכה בכל לבו. ציוני בנגזי שלחו את תרומותיהם לקרנות הלאומיות

ושקליהם ישר לארץ ודרך זו הביאה להם סיוע רב בהשגת מכסה יותר גדולה של סרטיפיקטים של עליה בימי המנדט (יהודי טריפולי התקשרו דרך ההסתדרות הציונית באיטליה ומשום כך קופחו לא מעט בענייני הסרטיפיקטים לעליה כי בסוכנות היהודית לא היה זכר לאלפי השקלים שנמכרו שנה שנה בטריפולי ולא ידעו על סכומי הכסף הגדולים שנתרמו מיהודי טריפולי לקרנות הלאומיות).

את הנחת אבן היסוד לתנועה הציונית בבנגזי יש לייחס לרב מרדכי כהן ז"ל (מחבר הספר „הגיד מרדכי" על מנהגי יהודי לוב). הוא ארגן לראשונה שיעורי ערב לעברית כמו שארגן לפני כן בטריפולי. בשיעורים אלה היו משתתפים כ־250 מבוגרים. ומהגרעין הזה צצה התנועה הציונית אח"כ אשר המשיכה בדרכה עד קום המדינה.

בחורי בנגאזי הקימו סניף של ארגון „בן יהודה" שמרכזו בטריפולי. סניף זה טיפל בכל הבעיות הלאומיות כגון: לימוד השפה, תרומות לקהק"ל וקהי"ס, הפצת שקל ההס' הצ., עליה וגם העפלה.

יהדות בנגזי זכתה להיפגש לראשונה עם חיילי הבריגדה העברית בימי מלחמת העולם השניה, פגישה שהעניקה להם סיוע רב־ערך בהידוק קשריהם עם הארץ וארגון עליה ב' דרך מצרים אשר הביא להצלתם של כ־50 בחורים מצפרני הפאשיסטים (הממשלה הפאשיסטית, כידוע, הוציאה להורג שלושה יהודים מבנגזי ע"י משפט ראווה). גם בימי הכיבוש האנגלי נהנו יהודי בנגזי מיחס הוגן מצד פקידים בריטיים אשר סייעו להם בהוצאת רשיונות יציאה ומשום כך לא נזקקו עוד להעפלה. בימי העליה ההמונית מלוב עברו יהודי בנגזי לטריפולי ומשם עלו לארץ בהמוניהם. כיום נשארו בבנגזי קרוב ל־40 משפחות יהודיות בלבד.

ג. י.

תנועת הנוער הציוני בבנגאזי

מחיי היהודים בקירינאיקה

על פי החקירות הארכיאולוגיות שנערכו באדמת קירינאיקה, אפשר לקבוע כי ישובים יהודיים התקיימו כאן מתקופות קדומות מאוד, יתרן לפני ספה"נ. הם התישבו בעיקר בקיריני ובבנגאזי (לפני ביריניצ'י). אין בידינו אמנם מסמכים מהם אפשר לקבוע בודאות את המקור ממנו באו אנשי קהלות אלה או נתונים אחרים מהם אפשר לקבוע את השתלשלות העניינים של אותן משפחות יהודיות קדומות על אדמת קירינאיקה.

על פי השמועה היו ליהודים אלה תקופות של עליה וירידה, של הופעה והעלמות כליל בהשפעת המאורעות שקרו במדינה זו בתקופות השונות, תחת השליטים השונים שקמו בה במשך הדורות.

נסתפק איפוא לקבוע ברשימתנו זו כי קהילה יהודית קמה, התארגנה והתפתחה בקביעות בבנגאזי בראשית המאה ה־18.

במשך כל תקופת השלטון העותומני ועד לכיבוש האיטלקי (אוקטובר 1911), יהודי קירינאיקה נחשבו למיעוט חשוב ובעל ערך בתוך האוכלוסיה הערבית, הן ביחס למספרם והן ביחס למעמדם החברתי והכלכלי. (כתושבים בעלי נתינות זרה היו אז בבנגאזי משפחות אחדות של יוונים, איטלקים ומלטיים וכן משפחות שבאו מאי כריתים בעלי דת מוסלמית).

מעמד היהודים והתעסקותם בקירינאיקה:

המסחר ותנועת היצוא (תבואות, צמר, עורות, בהמות, חמאה, שן פיל, נוצות בת היענה, ועוד) וכן ענף היבוא (בדים, סוכר, תה, קפה, אורז, תבלין, סדקית וכיו"ב) היו ברובם ככולם נתונים בידי היהודים, כי לערבים לא היתה אז כל נטיה למסחר, הם אהבו את החיים השקטים של עבודת האדמה ומרעה. הערבים המכובדים ובעלי רכוש התקיימו מנכסי דלא ניידי, מפורסם מבין שבטי הערבים שחיו במדבר, הוא שבט אל מג'אברה שאנשיו היו מומחים במסחר ושיירותיהם היו הולכות בתמידות בין בנגאזי לארצות הקו המשווה ונדחפו עם גמליהם עד "ודאי" אשר במרכז אפריקה. פעולתם זו נמשכה ללא הפרעה במשך כל תקופת השלטון העותומני ורק עם הכיבוש האיטלקי נפסקה לחלוטין. המג'אברה נהנו מאימון מלא מצד סוחרים יהודים גדולים מבנגאזי, הם היו מספקים להם כמויות עצומות של סחורות באשראי ע"מ למכרן באותם שווקים רחוקים. המג'אברה היו חוזרים כעבור 6 עד 8 חודשים כשגמליהם עמוסים שן פיל ונוצות בת היענה. את הסחורה היו מוכרים ע"י מכירה פומבית, מהפדיון משלמים את חובותיהם לספקיהם היהודים וחוזרים למסע אחר. גם קוני סחורות אל מג'אברה היו כמובן יהודים שהיו המתחרים היחידים שבמכירות הפומביות והם היו מיצאים את השן פיל ללונדון ואילו הנוצות לפריז, שם היה השוק העולמי של ענף זה.

כל ערביי המקום העריצו ועודדו מאוד את פעילותם המסחרית הרחבה זו של היהודים, הם ראו ביהודים את המניע החיוני של התפתחות הכלכלה המקומית, ואם נוציא תקריות אחדות מצערות שמקורן אי הבנה וקנאה דתית מצד אנשים מחוסרי אחריות, בדרך כלל שררה הבנה הדדית מלאה בין יהודים וערבים בקירינאיקה וכן יחסים הדוקים של עסקים ואמון הדדי.

במסגרת הרשמית והמדינית נקראו לקחת חלק גם נכבדי הקהלה של בנגאזי, ונמסרו לידיהם תפקידים חשובים ואחראיים. תפקידים אלה מלאו ראשי הקהלה שלא ע"מ לקבל פרס ורק ע"פ תוארי כבוד אם מצד השלטון התורקי ואם מצד קונסוליות של מדינות זרות. מבין אנשים אלה יש לזכור האדונים: חי תשובה, מוכאי בן דוד, ר' כמוס רומני ואחרים שהשתתפו במועצת הממשלה „מג'לס אל אידארה", שופטים, חברי מועצת העיריה ועוד.

קונסולים רבים של מדינות זרות מינו להם סגנים וממלאי מקום מבין יהודי בנגאזי, מבין אלה יש לזכור: מר יעקב לבראמלי, בקונסוליה הצרפתית, מר אליהו פרגון בקונסוליה האיטלקית, מר נסים נחום בקונסוליה האנגלית ועוד, יהודים אחרים מלאו תפקידים חשובים אחרים, כגון סוכני בנקים, סוכני חברות ימיות, חברות ביטוח וחברות גדולות של תעשיה ומסחר.

היחסים הטובים בין היהודים והערבים בקירינאיקה שררו גם אחרי הכיבוש האיטלקי, יחס מיוחד של גמילות חסדים והבנה גילו היהודים כלפי שכניהם הערבים במשך השנים בהן היתה קירינאיקה מפולגת בעקבות המרד נגד האיטלקים, למרות תנאי המדיניות הפנימית האיטלקית אשר נקטה באמצעים חריפים נגד הערבים. מספר גדול של אישים רמי מעלה מבין הערבים היו נתונים תחת פיקוח קפדני, מהם היו נתונים במאסר בית, אחרים הוגלו לאיי איטליה וסטיקה ופנטילליריה, מספר רב של אזרחים ערבים נשפטו לתקופות מאסר שונות ואחרים נדונו אף למיתה בתליה, על שבטים שלמים של בדוים שחיו בפנים הארץ נגזרה גזירת גירוש ואחרים נשלחו למחנות ריכוז משום שנאשמו בקשירת קשרים עם אנשי המורדים של המנהיג עומר מוכתאר.

הפעולות הנאציות ומלחמת העולם השניה:

בניגוד למלחמת העולם הראשונה, שלא הורגשה כליל בלוב, פגעה מלחמת העולם השניה קשות בקירינאיקה ובמיוחד באוכלוסיה היהודית. בשנת 1937 הורגשו הסימנים הראשונים של שינוי הקו המדיני הפנימי של הממשלה הפאשיסטית נגד היהודים. מצד השלטונות המקומיים והארגונים הפאשיסטיים הלכו וגברו מיום ליום סימני האדישות והשנאה, הדי המערכה האנטישמית באיטליה ובגרמניה הופצו בסיוע העתונות הפאשיסטית המקומית ואספות של הסברה על המלחמה הגזעית נתקיימו לעתים תכופות בהן נתנו הוראות שמטרתן להפיח את רגשי השנאה כלפי היהודים.

גזירות גזעיות בוצעו פחות או יותר בחשאי כגון: הדחת יהודים מהמועצה העירונית של בנגאזי, ממועצות ציבוריות אחרות ופעולות חברתיות, הרחקת יהודים מבתי"ס תיכוניים וגבוהים ועוד.

לבי"ס יסודי לתלמידים יהודים, הוקצה בית מבודד והלימוד בו קופח מאוד ע"י טיפול גרוע מצד המלמדים וחוסר התעניינות מצד הפיקוח של משרד החינוך. הגבלות וקשיים רבים עמדו בדרכן של כל הפעולות המסחריות של היהודים, הן היו טעונות אישורים מיוחדים, כמו"כ דרכוני היהודים ותעודותיהם היו חייבים בסימון מיוחד: „גזע יהודי".

גזרה אחרת שהכריחה את היהודים לפתוח את עסקיהם בשבתות ויו"ט פגעה קשות ברגשותיהם הדתיים ובכבודם: הם לא רצו להשלים עם הגזירה וניסו בכל מיני דרכים להשיג פירושים לחוק שיתיר להם באיזו צורה שהיא להתחמק מקיום הגזרה; אולם המושל דאז, המארשל יטאלו באלבו עמד על

דעתו בעקשנות וכדי לשמור על הפריסטיג'ה שלו לא נתן לבטל את החוק בכללותו.

משרד רישום המקרקעין הכין גם הוא, בסודי סודות, רשימת נכסי דלא נייד השייכים ליהודים כדי לבצע חוק שהיה בעיון בועדה מיוחדת, לפיו יוחרמו הנכסים לטובת הממשלה, אך הממשלה הפאשיסטית לא הספיקה לבצע חוק זה.

נוסף לכל זה השלטונות הפאשיסטיים עשו כל מה שביכולתם כדי לנתק את יחסי האחוה, ההבנה והאמון ההדדיים שהיו קיימים תמיד בין יהודים ואיטלקים. למרות זאת שמרו היהודים על קור רוחם והתנהגו כאזרחים טובים ונאמנים לממשלה האיטלקית ולאזרחיה, הם הבליגו על צערם וגילו התאפקות למופת על אף כל הנעשה והמתרחש נגדם, ורצו לקוות לימים טובים בהם יתעורר המצפון האנושי ויתישבו הדעות, לימים בהם ישקטו הרוחות, יחזרו החיים למסלולם וישרור שוויון וצדק לכל המין האנושי.

בינתיים פרצה המלחמה באירופה וסימני הרס וחורבן נראו באופק מעבר לאיזור הים התיכון. זכרון נרגש וסוער השאיר בקרב קהלת קירינאיקה, בואה הבלתי צפוי של קבוצה בת 300 פליטים יהודים מאירופה המרכזית בשנת 1940. האניה שהביאה את הפליטים, הפליגה מיד אחרי שהורידה את מטענה. הפליטים שהיו מעפילים בדרכם לארץ ישראל חיכו לאניה אחרת שתבוא ותקחם לחופי המולדת.

אולם, משום מה, האחראים שהיו צריכים לדאוג למשלוח האניה מאירופה כפי שתוכנן, עזבו את הפליטים לנפשם תקועים בבנגאזי, מחוסרי כול, ללא ידיעות בדבר המשך מסעם. בקרב יהודי בנגאזי התעוררה פתאום התחרות במצוות הכנסת אורחים וכל בית אכסן אחד או יותר מהפליטים, הם קיבלו אותם בסבר פנים יפות, בהתלהבות וביחס אחים למרות שלא ידעו למשך כמה זמן ישארו אצלם, ואמנם נשארו יותר מ־3 חודשים. בינתיים נכנסה איטליה למלחמה ואז התחיל לחץ חזק מצד השלטונות המקומיים על הפליטים ועל ראשי הקהלה לזרז יציאת האורחים הבלתי רצויים מן הארץ. בהתחשב עם מצב המלחמה, נאלצה סוף סוף הממשלה האיטלקית לדאוג היא בעצמה להסעתם של אותם האחים אשר בסופו של דבר הגיעו למחוז חפצם — ארץ ישראל.

ואמנם תיכף אח"כ, נהפכה אדמת בנגאזי לשדה קרב ומלחמות קשות באויר וביבשה התחוללו בשטחה. לא קל היה אז לראשי קהלת בנגאזי לעמוד בנסיון הקשה של אותם זמנים תוך שמירה קפדנית של שיווי משקל, באותו מצב סוער ומסוכן של נצחונות לסירוגין כשהעיר נשארה לא פעם ללא שלטון, היו צריכים לעמוד בפרץ בחברת ראשי הערבים, כדי לשמור על השקט והבטחון ולמנוע כל הפרעות ומעשי אלימות העלולים להתחולל באוכלוסיה.

להלן פרטים אחדים מתקופת המלחמה שאת ערכם הנכון יודע רק מי שהיה בבנגאזי בימים ההם:

6.2.41 — נסיגת האיטלקים מבנגאזי.
3.4.41 — נסיגת האנגלים וכניסת הצבא האיטלקי בחזרה.
24.12.41 — נסיגה שניה של הכוחות האיטלקיים.
27.1.42 — נסיגה שניה של הכוחות הבריטיים.
28.1.42 — שובם של הכוחות האיטלקיים והגרמניים.
20.11.42 — ההסתערות האנגלית וכיבוש בנגאזי בשלישית.

לא קל לשער את עוצמתם של ההתקפות האוויריות משני הצדדים הלוחמים, על הנמל ועל העיר, במצב המשתנה לסירוגין: הרס הבנינים והרכוש, סכנת הנפשות ועוד. במצב לאין נשוא היו נתונים בפרט ראשי הקהילה היהודית בבנגאזי שלא די להם בזה, באו לחסות בצל קורתם גם יהודי הכפרים הסמוכים לעיר.

יום השלשה באפריל 1941, יום הנסיגה הבריטית הראשונה, וכניסת הצבא האיטלקי לעיר, היה יום שחור ליהודי בנגאזי: הנתינים האיטלקיים (שנשארו בעיר במשך תקופת הכיבוש האנגלי הזמני) יצאו מבתיהם כשהם לבושים מדי פשיסטים, חולצות שחורות, חמושים בכל מיני אלות וכלי משחית, וכולם, אנשים ונשים, עטו אל שלל היהודים. הם פרצו לחנויות, למחסנים ולמשרדי היהודים, התנפלו גם על בתי מגורים, איימו, קללו ושדדו מכל הבא ליד, קופות ברזל נפרצו ע"י חומר נפץ, רהיטים נשברו לרסיסים ושני יהודים נרצחו בדם קר. במשך עשרים וארבע שעות השתולל ההמון הפרוע ללא הפוגה באכזריות על יהודי בנגאזי שנמסרו בידיו ללא ישע וללא יכולת להתגונן.

אחרי נסיגת הבריטים השניה, שלטונות הפאשיסטיים תכננו תכנית אכזרית נגד יהודי קירינאיקה: כל היהודים נתיני צרפת גורשו לתוניסיה או לאלג'יר, הנתינים האנגלים הוגלו לאיטליה, רוכזו במחנה ריכוז ומשם נשלחו ע"י הנאצים למחנה ריכוז בגרמניה; פעולות אלה החלו מחודש אפריל 1942 ואילך. בד בבד עם הגירוש הנ"ל נערכה הגליה המונית של היהודים נתיני לוב שהיוו את רוב אנשי הקהילה, הם נשלחו למחנה ריכוז באזור מדברי בטריפוליטניה בשם ג'אדו ושם נשארו בחסרון כול וביחס של השפלת כבוד ונגישות שגרמו לאבדן נפשות רבות.

באותה תקופה תכננו השלטונות הפאשיסטיים משפט ראווה נגד שלושה יהודים, חפים מפשע, הם נאשמו בהשתתפות בפעולות שוד של רכוש איטלקי בתקופת הכיבוש האנגלי. לשוא היו דברי הסניגוריה, ההכחשות וההוכחות שאין יסוד לאשמות נתקלו בקיר אטום.

בחודש יוני 1942 שלושת העלובים נשפטו למות ונהרגו ביריה.

רק עם נצחונו של המחנה השמיני באפריקה הצפונית כולה יכלו לחזור גולי מחנה הריכוז ג'אדו הארור לבנגאזי (כשלמעלה מ־500 מהם שבקו חיים).

לאחר המלחמה — עליה

יהודי קירינאיקה חזרו בקבוצות קטנות לארצם במצב רוחני, פיזי וכלכלי ירוד מאוד. הם מצאו ערים הרוסות מפגעי המלחמה ובעיות רבות עמדו בפניהם, בעיות של חוסר אפשרות להסתדר מחדש ושל אבטלה הדריכו את מנוחתם.

מצד האוכלוסיה היהודית של בנגאזי נערכה קבלת פנים חמה לשובם של הגולים, הם נתקבלו בשמחה ובהתלהבות לאין גבול. במסיבה נכחו, מלבד ראשי העדה הערבית ונכבדיה, גם קציני הממשל הצבאי האנגלי וכן נכבדי הקהילה הנוצרית והיוונית.

השבים היו נתונים במצב קשה, הם היו צריכים להיאבק נגד הקשיים שנתקלו בהם בשובם: אבטלה כללית, עניות, מחלות ומחסור ברפואות, ילדים ללא חינוך ועוד, כל זה בתוך הים הגדול של קשיים כלליים ששררו בכל האזור כולו: פגמים במשרדים הציבוריים והממשלתיים, מחסור בתחנת חשמל, במים

לשתיה, ברופאים ורפואות וכל המינימום הדרוש לשמירת הבריאות. השלטונות הצבאיים הבריטיים דאז לא נתנו לבם — מחמת המלחמה שהיתה עוד בתוקפה — לתיקון הפגמים והפגיעות שנתהוו כתוצאה מהמלחמה. הדרך להחזרת המצב על כנו נראית ארוכה וקשה.

יהודי בנגאזי זוכרים היטב ונושאים על נס בכל הזדמנות, ברגשי תודה והערצה את הסיוע והאימוץ שמצאו במגעם עם אנשי הבריגדה העברית שהיתה

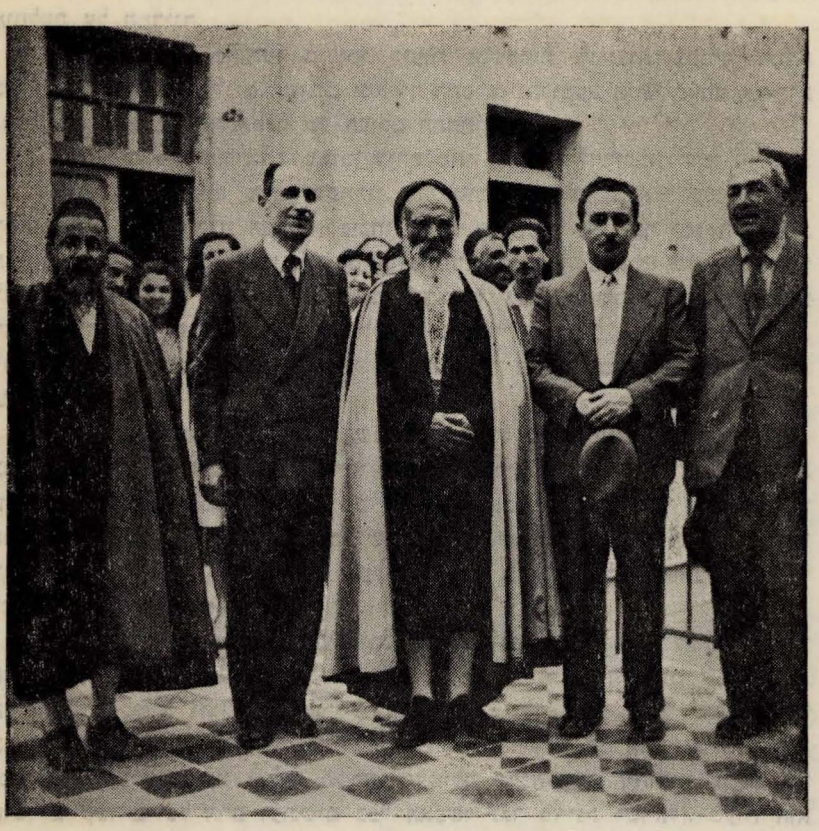

מר משה שרת בחברת הרבנים וראשי הקהלה בבנגאזי

פועלת במחנה הבריטי השמיני ובמיוחד נזכרים ברטט של התרגשות בביקורו של מר משה שרת (אז שרטוק) בבנגאזי באותה תקופה, ופגישתו הנרגשת עם ראשי הקהילה. ראויה בין היתר לציון מיוחד, פעולתם המעולה של החיילים העברים בארגון בית הספר העברי בבנגאזי, שנפגע קשה ע"י ההפצצות מן האויר וכתוצאה מכך נהרס חלק גדול ממנו ורהיטיו ברובם נשברו או אבדו. בין אותם האחים הנערצים היו מורים מעולים שהתנדבו ללא היסוס למלאות את החלל שנוצר בסיוע מורים מקומיים, קיימו קורסים מזורזים והביאו מהארץ ספרים וחמרי לימוד בעלי תועלת מרובה.

כעבור שנים אחדות, התכוננה לוב למאורע חשוב מאוד — לקבלת עצמאותה. השלטונות הצבאיים הבריטיים קיבלו על עצמם את התפקיד לסגל את האוכלוסיה הערבית לתנאים המדיניים, הכלכליים הרוחניים, החברותיים והתרבותיים כדי שיוכלו להגיע בעתיד הקרוב לשלטון עצמי ולבנות מדינה ערבית ריבונית.

מאז נעשו שינויים מהפכניים בחיי העם הערבי, בהתנהגותו ובמזגו, יחד עם הדחיפה הפתאומית ללאומנות, נוצרה בו הרגשה מזורזת של עצמאות ובעלות מוחלטת על המדינה.

כתוצאה מכך נתגלעו חילוקי דיעות והשקפות מנוגדות בצורה מוזרה בשדה פעולתם של הפלגים השונים ומאידך התפרצויות ומעשים של חוסר אחריות נתגלו פה ושם מצד אלמנטים של העולם התחתון.

היהודים מצדם התנהגו כמובן ביחס מתון בהתאם לדרישות הזמן והמקום.

בינתיים התקרב מועד הפתרון ההיסטורי של בעית א"י ע"י האו"ם. רבים מתוך בני הקהלה העברית נוכחו לדעת כי הגיע סוף סוף זמן התגשמות תקותם הנושנה, ומבלי שים לב למתרחש בדבר מתן העצמאות של לוב, ציפו לעליה כלדבר רגיל וטבעי, ולא משום איבה או שנאה לארץ זו; להיפך, רבים רצו לעבוד שכם אחד עם הערבים ולקצור את פרי הקשרים הטובים מימי קדם, לטובת שני הצדדים ולתועלת שתי הארצות. זו היתה ממש מחשבה תמימה, שלווה מתוך הבנה והכרה פנימית.

זה היה רגש טבעי וטהור שמילא את כל חדרי לבם מאז היו באים, בח[illegible]ופות מסויימות ה"כוללים", שליחי הישיבות שבירושלים, חברון, צפת וטבריה. והאם לא נכון שאנו מזכירים יום יום בתפילתנו את השיבה לציון? האם הפסיקו או ויתרו אי־פעם אבותינו במשך כל שנות גלותם להתגעגע לשיבה לארץ האבות? מדוע איפוא יתיחס מישהו לענין העליה כלדבר מרגיז? מדוע הערבי המשכיל לא יראה את העניינים ברוח הנכונה?

חטא הוא איפוא בידי הערבים הדתיים והמאמינים בד' ובכתביו, בידי אותם יראי ד' אלקי עולם ומלואו, חטא הוא בידי אותם הערבים המשכילים, הסופרים, הנבונים והישרים הוגי קורות העולם (ולדאבוננו רבים מהם נמנים בין ראשי התנועות המתנגדות לשיבת ציון ובעד חידוש המלחמה נגד היהודים ומנהלים תעמולה חזקה ובלתי כשרה, תעמולת איבה נגד היהודים, ולשם כך קושרים קשרים של חרם ועונשים ככל האפשר נגד מדינת ישראל). טעות הוא לחשוב כי לאנשים אלה אינם ברורים שאיפותיו הטבעיות וזכויותיו הצודקות של עם ישראל על ארץ ישראל, זכויות המוכרות בהיסטוריה, אותה היסטוריה הקדושה הקיימת ואשר תישאר לנצח קדושה בעיני כל עמי העולם ולא היסטוריה מעורערת המבוססת על הזיות שוא של האנושות, הזיות יזומות של שאיפות ואמביציות. זכויות המוכרות ומאושרות בהסכמתם של עמי העולם הנוכחי, זכויות קבועות ומחוקקות מפי בורא העולם.

וכמה מעלות טובות ותועלות היו נהנים מהן הערבים, היהודים וכל תושבי המזרח התיכון אילו נצחו הצדק וההבנה, היושר והרגש האנושי! וכמה נזקים, כמה קרבנות בנפש, וכמה סבל היו נחסכים! יום יבוא ואור יאיר על הדף הזה של הספר הנצחי של קורות העמים ואז יתגלו האחראים ויבואו על ענשם, על פשעיהם הבל־יכופרו, ועל אכזריותם המרשעת של אנשים אחדים ממדינות ערב

שרצו ליצור חיכוכים ותככים וסילופים בבעית א"י. אנשים שגם ביודעם את הטעות שבדרכם, לא הרהיבו עוז בנפשם לחזור בהם ולתקן את המעוות והקלוקל שבמדיניותם.

נחזור כעת לענין שהתחלנו בו בדבר היהודים בקירינאיקה: אמרנו שעם הויכוח באו"ם על תכנית החלוקה של א"י (ולצערנו יאמר שהתכנית היתה מבוססת על שמירת השלום ולא למען הצדק), התחילה העתונות המקומית העוינת של בנגאזי לתת פרסומת לענין מדי יום ביומו ולהוסיף נופך משלה, נופך של שנאה במטרה לסייע לליבוי הקיים שמקורו בעתונות שאר מדינות ערב ולאט לאט נוספו דברי השמצה נגד יהודי קירינאיקה. לא חסרו כמובן גם סוכנים זרים ומקומיים שהיו בוחשים בקדירה כדי לערפל את האוירה לזרוע קנטור ולהפיץ שנאה גם בלבותיהם של הבדוים התמימים שוכני המדברות שאין להם כל מושג בנושא ארץ ישראל.

השנים 47—48 היו תקופה עדינה וקשה ליהודי קירינאיקה שכן הם היו נאלצים להתאמץ ולעמול קשה כדי לעקור את החששות שהתעוררו נגדם ולהוכיח את התנהגותם הטובה ואת מהימנותם השלמה למדינה בה הם חיים.

המצב הלך והחמיר ע"י מקרים פחות או יותר מסוכנים. כל אי־הבנה, כל התנגשות קלה שבקלות היה בהן די כדי לעכור את האוירה. הדברים הגיעו עד כדי כך שגם אישים מכובדים ומתונים מבין הערבים, אנשים משכילים ונבונים, רמי מעלה וסוחרים גדולים נכנעו ללחץ האיבה והמעיטו את מגעם וקשריהם עם היהודים במידה ניכרת. וזה למרות שבלבם פנימה רצו שהענינים יתנהלו בכיוון הפוך.

גם יהודי הכפרים נפגעו קשות מיחס עוין זה, הם ראו שאין להם עוד אפשרות קיום ולכן חסלו את עסקיהם ועברו לבנגאזי בתקוה למצוא שם מקור פרנסה, אך גם כאן לא שיחק להם המזל ובואם הכביד עוד על הוסר העבודה שהיה קיים לפני כן וקשיי הקהלה הלכו ורבו מיום ליום מכל הבחינות.

מעשי זדון והתגרות מצד הנוער הערבי היו מנת חלקם של היהודים בכל יום, הבזיונות והעלבונות נעשו לדבר רגיל. הקטטות והאיומים, חטיפת נערות עבריות ומקרים של אלימות ללא הפסק, מררו את חייה של הקהלה בבנגאזי. ראשי הערבים, גם אם רצו לעשות לתיקון המצב, לא הצליחו ואילו הפניות לשלטונות המקומיים העלו חרס.

התאריך 2 לנובמבר נעשה גם בבנגאזי יום הפורענות, יום המתאים לה. פגנות האיבה נגד היהודים ולשערוריות אשר בהן צפויה סכנה רצינית לסדר החיים הציבוריים בכלל ושל היהודים בפרט.

יום ה־16 ביוני 1948 — שוב יום שחור בבנגאזי: שני פועלים, האחד ערבי והשני יהודי, התקוטטו ביניהם ללא כל סיבה והחליפו ביניהם מכות־אגרופים. תיכף התפשטה שמועה מצד אנשי רשע ערבים שלפיה אחיהם הערבי מת לכאורה מפצעיו.

השמועה היתה שמועת שוא ובשקר יסודה ובכל זאת היו לה מהלכים בין ההמון הערבי ולא היה זמן מספיק להכחישה או לבדוק את אמיתותה, עד שמספר גדול של בריונים מופרעים התפרץ לרחובות העיר, חמוש בכל כלי משחית ובפיו צעקות ואיומים נגד היהודים. האוירה היתה מחושמלת ובכל רגע היתה צפויה סכנת התפוצצות. ראשי השלטון הצבאי הבריטי שהועמדו על חומרת

המצב הוזעקו אמנם למקום, עם כל כוח המשטרה שעמד לרשותם, אך מיד גילו חוסר אונים ואבדו את השליטה על המצב, שבינתיים, הלך והחמיר והגיע לממדים מדאיגים מאוד.

אחדים ממכובדי הערבים, אנשים בעלי השפעה, ראו אז צורך וחובה להתערב בענין, הם עמלו הרבה כדי לשכנע את ההמון הסוער, להשקיט את הרוחות ולפזר את הנאספים מהרחוב הראשי והרחובות הסמוכים לו. רק בשעות המאוחרות של הלילה חזר הסדר על כנו. ובכל זאת הקנאים ביותר שבין אותו אספסוף, לא נחו ולא שקטו עד ששפכו את חמתם על בתי הכנסיות של בנגאזי, הם הציתו בהן אש וביצעו מעשי חבלה וחורבן בכל הבא לידם.

והנה הגיעה שעת העליה:

בטריפולי נפתחו משרדי העליה של הסוכנות היהודית, שעבדו במרץ באהבה ובמסירות לאין שיעור כדי להביא כל יהודי הרוצה בכך לחופי מולדתו. בין השנים 49—50 עברו כמעט כל יהודי קירינאיקה לטריפולי ומשם המשיכו את דרכם לארץ ישראל.

כיום, יהודי קירינאיקה, עם יהודי טריפוליטאניה, מושרשים בארץ האבות, עם משפחותיהם ובניהם גדלים ומתרבים כיתר העולים שהגיעו מכל קצות תבל, משתתפים במפעל ההיסטורי של מיזוג גלויות, מאוחדים כולם בהתמזגות נפלאה של רצון וכוח, עסוקים בבנין הענקי של המולדת המתחדשת: הנם במושבים, הנם פועלים ובעלי מלאכות, הנם בבתי מלאכה, במוסדות ממשלתיים, במסחר, במשרדים הציבוריים, הנם בישיבות ועל ספסלי בתי הספר, הנם בצה"ל — חיילים באויר בים וביבשה, מוכנים ומזומנים בכל עת להגנת המולדת.

ר. תשובה

יהודים יושבי מערות

סופרי יון ורומא מספרים על גלילות בלוב ובכוש, שכל יושביהם שוכנים במערות, וגם קראו להם בשם מיוחד: טרוגלודיטים. סופר קדמון מזכיר, כי אומה מיושבי המערות נוהגת מנהג מילה. והנה יושבי מערות כאלה היו החורים בהר שעיר, מקום שם רבו המערות כל כך ונשארה לפליטה עיר פלאות שלמה, שהיא כולה חצובה בסלע, הלא היא סלע אדום (פטרה). בתים חצובים בסלע ראיתי גם בדרום־תוניס ובמקומות אחרים. ואולם כפרים שלמים, שנחפרו עמוק עמוק בקרקע, מצאתי בג'בל גריאן (או גוריאן), כלומר: הר המערות. הר זה, החורג מחולות המדבר (גובהו: מ־500 עד 960 מטר) מהלך יום וחצי מטריפולי, משתרע על פני שטח של מאות ק"מ (של אדמת "חמרה" לרוב), ויש בו שדות מזרע, עצים למיניהם ובארות מים, אבל אין פוגשים בו אותות של חיים על פני האדמה.

בשנת התרס"ו, כאשר ביקרתי בהר גריאן בפעם הראשונה, לא היו בכל ההר בנינים על פני האדמה, מחוץ למצודה תורכית על אחד השיאים ורק קבוצות של אבני מצבות התנוססו בהר פה ושם.

בשוטטי כה וכה בשדה כפר אל עבאס, באו לקראתנו אנשים יהודים שלבשו מלבושי בדוים ויוליכוני אל משכנותיהם המשונים שכמותם לא ראיתי בשום ארץ אחרת.

על הרמה, שהתנשאה מתוך העמק הפורה, ראיתי מעין סוללות שנשפכו בקוים כמעט ישרים. עליתי על אחת מהן וראיתי באמצעה פי בור מרובע, רחב ועמוק. עד מהרה הגיעו לאזני קולות מקולות שונים מתחת לאדמה: גערת צאן, נעירת חמור, בכי ילדים וצעקות נשים, בקצרה הד קול חיי עולם תחתון מיוחד. קראתי בקול: "איזה עולם משונה הוא זה! המתים שוכנים מעל לאדמה והחיים מתחת לה!" האיש הדובר בי הוליכני אל משקע סתום כמעט מן העין. הגענו אל מעין פתח חפור באדמה ודלת של עץ נמוכה סוגרת על חלקו התחתון. האיש הוציא יתד והכניסה לתוך חור מבפנים ויסובב אותה עד שנגולה הדלת למעלה. נכנסנו לתוך מסדרון אפל, שדמה לתעלה והיה מלא חתחתים ושפע וירד בתוך הקרקע בעקלתון, לבסוף הגענו למדור רחב וגבוה, שקרני שמש כהות חדרו לתוכו באלכסון והאירו קצת את החשיכה. העיפותי עיני ואראה חמור מעלה גרה, כלים מתגוללים בלי סדר וסדן של נפח מתנשא באמצע, — מלבד בלויי סחבות, תבן ואשפה בכל הפינות. כמו שנוכחתי שימש מדור זה אורוה וחדר מלאכה וגם מחסן. בצאתי מהפתח העקום, אשר האור בא דרכו, נמצאתי בחצר מרובעת, שדמתה לחצר הפנימית של בית מברי (פטיאו בספרדית) ושהיתה מלאה אור — עזות קרני שמש הצחרה בצהרים — שירד מלמעלה מעל פי הבור, שנמצא בגובה של עשרה מטרים ויותר. לעיני נגלו חדרים פנימיים, חפורים בקרקע החמרה הרכה. מעברים שונים נפתחו פתחים של מסדרונות, המקשרים את החצרות. וכך המערות מחוברות יחד ובונות כפר שלם מתחת לאדמה. החצר היתה מלאה תשואות וחיים רועשים: כמה נשים כרעו על יד סירים שהונחו על תנור בוער, אשר עשנו עלה למעלה; אחרות ישבו על הקרקע ועסקו באריגה; ילדים מלוכלכים התגלגלו בסחי; בני צאן רקדו או נדחפו; תרנגולת ניתרה בצפצופים; רעש, מהומה וצעקות.

כאשר שבתי ועליתי למעלה ושמתי לבי לחקור את החיים התת־קרקעיים האלה הוברר לי כי ישוב זה נוסד מראשיתו על ידי תושבים קבועים, על מנת שישמש להם ולרכושם מחסה מתחת לאדמה מחמת שודדי המדבר. על כן הסתירו את מבוא המערה וגם הקדימו את האורוה ואת חצר המלאכה, המשמש מחסן, לחצר הדירות, על פי הכלל השורר במדבר, שכבר שמענוהו בימי אברהם: „תן לי הנפש והרכוש קח לך"... אחר נודע לי, כי לפנים היו יושבי ההר כולו יהודים ובמצודה למעלה משל גבור יהודי ממשפחת חג'אג', אבל לפני כמה דורות הלך רוב התושבים לטריפולי ונשארו רק שני כפרים, שכל תושביהם יהודים: יהודי אל עבאס וטיגרנה (מצאתי בהם כאלף תושבים).

זקן ונערה מיושבי המערות

גם בתי הכנסיות בנויים מתחת לאדמה בשקע ורק בטיגרנה ראיתי בית כנסת שמחציתו היתה מתחת לאדמה ומחציתו חרגה ממנה, אבל הוא היה מוקף תלי אדמה ולא נראה מבחוץ.

היהודים הללו הם לבני עור, פניהם דומים לפני יהודי לוב בכלל, והם כולם בעלי מלאכה: צורפים, נפחים ורוכלים העוברים בכל רחבי המדבר. הנשים והילדים עוסקים גם בעבודה בכרמים ובשדות הקטנים שיש להם מסביב. אבל לא פיללתי שאמצא כאן קהילה שיש בה חיי רוח ודת, כמשפט היהודים בלוב בכלל: רוב הגברים יודעים לקרוא. הילדים לומדים ב„כיתאב" שבפרוזדור בית הכנסת. ויש להם שוחטים וגם „חכם" והוא הרב שהוכתר בשם „חכם באשי" של גריאן. הרב כליפה חג'אג' — כך היה שמו — היה זקן פאטריארכאלי נהדר, שקנה חכמה והיה רופא חולים וכמשפט חכמי המזרח לפנים — היה גם פיטן בעברית ובערבית. הוא נתן לי לזכרון קובץ פיוטים עבריים, אשר אסף והעתיק מאבותיו ומפיטנים שונים והוסיף עליהם שירים ופזמונים משלו. הבו גודל לשאר הרוח היהודי, אשר גם במעמקי האדמה נשאר נאמן לחיי עולם הרוח העברי הנצחי!

בזמן הכיבוש האיטלקי נעזב הכפר יהוד אל עבאס ונשאר לפליטה הכפר טיגרנה — אשר בו נמצאו בזמן ביקורי כשלוש מאות תושבים.

(עפ"י סלושץ „מסעי בארץ לוב" משנת תרסו—1906)

פורים אשריף ופורים ברגל

הימים כ"ג ו־כ"ט טבת הם ימי פורים ליהודי לוב בכל שנה, קהלות לוב נהגו בימים אלה ביטול מלאכה ומסחר, בכל בתי הספר אין מקיימים לימודים, בתפילה מוסיפים פסוקי הלל ואין קוראים תחנון, כמו בפורים נוהגים לתת מתנות לאביונים. הילדים בפרט חוגגים את הימים האלה בשמחה רבה, כיון שבהם הם חופשים מלימודים ומקבלים מעות פורים מהוריהם ואוכלים ממתקים כאות נפשם.

כמו בפורים „אסתר" נוהגים לקרוא בשבת שלפני כל אחד מהפורימים האלה שיר „מי כמוך" שחוברו ע"י רבנים מקומיים.

השיר מי כמוך על פורים אשריף חובר ע"י הרב שבתאי בן ר' דוד טייאר זצ"ל ואילו השני על פורים בורגול חובר ע"י הרב אברהם בן רפאל כלפון זצ"ל.

„פורים אשריף"

בשנת התס"ד (1704) היה כליל ביי שר הצבא מושל בטריפולי בחזקה בתור פחה. הוסיף אוניות שודדי ים להביא לו שבי וביזה.

פחת מצרים שלח תשורה לפחת תוניס, בהיות האוניה בלב ים קם סער ותקרב האניה לחוף טריפולי. שודדי כליל הביאו אותה אליו ויעט על השלל וישבנה עם כל אשר בה.

פחת תוניס עלה עשן באפו, כי כליל ביי חילל כבודו לשלוח ידו במנחה המוגשת לשמו, הזעיק את חייליו, עשרת אלפים איש חלוצי צבא ואברהים אשריף בראש המלחמה, ויבוא לטריפולי וירד לחוף וייחן הנשיא את פני העיר, העביר קול בקרב מחנהו לאמור: חגרו איש חרבו על ירכו לנקום נקמתי מטריפולי, אל תשאו פני דל ואל תהדרו פני זקן. רב כופר אל יטה לבבכם כי אם עשו כלה מנער ועד זקן, מעולל ועד יונק.

בשמוע אנשי העיר את המשפט אשר חרץ עליהם אברהים אשריף נמס לבם בקרבם ויציעו לו כסף תועפות כי יסור מעליהם ולא שעה לקולם.

תושבי טריפולי נשתטחו לפני פקידו אחסן בן עלי להמליץ בעדם והוא נעתר להם כי נכמרו רחמיו. וערך שיחו לפני אברהים אשריף: נא אדון נכבד! השב חרבך אל תערה וכופר צעדי גדודיך ישלמו בנפש חפצה, האיש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף? קח כסף עונשים ואל תחוב בנפש צאן אדם אשר לא חטאו לך. הנה כליל שונאך נוצח ויבוא מתנכר העירה בחרפה ובוז.

אברהים אשריף אטם אוזנו כפתן חרש ויבטח בגבורת גדודיו ויצוום לאמר: חזקו ואמצו לעשות נקם בשונאי!

אנשי העיר, שקצרה ידם, נתוועדו איך לעמוד בפניו, חיזקו את המגדלים, הפקידו שומרים על החומות ויתנו צו לראש הקהלה היהודים שיביא את כל היהודים לעבוד בביצורים ושאר עבודות הצבא.

הדיין ר' יוסף עגיב גזר תענית, התכנסו בבתי כנסיות ותעל שוועתם השמימה.

כל תושבי העיר התנדבו לשמירה ולהכנת הכלים למלחמה. אברהים אשריף פנה לכפרים מסביב, שרף את דלתות בתיהם, בזז את צאנם וכל רכושם ויתעלל בהם אנשים ונשים, כרת את עצי התמרים ויבן דיק סביב העיר, וישפוך כלי זעמו אש וגפרית וכדורי מות. הארץ רעשה מקול התותחים וילחם כגבור משכיל,

אך ההצלחה הסתירה פנים ממנו. בחודש כסלו התס"ה (1704) שלח מגדודיו אלפיים איש חמושים לתור את חבל הארץ ולרגל אותה, אך הטריפוליים נגלו להם מזימותיו, ארבו לגדודיו ויתנפלו עליהם פתאום, חשפו זרוע גבורתם, הפליאו לעשות, טרפו, רמסו והנשארים תפשום בכף ויובילום שבויים למאסר.

שאר גדודי אברהים אשריף מת לבם בקרבם, נשתה גבורתם, אך הוא ניסה להפיח בקרבם רוח אומץ לבלתי יהיו לחרפה ויערוך עוד מלחמה וינגפו צבאותיו גם ביום ההוא ומקצתם נפלו בשבי לפני צריהם. אזי ידע כי אין יתרון לגדודיו, אך זרק בהם עוד רוח קנאה גם הגביה עוד את הדיק אשר בנה, ניסה עוד שארית כוחו ללחום בעברת נקם, אך לשוא כל עמלו. לשוא הרעים בקולו קול עוז לחזק את לב צבאותיו, כי מלבד תבוסתו במלחמה נגפו עוד צבאותיו בדבר נורא מצחנת החללים הרבים אשר היו מוטלים מסביב למחנהו.

בראותו כי צרו צעדי אונו, החיש לו מפלט עם מתי מספר מגדודיו בליל כ"ג לחדש טבת התס"ה (1705) וילך לו אל ארצו בבושה וכלימה.

יום זה נקבע ע"י חכמי הדור ההוא כיום פורים, ונקרא פורים אשריף ועשו אותו יום משתה ושמחה.

„פורים בורגול"

בשנת 1711 התחילה למשול בטריפולי השושלת לבית קרמנלי, אשר משלה בטריפולי במשך כמאה ועשרים שנה (עד 1835). תכונה מיוחדת נודעה למושלים מבית קרמנלי, מה שקרבו בכל עת את היהודים ועל פיהם התנהלו כל ענייני הממשלה המעשיים. על כן נשאר שמם לברכה בקרב יהודי הארץ עד היום.

בשנת התקכ"ו היו פרעות ביהודי תוניס, ואז ברחו רבים מהם לטריפולי וביניהם ת"ח ופיטנים ידועי שם והפחה עלי קרמנלי קבלם ונתן להם לשבת בארצו בלי מעצור. גם מערים אחרות באפריקה באו פליטים יהודים לחסות בצל המושל אשר האיר פנים אליהם.

בשנת 1785 פרץ ריב על ירושת כסא המלוכה בין שני הנסיכים אחמד ויוסף קרמנלי בחיי אביהם הישיש עלי, ואז רבו המהומות והמחסור אכף על התושבים, ופרצה מלחמת אחים אשר לא הביאה לכל תוצאות. אנשי העיר, אשר כבר עייפה להם נפשם למהומות ולמלחמות בין אחים, שלחו בסתר לשולטן בקושטא כי ימנה פחה תורכי וישלח עמו חיילות במספר גדול כדי שיהיה בכוחם להשליט שלום ובטחון בארץ המלאה חמס ודמים. ואמנם נשמעו הפעם דבריהם בקושטא, אבל לא כאשר דמו כן היה. ומעשה שהיה כך היה:

כאשר הגיעה בקשתם של נכבדי טריפולי אל השולטן לשים קץ למהומות המחריבות את העיר והארץ כולה, נמצא בקושטא איש הרפתקן ובעל תחבולות עלי בורגול גורז'י שמו, מי שהיה קצין וסוכן הימייה ומפקח על מלאכת שודדי הים באלג'יר, אשר יצא ממשרתו ברכוש גדול. כשנודע לבורגול זה כל חומר המצב בטריפולי, זמם מזימה לכבוש את רסן הממשלה בידו לטובתו הוא.

בעזרת אחיו, שהיה בעל השפעה בעיר הבירה, התייצב לפני שרי הממשלה והוכיח להם, כי כל הימים שבית קרמנלי ימשול בטריפולי לא תשקוט הארץ ההולכת ונחרבת. הוא הביא לראיה השתדלותם של אנשי טריפולי לפני השולטן להסיר מעליהם את עול קרמנלי, וגם את היהודים לא ניקה מעוון, בהאשימו אותם שהם רוששו את הארץ ע"י הנשך והרבית. הוא העיד על עצמו כי הוא

האיש המתאים ביותר להשליט סדר בארץ. ומאחר שלא שאל מאת השולטן לא חיילים ולא אניות, כי את הכל לקח על חשבונו, השיג את מבוקשו, וכך ניתן פירמאן (כתב אמנה) שעל פיו נתמנה עלי בורגול לפחת טריפולי במקומו של עלי קרמנלי שנידח ממשרתו.

אז אסף הנוכל מסביב לו גדוד של ערב רב, טורקים, יוונים ועמם גם מספר ספרדים אשר הבטיח להם כי ימצאו שלל רב בבואם למחוז חפצם. אחר כך שכר תשע אניות והפליג בהן עם אנשיו לחוף טריפולי. וכך עלה הוא ורוב אנשיו על החוף בשאון ובתכונה ולכד את העיר. הפחה עלי נמלט באישון לילה וברח לתוניס, בנו יוסף נתבצר עם חייליו בתאגורה, ואילו הנסיך אחמד, נטה לו עלי גורז'י חסד וימנהו על גלילות בנגאזי.

אך ישב על כסא הממשלה נתגלה מיד כערין ורודף בצע, וכל מאווייו היו למלא ביתו כסף וזהב, הוא שם עינו לרעה על כל התושבים האמידים, והציגם ככלי ריק. ביחוד קשתה ידו על היהודים, אשר ידע כי אין מושיע להם. קרא אליו את ראשי העדה והוציא מהם בכוח ואיומים נוראים סכום של 240 אלף פרנק. אחר זה החל להתגולל על כל יהודי בעל יכולת ועשה בו שפטים נוראים עד שקיבל ממנו את סכום הכסף שהוטל עליו. ועל שארית העם לא חמל והציגם ככלי ריק.

בשעת צרה ומצוקה כזאת (בחודש אלול) — התנדב אחד מנכבדי הקהלה, רחמים ברצ'ה, וישם נפשו בכפו והתגנב ויצא בלאט משער העיר וכה הגיע עד תג'ורה — מקום אשר שם חנה יוסף ביי קרמנלי עם גדוד חייליו. בבואו לפני הביי התחיל לשדלו בדברים ולהוכיחו על אשר הוא עומד מרחוק ורואה באסון הנשקף לעיר מולדתו. ומאחר שלו ולבית אביו משפט השלטון בארץ, מחובתו שימהר ויקרא לשלום אל אחיו ויחדיו יעלו על טריפולי ויקראו דרור לה מחמס המציק המחריבה עד היסוד בה. דברי היהודי הנמרצים פעלו על לב יוסף ביי פעולה עזה — ואמנם מהר ושלח מלאכים לקרוא לשלום לאחיו אשר בבנגאזי ואחרי קבלו את הסכמתו העבירו האחים קול בכל קצות הארץ, כי כל התושבים יתאספו תחת דגלם ויבואו יחדיו לגרש את העריץ משערי עיר הבירה ולהשיב את הממשלה לבית אביהם.

קול הקורא לא החטיא את המטרה, כי אמנם היה דבר בעתו. מכל עברים נהרו יושבי הכפרים ונודדי המדבר אל המחנה אשר הלך הלוך וגדול. עלי ברגל אשר ידע כי מעטים אנשי החייל אשר אתו נסגר בתוך חומות העיר הבצורות, אשר סגר את שעריה ורק פתח אחד צר ב„שער אל פונדק" נשאר פתוח ובו יכלו אנשי העיר להביא צרכי אוכל בחרף נפשם ממש. מרוב הסכנה לא נועזו היהודים להוציא את מתיהם מחוץ לחומה, וכאשר מת ביום ח' באלול ילד יהודי שמו אותו בתיבה וקברו אותו בחצר הבית שבו נמצא מקוה הקהלה, ועד יום כ"ד בחודש קברו שם עוד תשעה מתים. ואחר כך התחילו לקבור את מתיהם בחצרו של אליהו חביב. לפני חג הסוכות לא היו להם ענפים לסכך והסתפקו בקורות אשר הסירו מן הבתים. אכר אחד, שהביא מחוץ לעיר אתרוג ולולב והדסים וערבות קבל במחירו שבעים פרנק זהב סכום עצום בעת ההיא. אבל העריץ ויועציו בקשו תואנה להתגולל על היהודים ולהוציא מהם את שארית כספם וכל מחמדיהם באיומים ועינויים קשים ואמנם מצאו את מבוקשם במה שהתחילו להעליל עליהם כי ידם תכון בסתר עם מושל תונס. והנקלה זאת בעיניהם, כי שלחו יד

גם ביהודים הזרים ובאמת נמצאו אז בטריפולי כמה מיהודי תונס, אשר הערו את נפשם למות — אם מפני שבטחו כי הנבל לא יעיז לפגוע בעבדי הביי מתונס כדי שלא לתת בזה תואנה בידו או בשביל שהיו עזי נפש ונכונים להערות נפשם בעד הכלל. וכן היה מעשה ביהודי אחד ממדינת תוניסיה חיה דודון שמו שהיה אומן עושה כדורי עופרת בארמון המושל, אשר נועז ויצא דרך פתח „שער אֶל פנדק" לקנות ירקות בשדה, והנה הלשינו עליו כי עיקר טעם יציאתו היה לבוא בדברים עם חיל המורדים וגם מכר להם כדורי־עופרת והא ראיה כי במחסן הארמון נחסרו ככרים אחדים ממכסת המתכת שהיתה אצורה בו. האומלל הובא לפני עלי ברגל אשר מאן לקבל כל התנצלות וצוה לתלות את האיש על קיר החומה, מנגד לבית הכנסת לאות לבני מרי. מקור אנגלי מספר כי קשרו ברגלי התלוי שק של עופרת שהיה יורד ומושך את גופו.

בינתים הקיפו גדודי המתפרצים את חומות העיר מכל עברים, מאין יוצא ובא. המושל הוסיף להטיל על התושבים מסים כבדים מנשוא; ציווה לנתוץ את הבתים הגדולים ולבצר באבניהם את החומה; העביד את העם עבודת פרך ואפילו את התינוקות של בית רבם. היהודים הוכרחו לעבוד עבודת פרך גם ביום השבת. אבל גם על המושלמים קשתה יד העריץ אשר לא נשא את פני הנכבדים.

המצב בעיר הלך הלוך ורע — בלי כל תקוה להטבתו. והנה התעורר איש יהודי מילידי תונס יוסף הכהן שמו, גבר חכם בעוז ואיש דברים ובעל מזמות ויטכס עצה בסתר לבוא בדברים עם יוסף קרמנלי אשר יבוא בשערי־העיר בעזרת השומרים, אחרי שניסה דבר אליהם כי יפתחו את דלתותיהם לפני החיל החונה בחוץ בלאט בלילה. ביום ט״ז שבט התקנ״ד הבטיח השוער הארנאוטי ליהודי כי יעמוד על המשמר נכון לפתוח את השער לפני הצרים על העיר במחיר מתת כסף גדולה, וגם קבע לו שעה מסוימת לזה — בליל מוצאי השבת הבא. אבל אך עזבו היהודי לבדו מיהר החיל הארנאוטי וירץ אל הפחה לספר לו את דבר הקשר אשר קשר יוסף כהן. העריץ הקשיב אל דבריו בשים לב ובקש מאת הדובר בו כי יוכיח לו את אמיתות האשמה הכבדה שהוא מאשים בה את היהודי, שהיה ממקורבי השלטון. לאות כי כנים דברי החיל הותנה ביניהם כי בלילה המיועד ילך השומר לבית היהודי, וידרוש ממנו בטיחות בכתב על הסכום שהבטיח לו, וכן עשה: בליל מוצאי השבת בא הארנאוטי אל יוסף כהן ומצא בביתו את הצעיר דוד, בנו של ר׳ אברהם כלפון ראש הקהילה. הנוכל דרש מאת בעל דברו כי יחתום שטר חוב על הסכום שהובטח לו בשכר מעשה פתיחת השער, ושגם דוד ב״ר אברהם יחתום עליו ויערוב בעדו. שני היהודים לא העלו על דעתם כי הגוי סבבם בכחש ויאותו לו לחתום על השטר כדבריו.

בבוקר השכם הבהיל הפחה את אנשיו להביא לפניו את יוסף כהן ואחרי הביאו לפניו את השטר הכתוב וחתום בידו לטובת בן אדם שלא היו לו עסקים עמו מימיו, זולתי מחיר המעל אשר הטיל עליו למעול בשלטון, הוציא את גזר דינו למיתה משונה. את רכושו החרים כולו ואת הנידון מסר ביד הפקיד סלים אגא אשר הוציא את האומלל אל שער העיר ושם הפשיטוהו עירום, אסרוהו בזרדים והלבישו אותו חלוק משוח בזפת וכך תלו אותו אל השער והדליקו את החלוק המזופת אשר התלקח והאש אחזה באומלל אשר נשרף חיים.

כל השתדלותם של יהודי העיר לגאול את יוסף כהן ממות לא הועילה

להם. אבל גם דוד בן הרב ושני אחיו הורדו לבור ויהיו שם אסורים בכבלים, וכעבור זמן מועט נגזר על דוד אשר נמצא עונו כחותם על השטר להשרף חיים אף הוא.

לא טוב מגורלו של יוסף כהן היה זה של דוד בן ר׳ אברהם כלפון. אף הוא נשרף חי, אבל זכה שאביו קונן עליו קינות אחדות אשר נתחבבו על לבבות בני העיר והיו שרים אותן בלחן מיוחד.

וזה העתק הקינות:

לך אבי קראתי. עורה לקול בכייתי!
אמי תבכה עלי, על שריפת גופתי.
ובני ואשתי תזעק על פרידת נשמתי;
וביתי אשר שמם, — תדור בו אלמנתי.
לך אבי קראתי

זקן היה אבי ולא ראה בשמחתי.
אחזוני צירים קשים, לא שקטתי ולא נחתי.
שאגתי להם כלביא ולא הקשיבו לצעקתי.
ואען ואומר: באהבה עלי קבלתי,
לך אבי קראתי

קראתי: אבי אבי! ולא שמעו שוועתי
ואויה לי כי יצאה נשמתי באנחתי:
ונשרפתי ועיני רואות וגם לא נקברתי
ועיני לזבול צופיות והוא ינקום נקמתי.
לך אבי קראתי

בקינה אחרת המתחילה: אויה לי, אויה לי! אנו מוצאים פרטים נוספים על שריפת הגוף והשארת הנשמה של בנו של ר״א כלפון הנספה בלא משפט והנה שני בתים ממנה:

כלו ביגון חיי וספו כל מאוויי.
לו היה מה שהיה ואלי השאיר תאניה:
פרום פרמו בגדו ולקחו כל מחמדי.
ולבשוהו בגד חלוק בזפת ובעטרן דלוק.
נהפכו עליו צירים ודמעיו על עפעפים
עיני עיני יורדה מים.

יצעק ויאמר: מה עשיתי? ברוך דיין האמת!
צרים לעגו לעוג ושאגו עליו שאוג;
והוא צועק בדמע: אנכי על דין שמע!
ומיחד שם המיוחד ה׳ אלהינו, ה׳ אחד,
וישא לבב ועינים אל אל בשמים...
עיני עיני יורדה מים.

למשובת העריץ ועושי דברו לא היה קץ. העיר טריפולי מלאה דמים, עושק ואנקת עניים וענוים, מאין אומר השב. אנשי גדוד הערב רב אשר הביא עמו לא ידע מעצור לתאוותיהם ולשערוריותיהם. עד ראיה מספר:

„הם הרבו עינויים לשם סחיטת כספים מעין אלה: קרעו את צפרני הנענים (שלא רצו לגלות את מקום מחבואי הכספים וכלי היקר), הניחו טבעות של ברזל בוערות על הראש או סמרו ברזל־סוס לוהט אל כפות הרגלים. משרתי השליט הרבו מעשי אכזריות בעיר וביחוד ב ח א ר ה, הם קרעו בחזקה את הנזמים מעל אזני הנשים, אנסו ושדדו"...

בין כה וכה והמלחמה נטשה על פני הארץ, אבל שני בניו של עלי לא יכלו להבקיע אל טריפולי מחוסר נשק. עלי ברגל מצדו שלח מנחה לשולטן בקושטא מאה אלף אדומים, כדי שיושיט לו יד עזרה לחזק את מצבו נגד חיילות הקמים עליו. אבל העזרה מתורכיה אחרה לבוא וגם עליו אכף המחסור בנשק. אז נועץ וישלח אניות מזוינות לעלות על אי ג'רבה ולשלול את הנשק אשר נאצר שם והצדיק את מעשהו זה במה שטען כי לפנים נמצא האי ת"י שלטון טריפולי. חמשים יום השתובבו אנשי ברגל בג'רבה והרבו חמס ושוד בגבולותיה — וגם היהודים סבלו אז הרבה — עד שהתעורר חמודה פחה המושל בתונס ושלח את אנשיו לגרש את השודדים וכאן מצא הזדמנות לפנות אל השולטן באגרת, אשר בה ערך לפניו את מעשי השוד שנעשה לאחד מגלילות ארצו על ידי מושל טריפולי. — ובאותו זמן גיס חיל כבד של שלשים אלף איש ועלה על טריפולי ואחרי תתו יד לבני עלי קרמנלי, איש בריתו מאז, תפש את סביבות העיר. אבל גם אנשי־הצבא מתונס הרבו לשדוד ולעשות מעשי אונס ביושבי הכפרים עד שעלתה שועתם השמימה.

והרעב חזק בעיר פנימה. גדודי החיילות הנצורים בעיר נסו אמנם לצאת ממנה אבל נהדפו אחור על ידי חיילות הצרים הרבים מהם. בראות העריץ כי חזקה עליו המלחמה וכי גם בעיר עצמה רבו שונאיו המבקשים את נפשו גמר בדעתו לעזוב אותה באישון לילה. הוא התחיל במה שזמן וזיין אניות במספר גדול ומלא אותן כל טוב משלל אוצרות הממשלה וכל מחמדי התושבים אשר גזל ושדד במשך ימי שלטונו. אבל לפני לכתו בקש להנקם נקמה אחרונה בכל האנשים אשר התיצבו כנגדו וצוה להוציא מבתי האסירים את כל האסירים ועמם גם את השבויים והעבדים הנוצרים וירצחם כולם. ברגע האחרון נסה להבעיר אש במחסן אבק השריפה אשר במצודה אבל הלהבה לא התפשטה ולא הזיקה לבנין בכללו. בלילה ההוא עמדה בנמל טריפולי אניה צרפתית אשר עלי ברגל תפשה והוא ואנשיו באו לתוכה ויברחו בחצי הלילה.

למחרת פתחו יושבי העיר את השער לפני יוסף ביי ואנשיו אחרי שהבטיח להם כי הבדווים והערב רב אשר אתו לא יבואו עמו לתוך העיר לשלול את שללה, חלף פדיון נפשם אשר הביאו יושבי העיר משארית רכושם, — יחד סכום של ארבע מאות אלף פר' אשר נחלקו בין החיילים והגדודים אשר ברגליהם. באותה שעה נתרוקנה טריפולי ונתרוששה לגמרי. עד ראיה מספר כי בתגרת כל המסבות שעברו עליה נדלדלה טריפולי ולא נותר בה פרוטה לפורטה.

יושבי טריפולי פגשו את בני קרמנלי בתרועות ורצון רב והסקיר המשיל את אחמד לפחה בתכונה רבה. שמחת העם היתה שלמה. אבל יותר מכל שמחו

היהודים, אשר סבלו יותר מכולם ואשר בני בית קרמנלי נטו חסד אליהם כל הימים.

חכמי הקהילה ופרנסיה נאספו לאסיפה רבה והחליטו לקבוע פורים חדש ביום כ"ט לטבת, הוא היום שבו נצולו מהמן בורגל, על כן קראו לו פורים בורגל: וגם תקנו מגלה המספרת את פרטי המאורעות ומה שהגיע אליהם.

את יום הפורים הזה חוגגים עד היום באמירת המגילה ובמשתה ושמחה בעיר טריפולי ובנגאזי בלבד ואין אומרים בו תחנון.

פרטי המאורע נכתבו בחרוזים בספר במגילת „מי כמוכה" — על ידי ר' אברהם כלפון וקוראים אותה בשבת מברכים של שבט לפני תפלת „מי כמוכה באלים".

(ע"פ פרופ' סלושץ מפי המקורות לרה"ג א. כלפון זצ"ל והרה"ג מרדכי הכהן זצ"ל).

הערה:

אם חייבים אנחנו להמשיך לחוג את שני ימי הפורים האלה גם עכשיו לאחר עלייתנו ארצה, שאלה זו נשאלה לפני כתשע שנים על־ידי הר' פ. זוארץ אל כבוד הראשל"צ המנוח הרה"ג ר' ב. צ. עוזיאל זצ"ל, ותשובתו היתה שחייבים אנחנו וצאצאינו לתת תודה ליושב שמים על הפדות והגאולה שעשה לאבותינו בימים ההם, והם שעמדו לנו להגיע עד הלום.

מי כמכה שנוהגים לקרות ביום השבת שלפני פורים השריף

מאת הרב שבתי בר ר' דוד טייאר ז"ל

מי כמכה ואין כמכה. מי דומה לך ואין דומה לך:
אבא בגבורות ה' אלקים, אזכיר צדקתו אל עם כמהים. כי זכרם בארץ
אויביהם. אשר נפצו שם:
בפי אספר את נפלאותיו. אגיד לכל יבא גבורותיו. ידעו כל העמים אותותיו.
כי שמעו כי שם:
גאלנו מאז מתחפנחס. ויך כל בכור באהלי חנס. ויעש לנו אותות ונס.
כי שמעו כי שם:
דרכנו בים וביבשה. ויך את צרינו מכה אנושה. אז שוררנו לו שירה חדשה.
קטון וגדול שם.
היום ענו בנו עונותינו, בין עבד ושפחה נפזרו צבאותינו. ובכל זאת מכל
צרה יגאלנו. ה' אלקינו משם:
ויהי בימי כליל שר צבא. אברהם הנשיא מתרשיש בא. על עיר טראבלס
בחיל ומרכבה. את פני העיר ויחן שם:
זדון לבו השיאו במרמה. ללכוד את העיר ולהחרימה. לאמר מאיש ועד
בהמה. אשחית מה אמצא שם:
חלוצים באו אנשי מלחמתו. כעשרת אלף איש אתו. לבד משריו ואנשי
מרכבתו. עם המלך במלאכתו ישבו שם:

טרם הגיעה צוה את חילו. על נער וזקן לא תחמלו. בזו בזה ושללה שללו.
ואכלתם שם:
יצאו מן העיר לקראתו. ויערכו מלחמה אתו. ויחשבו בלבם להשחיתו.
ויפץ ה' אותם משם:
כבקרוב המלחמה נפוצו חיילינו. ויפלו לפני גדודיו חיילינו. ונשמע וימס
לבבנו. ולא היה שם:
למחר נאספו אנשי המלחמה. ויחגרו בתוך העיר באימה. ויועצו לעקור
החומה. לשבת שם:
מטעם המלך והסגנים. לקבץ היהודים האביונים. לחפור עפר ולחצוב אבנים.
ואת כל אשר עושים שם:
נועצו לחזק המגדלים. ויאספו שמה כל החיילים. לשמור החומה והכלים.
וילינו שם:
סמך על העיר איש הדמים. ויט אהלו באבל הכרמים. ומדי יום יום נלחמים.
באשר חללים שם:
עשה מצור ודיק בנה. ויסובב העיר מכל פנה. ויצר מאוד לאנשי המדינה.
היושבים שם:
פתלתול ועקש יעץ עצה. לנדוח גרזן עלי כל עצה. ויכרות את השיחים
אשר מצא. בשדה אשר מצא שם:
צוה חילו ברשע להתעולל. להרוג ולאבד זקן ועולל. את העיר ואת כל
שללה כליל. ולקחו אותו משם:
קבץ כלי מלחמה לרוב. ומדי יום יום על העיר יארוב. ויעש לו מצודים
מקרוב. אל המקום אשר הוא שם:
רחפו למאוד עצמותינו. ונצומה ונבקשה מאלוקינו. אולי יחננו ויצילנו.
ה' אלוהינו משם:
שחת ונתץ בתי הכפרים. ויגדע ויקצץ עצי התמרים. ויעקור כל דלתות
החצרים. וישרפו אותם שם:
תמך ברשעותו ויהי כמתעתע. וממגרש אל מגרש נוסע. ויחשוב את העיר
לבלע. ולא ידע כי רפאים שם:
אחר כל אלה הדברים. יעץ תחבולות אחרים. ויחזק כל המצרים.
אשר עבדו שם:
נתן לעמו כלי מלחמות. לחפור שוחות במרמות. ויחשוב לעקור החומות.
הארץ ההיא שם:
יעץ תחבולות מחפיר ומבאיש. וישלח מחילו כאלפים איש. מזוינים בחרבות
וכלי אש. בני ענקים ראינו שם:
שפכו סוללות לאין חקר. ביום הששי בבקר בבקר. והעיר חשבה להעקר.
מקול מחצצים בין משאבים שם:
בני העיר עלתה חמתם. כשמונים איש יצאו לקראתם. ויארבו להם
בחכמתם. אולי ימצאון שם:
תפשו חרבותם וקמו עליהם. ויפילם אלקים חללים לפניהם. ויביאום
ויסגרו עליהם. מקום אשר אסירי המלך שם:
ידיהם רפו ויתנצלו עדים. ויברחו לאהליהם כחצים. ושאריתם נפלו אל הים
וימותו שם:

בכל זאת לא שב מעל העיר. וכל חמתו עליה העיר. ויקבצו מגדול
ועד צעיר. ויחנו שם:
רחש אל חילו כוח לעצור. להגביה מאד את המצור. ועל העיר ימים
ולילות לצור. וישבו שם:
בנה מצור מעצי התמרים. ויצברו אותם חמרים חמרים. ויביאום אל
נגד המצרים. ויבנו שם:
יוצר הרים נלחם לנו. כעל אשר גמלנו. ובחסדו מכל אויב הצילנו.
אשר ימצא שם:
דבר שלח ה׳ בעמו. כי מן השמים נלחמו עמו. למחות שמו ולאבד זכרו.
ולא יהיה עוד שם:
וישב בראשו עמלו. בחרפה ובוז חלף הלך לו. ויסע הוא וכל חילו.
ויפנו משם:
דברו נא זאת באזני בניכם. ועליה ספרו לכל שואליכם. כי ה׳ הוא הנלחם
לכם. באשר הוא שם:
טוב ומטיב היטיב אלינו. וחסדו הגדול גבר עלינו. ויגאלנו מכף
כל אויבינו. העומדים שם:
יום השני בשלושה ועשרים. לחודש העשירי נפתחו השערים. ויצאו
את המצרים. אשר עשו שם:
ישמרו יום זה כל העברים. להיות זכרון כימי הפורים. ולזכור נפלאות
יוצר הרים. וישתחוו שם:
אכלו רעים ושתו דודים. כי הוא יום ששון ליהודים. שלחו מנות לעניים
ומרודים. ויאכלו שם:
ראשית בכורים אכלו ומשמנים. לשתות יין ושכר היו נכונים. כל איש
ירנן בגילה וששונים. ושמחו שם:
חלקו אשפר ואשישה. לדל ואביון מאיש ועד אשה. כי ברא ה׳ פליאה
חדשה. על הנפשות אשר היו שם:
זכרו היום עם לא אלמון. דרשו מאלהיכם ליסד ארמון. ולהריק טובו
כטל חרמון. שיורד על הררי ציון כי שם:
קדוש ומקודש בפי המוני. אהודנו תמיד ימי ושני. ואשורר לו בקהל אמוני.
מי כמכה באלים ה׳:

מי כמכה שנוהגים לקרוא ביום שבת שלפני פורים ברגל

מאת הרב אברהם בן רפאל כלפון ז״ל

מי כמכה ואין כמכה, מי דומה לך ואין דומה לך:
אזכיר מעשי ה׳ בקהל עדתו. אשר לא עזב חסדו ואמתו. כי זכר לעולם
בריתו. חנון ורחום ה׳:
בריתו זכר ולא שכחנו. לא געלנו ולא מאסנו. ואם יסרנו למות לא נתננו.
כי אל רחום ה׳:

גדול העצה ועצתו היא תקום. מאויב האכזר דם עבדיו יקום. ויפץ וישלך
אותם באפס מקום. כי יום נקם ה׳:
דרכי אל מאז נכונו. מרוב עוונינו עצבונו. ונפלנו ביד רשעים ויענונו.
למה תתענו ה׳:
היום אביעה חידות. על הנסים ועל הנפלאות. שעשה לנו יוצר הרוחות.
מה גדלו מעשיך ה׳:
ויהי בימי עלי באשא קרמאנלי זרע הפרתמים. אוהב ישראל והולך תמים.
בא עלי גורזי רשע ואיש דמים. איש דמים ומרמה יתעב ה׳:
זרע מרעים שנת התקנ״ג בא לעיר. בתשע אניות יון תוגרמה ובני שעיר.
באחד ועשרים לחדש אב עליה העיר. לעשות הרע בעיני ה׳:
חרדה ואימה נפלה על המלך. ויקם הוא וכל אנשי ביתו וילך. ונשיו ובנותיו
בכה בכה וילך. כי נגעה בם יד ה׳:
טמן שנאה בלבו איש הבליעל. וישקה אנשי העיר כוס של רעל. ובכל יום
ויום ותוסיף חמתו ותעל. ויעש הרע בעיני ה׳:
יעץ הרשע בלבו תחבולות. להרוג מאנשי העיר במרמות. ותפול אימתו
ופחדו על הבריות. ויעש כל תועבות ה׳:
כאריה שאג על זרע יעקב. ויקח מאתם כששים אלף מחבוב. ובכל יום ויום
עליהם יארוב. מלך עז ימשול בם נאום ה׳:
לא נח ולא שקט מעל בני ישראל. ויוסף בכעסו וברשעתו להתעולל. ואין
סומך ואין מליץ עליהם לחולל. כי אתה לבדך שמך ה׳:
מכנף הארץ באה צרה. על שני עברים אפו חרה. ויתפשם וישרפם באש
בוערה. אל קנוא ונוקם ה׳:
נפשנו עד מאד נבהלה. כי ראינו בערה בהם האש הגדולה. גופם נשרף
ונפשם עולה. לפני המלך האדון ה׳:
סמר בשרנו בעשותו זאת. ועליהם יבכו בנים גם אבות. רחוק וקרוב
יזלו דמעות. על השרפה אשר שרף ה׳:
עדת עריצים נועדו עלינו. להשמיד ולהכרית את שמנו. לולא ה׳ שהיה
עזרתנו. כי לא לעולם יזנח ה׳:
פצו עלינו אותם המורדים. ובנו בכל יום מכים ורודים. משלו בנו יון
ועבדים. כל גוים סבבונו בשם ה׳:
צרים עבדו בנו עבודת פרך. לא חמלו על נער וזקן והלך. בכל עבודת
בית המלך. בעיניו נמאס את יראי ה׳:
קיץ וחורף הלך עבר. ועולו עלינו הוסיף האכזר. ביד אכזרים אותנו מסר.
ואין שלום אמר ה׳:
רשעים הוסיפו ברשעתם. על תינוקות של בית רבן בטלום מתורתם.
ויקחום לעבוד עבודתם. העל אלה תתאפק ה׳:
שבתו שבת ויום טוב ממנו. וחללנו אותם בעל כרחנו. גם עבודת כתף
סבלנו על שכמנו. זכר זאת אויב חרף ה׳:
תמך ברשעתו איש הדמים. לעבוד בנו עבודת הים באפס דמים. בטל
ממנו תפלה ועניית אמנים. ולא אוכל לבוא בית ה׳:
ממרום הוציא כלי זעמו. ומסרנו ביד איש ימח שמו. ומשרתיו כאריה
נהום ינהמו. יצמיתם יצמיתם ה׳:

נחנו פשענו ומרינו. גדל עוננו וגברו חטאתינו .אתה ה׳ ריבה ריבנו וגאלנו.
נצב לריב ה׳:
צורנו אתה תושיענו. כי עליך השלכנו יהבנו. אתה תקום תשוב ותרחמנו.
רחמיך רבים ה׳:
פדנו אתה יושב שמים. כי לקינו על חטאתינו כפלים. כי באנו באש ובמים.
וישוב חרון אף ה׳:
כלתה לתשועתך נפשנו. כי אליך קוינו ולך חכינו. לך תלויות עינינו ולבנו.
יחל ישראל אל ה׳:
אלהים שב ונחם על עמו. כי עלתה צעקתם לפני כסא הדומו. קבל ושמע
תפלתם משמי מרומו. כי שומע אל אביונים ה׳:
נחם ה׳ על הרעה אשר דבר לעשות. ויעש לנו נסים ונפלאות. ויוציאנו
מעבדות לחרות. תאות ענוים שמעת ה׳:
יום ויום נספר תהלתך. כי הגדלת על כל שמך אמרתך. בכל יום נגיד
נפלאותיך. ונספרה את מעשה ה׳:
אחר כל אלה הדברים. חמודא באשא לעלי קראמנלי ובניו הרים.
ויגשאהו מעל כל השרים. כי לב מלך ביד ה׳:
בשנת קנת״ה ימינו הראנו ידו הנפלאה. בזרע עובדי פסל הקנאה. אפו
חרה מאז ראה. את האיש שונא ה׳:
רץ והכין להם כלי מלחמה וכלי זין. והכסף נחשב לפניהם כאין.
ופרשים ורגלים מספרם אין. ויעבר מלכם לפניהם וה׳:
היום יום השבת הגיעה המלחמה. על פני העיר ותחן שמה. בששה ועשרים
לטבת דגלה הרימה. כי קרוב יום ה׳:
ממחרת השבת יצאו לקראתם. ויערכו מלחמה אתם. ויכבשו אנשי המלחמה
מקומתם. לא נותר דבר נאם ה׳:
בראותם החיילים כי גברה ידם. ויאמרו בלבם בא יום אידם. לא נשאר
מהם בהמה ואדם. אדם ובהמה תושיע ה׳:
נכנסו החיילים על השדות. ויקחו כל העבדים והשפחות. ויתעללו בנשים
ובבתולות. ולא אמרו איה ה׳:
ראה הרשע כי כלתה ממלכתו. ויוציא האסירים אשר אתו. ויתפשם
ויהרגם בחמתו. ויורידם לטבח נאום ה׳:
פער פיו האכזר לבלי חוק. ויאמר בלבו לא עת לשחוק. וביא עצות מרחוק.
לברוח מפני ה׳:
אחר חצות לילה באה שפלותו. והגזרה עומדת לעומתו. ויברח הוא וכל
אשר לו. בית גאים יסח ה׳:
למחרת בקשוהו ולא נמצא. אחר אשר עשה ככל אשר רצה. ויקח עמו
כל אשר מצא. כסף וזהב אמר ה׳:
כראותם כי ברח ואיננו. וספינותיו נוסעות לפנינו. וילכו ויגידו לאדוננו.
בואו וראו את ישועת ה׳:
לא נחנו ולא שקט לבנו. מפני המלחמה הבאה עלינו. כי שמענו אומרים
לבוז ולשלול שללנו. ויאמרו קומו כי נתן ה׳:
פנות בקר בעלות השחר. באו סי׳ חמד וסי׳ יוסף לפתח השער. וישמחו
בם טף וזקן ונער. כולם ירנו בגאון ה׳:

ויראו את אנשי המלחמה כי הם רבים. והם כחמשה אלף סוסים. לבד מן
השרים והרגלים. מה רבו מעשיך ה׳:
נמס לבם ויחרדו חרוד. ויעלו על החומה ויעמדו עמוד. ויתחננו לפניהם
ויסגדו סגוד. צעק לבם אל ה׳:
נתנו אנשי העיר קולם בצעקה ובכיה. כי באה תאניה ואניה. לבם ועינם
לאל צופיה. לא ישוב חרון אף ה׳:
ראום בני המלך וירחמו עליהם. ויבואו לפני שרי המלחמה וישתטחו
לפניהם. לבלתי יכנסו החיילים אליהם. מלך ושרים נאם ה׳:
וישמעו להם ויתנו כרוז. לבל יכנס איש לשלול ולבוז. ויאמינו וישמחו
ויעלוז. כי גואלם חזק ה׳:
יום השלישי בתשעה ועשרים. נכנסו סי׳ חמד וסי׳ יוסף והשרים. ויושיבו
סי׳ חמד על כסא המלכים. את כל אלה פעל ה׳:
צעקת השמחה נשמעה למרחוק. כי בא אלינו המקיים ברית וחוק. ואבד
האכזר ימח וישחוק. כן יאבדו כל אויביך ה׳:
והיה כשבת סי׳ חמד על כסא ממלכתו. וישלח ויקרא לכל אנשי עדתו.
שבו איש איש על עבודתו. עיניכם הרואות את מעשי ה׳:
חנון נדרש לכל שואלו. ולא שלם לאיש כפי פעלו. ודורשי ה׳ שמו יהללו.
כי לא עזבת דורשיך ה׳:
זך וישר אתה החייתנו. ומיד זרים אכזרים מלטתנו. שמחנו כימות עניתנו,
ישמח לב מבקשי ה׳:
קרוב אתה לכל מבקשיך. ומצוי לכל דורשיך. נגילה ונשמחה בישועתך.
אמן ואמן יאמר ה׳:
אכלו רעים ושכרו ידידים. כי הצילנו אלהים מיד מעבידים. הכם באף
והשמידם. מתחת שמי ה׳:
מי האיש צדיק וירא אלהים. לעשות יום זה כימי הפורים. לתת מתנות
לעניים מרודים. לקרא כולם בשם ה׳:
נפשנו מיד צר צורר הציל. ועלינו להודות לשבח ולהלל. כי הוציאנו מיד
עובד אליל. מי כמכה באלים ה׳:

גדולי ישראל בלוב

מובן מאליו שבספר צנוע זה, שבא רק לציין מאורע של עשר שנים לעליה הלובית, אי אפשר לכתוב כל מה שאפשר לכתוב מתולדות ימיה של יהדות עתיקה זו, מאז נוסדה עד ימינו אלה. יתכן שגם אין אפשרות כזו.

תקופות של מאות שנים רצופות עברו וטבעו בתהום הנשייה בלי להשאיר שום זכר, שום שריד ושום תגלית שתוכל להאיר את עיניו של כותב ההסטוריה.

שני דברים אלה: א) אי האפשרות לדלות, מנבכי ההסטוריה את כל קורות אבותינו ואבות אבותינו, דורות ראשונים שבאו (או הובאו) ללוב. ו־ב) לא זאת היתה מטרת כותבי ספר זה, שהוא מעין „חלון ראוה", קמעא קמעא מכל דבר, לתת איזו תמונה כלשהי ממה שהיו פעם קהילות ישראל בארץ לוב.

בכל זאת, ראינו מהנכון להביא מספר פרטים על אישים בולטים בתקופות שונות ומפעליהם למען העם. יזכר שמם לברכה לזכר עולם עד דור אחרון.

אלכסנדר מקיריני: החוקר המצרי אלמאס כותב שנירון קיסר מסר לאכסנדר, יהודי משכיל מקיריני (לוב), את התפקיד להכניס את התרבות הלאטינית בארצות שמחוץ לרומי. פעולתו של אלכסנדר הוכתרה בהצלחה, הוא הכניס את התרבות הלאטינית בצרפת, אנגליה, סקנדינביה, ובארצות אחרות.

פאנאנה: מלכה יהודיה ששלטה במאה השביעית לספה"נ על שבטי אורשפאנה שבטריפוליטניה. בקרב ערביי המקום נשאר זכר למאורע הזה והם מתפארים שהנם בני דודים של היהודים.

אלכהינה ואסתר ארביב נזכרו בהיסטוריה הצפון־אפריקאית כמלכות בחלקים שונים שבאפריקה.

ראקים: יהודי שנתמנה מטעם המושל בשנת 1704 כמנהל כללי של כל בתי המכס בטריפוליטניה.

אברהם קוריאל: היה בא כוחה של הריפובליקה הויניטה שבאיטליה בטריפולי משנת 1774 ותיוך בהצלחה בסכסוכים שונים שפרצו בין הריפובליקה הנ"ל לבין מושל טריפוליטניה — עלי קארמנלי.

אברהם ברדה: נולד בטריפולי בשנת 1750, בשנת 1804 נתמנה לראש הקהלה דשם. באוגוסט 1794, בשעה שטריפולי היתה במצב חירום בגלל המלחמה שפרצה בין הכובש העריץ עלי בורגול לבין הפחה יוסף קאראמנלי, הציע א' ברדה לפחה להשלים עם אחיו אחמד שהיה מושלה של תוניס ולגרש ע"י כך את העריץ. הצעתו נתקבלה והוא, ברדה, נשלח בראש המשלחת שהשלימה עם אחמד קאראמנלי והביאה להצלת העיר.

פרופ' ג'אניטו פאג'י: נולד בעיר פיטיליאנו (איטליה) בשנת 1854. בשנת 1876 נשלח מטעם ממשלת איטליה ליסד בי"ס איטלקי הראשון במקום, פעולתו

נשאה פרי עצום, ובתפקידו שנמשך כארבעים שנה, חינך אלפים תלמידים: איטלקים, יהודים וערבים בהצלחה רבה. פרופ' אנג'לו פיציולי ראש המפקחים של ממשלת איטליה תיאר בספרו את פעולתו של החלוץ פאג'י כמוצלחת ביותר. בשנת 1884 שר החינוך האיטלקי פרנציסקו כריספי מנה את בית ספרו של פאג'י בין בתי הספר החשובים שבאיטליה. בשנת 1916 כיבדה העיר טריפולי את פעולתו של המנהל פאג'י והעניקה לו מדליית זהב לרגל 40 שנה של פעולה תרבותית בארץ, ג'אניטו פאג'י היה גם מיסד ויו"ר של החברה התרבותית "דנטה אליגיירי" בטריפולי. בביה"ס "רומה" נמצאת אבן זכרון לזכרו.

בארולינה נונס ואיס: נולדה בליוורנו (איטליה) בשנת 1856. בשנת 1877 נשלחה מטעם ממשלת איטליה לייסד בי"ס איטלקי לבנות הראשון בטריפולי, שר החנוך הכיר בביה"ס הנ"ל בשל התקדמותו המהירה והשאירו תחת הנהלתה עד יום מותה בשנת 1940. בהלויתה השתתפו מושל העיר וכל אנשי השררה.

משה אורטונה: מיסדם של העתונים: "מיסאג'ירו די טריפולי" ו-"איכו די טריפולי" "נולד בתוניס בשנת 1850 ונפטר בטריפולי 2 למאי 1916.

אירניסטו לביא: שימש כקונסול בטריפולי של המדינות: בלגיה, אוסטריה, הונגריה הולנד וגרמניה. נפטר בליוורנו בשנת 1911.

גוסטאבו ארביב: היה הראשון שהכניס לדפוס בטריפולי את האותיות הלטיניות.

קונסול שאול לביא: נולד בטריפולי בשנת 1829 ונפטר שם ב־15 ינואר 1899. היה אחד מעמודי התוך של הקהלה ועמד בראשה. הוא רומם את קרנם של יהודי טריפולי ורב את ריבם בגאון ובהצלחה נגד אויבים מתנכלים (ראה "נס בבנגאזי" מר' אליהו לביא במדור "במבחן הימים").

בימיו של הרב ר' אליהו חזן זצ"ל, שבא בשנת תרל"ד (1874) מא"י לטריפולי לשמש כ"חכם באשי", נתמנה מר שאול לביא ז"ל לקונסול של אוסטריה — הונגריה. הכבוד הזה לאחד מחשובי העדה בטריפולי, עשה הד עצום והקהלה ראתה בו כבוד גדול גם לעדה עצמה. על זה יעידו המכתבים שכתב בזמנו ה"חכם באשי", ר' אליהו חזן לקיסר פראנץ יוסף ז"ל ולהבנקיר (שר האוצר?) שלו הרב יצחק דייטש ז"ל, וכן את מכתבו של מר שאול לביא אל הרב דייטש.

במכתבים אלה מובעת תודת הקהלה ותודת מר שאול לביא עצמו על הכבוד הגדול הזה וכן מבקש ר' אליהו חזן מהרב דייטש שישתדל אצל הקיסר שיועלה המינוי מסגן־קונסול לקונסול ג'ינרלי או לפחות לקונסול.

להלן צילומי העתקי המכתבים מפנקס כתב יד (הנמצא בספרייתו של הרב כמוס עגיב נ"י) של מו"ר ר' שאול אדאדי זצ"ל, הכתובים באותיות כתב עברי — ספרדי, והעתקנום לנוחיות הקורא.

מענינת העובדה שמכתבים אלה שנכתבו לגדולי עולם, נכתבו בשפה עברית.

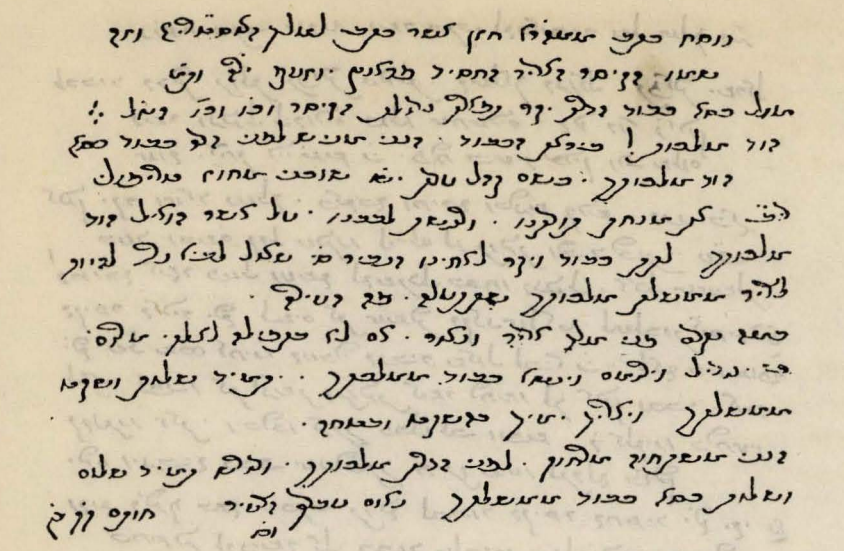

נוסח כתב ממהר"א חזן אשר כתב למלך האוסטריא וזה שמו הקיסר האדיר החסיד פרנץ יוזף ירה"ה ות"מ [1].

מול כסא כבוד הדרת יקר תפארת גדולת הקיסר וכו' וכו' הנז"ל. הוד מלכותו! ביראת הכבוד הנני מגיש לפני הדר כבוד כסא הוד מלכותך. בשם קהל עדת י"ש [2] שוכני מחוז טריפולי די"ב [3]. את מנחת תודתנו ורגשת לבבנו, על אשר הואיל הוד מלכותך לתת כבוד ויקר לאחינו הגביר ס"י שאול לביא נר"ו [4] להיות לציר ממשלת מלכותך שתתעלה. פה העירה.

במה נקדם פני מלך אדיר ונאור. אם לא בתפילה לאלקי מרום כי יגדיל וירומם וינשא כבוד ממלכתך. יתמיד שלות ושקט ממשלתך. ויאריך ימיך בהשקט ובטחה.

הנני משתחוה מרחוק. לפני הדרת מלכותך. ודורש תמיד שלום ושלות כסא כבוד ממשלתך. נאום עבדך הצעיר, וכו'

חותם הק"ק

---

(1) ירום הודו ותנשא מלכותו.

(2) ישראל.

(3) די ברבריה.

(4) ננטריה רחמנא ונחייה.

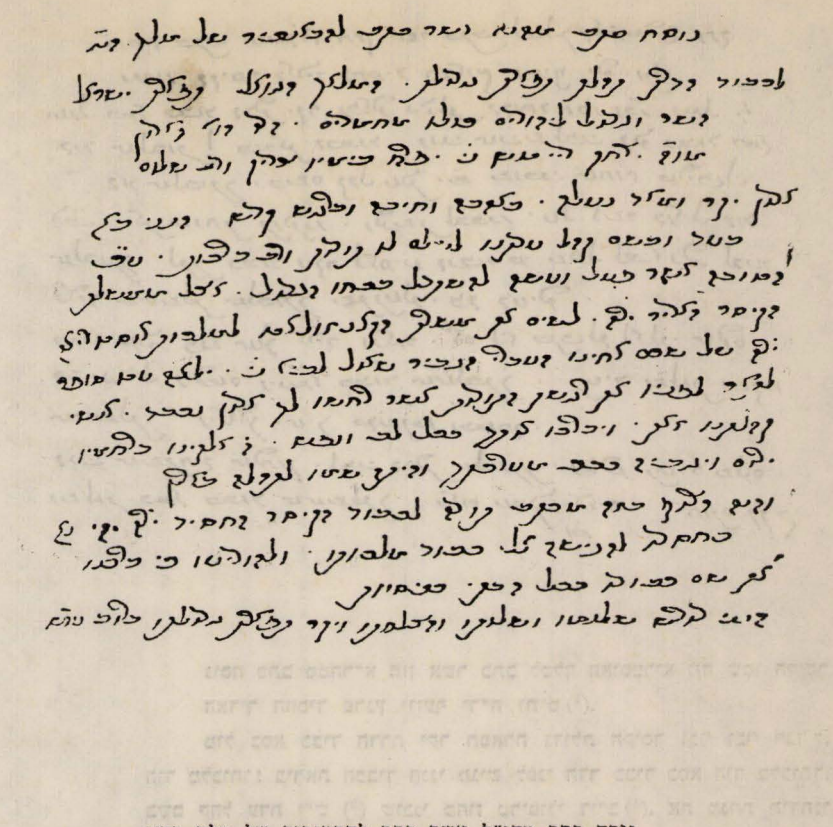

נוסח כתב מהנ"ל אשר כתב להבאנכיר של מלך הנ"ז.

לכבוד הדרת תהלת תפארת גדולת. המלאך הגואל. תפארת ישראל מו"ה יצחק דייטש נ"י (5) יפרח בימיו צדיק ורב שלום.

אדון יקר ומאד נעלה. באהבה ובחיבה וברגש קדש. הנני בא בעד ובשם קהל עדתנו לשלם לו תודות ורב ברכות. ע"כ (6) הטובה אשר פעל ועשה להשתדל בכחו הגדול. אצל ממשלת הקיסר האדיר יר"ה. לתת את משרת הקאנזולאט למלכות אוסטריאה יר"ה על שכם אחינו העברי הגביר שאול לביא נ"י. ילאה עט סופר לתאר לפניו את רגשת התודות אשר רחשו לך אדון נכבד. אנשי קהלתנו זאת. ויברכו אותך בכל לב ונפש. ה' אלקינו ברחמיו ירום ויגביה ככב מערכתך והיתה שמו לתהלה בארץ.

והנה רצוף בזה מכתב תודה לכבוד הקיסר החסיד יר"ה יהא נא בחסדו להגישה אל כבוד מלכותו. ולהודיעו כי ברכנו את שם כבודו בכל בתי כנסיות.

הנני דורש שלומו ושלותו והצלחתו ויקר תפארת גדולתו ברוב עו"ש (7).

(5) נרו יאיר.

(6) על כל.

(7) עוז ושלום.

שיש עוד בעיה שצריך לפתור לפני שמגיעים לשאלה אם
מותר לשנות את הנוסח. הבעיה היא שלא ברור מה הנוסח
שצריך לשנות. הרי אין לנו נוסח אחד של התפילה, אלא
כמה נוסחים שונים, שכל אחד מהם נחשב בעיני קהילה
מסוימת לנוסח הנכון והמקורי. ואם כך, מה בדיוק
אנחנו מתכוונים לשנות? האם אנחנו מתכוונים לשנות
את נוסח אשכנז? את נוסח ספרד? את נוסח תימן? או
אולי את כל הנוסחים יחד? ואם כן, איך נעשה זאת?
האם נבחר נוסח אחד ונכריז עליו כעל הנוסח הנכון
היחיד? ומה יהיה עם כל שאר הנוסחים? האם נשמיד
אותם? ברור שהרעיון הזה הוא בלתי אפשרי, ולכן
הבעיה הזו היא בעיה אמיתית מאוד.

"ברוך שאמר והיה העולם, ברוך עושה בראשית, ברוך
גוזר ומקיים, ברוך מרחם על הארץ, ברוך מרחם על
הבריות, ברוך משלם שכר טוב ליראיו, ברוך חי לעד
וקיים לנצח, ברוך פודה ומציל, ברוך שמו."

שים לב שהנוסח המקורי של הברכה הזו מתחיל במילים
"ברוך שאמר והיה העולם". אבל, כפי שאתם יודעים,
הנוסח הזה השתנה עם הזמן, ובמקום "ברוך שאמר
והיה העולם" אנחנו אומרים "ברוך אתה ה' אלוקינו
מלך העולם". למה זה קרה? למה שינו את הנוסח?
התשובה היא שהנוסח המקורי נראה לחכמים מסוימים
כבעייתי, משום שהוא מתחיל במילה "ברוך", שמשמעותה
היא "מבורך", ואז ממשיך במילים "שאמר והיה העולם",
שמשמעותן היא "שדיבר והעולם נברא". הבעיה היא
שהנוסח הזה נשמע כאילו אנחנו מברכים את הדיבור
עצמו, ולא את הבורא. כלומר, הנוסח הזה נשמע כאילו
אנחנו מברכים את המילים עצמן, ולא את האדם שאמר
אותן. ולכן, כדי להבהיר שאנחנו מברכים את הבורא
ולא את הדיבור, שינו את הנוסח ל"ברוך אתה ה'
אלוקינו מלך העולם".

ישאו הרים שלום וברכה לראש גבר חכם הוקם על להרים קרן אחינו הלא הוא הדרת כבוד מעלת תהלת תפארת גדולת השר הגדול השוע הנכבד הרב המפורסם תפארת ישראל המלאך הגואל מו"ה יצחק דייטש נר"ו (8) ינצרוהו אל עליון נצח סלה וירכיבהו על במותי כל ההצלחות בשובע שמחות.

מה נכבד היום נשיא הארץ בהגלות נגלות מכתבו הנחמד מיום ח"י אדר א' מה גדלה שמחתנו לחזות בנועם אותות מלכי בקדש כראות פני אלקים מה מתקו מדבש נועם אמרותיו אשר תוכם רצוף אהבה וחיבת הקדש מלאים זיו ומפיקים נגה מה נעמו מדבריותך באהבת אחיך הנפוצים בגולה להרים קרנם בכבוד לשם ולתפארת ולתהלה.

אשרי העם הקדוש ככה לו איש נבון וחכם שר וגדול כמוך דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל אחיו אשריך ווין המעט'רה כי גדול בקרבך קדוש ישראל יתן ה' ויגביה ככב מערכתו וירים את כסאו בין שרים ויועצי ארץ.

שר צבא ה' עתה באתי להגיד לאדוני כ' אחינו השר השוע הנכבד מו"ה שאול לביא נ"י אשר קבל באהבה את משרת הקונסולאט מהמלוכה האדירה בתבל יר"ה ידע להכיר ולהוקיר ערכה ואזן ותקן בית גדולה לצורך הקאנג'לריה ומשרתי כבוד כידו הנדיבה ולפ' כבוד הממלכה האדירה יר"ה החופפת עליו. ואולם ידע אדוני כי המחוז הזה מחוז גדול אשר לפנים הייתה ממשלה בפני עצמה בתונס וארץ מצרים ע"כ רוב הקונסולים פה הם קונסול ג'ניראל או קונסול ולאחינו העברי השר הנ"ז ה"י (9) באה לו המשרה בשם ביג'י (10) קונסול תחת אשר קונסול אוסטרייך שקדמו היה לו תואר קנסל ולא ביג'י קונסל.

והאף אמנם כי עלינו לשבח ולהודות ולהלל לממשלת אדונינו היקר יר"ה על הכבוד הזה ואולם הדבר נוגע גם לכבוד ממשלת הוד מלכותו היקר יר"ה כי בהתאסף הקונסלי במקום אחד יהיה הקנסול לממלכת אוסטריאה הונגאריה אחרון מכולם להיותו ביג'י קונסול ויקדמנו לכל כבוד אף הקונסול של הולאנד. גריסיה. ובילג'יקה. להיותם קונסול וכדאי אי כבוד להממשלה האדירה בתבל

הנה אמרתי להגיד לפניו קשט דברי אמת. ואדוני חכם כמלאך האלקים. יודע צדיק עת מוכשרת לתקן גם הדבר הזה. והמתחיל במצוה א"ל (11) גמור. וה' אלקינו אשר בידו לב מלך ושרים יתן בלב אדונינו הקיסר הרחמן יר"ה הטוב והמיטיב לישראל כדרכו הטוב.

בבטוחני ב'שרת רוחו הטהור ומדת טובו כמדת קונו הרהבתי בנפשי עז להעתיר אליו דברי. ובמה אקדם פניו הנעימים על כל גמולות אשר גמלנו. ואולם גמולו כפול ומכופל מעם ה' אלקי ישראל ומשכורתו שלמה מאת בעל הגמול. ובזה הנני מסיים בברכת החיים והשלום בבקשתי לקבל תשובתו הרמה. הנני מוקירו ומכבדו כערכו הרב.

(8) גנטריה רחמנא ונחייה.
(9) ה' ישמרהו.
(10) סגן קונסול.
(11) אומרים לו.

אל כבוד נשיא הארץ הכתם הטוב דורש טוב לעמו אחינו השר
והטפסר המרומם לשם טוב ולתהלה מאד נעלה הרב האדון הנכבד מו"ה
יצחק דייטש נ"י יפרח בימיו צדיק ורב שלום.

יקרת מכתבו מיום ח"י אדר א' הגיעני לנכון ששתי כעל כל הון
לראות אותיותיו המאירות טל אורות ויגל לבי לדעת מטוב שלומו דטבא
הוא וטבא ליהוי. ולא יעדי הדריה זיוויה ויקריה אני הגבר הוקמתי על

במשמרת הקונזולאט לממלכת אוסטריאה הונגארייה יר״ה עשיתי ככל המוטל עלי לכבד ולפאר את שם ממשלת אדונינו הקיסר יר״ה אנכי פניתי הבית בכל כבוד והדר עם משרתי כבוד כראוי לציר ממשלת האדירה ועצומה יר״ה ות״מ לא חסתי על ממוני והוצאותי המרובות תחת אשר יתרומם ויתנשא על ידי שם ישראל בכלל יתן ה׳ ויצליח דרכי אשר אני הולך עליה לטוב לבית ישראל תמיד נצח סלה. ומי יתן ידעתי במה אוכל להקריב התועלת וההנאה לממשלתנו הרוממה יר״ה חובתי ואעשנה בכל יכלתי ובכל מאמצי כחי ואת אשר לאל ידי לעשות אעשה בעזר משדי.

אם אדוני יחפוץ לדעת חדשות ונצורות מהמחוז הגדול הזה והן בדבר מסחר וקנין וכדומה הנני מוכן לעמוד לשרת ולהפיק חפצו בכל אשר לאל ידי.

הנני דורש שלומו וטובתו בא״הר [12] עבדו המכבדו ומוקירו בכל לב.

גבריאל רקח

(12) באהבה רבה.

היהודים בלוב של היום

(מתוך לוח השנה של קהלת מילנו (איטליה) לשנת התשי"ז)

מספר היהודים שנשארו בלוב 4000 נפש (מתוך כ־40 אלף שהיו לפני העליה) בכפרים לא נשארו יהודים, פרט לשתי משפחות שנשארו במצראתה (בבנגאזי נשארו 40 משפחות).

בתי כנסת

מכל בתי הכנסת נשארו פתוחים לקהל 10 בתי כנסיות בלבד והם: אלכבירה, אלביצ'ה, זטלאוי, לפראנק, נחום, ברוך, הישיבה, ארביב (ביבי), דבש, בית אל. בימים נוראים מוסיפים מנין בבית פרטי בעיר החדשה.

סעד

מחלקת הסעד של הקהלה פותחת יום יום מרפאה לנצרכים וכן ממנת הוצאות הלידה ליולדות העניות. כ־70 משפחות מקבלות הקצבה שבועית או חדשית מהמחלקה, מספר זה עולה עד 120/130 משפחות בחגים. חלוקת בשר לחולים הנזקקים מתקיימת פעמיים בשבוע בימים ב' ו־ה'. במושב זקנים מבקרים 32 זקנים, מוסד זה מוחזק מהקהלה ונתמך במתנות של משפחות פרטיות בכסף או אוכל מוכן בהזדמנות שמחה או אבל ב"מ.

חינוך

בבית הספר „תלמוד תורה" מבקרים כ־150 תלמידים, התלמידים הנצרכים שבהם מקבלים ארוחת צהרים חינם. בבתיה"ס הממשלתיים „פיטרו ויריי", ו־„רומה" בהנהלת הגב' אימה פולקו מבקרים במשמרת שניה כ־175 תלמידים ללימודי קודש. גם פה מקבלים הנצרכים ארוחת צהרים חינם.

רבנות

מחוסר דיינים, מכהן זמנית בבית הדין מר בבני מגנגי.

פ ר ק ב

שׁ ר שׁ י ם

הַבִּיטוּ אֶל־צוּר חֻצַבְתֶּם
וְאֶל־מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם

(ישעיה נ"א—א).

1 — רבנים

2 — קאיד'ים (נשיאים)

3 — חברת „יגדיל תורה"

4 — בי"ס „תלמוד תורה"

5 — ישיבות

6 — בתי כנסת

7 — בית כנסת „בושאיף".

**
*

תולדות רבני ישראל די בכל אתר ואתר, חייהם ופעלם, לבטיהם וסבלותיהם, תורתם ותקנותיהם שבכל דור ודור, קשורים קשר אמיץ וטבעי עם דברי ימי הקהלות שבהן הם חיו ופעלו. אי אפשר לתאר חיי קהלה, גדולה או קטנה, עשירה או עניה, בלי רב שיעמוד בראשה וינהל את חייה הרוחניים, וברוב המקרים גם החמריים והארגוניים.

אין כל ספק בכך שאילו הדורות הראשונים שחיו בארץ לוב, שקדו על כך להשאיר לדורות הבאים אחריהם רשימות וזכרונות על חיי קהילותיהם, כי אז היה היום בידנו חומר רב ועשיר, חומר יקר שלא יסולא בפז על קורות אבותינו, קהילותינו ורבנינו בארץ זו, אך איתרע מזלנו וחומר זה איננו. אם מפני שדברים אלו אולי לא נכתבו כלל ע"י הרבנים והפרנסים שבכל דור, או שהם כתבו ועל ידי הגלויות והטלטולים שקהלות לוב סבלו מידי אויבים מבני הארץ ומחוצה לה, הלך לטמיון החומר היקר הזה. בין כך ובין כך אין אתנו יודע עד מה מקורות אבותינו מיום היות קהילות ישראל בארץ זו ורק זעיר פה זעיר שם ניצל משיני הכליון של הזמן וזה הודות ליחידי סגולה, גדולי תורה שקמו לנו וראו מהצורך לרשום מה ששמעה אזנם ומה שעיניהם ראו, כמו הרה"ג: ר' אברהם כלפון, ר' אברהם אדאדי, ר' מרדכי כהן, זכר צדיקים לברכה, יכולנו לדעת משהו בשטח זה.

ויזכר כאן לטובה המשכיל החוקר מר גבריאל רקח הי"ו, צאצא של הרה"ג ר' מסעוד חי רקח זצ"ל (בעל "מעשה רוקח"), שטרח ויגע, חיטט בספרים ודלה מהם מה שהיה אפשר לדלות, ונתן לנו את המאמר הבא — פרי חקירותיו במשך שנים רבות.

גבריאל רקח

רבני לוב

רבים הם הרבנים שחיו במרכזים שונים ובתקופות שונות בלוב ששמותיהם לא הגיעו לידנו. רבני לוב נאבקו, כמו כל הרבנים שבמדינות אחרות, על שמירת גחלת האמונה היהודית שלא תכבה. הם נאבקו בכדי שהיהודים יהיו "עם לבדד ישכון", נאבקו והצליחו. לא כך הצליחו המנהיגים הרוחניים של יתר העמים שחיו בלוב עצמה כגון: הפיניקים, הנומדיים, הקרטגיניזים, הנאזאמונים (בני עמון), הלאטינים, הזופונים ואחרים רבים, ביניהם עובדי הלהב (ההיסטוריון מינוטלי כותב שהלהבים הנזכרים בפרשת בראשית הם הלובים — כנראה היו עובדי הלהב, האש, הבעל והעשתורת עמים שהתבוללו בתקופה אחרי תקופה האחד בתוך השני וכלו ואבדו מן הארץ. בהרי יפרן, נפוסה וגריאן חיו הרבה גאונים, תיכף אחרי חורבן בית שני ואף בתקופות שלאחרי זה — אלא שכאמור שמותיהם לא הגיעו לידינו. במוזיאון שבטריפולי נשתמרו מצבות של שני רבנים מג'בל (ההר), האחת משנת 1159 והשניה משנת 1224. ב"שפתי רננות" — ספר סליחות שנדפס בויניציה, תוארה טריפולי כעיר רבנים וגאונים. משכן הגאונים הקדמונים שבתקופה הרומית, היה קסר־דסיר שבגבל הטריפוליטני. ואלה שמות הרבנים שהגיעו לידינו:

ר' שמעון לביא זצ"ל: ממגורשי ספרד, הוא יצא ביחד עם הרב מסעוד אלפאסי ור' אהרון פרץ ללכת אל ארץ הצבי. על סיבה לא נודעת, הרב מסעוד אלפאסי השתקע בתונס והר' אהרון פרץ בגרבה ואילו הר' שמעון לביא רצה להמשיך בתוכניתו, כלומר, לעלות ארצה, והגיע לטריפולי, לפי הרב חיד"א בספרו „שם הגדולים", בשנת הש"ט, כלומר לפני 410 שנה בערך (לפי הרב אברהם אדאדי בספרו „ויקרא אברהם" בתקופה מאוחרת יותר). הוא חשב למצא דרך מטריפולי לעלות ארצה, אבל לא הצליח. אף מצא שחלק מיהודי טריפולי, שהיו ארבעים במספר, לא ידעו אפילו סדרי תפלה והיו קוראים בליל שבת את העמידה של חול. טריפולי לא היתה אז עיר של „גאונים וחכמים". המלחמות הפנימיות בין הכובשים גרמו לזה. הרב שמעון לביא תיקן שהשליח צבור יקרא בקול רם את העמידה של ליל שבת, והמנהג הזה נשאר עד ימינו. בטריפולי חיבר הר' שמעון לביא את ספרו על הזהר בשם „כתם פז". החיבור נשאר בכתיבת יד בערך שלוש מאות שנה אצל משפחת טאנוגי שבתונס ובסוף נדפס בליוורנו בדפוס אלעזר סעדון. מחבר הספר „כתם פז" הוא כידוע, מחבר השיר „בר יוחאי", ושמו נרמז בראשי הבתים. ר' שמעון לביא העמיד הרבה תלמידים ונפטר, לפי דברי הרב אברהם אדאדי בשנת 5340 היא שנת „ה ש ם" נפשנו בחיים", והוא כבן מאה שנה במותו.

זקני הדור מספרים שהרב שמעון לביא נקבר בשכונה הנקראת אל „דאהרה". הפרופ' בארטוציני מצא בחפירות שם את קברו של יהודי מהתקופה הרומית עם צורת לולב, מנורה ושופר. כנראה באל „דאהרה" היו גרים יהודים ושם חי הרב שמעון לביא ושם הוא נקבר. הרב לביא הוא אבי משפחת לביא שבטריפולי.

בקשר לזה כותב הרה"ג ר' מרדכי כהן זצ"ל בספרו „הגיד מרדכי", כי הנמצא בספריה הלאומית בירושלים, כי בשנת ע"ר (1510) באו הספרדים שליחי המלך פרדיננדו באניות, פלשו לעיר טריפולי ויבנו בלילה אחד מגדל (ברג' בולילה) ויפילו חתיתם על יושבי טריפולי. תושבי העיר, מהם נמלטו לתאגורה וג'בל גריאן. בטריפולי היו אז כשמונה מאות משפחות יהודיות, מקצתם נתפזרו ולא נודע קורותיהם, והנשארים עונו בידי האינקויזיציה וישברו עצמותיהם, ומקצתם הובלו בשביה ונמכרו לעבדים, ונפדו בידי אחיהם, וזוהי הסיבה שר"ש לביא מצא את שארית הפליטה בטריפולי, בדלות חומרית ורוחנית. עוד כתב ר' מרדכי הנ"ל שר"ש לביא, מלבד חכמתו המופלגת בתורת הנגלה והנסתר, היה גם תוכני ורופא, ונתקבל כרופאו של יחיה פאשה מושל טריפולי והיה מכובד מאוד בעיני שרי הממשלה.

ר' ישי בן יעקב זצ"ל: רב מלומד שחי בכפר תאג'ורה (טריפוליטניה) נפטר בחודש אדר שנת ד' אלפים תשכ"ג — 963 לספה"נ מצבתו נמצאת במוזיאון סוקניק שבירושלים.

ר' שבתאי טייאר זצ"ל: מהרבנים הקדמונים בטריפולי. היה דיין ופיטן. חיה בתקופה שקרה בה הנס של פורים אשריף (עיין בספר זה בפרק המיוחד לכך) שקרה בשנת התס"ד (1704) וחיבר על כך שיר „מי כמוך" (על משקל „מי כמוך" לרבי יהודה הלוי על פורים), שבו ספר בחרוזים על הנס.

ר' בנימין ואתורי זצ"ל: נולד בפיזה (איטליה) ונפטר בטריפולי כ"ז בשבט בשנת התקט"ו (1755), היה חבר הרבנות ביחד עם הרבנים מסעוד חי רקח זי"ל ור' דוד טייאר זי"ל.

ר' דוד טייאר זצ"ל: נולד קרוב לשנת 1690. הרה"ג ר' א. אדאדי זצ"ל מזכירו בספריו "ויקרא אברהם" ו"השומר אמת" ומכנהו שם בשם "אב בחכמה". הוא נזכר גם בספר "למודי השם" לר' יהודה נג'אר זצ"ל. הרב ד. טייאר היה תלמידו המובהק של הרה"ג והמקובל מהר"י זרקא זי"ל ולמד ממנו גם חכמת הקבלה. מסופר עליו שידע בע"פ את ארבעת חלקי הטור ושלחן ערוך. היה דיין בבית דינו של הרה"ג ר' מ. חי רקח זצ"ל ור' בנימין ואתורי זצ"ל, לעת זקנתו עלה לארץ ישראל ונפטר בטבריה ביום כ"ג אדר תקכ"ג (1763).

ר' מסעוד חי רקח זצ"ל: הוא היה אבי משפחת רקח שבלוב. נולד באיזמיר (טורקיה) קרוב לשנת הת"ן 1690 ולמד תורה בירושלים. משם נשלח כשד"ר לטריפולי, ובראות ראשי העדה את גדולתו בתורה ובחכמה בקשו ממנו להשתקע בטריפולי ומנוהו לאב"ד. עמו שמשו כדיינים ר' דוד טייאר זלה"ה ור' בנימין ואתורי זלה"ה.

היה ענוותן כהלל, ובישיבתו "דאר סויד" הרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים הרבה, מהם היו דיינים ורבנים במקום. הוא חיבר כמה ספרים: "מעשי רוקח" על הרמב"ם, בארבע חלקים (חלק א' נדפס בשנת התק"ב (1742) בווינציה. החלקים ב' וג' נדפסו בליוורנו, והחלק הרביעי נשאר בכ"י, ונמצא בספריה הלאומית בירושלים עם ספרו השני "חידושי הש"ס). על ספריו ניתנו הסכמות מרבני א"י ורבני איזמיר, עיר מולדתו. הרב רקח השאיר בכתובים גם קובץ חידושים על הברייתא בשם "דברי הברייתא" וכן ספרי דרוש אחדים, פירוש על חמש המגלות ועוד, שלא הובאו לדפוס וחלק מהם אבד באורך הזמן, חע"ד. הוא קיים קשרי מכתבים עם רבני איטליה ואיזמיר בעניני הלכה, הוא עצמו ביקר בליוורנו ונתקבל שם בכבוד גדול ע"י הקהלה. בהזדמנות זו גם נתבקש לתת את הסכמתו ביחד עם רבני המקום: הרב ברוך (יעקב) לוסינה זלה"ה והר' יצחק הנריקס זלה"ה על הספר "שאלות ותשובות להרדב"ז". שמו של הר' רקח מופיע בספר "פחד יצחק" לר' לאמפרונטי זי"ל, ובספר "אורח לצדיק" ספר שו"ת לר' אברהם רודריגז מוויניציה. הוא נפטר יום י' אב שנת התקכ"ח (1768).

ר' יצחק גויטע זצ"ל: יליד אג'בל שמש כמנהל תלמוד תורה בעיר טריאסט שבאיטליה. חבר חבורים, עלה לצפת ושם הקים, שנים אחדות אחרי הרעש ישיבה ובית כנסת מאבני שיש שהביא מאיטליה.

לפי השמועה הוא שהקים את הבנין על קברו של רשב"י במירון. כמוכן סייע בבנין בתי כנסת אחרים בצפת, כי היה בעל נכסים מרובים, ונדבן גדול. עד עצם היום הזה נזכר ר"י גויטע לתהלה בפי תושבי צפת, ועושים לו אזכרות בבתי הכנסת. חיבורו "שדה יצחק" בארבעה חלקים על התלמוד, נדפסו בליוורנו ובוינה בשנת 1856. נפטר בצפת קרוב לשנת התקלה (1775) בהיותו כבן שבעים שנה.

ר' נהוראי גרמון זצ"ל: יליד גיבל, השתקע בתוניס ונתמנה לאב"ד. חיבר הספר "יתר הגז" שנדפס בליוורנו בבית הדפוס "קאסטילו". הוא השאיר שירים שונים שעודם בכתב יד. נפטר בשנת תקמ"ג בליל שני של פסח.

ר' יעקב חדאד סופר זצ"ל: רב סופר סת"מ מורה בתלמוד־תורה שבטריפולי. התלמוד.

ר' יעקב חדאד סופר זצ"ל: רב סופר סת"מ מורה בתלמוד שבטריפולי. השאיר לנו שירים ביניהם את השיר לכבוד מייסדי ותומכי תלמוד תורה "ינוב פי זמר לפני ראשי".

ר' שלום פלוס זצ"ל: נולד בשנת הת"ף (1720), היה מתלמידיו המובהקים של הרה"ג ר"מ חי רקח זצ"ל. עסק בתחילה במסחר, והיה נוסע, לרגל מסחרו, לערי טורקיה ואיטליה. בעיר איספלאטו שבאיטליה, נתיידד עם הרב ר' דוד פארדו ז"ל, שהבחין בגדולתו בתורה ובחכמה, וביקש ממנו לנטוש את המסחר ולמדו יחד ימים רבים. לאחר מכן חזר לטריפולי ונתמנה לדיין עם הר' חיים ואתורי זלה"ה ור' נתן אדאדי זלה"ה. הוא נפטר ביום כ' אלול בשנת התק"ן (1790).

ר' חיים ואתורי זצ"ל: חכם מופלג ובקי בתלמוד ודורש כתרי אותיות. היה דיין עם הר' נתן אדאדי ור"ש פלוס ז"ל. חיבר כמה ספרים בהלכה ומפרשים שלא יצאו לאור ואבדו ברוב הימים. הוא נזכר בס' "השומר אמת", ובספר "ויקרא אברהם" לר' אברהם אדאדי ז"ל. נפטר ביום י"ב תשרי תקס"ב (1802).

ר' משה לחמייש זצ"ל: נולד בטריפולי קרוב לשנת הת"ץ (1730). הוא היה מתלמידיו של ר' מסעוד חי רקח זלה"ה ורבו של רבי אברהם כלפון זצ"ל. על שם בקיאותו הנפלאה בתלמוד הוא נקרא בשם "מרא דמתניתין". מספרים עליו שידע בע"פ את כל המשניות וחלק גדול מהתלמוד.

הוא היה חבר בי"ד עם הרבנים ר' שלום פלוס ור' נתן אדאדי זלה"ה. כל ימיו קיים תורה מעוני, ולא רצה ליהנות מקופת הקהלה. התנהג כל ימיו בחסידות ונתקדש בעיני העדה. עד היום מדליקים נר לעילוי נשמתו בבית הכנסת הגדול בטריפולי, ונודרים לו שמן למאור.

נפטר ביום כ"ז ניסן תקס"ה (1805).

ר' יצחק אסרוסי זצ"ל: חי בימיהם של ר' חיים ואתורי ור' שלום פלוס זלה"ה. שמש תחילה כסופר בי"ד, ואח"כ בשנת התקנ"ז, נתמנה כדיין.

נפטר בערך בשנת תק"ע (?).

ר' נתן אדאדי זצ"ל: נולד בארץ ישראל בשנת הת"ק (1740), ולמד שם תורה מפי חכמי ארץ הקודש. משם עבר לליוורנו (איטליה) בתור שד"ר (חכם כולל) ונשתקע שם לאחר שקיבל אזרחות איטלקית. לאחר מכן עבר לטריפולי ונתמנה דיין ביום י"ב תשרי התקנ"ב (10.10.1790). הוא נשא לו לאשה את בתו של הרה"ג ר"מ חי רקח.

חבר ספרים רבים, ביניהם "מאורי נתן" ו"חק נתן" שהלכו לאיבוד ברוב הימים, כי לא הובאו לדפוס.

לעת זקנתו חשקה נפשו לעלות שוב לארץ ישראל והגיע לשם בשנת התק"ע בערך, השתקע בעיה"ק צפת, המלאה חכמים ומקובלים, חי שם כשמונה שנים ונפטר בחודש אלול שנת התקע"ח (1818).

ר' יוסף כלפון זצ"ל: אין לנו פרטים על רב זה, אך ממקורות שונים מתברר כי מהר"י כלפון נתמנה כדיין בתאריך י"ג סיון שנת התקס"ב.

ר' אברהם כלפון זצ"ל: נולד בשנת תצ"ה, (1735,) ובשנת תרל"ח (1878) נתמנה ל„פרנס" (בלשונו: „נהייתי עבד עבדים לק"ק") בק"ק טריפולי, וכהן עד שנת תקנ"ה. הוא קיים קשרי מכתבי ידידות עם הרה"ג חיד"א זיע"א, ובכל אוניה שנסעה מטריפולי לליוורנו שלח משאת ידו להרה"ג הנ"ל, והר' חיד"א שלח לו את הספרים שחיבר, להפיצם בטריפולי. בשנת תקס"ד נסע לליוורנו וישב במחיצתו של הרב חיד"א כשנה וחצי.

חיבר „חיי אברהם" על ערך המצוות. השאיר לנו „קרוניקה" על טריפולי שהשתמרו ממנה רק דפים בודדים. ב„קרוניקה" — ספר הזכרונות — השתמשו היסטוריונים שונים, ביניהם הפרופיסור מיראכי בחיבורו „טריפוליטניה" תחת שלטון הקרמנלי"; ביריניה בחיבורו „טריפולי משנת 1510 עד 1850" הפרופיסור שלושץ ואחרים רבים.

הספר „חיי אברהם" זכה לדפוס בויניציה בחיי המחבר, ואח"כ בליוורנו. החיבור השני של ר' אברהם כלפון בשם „לקט הקציר" נמצא עדיין בכתיבת יד. ישיבתו היתה בביה"כ „ביש". חיבר השירה „מי כמוך" לפורים ברגל.

עליו כתב הרה"ג א. אדאדי בהקדמתו לפיוט „מי כמוך" הנ"ל שנדפס בפעם השניה כדברים האלה: „בימי בחרותו היה לו תורה וגדולה במקום אחד, דבר ומנהיג, צדיק בדורו..."

בימיו של ר' א. כלפון קרה הנס של פורים „ברגל" אשר גרם לו, בתור הקאיד (נשיא) של הקהלה, צרות ותלאות רבות, וכתוצאה מכך הועלה על המוקד בנו בכורו (ראה בספר זה בפרק המיוחד לכך).

בשנת תקס"ו עלה לצפת ונפטר שם ביום שבת שובה שנת התק"ף (1820).

ר' יעקב זטלאוי זצ"ל: נפטר בטריפולי בשנת תקפ"ד, 22.11.1824, היה חבר הרבנות ואבי משפחת זטלאוי שבנו את בתיהכ"נ ברובע היהודי (דאר־זטלאוי). היה בקי גם בחכמת הקבלה.

ר' אפרים טייאר זצ"ל: נין ונכד להרה"ג ר' דוד טייאר זלה"ה, היה חכם גדול בתורת הנגלה והנסתר. חכמים זקנים מספרים עליו שהיה יודע בע"פ כל סדר נזיקין וסדר נשים כולל גמרא, רש"י ותוספות. הוא נתמנה לאב"ד ביום ט"ו מנ"א שנת התקמ"ב ויסד ישיבה שנקראת על שמו.

נפטר בשנת תקפ"ח (1828).

ר' בנימין זצ"ל: רב מפורסם. חבר הרבנות.

ר' יהודה לביא זצ"ל: אחד מרבניה הגדולים של טריפולי מדורות קדומים, צאצא הגאון ר"ש לביא זיע"א. מפורסם בחכמת הקבלה ובעל נסים. הניח ספרים שונים בכ"י הנמצאים עד היום בישיבת „ביבי" שבטריפולי.

הגר"א אדאדי כותב עליו בספרו „ויקרא אברהם": „שהוא היה מתלמידיו של ר' נתן אדאדי ז"ל, ולא עבר עליו חצות לילה בשינה, היה סגי נהורא, ובכל לילה, בקיץ ובחורף הוא ראשון לבוא לביהכ"נ לקריאת תיקון חצות, והיה מקובל גדול וגורס שתי „ההדרות" בע"פ ורוב השנה מסגף עצמו בתעניות, ואני הצעיר למדתי אצלו" ע"כ דברי הר' א. אדאדי.

מהר"י לביא נפטר ביום ערב ר"ח אלול שנת תקצ"ג (1833). אותה שנה היתה העיר טריפולי סוגרת ומסוגרת מחמת מלחמה פנימית, ועל כן לא היתה

אפשרות לבני הקהלה לקבור את הנפטרים בבית העלמין שמחוץ לעיר, וקברו אותם ברחובות היהודים, בחלקות אדמה שהיקצו אותן לכך, ור"י לביא זצ"ל נקבר בבית העלמין שהיה ידוע בטריפולי בשם "אלמטה אזגירה" (בית העלמין הקטן). קברו ידוע כאחד המקודשים ביותר, שעליהם באים להשתטח ולהתפלל בשעת צרה שלא תבוא. בבתי הכנסת מדליקים בקביעות נר לכבודו ושמו נזכר ברטט של קדושה בפי בני הקהלה עד היום, ובו ישבעו ולא ימירו.

מדי שנה, ביום ההילולא שלו, באים אלפים על יד קברו ולומדים משניות, תהלים וזוהר, ורבנים דורשים לפני הציבור בשבחי הצדיק ומעניינא דיומא.

ר' פריג'א (פרגלה) דאבוש זצ"ל: מופלג בתורה ושמש ראב"ד בטריפולי במשך שנים רבות, עם הרבנים ר"א אדאדי ור"י רובן. הוא נולד בזליתן (לוב) בשנת התקע"ה (1815). היה מקובל אלקי ומספרים עליו אגדה כי נגלה אליו אליהו הנביא ז"ל וגילה לו רזין בתורת הנסתר. פנו אליו בשו"ת מחכמי ארץ ישראל. התנהג כל ימיו בחסידות וקדושה ועסק בתורה ימים ולילות בישיבה אשר בביתו. עד היום מקודשת ישיבה זו בעיני בני הקהלה ובה דולק נר תמיד לכבודו של הגאון ובשעת צרה של"ת נודרים לכבודו שמן למאור.

ר' בנימין השני מזכירו בספר מסעותיו. הר"פ דאבוש השאיר אחריו בנים גדולים בתורה ואחד מהם הוא הגאון ר' רפאל דאבוש זצ"ל.

נפטר בטריפולי בשנת ת"ר (1840).

ר' יעקב מימון זצ"ל: נולד בטריפולי בשנת התק"ס (1800) ונפטר שם בחודש אב שנת התר"ז. בן ארבעים ושבע שנה בלבד היה במותו אך גדול בתורה ובחכמת הקבלה. היה חבר בית הדין הרבני עם הרבנים הגר"א אדאדי ור' חיים רבה זצ"ל. הוא חיבר ספרים שונים וחשובים, אך רובם נשארו עד היום בכ"י ונמצאים כיום בישיבתו בטריפולי. כמה מספריו יצאו לאור, ביניהם: "מים חיים" על הקבלה, "דרך חיים" דרוש על התורה שנדפסו בליוורנו בשנת 1860. הוא כתב הסכמה על הספר "השומר אמת" לר"א אדאדי ז"ל שהיה דיין בבית דינו. והנה מה שכותב עליו הרה"ג ר' מרדכי כהן זצ"ל, בספרו "הגיד מרדכי" (הנמצא בכ"י בספריה הלאומית בירושלים):

"ר' יעקב מימון נתמנה לקאיד (נשיא) וגם לחבר בבית המשפט הממשלתי והיה לו כסא מיוחד בין סגני הפחה. הוא תיקן מכס הנקרא "גאבילה" על הבשר הכשר וממנו נתן פרס לתלמידי חכמים המתנדבים ללמוד כל היום, וגם פיטר אותן מתשלום המס, כדין. הוא תיקן גם מכס על הי"ש, ובכסף זה עזר לבני העניים לומדי תורה, ובזכות פעולותיו אלה בקודש גדלה התורה בעיר, כמאמרם ז"ל הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה".

ר"י מימון זצ"ל נפטר בשנת התר"ז (1847).

ר' יוסף רובין זצ"ל: אב בית דין וחבר המועצה בימי הטורקים ייסד ישיבה ירית כנסת הנקראים על שמו. יחד אתו שמשו הרבנים פ. דאבוש ור"ש עגיב זצ"ל.

ר' שלום עגיב זצ"ל: נפטר בטריפולי בשנת תרכ"ט (21.נובמבר 1869) חבר הרבנות ביחד עם הדיינים אברהם אדאדי ופריג'ה דאבוש ויוסף רובין. שמו נזכר ב"מסעות בנימין השני" (בנימין יוסף ישראל). מקובל אלקי, הוא לימד קבלה לרבנים אברהם אדאדי ורחמים עגיב. חיבר "חידושים" שהובאו בעמוד 127 של "באר לחי" לר' חי מימון.

הוא היה מאור עינים, אך חוכמתו ובקיאותו המופלאה הגיעו לשיאים עצומים, עד כי כונה בפי חבריו בשם „סיני ועוקר הרים", ומרגלא בפי חכמי דורו לאמר עליו „אל תקרא עגיב אלא „עג'יב", כלומר — מופלא.

מבין תלמידיו הרבים יש לציין את הרה„ג ר' חי מימון זצ"ל, המזכירו בספרו „באר לחי".

הר' עגיב נפטר בגיל 70 שנה בערך, ועד שעתו האחרונה לא פסקה גירסא מפומיה.

ר' אברהם אדאדי זצ"ל: נולד בטריפולי בש' התק"ס (1800) לאביו הגאון ר' נתן אדאדי, והיה נכד מצד אמו להרה"ג מסעוד חי רקח. את חכמת הקבלה למד מפי הרה"ג ר' שלום עגיב זצ"ל. בהיותו בגיל 18 שנה עלה ארצה עם אביו ונתישב בצפת, אך בהתחולל שם הרעש הגדול (תקצ"ג) נמלט משם לבבל, ואח"כ לפרס ולסוף חזר לעיר מולדתו טריפולי ונתמנה שם לאב"ד עם הדיינים ר' פריגא דאבוש ור' שלום עגיב זלה"ה. חיבר הספר „ויקרא אברהם" בירור הלכות ושו"ת על ארבעת ספרי הש"ע, ובסופו בא קונטריס מיוחד בשם „שדה מגרש" הדן בעניני גיטין, הספר „השומר אמת" ובו דינים ומנהגי טריפולי. שני הספרים הנ"ל נדפסו בליוורנו בשנת התרכ„ה, ועליו הסכמות מרבני איטליה.

ר' בנימין השני מזכיר את הר"א אדאדי בספר מסעותיו. הוא נפטר ביום שבת כ"ח סיון תרל"ד (1864).

ר' מבורך ברהנץ זצ"ל: נולד בערך בשנת התק"ף (1820), חכם ושלם וענוותן כהלל. בעל המחבר „יבורך גבר", ספר דינים ע"פ הא"ב, נדפס בתוניס שנת התרנ"ה, וכן חיבר פירוש על ההגדה של פסח בשם „ליל שמורים", שנדפס באלכסנדריה של מצרים בשנת התרנ"ו. נפטר בשנת התרל"ה (1875).

ר' שלום רכאח זצ"ל: אין בידינו ידיעות מרובות על החכם הזה, אך מתוך הכתב שעל מצבת קברו, (שהעתק ממנה נמצא בספר כ"י בספרייתו החשובה של הר' כמוס עגיב באור יהודה) נמצאנו למדים שהיה חכם מופלג בתורה, הוא היה חבר בית הדין, וכל הדבר הקשה יביאון אליו ודעתו, דעת תורה, היתה מקובלת בעיני חבריו.

הוא נפטר צעיר לימים, ויום פטירתו (ג' חשון תרל"ו, 1876) היה לאבל גדול לכל יהדות לוב.

ר' שלום תיתו זצ"ל: נולד בטריפולי קרוב לשנת התקמ"ח (1788). בצעירותו היה עני, וקיים תורה מעוני, אך לא עברו שנים רבות עד כי האירה לו ההצלחה במסחר והיה לאחד מעשירי העיר.

נתמנה מטעם הממשלה לקאיד (נשיא), על העדה, ביתו היה בית ועד לחכמים שהינה אותם מממונו, ולמדו אתו בקביעות בישיבתו הגדולה שהקים בביתו, ששמש גם בית כנסת.

שרי הממשלה כבדוהו והוקירוהו מאד, העניקו לו תוארי כבוד ונועצו בו בעניני מדיניות וכלכלה. נתמנה לחבר בבית המשפט העליון, ודעתו היתה מכרעת גם בדיני נפשות. את קרבתו לרשות ניצל הרב לטובת בני עמו והיה

להם לפה ולמושיע בשעת הצורך, עד כי יכנוהו היהודים עד היום בשם „השר והטפסר". פעמים רבות הפצירו בו לקבל את כתר הרבנות, אך הוא סרב תמיד, אף כי למעשה נועצו בו הדיינים ודעתו, דעת תורה, היתה מקובלת בפני חבריו החכמים.

הוא עזר באונו ובהונו להביא לאור הדפוס כמה חבורים מחכמי העיר, וקיים קשרי ידידות עם רבני איטליה. לרגל מסחרו בקר כמה פעמים באיטליה ונתקבל שם בכבוד גדול ע"י רבני המקום. הר"ש תיתו עזר מאד לשליחי דרחמנא שבאו לטריפולי מארץ הקודש ואכסנם בביתו בכבוד גדול.

עליו כתב בנימין השלישי בספר מסעותיו: „נשיא העדה ה' ר' שלום תיתו, חכם ועשיר נכבד ליהודים ולנוצרים והפחה אוהבהו. הוא סוחר עם צרפת ואנגליה. הערבים מסודאן באים אליו להמונים ומביאים לו מיני צבעים שונים ועצמות (שיני) פילים ותמורתם יקחו סחורות מאירופה, ובוטחים בו כל כך עד שאינם סוחרים עם אחרים... ביתו בנוי לתלפיות ומתנהג מנהגי אירופה... הוא לומד תורה שתי שעות לפני עסקיו בכל יום. חכמי העיר עוסקים בביתו בתלמוד וידיעות דברי הימים כל הלילה..."

ר"ש תיתו נפטר ביום י"ז כסלו תרל"ח (1877).

ר' יוסף נמני זצ"ל: נולד בטריפולי בשנת התק"ס בערך, נפטר יום כ"ב אלול בשנת תרל"ז. היה רב מקובל אלקי. פקח על בתי המדרש שבעיר ותמך באונו בת"ח ותינוקות של בית רבן.

ר' חיים רבה זצ"ל: מופלג בחוכמת הקבלה. חי בימיהם של הרבנים ר' שלום עגיב ור' פרג'ללה דאבוש, וביחד אתם נתן „הסכמה" על הספר „קול יעקב" של הגר"י רקח זצ"ל.

נפטר בערך בשנת התר"ם (1880).

ר' אליהו לביא זצ"ל: נולד בבנגאזי בשנת תק"ף (1820) לערך. צאצא ממשפחת הרה"ג ר' שמעון לביא זצ"ל בעל „כתם פז". גדול בתורה בנגלה ובנסתר ובעל מופת. בני העדה נוהגים ללכת ולהשתטח על קברו.

חיבר „מנוחה לחיים" — דיני שבת, „אורח ישרים", וכן ספר „גאולת ה'" — פירוש על ההגדה, וחיבור אחד על פרקי אבות.

בימיו קרה ה„נס של בנגאזי" שאותו כתב בספרו בהקדמתו לספרו „מנוחה לחיים" (ר' „מחיי היהודים בקירינאיקה" בספר זה).

נפטר בבנגאזי בכסלו תר"ח (12 דצמבר 1880).

ר' חי מימון זצ"ל: נולד בטריפולי בשנת תר"ז (1847) לאביו אב"ד ר' יעקב מימון זצ"ל.

בהיותו כבן 36 נתמנה לדיין ואב"ד והיה ידוע בחסידותו הגדולה שלא היה מסתכל מחוץ לארבע אמות שלו (זקנים מספרים שתמיד הלך עם מניפה ביד ובה היה מסוכך על פניו בכדי שלא להסתכל מחוץ לד' אמותיו).

היה גדול בתורה, מוכיח ומטיף מוסר לעמו. חיבר ספר „באר לחי" דרושים ל„שבת כלה" וכן חידושים על התנ"ך. ספר זה נדפס בליוורנו בשנת

תרח״ם, שלש שנים לאחר הסתלקותו של המחבר. בספר באה גם הסכמה מאת הראש״ל הרה״ג ר׳ יעקב שאול אלישר זצ״ל.
כבן 38 היה בפטירתו, ביום כ״א אלול בשנת מרת״ה (1885).

ר׳ זרחיה לביא זצ״ל: נולד בטריפולי בשנת התקס״ב (1802) ושמש ברבנות בעיר בנגאזי (לוב), ונפטר שם בשנת תרמ״ב.

ר׳ זרחיה לביא

ר׳ מבורך גרבי זצ״ל: חיבר ספרים שהלכו לאיבוד. נפטר בטריפולי בשנת תרמ״ח (1888).

ר׳ יעקב רקח: נולד בטריפולי בשנת התק״ס (1800) הוא היה מזרע רבנים וחכמים, דור חמישי להרב הגאון ר׳ מסעוד חי רקח זלה״ה. חבר ספרים אחדים, ביניהם: „קול יעקב". דרושים ופירושים על התורה והתהלים, „מעשה רוקח", שנדפס בליוורנו שנת ברי״ת, „שערי תפלה" — הדן בהלכות תפלה עפ״י כוונות האר״י הקדוש. „קולו של יעקב", דרושים נחמדים שדרש בשבתות על חמשה חומשי תורה והפטרות, ועליו הסכמות רבני ירושלים, ובראשם הראשון לציון הרב יעקב שאול אלישר זלה״ה ור׳ רפאל מאיר פאניזיל ז״ל ורבני טבריה.

כמו כן חיבר הספרים: «פרסומי ניסא», והספרים «מעטה תהלה» ו«טוב להודות» על ספר תהלים. הוא קיים תורה מעוני, ולא רצה להנות מחוכמתו בתורה, ולא קבל את משרת הרבנות שהוצעה לו ע"י ראשי הקהלה מטריפולי.

נפטר בשיבה טובה בטריפולי שנת התרנ"א (1886).

ר' פראגי נעים זצ"ל: מחבר הספר «מזמרת הארץ». נדפס בליוורנו שנת שמחו צדיקים ב"ה, ובו הובאו דרושים על חמשה חומשי תורה, רובו בגמטריאות ונוטריקון בחוכמה נפלאה.

הוא נולד בטריפולי בשנת תקע"ה (1815) ונפטר שם בחודש תמוז שנת התרנ"ג (1893).

ר' פדלון דואני זצ"ל: היתה לו חכמה וענוה במקום אחד, בקי מאד בכל הפוסקים הרביץ תורה ברבים, שלא על מנת לקבל פרס, נהנה מיגיע כפיו. היה חבר בית הדין, והתנהג בחסידות רבה.

ר' כליפה דעדוש זצ"ל: נולד בטריפולי קרוב לש' התקע"ח (1818). חבר הרבנות בטריפולי, יסד בית כנסת וישיבה הנקראת על שמו עד היום הזה. בימי זקנתו עלה לארץ הקודש והשתקע בטבריה ונפטר שם בשנת התרנ"ח (19.7.1898).

ר' כליפה דעדוש

ר׳ משה חדד (בורתה) זצ״ל: נולד בטריפולי, והיה מופלג בחכמת הקבלה. הוא יסד חברה ללמוד הזוהר בישיבתו הנודעת בשם „ישיבת דאר בורתה״,

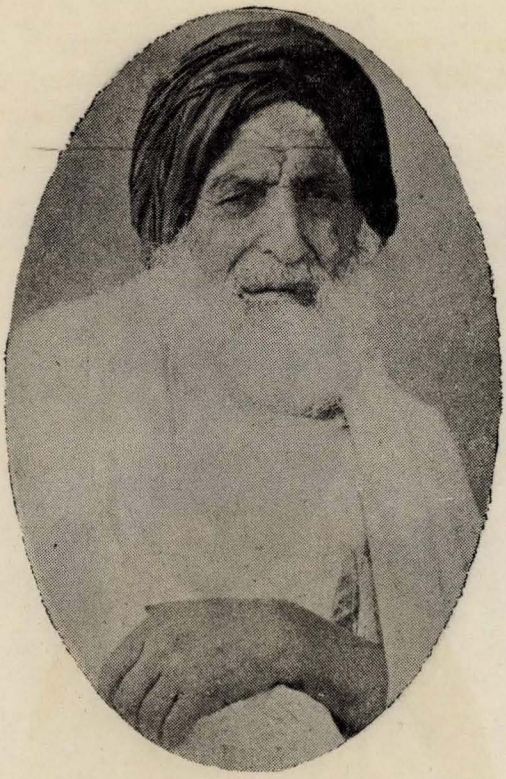

ר׳ משה חדד (בורתה)

מדי לילה קם בחצות, ואחרי טבילה במקוה וקריאת תקון חצות, היה מעורר בעצמו את חבריו ולומדים יחד בספרי הקבלה עד אור הבוקר.

כל ימיו התנהג בחסידות וקדושה יתרה, והתפרנס מיגיע כפיו בתור צורף מומחה ומוכשר. מתוך נאמנותו ויושרו, נתמנה על ידי הרשות בתור „אמין״ כלומר נאמן בשוק הצורפים, לקביעת הקאראט והחתמת כל התכשיטים והכלים וכסף המיוצרים ע״י הצורפים יהודים ונוכרים כאחד. ההצלחה האירה לו פנים, וזכה לעושר רב וממונו תמך בכל נזקק וכושל. רדף צדקה וחסד, ובהודע לו על איזה חנוני שקשתה לו השעה, היה תומך בו בהלואות, שאותן גבה קמעא קמעא על ידי קניית מצרכים באותה חנות למשך כל השנה.

בשנת תרנ״ו, נטש את ביתו ועושרו ועלה לארץ ישראל, השתקע בצפת עיר המקובלים ושם נפטר בשיבה טובה ביום ט״ז ניסן בשנת התר״ס (1900).

ר׳ דוד קמחי זצ״ל: נולד בטורקיה ונתמנה לחכם באשי בטריפולי בזמן שלטון הטורקים בלוב. מכובד מאד בעיני השלטונות והיה לפה ולעזר לבני קהלתו. נפטר בשנת תרס״א (1901).

ר׳ דוד קמחי

ר׳ חיים הכהן זצ״ל: נולד בג׳רבה (תונס) ובא לטריפולי ונתמנה שם לדיין ולאב״ד בזמנם של הדיינים ר׳ פרג׳אללה דאבוש, ר׳ חי מימון ור׳ יוסף רובין — זכר צדיקים לברכה.

גדלותו בתורה נראית מתוך ספריו הרבים (שמונה עשר) בכל מקצועות התורה: שו״ת, כללים על התלמוד, פרוש רחב בשם „תורת חיים״ על רבינו בחיי על התורה, בקבלה ועוד.

הרביץ תורה בישראל והעמיד תלמידים רבים, ביניהם הרה״ג ר׳ משה זקן זצ״ל מג׳רבה, בעל „פני זקן״ על התלמוד.

נפטר בטריפולי בשנת תרס״ה (1905).

יחוסו של מהר״ח הכהן מגיע עד לעזרא הסופר, וזהו סדר היחס שלו כפי שהודפס מאחד מספריו: ספר נאוה קדש פירוש על שיר השירים.

אמרתי אספרה ·
שפ׳ר יוחסין לספירת תפארה :
תפארת אדם המעלה ·
מו״ז הרב **תורי זהב** לשם ולתהלה :
כולו זרע אמת דאתי מבני׳א ·
קופה של שרשי׳ם כולם בני עליה :
דקיימי דר׳י דר׳י עד אדונינו עזרא ·
מוכתר בנימוסו ויחוסו רב כהנ׳א ורב ספר׳א :
לכולם בשם יקרא ·
מבלי שום תואר רק פב״פ כלשון המקרא :
וזהו סידורו · הביטו אליו ונהרו :

ראשון לציון · עלי הגיון · הוא ארוני · מרן זקני · הרב המופלא · וכבור ה׳ מלא · כמהר״ר **צמח** צריק וצוק״ל המחבר ספר תורי זהב :

צמח הכהן בכ״ר סעייד * בן שלמה * בן משה * בן בגדיד * בן בוראתי * בן תמאם * בן עמרם * בן מבורך * בן שלמה * בן בגדיד * בן כלפה * בן סעייד * בן פינחס * בן אברהם * בן משה * בן שלמה * בן פרץ * בן מוסא * בן שאול * בן ישראל * בן בגדיד * בן חזקיה * בן מתתיה * בן יצחק הכהן הזקן הבא מן הגולה * זכר כלם לחיי עד חלקם **בחיים** :

(ואח״ז כתוב יחס עד **עזרא הסופר** אלא שנמחקו ואין רישומן נכר מרוב ימים וחע״ר)

(יצא עת״ק ע״י מוה״ר נר״ו מכת״י הקדש על העליונה)
(רודי ומסרפי הרב כמהר״ר חי **הכהן** הר״ר קרייה רחמנא)

ר' דוד רובין זצ"ל: בנו של ר' יוסף הנ"ל, היה אב בית דין.

ר' חכמון בן דוד זצ"ל: נולד בטריפולי בשנת הת"ר בערך ונפטר בצפת בשנת התרס"ח.

חבר ספר על הקבלה שנשאר בכתב יד, היה גדול בתורה הגלויה והנסתרת

ר' חכמון בן דוד

וחסיד בכל מעשיו. הוא היה יושב עטוף בטלית ומוכתר בתפילין על התורה ועל העבודה ולא עזב את חדרו כל היום.

הוא היה מפורסם בכל המדינה כבעל שם שידע לרפא בשם המפורש, כותב קמיעות וסגולות ופותר חלומות. בהיותו כבן ארבעים שנה עזב את טריפולי ועלה לארץ ישראל לעבוד את ד' על טהרת הקודש בעיר צפת שם הצטרף לחברת המקובלים ועסק אתם בתורת הקבלה יומם ולילה.

מספרים עליו שיום אחד, בשבתו בחברת המקובלים בצפת, עמד פתאום וקרע את בגדיו וישב לארץ משמים. וכששאלו על פשר מעשיו, אמר להם שברגע זה יצאה נשמתו של אחיו הגדול בטריפולי. חקרו ודרשו והיה אמת נכון הדבר; ממש באותו יום ובאותו רגע נפטר אחיו הגדול בטריפולי.

ר׳ ציון חיים רקח זצ״ל: היה ממונה על קופות רמב״ה ורשב״י. חיבר ספרי מפרשים על ספר התהילים ועל הזוה״ק. נפטר בטריפולי בשנת התרס״ח. הוא היה המייסד של חברת דוד המלך לקריאת תהלים בביהכ״נ בודעדוש בכל יום שבת.

ר׳ שלום תשובה זצ״ל: רב גדול ומפורסם בבקיאותו בתלמוד ופוסקים למרות שהיה מאור עינים — הרביץ תורה ברבים והעמיד תלמידים הרבה.
נתמנה לדיין עם הרבנים ר׳ כמוס אגרבי והר׳ אברהם חביב זלה״ה.
נפטר בשנת התע״ר (1910).

ר׳ יצחק ואתורי זצ״ל: חי בימיו של החה״ש ר׳ משה אסרוסי ז״ל חכם בקבלה. בחצות לילה היה מתעורר ללמוד בספר הזוהר. התנהג בחסידות, ויום יום בקיץ ובחורף ירד וטבל לפני למודו.
נפטר בשנת התרע״א (1911).

ר׳ דוד גניש זצ״ל: רב ומלומד גדול ועסקן צבורי השאיר ספר על התלמוד הנמצא בכתובים. נולד בטריפולי בשנת 1850 בערך ונפטר ביום ט׳ אדר תער״ב (27.2.1912).

ר׳ דוד גניש

ר׳ כמוס אג׳רבי (אזאוי) זצ״ל: נולד בטריפולי בשנת הת״ר לערך. היה אחד מגדולי התורה שמעטים כמוהו קמו בטריפולי, במיוחד במה שנוגע לחריפותו והבנתו המהירה בתלמוד.

מהר״ח גביזון שליט״א שלמד אצלו, מספר שבשעה שמהר״כ אג׳רבי היה מלמד את תלמידיו, היה מעורר תוך כדי לימוד הגמרא כמעט את כל החידושים, הקושיות והתירוצים של מפרשי התלמוד, והכל בחריפות שכלו והבנתו העמוקה.

הוא היה בן למשפחה עניה מאד ובצעירותו היה עובד כל מיני עבודות קשות ופשוטות בכדי שיוכל לקנות קצת שמן להדליק וללמוד לאורו בשעות הלילה. ומספרים עליו שלא פעם היה עולה על הגג בלילות ירח ולומד לאורו.

ר׳ שלמה סלנט זצ״ל שבא כשד״ר לטריפולי התפעל מחריפותו ובקיאותו היוצאת מגדר הרגיל של מהר״כ אג׳רבי.

במשך שנים היה סוחר בנוצות בנות היענה, שהיה אז מסחר נפוץ בטריפולי מכיוון שלא רצה לקבל עליו עול ציבור, ורק לבסוף לא היה יכול לסרב יותר לבקשת ראשי הקהל ונתמנה לאב״ד, יחד עם הדיינים: ר׳ אברהם הביב ור׳ שלום תשובה זצ״ל.

נפטר ביום כ״ט בטבת תרע״ג.

ר׳ רחמים חביב זצ״ל: דיין מצויין ושקדן בתורה. עשה לילות כימים בלמוד התורה והזוהר, והעמיד תלמידים הרבה.

ר׳ רחמים חביב

הוא נולד בטריפולי קרוב לשנת התק״ץ (1830) ושם נפטר בשנת התער״ה (1915).

ר׳ כליפה חגאג זצ״ל: **רופא, רב ומשורר.** נולד ונפטר בגאריאן. הוא נזכר כ״רופא״ בחיבורי הנוסע האיטלקי הרוזן אסכניו ספורצה. חיבר הרבה שירים שאחדים מהם הופיעו בספרי הפרופ׳ סלושץ. נפטר בערך בשנת תרע״ה (?).

ר׳ כליפה חגאג

ר׳ חואתו גויטע זצ״ל: **רב ולמדן גדול, היה חבר הרבנות.** נפטר בשנת תרע״ח (1918).

ר׳ משה אסרוסי זצ״ל: נולד בטריפולי בשנת התקפ״ה (1845). היה גדול מאד בתורה ונתמנה מטעם הקהלה והרבנות למפקח ופוסק בעניני שחיטה וכשרות (לא היה יכול להיות דיין בגלל כובד השמיעה שהיה לו). גדלותו בתורה נראית מתוך ספרו „וישב משה״ שחיבר בארבעה חלקים ששלשה מהם ראו אור הדפוס (החלק הרביעי נמצא בכת״י בספריה הלאומית בירושלים). כגדלותו בתורה היתה גדלותו בדרשנות. הוא היה דרשן גדול ועממי, בכל מובן המלה. לדרשותיו

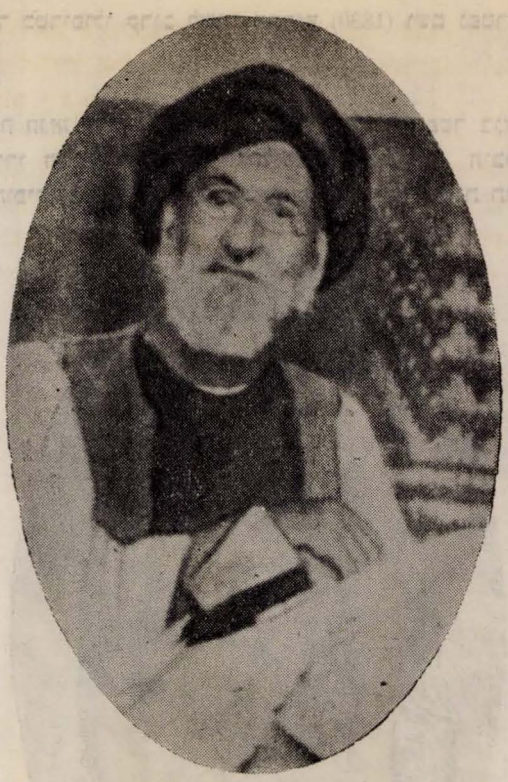

ר׳ משה אסרוסי

השבועיות מדי שבת בביהכ״נ ״דאר זטלאוי״, ששמה קיים עד היום נר תמיד לזכרו ומצבה לכבודו (ראה במדור בתי כנסיות נוסח המצבה בביהכ״נ הנ״ל), באו אלפים לשמוע.

חסידותו הגדולה היתה מתבטאת גם בזה שלא היה נכנס לבית הכנסת עם צרור כספו בכיסו, מכיון שעל מטבעות אחדות היה סמל הדומה לצלב.

נשאר כמה שנים בעיר דרנה אשר בקירינאיקה.

זכה לאריכות ימים ונפטר בהיותו בן 98 שנה בטריפולי ביום כ״ט טבת שנת תרע״ט.

ר׳ אליהו חזן זצ״ל: בשנת 1874 הגיע לטריפולי וכהן כרבה הראשי של העיר. בהשתדלותו נבנה הקיר סביב בית העלמין ונפסקה ע״י כך הסכנה של חדירת מי הים וגריפת מצבות מהמקום. חיבר הספרים: ״תעלומות לב״ ו״רחוב הנהר״.

ר׳ שאול אדאדי זצ״ל: נולד בטריפולי בשנת התר״י (1850) לאביו הגאון ר׳ אברהם אדאדי זצ״ל. חכם וגאון בתורה, היה עסקן צבורי חשוב ונתמנה מטעם הקהלה כמפקח על בית הספר תלמוד תורה, שהיה ממיסדיו, וגם על הישיבות.

היה גם פיטן והשאיר קובץ של פיוטים בכ״י.

הוא שכלל את הישיבה שנוסדה על ידי סבו ואביו, הוסיף ספרים רבים מקנת כספו וגם הרחיב את הבנין, וסייע לתלמידי חכמים הלומדים בה. נפטר ביום י״ג תשרי שנת עטר״ת (1919).

ר׳ אברהם חביב זצ״ל: נולד בטריפולי בשנת התר״י־1850 ונפטר י״ג ניסן תרפ״ג (28.5.1923) היה ראש בית דין ומקובל גדול. הוא פעל הרבה להרים את קרן הישיבות שבטריפולי אשר מהן יצאו הרבה ת״ח מפורסמים בתורה וביראת שמים.

ר׳ אברהם חביב

ר׳ מרדכי כהן זצ״ל: נולד בטריפולי בשנת תרי״ו (1856) לאביו הסוחר ר׳ יהודה כהן ז״ל.

בגיל 5 נתיתם מאביו שנפטר בקנדיה, לה נסע לרגלי מסחרו. על אף עניותה הגדולה של המשפחה ולבטיה של האם האלמנה לכלכל את בניה, שאף הילד מרדכי להתקדם בלימודיו ונפשו חשקה ללמוד שפות, אך — הוא כותב בספרו „הגיד מרדכי״ — „אין בתי ספר ואין מורים שמהם אפשר ללמוד בלי תשלום, וכסף אין בידנו״. מתוך ספרים ישנים שהזדמנו לידו, רכש לעצמו השכלה וחשבון, בלימוד עצמי. אח״כ נכנס ללמד תינוקות ב„תלמוד תורה״ ותוך כדי

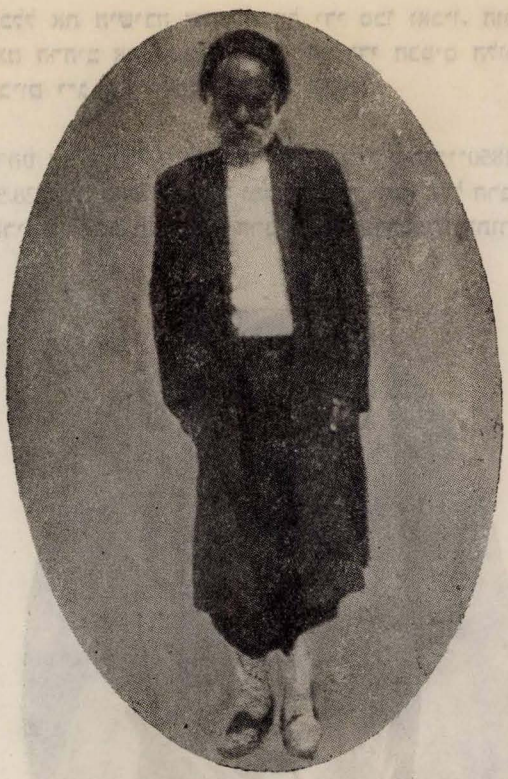

ר' מרדכי כהן

עבודה הוסיף לרכוש חכמה ודעת. למד בעצמו מלאכת השענות והיה מתקן שעונים בשעות הפנאי. הוא אהב מאד את עבודת המחקר, ובשנת תרס"ו (1906) כשביקר הפרופ' נחום סלושץ בטריפולי לחקור את ימי חייהן של הקלות בלוב, לא מצא בר לוייה יותר מתאים מאשר ר' מרדכי. הם עברו את הארץ לארכה ולרחבה (ר' "מסעי בארץ לוב" של הפרופ' סלושץ). מחקרו העצמי של מרדכי וסיורו המקיף בארץ, סיפקו לו את החומר הרב והמעניין לספרו "הגיד מרדכי" (כת"י הנמצא בספריה הלאומית בירושלים), ספר חשוב לאין ערוך לחקר יהודי לוב במשך דורות רבים, ספר המפליא בעושר החומר שבו, בסדר ובדייקנות, הן לגבי קורות היהודים והן לגבי קורות הארץ בכלל. (חבל שעד היום לא מצא הספר את גאולתו ועודנו נמצא בכתב יד).

בשנת תר"ף (1920) נסע לבנגאזי, ואחר זמן קצר נתמנה שם לדיין ושימש בדיינות עד פטירתו בשנת התרפ"ג.

ר' יוסף לביא זצ"ל: מצאצאיו של הגאון מהר"ש לביא, היה דרשן עצום, גדול בתורה ומזכה את הרבים. חי מיגיע כפיו ולא רצה ליהנות מקופת הקהלה. גדל יתומים בביתו ורדף צדקה וחסד כל ימיו.
נפטר בשנת התרפ"ו (1926).

ר' רפאל דאבוש זצ"ל: בנו של הדיין הרה"ג ר' פריגא דאבוש זלה"ה. היה אב בית דין בטריפולי. איש חסיד ועניו גדול, השאיר אחריו בנים גדולים בתורה ובחכמה. בחודש כסליו תרפ"ז, בשעה שהיה ר' רפאל מסדר חופה וקדושין בעלייה אחת, נתמוטטה התקרה והרב, עם כמה אנשים נפצעו. לאחר כמה ימים נפטר הרב מפצעיו ביום י' כסליו תרפ"ז.

ר' רפאל דאבוש

הרב נסים זצ"ל: נולד בטריפולי בשנת תרכ"ד ונפטר בירושלים בשנת תרפ"ז.

אביו הגביר כלפללה נחום ז"ל היה מנכבדי הקהלה והגבאי הראשי בעיר. בשנות נעוריו קבל הרב חנוך כללי בביה"ס האיטלקי והצטיין במיוחד בלמוד שפות זרות שבהן ראה צורך בעסקי המסחר שהתעתד לפנות להם בתום למודיו.

בהיותו בגיל צעיר נהל את כל עסקי אביו הענפים.

פעם הופיע בביתם רב קדוש שליח כולל מאה"ק אשר בהליכותיו בקודש השפיע מאד על נסים הצעיר וגרם למהפכה בהלכי מחשבותיו ושלהבת י־ה התעוררה בקרבו, מיד עזב את עסקי המסחר והתמסר ללמוד התורה ולחיי פרישות וקדושה מלווים סגופים ותעניות כדרך בעלי תשובה עד יומו האחרון.

מספרים שבהיותו בגיל עשרים היה יוצא למקום בודד מחוץ לעיר, שם הבעיר גחלי אש והשיקן על רגליו עד שנכווה בשרו קשות.

הרב נסים נחום

למרות עשרו הרב רבות בשנים ישן על מחצלת, מזונו היה לחם ומים בלבד והגה בתורה ימים ולילות והדיר שינה מעיניו. בכל חצות לילה התעורר משינתו, ולאחר שטבל, לבש שק והתפלש באפר ועשה תקון חצות בחרדת לבב ובכה בדמעות שליש.

בביתו בנה ישיבה שבה היו מתאספים ת"ח ועמהם למד תורה בהתמדה רבה. כמו"כ אהב צדקות ופזר נתן לאביונים ות"ח. מדי שנה הפריש חומש מרוחיו הרבים למעשי צדקה, שהסתכם לסכום גדול.

בשנת תרנ"ו — 1897, עלה הרב נסים לירושלים. מיד עם בואו לבש כאחד הפשוטים והצטרף לעדת החסידים המקובלים של ישיבת "בית א-ל" והחל בלמוד הקבלה.

הוא יסד ישיבה הנקראת "רחובות הנהר" ותמך בידי הלומדים בה בתקציב הגון לכלכלת ביתם. בעזרתו נוסד סניף "חבורתא קדישתא" מעדת האשכנזים המכונה "שער השמים" שעסקו בחכמת הקבלה ותמך בידם שנים רבות.

בשנת תרע"ו — 1916 נאלץ הרב נחום לגלות מירושלים למצרים מאימת מלחמת העולם. גם בארץ גלותו לא פסק מלהחזיק בידי ת"ח שגלו גם הם מארץ הקודש ויסד למענם ישיבה גדולה במצרים. הוא השפיע גם על נכבדי הקהלה

בקהיר לתמוך בישיבה זו שהתקיימה עד שוב הגולים לארץ. באותה תקופה סייע ביסוד הישיבה „פורת יוסף" שהיה אחד מגבאיה עד יום מותו.

בירושלים הוציא לאור ספרים רבים וכתבי יד יקרים, ביחוד מספרות הקבלה. הוא הדפיס ספר „תקון השובב"ים" והפיצו בארץ ובכל ארצות הגולה חנם אין כסף. עד סוף ימיו השתדל בחזוק התורה ולומדיה במסירות נפש נפלאה, ויום מותו היה לאבל כבד לכל הישוב בארץ. וכל רבני ירושלים וגאוניה השתתפו בהלויתו והספידוהו בכבוד גדול, וישכון במנוחת עולם בנחלתו אשר כרה לו בחייו בהר הזיתים בין קברות צדיקים וחסידים.

מתוך הספר „פרי עץ הגן"

ר' יצחק חי בוכבזה זצ"ל: נולד קרוב לשנת הת"ר (1840). היה אב בית דין, מקובל ודרשן גדול, ובקי בפוסקים. בעל מחבר הספר „חי יודך" על הקבלה, והספר „לחם לפי הטף", דינים. ספריו נדפסו בג'רבה, בשנת התש"י.

נפטר ערש"ק כ"א שבט ונקבר, יום ראשון כ"ג שבט שנת התר"ץ (1930).

ר' יצחק חי בוכבזה

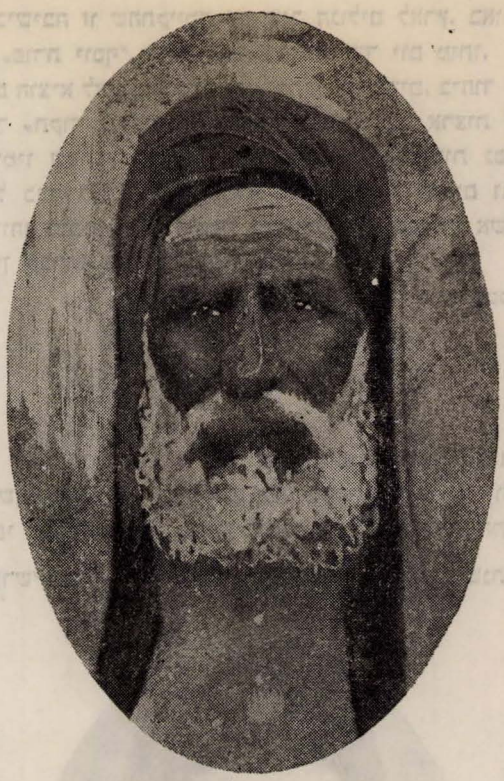

ר׳ יוסף מנחם

ר׳ יוסף מנחם זצ״ל: נולד בכפר מסלאתה קרוב לשנת 1860 ונפטר בטריפולי בשנת תר״ץ (1930). היה רב בכפרו. שמו נזכר בספרו של הפרופ׳ סלושץ ״מסעי בארץ לוב״ ח״א ובספר ״וישב משה״ של הרב משה אסרוסי מובאת שאלה בעניני שחיטה מהרב הזה, שהיה גם שו״ב במסלאתה.

ר׳ רחמים עגיב זצ״ל: בנו של הגאון ר׳ שלום עגיב. תרגם והרחיב ספר ״אלון בכות״, ספר דינים. היה חבר בית הדין בטריפולי.
נפטר בשנת התרצ״ה (1935).

ר׳ יוסף גראד זצ״ל: נולד בשנת התר״י (1850) בקירוב, בכפר מסלאתה, ונפטר בשיבה טובה, זקן ושבע ימים בעיר טריפולי בשנת הת״ש (1940).
בהיותו צעיר לימים נתמנה לרב בקהלתו ושמש גם כמלמד ושו״ב וחזן, והמשיך בנאמנות בתפקידו כמעט עד שנתו האחרונה.
סבל בסבלה של קהלתו, וגם בשעות קשות כגון מלחמה וגלות, לא נטש את צאן מרעיתו וגלה עמהם למקום שגלו וחזר אתם בגמר המשבר.
היה חסיד ועניו והסתפק במועט, אהוב ומכובד בעיני בני קהלתו וכל מיודעיו.

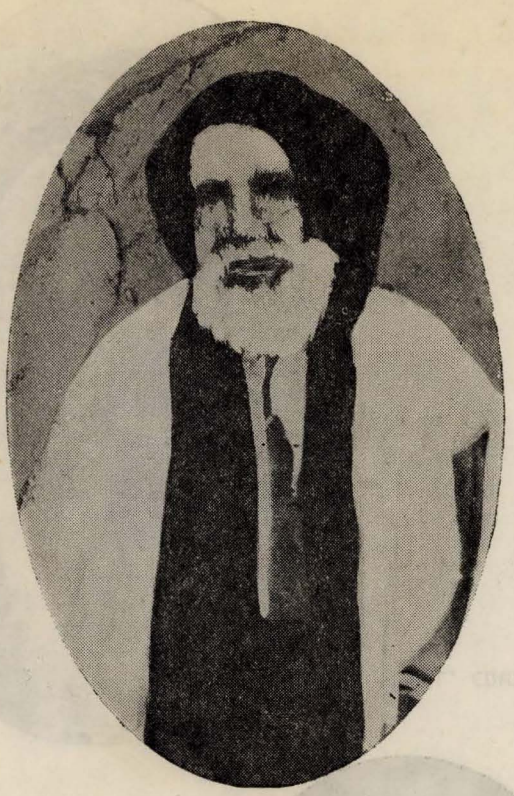

ר׳ כמוס ימין

ר׳ כמוס ימין זצ״ל: נולד בכפר עמרוץ (לוב) בערך בשנת התר״י (1850) היה בקי בחוכמת הנסתר ובעל קבלה מעשית, והתנהג בחסידות ובקדושה. חבר ספר על הקבלה, שנשאר בכתב יד.
נפטר בשנת התר״ץ (1930).

ר׳ כמוס פלאח זצ״ל: נולד בטריפולי. ונתמנה לאב״ד בעיר בנגאזי (לוב). כהן בקודש שנים רבות. בקי בחכמת הקבלה ונערץ בעיני כל תושבי בנגאזי.
נפטר בבנגאזי ביום כ״ד תמוז שנת תש״א (1941).

ר׳ ציון ביתן זצ״ל: נולד בשנת התר״ך בערך (1860). גאון עצום בתלמוד ובהוראה, נין ונכד למשפחת תלמידי חכמים גדולים, דיינים וראב״ד. למעלה משישים שנה הרביץ תורה בקהלת טריפולי והעמיד מאות תלמידים שהם ותלמידיהם מאורותיהם של קהלות לוב עד היום. עד יומו האחרון לא חדל מלמוד התלמידים, ודאג גם למצבם החומרי. במשך שנים רבות כהן כאב״ד בטריפולי.
זכה לאריכות ימים ושיבה טובה, ונפטר בתוניס ביום י״ח חשון תשט״ז (1955).

ר' כמוס פלאח

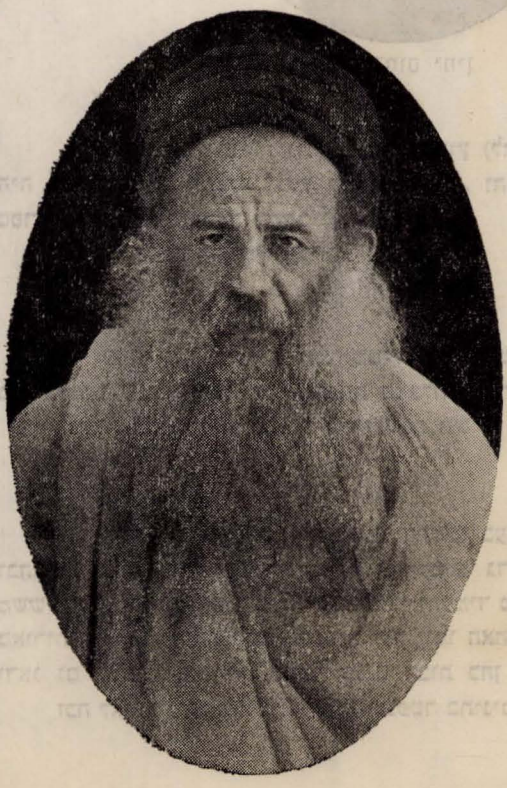

ר' ציון ביתן

ר' יוסף ג'יעאן זצ"ל: נולד בטריפולי בשנת תרמ"ג (1882), למד תורה אצל הרה"ג ציון ביתן זצ"ל, רבם המובהק של רוב תלמידי החכמים של טריפולי והיה מתלמידיו המצויינים. בשנת תרס"ג נשא לו לאשה בת רבו הרבנית רחל, תבדל לחיים.

לימד תורה ב"תלמוד תורה" בטריפולי ובשנת תרע"ז (1917) נתמנה לדיין, וגם אז לא חדל מהרביץ תורה בשעות היום והערב.

בשנת תרצ"א (1931) עבר לבנגאזי ושימש שם כדיין ולאחר פטירת הרה"ג ר' כמוס פלאח זצ"ל, היה הוא במקומו לאב"ד ורבה הראשי של בנגאזי.

אוהב ישראל גדול, אוהב אמת ושלום וציוני עד למעמקי נפשו.

בשנת 1940 הגיעו כ־300 פליטים יהודים מאירופה לבנגאזי והוא עמד בראש הועדה שדאגה להארחתם והחזקתם כל זמן שהותם שם. בשנת 1942 הוגלו יהודי בנגאזי ובנותיה לג'אדו, והרב גלה עמהם ועבר אתם כל מדורי הגיהנם שעברו עליהם עד ששוחררו ע"י צבאות בנות הברית.

בשנת 1944 בקר בבנגאזי מר משה שרת (אז: שרתוק) והרב היה בראש מקבלי פניו (ראה תמונה).

במשך 33 שנה שימש ברבנות — בטריפולי ובבנגאזי. בשנת 1949 עלה לארץ.

נלב"ע ביום ש"ק ח' שבט תש"ך, ברמת גן.

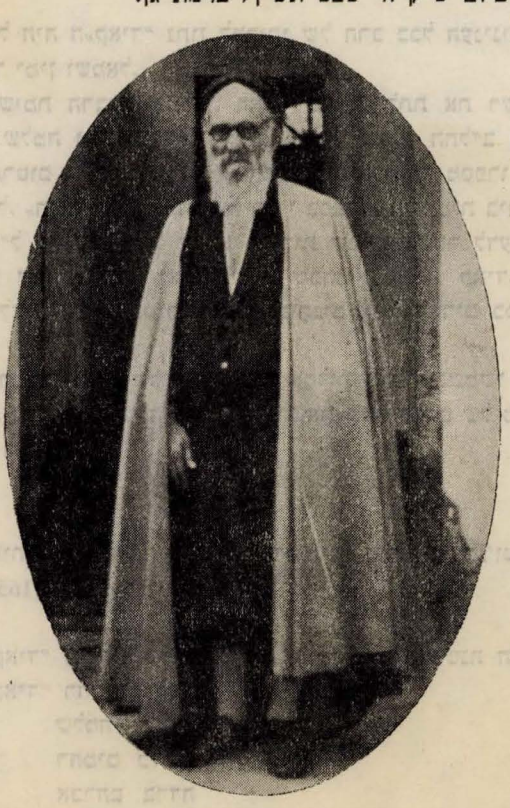

ר' יוסף ג'יעאן

הקאיד׳ים (נשיאי הקהלה)

אומתנו ידעה תמיד זוגות שהנהיגו אותה ועמדו בראש מוסדותיה, הרוחניים והחומריים. שני נבחרי צבור, שכל אחד מהם עסק בשטח המיוחד לו, מי בארגון החיים והשמירה על גחלתה של היהדות ומי שעמד על משמר סיפוק צורכי העם והעמידה על המשטר הפנימי.

שני תחומים אלה גבלו זה עם זה, וטבע הדברים חייב שלא תוכל להיות הפרדה מוחלטת ומחיצת קבע בין שניהם. שיתוף פעולה בין שני המנהיגים היה דרוש לאומה, ואשרי הדור ששני מנהיגיו ידעו לפעול מתוך הרמוניה שלמה לטובת העם שבראשו הם עומדים.

עוד מדורות קדמונים ידעה האומה הזוג: מלך ונביא. בדורות מאוחרים יותר ידענו: נשיא וכהן גדול. אחריהם ריש גלותא וריש מתיבתא, ולאחרונה בכל קהלות ישראל: רב ויושב ראש הקהלה.

במשך שלש מאות השנים האחרונות ידעו גם קהלות זוגות כאלה: רב ו„קאיד" (נגיד, נשיא).

תפקידו של הקאיד היה ליצג את בני קהלתו לפני השלטונות, לגבות מסים, להשליט סדר ומשטר ובידו היתה הרשות להעניש, עונשי כסף ומאסר לכל הראוי לכך.

בדרך כלל היה ה„קאיד" נתון למרותו של הרב בכל הענינים ע״פ ההלכה, ומדבריו לא יסור ימין ושמאל.

בשולי רשימת הרבנים שנתנו, ראינו מהנכון לתת את רשימת הקאידים החל מ„הקאיד" שלמה נסים אסרוסי זצ״ל שנפטר בשנת התל״ב (1672) ועד ר׳ אליהו שמואל הרטום שליט״א (1920). רשימה זו העתקנו מספרו של הגאון ר׳ מרדכי הכהן זצ״ל, „הגיד מרדכי", הנמצא בכ״י בספריה הלאומית בירושלים. כנראה שהר׳ מרדכי זצ״ל לא היה יכול למצא מקורות שמהם אפשר לדעת שנות מנויו, כהונתו ופטירתו של כל אחד ואחד מאלה שכהנו במשרת קאיד, ורק באחדים מהם יכול היה לציין שנת הפטירה. אנחנו נותנים את הדברים כמו שבאו בספר הנ״ל.

במדור הרבנים ימצא הקורא תמונות אחדות מאלה ששמשו בזמנם „קאיד" או „חכם באשי", וחבל שלא עלה בידנו להשיג את תמונותיהם של כל אלה ששמשו בזמנם בתפקיד נעלה זה.

ואלה שמות ראשי העדה אשר הופקדו מימי ממשלת דרג׳וט פאשה (משנת הת״י בערך) (1650).

1. — „אלקאיד" (נשיא) שלמה נסים אסרוסי. נלב״ע בשנת התע״ב (1672)
2. — „אלקאיד" רחמים כלפון
3. — " שלמה כלפון
4. — " רחמים כלפון
5. — " אברהם ברדה
6. — " מסעוד זוארץ

7. — „אלקאיד" רחמים ברדה, נבל"ע בשנת התקס"ו
8. — " רפאל כלפון
9. — " אברהם כלפון
10. — " אברהם סויד
11. — " שאול פלוס
12. — " נסים פלוס
13. — " דוד צרור.

ואלה אשר הופקדו בימי ממשלת תוגרמה עד שנת התע"א (1911).

1. — „אלקאיד" ר' יעקב מימון התר"ב (1842) — שנת המנוי
2. — " ר' שלום תיתו התר"ז (1847) — " "
3. — " משאני משה ארביב התרל"ח (1878) — " "
4. — החכם באשי ר' אליהו חזן התרל"ד (1874) — " "
5. — מ"מ חכם באשי ר' רחמים חביב התרמ"ט (1889) — " "
6. — החכם באשי דוד פאפו התרנ"א (1891) — " "
7. — " " ר' יחזקאל ששון התרנ"ד (1894) — " "
9. — " " ר' יהודה קמחי התרנ"ו (1896) — " "
8. — " " ר' חזקיה שבתאי התרס"ד (1904) — " "
10. — מ"מ חכם באשי ר' אברהם חביב אליהו
11. — " " " " אליהו רכאח — " "
12. — ר' אליהו שמואל הרטום שליט"א (1920) (תחת שלטון איטליה)

תלמידי בית הספר העברי בפתח תקוה (1908)

מורה הראשון משמאל : מר שמואל יוסף פנחסי. בית הספר, ר' יהודה הלוי 1, פתח תקוה (ארכיון דאשא)

הרב חי גביזון

חברת „יגדיל תורה"

ישר כוחם של יוזמי הרעיון הזה להוציא לאור ספר לרגל מלאת עשר שנים לעליית יהדות לוב לארץ. לכל קהלה ועדה היה הווי חיים משלה, מסורות ומנהגים שכולם ממקום קדוש יהלכו, ועם קיבוץ הגלויות ופיזור האוכלוסיה בארץ, נשכחים ונעלמים לאט־לאט דברים אלה ומתגבש הווי חיים אחיד הנובע בעיקר מתנאי החיים החדשים בארץ (ובמידה מסויימת יש לברך גם על זה שהוא אחד הדרכים למיזוג גלויות). יש להעמיד בכל זאת יד וזכר לכל מה שהיה, למען יזכר שמם לברכה של כל רבנינו וגדולינו שיצקו את היסודות וטיפחו במשך דורות רבים את הערכים הדתיים והחברתיים של העדה בארץ גלותה ושאת פירותיהם אנחנו אוכלים עד היום ועוד יאכלו דורות רבים אחרינו, ועוד למען ידע הדור הצעיר שלנו הגדל כאן בארץ, שלא הספיק לראות את מה שעשו אבותיו וקבעו מנהיגיו, להעריך את פעולותיהם וישתדל להמשיך בדרכיהם, במסגרת תנאי חייו החדשים במולדתו.

תורה ועבודת ה' בטריפולי

לפי הקבלה שבידנו מהרב חיד"א ז"ל בספרו שם הגדולים ח"ב דף פ"ב משם מהר"י חמוץ, והביא דבריו הרב אברהם חיים אדאדי ז"ל בספרו „ויקרא אברהם" דף ט"ז שלפני ארבע מאות שנה בערך (בשנת ש"ט) בא לטריפולי רב גדול בתורה הרב שמעון לביא זצ"ל (מחבר הספר כתם פ"ז על ספר הזהר והפיוט „בר יוחאי" המושר בפי יהודי לוב בשבתות ובכל הזדמנות שמחה) וראה שהיהודים מחוסר ידיעה בתורה ויתר על תכניתו לעלות לארץ הקודש והחליט להשתקע בטריפולי וללמד לבני הקהלה תורה ומצוות. אמר ועשה והרביץ תורה בישראל בכל כחו ומאודו ומתחת ידו יצאו הרבה תלמידים גדולים בתורה ובהלכותיה.

מהר"ש לביא זצ"ל הצליח אמנם להפיץ דעת התורה בקהלת לוב, אך רק מעטים היו הילדים שזכו ללמוד תורה. הלמוד נעשה אז ע"י מורים פרטיים שלימדו בבתיהם או בבתי הכנסת והם עשו את מלאכתם תמורת תשלום שבועי ורק בעלי יכולת היו שולחים להם את ילדיהם ללמוד, ואילו הורים שלא היה לאל ידם לשלם שכר למוד, היו בניהם עזובים לגורלם וכל היום מסתובבים ברחובות. כמו"כ לא היתה שום השגחה על מורים פרטיים אלה מצד כל גוף שהוא והיו עובדים לפי הבנתם בלי שום הדרכה מבחוץ.

בשנת תרנ"ג התעוררו אנשים יראי ה' וחושבי שמו והחליטו לתקן את המעוות. הם קמו ויסדו חברה בשם „יגדיל תורה". המורים הפרטיים, ברובם הגדול, נתרכזו תחת השגחת החברה הנ"ל וחסותה, התלמידים, עניים כעשירים, הורשו לבקר אצל המלמדים ללא כל תשלום, ובכל יום חמישי בשבוע היו המורים מקבלים שכרם מקופת החברה הנתמכת על פי רוב מנדבותיהם של בני העדה שהתלהבו לרעיון ותרמו לקופת החברה סכומים הגונים, מהם חד פעמיים ומהם קבועים מדי חדש בחדשו.

במשך הזמן מינתה החברה משגיח שהיה מבקר יום יום את המורים ועומד על טיב עבודתם ועל בקורם. צעד זה קידם אמנם את הלמודים בצורה משביעה

רצון אלא שעבודת המשגיח היתה קשה משום שהמורים היו מפוזרים במקומות שונים.

אחת לשנה נערכה חגיגת סיום בבית הכנסת הגדול שאליה הוזמנו מסלתה ומשמנה של הקהילה: פרנסים, רבנים ותלמידי חכמים. עשרות תלמידים היו עולים על הבמה ומדקלמים לפני הקהל מי סוגיא מן התלמוד, מי דרשה לכבוד היום, מי על פרשת השבוע ומי קטעים מהתפלה בעל פה, כל חד וחד לפום חורפיה, ולאחר חלוקת פרסים לתלמידים — תלמוד, חומש, נ"ך, תפילין, טלית או ספרים, קם מנהל המוסד (מנהלו הראשון של המוסד היה המנוח הרב אברהם אדאדי נכדו של הגאון ר' אברהם אדאדי זצקו"ל מחבר ספר "ויקרא אברהם" ו"שומר אמת") ופנה לקהל בבקשת עזרה למוסד. באותה שעה תרמו כל הנוכחים בעין יפה וסכומים גדולים זרמו לקופת החברה. אותו יום היה יום שמחה לכל יהודי העיר.

כעבור שנים אחדות, רוח אלוקים פעמה בלב אנשי הקהילה והחליטו לבנות בית גדול לתלמוד תורה באופן מודרני. נדבן גדול אחד המנוח ר' חי עגיב ז"ל תרם מגרש גדול שעליו הוקם הבית הגדול, הידוע עד היום בשם "דאר אסרוסי". את הממון לצרכי הבניה לא היה קשה להשיג כי כל איש, עשיר כעני, התנדב למטרה הקדושה ברוח טובה ויד נדיבה ובמשך חדשים אחדים עמד הבנין על תלו ונחנך ברוב פאר.

כך עלתה קרן התורה ולומדיה ורבים מנכבדי העדה היו מחזרים אחרי ת"ח כדי להשיאם לבנותיהם.

גם את שעות הערב בלו התלמידים בבית הכנסת הגדול, שם קראו תהלים והתפללו מנחה ומעריב.

המוסד היה מחלק לתלמידיו לחם יום יום והתלמידים המתקדמים בתלמוד היו מקבלים גם דמי כיס מהקופה בכל שבוע כדי שלא יצטרכו לעזב את המוסד.

מיסדי המוסד היו: רבי ציון צרור, רבי נסים נחום, רבי מסעוד ג'נאח, רבי שאול אדאדי, רבי אברהם אדאדי ורבי משה תשובה — זכר כלם לברכה. הם פעלו בהתלהבות בלתי רגילה ועבודתם, עבודת הקודש, שהיתה בהתנדבות טהורה ושלא על מנת לקבל פרס נשאה פרי עצום. הם הצליחו להפיץ תורה בכל בתי ישראל ולא עברו שנים רבות עד שמוסד זה נתן פרותיו ויצאו ממנו: דיינים, מורים, שובי"ם, חזנים, וכו' וכו'.

אי אפשר לסיים רשימה קצרה זו, על חברת "יגדיל תורה", מאמציה ופירותיה בלי להזכיר את נדיבותם ואצילות רוחם של אלפי המתנדבים שהתנדבו — בזמן הקמת הבית וכל השנים הרבות אחרי כן — ביד נדיבה ובשמחה. באופן מיוחד יש להזכיר את אלה שעזרו לחברה בשנותיה הראשונות וסעדו אותה בצעדיה הראשונים. זכר כלם לברכה ושמם ינון לעד.

ג. ארביב — בית ספר תלמוד תורה

בית ספר תלמוד תורה (דאר אסרוסי) נבנה בשנת תרס"ה. עד לפני כן לימדו המלמדים בבתי כנסיות מקרא ובבתי מדרש (ישיבות) תלמוד ודינים. מתלמידי הישיבות קמו לקהלה הלובית: רבנים, דיינים, שוחטים, חזנים ומלמדי תינוקות. המשגיח (המנהל) היה עובר מבית כנסת לבית כנסת, כדי לעמוד מקרוב על ביקור התלמידים, ביקור המלמדים בזמן הקבוע ומסירותם להפקידם הקדוש — לימוד תינוקות של בית רבן. „ארור עושה מלאכת ה' רמיה" — זאת היתה סיסמת ועד תלמוד תורה. המקצועות הנלמדים היו: תורה, נביאים וכתובים, משנה וגמרא, תפילות כל השנה וביאוריהן, חשבון, כתב ספרדי וכתב רש"י, ומשנת תר"פ הוחל בלימוד העברית באופן שיטתי וקבוע. ובבית מדרשו של מוהר"ר חואתו לוזון זצ"ל — שיעורי התלמוד היו מתנהלים בעברית. מהר"ח לוזון שימש במשך שנים רבות כמנהל לת"ת, והיה המנהל המסור, המוכשר והנאמן ביותר שקם למוסד זה בכל הזמנים. הוא היה למופת ולדוגמה לכל המורים, והעובדים ב„תלמוד תורה" בדיקנותו ובדאגתו הכנה למהלך הלימודים ורמתם, לביקורם הסדיר ולמצבם הכלכלי של התלמידים ולדאגה להם. הוא זכה ליחס של כבוד והערצה מצד כל אלה שבאו אתו במגע. המורים המצטיינים בעבודתם בקידום התלמידים זכו בהערכה מיוחדת מטעם הקהילה, שלרוב מלווה הערכה זו בסכום כסף לא מבוטל. גם לתלמידים חולקו פרסים: תנ"כים וסידורי תפילה, סכומי כסף וגם מידליות ותעודות הצטיינות. הלימודים בתלמוד תורה היו נמשכים כל היום ומתחילים משעה 8 בבוקר עד שעה 12 בצהרם, בשעה זו נתנת ארוחה הגונה לתלמידים בני הורים מעוטי יכולת כלכלית. יעמדו על הברכה נכבדי העדה שהיו תורמים למטרה זו בעין יפה. כדאי לציין שמי שהיה לו חולה או סחורות בדרך ממדינת הים או דין ודברים עם השלטונות — היה נודר לתלמידי תלמוד תורה ארוחה הגונה וגם מחלק להם פירות של אותה עונה בצירוף מתת כסף. היתה קרן מיוחדת, קרן הלבשה, שממנה היו נהנים ילדי העניים — שהיו האחוז הגבוה בין מאות התלמידים — ומדי שנה היו מקבלים מערכת בגדים עם נעליים ולזקוקים ביותר היתה הקהילה דואגת גם להוצאות הכרוכות בחגיגת הבר־מצוה שלהם. המשך הלימודים משעה 1.30 אחה"צ עד מנחה. אחר תפילת מעריב בלמוד כמה פרקי תהלים לפניה, היו הילדים מתפללים בבית הכנסת הגדול (אצלה לכבירה).

מדי שנה בשנה היו נערכות מסיבות בהמון חוגג בהשתתפות כבוד הדיינים, הרבנים ראשי הקהילה ונכבדי העדה וחלוקת פרסים לתלמידים המצטיינים. יחד עם הפרסים היו נתנות לתלמידים גם מידליות זהב, כסף ונחושת כשסרט תכול־לבן ענוד לטבעתן.

בי"ס תלמוד תורה והישיבה שעל ידו היו מכשירים, כאמור, תלמידים לתפקידים שונים: שוחטים, חזנים, מורים, דרשנים, רבנים ודיינים. כלי קודש לכל ערי לוב.

בעשרות השנים האחרונות תלמידי בי"ס ת"ת היו מבקרים מחצית היום בביה"ס האיטלקי, המיוחד ליהודים. שם נהנו ממכשירי כתיבה חינם, תלבושת אחידה וקיטנות בימי הקיץ (כולל אוכל, חלב ופירות) והכל חינם — על חשבון הקהלה העברית והממשלה.

מפנה בתכנית הלימודים

בשנת תרצ"ג (1933) חל שינוי לטובה בתכנית הלימודים בבית ספר תלמוד תורה. עד אז למדו בת"ת רק לימודי קודש ואילו המקצועות החילוניים נלמדו בבית הספר האיטלקי בשפה האיטלקית, ברם משנה זו והלאה נלמדו כל המקצועות בבי"ס ת"ת בעברית טהורה. (גורם השינוי — ראה פרק בי"ס "התקוה"). מבית ספר זה עברו התלמידים לישיבה אשר בה סיימו את לימודיהם — לימודי הקודש הגבוהים.

בעקבות מלחמת העולם השניה

מלחמת העולם השניה הביאה בכנפיה ברכה לבתי הספר במדינת לוב בכלל ובטריפולי בפרט. בשנת תש"ג (1943) היא שנת כיבוש טריפולי על ידי הבריטים, נראו בכל רחבי העיר חיילים במדים בריטיים דוברי עברית — הלא המה אחינו מארץ הקודש שהצטרפו לחילות הבריטיים במלחמת העולם השניה ושמטרת הצטרפותם ידועה לכולנו. מיד עם בואם התחילו להתעניין בחינוך העברי בלוב, הזמינו מורים (מענין: הפגישות התקיימו במחנה צבאי בריטי, ומי שהוא דאג שבשעות הפגישה היו השומרים בשער חיילים מארץ ישראל) וכתוצאה מפגישות אלה היתה פניה מצד קצינים מהבריגדה אל הקהילה העברית שתוצאותיה היו הכללת הבנות בלימודי בי"ס תלמוד תורה. מערכת החינוך נכנסה לתקופה חדשה, מקיפה יותר ומעמיקה יותר, והיא שנתנה לנו את עשרות המורים והמורות, בניה ובנותיה של קהילת לוב, המכהנים כאן בארץ במערכת החינוך.

פעולות קרן קימת לישראל בבתי הספר

למען הגבר את מפעל התרומות לקק"ל בבתי הספר — הנהגנו שבכל ראש חודש פותחים את הקופסות הכחולות במעמד חגיגי — קריאת ה"הלל" ושירים לאומיים, בהשתתפות התלמידים מכל הכיתות. הכיתה אשר יימצא כסף בקופסתה יותר משאר הכיתות, תזכה בדגל הקק"ל למשך חודש שלם — הדגל יונף באותה כיתה עד יום ראש חודש הבא, יום פתיחת הקופסות מחדש. כסף התרומות היה נמסר לבא כוח הקק"ל במקום והוא שולח את הכל במרוכז לתעודתו.

מבחן באחת הכיתות בבי"ס תלמוד תורה

ישיבות

עם קריאת הפרק הבא: „ישיבות ובתי כנסת", תתעורר, אולי, בלבו של הקורא שאלה — קושיא כלפי המחברים והעורכים: „מה העבודה הזאת לכם?" מה נותנת לנו הרשימה הארוכה הזאת של בתיכ"נ ובתי מדרש לפרטיהם ופרטי פרטיהם? וכי לא די היה לכתוב — אם בכלל צריך לכתוב — שכך וכך בתיכ"נ, כך וכך בתימ"ד היו בטריפולי, שבהם היו מתקיימים שעורים אלה ואלה? על שאלה נכונה זו יש לנו להשיב: אמנם כן. אילו היתה הכוונה רק לשם מתן סטטיסטיקה יבשה היינו מסתפקים במספרים ובציוני מספר מקומות הבולטים ביותר; אבל המטרה בכתיבת הספר הזה וכל פרק ופרק שבו היא לתת יד ושם לכל קהלות לוב ומוסדותיהן, להנציח אותן בספר למען ידעו הדורות הבאים איך חיו אבותיהם, איך שמרו על גחלת יהדותם ואיך הוציאו את פרוטותיהם האחרונות להקים ולכלכל בתי תפלה ומקומות תורה וכל דבר שבקדושה, בלי לצפות למתן שכר או להכרת תודה ממישהו. כמעט באלמוניות עשו מה שעשו והקימו מה שהקימו, ואלמלא התוצאות הברוכות שהיו למפעליהם, וההנאה המרובה שאלפים רבים מאוד הפיקו מהם, ספק רב אם שמם היה נזכר היום. ונדמה לנו שחטא גדול נחטא לאמת ולבני הדורות הבאים אם נעלים מהם את שמותיהם של אלה שהקדישו את כל חייהם, כמעט, למטרה אחת ויחידה: הקמת ביכ"נ או בית מדרש.

והנה דוגמה אחת מני רבות:

עוד נמצאים רבים בתוכנו שהיו מהמבקרים הקבועים בביהמ"ד „ישיבת דאר סוידי" שהיתה מלאה תמיד מתלמידי חכמים ותלמידיהם, וקול התורה לא היה כמעט פוסק בה. באי בימ"ד זה יזכרו בודאי את אמא בובה הישישה, ואחריה בתה אמא מיסה, בעלות ביהמ"ד הנ"ל, באיזו הסברת פנים היו מקבלות כל הבא לישיבה, את השמחה העלאית, שמחת קודש של מצוה, שהיתה נסוכה על פניהן למראה התלמידים ורבותיהם הלומדים תורה בישיבתן. רק מי שראה את כל זה בעיניו ידע להעריך ולהבין את התואר „אוהבי תורה ולומדיה".

פרסום שמות כל המיסדים והמחזיקים והנצחת זכרם בפרק זה אינו אלא תגמול מה והכרת טובה על הירושה הגדולה והברוכה שהנחילו לנו, יהיה זכרם ברוך!

הישיבות ובתי הכנסת בטריפולי

מנהג יקר ערך והשוב מאוד נפוץ בין יהודי לוב. משפחות רבות, מאלה שזכה אותן ד' לבנות להן בית משלהן, הקדישו, נוסף למקום קבוע לסוכה, חלק מהבניה למפעל צבורי כדי לזכות את הרבים, כגון: בית כנסת, ישיבה, מקוה טהרה, וכיו"ב. רבים אחרים, שלא זכו לזה, היו מקיימים בבתיהם מסיבות למוד וערבי קריאה בהזדמנות החגים, שבתות או ר"ח. אפשר לומר שכל הישיבות הקימות בערי לוב, הן וספריהן, נתרמו מאנשים פרטיים. אנשים אלה היו גם מכבדים את תלמידי החכמים המבקרים בישיבותיהם, ברוב שעות היממה, בכיבודים קלים. גם בתי הכנסת רובם נתרמו מאנשים פרטיים כפי שיראה הקורא ברשימות הבאות. נתן לראשונה רשימת הישיבות. לצערנו לא יכולנו לקבל את מספר הספרים המדויק של כל ישיבה וזה מחמת התמורות והפגיעות שחלו בהן בשנות מלחמת

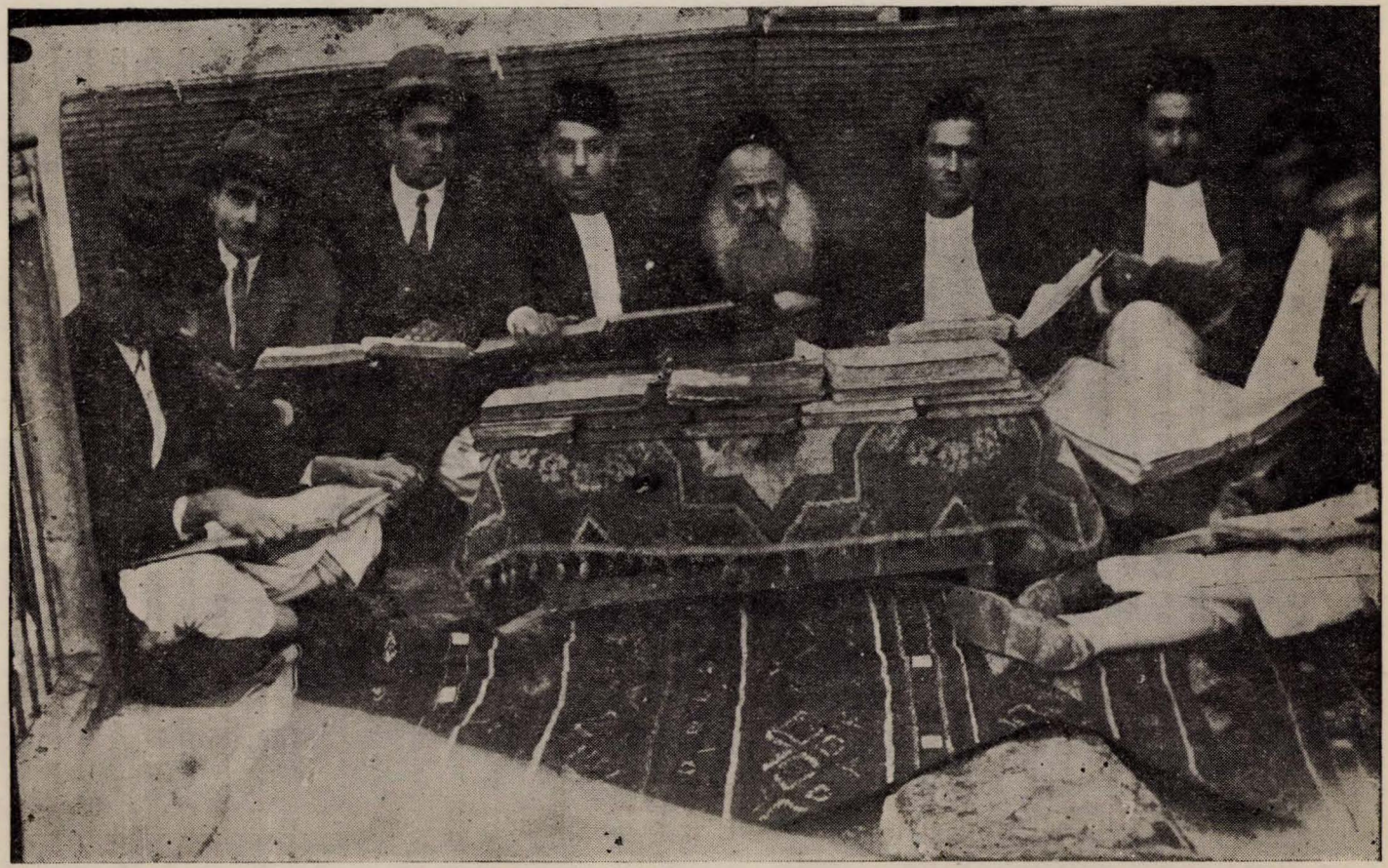

שיעור בישיבת דאר סויד. הרה"ג ר' ציון ביתאן זצ"ל ותלמידיו.

העולם השניה, במאורעות הדמים בשנים 1945/48 וכן בעקבות העליה ההמונית. עלינו רק לציין שחלק גדול מהספרים הנ"ל נשלח למשרד הדתות בארץ וגם ספרים וכתבי יד חשובים נמסרו לספריה הלאומית בירושלים.

והנה הרשימה לפי סדר א"ב:

א. — אדאדי — ישיבת ר' אברהם זצ"ל: (מחבר הספר „ויקרא אברהם" והספר „שומר אמת") נוסדה בש' תקצ"ה (1835). ישיבה זו העשירה במיוחד בספרי פוסקים, היתה פתוחה יומם ולילה ללימוד, ודייני העיר, כשהיה להם ענין חשוב כגון עיגונא דאתתא, ספק קדושין וכיו"ב היו באים כאן כדי לעיין בספריה. שמחנו לדעת כי כל הספרים הנ"ל נמצאים שמורים בידי ר' ראובן אדאדי שליט"א הנמצא בארץ ובקרוב תוקם אי"ה הישיבה מחדש ע"י ביתו של הנ"ל בנתניה, ביזמתו והשתדלותו של ח"כ הרב פ. זוארץ. מספר הספרים 1350 בערך מהם כתבי יד מהרב א. כלפון והחיד"א.

ב. — ארביב (ביבי): נוסדה בשנת תרס"א (1901) ע"י הגביר מרדכי ארביב ז"ל. ישיבה מהודרת ומרווחת ומחובר לה בי"כ. בישיבה הנ"ל לומדים יומם ולילה, ביום לומדים ת"ח שתורתם אומנותם ובערבים מתאספים שם ת"ח העוסקים במלאכתם ביום לשם קריאת ד"א הלכה. גם בשבתות מתאספים כאן ת"ח מכל חלקי העיר ומבלים כל אחה"צ בלמוד גמרא. מספר הספרים בישיבה זו 1670.

ג. — דאבוש — ישיבת ר' פריגא זצ"ל: ישיבה עתיקת יומין שרוב ספריה נתפזרו במשך הזמן.

ד. — דעדוש ר' כליפה זצ"ל: ישיבה ובי"כ רוב ספריה ספרי זהר וקבלה, לומדים שם זהר לפני התפלה ואחריה בימי חול ושבת.

ה. — „הישיבה": העתיקה בכל הישיבות ואין ידוע מי מיסדה, ספריה והלמוד בה כנ"ל בישיבת דעדוש

ו. — חדד ישיבת ר' משה בורתה זצ"ל: נוסדה במאה ה־18. ישיבה ובי"כ, פתוחה יומם ולילה, ביום מבקרים שם ת"ח וקוראים ד"א הלכה ובערבים מתאספים בעלי מלאכה ומבלים שעות אחדות בקריאה בזוה"ק עם מפרשים כמו"כ עורכים שם „תקון כרת" מספר פעמים בשנה במספר גדול של משתתפים. מס' הספרים 2100 בערך. ספרי ישיבה זו נשלחו בזמן העליה הגדולה מלוב (שנות תש"י—תשי"א) מטריפולי למשרד הדתות. וזה כשלש שנים נבנה בשיכון ה' בני־ברק בית כנסת ע"י עולי לוב הגרים בשיכון ובו חדר מיוחד לישיבה ע"ש ר' משה בורתה זצ"ל. ומשרד הדתות נתן כמה מאות ספרים שונים הנמצאים כיום בישיבה.

ז. — חכמון — ישיבת מר בנדאוד זצ"ל: נוסדה במאה ה־17. ישיבה קטנה, פתוחה בשבתות, בה מתאספים קהל אנשים בכל שבת אחה"צ לשם למוד מפרשים על התנ"ך. מספר הספרים 730 בערך.

ח. — טייאר — ישיבת ר' חזקיה זצ"ל: כנ"ל בישיבת חכמון, מספר הספרים 804.

ט. — כלפון — ישיבת ר' מאיר זצ"ל: נוסדה במאה ה־18. ישיבה עשירה בספרים שונים, בכל ערב היתה מלאה ת"ח גדולי התורה ובראשם הגאון ר' רחמים חביב זצ"ל הנקרא „סיני" על רוב חשקו בתורה ובקיאותו בה. מול הישיבה הקים המיסד גם בי"כ מפואר. מס' הספרים 1904.

י. — לביא — ישיבת ר' בן ציון זצ"ל: ישיבה צנועה בה לומדים רק בשבתות.

יא. — מימון — ישיבת ר' חי זצ"ל: נוסדה בשנת 1812 (התקע"ב) ע"י הגאון החה"ש והדה"מ ר' חי זצוק"ל מחבר הספר "באר לחי" בה לומדים בכל ערב ד"א הלכה וגם בשבתות קוראים שם תנ"ך עם מפרשים. מספר הספרים 2900 בערך.

יב. — נחום — ישיבת ר' נסים זצ"ל: ישיבה ובי"כ שנוסדו ע"י "בעל התשובה" הרב נסים נחום ז"ל שם נערכים ערבי עיון בספר הזהר מצד ת"ח שקבלו תשלום מהנדיב הנ"ל וכשהלה עלה ארצה, המשיכו בכך בני משפחתו.

יג. — סויד — ישיבת ר' כליפה זצ"ל: נוסדה בשנת התקכ"ג 1863. ישיבה ובי"כ פתוחה בכל שעות היום שם מבקרים ת"ח לשם עיון בספרים הנמצאים בשפע במקום ומתקבלים בחמימות יתרה ע"י בעלת הבית הזקנה מרת בובה סויד ואחריה בתה מיסה ז"ל. מספר הספרים 1670 בערך.

יד. — סרוסי — ישיבת החכם החריף "סיני ועוקר הרים" כמוהר"ר ר' משה סרוסי זצ"ל: מחבר הספר "וישב משה" ג' חלקים שו"ת מדיני שחיטה וטרפות, שם היה יושב הרב הנ"ל עם השוב"ים ודנים בכל מיני בעיות שחיטה.

טו. — סרוסי — ישיבת מר מסעוד ז"ל: ישיבה צנועה נוסדה ע"י המנוח מסעוד סרוסי ז"ל למען תלמידי הישיבות בת"ת שם ימצאו מקום לעיון ורכוז יתר וספרי עזר. בשבתות נערכות שם מסבות למוד בספרים שונים.

טז. — עגיב — ישיבת הגאון החה"ש והדה"מ ר' שלום עגיב זצ"ל: בישיבה זו היה מלמד הרב הגדול החה"ש והדה"מ ר' פדלון דואני זצ"ל ואחרי מותו נשארה הישיבה ברשותם של בני המשפחה הרבנים בן ציון ורחמים עגיב ז"ל שארגנו בה מסיבות עיון ברוב ימי השבוע.

יז. — צרור — ישיבת ר' ציון זצ"ל: ישיבה צנועה בה נערכו ערבי קריאה בספרים שונים. חלק מהספרים הועלו לארץ ונמצאים בידי משפח' המנ' צ. ש. אדדי ז"ל.

יח. — רובין ישיבת החה"ש והדה"מ ר' יוסף רובין זצ"ל: נוסדה בשנת 1863 ע"י הרב יוסף רובין ז"ל אב"ד וחבר במועצת הממשלה התורכית, לפני 100 שנה בערך. ישיבה ובי"כ, הישיבה התרחבה וגדלה ע"י הרב דוד רובין גם הוא אב"ד. מספר הספרים עולה על 1800 כולל ספרים כלליים דה"י, פילוסופיה, דקדוק וכו' הכול ברוח המסורת. בישיבה לומדים תלמידי חכמים בכל יום אחה"צ ועד שעות הלילה המאוחרות בספרי פוסקים ראשונים ואחרונים.

יט. — רקח — ישיבת ר' יעקב זצ"ל: בה נמצאים ספרים שונים וכתבי יד יקרי ערך. המיסד ר' יעקב זצ"ל שחבר הספר "מעשה רוקח" על הרמב"ם. בישיבה לומדים כל ערב ד"א הלכה וביום השבת מתאספים בעלי מלאכה ולומדים מפרשים על פרשת השבוע. מס' הספרים 1000 בערך.

כ. — שויכה ז"ל — ישיבת הגב' שויכה: ישיבה עתיקת יומין שנוסדה כנראה ע"י אשה חשוכת בנים בשם שויכה ז"ל, ישיבה צנועה בה לומדים בעלי מלאכה בשעות הבוקר המוקדמות בספר הזהר ובערבים בפרשת השבוע.

כא. — תלמוד תורה — כתה ללמוד התלמוד במוסד הנ"ל. מספר התלמידים הגיע לפעמים למעלה ממאה ובה ספרי תלמוד ומפרשים.

פרטים אלה נמסרו לנו ע"י הרב חי גביזון נ"י ומר גבריאל רוקח.

מאת גבריאל רוקח

בתי כנסת

פרוקופיו — סופר יווני שחי בקיסריה במאה הרביעית לספירה, מספר בספרו „די אידיפיזי" שבית הכנסת שבבוריון (סירט) שבלוב נוסד, לפי המסורת שנשתמרה בידי יהודי המקום, מימי שלמה המלך. הפרופ' פאנטלי משער בקשר לעמוד שיש, שנמצא בחפירות סמוך לאג'דביה (כפר בקירינאיקה) שאינו אלא שריד של ביה"כ הנ"ל. אין לדעת אמנם אם באותו בי"כ שפרוקופיו ראה אותו במו עיניו ושתואר בשם „מקדש היהודים", היו מתפללים או מקריבים קרבנות כמו מקדש חוניו במצרים. כמו"כ אין לדעת אם אותו בי"כ שהיה קיים בקיריני בימי אשורבניבל ושעליו מספר ההיסטוריון גיזלירי, היה בית תפלה או מקדש.

בימי שלטון רומי בקירינאיקה הוקמו שם בתי כנסת מפוארים וראשי הקהלות (ארכונטי) חקקו על אבני שיש לא רק את שמותיהם של גבאי בתיה"כ, כי אם גם שמות של אותם המושלים שהטו להם חסד. (דבר כזה אנו רואים גם בתקופה האחרונה בביה"כ שבזוארה (כפר ע"י טריפולי) וכן בבה"כ ת"ת וביה"כ „בישי" שבטריפולי — אבני שיש המזכירות את המושל גנראל אמליו, המושל וולפי והמלך ויטוריו עמנואל השלישי).

ההיסטוריונים האיטלקים גאיבי ותשיראטה מספרים על כמה בתי כנסת שהוקמו בהרבה מקומות בלוב: סירט, ישינה, מקומקה, ועוד שהיו מרכזים של מסחר מימי הפיניקים והקרטיגנים.

אחרי חורבן הבית השני הוקמו בתי כנסת בגבל ניפוסה ובגבל יפרן, בכפרים: קסיר וג'סיר שתוארו בשם „משכן הגאונים הקדמונים". בספר שנמצא בכתיבת יד בשם „ספר הסליחות" מסופר בחבורו של הרב אברהם כלפון: לפני כבוש טריפולי ע"י ספרד בימי הרדב"ז (רבי דוד בן זמרא) היתה קיימת קהלה בת 800 משפחות יהודיות והוקמו בה הרבה בתי כנסיות ששמותיהם לא נזכרו. היהודים באו שם במגע עם אותם העמים לרגל מסחרם והקימו להם, כמובן, את בתי הכנסת הנ"ל.

עם גידולה של הקהלה בעיר הבירה טריפולי ושאר ערי השדה, הוקמו עשרות בתי כנסת בגדלים שונים, ברובם הגדול תרומותיהם של משפחות נדיבות שרצו להנציח את שמותיהם ושמות קרוביהם.

מר אברהם אלמליח נ"י שביקר בטריפולי בשנת תרפ"ג (1923) בשליחות המוסדות הלאומיים, פרסם בירחון הדתי־לאומי „סיני", בחוברת ג'—ד' (ע"ח—ט') מהחדשים מנ"א—אלול תש"ג, רשימה מענינת על בתי הכנסת בטריפולי. אנו מביאים בזה את הרשימה בהשמטת פרטים אחדים שאינם נוגעים לענינינו.

אברהם אלמליח

בתי הכנסת בטריפולי

בבקורי בטריפוליטניה בשנת תרפ"ג (1923), התעניינתי לדעת, בין כל חקירותי בחיי היהודים שם, גם את תולדות בתי־הכנסת ובתי־המדרש שבטריפולי,

העיר היותר מאוכלסת יהודים, זמן הווסדם, שמות מיסדיהם, נדיבי־הלב שעזרו להקמתם, וכל האגדות הקשורות עם התיסדותם. מדדתי את בתי־הכנסת הללו ואת מצבות אבני־השיש שעל גבי קירותיהם, ספרתי את ספרי התורה השמורים בהיכליהם, העתקתי את הכתבות שעל שעריהם או בכנסיותיהם, שלפעמים הן מגלות ע"י סגנונן, תכנן ומליצתן, את הסיבות שקדמו או שגרמו ליסודם את יחס מיסדיהם לארץ ישראל ולמוסדותיה עפ"י הקופות שנקבעו בהם ושהכנסותיהן מוקדשות לישוב היהודי בה.

הנני נותן את הפרק הזה כאן, כדי להציל ממלתעות הכליון את הכתבות הללו בטרם ימחק אותן הזמן ויטשטש את הזכרונות הקשורים בהם.

* * *

מספר בתי הכנסת ובתי המדרש בטריפולי, עולה ל ע ש ר י ם ו א ח ד, מהם גדולים ומהם קטנים, ואלה שמותיהם ותולדותיהם:

א. צלאת אל פרנק

בית־הכנסת הזה נמצא ברחוב היהודים, בחלק המכונה בשם „א ר ב ע ע ר צ א ת", ואיננו גדול ולא קדמון ביותר. הוא נבנה לפני כשמונים שנה בערך, ואין בו שום כתבת עתיקה ושום מצבה. הוא מכונה „צלאת אל פרנק" משום שרוב המתפללים בו הם אירופיים שבאו מאיטליה ומשאר ערי אירופה והתישבו בטריפולי. בביהכ"נ הזה קבועות הקופות הללו: א) קופת א ב ר ה ם י צ ח ק ו י ע ק ב (שהכנסותיה מוקדשות ליהודי חברון); ב) קופת ד ו ד ה מ ל ך (שהכנסותיה מוקדשות לטובת עניי ירושלים); ג) קופת ר' ש מ ע ו ן ב ר י ו ח א י (שהכנסותיה מוקדשות לעניי ורבני צפת); ד) קופת ר' מ א י ר ב ע ל ה נ ס (שהכנסותיה מוקדשות לרבני ועניי טבריה); ה) קופת ר' י ו ס ף ח י י ם ד ו ד א ז ו ל א י; ו) קופת סוליכא די למארוק[1] (שהכנסותיה מוקדשות לחברת „מוהר הבתולות"); ז) קופת ק"ק לישראל (בביכ"נ זה הונח היסוד להסתדרות הציונית, בו נוסד ארגון „בן־יהודה" — המליבה"ד).

בביכנ"ס זה מתפללים כמאתים איש בערך, וממעל לו נמצאים משרדי ההסתדרות הציונית בטריפולי.

ב. בית־הכנסת „דאר סרוסי"

„בית־הכנסת דאר סרוסי", המתנוסס בשוק „חארה לכבירה" (הרחוב הגדול), הוא ביכנ"ס חדש, גדול ויפה, רצפתו ומדרגותיו מרצפות אבני־שיש, בקומתו הראשונה נמצא תלמוד תורה לבנים. בימות החול משמשים החדרים התחתונים

---

1) סוליכה דיל מארוק (סוליכה של מרוקו) היא ס ו ל ה צ ד י ק ה לבית חג'ווייל, עלמה יהודית מטאנג'יר (מרוקו) שקדשה שם שמים ברבים ומתה על קדוש־השם בסרבה להמיר את דתה בדת האשלם, כפי שרצו שופטיה. לזכרה נקבעו בבית־כנסת זה ובבתי־כנסת אחרים בטריפולי קופות הנושאות את שמה, ושכהנסותיהן מוקדשות ל„מ ו ה ר ה ב ת ו ל ו ת", היא החברה העוזרת לצעירות עניות העומדות להנשא לאיש ואין ידן משגת להוציא את ההוצאות הנחוצות לכך.

לת״ת, ארך רצפתו עשרה מטרים וחצי, ורחבה שמונה מטרים וחצי, רוב המתפללים יושבים בחצר אשר מסביב, ארבעה חדרים משמשים בתי־תפלה, מול הכניסה לבית הכנסת קבועה אבן־שיש, 0,58 מטר רחבה, 0,98 ארכה, ועליה הקוקות השורות הללו, באותיות מרובע:

מקהלת ילדי חברת „תלמוד תורה" (לפני כארבעים שנה)

(בעגול) טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו,
יוחק על לוח אבן לאות ולזכרון: לשם איש
טוב נודע בקהל ישורון, אשר זכה וזיכה
את הרבים, ומעשיו הטובים יעירון, הזיל זהב
רב מהונו, ישמח צדיק וירון, הוא החל מערמות
עפר, קומם בבנין המפואר הלזה בית הכנסת
גם בית המדרש לצדק ולכשרון, יסוד המעלה
היא העלה בטוב עיון: תמך בימין צדקו
ולבש צדקה כשריון: ה״ה הישיש ונשוא פנים
טוב ומטיב לבריות חונן ומרחם דלים ואביונים
לחמו נתן מימיו נאמנים הגביר המרומם
מזרע ישרים כאור יומם נודע בשערים
הוא המנוח הנכבד כהר חי עגיב ז״ל
הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו.

צדק לבש וילבישהו בקהל אמוניו
לאור ולחזות בנועם קונו ונחל עדניו
נגמר בכי טוב בחדש ניסן התרס"ה
למספר המוניו נפשו בטוב תלין
וזרעו לברכה הבנים נטעי נעמנים
יבורכו מפי עליון בעושר וכבוד
וחיים עוד רבות בשנים צדקת אביהם
תעמד להם עד בוא גוי צדיק
שומר אמונים כיר"א.

מימין הכניסה ממעל לחלון, ישנה אבן־שיש אחרת 0.68 מטר רחבה, 1.26 מטר ארכה, ועליה חקוקה הכתבת הזאת:

(בעגול) לעולם לא ימוט לזכר עולם יהיה צדיק.
הדור אתם ראו. בינו נא והתפלאו. באבן
חרותה לזכרון
צדיק מה פעל. מיום הגבר הוקם על
לצדק ולכשרון:
כ"ד שנה נקרא. ראש לחברה יגדיל תורה:
לעדת ישורון:
מנדד שינה מעיניו. ירה פנת רעיוניו:
ופקודתו ישמורון:
הנמצא כזה ידידים. בו תורה ויראת צמודים
כענק על גרון:
עם כתר ש"ט יעמד לנס. כאבן נזר התנוסס.
על לב אהרן:
עושה ומעשה בעמלו: ירוץ כמו איל בפעלו.
בלי גמול ויתרון:
ה"ה החו"ש כה"ר ציון צרור ז"ל במר דרור
בעדנו ירון:
למחית אחינו שלחו יה. אהה חלדו עף כמו לא היה
אאנח בשברון:
יהמו יחמרו מעי. אחרי פני שעשועי. את
מי תבחרון:
סובו נא ברחובותינו. לחזק בדקי דתנו. תספרו
לדור אחרון:
אחי לא עת לחשות. הבו לכם עצות נדרשות
בעזר ישני חברון:
עוררו כי עת לחננה. מלב ונפש באמונה.
והיו לכם לזכרון:
יום כ"ב אדר ב' תרע"ו שנתו. אליו יאסוף רוחו ונשמתו
וצדיק ירון:

מדרום לכניסה, מעל לדלת, קבועה עוד אבן־שיש, 0.96 מטר רחבה, 1.38 מטר ארכה ועליה חקוקה הכתבת הזאת:

(באמצע ציור כתר תורה)
לזכר עולם יהיה צדיק
פה יוחק למזכרת נצח פעולת הרב
הכולל סבא קדישא וחסידא מזר"ק
טהור
מוהר"ר **שאול אדאדי** זלה"ה
אשר טרח ויגע באונו והונו ליסד את בית
הספר הקדוש הזה והשתדלותו הרבה
והעצומה עם חבריו הישרים בבנין הבית
הקדוש הזה גם עמלו ויגיעו עם אלפי ילדי
ישורון אשר למדו תורה בבית הספר הקדוש
הזה. הן בלמודם הן בכשרון מעשיהם הן
במאכלם הן במלבושם בכל הנחוץ להם הכל
כאשר לכל. נודע בכל קצוי ארץ ובכן חקקנו
שמו וזכרון מעשיו הטובים פה לקיים מה
שנאמר זכר צדיק לברכה. ולדאבון נפשנו
עלתה נשמתו לשמי מרומים ונתבקש בישיבה
של מעלה ביום שנים עשר לחדש תשרי
עטרת שנת טובתך
תנצב"ה.

ג. צלאת דאר לקאייד (בית־הכנסת „בית הנשיא")

בית־הכנסת דאר לקאייד, נמצא בשוק „אל חארה אל ווצטיה" (הרחוב האמצעי) וכל קירותיו מצופים פסיפס (מוזאיקה); תקרתו גבוהה והוא בנוי על חרבות בית־כנסת עתיק. רחוב 13 מטר וארכו 13.5 מטר, עזרת־הנשים מלמעלה בנויה על שלש קשתות נשענות על שלשה עמודי־שיש לבנים לימין הכניסה. שתי קשתות נשענות על שלשה עמודי־שיש מול הכניסה, ושלש קשתות נשענות על שלשה עמודי־שיש משמאל הכניסה.

בבית הכנסת הזה ישנה תיבה לא גדולה והיכל־עץ קטן. האור חודר אליו דרך שמונה חלונות תחתיים ותעשה חלונות למעלה.

משמאל להיכל קבועה, אבן־שיש 0.76 מטר רחבה, 1.50 מטרים ארכה ועליה חקוקה הכתבת הזאת:

(למעלה צורת שני לוחות הברית ובתוכם חקוקות עשרת הדברות), ואח"כ החרוזים האלה:

מחמדי שירות: ונכבדי זמירות:
להלל ולהודות: מדובר בו נכבדות:
אהוב לשמים ולבריות: נדיב נדבות:
חמדת הלבבות: היקר החשוב וחביב:
המו"ן הר' חי עגיב: יעמוד **חי** ומלא:

וכתר שם טוב עולה: לתהלה ולתפארת:
ברבות הטובה: כפולה ומכופלת:
אשר זכה והפריש: ממה שחננו קונו:
סך עצום מממונו: לבנין הקדוש בית

הכנסת זו הנק' דאר אלקאייד, ה'

עזרו ומגנו יהי שמו לעולם
וחי ובריא אולם: אמן נס"ו בשנת

אדבר"ה נ"א שלו"ם לפר"ק
הכ"ד נא"ה חסר הד"ר [1] שלט"א.

בבית־כנסת זה קבועות עוד שתי אבני־שיש מצד מזרח ועליהן חקוקות הכתובות האלה, בצורת שני לוחות־הברית:

קופה של
שרשים שורש הזאת נר וקופה לכבוד
קדש קדשים אור צח אדונינו מאור עינינו חמדת
ומצוחצח בזוהר הרקיע לבנו ופאר ראשינו הקדוש
הדור נאה זיו העולם עטרת רשב"י זצוק"ל זיע"א על ידי
תפארת ישראל אספקלריה הגבאי המפואר הגביר המעולה
המאירה בוצינא קדישא היקר ציון זכות נר"ו כיר"א והיה
חסידא פרישא מרגניתא זה סדר כלביא יקום וכארי
שפירתא ויקירתא אריה דבי יתנשא מתוקה שנת
עילאי התנא האלהי רבי והמשכילים יזהיר"ו
שמעון בר יוחאי כזוהר הרקיע לפר"ק
זצוק"ל זיע"א כיר"א הלכ"ד הצעיר שבעם
אשר נעשה מרעיתו עבד ה' ונחלתו
מחדש בבית הכנסת פרג'י בכר רחמים נעים ס"ט.

* קופה *

של שרשים
שורש קדש
קדשים הדור
נאה זיו העולם
עטרת תפארת ישראל
אריה דבי עילאי
מרגניתא שפירתא
ויקירתא התנא האלקי

רבי מאיר
בעל הנס זצוק"ל
זי"ע אשר נעשית
קופת רמב"ה בבה"כ הזאת
על ידי הגבאי המפואר
ציון רקח הי"ו בסדר
וכאר"י יתנשא ומתוקה
שנת רב"י **מאיר בעל הנס**
ידי יסדה **ארש** שחלי
זעירא פרג'י נעים ס"ט

1. ראשי תבות: הצעיר דוד רובין, שיחיה לימים טובים אמן (המלביה"ד)

ועוד כתובת זו:

(בעגול):
זכותיה דבר יוחאי מלומד בנסים
קופת
יעננו ביום קראנו
קדוש אדוננו התנא הקדוש
רבי שמעון בר יוחאי
זיע"א לעה"ק צפת ת"ו

(בעגול):
אלהא דמאיר יעננו ביום קראנו
קופת
גדול אדוננו
התנא הקדוש רבי
מאיר בעל הנס זיע"א
לעיה"ק טבריה
תובב"א

ד. בית הכנסת „דאר זטלאווי"

בית הכנסת הזה נמצא ברחוב חארה זג'ירה לווטה" (הרחוב הקטן והשפל) ונקרא כך, על שם מיסדו שהיה אטר־יד (זטלאווי בערבית טריפוליטאנית, פרושו אטר יד). מסורת היא בידי יהודי טריפולי, שבית־כנסת זה הוא קדמון מאד. (כאן פעלה החברה „שומרי תורה" המלביה"ד).

בשער הכניסה שנבנה מחדש, קבועה אבן־שיש ועליה חקוק תאריך הבנין „ת ר מ "ד, ואני ברוב חסדך אבוא ביתך, ל פ "ק". מעל לפתח הכניסה,

מקהלת ילדי חברת „שומרי תורה" בתלבשתם הרשמית (בשנת תרפ"ד—1924)

מבפנים, כתובה כתבת זו, בשורה אחת: על ידי הגבאי המפואר ה' יצחק חנונא הי"ו, שנת ענני אלקא דמאיר ענני לפ"ק.

בית־הכנסת הזה הוא רחב ידים, 9 מטרים ארכו 11 מטר רחבו, מימין הכניסה לצד החלון, קבועה אבן שיש, 0.80 מטר ארכה 1.10 רחבה, ועליה חקוקה כתובת זו:

(בעגול): מנחת קנאות מכפרת עון שקנה היקר חי עטיה הי"ו ונתנה לרבי
שמעון בר יוחאי

נדבת חי בן — צרור עטיה הי"ו
אשיר ואודה לאל חי — ותיטב לו שבחי
אשר הרחיב לב חי — להתנדב לבר יוחאי.
אשרי איש אשר קנה — בית נחמד לרנה
לכבוד בר יוחאי התנא — ולעשות רצון כל חי.
אשר קנה בשמחה רבה — בית טובה ורחבה
יזכה בה לעולם הבא — בזכות התנא בר יוחאי.
אשריו ואשרי אשתו — שסיעתו לקנותו
מכרה כספה בסיבתו — לכבוד התנא בר יוחאי.
אשרי מי שזכה — לעשות גם הוא ככה
שהיא מצוה ערוכה — בזכותה יעמד חי.
שנת רנה וישועה — לפרט קטן

זולת ההוצאות יצאו מכסף הדרן ע"י הגבאי
סי' יצחק חנונא.

משמאל היכל, קבועה אבן־שיש גדולה 0.60 מטר רחבה, ומטר אחד ארכה ועליה חקוקה הכתבת הזאת:

זאת מנוחתי עדי עד — פה אשב כי אויתיה.

רב חיליה גזע ישישים — רועה צאן קדשים — כאשר עשה משה.
משה זכה וזכה הרבים — העובר ושב כלם אהובים — לקראת משה.
אזן וחקר בהשכיל דברו — גבר חכם על פניו אורו — קרן עור פני משה.
סלת נקיה שנה ופירש — חכו ממתקים מעשה חרש — דרש דרש משה.
רב טוב לבית ישראל — מורשה מסיני נחלה אל — התורה אשר שם משה.
„וישב משה" חבר ד' חבורים — וישת לו הדרים — תורה צוה לנו משה.
סיני עוקר הרים אשכל הכפר — לשון ממארת אמרי שפר — ויגד משה.
החה"ש מו"ר ועט"ר — משה אסרוסי — זכר צדיק וק"ל.
יום כ"ט טבת היתה מנוחתו — עטר"ת שנתו — והיה בצאת משה.
זכותו יגן עלינו — ויבא משיח צדקינו — אז ישיר משה.
לכם אצוה מיודעי — אהבי ורעי — זכרו תורת משה.
והאבן הזאת זכרון אהבה — אשר עשה משה — רכאח הי"ו בחבה.

●

בביתהכנסת זה קבועות גם קופות הללו: קופת אברהם יצחק ויעקב; קופת דוד המלך ירושלים זי"ע; קופת חברת תלמוד תורה: קופת צביה די מארוק לדמת „מוהר הבתולות" (קופת הבתולה ממרוקו לטובת מוהר הבתולות); קופת ר' מאיר בעל הנס; קופת ר' שמעון בר יוחאי; קופת קרן קיים תלישראל.

לצד בית־כנסת זה ישנו עוד בית כנסת בשם „צלאת דאר זטלאווי לפוקיה" (בית כנסת של בית זטלאווי העליון) שאליו עולים במדרגות, ביכ"נ זה הוא חדש, ארכו 11 מטר ורחבו 7 מטרים. תקרתו גבוהה מאד ובנינו יפה, מול שער הכניסה, קבועה אבן־שיש עתיקה, 0.60 מטר רחבה ומטר אחד ארכה, ועליה חקוקה כתבה זו:

(בעגול): זה השער לה' צדיקים יבואו בו

לכו חזו מפעלות בית הכנסת הזאת
הנעשית בזריזות בהתלהבות רבות
בתקון ובחזות ע"י נדיב נדבות
הגבאי המפואר
סי' **משה חנונה** הי"ו
יזכה למצות
שעזב עסקיו בעליזות בכל יום פעמים רבות.
וגם בניו יזכו למצות עשו בנים כאבות
האל רוכב ערבות יגמול להם טובות
בזכות שלשה אבות נשלמו רוב מלאכות
בתשרי המסוגל לתשובות יגאלנו בשנה הזאת
שנת תעניק לו טובות
כיר"א

היכל בית־כנסת זה, הוא יפה להפליא ויש בו גם תיבה חדשה ושתי קופות: אחת על שם ר' מאיר בעל הנס, ואחת של הקרן קיימת לישראל.

ה. בית הכנסת דאר ברוך (ביהכ"נ בית ברוך)

בית־כנסת זה נבנה מחדש ועולים אליו במדרגות. ארכו עשרה מטר ורחבו שבעה. מול המדרגות חקוקה על אבן כתבת שרחבה 0.50 מטר וארכה 0.20 מטר וזה נוסחה:

תמים תהיה עם אלקיך
חזו וראו מה פעל זה האיש
אשר נדבה רוחו נדבה לה'
ובנה זאת ב"ה ה"ה ברוך ריג' ניאנו
יצ"ו וקבע אותה ס' ואתחנן שנת תק"ץ

ביכ"נ זה נבנה, איפוא, כפי המוכח מהכתבת הזאת, בשנת תק"ץ, אולם, לפני כארבעים שנה בערך, כשנטה הבנין לנפל, נבנה מחדש. (בו היתה פועלת חברת „אור חדש" המלביה"ד).

ו. בית הכנסת „צלאת כ׳ליפי או בוכ׳בזה״

בית הכנסת צלאת כ׳ליפי או בוכ׳בזה, עומד ברחוב „שארע צלאוואת״ (רחוב בתי הכנסת). ארכו 8.50 מטר ורחבו 7.50; יש בו תיבה עתיקה והיכל לא־חדש, אך אין בו לא כתבות ולא אבני שיש ולא שום דבר יוצא מן הכלל.

ז. בית הכנסת דאר ר׳ יוסף רובין

הרב ר׳ יוסף רובין ובנו ר׳ דוד רובין היו דיינים בטריפולי, ישיבתם היא הישיבה העשירה ביותר בספרים מהספרות העתיקה והתלמודית ובה גם כתבי יד יקרי־ערך. בישיבה זו סודר בית כנסת ובו מתפללים בשבתות וימים טובים, והוא נוסד לפני כחמשים שנה בערך.

ח. בית־הכנסת „צלאת דאר פרג׳ון״

בית־הכנסת צ ל א ת ד א ר פ ר ג ׳ ו ן הוא בית כנסת עתיק ברחוב „ש א ר ע צ ל ה ל כ ב י ר ה״ (רחוב בית הכנסת הגדול), רחבו 8.50 מתרים וארכו 9.50 מתרים. לימין הכניסה קבועה אבן־שיש עתיקה גדולה, 1.60 מתר ארכה, 0.60 רחבה, ועליה חקוקה הכתבת הזאת:

ואח״כ החרוזים האלה:

(בעגול): מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל
באמצע: ציור שני לוחות הברית ובתוכם עשרת הדברות
ואח״כ החרוזים האלה:
מה נאה לכל באי יפה מראה פרשז עליו
אורו: ראו זה חדש: אומרים עליו מקדש
זכר למקדש * הודו והדרו * בית הכנסת
זה * קרית עליזי * מחזה שדי יחזה * בהלו
נרו * שהקדיש חצר משכנו * בעודו בחיים
באונו * לבנותו מממונו * די מחסורו * הלא
זה הו״ד המו״ן סי׳ יוסף פרג׳ון תנצב״ה בסיוע
שתי נשיו שם האחת גרציה מב״ת *
ושם השנית עזיזה מב״ת היו בעזרו
* שעמדו בכל כוחם לבנותו מחדש הולך
בישרו * ותהלה לאל שנבנה בזמן מועט
לו האמינו לדברו * והיה אדירו *
ואוהבו שחרו * בשנת כ״י ע״ת לחננה
לפ״ק הכינו וגם חקרו

יש בבית כנסת זה היכל עתיק ובו שמורים ארבעה עשר ספרי תורה, וגם תיבה לא גדולה. קבועות בו קופות של ר׳ מאיר בעל הנס, אברהם יצחק ויעקב; דוד המלך ירושלם; צבייה די מארוק (סול הצדיקה מטנג׳יר).

בשבתות התקיימה במקום דרשה מפי אב״ד ר׳ חי גביזון שליט״א, הנמצא בארץ וכן היתה קיימת חברת „שלום״ המורכבת מפועלי בנין. מטרותיה עזרה הדדית וכן למוד פרקי תהלים ופיוטים בכל אשמורת שבת. (המלביה״ד)

ט. צלאת לישיבה (בית־הכנסת של הישיבה)

יהודי טריפוליטניה מספרים, כי בית־כנסת זה הוא קדמון מאד, ולפי מסורת שבידם נבנה לפני ש ש מ א ו ת ו ש ב ע י ם ש נ ה. הוא נהרס ונבנה מחדש שלש פעמים, רחבו 7.50 מתרים וארכו 12.5 מתר. יש בו היכל גדול שבו שמורים ש מ ו נ ה ספרי תורה, וגם תיבה גדולה, בו קבועות חמש קופות אלו: א) קופת ר' מאיר בעל־הנס שהכנסותיה מוקדשות לטובת רבני טבריה; ב) קופת אברהם יצחק ויעקב לטובת כולל חברון; ג) קופת דוד המלך לטובת עדת הספרדים בירושלם; ד) קופת תלמוד תורה, לטובת חינוך ילדי טריפולי; ה) קופת „ח ס ד י ד ו ד" לטובת עדת המערבים בירושלם.

י. בית־הכנסת „צלה לכבירה" (ביהכ"נ הגדול)

לצד בית־כנסת „צלאת לישיבה", עומד בית כנסת אחר גדול וגבוה מאוד 21 מתר ארכו, 10.5 מתר רחבו ובו היכל יפה ורחב שבו שמורים ש ל ש י ם ו א ר ב ע ה ספרי־תורה. תיבתו רחבה ויפה, ועזרת־הנשים גדולה.

מעל לשער הכניסה קבועה אבן־שיש קטנה 23 סנטימתרים ארכה, ו־24 סנטימתרים רחבה ועליה חקוקה כתבת כזו:

נבנית
ביה"כ זאת
בשנת השפ"ח
ליצירה אני"ח (?)

לימין ההיכל קבועה אבן־שיש גדולה 1.70 מתר ארכה 0.78 מתר רחבה, עליה חקוק ציור כתר שבו כתובות המלים „כ ת ר ש ם ט ו ב", תחתיו: בעה"י, ואח"כ כתבת זו:

(בעגול): טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו: גומל נפשו איש חסד יתבוננו הישרים ויתעוררו הגבירים:

זרע ישורון עיניכם תחזינה. פה הושמה אבן פנה. לכבוד איש חיל רב פעלים.

לרצון קונו ירה פנת רעיוניו: הן בעודנו חי האיר לפניו. דרך ונתיב ומסלולים:

צוה וכתב בלבב בר ונבר. נדיב נדיבות בהונו התגבר. פלא יועץ במלולים:

בתרומת זהבו פקד מרחוק. לעיר מולדתו שם לחוק. נודע בשערים ובמקהלים:

סך עצום הקדיש לקרן קים לדורות. ומדי שנה בשנה יקחו את הפירות, לטובת העניים ואומללים:

אשריו בעולם האמת, זורע צדקה שכר אמת. צדקתו עומדת לעד במקום בנים נוחלים:

שמו הטוב יוחק לזכרון. כאבן נזר על לב אהרן. מפעליו הטובים נחתלים:

עלן למעבד ליה נייחא ולהדר. כל ליל כפור יום אדיר. שליח צבור יגבר חיילים:

כך חובתינו וכך יפה לנו. לאיש כזה מי משלנו. מה טוב חלקו וחבלים:

ומלים הוצעו מזכרונו הטוב. ואם שרשיו רבו כגן רטוב. לא יכילון גוילים:

על אבן חרותה בביהכנ"ס הגדולה. מקום אבותיו נ"ע אשר לה. מאז כונן שבילים:

ה"ה הגביר השר הנעלה. בשמו ובמעשיו לשם ולתהלה. כש"ת המנוח
כהר סי' אהרן ארביב תמ"ך

והיתה מנוחתו כבוד בעיר הבירה לונדון המעטירה יע"א מלכה

שלים יום י"ד שבט ש' התרע"ה ליצירה מכוון 29

ג'ינאיו 1915 — לספירה. נר"ן בעדנו שתולים

וצדיק ירון ושמח מליציו לימינו לאור ולחזות בנועם קונו

עד — בוא מבשר גאולים: תנצב"ה.

בית כנסת זה בנוי על קשתות נשענות על שלשה עמודי שיש וכותרות בראשם, לצד הכניסה ארבע קשתות נשענות על שלשה עמודי שיש בכותרות ועליהם נשענת עזרת הנשים ושלש קשתות אחרות נשענות על שלשה עמודי שיש מול הכניסה.

זקני הדור בטריפולי מספרים, לפי אגדה שנמסרה להם דור מפי דור, כי לפני הרבה שנים חיתה בטריפולי אשה נוצריה זקנה ממלטה. היא היתה באה מדי יום ביומו עם עלות השחר ממקום רחוק מאד, סמוך לקשת מרקוס אוריליוס בטריפולי, עד המקום שעליו בנוי בית הכנסת כעת, ושופכת סל מלא אשפה וזבל שהיתה מביאה אתה.

יהודי אחד שהיה עוקב את צעדיה יום יום בבואה ובלכתה, התפלא על הזקנה הזאת הבאה ממקום רחוק לשפוך כאן את הזבל תחת אשר יכלה לשפכו סמוך למקומה. הוא שאל אותה פשר דבר והיא ענתה לו בתמימותה כי קבלה היא בידה מפי אבותיה מדור דור, כי במקום ההרוס הזה, התנוסס לפנים בית־כנסת יהודי כלול בהדרו ולכן חובה מוטלת על הנוצרים לשפוך כאן ערמות זבל ואשפה למען כסותו ולמחוק כל זכר לשרידי בית הכנסת הקדמון שהוא מקודש מאוד בעיני היהודים. היא מקיימת איפוא את המצוה הזאת ובאה מדי יום ביומו ממקום רחוק מאוד להרבות את ערמות האשפה ולקבל שכר פסיעות.

לשמע הסיפור הזה, כנסו יהודי טריפולי אספה גדולה ויחליטו לנקות את המקום הזה ולטהרו מכל האשפה שנצטברה בו מזמן רב, ויקימו עליו בית כנסת יפה הוא בית הכנסת „צלה לכבירה" (בית הכנסת הגדול) עד היום הזה.

תלמידי ת״ת במספר 1000 בערך היו מתאספים בכל ערב בבי״כ זה לתפלת מנחה ומעריב ובין תפלה לתפלה קוראים פרקי תהלים. בבי״כ זה בקרו בין השאר ראש הממשלה מוסוליני, יורש העצר אומברטו די סאוויה, השרים: אמינדולה, פידירצוני, די סקאליה, לאנצה, והמושלים: הרוזן וולפי באדוליו ודי בונו ואחרים. בכל שבת מתקיימת דרשה על פרשת השבוע מפי הרב יוסף לביא זצ״ל במאות משתתפים. אחריו דרש בשבתות הרב כמוס עגיב שליט״א, כעת בארץ. — (המלבה״ד).

יא. בית־הכנסת „צלה תאלתה״ (ביהכ״נ השלישי)

בית־הכנסת הזה, ארכו 10 מתר ורחבו שבעה וחצי, הבנין חדש ומרוצף כלו אבני־שיש ונבנה לפני שמונים שנה בערך, בו נמצא ההיכל העתיק שהיה קבוע לפנים ב„צלה לכבירה״, והועבר לכאן. מעל להיכל ישנם ציורים מוזהבים וקשת־עץ שעליה כתוב הפסוק: „זה השער לה׳ צדיקים יבואו בו״, וממעל לה זר מוזהב ועליו כתובים שמותיהם של שנים עשר שבטי ישראל.

בהיכל שמורים שנים ועשרים ספרי תורה, ויש בו תיבה לא גדולה. בביכנ״ס זה ישנה רק קופה גדולה אחת: קופת ר׳ מאיר בעל הנס, שהכנסותיה מוקדשות לרבני טבריה.

לצד בית הכנסת הזה ישנו חדר קטן ונר תמיד דולק בו, ולפניו שלט קטן שעליו כתובה כתבת זו:

לעלוי נשמת עקרת הבית אם
הבנים שמחה וכו׳ היא האשה
הכבודה והחסידה
הנקראת אמי
שויכה
זצ״ל זיע״א

אשה אחת ושמה שויכה בנתה את החדר הזה לזכרון ולכן העמידו לזכרה נר תמיד ושלט למולו. חכמים אחדים קוראים תמיד זוהר לעלוי נשמתה.

יב. בית־הכנסת דאר לבישי

בנין בית הכנסת הזה הותחל בהיותי בטריפולי בשנת תרפ״ג, מכספי הקהלה ומתרומת המשפחה הנכבדה כ׳לפאלה נחום ודודו שבמנשסטר.

היהודים בטריפולי רצו שביכנ״ס זה יהיה הגדול ביותר והנהדר ביותר שבעיר, ועליו כפה גדולה ויפה עשויה עפ״י המלה האחרונה של מדע האדריכלות.

בקירות בית־הכנסת העתיק הזה, שעל מקומו מקימים את ביהכנ״ס החדש, נמצאו אבנים אחדות שהועתקו למקום אחר, ועליהן קראתי את הכתובות החקוקות עליהן ושאני מעתיקן כאן.

על אבן אחת חקוקה כתבת זו:

עיר	ש ד י	הקדש
נדרים		ציון
ונדבות		במשפט
ארץ	(במקום זה היתה, כנראה,	תפדה
ישראל	קבועה קופת ירושלם)	ושביה
תובב"א		בצדקה
		אכי"ר

זה שמי: . . . . אלהי ישראל
שנת כי ארא"ה שמי"ך לפר"ק

על אבן־שיש אחרת חקוקה כתבת זו:

ארץ הרים וגבעות הרים
אלו האבות וגבעות אלו
האמהות אשר אבניה
ברזל אלו ת"ח עיר אלהים
אשר בחר לשבת בני
ישראל * ארץ הקדש
לאטפויי קא אתינא א"ה הנידר
וא"ה הנידב וא' המר' וא' הממע'
הן הנכנס לעזרה הן כתוספת
הש"ר צדקתם עושה פרי הן
משיח לישראל ייתי ונחמיניה.

יג. בית־הכנסת „צלאת ר' כליפה דעדוש"

בית כנסת זה נמצא ב„שארע בשיש", ברחוב היהודים ואינו גדול ביותר, מיסדו הוא ר' כליפה דעדוש ותמונתו של זה תלויה על אחד מקירותיו (כאן פעלה חברת „שירי דוד" — המלביה"ד).

על אבן־שיש הקבועה בקיר חקוקה כתבת זו:

בע"ה

(בעיגול): ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחוה
אל היכל קדשך
ביראתך
פתחו שערים ויבוא גוי צש"א
נשלם בכ"ט ונתחנך סיון תרנ"ח
ראו מקדש מעט בשכלולו. בנה וחדש גבר
נודע בקהלו. ישר ותם דרך מה נעים גורלו. כמה
השתדל ויגע בעמלו. לחדשו ולהעמידו על תלו
יופיו והדרו וגורלו. פתחיו וחלוניו ושבילו. הוא

השם הטוב החכם הישיש נודע בטוב מפעלו

כמה"ר כליפה דעדוש זצ"ל

דרך הקדש צעד במסלולו. על זה חשב יומו ולילו. דפק שער הרחמים לזרעו ולקהלו.
ונותו אתו מ' זמרדה נ"ע נפ' י"א חשון תרס"ג
שם בעיה"ק טבריא ת"ו, גוע יום כ"ח
אדר ש' הנ"ז שם אור לו. ועל טוב יזכר ה' רחמים
לוסינא נ"ע שהקדיש אויר ביתו להרחיב גבולו.

יד. בית־הכנסת „צלאת דאר לביבי"

בית־כנסת „צלאת דאר לביבי" נמצא בשוק „שארע אנג'ילו", נבנה חמש או שש שנים לפני כבוש טריפוליטניה ע"י איטליה (1912). הוא מרוצף במלט, ארכו 9.50 מתר ורחבו 8.50 מתר. היכלו חדש ויפה ותיבתו אינה גדולה.

בקיר הצפוני קבועה אבן־שיש עתיקה רחבה 0.60 מתר, ארכה 0.85 מתר ועליה יש ציור כתר תורה ועליו חקוקות עשרת הדברות, ואח"כ הפסוקים הללו:

ואני ברוב חסדך אבוא ביתך
אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך
ברוך אתה בבאך וברוך אתה בצאתך
זה המצבה אשר בנה מרדכי בן דוד
ארביב הי"ו לשם ולתפארת ולתהלה בית
מדרש ותפלה למנוחת אביו ואשתו
וכל קרוביו ובזכותם תגין עליו ועל
בניו ובניהם עד עולם ותגין על כל
העיר הזאת מכל צרה, וזה הבנין היה
בחדש סיון המקודש שנת שש אנכי
על אמרתך לפ"ג
ושכמ"ה.

כ. בית־כנסת צלאת דאר בו דעדוש אלביצ'ה

(בית־כנסת בו דעדוש הלבן)

בית־כנסת בו דעדוש אלביצ"ה נמצא בשוק „חארה לכבירה" (הרחוב הגדול) והוא קדמון מאד, תקרתו נמוכה קצת, רצפתו מרוצפת אבני־שיש, תיבתו פשוטה והיכלו עתיק. רחבו שבעה מתר וחצי וארכו שנים עשר מתר, בקיר המזרחי קבועות הקופות הללו: קופת ר' מאיר בעל הנס, שהכנסותיה מוקדשות לרבני טבריא; קופת ר' שמעון בר יוחאי, שהכנסותיה מוקדשות לרבני צפת, תקופת קרן קיימת לישראל. מספר ספרי התורה שבו שמונה עשר.

(בביכנ"ס זה היתה קיימת חברת „אוהבי תורתך" — המליבה"ד).

כא. בית־הכנסת „צלאת דאר בו דעדוש אלכ׳דרה״

(ביהכנ״ס בו דעדוש הירוק)

גם בית־כנסת זה העומד בשוק „חארה לכבירה״, נבנה שלש פעמים והוא מרוצף אבני־שיש. אורך רצפתו 13.50 מתר ורחבה 7.50 מתר. לצד היכל־הקדש יפה עשוי מעץ־זית מחוטב מעשה ידי אמן, קבועה אבן־שיש רחבה 0.60 מתר וארכה 1.23 מתר, ועליה חקוקה כתבת זו:

בינ״ו עמ״י עש״ו

(בעיגול): אלה יעמדו על הברכה וישמחו העם על הנדרים כי בלב שלם התנדבו לה׳

ואלה שמות העומדים בעזר״ה

אשר הרימו נדבת לבם ברוח טהורה. לחדש ולרומם בית הכנסת הלזו פעם שלישית לתפארה הנק׳ דאר בודעדוש לכ׳צ׳רה, איש כמתנת ידו להד״ר עז״ר מקדש מעט הובילו שי למורא. כל איש ואשה אשר נדב לבם. והתנדבו מסך חמשים לירי ומעלה בשמו הטוב נקרא. יבורכו מפי עליון בחיי נועם צנה וסוחרה. בעושר וכבוד ואורך ימים למרבה המשרה. בבנים ובני בנים בתורה. ובכלל הברכה יחד כל הקהל הקדוש הי״ו אשר נתנו יד לה׳ כפי כחם בנפש ישרה. כן יזכם ויזכנו לראות בביאת הגואל לקבץ שה פזורה. ובהרמת קרן ישראל ליהודים היתה אורה. ובבנין ירושלם עיר הקדש וציר מבשר בשורה. שנת עטר״ת תפארת לפ״ג ליצירה

210	יורשי ר׳ אליהו רקח	50	אברהם פלאח
200	רחמים חסאן	50	יוסף חסאן
200	מצעוד רקח	50	כליפה גוויטע
210	אליהו נחום	150	יכינו בראנץ
159	חוואתו גבזו	150	זכינו בראנץ
150	יורשי ס׳ רפאל נחום	117	שלו׳ גנאח
56	שלו׳ לחמייש	100	יהודיה פ׳יתוסי
100	מוסה לחמייש	50	מבורך מימון
77	שלו׳ דאבוש	50	ביבה א׳ מנחם ארביב
50	דוד לגוייל	50	גמרה א׳ עמרם ארביב
50	רחמים טייאר	50	אלה א׳ אליהו צבאן

בקיר הצפוני דולק נר תמיד ולצדו אבן שיש קטנה 0.32 מתר רחבה, 0.47 מתר ארכה ועליה חקוקה כתבת זו:

(בעיגול): עשה למען מלך שלמה בנה בית
לשמך
נר מצוה ותורה
אור לכבוד אדוננו
שלמה המלך
ע"ה זיע"א

אל במרומו, ירצה בעמו, נא
יקים סוכת דוד ושלמה, אמן.

בקיר המזרחי, דולק נר תמיד מול אבן־שיש 0.40 מתר רחבה, 0.50 מתר ארכה, ועליה חקוקה באותיות מוזהבות כתבת זו:

(בעיגול): שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי
זו קופת אדוננו
דוד המלך
ע"ה זיע"א
גומל נפשו איש חסד.

ומלמטה קופה שבה מכניסים את סכומי הנדרים והנדבות.

בקיר המערב ישנן הקופות הללו:

זכותיה דבר יוחאי	אלהא דמאיר יעננו	מה נורא המקום הזה
המלומד בנסים	ביום קראנו	שער השמים
קופת	קופת	קופת
יעננו ביום קראנו	גדול אדוננו	כולל בית אל
גדול אדוננו התנא	התנא הקדוש ר' מאיר	בעיה"ק ירושלים
הקדוש רבי שמעון	בעל הנס זיע"א	תובב"א
בר יוחאי זיע"א	לעה"ק טבריה ת"ו	מקום שער השמים

ולצדן קופת הקרן הקיימת לישראל.

שבעה עשר ספרי תורה שמורים בבית כנסת זה. (כאן היתה קיימת חברת „דוד המלך", המלביה"ד).

לצד שני בתי־הכנסת האלה ישנו עוד בית־כנסת קטן שנבנה מחדש וכלו מרוצף מלט, רחבו 5.20 מתר וארכו 7.50 מתר. תיבתו קטנה והיכלו אינו גדול, ובו קבועות קופת ר' מאיר בעל הנס וקופת הקרן הקיימת לישראל.

(עד כאן מדברי מר אלמליח)

★ ★ ★

מחוץ לבתי הכנסת דלעיל, ישנם עוד בתי כנסת רבים שנוסדו בתקופות שונות, ולהלן רשימתן על פי סדר א"ב:

א. — אבטה חואתו ז"ל — נוסד ע"י משפחת אבטה, בי"כ זמני פתוח בשבתות וי"ט, מס' ס"ת 5, קהל מתפללים 50 בערך.

ב. — אדדי — מיסדו ר' אברהם חיים אדאדי (הרב אחא"י) זצ"ל, פתוח לתפלה בשבתות וי"ט, מס' ס"ת 10, מס' קהל המתפללים 30 בערך, אחרי התפלה קוראים תנ"ך עם פירושים. ע"י ביהכ"נ ישיבה גדולה עם אלפי ספרים יקרי המציאות והיתה במשך דורות מרכז ללימוד תורה.

ג. — ארביב כושנה — נוסד ע"י ר' אברהם ארביב ז"ל פתוח לתפלה בשבתות וי"ט מס' סת 10, קהל המתפללים (שני מניינים) 100 בערך. במקום היתה קיימת חברת „ילדי ישורון".

ד. — בית אל — בית שכור בידי הקהלה למטרת בית תפלה לקהל הגרים בעיר החדשה, מסודר ומפואר בצורה מודרנית, מס' ס"ת 10, קהל מתפללים 300 בערך, פתוח בכל ימי השבוע.

ה. — בן יהודה — נוסד ע"י ארגון „בן־יהודה". פתוח בשבתות וי"ט. מספר ס"ת 10. קהל מתפללים 300, מהם כ־200 תלמידי בי"ס „התקוה".

ו. — ברנס — נוסד ע"י הגביר המנוח ג'כמו ברנס ואשתו שהקדישו כל נכסיהם לקהלה, פתוח כל יום לתפלת מנחה ומעריב במספר מניינים גדול (הבית

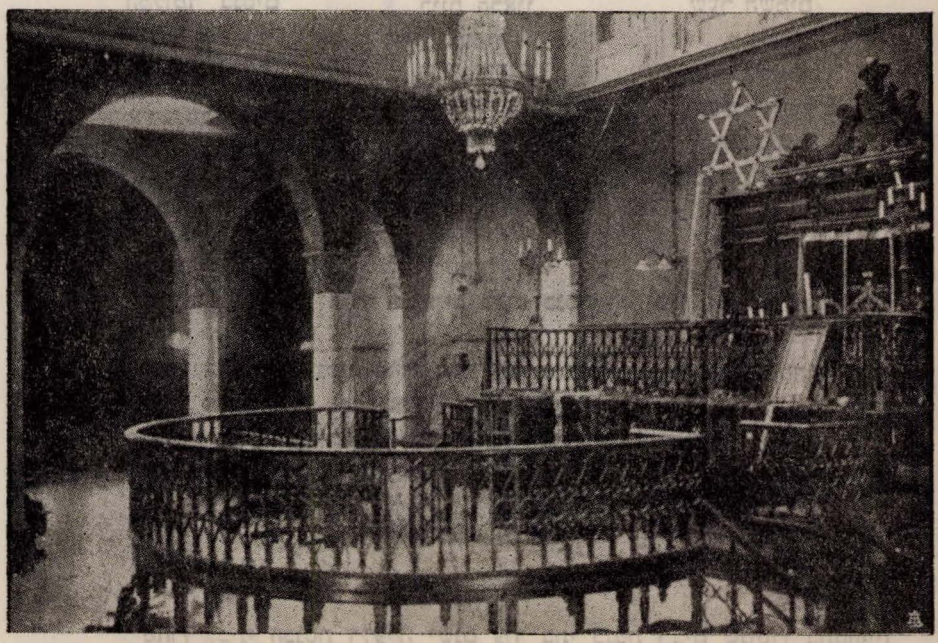

הבמה וארון הקדש באחד מבתי הכנסיות בלוב

נמצא בתוך שוק הצורפים היהודיים) וכן בשבתות וי"ט. מס' ס"ת 5, קהל המתפללים בשבתות 50 ובימי חול במנחה נאמד במאות.

ז. — ג'רבי נוסד ע"י המנוח מר כמוס ג'רבי ז"ל, פתוח בכל ימות השבוע. מס' ס"ת 10, קהל מתפללים 800 בערך. המקום נמצא בשכונה ערבית. בימי מאורעות הדמים שקרו בטריפולי בשנת 1945 נשדד בית הכנסת הזה ובחלקו נשרף, וכתוצאה מזה נסגר.

ח. — גרפה — בי"כ של מושב זקנים, פתוח בשבתות וי"ט לקהל, מס' ס"ת 5 מס' קהל המתפללים 50 בערך.

ט. — דבש — נוסד ע"י המנוח כלפו דבש ז"ל, בנין מודרני מפואר. פתוח בכל ימות השבוע. מס' ס"ת 10. קהל מתפללים 100 בערך.

י. — דבש ב' — בי"כ זמני, נוסד ע"י משפ' דבש פתוח בשבתות וי"ט, ס"ת 3 קהל מתפללים 30 בערך.

יא. — זטלאוי ב': מס' ס"ת עשרים, קהל המתפללים 800. במקום היתה נערכת בכל שבת דרשה מפי הרב משה סרוסי זצ"ל. לדרשה זו היו נוהרים צעירים וזקנים מכל השכבות ומקדימים את בוא הרב כדי לזכות במקום ישיבה.

יב. — חדד בורתה: נוסד ע"י הרב הגדול משה חדד בורתה זצ"ל שנפטר בצפת. פתוח כל ימות השבוע, מס' ס"ת 10, קהל מתפללים 100 בערך. במקום קיימות החברות: "מורא שמים" לשם למוד תקון כרת, תנ"ך והזוה"ק, "עזרת אחים" למטרת מתן בסתר, וה"מוכיחים" שהיתה מורכבת מ־300 בחורים קנאים לדת שהיו שומרים על שמירת השבת וקיום המצוות בכל מקום בעיר. בראש המפעלים האלה עמד הרב שלום חדד נ"י מצאצאיו של הרב משה חדד זצ"ל, הנמצא בארץ.

יג. — חדד עבובי: בי"כ מפואר שנוסד ע"י הרב יעקב חדד בשכונה ערבית מרוחקת מהעיר, המקום נסגר מטעמי בטחון, בימי מאורעות 1945.

יד. — חכמון: בי"כ קטן נוסד ע"י ר' חכמון בנדוד. פתוח בשבתות וי"ט, ס"ת 2, קהל מתפללים 20 בערך.

טו. — טייאר: כנ"ל נוסד ע"י אשתו של ר' חזקיה טייאר.

טז. — כלפון (כוכה): נוסד ע"י נדיב בשם אברהם כלפון ז"ל והרב יוסף לביא ז"ל ותורמים אחרים. פתוח כל ימות השבוע, מס' ס"ת 10, קהל מתפללים 200 בערך.

יז. — לגזייל חנה: בי"כ זמני שנוסד ע"י משפחת לגזייל למנוחת בנם שנפטר חשוך בנים, פתוח בימי שבת וי"ט מס' ס"ת 3, מתפללים 40 בערך.

יח. — נחום: נוסד ע"י הנדיב הרב נסים נחום זצ"ל, פתוח בכל ימות השבוע מס' ס"ת 10. מס' המתפללים 100 בערך. במקום היה מתקיים בכל ערב לימוד זוהר מצד ת"ח שאת שכרם שילם המיסד ביד נדיבה.

יט. — סויד: נוסד ע"י המנוח אברהם סויד ז"ל. פתוח בשבתות וי"ט, מס' ס"ת 3, מספר המתפללים 50 בערך. על ידו ישיבה גדולה שהיתה מרכז חשוב לת"ח ותלמידיהם.

בכל בי"כ הפתוח בימי חול נמצא חדר מיוחד לקריאת פרקי זהר לפני התפלה יום יום.

הערה: כל החברות ששמותיהן נזכרו עם מס' בתי כנסת („שומרי תורה", „אוהבי תורתך" ועוד ועוד) נוסדו בעיקר ללמוד תורה בשעות הערב של ימות החול וקריאת פרקי תהלים וזמירות באשמורת הבוקר של שבת. כמה מהחברות הנ"ל היו להן מקהלות של ילדים עם תלבושות מתאימות שתפקידן היה להשתתף בשמחת חתן וכלה, בר־מצוה או ברית מילה ולהנעים למסובים מזמירותיהם. כמו"כ היו קבוצות אלה משתתפות בהלוית נפטרים וקריאת קינות או פרקי תהלים במשך כל הדרך.

בית כנסת אבושאיף

בעיירה זליתן הנמצאת במזרחה של טריפולי, נמצא בית כנסת עתיק יומין בשם „אבו שאיף". תולדותיו של בית כנסת זה רקומות אגדות של נסים ונפלאות. לפי המשוער המקום נוסד לפני כ־900 שנה ע"י יהודי זקן בשם שאיף ואשתו מרת שוישה ז"ל. יהודי זה נמלט הוא ואשתו מאחת מנאות המדבר הלובי הנקראת שאיף עד היום (הרבה נאות כאלה שעל שמן נקראו משפחות יהודיות נמצאות פזורות בכל רחבי המדבר הלובי: שאיף, צרור, מימון, חג'אג', ליהודי ועוד, ושרידיהם קיימים עד היום. בין השרידים נמצאים גם בתי כנסת).

בראשיתו היה בי"כ זה חדר קטן שהקצה לו היהודי הבודד הנ"ל להתפלל בו ובו מקום לס"ת. האדמה לבנין נתנה לו בחנם ע"י התושבים הערבים שהעריכו כל המאמין באל אחד.

כעבור שנים אחדות באו קרובי הזקנים לזילתן וכשנודע להם על מותם של הזוג ועל החדר המקודש לבי"כ, קמו והרחיבו את הבנין לבית כנסת גדול וקראו אותו על שם הנפטרים.

בית כנסת זה עמד על תלו עד לשנת 1912, שאז נשרף כתוצאה מנר שנעזב דלוק ע"י השמש. אחרי שנה נבנה מחדש.

בשנת 1915, בעקבות מרד הערבים בממשלה האיטלקית, הגרו כל היהודים מזליתן והמקדש נשאר עזוב למשך 5 שנים. במשך תקופה זו לא יכול איש לנגוע בו לרעה כי כל מי שנסה לפגוע בו נענש מן השמים. ערביי המקום יודעים לספר כי ערבי אחד שרצה לשבור אחד העמודים ע"י גרזן, פגע בו הגרזן בראשו ומת במקום וכן ערבי אחר בשם מוכתאר לגלין אברהמי שרצה לעקור חלון מעל גג בי"כ נפל לארץ ומת. גנבים שנכנסו לילה אחד למקדש וגנבו תכשיטי ס"ת נלאו למצוא הפתח ועד שלא החזירו את הגניבה במלואה לא יכלו לצאת מהמקום.

אגדות אלה סופרו מערביי המקום שנשארו בעירה בזמן המהומות, לשכניהם היהודים. אותות אלה חזקו את אמונת הערבים בקדושת המקום והם שלחו לו את נדריהם ונדבותיהם עד היום.

בשנת 1925 נבנה הבית, שופר והורחב בתרומתה של משפחה עשירה מטריפולי ח. די. פ. נחום (ראה תמונה), גם משפחת בורג'ס דה סילוה בנתה בשנים 1927/1930 בתי אורחים ע"י בי"כ הכוללים 60 חדרי לינה בערך. בחדרים אלה לנו מאות האורחים שנהרו שנה שנה לחגיגות ל"ג בעומר בבי"כ הקדוש זה שיצאו לו מוניטין בכל ערי לוב ובטוניסיה. למעשה בחדרים ישנו רק הנשים, התינוקות והזקנים; אך הגברים הבחורים והנערים ישנו ברחוב, תחת כפת השמים בלי שיאונה להם כל רע, לא להם ולא גם לישנים בצפיפות רבה בחדרים ולא למזיעים ברקודים הנמשכים בהתלהבות גדולה כל הלילה.

ליל ל"ג בעומר הוחג בעירה קטנה זו ברוב פאר, השירה והרקודים לא נפסקו כל הלילה כאמור, והאורחים תרמו ביד נדיבה כספים, תכשיטים, פרוכות לקשוט המקדש, שמנים ונרות. גם הערבים השתתפו בשמחה ובתרומות.

מספרים על נהג אנטישמי שרצה לביים הפיכת מכונית נוסעים שעליה היו יותר ממאה נפשות הנוסעות לחגיגות ל"ג בעומר וד' השיב לו גמולו בראשו ומכל הנוסעים נפצע קשה הנהג בלבד. גבאי בי"כ מר מעתוק שתיוי ספר כי בלילה

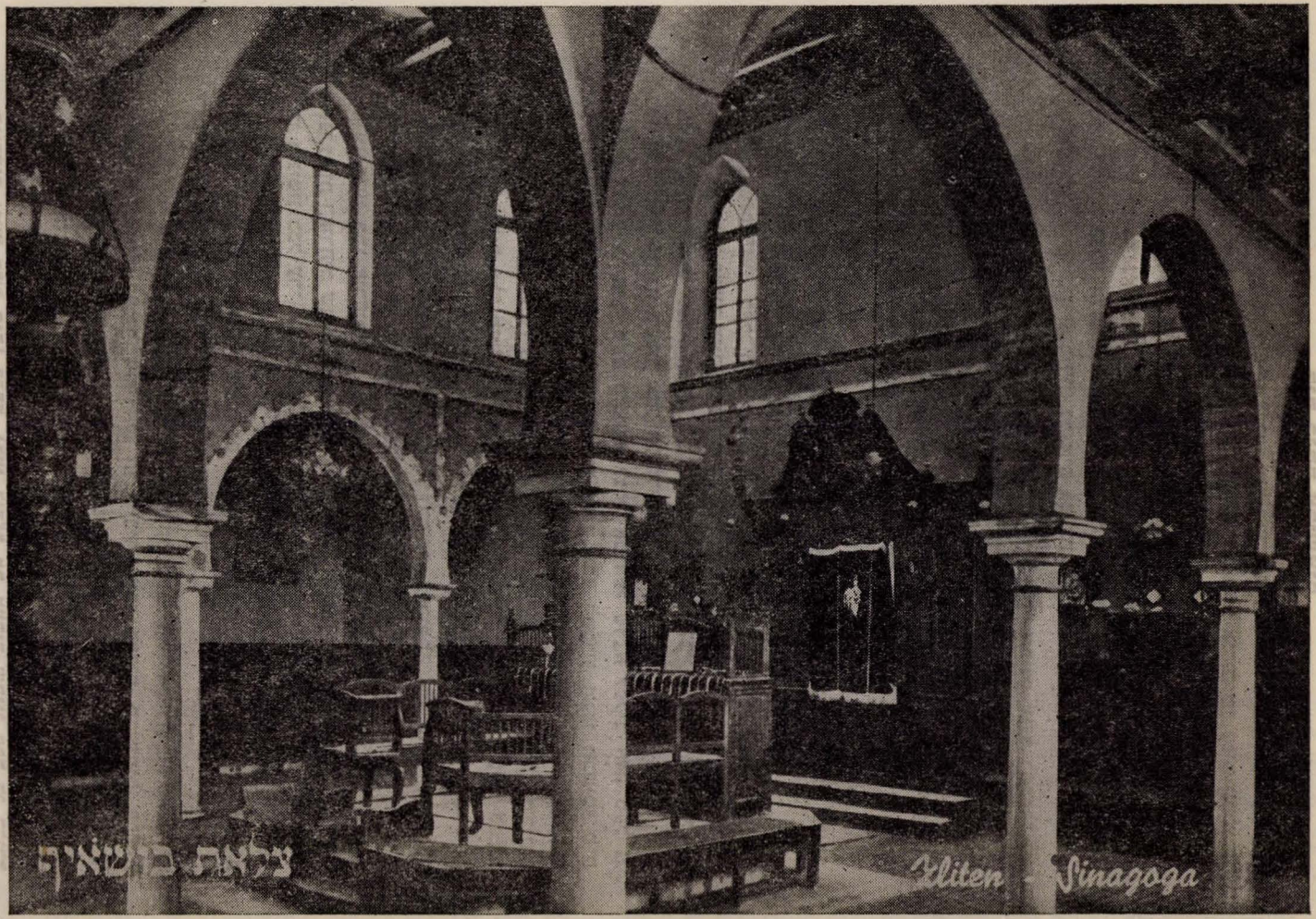

בית הכנסת „בושאייף בזליתן (לוב)

אחד של חודש אלול נתעורר בטעות לפני זמן קריאת הסליחות ושמע במו אזניו קול קריאת סליחות נעימה בוקעת ועולה מביה"כ ורק אחרי שעה בא השמש להעירו ולא ידע מי היו הקוראים כי ביה"כ היה סגור עד אז.

ועוד נס! כנראה שגם מונה החשמל של ביה"כ אהב לתרום את חלקו לכבוד חגיגת ל"ג בעומר ובכל שנה, למרות מאות המנורות הגדולות הנדלקות בביה"כ וברחובות הסמוכים לכבוד החג, לא סימן המונה יותר מן הרגיל.

קהלת זליתן מנתה, לפני העליה מלוב, כאלף נפש, בראש קהלה זו עמד מר חי גלאם (כיום ראש קהלת טריפולי) ועל ידו עזרו האדונים: מעתוק שתיוי, חמאני תייר, עזרא רובין ויוסף כחלון.

יהודי זליתן, כמו כל יהודי לוב, הם שומרי דת ומסורת ולמרות מספרם הקטן נערכו בביה"כ הנ"ל יום יום 6/7 מניינים שלש פעמים ביום ובשבת שני מניינים. מס' ס"ת בביה"כ אבו שאייף היה 14. רובם הגדול מתקופות קדמוניות וכן הרבה ספרי קודש שכולם הובאו עם העולים לארץ בעליה הגדולה.

(הפרטים הנ"ל נמסרו לנו ממר מעתוק שיתוי גבאי ביה"כ משנת תרפ"ה עד ליום עליית הקהלה לארץ).

פרק ג

עִם אוֹר הַשַּׁחַר

מִי זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ שָׁחַר (שהש״ ו׳)

ר׳ חיא הגדול ור׳ שמעון בן חלפתא היו מהלכין בבקעת ארבל וראו אילת השחר שבקע אורה. אמר ר׳ חיא הגדול לר׳ שמעון: ברבי, כך היא גאולתם של ישראל — בתחלה קמעא קמעא כל מה שהיא הולכת — היא רבה והולכת. (ירושלמי, ברכות פ״א)

1. תולדות הציונות בלוב.
2. „בן־יהודה" ו„התקוה".
3. מכבי.
4. „הצופים הדתיים".
5. נציגות יהדות לוב בקונגרס הציוני הכ״ג.
6. תנועות הנוער בטריפולי.
7. החנוך העברי בטריפולי.
8. בית הספר העברי.
9. החנוך העברי בערי השדה.
10. כתבי עת עבריים בלוב.

1. [illegible]
2. [illegible]
3. [illegible]
4. [illegible]
5. [illegible]
6. [illegible]
7. [illegible]
8. [illegible]
9. [illegible]
10. [illegible]

תולדות הציונות בלוב

א

יהדות טריפולי בימי שלטון התורכים [1]

בתקופת כהונתו של עבד־אל־חמיד, שולטן תורכיה רבתי (האימפריה העותומנית), העיר טריפולי היתה נחשבת כעין מחנת הסגר, ולה הוגלו כל אלה שהשולטן חשד בהם מבחינה פוליטית. טריפולי היתה מאוכלסת רוב רובה מערבים־מושלמים ברברים, מלטיזים, ארמינים, ימנים, יהודים, ועוד עשרות משפחות בעלי נתינות זרה: צרפתים, אנגלים, איטלקים והולנדים שהחלק הארי שבהם הם יהודים.

שרי העיר, פקידיה ומנהיגיה, היו ערבים ילידי המקום שהיו חיים ברובם משחיתות, עושק, שוחד והפליה גזעית. התנהגותם של גדולי העיר השפיעה במידה רבה על האוכלוסיה הערבית והביאה לידי כך שרמתם המוסרית והתרבותית של התושבים הערבים היתה ירודה מאד, שגם הם רצו לחקות את מעשי מנהיגיהם. מובן ,שכל זה הביא גם לירידה כלכלית חמורה מאד.

היהודים בטריפולי רובם ככולם הם שומרי תורה ומצוות וממשיכים במסורת אבות. המסחר המקומי ורובם של מקצועות המלאכה היו בידיהם. יהדותם והצלחתם גרמה לקנאה מצד אנשי המשטר, וזה גרם להכבדת יד המשטר עליהם וסבלם לא היה קל, פרט לאלה שהיו נתיני ממשלות זרות, אשר נהנו מזכויות יתר הניתנות להם ע״י נציגי הממשלות להן הם שייכים, או אותם היהודים שיכלו לתת ביד רחבה בקשיש לאלה השומרים על החוק.

בשנת 1876 היגר מאיטליה יהודי בשם ג׳ניטו פג׳י, עם כל בני משפחתו והתיישב בטריפולי, אירגן ופתח בי״ס פרטי ללימוד השפה האיטלקית, אליו נהרו עשרות ילדים שהוריהם היתה להם האפשרות הכספית לשלם עבורם שכר לימוד.

אחרי מספר שנים החליטה ממשלת איטליה (שכבר לטשה עין לכבוש את טריפולי) לפתוח גנים ובתי־ספר משוכללים, לתת בהם חינוך חנם לכל ילדי טריפולי בלי הבדל גזע ודת (יש לציין שבנים למדו לבד ובנות לבד), ומר פג׳י נתמנה מנהל ראשי לכל מערכת חנוך זו, מטעם ממשלת איטליה, באמצעות הקונסול הכללי שלה בטריפולי.

הנהלת בי״ס שבראשה עמד מר פג׳י, ראתה לנכון לקבוע, שבמסגרת תוכנית הלמודים השבועית, ינתנו מספר שעות ללמודי דת, לנוצרים ע״י כומר, למושלמים ע״י שיך וליהודים ע״י הרב (רבי מרדכי כהן זצ״ל). התלמידים־דות אשר בקרו בבתי הספר היו ברובם יהודים, והם הצליחו בלמודיהם ועלו בהרבה על חבריהם הגויים.

בשנת 1890 הוקמה רשת חנוך נוספת ע״י חברת „כל ישראל חברים״

---

1) ראינו מהנכון לתת סקירה קטנה על מצב קהלות ישראל בלוב תחת שלטונם של התורכים, ואח״כ תחת שלטון האיטלקים, לפני שנכתוב על צמיחת הציונות שם. זה יעזור לקורא להבין יותר את הרקע והיסוד שעליו קמה התנועה הציונית במקום.

(אליאנס) וגם כאן החנוך היה ניתן ללא תשלום והחניכים שהצטיינו בלמודיהם נשלחו להשתלמות, בפריז, מרסל, תוניס ובמקוה ישראל.

מלפני הווסדם של בתי־הספר הנ״ל האיטלקי והצרפתי שהשפיעו במדה רבה על הנוער היהודי ונתנו לו האפשרות להתקדמות והתפתחות חנוכית השכלתית. קיים היה כבר מלפני עשרות שנים בי״ס ״תלמוד תורה״ ומספר ישיבות שהשפיעו מאורם על יהדות טריפולי בכלל, ועל הנוער בפרט, ושבהם ניתן חנוך מלא לתורה ולמצוות, נוסף על לימודי חשבון, תנ״ך ועוד. ובין כותליהם ינקה יהדות לוב את יהדותה.

בשנת 1907 קמה בתורכיה תנועת מחתרת בשם ״הנוער התורכי״ המורכבת מקצינים צעירים שבראשם עמדו הקצינים: אנואר ביי ונאזים ביי, שעיבדו תוכנית להפלת השולטן והמשטר הקיים, ובשנת 1909 עלה בידם של כת קצינים זו להגשים את תוכניתם ולקחו לידם את הגה השלטון. השולטן ואנשי השררה שהיו אתו נלקחו בשבי ע״י המושלים החדשים והוגלו למקומות נדחים. ניתן חופש ודרור לאלה שהוגלו לטריפולי ע״י השולטן המודח, שהיתה אז נחשבת כמושבה ולא כמחוז תורכי טהור, שוחררו מבתי הסוהר כל האסירים הפוליטיים והוכרזה אז הסיסמה: ״חוריאת עדאלאת, מוסאואת״ (חופש, צדק, שויון) לכל תושבי המדינה ללא הבדל דת וגזע והוכרז על טריפולי כחבל תורכי ותושביה הערבים והיהודים כאזרחים תורכים בעלי זכויות וחובות שוות במדינה.

עם הכרזתו של השלטון החדש שהיהודים הם אזרחי המדינה, שוים לזכויות וחובות, נקראו הצעירים היהודים לשרת בצבא התורכי (יש לציין שזאת הפעם הראשונה שיהודי לוב שרתו בצבא), ואז קמה מהומה ובהלה בין האמהות של הצעירים והיתה כמין הפגנה נגד הרבנים (זכורני שזה היה בשעת תפילת שחרית בביהכנ״ס ״לפרנק״): רבי רחמים חביב געדן ורבי אברהם חביב זצ״ל, שהיו אז מראשי הקהלה, וחשדו בהם שכאילו הם נתנו את הסכמתם לגייס את בחורי היהודים. כל אם שבנה קיבל צו־גיוס קוננה והספידה כאילו ח״ו נגזר עליו משפט מוות. אמנם אחרי זמן מה, לכשנוכחו לדעת שבניהן המשרתים בצבא, מתפתחים בגופם ובשכלם, אז נרגעו האמהות וכל הקהל היה גאה בבניו.

יש לציין, ששירותם של הצעירים בצבא התורכי לא גרע במאומה מיהדותם, וגם יחסם של מפקדי הצבא היה חיובי לדת ישראל, היו נזהרים מאד שלא לפגוע ברגשותיהם של היהודים המשרתים בצבא, ניתנה האפשרות לכל חייל יהודי, להתפלל, לשמור על שבת וחגים וגם אוכל כשר ניתן להם.

יחס השלטונות, הן האזרחי והן הצבאי, וכן יתר הפקידות ונציגויות הממשלות הזרות אל העדה היהודית וראשיה היה יחס של כבוד והערכה. אותו יום שנפטר ראש הקהילה דאז הרב אליהו צרור זצוק״ל, היה כמעט יום אבל כללי בטריפולי. בתי־הספר, האיטלקי והצרפתי השביתו את הלמודיהם והתלמידים עם מוריהם ומנהליהם השתתפו בהלויה. ראשי העיר, מפקדי הצבא, הסגל הקונסולרי, כהני־הדתות המוסלמים והנוצרים חלקו כבוד אחרון לראש הקהילה והשתתפו גם הם בהלויה.

המנוח היה גר מחוץ לעיר העתיקה ובהגיע מסע ההלויה לחומות העיר דרך צוק אלכבזה (שוק הלחם), אספסוף ערבי שהיה במקום, ידה אבנים בארון הנפטר וקרא בקול רם ״ג׳יפה״ (נבלה), החיילים היהודים שקבלו חופש לאותו יום למען יוכלו להשתתף בהלויה, התנפלו על האספסוף בגבורה ובקנאה והכו בהם

על ימין ועל שמאל, תוך זמן קצר הגיעה תגבורת של גדוד שלם מהצבא התורכי ובפקודתו של המפקד העליון שהיה נוכח בהלויה, נתפסו מאות מהם ונכלאו.

עוד מקרה אחד שראוי לציון: הממשלה התורכית פתחה בי"ס לקציני צבא ובמחזור הראשון השתתפו ארבעה מבני הנוער היהודי והם: דוד בוכבזה וגבריאל מגנגי ז"ל, ויבדלו לחיים, כלימו פלוס ודוד צרור (גם אני, כותב הטורים האלה, בקשתי להתקבל לביה"ס הנ"ל, אך בגלל נתינותי הזרה לא נתקבלתי), והם הצליחו ועלו בכשרונותיהם על יתר חבריהם לספסל הלמודים.

כרגיל בכל שנה, התקיים גם באותה השנה, יום שבו ניתנה החרות לכל תושבי טריפולי, מצעד צבאי בכיכר „שוק אתלאת", על הבמה הענקית שהוקמה, ישבו מושל העיר ופקידים בכירים, מפקדי צבא ומשטרה, הסגל הקונסולרי, ראשי העדות ונכבדיהם וחזו במצעד כשפלוגות צבא על סוגיהם ונשקם (של אותם הימים) עוברות על פניהם. האחרונים במצעד היתה קבוצת פרחי הקצונה שביניהם ארבעת הבחורים היהודים הנ"ל שנתקבלה בתשואות ובמחיאות כפים וקריאות הידד על ידי הקהל הרב שבא לחזות במצעד.

הפלוגה נעצרה מול במת המצעד ומפקד בית־הספר לקצונה נאם בפני הקהל על ערכו הרב של ביה"ס. בתום דבריו, הציג בפני מושל העיר שנים מפרחי הקצונה שאחד מהם יהודי מתוך הארבעה הנ"ל, שניהם עלו על הבמה וכל אחד מהם נשא נאום קצר. נאומו של הצעיר היהודי היה כל כך מסוגנן טוב ומדובר בשפה תורכית טהורה. מושל העיר התרשם מאד מדבריו, קם ממקומו ולחץ לו את היד. הקהל הרב שהיה ברובו מורכב מערבים, לא יכול להבליג ולהשתלט על יצר הקנאה שלו ליהודים, ובכדי להשפיל את כבודו של הבחור היהודי, לא מחאו לו כף ולא הריעו לכבודו בקריאות הידד, כמו לחבר הערבי. מושל העיר התרגז מאד מהתנהגותם של בני עמו ובקול רועם פקד על כל הנוכחים וביניהם גם אלה שעל הבמה, למחוא כף לכבודו של הקצין המצטיין והודיע ברורות, כי המשטר הנוכחי אינו מבדיל בין יהודי לערבי, וכל אזרחי המדינה שוי זכויות וחובות. ניתנה פקודה לגדוד שלם מהצבא להתפזר בין הקהל ולהשגיח שפקודתו של המושל תתקיים במלואה ע"י כל הנוכחים במצעד, ומי שיסרב יבוא על עונשו. ההמון, מתוך הפחד שנפל עליהם, מחאו כפיים והריעו הידד במשך רבע שעה, עד שהמושל הרים את ידו ונתן אות להפסיק.

ההתרחשויות האלה ודומיהן השפיעו על היהודים בכלל ועל הנוער בפרט והפיחו בהם רוח עוז וגבורה ואת יהדותם נשאו ברמה.

כבושה של טריפולי ע"י צבאות איטליה ביום 11 באוקטובר 1911 שם קץ לשלטון התורכים בטריפולי.

ב

בימי שלטון איטליה

יהדות טריפולי היתה מעין „עם לבדד ישכון" בימי שלטונם של התורכים, ולא היה להם, כמעט, שום קשר עם שאר יהודי התפוצות. עם כיבושה של ארץ זו ע"י הכוחות האיטלקיים, נפתח אשנב גדול ליהדות טריפולי לעולם הגדול. באיטליה היו קיימות כל הזמן קהלות יהודיות עשירות ומסודרות, ומאז יסוד הציונות

המדינית קמה גם בה תנועה ציונית ועתונות יהודית ציונית. בפלורנץ היה מופיע השבועון „לא סטימאנה יזראליטיכה" („השבוע הישראלי") ובטרייסט „קוריירי יזראליטיכו" („המבשר הישראלי"). שני העתונים האלה שהיו מגיעים לטריפולי באופן קבוע לאחר הכיבוש האיטלקי, השפיעו השפעה מרובה בעיצובו של הנוער הטריפוליטני, והכניסו את הרוח הציונית והחלוצית ללבו. מאמריהם הנלהבים של ד"ר פצ'יפצ'י והרב ד"ר לטס, ז"ל, ועוד כמה מאישי היהדות באיטליה שכתבו באופן קבוע בשני העתונים הנ"ל, הזקיפו את גבם של צעירי היהודים בטריפולי ונתנו להם את הרגשת הכבוד הלאומי והעצמי.

על מקרה אחד שקרה בטריפולי בשנה הראשונה לכיבושה ע"י איטליה, ושהיה עלול לשבש את יחסה של ממשלת תורכיה אל היהודים, שהיה תמיד יחס הוגן וצודק, ללא שום הפליה ביניהם לבין שאר התושבים אשר ברחבי הקיסרות התורכית, ברצוננו לספר כאן:

בטריפולי — כמו בכל שאר הארצות שתחת שלטון התורכים — היה רב ראשי שהיה לו תואר „חכם באשי", ומינויו היה זקוק לאישורה של הממשלה התורכית, לאחר אישורה של הרבנות הראשית של תורכיה שמקומה היה באיסטנבול הבירה. כמה חדשים לפני הכיבוש האיטלקי, פנתה הקהלה בטריפולי לרב הראשי ליהודי תורכיה באיסטנבול, ר' חיים נחום אפנדי שליט"א (כיום רבה הראשי של יהדות מצרים) וביקשה למנות לה רב ראשי. ובינתיים מינתה הקהילה בטריפולי את המנוח ר' אליהו רכאח ז"ל לממלא מקום ה„חכם באשי" עד בוא תשובת הרבנות באיסטנבול. בינתיים, נכבשה טריפולי ע"י צבאות איטליה ונותק הקשר בין תורכיה והרבנות הראשית באיסטנבול לבין קהלת טריפולי.

באותה תקופה חיו כמה משפחות יהודיות איטלקיות בטריפולי והיוו את ה„מושבה האיטלקית" בה. בין המשפחות האלה היתה גם משפחת מודליאנו, ואבי המשפחה היה עורך דין לפי מקצועו. כפטריוט איטלקי שמח על כיבוש הארץ בידי איטליה והביע את שמחתו על ידי מאמר ארוך ומקיף שכתב על יהדות טריפולי ועל מצבם הירוד תחת שלטון תורכיה. הוא כתב שכאילו יהודי טריפולי היו משועבדים ומדוכאים בידי השלטון התורכי ובואם של האיטלקים מהווה בשבילם גאולה ויציאה מעבדות לחרות וכו' וכו'. השלים את המאמר וניגש ל„וכיל החכם באשי", ר' אליהו הנ"ל, וביקש שיחתום הוא על המאמר. כוונת מר מודליאנו היתה שכאשר יופיע המאמר בחתימת אישיות מכובדת מראשי היהדות בטריפולי, יעשה בלי ספק רושם רב לטובה על השלטונות האיטלקים ותצמח מזה טובה לקהלה. איך שהוא, הוא הצליח לשכנע את ר' אליהו ז"ל וחתם על המאמר שהופיע אחר כך בעתונות. הדבר הגיע עד לצמרת הממשלה התורקית באיסטנבול ועשה רושם רע מאוד עליהם. ראו בזה כפיית־טובה מצד יהודי טריפולי כלפי השלטון התורכי שנתן שיווי זכויות מלא ליהודי לוב, במיוחד אחרי הכרזת השיוויון בשנת 1909, כנ"ל. הרב הראשי ר' חיים נחום הוזעק לבית הממשלה באיסטנבול ושם הראו לו את המאמר. הוא קרא אותו ועשה עליו רושם רע מאוד, במיוחד מפאת סגנונו החריף, אך בחכמתו מצא מיד את המוצא ואמר לראשי השלטון: אבל, רבותי, אין „חכם באשי" בטריפולי ובכלל איני יודע מי זה ר' אליהו רכאח החתום על המאמר. מיד צוה לשמשו והלה רץ למשרד הרבנות והביא את תיק הקהלה בטריפולי. הוציא משם את מכתב בקשתה של הקהלה למינוי „חכם באשי" אצלה והוכיח

שלקהילה זו אין שום אחד שיוכל לחתום בתואר זה, ואם מישהו הרשה לעצמו לחתום בתואר זה, אין זה מחייב שום אחד מחוץ לכותב עצמו. הדברים נתקבלו בהבנה וככה חוסלה תקרית רצינית שהיתה עלולה להעיב את שמיהם של יהודי הארצות הכפופות בזמנו לתורכיה.

ג

התנועה הציונית בטריפולי

איך ומתי קמה התנועה הציונית בטריפולי?

בשנת 1913, קמו קומץ צעירים בעלי השכלה, אשר שאבו רוח ציונית חלוצית, באמצעות קריאת עתונים עבריים שהגיעו להם דרך איטליה וניסו לייסד בטריפולי, תנועה ציונית. הם פנו לראשי הקהילה בבקשת רשות לכך, אך בקשתם נדחתה בתוקף מחשש כי כוחות צעירים אלה עשויים לחולל מהפכה בחיי היהדות המקומית, השואפת לחיות בשלוה, ולדחוק את רגלי העומדים בראש הציבור. אך התלהבות בחורינו לא היתה התלהבות של שעה, הם לא נרתעו ולא ויתרו על תכניתם אף לרגע, ובשנת 1914 נוסדה למעשה התנועה הציונית בטריפולי, לראשונה תחת מסוה של „תלמוד תורה לילי". בחורינו הנ"ל בהנהגת הרבנים: מרדכי כהן וחואתו לגזייל זצ"ל פתחו בבית הספר „תלמוד תורה" שיעורי ערב בעברית בחינם למבוגרים. התחלה צנועה זו פתחה את הדרך לפעולה קונקרטית וליסודה של חברת „ציון" שמטרותיה היו הפצת השפה, התרבות העברית והרעיון הציוני בקרב יהודי המקום, ולסייע להם להתנער מחיי הדלות שהיו שרויים בהם בימי הכיבוש התורקי. הציבור הצטרף מיד ליוזמי הרעיון החדש, מי בפועל ומי באהדה. גם רבני העדה סמכו את ידיהם על היוזמה [1]) ובאספת היסוד של הק"ק, מ"מ ראב"ד הרב חי בוכבזה זצ"ל נשא נאום נלהב ובין יתר דבריו אמר: „מצוה עלינו להיות ציונים ולבנות את הארץ תוך כדי צפייה לביאת המשיח" והסתמך

---

1) על יחסם של רבנינו ז"ל אל התנועה הציונית והתחיה הלאומית יעיד הסיפור הבא ששמעתיו מפי חברנו הרב פ. זוארץ. וכך הוא סיפר:

„לפני כשלושים ושש שנה בערך (שנת תרפ"ה) היינו לומדים אצל הרה"ג רבי ציון ביתן זצ"ל יום יום כמה שעות בביהמ"ד „דאר סויד". בימי השבת, אני ועוד כמה חברים היינו הולכים למשרד של „חברת ציון" שהיה אז בעלית הבנין של ביכ"נ צלאת לפרנק וקוראים שם בגליונות העתון „דאר היום". העדרותיו מהשיעור הקבוע שהיה מתקיים ביום שבת בביהמ"ד כלפון („כוכה") עוררה את הרבי זצ"ל לשאול: משום מה אינכם באים לשיעור? — עניתי: אנחנו הולכים ל„חברת ציון". וכששמע שאנחנו קוראים בעתון ציוני ארצישראלי, אמר, לאחר הרהור של כמה רגעים: „טוב אתם עושים, מי יודע, אולי יזכה אתכם ה' לראות בטריפולי קונסול יהודי!"

זו היתה נבואה מפי הצדיק, נבואה שהתקיימה ושגם הוא זכה לראות בקיומה. בימיו קמה מדינת ישראל, אלא שלמרבה הצער לא זכה לראותה במו עיניו וכאדון הנביאים בשעתו, תלמידיו־בניו זכו להיכנס לארץ והוא נקבר מחוצה לה.

על מקורות בהלכה בהרמב"ם ז"ל ומקורות אחרים (ראב"ד הרב אברהם חביב זצ"ל שהיה חבר בפועל של חברת ציון, לא השתתף מטעמי בריאות ושלח את הסכמתו וברכתו בכתב), גם אישים נוצרים נכחו באסיפה זו, ביניהם המפקח הכללי של כל בתי הספר בלוב פרופ' מירנטי שנתגלה אח"כ כציוני מובהק והוא יעץ לאנשי חברת "ציון" להצטרף לועד הקהלה. הצעתו זו נתקבלה ולפני הבחירות הופיעה רשימת המועמדים של חברת "ציון" מורכבת מצעירים מלאי כוח ומרץ, רשימה אשר למרות התעמולה הנגדית החריפה, זכתה ב־11 מקומות מתוך 31 של ועד הקהלה. בין הנבחרים ברוב קולות היה יו"ר חברת "ציון" המנוח אליהו נחאיסי ז"ל, נואם בחסד עליון וכוח דינאמי שלא ידע רתע.

אליהו נחאיסי ז"ל נכנס לעניינים בתנופה חזקה וכבר בישיבתנו השניה הביא אתו מספר בחורים בעלי השכלה שהצטרפו לרעיון בהשפעתו. בישיבה זו הוחלט לתת לחברה שם „חברת ציון" במקום „אורה ושמחה". בשם זה בא לידי ביטוי הרעיון העיקרי שלה והוא הרעיון הציוני. נבחר ועד בן תשעה חברים

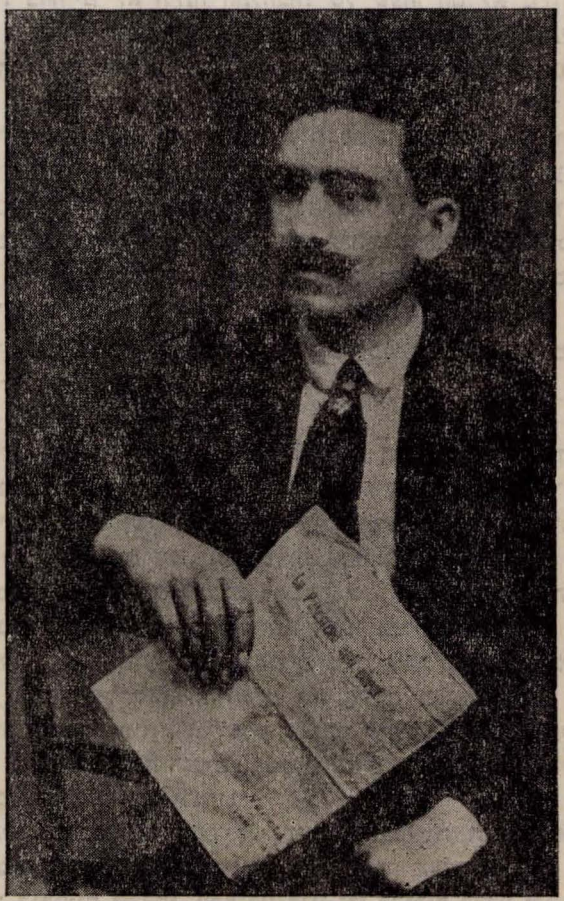

מר אליהו נחאיסי ז"ל, יו"ר „חברת ציון"

בראשותו של נחאיסי ז"ל, והורכבו ארבע ועדות של חמשה חברים כל אחת. הועדות היו ל־א) תרבות ותעמולה, ב) קרן קיימת, ג) קשר, ד) עליה.

הוועדה ל"תרבות ותעמולה" פתחה שיעורי ערב לעברית (המורה היה המנוח ר' מרדכי כהן זצ"ל) והמונים באו ללמוד. הועדה ל"קרן קימת" טיפלה באיסוף כספים לקק"ל על ידי קופסאות, בולים, תרומות ועוד, שהועברו אחר כך למשרד הראשי באיטליה, מכיון שטריפולי כמושבה איטלקית היתה סניף למרכז באיטליה. ועדת ה"קשר" טיפלה בכל העניינים שבין ה"פדראציה הציונית" באיטליה לסניף בטריפולי, וועדת ה"עליה" היתה מטפלת בכל מה שנוגע לסדרי העליה של בחורים בודדים או גם משפחות שלמות.

אליהו ז"ל היה הרוח החיה בכל הפעולות, ארגן ונאם באספות בלהט נפשי שעשה רושם חזק מאד על בני הנוער שכולם ראו בו את המדריך והמורה, ונהו אחריו. במשך שני החדשים הראשונים כבר מנתה החברה כ־250 חברים, רובם מבני המעמד הבינוני.

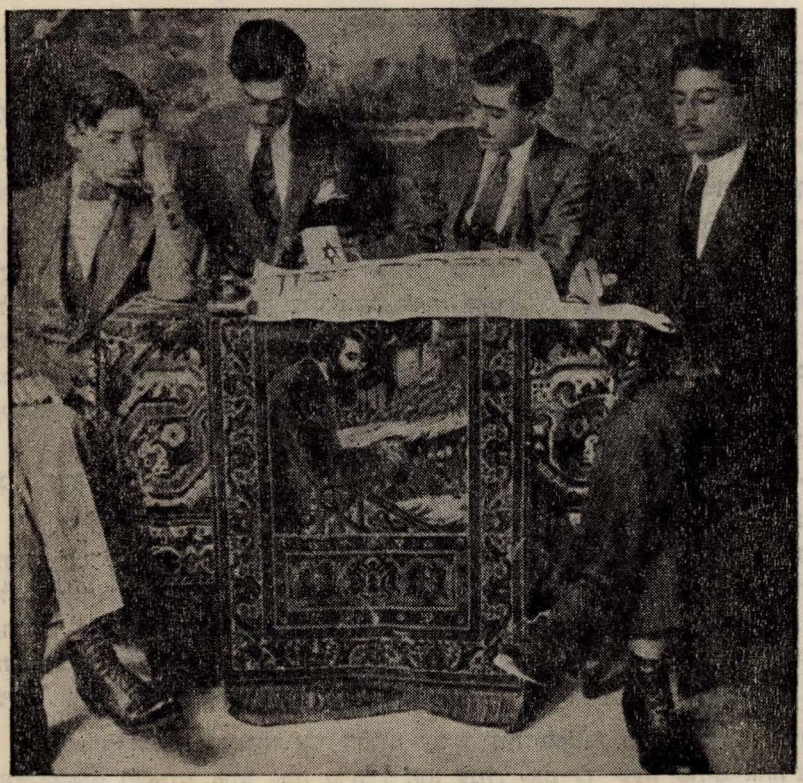

ועד הקהק"ל הראשון בטריפולי

מימין לשמאל: ויטוריו חביב ז"ל (יו"ר), משה זוארץ יבל"א, רפאל כלפון ז"ל, ויטוריו נעים ז"ל

טבע הדברים, ובמיוחד בתנאי החיים באותו פרק זמן שאנחנו דנים בו, מחייב שאי אפשר לעשות מחיצה בין ציונות ויהדות. מי שמטפל בשטח אחד הוא נכנס לשטח השני גם בלי שיתכוון לכך, ואי אפשר לו לאדם שיפעל בשטח הציונות ויעלים עיניו מעניינים יהודיים, על אף שאין להם שום קשר עם הרעיון הציוני. שני שטחי פעולה אלה גובלים האחד עם השני וההבדל ביניהם הוא מאד מטושטש, ועל כן לא יפלא אם ראשי „חברת ציון" ראו מחובתם להתערב גם בדברים שאינם שייכים לתחום פעולתם, אם רק יש להם זיקה ליהדות וליהודים. על מקרים אחדים המעניינים מאד מבחינה זאת, ברצוני לספר כאן:

א) הימים ימי מלחמת העולם הראשונה. השעה שעת חרום ברוב חלקי העולם וגם טריפולי לא נוקתה. הממשל היה צבאי וכל עבירה קלה שבקלות היתה גוררת אחריה עונשים קשים, במיוחד אם היא עבירה נגד הממשלה. והנה בעצם הימים ההם קרה מקרה שאפשר להגדירו כמקרהו של יוסף עם אשת אדוניו. יהודי אחד רוכל במעשי סדקית ובדים היה לו חוב אצל אשה איטלקיה אחת שהיתה דוחה אותו בלך ושוב עד שהדבר נמאס לו. הסכום היה גדול ולא היה יכול לוותר עליו ועל כן החליט יום אחד שלא לזוז מביתה עד אשר תשלם לו את חובו.

היא ניסתה לדחות אותו כרגיל אך הוא עמד בדבריו שלא יזוז מהמקום עד שיקבל את מה שמגיע לו. לבסוף, כשראתה את עקשנותו ניסתה להציע את עצמה תמורת החוב והוא כאדם מבוגר ויהודי חרד דחה את ההצעה, בכל תוקף. היא, כאשת פוטיפר בשעתו, צעקה עליו והלכה למשטרה להתלונן שהוא תקף אותה וניסה לאנסה. מפקד המשטרה הזמין אותו אליו ולאחר איומים וצעקות ציווה לשני שוטרים להכניס אותו לתא המעצר ולהשקות אותו כמה בקבוקי מים ולהכות אותו בלי רחמים עד שיודה על האמת. חזקה על השוטרים הערבים שעשו את מלאכתם באמונה, והיו צעקותיו של האומלל נשמעות ממרחק רב. קרובי המשפחה פנו לועד הקהלה, ואלה התערבו בדבר והמסכן שוחרר עד למשפט כשהוא כולו מוכה ופצוע ובטנו נפוחה מרוב המים שהשקוהו בעל כרחו.

מפקד המשטרה ניצל את ה„היכרות" הזאת עם האשה גם להנאתו הפרטית, וגרי אותו רחוב שבו היתה גרה, ראוהו שהיה מבקר כמעט יום יום אצלה בבית...

המקרה זעזע את רוחו של המנוח אליהו נחאיסי וראה מחובתו להתערב בדבר. עמד וכתב שני מאמרים חריפים ביותר על התנהגותו של מפקד המשטרה ולא העלים דבר מכל מה שנעשה. ובהיות שהמנוח נחאיסי לא ידע לכתוב איטלקית כהלכה, נכתבו המאמרים בידי מר בנדיטו רכאח. שני המאמרים נשלחו לשני העתונים היהודיים באיטליה. אחד הגיע לתעודתו והשני נתפס ע"י הצנזורה וזו שלחה אותו למשרד החקירות במטה המשטרה.

באחד הימים נפגשתי אני החו"מ עם המנוח נחאיסי כשהוא מלווה ע"י שני בלשים ושאלתי אותו „מה קרה"? הוא ענה: „אם עד שעה שתים אחה"צ לא אצא תדעו שאני נאסרתי". הוא הוזמן לחקירה על הוצאת דיבה על מפקד המשטרה — דבר שבתנאי הזמן ההוא היה יכול לגרור אחריו ענשים קשים. הוא עמד בכבוד במשך כל זמן החקירה שנמשכה שעות בעוד אנחנו חבריו

בועד היינו עומדים בחוץ ומחכים לתוצאות. בנדטו רכאח שלא היה יכול עוד למשול ברוחו, התפרץ לחדר החקירות ללא נטילת רשות. לקולונל, יו"ר ועדת החקירה, שנזף בו קשות על כך, ענה: „ראיתי שהזמנתם את חברי ואותי לא הזמנתם, על כן באתי מעצמי מכיון שאני הוא אשר כתבתי את המאמרים ולא חברי זה היושב לפניכם, ועל כן כל האחריות מוטלת עלי". לאחר הכרזה נועזה זו של רכאח התפתח דו־שיח בין הקולונל לבין נחאיסי:

— אדון נחאיסי, אתה חתמת על המאמר. איך נודע לך שהיהודי הוכה?

— רבים באו אלי והתלוננו על כך!

— אתה חבר ועד הקהלה?

— לא. אני יו"ר „חברת ציון". תנועה ציונית עולמית הנמצאת גם באיטליה, שמטרתה החזרת המולדת לעם היהודי על פי חוק בינלאומי.

— ואתם, יו"ר החברה הציונית ומזכירה, מעיזים גם להתערב בענינים פנימיים של מדינתנו?

— אנחנו חייבים גם לעמוד על זכויותיהם של אחינו, ואין זו התערבות בענינים הפנימיים של המדינה שהיא, אגב, גם מדינתנו כיום.

הקולונל מכריז על הפסקת צהרים, וצווה לשני החברים לשוב לחידוש החקירה בשעה 6 אחה"צ.

בישיבת אחה"צ דרש הקולונל משני החברים שיביאו לו אנשים שיעידו שאמנם היהודי הזה הוכה בידי השוטרים. „אתם אמרתם שהיו מאות ששמעו את זה, אני מסתפק בעשרה עדים, תביאו אותם מחר להעיד בפני".

באותו ערב נסינו לשכנע כמה מהאנשים שבאמת שמעו את צעקות המוכה ובאו להתלונן לפני המנוח נחאיסי על כך, אבל לא הצלחנו בכך. כולם פחדו לבוא ולהעיד והיה חשש שנצא מהעסק וידנו על התחתונה, ומי יודע מה עלול לקרות לשני החברים באין עדויות שיאשרו את דבריהם. לבסוף, נמצאו עשרה בחורים צעירים שהתנדבו לכך, ולאחר שקבלו הדרכה מפי שני חברים שהיו עובדים אז במטה המשטרה החשאית והם: המנוחים רפאל ארביב (כושאנה) וכלאפו עגיב, ז"ל, ולימדו אותם איך לענות על כל שאלה ושאלה, התפזרו לבתיהם וחיכו ליום מחר. כל זה נעשה, כמובן, בסודי סודות, ומחוץ לחברי ועד „חברת ציון" והבחורים לא ידע איש מכל הענין.

למחרת, חיכו שני החברים נחאיסי ורכאח עם העדים במטה המשטרה החשאית. לאחר שעה קלה יצא קצין אחד ואמר לכולם: „אתם יכולים ללכת הביתה". ועד היום הזה איני יודע את סיבת הדבר. אין זאת כי אם שהמאמר השני הגיע לתעודתו ומנהיגי יהדות איטליה עשו את שלהם והצילו את החברים מתסבוכת קשה עם המשטרה.

החברים חגגו את המאורע בתצלום כל החברים הפעילים בחברה.

(ראה תמונה בעמוד 138)

ב) זה היה בשנת 1918. יהודי לוב, ככל יהודי צפון אפריקה, הם כולם אדוקים ושומרי מצוות. רחוקים הם מקיצוניות יתירה בשטח זה, כמו שלא היה בהם שום תופעה של אפיקורסות ופריקת עול היהדות בפרהסיה. הם הולכים בדרך המלך, הדרך האמצעית ללא סטיות לא לימין ולא לשמאל. דרך זו הוכיחה את יעילותה במשך כל הדורות, ועל כן יש לציין שלא נשמע בדברי ימיה של יהדות זו מקרים של נישואי תערובת, זו המכה שעשתה שמות בקהלות ישראל

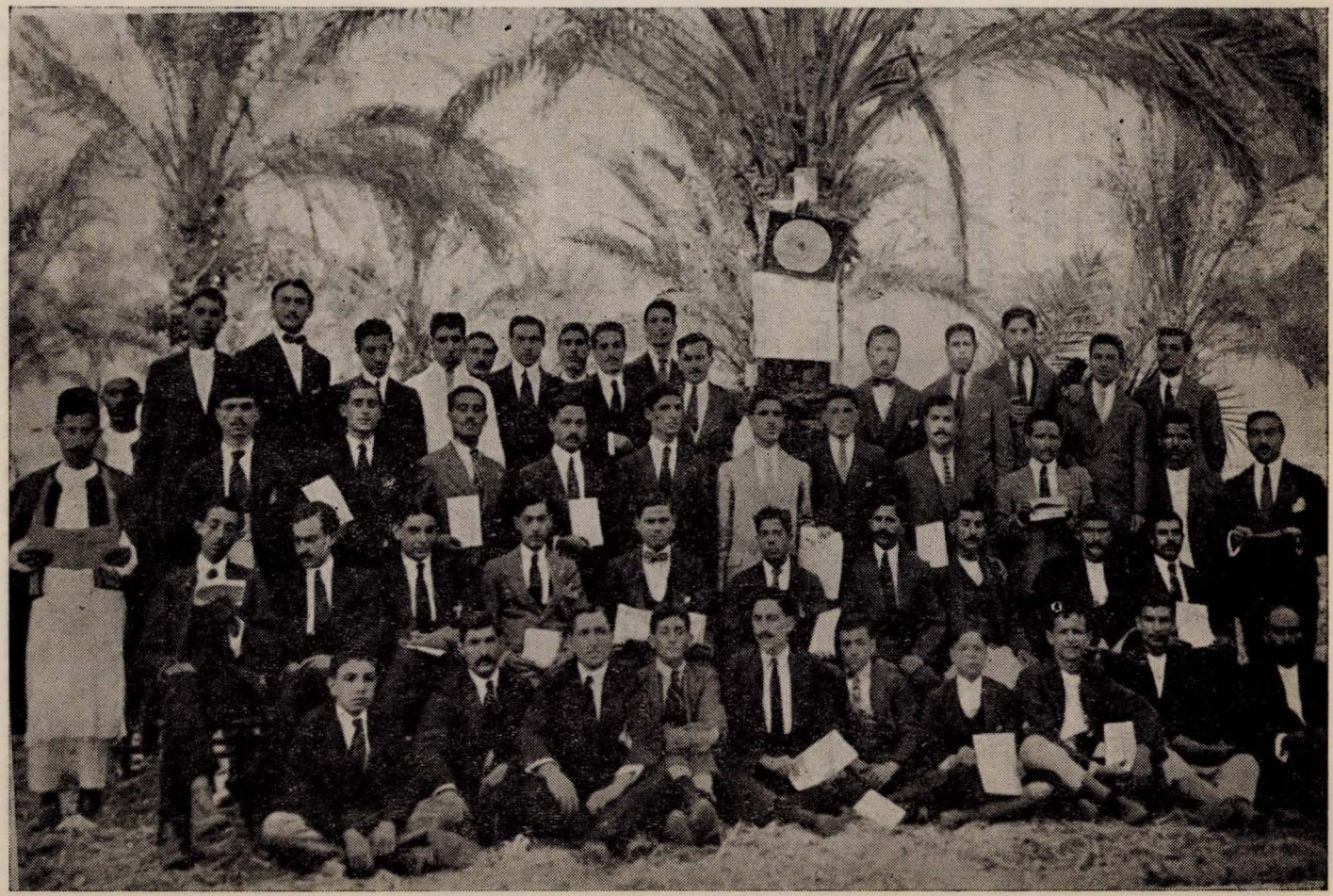

ראשוני הציונים בטריפולי — „חברת ציון"

בארצות מסויימות באירופה, ועל אף קרבתה לחופי איטליה ועל אף הקשר שהיה לקהלה זו עם קהלות איטליה לאחר הכיבוש האיטלקי, לא נבעה פרץ בחומה זו — חומת טהרת המשפחה היהודית.

והנה בשנת 1918 קרה מקרה שהיה עלול לשמש התחלה מסוכנת אלמלא עמידתם האיתנה והאמיצה של קבוצת צעירים בראשותו של המנוח נחאיסי:

יו"ר הקהלה דאז, ממוצא פורטוגלי שבא מילדותו עם הוריו לטריפולי, היתה לו בת שהכירה קצין נוצרי שהיה שלישו של המושל הכללי בטריפולי. שני בני הזוג באו, בהסכמת ההורים משני הצדדים, בברית הנשואין (נשואין אזרחיים). דבר זה זעזע עד היסוד את נפשותיהם של יהודי טריפולי והחליטו שלא לעבור בשתיקה על מאורע מעציב זה. נחאיסי ז"ל ארגן בסודיות יתירה קבוצה של בחורים צעירים, ויחד אתו הלכו בליל החתונה לבית הורי הכלה. השולחנות היו ערוכים ואליהם היו מסובים קציני צבא גבוהים, פקידי ממשלה ועוד ועוד. ופתאום נכנסו בחורים אלה ועשו שמות: הפכו שולחנות, שברו בקבוקים וכוסות והמקום נהפך בין רגע כמו שדה קרב. היתה תגרת ידים חזקה בין המסובים והבחורים, הוזעקה משטרה שאסרה חלק מהמתקיפים ועצרה אותם בבית סוהר.

אבי הכלה שהכיר כי מעשהו זה הוא שגרם לכל המהומה הזאת, עזב את החגיגה ואת המוזמנים והלך ושחרר את העצורים, בתוקף היותו יו"ר הקהלה.

אליהו נחאיסי ז"ל פנה לידידו באיטליה, עו"ד המפורסם ד"ר אלפונסו פציפיצי, אחד מעמודי התווך של הציונות הדתית באיטליה, והודיע לו על המקרה. ד"ר פציפיצי חיבר אגרת ארוכה נגד הסכנה שבנשואי תערובת ושלח אותה לנחאיסי ז"ל שהדפיס אותה במאות העתקים והפיץ אותה בין השכבות העשירות של היהודים בטריפולי, והיא עשתה רושם כביר ומשכנע.

עומס העבודה, המאבק עם חברי הקהלה, התקריות עם אנשי המשטרה והממשלה ועוד, כל אלה הכבידו כמובן על גופו החלש של נשיא חברת "ציון" המנ' א. נחאיסי וביום כ' באב תרע"ח, אחרי מחלה קצרה, השיב את נשמתו לאלוקיו בהיותו בן 28 שנה בלבד. במותו היה אבל כבד לכל אנשי הקהלה, מעריציו ומתנגדיו כאחד. גם היו"ר השני המנ' ר. ברצ'ה שבא אחריו נקטף באביב ימיו באלול תרפ"ה.

ג) בשנת 1919, כשבאו השמועות על הפוגרומים שעשו אנשי הגינראל פטליורה ימ"ש ביהודי רוסיה ואוקראינה, קיימה "חברת ציון" כנסי מחאה ואבל בממדים רחבים ביותר, שבהם השתתפו אלפים מבני הקהלה וגם מחשובי העדות, הנוצרית והמוסלמית.

יום המחאה נקבע לכל יהודי טריפולי כיום שבתון כללי. כל בתי העסק, החנויות ובתי המלאכה נסגרו ועל דלתותיהם הודבק סרט עם כתובת בשפה האיטלקית "אבל על אחינו שנשחטו". גם הבנקים נסגרו למחצית היום כאות לסולידריות עם היהודים. בתי הכנסת היו מלאים עד אפס מקום ורבנים דרשו והספידו. אחרי הצהרים התקיימה בבית ועד הקהלה אספה גדולה של מחאה שבה השתתפו נכבדים מכל העדות, ראשי הדתות השונות, מנהלי בנקים ופקידי ממשלה בכירים, רופאים עורכי דין וקהל רב מאד. באספה זו נאמו מלבד יו"ר "חברת ציון" המנוח רפאל ברדה ז"ל והעו"ד היהודי המנוח גוטיירס ז"ל, גם מראשי העדה הנוצרית (כהן דת קתולי ועו"ד מרטיני) ומראשי העדה המוסלימית (עבדאללה אלבארוני). כתום האספה אורגנה משלחת משלוש העדות: היהודית, המוסלימית

והנוצרית, שנים מכל עדה, שהגישה את מחאתה למושל העיר על מעשי הזוועה שנעשו לאחינו ברוסיה ובאוקראינה, המושל קיבל את זה ברצון והבטיח להעביר את המחאה לשלטון המרכזי ברומה.

ד) כשהתחילה התנועה הפאשיסטית להתחזק באיטליה והדיה המלווים רגשי אנטישמיות הגיע גם לטריפולי, פשיסט אחד בשם ד"ר סלוטי, תקף בנאומו את „הבנק היהודי הגבוה" וקרא למלחמה נגד המיליונרים היהודים, אילי ההון. בחור יהודי אחד בשם ישראל נחום (צנינו) אחרי שהעמיד את הנואם על טעותו, סטר על לחיו באמצע בית הקפה הגדול בטריפולי במעמד קהל רב של מבקרים. הדבר עורר את חמתם של פשיסטים אחדים וקבוצה אחת נכנסה לרובע היהודים כשברשותה נשק כדי לעורר בהלה בקרב התושבים. התקרית נסתיימה בהרוג אחד ופצועים אחדים מבין התוקפים. האוירה נמתחה כמובן יותר ויותר ובמרכז התנועה הפשיסטית נתקבלה החלטה לתקוף את הרובע היהודי ולשרפו על כל תושביו, לולא עמידתו האיתנה של מושל העיר הרוזן יוסף וולפי שקדם את פני הסכנה ואסר את האחראים משני הצדדים, והשקיט בזה את הרוחות.

בתום מלחמת העולם הראשונה הגיעו לטריפולי מספר שליחים מטעם ההס' הציונית והסוכנות היהודית, ביניהם יש להזכיר את מר אברהם אלמאליח, שהחליף את שמה של חב' „ציון" ל„הס' הציונית בטריפוליטניה" והניח את היסוד

ראשי „חברת ציון"

מימין לשמאל: (עומדים) רפאל מגנאני, ויטוריו חביב ז"ל, משה זוארץ יבל"א, יוסף דאבוש ז"ל

(יושבים) פנחס נחום, קפיטן ברוקס, רפאל ברצה ז"ל (יו"ר).

להשכנת שלום בין שני המחנות של הקהלה, פעולה שנסתיימה בהצלחה מלאה עם בואו של המנ' הרב ד"ר דוד פרטו זצ"ל שהגיע כשליח מטעם קרן היסוד ב־31.12.24. כאן יש לציין שהיענות הקהל לקרן היסוד היתה רבה, רבים קיבלו על עצמם לשלם לקרן את המעשר מהכנסותיהם, הרב חואתו לגזייל זצ"ל תרם 10.000 לירטות איטלקיות. גם נשים תרמו תכשיטיהן.

בין האישים מאיטליה שביקרו בטריפולי באותה תקופה היו: ד"ר נכון, מר שקי (מייסד תנועת הריביזיוניסטים בטריפולי), פרופ' בונאוונטורה, (שנפל בשיירת הר הצופים בשנת תש"ח), ד"ר ראוינה, יו"ר ועד הקהלות באיטליה ועוד.

היו גם כמה קציני צבא יהודים מאיטליה, שהיו בתוקף תפקידם בטריפולי, והם התקרבו לראשי חברת "ציון" ועזרו לנו בעצותיהם ונסיונם. ביניהם היה קפיטן בשם ברוכס, שאימן אותנו בתרגילי נשק.

ברצוננו למסור בסוף מאמרנו זה על פרט מעניין אחד שהיה עלול לעזור מאוד לדברי ימי הציונות בטריפולי, אילו עלה בידנו להשיגו:

בסוף שנת תרע"ח (1918), ימים אחדים לאחר פטירתו של המנוח נחאיסי ז"ל, נודע לנו שד"ר הרצל ז"ל בהיותו בקושטא, בירת תורקיה, בשנת 1892, נפגש עם חברי הועד המרכזי של קהלות תורקיה והאימפריה הרחבה שלה שכללה, כידוע, גם את טריפולי. הוא קיבל מהועד רשימה של שמות כל ראשי הקהלות ע"מ להתקשר אתם. בטריפולי היה אז עורך הדין סלומון ברבי באשאגה, חתנו של ה"חכם באשי" ליהודי טריפולי, ר' דוד קמחי זצ"ל. סלומון היה יליד טריפולי, בן למשפחה יוצאת סמירנה שבתורקיה, וגמר חוק לימודיו למשפטים בקושטא, חזר אח"כ לטריפולי והיה מחברי ועד הקהלה (נפטר בשנת 1911). אליו שלח ד"ר הרצל מכתב המודיע לו על יסוד הציונות וכו' ומעורר את בני קהלות לוב לפעולות.

כשנודע לנו על המכתב ההיסטורי הזה, הלכה משלחת של 4 חברים מראשי "חברת ציון" אל האלמנה של סלומון ובקשנו ממנה להראות לנו את המכתב. היא אישרה את הדבר שבעלה ז"ל קיבל בזמנו מכתב כזה כתוב צרפתית אלא שלצערה אינה יכולה לדעת באיזה מקום השאיר אותו בעלה והיא מוכנה לחפש אותו. החברים הציעו לה את עזרתם בחיפוש אחר המכתב והיא הסכימה. החיפוש נמשך 4 ימים, שעתיים בכל יום, ולצערנו לא העלה דבר. המכתב נעלם ואתו נעלם גם תוכנו ההיסטורי.

(החומר למאמר זה נמסר לנו, ברובו ע"י מר משה זוארץ (דלה פניה) ובחלקו ע"י מר יוסף רובין. לשני החברים האלה חלק רב בכל הפעולות הנ"ל).

עמישדי גויטע

ארגון „בן־יהודה" וביה"ס „התקוה"

בד צעיר וצנוע צמח מהגזע הגדול ששמו „ההסתדרות הציונית" ואשר בנופו הגדול הצל על כל בני הקהלה היהודית בטריפולי בלי הבדל מעמד ושכבות, שלא היה להם שום הבדל בשתי האמונות העמוקות והשרשיות: אמונה בתורת ישראל וההדבקות בה ללא כל פקפוק וסטיה והאמונה בתחייתו של עם ישראל ושובו לארצו ולמכורתו. לאשרנו, לא ידעה יהדות לוב „מלחמת האבות והבנים" או מלחמת ציונים ולא ציונים, הכל כאחד, על אף היחסים הטובים ששררו במשך כל הדורות בינם ובין שאר תושבי הארץ, ערגה נפשם מאז ומתמיד לציון, ועל כן כאשר קמה „ההסתדרות הציונית בטריפוליטניה" מצאה מיד מהלכים ללבותיהם של כל שדרות העם וכלם הצטרפו אליה.

בלא פחות התלהבות קבלה יהדות טריפולי את הארגון הצעיר „בן יהודה" שתפקידו הרשמי היה: „מחלקת החינוך של ההס' הציונית בטריפוליטניה". ארגון זה שנוסד בצניעות רבה ובזעיר אנפין, בשנת תרצ"א (1931) הצליח, בתקופה קצרה מאוד, לרכז סביבו חברים ממבחר הנוער המקומי, אשר תרמו תרומה רבת־ערך לחיים התרבותיים והלאומיים של יהודי לוב.

מי הם מייסדי „בן יהודה" ומה דחף אותם לרעיון זה?

קומץ קטן של בחורים, ברובם בוגרי ביה"ס התיכוני הממשלתי ובראשם המנוח ציון שאול אדדי ז"ל היו נלהבים לשמוע על המתרחש בארץ (העליה מלוב היתה אז מוגבלת מאוד, 3—2 סרטיפיקאטים לשנה) לשמוח בשמחת אחינו החלוצים ולהשתתף בצערם. הידיעות שקיבלו היו עפי"ר ממקורות זרים וזה כמובן לא סיפק את רוחם ולא הרגיע את נפשם ולכן החליטו להזמין במשותף עתונים מהארץ וגם לקוראם במשותף.

המשימה לא היתה מן הקלות, שכן נוסף לקשיים בהשגת עתוני חוץ, לא היו בין בחורינו אלה, יודעי עברית במידה כזו לקרוא ולהבין עתון עברי; אך רצונם של בחורינו היה עז והם אמרו ועשו: ויתרו על כל שעשועיהם טיוליהם, וערב ערב התאספו בעליית אחד מבתי הכנסת בשכונת היהודים, ושם רוו את צמאונם בשמיעת ידיעות מרעננות מארץ הקודש.

וזה היה סדר הקריאה: אחד מהחברים בתורנות היה מתכונן לקריאה בפני חבריו, בראשונה ע"י תרגום ללועזית ובמשך הזמן בעברית, ולבסוף, כשהסתגלו החברים לקרוא ולהבין בכוחות עצמם התחילו לקרוא בנפרד מול שולחן ערוך עתונים בקנם הקטן וגם בשעות הפנאי שלהם במשך היום.

וכך נולד רעיון

האספות הנ"ל שמטרתן לראשונה היתה לשם סקרנות בלבד, הולידו, במשך הזמן רעיון נשגב: בחורינו שלמדו לקרוא בעתונים וספרים עבריים, להבין ולדבר את השפה שעד לפני זמן קצר לא היתה שגורה בפיהם, החליטו לעשות צעדים נוספים למען בסס ידיעותיהם: ע"י איסור הדיבור בלועזית ביניהם (תקנה שנשמרה בקפדנות ובהענשת „העבריינים") הסיסמה „עברי דבר עברית" התנוססה בכל בתי הכנסת, ברחובות היהודים וגם על הכוסות שהשתמשו בהן בבתיהם.

השפה העברית יוצאת למרחב

כעבור מספר חודשים נפלה הפתעה בחיי היהודים בלוב: חברי „בן יהודה" עלו על במת התיאטרון והציגו את הצגתם הראשונה בשפה העברית המחודשת — „יהודה המכבי". זה היה מאורע חשוב ויחיד במינו, היתה זו הפעם הראשונה שקהלנו זכה לשמוע את צלצולה העדין של שפת הקודש כשהיא מדוברת ע"י הרצאות, הצגות ושירי תחיה ומולדת. דברי העידוד שנשמעו מפי הקהל הלהיב את בחורינו להמשיך בפעולתם ואחרי זמן קצר הציגו את המחזה „החלוץ הקטן" המלא רגשות לאומיים, ומשם והלאה נפתחה הדרך למספר גדול של הצגות תנ"כיות ולאומיות.

תמונה מהמחזה — „יעקב ועשו"

הרעיון מתרקם

צעדים ראשונים אלה רכשו מספר גדול של אוהדים לרעיון הלאומי ותחיית השפה ועודדו את החברים להרחיב את פעולתם. הארגון עבר למועדון חדש, שם נפתחו שיעורי ערב קבועים לחברים שכולם התחייבו לשלם מס חודשי הכולל גם רכישת השקל של ההסתדרות הציונית. נשים כבודות ועקרות בית, שלא היו יכולות לבוא בשעות הערב, או באמצע היום, ללמוד, היו באות מוקדם בבוקר, משעה 7 עד 8, לשיעור שהיה מתקיים במיוחד בשבילן. לשיעור זה היו באות בקביעות כעשרים גברות, ביניהן גם אשת הרב הראשי דאז, הרב מז"ט ישי בן גור־ארי זצ"ל (קאסטלבולונייזי). נפתחה ספריה במספר גדול של ספרים, כולם עבריים, נתארגנו קבוצות של משחקי ספורט שונים, מדי שבוע בשבוע הופיע מטעם הארגון גליון בשם „למדו עברית" המכיל שיעור עברית מורכב

ממלים, משפטים, שיחות ופתגמים עם תרגום לועזי, מסיבות ואספות נערכו בכל הזדמנות חג דתי או לאומי ועוד.

„קהלה שלמה מדברת עברית"

תחת כותרת זו הופיע בשנת תרצ"ג מאמר בעתון „העברית" המנוקד (שהופיע אז בא"י) ובו מסופר על המאמצים הנעשים מצד ארגון „בן יהודה" בטריפולי למען השלטת השפה העברית בארץ זו. ראוי לציון מיוחד המקרה של הכפר „כומס" שע"י טריפולי, בכפר זה, בו כיהן אז חה"כ הרב פ. זוארץ בתור רב ומורה, נעשתה השפה העברית שגורה בפי ילדי הכפר יהודים וערבים והם השתמשו בה בחייהם היומיומיים וגם במשחקיהם. גם שירי התחיה שהגיעו מהארץ היו נשמעים בראש כל חוצות ונוספו עליהם שירים שחוברו ע"י מורים מקומיים כולם מלאי רגשי כיסופים למולדת ולתחיית השפה המחדשת את נעוריה. זכורני שני בתים אלו, מילואים לשיר „הוי ארץ מולדת" שחוברו אז ע"י הרב פ. זוארץ. שני בתים קטנים בלבד האומרים הרבה:

„עוד עומד בך טעמך,
חנך לא עזבך,
ואף אם שממת מאות שנים.
פתחי את ידיך,
אספי נדחיך,
השבים אליך, אבות ובנים.

אל נא ננוח,
כל עוד בנו כוח,
עדי שחררונך מכל עול.
על מרום הריך, פסגת גבעותיך,
יניפו בניך, לבן ותכול".

הדאגה לדור החדש

קצב הפעולה לא ידע מרגוע, עוד לא חלפה שנה מאז קם ארגון „בן יהודה" ורעיון חדש צץ במוחם של מיסדיו, רעיון גדול ונשגב, והוא פתיחת בי"ס מיוחד ללמוד השפה העברית לילדי ישראל, לרבות הבנות. יש להזכיר שעד אז לא ידעה בת ישראל בלוב אות אחת בעברית, לבנות מותר היה ללמוד בבתי הספר הממשלתיים, שפות זרות. ואילו לגבי לימוד היהדות קיימת האימרה: „כל המלמד בתו תורה כאילו מלמדה תפלות". צעד זה היה כרוך במכשולים לאין ספור: א. המורים — עד אז לא היו עוד מורים מוכשרים ללמד ע"פ השיטה החדשה. ב. ההוצאות — כדאי לזכור שאפילו מוסד ת"ת המוחזק ע"י ועד הקהלה, היה מתקשה בתשלום המשכורת הזעומה של מוריו, שכן רק הורים בודדים שלמו שכר לימוד סמלי עבור בניהם מאחר שבבית הספר הממשלתי קיבלו ילדי היהודים לימוד חינם מפי מורים מעולים. ג. המקום והריהוט — בית הספר ת"ת היה כאמור בבעלות ועד הקהלה אשר בראשו עמדו אנשים בלתי נלהבים לרעיון תחיית השפה (אחד מהם כשנתבקש לתת הסכמתו לאכסנת בי"ס החדש בבית ת"ת בשעות הפנויות, סירב וכינה את לימוד העברית כלוקסוס שאין בו תועלת). ד. התלמידים — הילדים

תלמידות הכתות הגבוהות של ביה"ס „התקוה" בתלבשתן הרשמית

תלמידי הכתות הנמוכות בביה"ס „התקוה" בתלבשת רשמית

מחלקה מביה"ס „התקוה" בתלבושת שעת לימוד אחידה

היו עסוקים מחצית היום בביה"ס הממשלתי והמחצית השניה בביה"ס ת"ת ואילו הבנות בילו גם הן את מחצית היום הראשונה בביה"ס הממשלתי ואחה"צ בעבודות הבית ע"י אמותיהן המטופלות במספר גדול של ילדים. ומנין נקח תלמידים לביה"ס החדש? הבעיות היו אמנם קשות למדי, אך בחורינו הנלהבים שלא ידעו לאות, הצליחו, במשך זמן קצר, להתגבר על כל המכשולים והחתחתים שנמצאו בדרכם כי עז היה רצונם לעשות למען הדור החדש, ובליל ט"ו בחשון שנת תרצ"ב, נפתחה סוף סוף הכיתה הראשונה, בת 20 ילדים, של ביה"ס החדש "התקוה" תחת הדרכתו של המורה החסיד והעניו הקדוש רבי שאול דאבוש זצ"ל הי"ד.

הרהורים וכוונות טובות

להלן נצטט קטעי מאמר שהופיע בחוברת שנדפסה לרגל סיום שנה"ל השניה של ביה"ס "התקוה":

"מעצמנו אנו יכולנו להבין היטב את מצב החינוך העברי — מצב של שפל וירידה מתמדת מבלי שים לב לתוצאות המסוכנות הנובעות ממנו לשיות התועות, הם ילדינו — דור המחר. תשוקתנו מאז התחלת פעולתנו היתה לשפר את המצב משורשו; אך עד כה היתה השפעתנו חלשה ואין בה כדי להשיג את מטרתנו, ולכן רצינו לעבוד בשקט וצנעה, בטוחים בא־ל הגדול שלא ימנע ממנו עזרתו כדי לעבור על כל המכשולים והחתחתים שבדרכנו... בית ספרנו זה נוסד רק לשם נסיון ולא עלה על דעתנו לזכות בחלק קטן מהישיגיו המזהירים שנחל בתקופה כה קצרה... יש לציין כי מורינו הם בחורים מתנדבים שאין להם נסיון בהוראה, ואם השיגו מה שהשיגו היום, הרי זה הודות להתמסרותם, רצונם ועקשנותם לבלי חת, להגיע להגשמת רעיונם הנשגב..."

"והבנות? היתכן שנמשיך עוד באדישותנו המדהימה לגבי חינוך בנותינו? אחים! אל נא נשכח שהילדה של היום היא האם של מחר! היא הבונה עתיד האומה ע"י חינוך בניה. ע"י האם ולא ע"י האב יחונכו היהודים של מחר. להכין אמהות לישראל, זהו האמצעי היחיד, הגדר הענקית! הסלע שעליו יתנפצו ויתפוצצו כל גלי ההתבוללות מבלי עשות בנו כל רושם... דרוש לנו בהחלט בי"ס יומי גם לבנות! רוח הזמן דורשת מילדינו לדעת היטב מקטנותם, נוסף על דתם, גם שפתם וקורות עמם, שמהם יוכלו לשאוף להבין על מה הם יהודים ומה הערך המוסרי של היהדות כי בלעדי זה צפוי להם נזק גדול ח"ו..."

תוצאות חיוביות

ההתלהבות שתקפה את הדור הצעיר ללמוד את השפה העברית, היתה לאין ערוך, כעדות לכך נזכיר שמספר התלמידים כבר מהשנה הראשונה עלה מ־20 ל־512 (134 ילדים ו־378 ילדות) ועד לשנה השביעית הגיע מספרם למעלה מ־1200. התלמידים ביקרו בסירוגין בששת ערבי השבוע — ערב ילדים וערב ילדות.

הסדר המופתי ושיטת הלימודים החדשה, נתנו אותותיהם מהחודשים הראשונים, עוד לא נסתיימה שנת הלימודים הראשונה וכבר למדו הילדות לקרוא להבין ולדבר עברית צחה באופן יוצא מהכלל. תוצאות חיוביות אלה עשו רושם חזק על הורי התלמידים והדברים הגיעו עד כדי כך שועד הקהילה החליט למסור את מחלקת החינוך שלו לידי ארגון "בן יהודה" ולשנות מיסודה את שיטת הלימודים בביה"ס "תלמוד תורה".

יש לציין שהמורים שזכו להישגים אלה, לא היו, כי אם אותם החברים מיסדי „בן יהודה" שהתנדבו לעבודה ללא נסיון בהוראה (פרט להדרכה שקיבלו מהמנוח ר' ש. דאבוש ז"ל) וללא משכורת כמובן.

בחורים אלה היו מוותרים על שעות מנוחתם בערבים, מואסים בכל טיול או שעשוע ובידורם היחיד היה ביה"ס „התקוה" שאליו היו באים ערב ערב בדייקנות למופת ומבלים שעתיים בחברת תלמידיהם. שעתיים של לימוד אינטנסיבי מלווה בשיחות לבביות, סיפורים מחיי ארץ ישראל ופעולות חברתיות אחרות. הישגים אלה היו לסיפוק רב ערך לבחורינו, הם כבשו ממש את לבם והיוו החלק העיקרי של שיחותיהם היומיומיות.

עת הקציר הגיע

עברו השנים הראשונות, וביה"ס „התקוה" עמד מול מבחן חדש: מספר התלמידים הגדל והולך, הגיע לממדים שכוחות ההוראה שברשות המוסד לא היו מספיקים. הנהלת ביה"ס עמדה מול הברירה לצמצם את שעות הלימוד לכל אחת מהמשמרות או להפסיק קבלת תלמידים. לא דרך זו ולא דרך זו, היו לפי רוחם של מנהלי המוסד שכן צו השעה היה לרכוש מספר נפשות עד כמה שאפשר ולהרביץ תורה ללא חסך ולכן, אחרי שיקולים ממושכים, נמצא פתרון נסיוני לבעיה, פתרון מפוקפק, אך, להפתעת הכול, לא הכזיב: קבוצה ראשונה של תלמידים ותלמידות מהכיתות הגבוהות נקראה להצטרף לכוחות ההוראה של המוסד בערבים הפנויים שלהם. צעירינו כמובן נענו ברצון ובהתלהבות וגם התוצאות לא היו פחותות מאלה של מוריהם, מתוך כך נעשה הדבר לטבעי ובעית המורים נפתרה אחת ולתמיד.

שטחי פעולה אחרים

נוסף ללימוד השפה העברית, התקיימו שיעורי תפירה, גזרה ורקמה לבנות „התקוה" במועדון הארגון ללא תשלום, ע"י מורות מתנדבות, גם בית החרושת למכונות תפירה „ניקי" העמיד לרשות המוסד מספר מכונות ומורה לתפירה ללא תשלום.

בשבתות וחגים נערכו תפילות במועדון בלוויית מקהלת תלמידי „התקוה". במנינים אלה השתתף ציבור משמנה ומסלתה של הקהלה.

בכל חג נערכו אספות, מסיבות או הצגות תנכיות וארצישראליות אשר משכו להן קהל גדול של הורים ואוהדים מכל שכבות הקהלה.

בכל שנה, בחג הפורים, יצאו מאות תלמידי ביה"ס „התקוה" בתלבושתם הרשמית — לבן־תכלת, לתהלוכת תעמולה לקרן הקיימת: על קרון גדול רתום לשני סוסים הונחה קופסה ענקית של הקה"ק וסביב לה התלמידים וחברי „בן־יהודה" ענודי סרטים כשהם שרים שירי מולדת. תהלוכות אלה השאירו רושם חזק על האוכלוסיה היהודית במקום והכניסו סכומים לא מבוטלים לקרן הלאומית.

כדאי לציין, שביה"ס „התקוה" הוזמן פעמים שונות בחגיגות רשמיות של הממשלה האיטלקית. בחגיגות אלה הופיעה שורה של מאות תלמידים לבושי לבן־תכלת כשבראשה דגל המוסד — תכלת לבן, וצעדה ברחובות הראשיים של העיר ללא מפריע.

מסיבות סיום השנה נערכו לפני התחלת הלימודים — בחוה"מ של חג

תלמידי בית הספר "תורה" בעת ביקורו של הרב הראשי לישראל

תמונה מזכרת מהמחנה בגרמניה

הסוכות, תכניות עשירות ומגוונות פארו את המסיבות האלה שנהרו להם קהל אורחים מכל השכבות. התלמידים המצטיינים (4—5 מכל כיתה) קיבלו מדליות ותעודות כבוד על הישגיהם במשך שנת הלימודים.

ויש אשר טיפל ביה"ס גם בענייני סעד כגון חלוקת בגדים, נעליים, ספרים ומחברות לתלמידים הנזקקים. חומר זה נתרם ע"י אוהדים.

המטרה הושגה

בפרוץ מלחמת העולם השניה, בשנת תרצ"ט נסגר ביה"ס "התקוה" ככל בתי הספר בלוב. משימתו האחת — שינוי הלימודים בביה"ס תלמוד תורה, הושגה במלואה והשניה — פתיחת בי"ס יומי לבנות עמדה בשלב ביצוע. בתום המלחמה, בשנת 1943 נפתרה גם הבעיה השניה, ובהשתדלות אחינו החיילים העברים, קם בי"ס יומי גם לבנות. מנהלי המוסד לא ראו אז טעם בפתיחת בי"ס "התקוה" מחדש, בפרט כשידיהם היו מלאות עבודה, שכן נמסרה להם, כאמור, מחלקת החינוך של הקהילה והם היוו חלק מוועד הקהילה היהודית במקום.

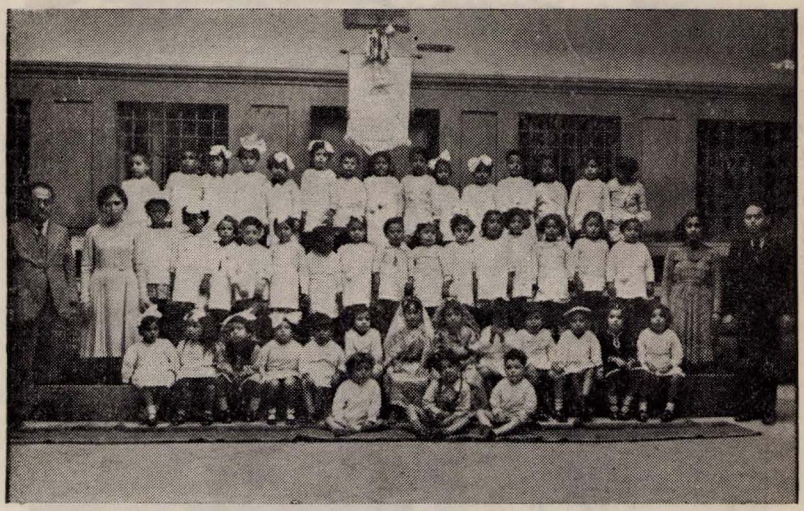

גן הילדים "התקוה"

הסתעפות "התקוה"

ביה"ס "התקוה" נסגר אמנם כי לא היתה לו זכות קיום כאמור; אך הצמחים שנשתלו על ידו נתנו בינתיים את פריים ותיכף, עם חידוש הפעולה, לאחר תום המלחמה, צצו קבוצות של בחורים ונוער מאורגנים מי בבח"ד (ברית חלוצים דתיים), מי בתנועות הנוער, בצופים, מכבי הצעיר, גדוד מגני השפה ועוד, ארגוני נוער אלה עסקו גם בחינוך הגוף והקימו מקרבן קבוצות לכדורגל, כדורסל, כדורים וכדו'. קבוצות אלה התחרו ביניהן וגם שחקו בהצלחה נגד קבוצות נוכריות מקומיות.

כתבי עת

מלבד העלון ללמוד השפה בשם „למדו עברית" שהזכרנו לעיל, הופיעו מטעם „בן יהודה" כתבי עת אחרים: „חיינו" — בטאון בח"ד וההכשרה החלוצית, עתון זה שהיה מופיע באופן בלתי קבוע, נהפך לשבועון בפורמאט גדול בשלוש שפות עם התחלת העליה ההמונית בשנת 1949 והמשיך בהופעתו עד לסיום העליה מטריפולי. „נצנים", ירחון לתלמידי ביה"ס העברי ותלמוד תורה, וכן הופיעו מדי פעם בפעם גליונות הסברה בהזדמנויות שונות.

קבוצת כדורגל של נוער „בן יהודה"

חלוציות

הכשרה חלוצית, עליה ב', ארגון „הגנה" וקשר עם שליחי המולדת, כל אלה הן פעולות שקדמו לעליה ההמונית מלוב ואשר מקורן ומרכזן היה ארגון „בן יהודה". על אלה נעמוד במאמרים מיוחדים.

עבודה עצומה, עבודת קודש טהורה וברוכה בוצעה במשך 20 שנה בערך בהתמדה, ברצון חזק כפלה, ובהעזה שעפי"ר היתה כרוכה בסכנות לאין ספור. הן בתקופת הפאשיסטים, הן בתקופת הבריטים והן בתקופת השלטון הערבי. פעולות אלה שלא יסולאו בפז לא היו לשוא ובבא העת, עם הקמת המדינה, תרמה גולת לוב למדינת ישראל כוחות שאין להתבייש בהם, כוחות אשר רב חלקם בהגנה עליה, ורבים מהם גם נפלו על מזבחה, כוחות הנמנים במספר גדול, יחסי, בחינוך, בהתישבות, בתעשיה, בבנין ובכל ענפי ההתפתחות האחרים. לזכותם של ארגון „בן יהודה" וביה"ס „התקוה" יש לזקוף כל אלה ועליהם יש לברך את המבצעים בברכת: תבורכנה ידיכם! חזקו ואמצו! ואשריכם שזכיתם לראות במו עיניכם את התגשמות חלומכם!

להלן רשימת חברי ועד „בן יהודה" ומורי ביה"ס „התקוה".

חברי הועד (הראשון)

יו"ר: ציון שאול אדדי ז"ל
חינוך: עמישדי גויטע
אמנות: אבשלום תשובה
כלכלה: נסים גבאי
גזברות: אברהם נחום סמבירה
פנקסנות: יוסף מימון
ספורט: דוד פצ'לון
יועץ: משה נחום סמבירה
" : בנימין פלח ז"ל

מורים

1. ר' שאול דאבוש זצ"ל, 2. ציון שאול אדדי ז"ל, 3. עמישדי גויטע, 4. יוסף מימון, 5. שלום ח' תשובה, 6. משה נחום סמבירה. 7. אברהם נחום סמבירה, 8. פריג'א תייר, 9. אפרים מהדאר, 10. משה נעים, 11. גבריאל ארביב. 12. פדהצור יונה, 13. בכור כלפון, 14. משה דוייב אדיב.

מספר גדול מתלמידי „התקוה" נקראו בשעת הצורך — כאשר גדל מספר הלומדים, ללמד בכתות הנמוכות, הם קיבלו את התפקיד בשמחה וברצון ועבודתם נשאה פרי הראוי לשבח מכל הבחינות. רבים מתלמידים אלה נמשכו להוראה וכיום הם משמשים כמורים וכמנהלים בבתיה"ס בארץ. אביא להלן את רשימתם של אלה שאני זוכר מהתלמידים המצויינים האלה והסליחה עם אלה ששכחתי:

1. שמעון לוזון, 2. אפרים עטיה, 3. ראובן בראנץ ז"ל, 4. יוסף נחאיסי, 5. רפאל ואתורי, 6. יצחק מהדאר, 7. לאורה צרור ז"ל, 8. פורטונה נעים, 9. פורטונה צבאן, 10. מסעודה פדלון, 11. גוליה רובין, 12. אסתר תייר (שקד), 13. לינדה ארביב, 14. אורניה ארביב, 15. לאורה ג'נאח, 16. רינה ואתורי, 17. לידיה נחאיסי, 18. אילה דעדוש, 19. אינס מגנאני (אדדי).

לא אוכל לסיים את רשימתי זו על „בן יהודה" בלי להזכיר את מסירותו ללא גבול של חברנו המנוח ציון שאול אדאדי ז"ל, ואת עמידתו האיתנה והאמיצה לבלי חת בכל דבר הנוגע לעבודה הלאומית שאליה הקדיש את כל חייו.

עם פרוץ המלחמה בסוף 1939 הוזמן המנוח בהיותו יו"ר „בן־יהודה" אל מטה המשטרה החשאית ונדרש לסגור את המועדון ולחסל את הפעילות. כל מי שיודע את המשטר ששרר אז בטריפולי, יכול להעריך את חומרת ההוראות שניתנו אז מהמשטרה. אך הוא ז"ל ידע לעמוד בגאון וענה: „איני מקבל הוראות בעל פה; אם ישנה הוראה כזו, אני מבקש אותה בכתב". מענה זה הדהים ממש את מפקד המשטרה שהורגל לראות תמיד לפניו אנשים נכנעים ומצייתים לפקודות ללא כל ויכוחים. ניסה לאיים, ניסה לשכנע ולא עזר. דרישת המנוח נתקבלה, ומכתב מהמשטרה על הוראה זו נשלח, וכך נסגר המועדון וחוסלה הפעילות למעשה במשך כל ימי המלחמה. הבית המרווח על עשרות החדרים שבו, ששימש למועדון „בן יהודה" על כל מחלקותיו ופעולותיו השונות החרימה אותו המשטרה ושמש לה כתחנה עד שחרור הארץ ע"י צבאות בנות הברית.

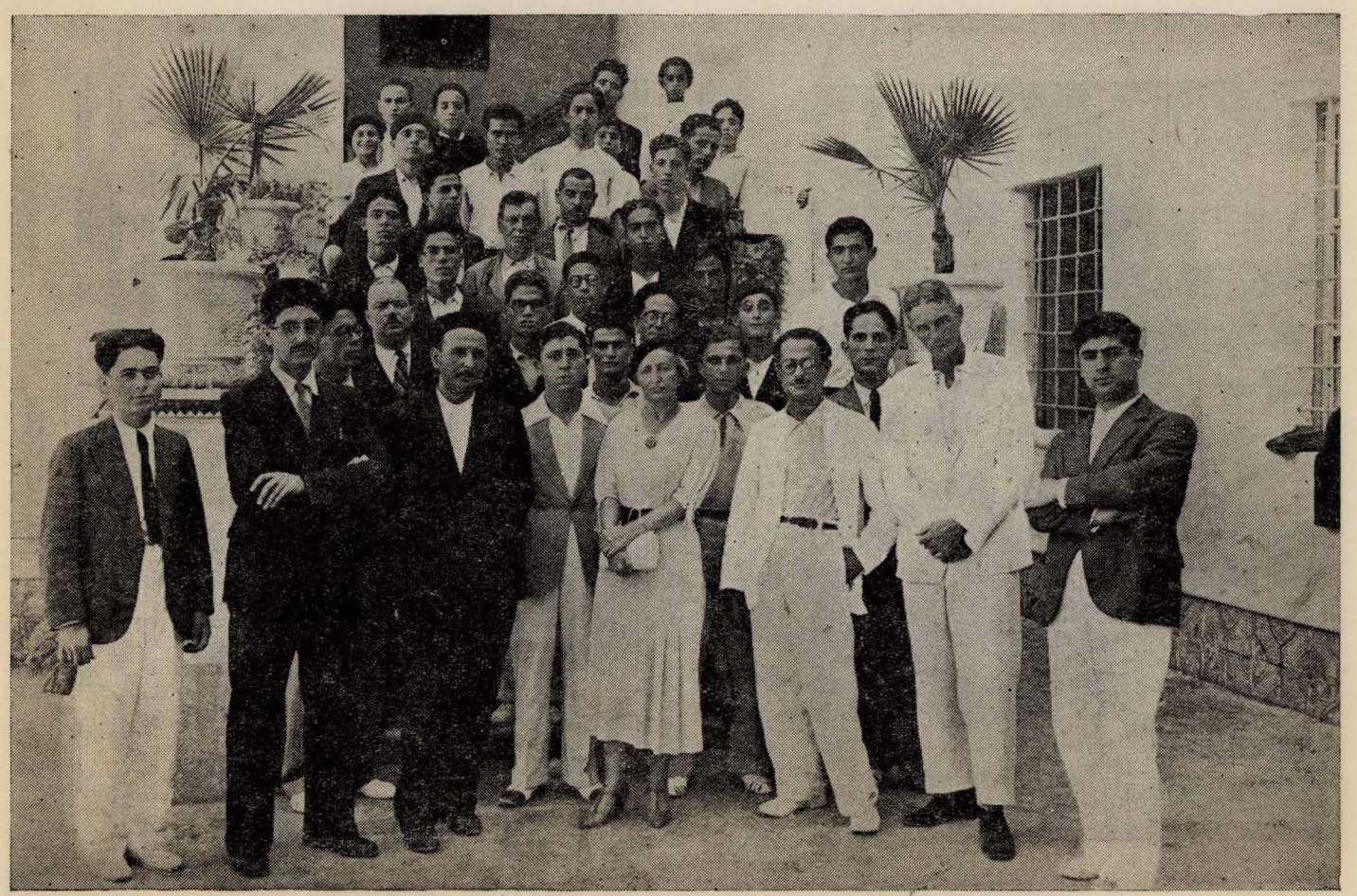

הגב׳ חמדה בן־יהודה (בתו של אליעזר בן־יהודה) בחברת ועד ארגון „בן יהודה"
בביקורה בטריפולי בשנת תרצ"ו (1936)

אגודת מכבי

אם כי הקהלה היהודית בטריפולי, היתה, לפי מספר נפשותיה, השלישית במספר אחרי הערבית והנוצרית, במה שנוגע לספורט ולאמנות זכתה כמעט תמיד במקום ראשון וזה הודות לפעולתם המזהירה של בחורי איגוד המכבי. איגוד זה נוסד בשנת תר"ף (1920) תחת השם „בני ציון" באחד מחדריו של בית הכנסת „דאר לקאיד", התפתח במרוצת הזמן וזכה להישגים נעלים ביותר. בחורי המכבי פעלו במשך שנים רבות בכוחות עצמם, ללא מאמנים שכורים וללא מימון או סיוע ממקורות אחרים, והצליחו לארגן ולאמן קבוצות ספורטיביות מעולות בכל ענפי הספורט והאמנות וזכו להישגים למעלה מן המשוער, הישגים אשר הרימו את קרנה של הקהלה העברית בטריפולי והגדילו את כבודה בעיני השלטונות.

מבלי לעמוד על פרטי ההתארגנות וחבלי ההתחלות של ארגון זה, נביא להלן רשימת ההישגים שזכה להם איגוד המכבי במשך שנות קיומו:

בשנת תרפ"א (1921) — שנה לאחר יסודו, זכה המכבי להישג ניכר אשר הדהים את כל האגודות הספורטיביות הנכריות שבעיר. באותה שנה ביקר בטריפולי יורש העצר של ממשלת איטליה, אומברטו דה סאבויה, ובאותה הזדמנות נערכה תחת חסותו, התחרות צליחת הנמל הראשונה בשחיה, לאורך 3000 מטר. באותה תחרות זכו חברי המכבי במקום הראשון והשלישי מבין 28 מתחרים נוצרים, ערבים, יוונים ומלטיים. החבר חיים מגנג'י שהגיע ראשון זכה, נוסף לגביע, גם בסיכת זהב עם יהלום שענד אותה על חזהו יורש העצר בכבודו ובעצמו, והאגודה קיבלה את שתי תעודות הכבוד הראשונות אשר פתחו את הדרך למספר רב שבא אחריהן.

קבוצת כדור ים „מכבי"

בשנת תרפ"ב (1922) בהתחרות דומה שוב זכתה המכבי במקומות: ראשון, שני, שלישי ורביעי מתוך 32 מתחרים.

בשנת תרפ"ג (1923) זכתה במקומות: ראשון וששי וכן במקום השני במשחק כדור־ים.

בשנת תרפ"ד (1924) זכתה במקומות: ראשון, חמישי, שביעי, שמיני ותשיעי מבין 25 מתחרים וכן זכתה במקום הראשון במשחק כדור־ים.

בשנת תרפ"ה (1925) — שחיה, מקומות: שני, שלישי, ששי ושמיני. כדור־ים מקום ראשון. כדורגל ליגה ב' מקום שני.

שנת תרפ"ו (1926) — שחיה, מקומות: ראשון, שני, שלישי ותשיעי. כדור־ים מקום ראשון, כדורגל ליגה א' מקום רביעי.

שנת תרפ"ז (1927) — שחיה, מקומות: ראשון, שני, ששי ושביעי, כדור־ים מקום שני.

שנת תרפ"ח (1928) — שחיה, מקומות: ראשון ושלישי, כדורגל ליגה א' מקום שלישי.

שנת תרפ"ט (1929) — שחיה, מקום ראשון, כדורגל ליגה א' מקום שלישי.

בשנת תר"ץ (1930) לרגל החוקה הגזעית של הפשיסטים נאסר על כל האגודות הספורטיביות היהודיות להופיע בתחרויות ובכללן המכבי, אחרי שזאת זכתה לשיא ההצלחה כשברשותה היו 14 גביעים, 75 תעודות כבוד ו־72 מדליות מהן 22 זהב, 33 כסף ו־17 ברונזה.

בכל זאת משנת תרצ"א (1931) ועד תרצ"ד (1934) לא הפסיקה המכבי את פעולותיה בענפי הספורט השונים וארגנה תחרויות בין קבוצות יהודיות בכדורגל, כדור־ים, שחיה, אטלטיקה, מרוץ אופניים, התאגרפות ועוד.

תמונה מההצגה „יוסף ואחיו"

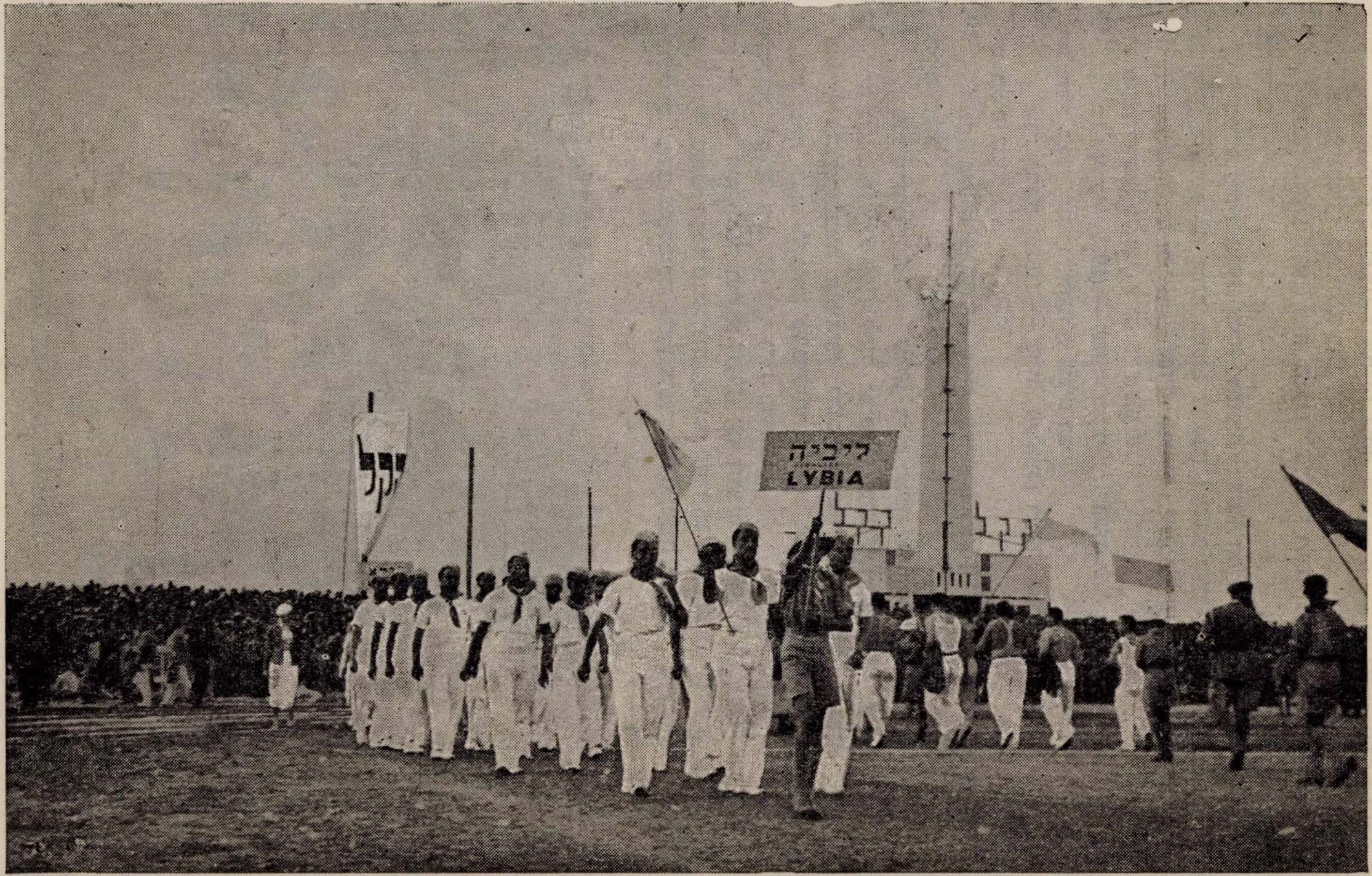

קבוצת „מכבי״ טריפולי בתהלוכת המכביה השניה בתל־אביב בשנת התרצ״ה (1935)

עוד בשנת תרפ"ו (1926) אגודת המכבי בטריפולי הצטרפה להסתדרות העולמית של המכבי ובשנת תרצ"ה—1935 השתתפה במכביה שנערכה בא"י. 40 חברי המכבי ובראשם המאמן והמארגן מר רובירטו ארביב, הפליגו לארץ מנמל טריפולי ביום 14 לחודש מרץ 1935 כשקהל הנאמד ב־2000 איש מלווה אותם ובפיהם שירת "התקוה". בחורינו השתתפו אז ברוב ההתחרויות שנערכו במכביה, וכן לקחו חלק במפגן ההתעמלות שנעל את חגיגות המכביה.

בשנים 1936—1939 נצטמצמו עוד יותר פעולות המכבי לרגל התקנות הגזעיות כאמור, ומשנת 1939 עד לשנת 1943 נפסקו כליל כל הפעולות לרגל מלחמת העולם השניה.

גם בענף האמנות זכה המכבי להישגים חשובים. המחזות: יוסף הצדיק, אסתר ואחשורוש, יהודית והולופרניס הוצגו פעמים שונות בהצלחה בנוכחות קהל רב אשר מילא את התיאטרונים הגדולים שבעיר, ביניהם מושל העיר ופמליתו וכן נכבדי כל העדות. המחזות שהוצגו בשפה הערבית המדוברת ומלווים בשירים מלבבים חוברו, בוימו והוצגו כולם מצד חברי המכבי עצמם ללא כל עזרה מבחוץ וזכו להצלחה יוצאת מן הכלל.

הופעות אמנותיות במספר גדול נעשו גם בשפה האיטלקית וזכו להצלחה. בין אלה ראויה לציון ההצגה "ביקור בארץ ישראל" שנערכה ובוימה בידי מר רובירטו ארביב בשנת 1934, הצגה שהיתה כולה תעמולה למען המכביה ולמען הקהק"ל.

במחצית השניה של שנת תש"ג (1943) חידש המכבי את פעולתו ע"י פתיחת מועדון חדש גדול בן 25 חדרים, אולם תיאטרון גדול עם במה לתפארת, 3 אולמי שעשועים, ספריה ואולם קריאה, אולם התעמלות ועוד. בנין זה שימש בזמנו כבית העיריה ובית המשפט של הממשלה האיטלקית והוא הוחכר אח"כ למכבי מטעם שלטונות הכיבוש הבריטיים.

בספטמבר 1944 נערכה חנוכת מגרש המכבי החדש (מגרש בעל 1500 מקומות ישיבה שגם הוא נחכר ע"י המכבי מאת שלטונות הכיבוש), בנוכחות המושל הצבאי בריגדיר בלקלי וראש העיריה דאז, מיג'ר ארקין — (כיום מזכיר עירית נתניה) ואנשי שררה אחרים. בחגיגה הופיעו 120 צעירי "המכבי הצעיר" במפגן ספורטיבי מוצלח למדי וכן נערך משחק כדורגל ידידותי בין קבוצת המכבי וקבוצת חיילים בריטיים, ומאז עד לשנת 1945 חודשו בהדרגה כל הפעולות הספורטיביות והאומנותיות של המכבי.

אחרי המאורעות של נובמבר 1945 ראו אנשי המכבי שאין ברכה בהופעות פומביות והגבילו את פעולתם למשחקים ידידותיים נגד קבוצות אמריקאיות במגרש המכבי עצמו.

בשנת 1950 השתתף שוב המכבי במכביה השלישית שנערכה בישראל ורבים משחקניו נשארו בארץ כעולים.

פעולות אחרות:

שעורי חינוך:

משנת 1932 ועד לשנת 1938 התקיימו במכבי שעורי ערב בשפה העברית וכן שעורים ללימוד השפות אנגלית וצרפתית בהם השתתפו החברים ונשיהם.

הרצאות:

בשנים 1943—1953 נערכו מפעם לפעם מסיבות עונג שבת בהן ניתנו הרצאות על נושאים היסטוריים, ספרותיים, מסורתיים, ונושאים אחרים.

סדר פסח:

בשנים הראשונות של הכיבוש 1943—1944 נערכו מטעם הקהלה היהודית סדרי פסח לחיילים היהודים במועדון המכבי, ובאחד מהם הופיע במפתיע מר משה שרת (אז שרתוק) שהיה בדרכו לאירופה בענייני המדינה בדרך.

בידור ושעשועים:

לנוכח ההתקדמות העצומה שחלה בשטח הכלכלי, התרבותי וההשכלתי, אצל יהדות לוב, ובשכבות האריסטוקרטיות בעיקר, היתה סכנה של טמיעה רוחנית בין האיטלקים, שהיתה יכולה, ח"ו, לגרור אחריה גם נישואי תערובת והתבוללות, כמו שקרה לצערנו בין יהדות איטליה, ראתה תנועת המכבי מהנכון למנוע סכנה זו ע"י מתן בידור ושעשועים לבני הנוער משני המינים, וכך קיימה בכל מוצאי שבת ומועד נשפי ריקודים שנמשכו לפעמים עד אור הבוקר ובהם השתתפו מאות רבות של בני נוער. הדבר לא נראה בעין יפה אצל רוב בני הקהלה שראו בזה פריצת גדר של צניעות, אך לא יצאו בגלוי נגד זה בידעם את הכוונה הטובה של המארגנים ואת המניע לפעולתם. ואמנם מעז זה יצא מתוק — רבים הם הזוגות שבאו לידי נישואין כתוצאה מפגישות אלה, ובדברי ימיה של קהלת לוב לא נרשם כמעט אף מקרה אחד של נישואי תערובת.

הכשרה חלוצית:

ארגון המכבי, בשיתוף עם ארגון „בן יהודה", הקים בשנת 1944 הכשרה חלוצית בחלקת אדמה שהיתה חכורה בידו. חברי ההכשרה 40 במספר, שהיו ברובם מבני השכבה העשירה הסתגלו מיד לחיים החלוציים שיתופיים והישגיהם היו למעלה מכל המשוער. מאורעות נובמבר 1945 שמו לאל כל המפעל וחברי ההכשרה נצלו בדרך נס בהמלטם ממות בטוח בריצה דרמטית דרך כל שפת הים עד הגיעם לרובע היהודי.

כתב עת:

בשנת 1932 הופיע מטעם המכבי עתון בשפה האיטלקית תחת השם „דיאנה דיל מכבי" בטאון בתוכן ספורטיבי חינוכי מסורתי.

עם מתן העצמאות ללוב ציוותה הממשלה הערבית החדשה לסגור את מועדון המכבי ולהפסיק את פעולותיו — פעולות מבורכות ומוצלחות שנמשכו למעלה מ־35 שנה.

תנועת הצופים הדתיים

עם פתיחת שערי ארגון „בן יהודה" והתארגנותו מחדש אחרי כיבוש העיר ע"י צבאות בנות הברית בשנת 1943, פעמה בקרב יהדות טריפולי ההתעוררות הגדולה לכל פעולה ציונית, ובפרט בין הנוער שנהר בהמוניו למועדון „בן יהודה". התעוררות זו הביאה בעקבותיה יסוד תנועות הנוער בטריפולי ובכללם גם תנועת ה„צופים הדתיים" שנוסדה ב־י"א אדר תש"ג (1943) ע"י חמשה חברים מותיקי „בן יהודה" ובכללם כותב הטורים הללו.

אחרי שיעורים אינטנסיביים ע"י מר מ. נסמן שהיה בחיל הכיבוש הבריטי (כיום בנתניה) וצופה ותיק שהכרנוהו בביקוריו במועדון „בן יהודה", נקראנו לבחינות ע"י מרכז ה„צופים" האנגלים בטריפולי ועברנו אותם בהצלחה. וכך נתקבלנו למשפחת ה„צופים" והוסמכנו למדריכים.

פעולתנו הראשונה היתה, להכין מספר נערים שיהוו גרעין וחבר מדריכים, ופעולתנו הוכתרה בהצלחה. במשך זמן קצר עברו בחינות עשרת הנערים שהודרכו על ידינו ונתקבלו גם הם לחברת ה„צופים", כך גדל מספר הצופים היהודים ונתנה לנו האפשרות להתחיל בפעולה בהיקף רחב בין שורות הנוער.

מספר הנערים והנערות המבקרים בתנועה גדל מיום ליום עד כי צר לנו המקום בחדר שהועמד לרשותנו במועדון „בן יהודה". אז ראינו צורך לפנות לרשות המקומית, על מנת לקבל רשיון ומבנה מתאים לפעולותינו. האישור לא אחר לבוא וגם בנין גדול ומרווח בן שתי קומות הועמד לרשותנו. מתוך חיבתם ואהדתם של האנגלים לתנועת הצופים, שהיא מיסודה תנועה אנגלית, קיבלנו גם מכשירים רבים לצופיות ומדים לחברים. אהדתם זו של האנגלים כלפינו עוררה מורת רוח וחשד מה, בקרב כמה מחברי „בן־יהודה", שראו בנו לכאורה, תנועה מתבדלת ומתרחקת מהקו הרעיוני של תנועת האם. אמנם, כיום מותר לגלות: מטרתנו ביסוד „תנועת הצופים" לא היתה רק לצופיות גרידא, בקויה הבינלאומיים, אלא

פנת הקהק"ל במועדון „הצופים"

שימשה לנו בעיקר כהסוואה לפעולות רבות שלא היתה אפשרות לבצען במסגרת „בן יהודה". ומשימתנו היתה לחנך נוער בריא לא רק ברוחו, אלא גם בגופו, שבבוא היום יהיה מוכן לכל מבצע למען העם והמולדת. וכך חשדותיהם של חברינו לעבודה בתנועת האם נתבדו חיש מהר בראותם את פעולותינו המבורכות בשטח הציוני.

במשך זמן קצר קלטה התנועה מאות נערים־ות, מגיל עשר—שמונה עשרה מכל שכבות הקהלה, אשר ביקרו ערב ערב במועדון והשתתפו בכל הפעולות הנעשות בו. בתהלוכות רחוב בתלבושתם עם דגל עברי כחול־לבן ושירה עברית בוקעת מפיהם, (דבר ששמש עידוד רב לרוחם של כל בני הקהלה) מחנות מחוץ לעיר ליומיים שלושה, וכן פעולות ספורטיביות על כל סוגיהן, חגיגות והצגות עם תוכן ציוני חלוצי. כל הפעולות האלה היו סיבה, שחברי תנועת הצופים, היו בין המוזמנים הראשונים לכל חגיגת או טכס, שהתקיים ע"י הקהלה, הרשות, או כל מוסד ציבורי אחר. גם בחגיגות שאורגנו מטעם משרד העליה נקראו החברים, ומלאו את התפקידים שהוטלו עליהם במסירות רבה. יהודי טריפולי לא ישכחו לעולם את המראה המרהיב של טכס הנפת הדגל על בנין משרד העליה בטריפולי שנעשה ע"י הצופים, ואת המשמרות שעמדו משני צדי הדגל ביום העצמאות הראשון למדינתנו במשך לילה ויום תמימים. ראינו אז אנשים ונשים זקנים וזקנות שעמדו כמאובנים מול הבנין בעינים מלאות דמעות אושר על המעמד הנשגב שהיה בעיניהם כהתגשמות חזון קדומים. חברי „תנועת הצופים", התבלטו במיוחד בפעולותיהם למען הקרנות הלאומיות, ומשמרת השבת. בכל ערב שבת ומועד הסתובבו ברחובות היהודים והזכירו לחנוונים לסגור את עסקיהם.

בשלושת הימים המרים — ימי מאורעות נובמבר 45, בוגרי התנועה שמו את נפשם בכפם ולקחו חלק בהגנה על הרובע היהודי כשכל נשקם היה, מקל או אבן ורבים מהם נפצעו.

בהווסד ארגון ההגנה בטריפולי, בין חבריו הראשונים היו בוגרי התנועה, ואשר מלאו תפקידים מרכזיים לשביעת רצון מפקדיהם. לקחו חלק פעיל בהגנה במאורעות 48 ואחדים מהם נאסרו ע"י הבולשת. כל העינויים והיסורים שיסרו אותם, על מנת לסחוט מהם אינפורמציה על פעולות ההגנה, לא שברו את רוחם, הם קבלו את העינויים בראש מורם ואחרי שבעה ימים שוחררו כולם. ואולם מאז לא הסתכלו עלינו השלטונות בעין יפה, הם נוכחו לדעת שלפניהם לא „תנועת צופים" רגילה אלא תנועה ציונית־חלוצית מובהקת ועל כן התנכלו לכל פעולותינו. בדצמבר 48 נתקבלה הוראה בכתב ממושל העיר, שהרשיון שניתן לנו בזמנו, בוטל, ועלינו להפסיק כל פעולה. הוראה זו, לא הרתיעה אותנו. בראש וראשונה, דאגנו להמשיך הפעולות, כדי שהחניכים לא יפלו ברוחם והעברנו אותם לבתים פרטיים, ובו בזמן המשכנו במאבקנו עם השלטונות למען השג את הרשיון בחזרה. מאבקנו נמשך קרוב לארבעה חדשים, ובסופו של דבר הנצחון היה לצדנו. קבלנו את הרשיון מחדש, אך, עם תנאי מפורש, שאסור לנו להניף את הדגל העברי על תורן המועדון ולצעוד בו ברחובות העיר. יש לציין את עזרתם של החיילים הארצישראליים בהדרכה וביעוץ ואת העידוד שנתנו לנו במאבקנו עם השלטון.

בשנות 47—48, כאשר הישוב העברי בארץ היה שרוי במאבקו הקשה, ראה הנוער הטריפוליטני חובה לעצמו לחפש לו דרך איך להגיע לחופי המולדת

תהלוכת ה„צופים" ברחובות טריפולי

ולהצטרף אל שורות המגינים. מספר ניכר מבוגרי תנועת הצופים היו בין הראשונים שפלסו להם דרך בנתיבות המדבר לתוניס ומשם למרסיל, אז תחנת ריכוז לעליה לארץ. ואחרים מצאו את דרכם בספינות לאיטליה ומשם לארץ. ראוי לציין שעד קום המדינה לא נותר אחד מבין בוגרי התנועה שלא היה כבר בארץ, וכולם לקחו חלק בשחרור המולדת ואחדים הקריבו את היקר מכל יקר, ברוותם בדמם את שדות הקרב. לאחר שוך הקרבות, החליפו את הרובה, מי בפטיש, מי בסדנא, מי בהגה ומי במחרשה ומצאו את דרכם להשתרשות מהירה במשק המדינה.

פ. תייר

נציגי יהדות טריפולי בקונגרס הציוני הכ״ג

כבר מלפני כארבעים שנה מאז רוח הציונות התחילה לפעם בקרב יהדות לוב על ידי מנהיגה הדגול המנוח אליהו נחאיסי ז״ל, השתתפה יהדות לוב ברכישת השקל שנה שנה ואף תרמה תרומות נכבדות לקק״ל ולקהי״ס. אולם למעשה כל זכויותיה ותרומותיה של יהדות זו נבלעו בין זכויותיה של ההס׳ הציונית באיטליה. שהרי לוב היתה מושבה איטלקית וגם בנדון זה היתה תלויה במטרופולין. משום כך לא היה אף פעם כל הד לתרומותיה, ולא נזכרו קולותיה לבחירת נציגיה לקונגרסים הציוניים דאז. נציגי יהדות איטליה הריהם מייצגים גם את יהדות לוב.

לאחר כבוש לוב בשנת 1943 על ידי צבאות המערב, נותקה לוב מעל איטליה, יהדות לוב אף היא ראתה עצמה משוחררת מהסתפחותה להסתדרות הציונית של איטליה וכי היא זכאית לבחור ולשלוח את נציגיה לקונגרסים הבאים. בראש תמורה זו עמד ארגון „בן־יהודה״ שהוא למעשה ההסתדרות הציונית בטריפולי ואם כי הורד מכותרתו שם ההסתדרות הציונית, בכונה תחילה, הרי סעיף אחד בתקנון שלו מחייב את הארגון לשלם עבור חבריו את השקל מדי שנה בשנה, כי השקל היה כלול בתשלום המס החדשי לפי התקנון. כבשנים הקודמות ארגון „בן יהודה״ הפיץ בשנת 1950 כמות ניכרת של שקלים גם בין אלה שאינם נמנים עליו, כן עשו גם חברות ומוסדות אחרים. מספר השקלים באותה שנה הגיע לממדים נכרים וזכה אותנו בשני צירים לקונגרס הציוני ה־כ״ג שעמד להפתח בפעם הראשונה בירושלים, בירת ישראל, בשנת 1951. זו היתה הפעם הראשונה בהיסטוריה ששנים מבניה של יהדות לוב וממנהיגיה יצגוה במוסד החשוב ביותר של ההסתדרות הציונית.

מפלגות בטריפולי ובלוב כולה לא היו קיימות, באשר כל הצדדים פעלו אך ורק למען מטרה אחת; לטובת המולדת ולשאוף להגיע אליה לבנותה ולהבנות בה על יסודות תורת ישראל. אם כי זאת היתה עמדת כל יהדות לוב הרי מבחינה מפלגתית אף כי איננה קימת, זהה כל יהדות לוב עם מפלגת הפועל המזרחי בארץ, שהרי היא מפלגה דתית ופועלית. אך, השפעת השליחים הישראליים בטריפולי עשתה את שלה, וכתוצאה מכך נוצרו סטיות שונות, מלאכותיות, בקרב מוסדות וחברות אחדות בטריפולי, ואז נטש המאבק על שני המקומות. אך בסופו של דבר אושרה בחירת שני החברים מארגון „בן־יהודה״ ובח״ד (ברית חלוצים דתיים), אשר מבחינה מפלגתית שניהם שייכים למפלגת הפועל המזרחי בארץ. על שניהם הוטל לייצג את יהדות לוב בקונגרס הציוני ה־כ״ג בירושלים.

החבר יוסף מימון קיבל בשורה נעימה ונכבדה זו עוד בהיותו בארץ כתייר, ואילו החבר השני בא ארצה בעוד מועד, ושניהם עשו כמיטב יכלתם לייצג בכבוד את שולחיהם.

אם כי לא הספיקו שני הצירים להשמיע את דבריהם מעל במת הקונגרס כפי שעשו צירים רבים, בגלל חוסר הזמן שנוצר בשל המחלוקת החריפה שניטשה בין צירי מפא״י לצירי ארצות הברית, בה תבעו הראשונים את האחרונים לבוא ולהשתתף בהמוניהם, בזעתם, בגופם ובדמם בבנין הארץ עד שאולצו שר האוצר המנוח א. קפלן ויושב ראש הכנסת המנוח י. שפרינצק ז״ל לשכך את הרוחות על ידי שני נאומיהם הארוכים שנמשכו כארבע שעות, ועל ידי כך בוטלו נאומיהם של צירים שונים (ביניהם גם שלנו) וצומצמו אחרים, הרי בועדות השונות בהן

השתתפו נציגינו גלו פעילות והציגו את עמדותינו ודרישותינו במלואן: בועדת עלית הנוער התמרמר החבר יוסף מימון על אי הסדרים בקליטת הנער הטריפוליטני שנשלח לארץ שרק חלק ממנו נקלט בנקודות שונות של הפועל המזרחי והיתר עומד ומתנוון במחנות עולים. הוא שיבח את אופיו את טיבו של הנוער הטריפוליטני ועמד על כך שבין עלית הנוער הגדולה שעומדים לבצע בשנה הבאה, מחמישים ושתים ארצות, כהכרזת מר משה קול יו"ר מחלקת עליית הנוער, תוקצה מכסה נאותה לבני הנוער מטריפולי ולקליטתו הנכונה בנקודות דתיות למען יוכל להמשיך גם בארץ את חיי מורשת אבותיו. כן דרש בתוקף החבר מימון, כי לא ישלחו לטריפולי שליחים ממפלגות בלתי דתיות, שכן זה בנגוד לרוחם ולמסורתם של יהודים אלה, וכ"כ בנגוד לבקשתם של ראשי יהדות זו במברקם מטריפולי אל מחלקת עלית הנוער בירושלים.

בוועדה הכלכלית של הקונגרס דרש אחד החברים להקל על העולים מטריפוליטניה במיוחד בהעברת רכושם והונם, נוכח הסכנה של העצמאות העומדת להנתן לערבים בארץ לוב בשנת 1952.

מלבד זה פרסמו שני הצירים את דבריהם אשר לא הספיקו לשאת במליאת הקונגרס בעתון "הצופה".

אחרי סיורים מספר שערכו שני השליחים בכמה נקודות ישוב של יהודים מלוב, חזרו יחד לטריפולי משליחותם הנכבדה ומסרו דו"ח מלא על כל אשר ראו ועשו בתקופת שהותם בישראל.

י. מימון

תנועות הנוער בטריפולי

נוסף לארגון „בן יהודה" ואגודת מכבי שנזכרו בפרקים מיוחדים לפני זה, ונוסף לבח"ד — ברית חלוצים דתיים — של „בן־יהודה", היו קיימות בטריפולי חמש תנועות נוער חלוציות והן: תנועת הנוער „בן יהודה", נוער מכבי, תנועת הצופים, תנועת האיחוד וגדוד מגני השפה.

לכל אחת מהתנועות הנ"ל היו מאות חברים וחברות מגיל 10 ועד ל־17 שהיו מאורגנים לקבוצות המתאספות ערב ערב ובימי שבת, לפעולות ושיחות הדרכה חלוצית דתית. שיתוף פעולה מלא היה בין כל התנועות האלה.

פעולתן של התנועות הנ"ל היתה לברכה גדולה ליהדות לוב כי על ידיהן הופץ ביתר עוז רעיון העליה בקרב כל שכבות הקהלה, ואפשר לומר בודאות שכל חברי תנועות אלה ובני משפחותיהם עלו לארץ, וברובם הגדול הצטרפו לנקודות ההתישבות הדתיות.

ביום י' טבת התש"ט החליטו כל התנועות הנ"ל להתאחד לתנועה אחידה בשם „אחוד תנועות הנוער החלוציות בני עקיבא" ולהשתייך בכך אל תנועת „בני עקיבא" העולמית.

להלן נביא הצהרת ארגוני הנוער אלה ביום הצטרפם לארגון „בני עקיבא" כפי שהתפרסמה בגליון הראשון של העתון „חיינו" מיום ל' סיון תש"ט:

„ארגוני הנוער החלוצי בטריפוליטניה: נוער „בן יהודה", נוער מכבי, הצופים, תנועת האיחוד, וגדוד מגני השפה אשר כבר מיום י' טבת התש"ט החליטו להתאחד לתנועה אחידה בשם „אחוד תנועת הנוער החלוציות" ולהשתייך ע"י כך אל „הפועל המזרחי", התכנסו היום ערב ר"ח סיון תש"ט שנה ב' למדינת ישראל במועדון „בן יהודה" והכריזו להתמזג לתנועה אחת בשם „בני עקיבא" כסניף ארצי להסתדרות „בני עקיבא" העולמית שמרכזה בארץ ישראל.

„לא במקרה קם הדבר הזה, ולא שנוי שם בלבד יש בו. התאחדנו לגוף אחד מכיון שמטרה אחת, שאיפה אחת ודרך אחת משותפת לכולנו פה ולחברינו בארץ והיא דרך ההגשמה החלוצית, חיי עבודה בקיבוץ, מושתתים על יסודות התורה ושמירת מצוותיה.

„אנו רוצים להמשיך את דרכו של ר' עקיבא, דרך הנאמנות לתורה ולישראל שהיא: ארץ ישראל לעם ישראל ע"פ תורת ישראל. דרך זו נתקדשה בדורנו על ידי אנשי גוש עציון וע"י אנשי טירת צבי אשר גם בהחזיקם מחרשה בידם האחת, ידם השניה קשורה ברצועות של תפילין, וגם כשחרב פיפיות בידם לעשות בקמה בגוים ולעמוד בשער כיבוש המדינה, רוממות א־ל בגרונם. לא זה בלי זה ואף לא זה בלי זה אלא שלמות כל התורה על כל מצוותיה: מצוות שבין אדם למקום, שבין אדם לעמו, לארצו ולמדינתו.

„מהיום כל חנוכנו יהיה אחד, להוות גרעין לחיי הקבוץ הדתי של הפועל המזרחי בארץ ישראל, להיות שותפים לחובות ולזכויות של חברינו בעמק בית שאן, הגליל והנגב, לחברינו בחטיבות צבא ההגנה לישראל, לחברינו במפעלים וחברות הנוער הדתי של עליות הנוער, לחברינו בפלוגות הדתיות של גדנ"ע, אליהם

נצטרף בבואנו ארצה, אתם יחד נחיה, אתם יחד נגשים ונבנה חברה דתית עובדת במדינת ישראל החופשית והשלמה.

„נתאמץ כלנו להיות ראויים לשם שאנו נושאים ולחברות הזאת שאנו מקבלים, ויהי נועם ה' אלקינו עלינו...

„חבר! טהר את חייך בעבודה וקדשם בתורה! ה' עמכם!"

ההנהלה הארצית של בני עקיבא בלוב

בְּבָנַי בָּרָק

מוגש לתנועות הנוער ביום הצטרפותן ל„בני עקיבא".

הוֹמָה הָעִיר, מִכָּל עֵבֶר לָהּ נוֹהֲרִים
מְשׁוֹמְרוֹן, מִיהוּדָה וְגַם מֵהַגָּלִיל הָרָחוֹק.
אָצִים, חָשִׁים, שׁוֹקְקִים כִּנְחִיל דְּבוֹרִים.
יָם שֶׁל רָאשִׁים גָּדוֹל, הָמוֹן צָפוּף דָּחוּק.

יוֹם שׁוּק הַיּוֹם לָעִיר, יוֹם חֲמִישִׁי לַשָּׁבוּעַ
תַּגָּר מִצְרִי בְּקוֹלֵי קוֹלוֹת עַל סְחוֹרָתוֹ מַכְרִיז:
„סוּרוּ וְקָנוּ אֶטוּן מְשֻׁבָּח בְּשֶׁשֶׁר צָבוּעַ"
וְקוֹלוֹ מִתְעָרֵב בְּהֶמְיַת פָּרָה וּפְעִיַּת עֵז.

בְּפִנּוֹת הָרְחוֹבוֹת זָקִיפִים רוֹמָאִים בּוֹלְטִים
בְּכִידוֹנֵיהֶם הָאֲרֻכִּים עִם סֵמֶל נִשְׁרָם,
בְּמַבָּטָם הַיָּהִיר, בְּמֶעִיל הַגַּאֲוָה הָעוֹטִים
כַּיָּאוֹת לְחוֹלֵשׁ עַל גּוֹיִים, עַם גֵּאֶה וָרָם.

וּצְעִירֵי יִשְׂרָאֵל עֵת עַל יָדָם יַעֲבֹרוּ,
יִשְׁתַּחֲווּ לְמוּלָם עִם שְׁנַיִם חוֹרְקוֹת.
„קָרוֹב יוֹמְכֶם, הַטְּמֵאִים, גּוּרוּ לָכֶם גּוּרוּ!"
כֹּה יִלְחֲשׁוּ בֵּינֵיהֶם וְעֵינֵיהֶם מַבְרִיקוֹת.

בֵּין הֲמוֹן הָרוֹכְלִים זָקֵן אֶחָד צָנוּעַ
מוֹכֵר מַצָּשֶׂה סְדָקִית, זָקֵנוֹ עַל פִּי מִדּוֹתָיו יוֹרֵד.
יוֹשֵׁב בְּפִנָּה חֲבוּיָה אַךְ לַכֹּל הוּא יָדוּעַ
בְּמִצְחוֹ הַמְקֻמָּט וְהָרָם, בְּעֵינָיו הַבּוֹעֲרוֹת כְּלַפִּיד.

וּלְכָל צָעִיר עוֹבֵר וָשָׁב, לְכָל אִישׁ אֲלָיו קָרַב,
יִלְחַשׁ הַזָּקֵן כְּאִלּוּ לְעַצְמוֹ הוּא מְמַלֵּל:
„בְּבֵית אֶלְעָזָר בֵּן זְבוּלָן, שָׁם תְּהִי הָעֶרֶב
עֵת תִּשְׁקַע הַשֶּׁמֶשׁ, חֹשֶׁךְ יְכַסֶּה תֵּבֵל"

וּבְבֵית אֶלְעָזָר, שָׁם בְּמַעֲבֵה הַיַּעַר,
נֶקְהֲלוּ וּבָאוּ רַבִּים אֶל הַמְּסִבָּה.
מְיֻחָלִים בִּירֵאַת הַכָּבוֹד וְנַפְשָׁם תִּלְהַט סַעַר
אֶל מוֹצָא פִּי הַזָּקֵן הוּא רַבִּי עֲקִיבָא.

וּבֵינֵיהֶם עֻלַּם חָסוֹן וְרַחַב כְּתֵפַיִם
פְּנֵי אַרְיֵה פָּנָיו, מְזָרוֹת אֵימָה עֵינָיו.
יָדָיו כְּמָטִילֵי בַרְזֶל, כְּעַמּוּדֵי שַׁיִשׁ הָרַגְלַיִם.
קֶשֶׁת גִּבּוֹרִים בְּיָדוֹ וְחֶרֶב צְמוּדָה אֶל מָתְנָיו.

„שְׁמָעוּנִי אַחַי וְעַמִּי" — הַיָּשִׁישׁ בָּרָטָט פָּתַח,
אִישׁ אִישׁ מִכֶּם יוֹדֵעַ עֶרֶךְ הַשָּׁעָה וְחָמְרָה.
נָרִים נַס הַמֶּרֶד וּבְשֵׁם אֱלֹקֵינוּ נִבְטַח,
מִלְחֶמֶת לְדֶשׁ לָנוּ — הַדֶּגֶל לָנוּ קָרָא.

אִי נָקִי, כֻּלָּנוּ כְּאֶחָד זָקֵן וָעֶלֶם
יֵצֵא חָתָן מֵחַדְרוֹ מֻחֲפָּתָה כַּלָּה!
יַעֲזֹב נָא אִכָּר מַחֲרֵשְׁתּוֹ בַּתֶּלֶם
נִגְדַּע זְרוֹעַ עָרִיץ נִשְׁבֹּר אֶת עֻלָּה.

שַׁוְעַת עַמֵּנוּ גְּבָרָה, לַמְּרוֹמִים עָלְתָה
קָם מוֹשִׁיעַ לָנוּ מִיַּעֲקֹב דָּרַךְ כּוֹכָב.
חֶרֶב אֱלֹקִים בְּיָדוֹ בָּהּ נִשְׁבֹּר עֻוָּלָתָה
הוּא מוֹשִׁיעֵנוּ מְשִׁיחֵנוּ — שִׁמְעוֹן בֶּן כּוֹכָב.

צָעִיר אָמָנָם הָאִישׁ אַךְ טַעַם זְקֵנִים טָעַמּוּ.
אֶתְפּוֹס רֶסֶן סוּסוֹ, אִהְיֶה לוֹ לְכֵלִים נוֹשֵׂא.
אֵשׁ קֹדֶשׁ בּוֹ בּוֹעֶרֶת מְקַנֵּא קִנְאַת עַמּוֹ
לֹא יָשִׁיב חֶרֶב לְתַעְרָהּ עַד יִתֵּן לְמִשְׁפָּה שׁוֹסָהּ!

וּבְכֵן אַחַי יִהְיֶה נָא לְכֻלָּנוּ בָּרוּר:
בְּיוֹם תִּשְׁעָה לְחֹדֶשׁ אָב הַמֻּרָד מַתְחִיל.
יוֹם בּוֹ צָפוּנָה חַשָּׁאת הַצָּר עָוֹנוֹ צָרוּר
בּוֹ יִמְעַד יִכְרַע בָּרָךְ, יֹאחֲזֵהוּ חִיל.

כֹּה דִּבֶּר רַבִּי עֲקִיבָא וּמִפִּיו יֵז קֶצֶף
אֵשׁ קֹדֶשׁ לְשׁוֹנוֹ, חוֹצְבוֹת לָהָבָה מְדַבְּרוֹתָיו.
יָדָיו בַּחֲרוֹן מְמַשְׁמְשׁוֹת בְּזָקָן הַכֶּסֶף,
עֵינָיו זוֹרְקוֹת רְסִיסֵי אֵשׁ מִתַּחַת לְגַבּוֹתָיו.

וּפִתְאוֹם נִשְׁתַּתֵּק הַיְשִׁישׁ, בְּהֵרָהוּרִים שָׂקַע,
אֶת פָּנָיו בְּמְאוֹרַת הָאֵרָה שְׁכִינַת אֱלֹקִים.
וּשְׂפָתָיו דוֹבְבוּ דָּבָר בְּקִשְׁי נִשְׁמַע
וְכָל הַמְסֻבִּים מַאֲזִינִים, מַחֲרִישִׁים מִתְפַּלְּאִים:

„עוֹד יָבֹא יוֹם" אָמַר הַזָּקֵן בְּמִתְלַחֵשׁ —
וְהַיּוֹם לֹא קָרוֹב, רָחוֹק רָחוֹק אֲשׁוּרֵנוּ.
עֵת תְּשׁוּעַת עוֹלָם הָאֱלֹקִים לְעַמּוֹ יָחִישׁ
וְכִימֵי צֵאתוֹ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם נִפְלָאוֹת יַרְאֵנוּ

אָז דּוֹר חָדָשׁ יָקוּם, גְּאֻלָּה שְׁלֵמָה יִרְאֶה,
בִּימִינוֹ סֵפֶר תּוֹרָה וְחֶרֶב בִּשְׂמֹאלוֹ יִתְפּוֹס.
אֶל אַרְצוֹ לְחִיוֹת לְבָנוֹת עַל כְּנַף נֶשֶׁר יְדֶאֶה,
מֵאֶרֶץ לוּב בְּאַפְרִיקָא וְעַד אֶרֶץ קוֹלוֹמְבּוֹס.

וְכָל רוֹאֵיהֶם יְהַלְלוּם: אַשְׁרֵי הַדּוֹר שְׁזָכָה
לִרְאוֹת בְּנָחָמָה צַעַד הַמָּשִׁיחַ כִּי בָא.
לָעַד תִּבָּרֵךְ נֹעַר, לָעַד אִמָּתְךְ בְּרוּכָה,
יְהִי ד" עִמָּכֶם, אַשְׁרֵיכֶם בְּנֵי עֲקִיבָא!

פ. זוארץ

טריפולי, שבט התש"ט.

החינוך העברי בטריפולי

רבות היו הקהילות המפורסמות בגולת צפון אפריקה, וביניהן תפסה מקום נכבד קהלת טריפולי כעיר ואם בישראל. בניה יכלו להתגאות בבתי הכנסת הרבים שהמו מרוב מתפללים ובשמירתם הקפדנית על כשרות ועל קדושת השבת. לא היה מראה יותר יפה מטיול בשבת במרכז העיר לאורך השורות הארוכות של חנויות היהודים הסגורות כולן בלי פורץ גדר. אכן היתה זאת קהלה יהודית למופת.

למבקר מארץ ישראל היתה צפויה עוד הפתעה מיוחדת: טריפולי היתה גם עיר עברית, פשוטה כמשמעה. מעטים היו הצעירים שלא ידעו לדבר לפחות כמה מלים בעברית ומכל צד אפשר היה לשמוע את צלילי שפתנו. היתה זאת זכותם של חלוצי השפה העברית עוד לפני עשרות בשנים שהפיצו שפת עבר בין יהודי לוב אשר לבותיהם תמיד פנו לציון. לפני מלחמת העולם השניה למדו רוב ילדי ישראל בטריפולי בבתי הספר האיטלקיים הממשלתיים בתוספת „שיעורי דת". לעומתם למדו אחרים עוד כמה שעות בכל יום בתלמוד התורה („דאר סרוסי"). בשנות המלחמה סבלה העיר טריפולי רבות מהפצצות מהאויר ומהפגזות מהים. רוב תושביה עזבוה ומוסדות החינוך נסגרו. אלפי ילדים נשארו ללא לימודים וכמובן נסגרו גם המוסדות להכשרת מורים.

עם כניסת צבאות האנגלים באו מאות חיילי הפלוגות העבריות מארץ ישראל והם, בשיתוף חברי „בן־יהודה", יסדו והקימו בית־ספר עברי שלם לילדי ישראל בגולת לוב. הם ארגנו קורסים למורים ונמצאו צעירים וצעירות מבני המקום אשר הכשירו את עצמם להוראה. כאשר נאלצו החיילים לעזוב, המשיכו הם לבד את המלאכה וכך קם בית הספר העברי הגדול אשר במרוצת הזמן הוציא אלפי תלמידים.

בתום המלחמה ירדה מהלומה כבדה על ראש יהודי לוב. בפוגרום הגדול

סיום קורס מדריכי תנועות הנוער בטריפולי.
יושבים במרכז (משמאל לימין): הר' פ. זוארץ, מר ב. דובדבני, מר יונה כהן, שליח הסוה"י — מנהל הקורס וד"ר מ. ורדי

רצחו הערבים מאות יהודים (הי"ד). אלפים התרוששו בין לילה ונשארו ללא מקור פרנסה. רבים שאלו את עצמם איזה עתיד צפוי לילדיהם בגולת לוב עקובת הדם. טבעי הדבר שגדלו הגעגועים לציון. היו אלה סוף שנות המנדט הבריטי בארץ ישראל. העליה נפסקה לחלוטין, לא נראו כל סיכויים להעלאתם של יהודי לוב. אך בלב היהודי הפשוט איתנה היתה האמונה בעזרת השם כי קרובה, ובגאולתם שסופה לבוא. ואם עדיין סגורים השערים — גם שערי היציאה מלוב ושערי הכניסה לארץ — אפשר לפחות להתכונן לעליה, ואת ההכנה הטובה ביותר ראו במתן חינוך עברי שלם לבניהם. אלפים דפקו על פתח בית המדרש, ומורים כמעט ולא היו. קומץ צעירים וצעירות עשו אז מאמץ נועז. הם לימדו במשך כל היום — כיתה אחת במשמרת ראשונה בבוקר וכיתה שניה במשמרת שניה אחרי הצהרים — ואחרי הוראה של 8 שעות בכיתות של 40 עד 50 ילד למדו בעצמם עוד כמה שעות בערב בסמינר המורים העברי שנפתח ע"י הקהלה העברית בשיתוף עם "אוצר התורה", "הג'וינט", והמרכז העולמי של "המזרחי".

התנאים היו קשים ביותר. המשכורת היתה זעומה, רוב חדרי הלימוד היו אפלים וצרים. חסרו ספרי לימוד ומכשירי כתיבה, הגויים הטילו את פחדם על הרחוב היהודי. השלטון הצבאי האנגלי הביט בעין רעה על גידולו המהיר של החינוך העברי ומסר את הבנינים היפים ביותר לערבים. בקרב ציבור "המשכילים" במקום לעגו למורים העברים, טענו שהם חסרי השכלה, חסרי נסיון, שקיבלו על עצמם תפקיד שאין ביכלתם למלא. בחוגי השלטון נתנו עצות "ידידותיות" לוותר על החינוך העברי "הבדלני" שעלול לעורר את שנאת הערבים. מוטב להתבולל וחלילה חלילה לא להבליט כל זיקה לציון וארץ ישראל. גם בין ראשי הקהלה היו כמה מתנגדים אשר פחדו מפני תגובת השכנים. בארץ החמיר אז והחריף מאבק הישוב לעצמאות והדיו נשמעו היטב בכל ארצות ערב. אפשר איפוא להבין את פחדם של "מנהיגים" יהודים שראו עדיין את כל עתידם בגולה.

ובכל זאת התקדם החינוך העברי בצעדי ענק. כאלפיים תלמידים למדו

מר אורבך בחברת מורי ביה"ס העברי בטריפולי

המורים והתלמידים בישיבת „נוה שלום"

בבית הספר העברי בטריפולי בלבד. מאות רבות למדו בתלמוד התורה, אשר בו כל ההוראה היתה על טהרת העברית, נוסף ללימודיהם בבית הספר הלועזי, ועוד כאלפיים למדו לפחות כמה שעות עברית בשבוע במסגרת בית הספר האיטלקי. ביזמת הרב הראשי רבי שלמה ילוז פתח „אוצר התורה" את ישיבת „נוה שלום" ובחוצות טריפולי אפשר היה לשמוע את התלמידים מתווכחים בעברית צחה על הוויות אביי ורבא.

גם בערי השדה נפתחו מוסדות עבריים לפי מתכונת ארצישראלית: בעמרון, בזליתן, בזוארה, בזאויה ועוד. בכומס — מקום כהונתו של חבר הכנסת הרב פריג'ה זוארץ — למדו מאות ילדים לא רק קריאה וכתיבה וחשבון בעברית אלא גם תורה עם רש"י וגמרא. בשביל רבים היתה זאת מהפכה חינוכית גדולה. במשך דורות הצטמצם לימוד הבנים „בפרשת השבוע"; הבנות כמובן לא למדו כלל. כעת התחילו לנשב רוחות חדשות ומרעננות מארץ ישראל. הילדים נשקו ברעדה את התמונות מהארץ, בחרדת קודש למדו את שפת האבות כדי להיות ראויים לעליה, ובדאגה עקבו אחרי המאורעות והקרבות בארץ.

נמנעתי בכוונה מהזכרת שמות, כי רבים היו העושים במלאכת הקודש, ולכולם חלק בפלא הגדול של חינוך עברי לעדה שלימה בגולה רחוקה. והיה שכר לפעולתם: מעטים בין שבטי ישראל המתקבצים בארצנו הגיעו לקליטה רוחנית ולהתמזגות כה מהירה כמו עולי טריפוליטניה. עליה זאת הביאה אתה אלפי דוברי עברית רהוטה ועשרות מורים טובים אשר רובם ממשיכים גם היום לשמש בקודש במסגרת החינוך הממלכתי־הדתי, ושבט זה יודע לשמור בגאוה על אמונתו ועל נאמנותו למסורת אבותיו.

שמואל אויערבך, (כפר הרא"ה)

מר שמואל אויערבך המשמש כיום מנהל ביה"ס הממ"ד בכפר הרואה, שימש בשנת תש"ח כמנהל בתי הספר העבריים בטריפולי וריכז שם סמינר למורים.

שמעון לוזון

בית הספר העברי

חלומם של מיסדי ביה"ס „התקוה" *) היה להקים בי"ס עברי אינטגראלי לבנים וגם לבנות.

משימה זו נתקלה בקשיים רבים והתנגדות חריפה מצד גורמים שונים ועד פרוץ המלחמה, בשנת 1939, לא עלה בידי הבחורים הנ"ל להוציא את תכניתם לפועל, על אף מאבקם המתמיד ומלחמתם ללא לאות למען רעיונם.

עם שחרור העיר טריפולי ע"י צבאות בנות הברית ובואם של חיילי הבריגדה העברית נתגלו אפיקים חדשים שהפיחו עוז ואומץ בלב בחורינו אשר אחדים מהם גם שולבו לועדת החנוך של הקהלה העברית במקום, והזדמנות זו פתחה לפניהם את הדרך לחדש את תביעתם לפתיחת בי"ס עברי ולהשיג את הסכמת האחראים בדבר. בית הספר נפתח בתוך תסבוכת של קשיים וחתחתים, אך תוצאותיו לא הכזיבו.

בעזרתם הכנה והחשובה של אחינו במדים, עברנו את כל חבלי הלידה ובתחילת שנה"ל תש"ד ראו יהודי טריפולי בפעם הראשונה בחייהם את בית הספר העברי, לבנים ובנות, וע"פי שיטת הלימודים החדשה.

אגף אחד מבנין ביה"ס האיטלקי בעבר שכלל 8 כתות (ללא דלתות וחלונות, ברהוט דל, משום שהכול נשדד בשעה שהעיר היתה בין מלכא ומלכא) הועמד לרשות ביה"ס החדש מצד כוחות הכבוש.

בה בשעה שנפתח הרשום לכתה א', עדיין ישבו מספר נערים ונערות ולמדו רוב שעות היממה בבתים פרטיים בהדרכת אחינו החיילים, כדי להיות

תלמידים מול שערי ביה"ס העברי בעיר החדשה בטריפולי

*) ראה המאמר על בן יהודה.

מוכשרים ללמד בכתה א׳ לפי השטה הגלובלית, שטה שעד כה לא נודעה בכלל בעירנו אפילו בלמוד הלועזי.

המשימה לא היתה מן הקלות ולא מעטים היו ההורים שלגלגו על פעילי הרשום לביה״ס החדש, נדמה היה כי מעטים מאוד יהיו מוכנים לוותר על למודים בבית־הספר הממשלתי ולמסור את בניהם כשפני נסיון בידיהם של צעירים בלתי מנוסים.

אך תוצאות הרישום הוכיחו שאכן היו גם משוגעים לדבר ולא פחות מ־400 ילד נרשמו לכתה א׳ (מספר הנרשמים לביה״ס הממשלתי באותה שנה היה פחות מ־200).

בחודש ספטמבר 1943 נפתחו כאמור לראשונה 11 כתות א׳, מורכבות מילדים מגילים שונים (בעקבות סגירת בתיה״ס בתקופת המלחמה) 10 צעירות וצעיר אחד היו המורים הראשונים ועל כותב טורים אלה הוטל התפקיד של מרכז.

אין לשכח כי התמסרותם של הצעירים הנ״ל להוראה, היה בה מעין התנדבות ממש, משום שהתקופה היתה תקופת „גריפת ההון ללא עמל״ כשטריפולי שמשה עיר מעבר לצבא בנות הברית המנצח ומאידך לא היתה הבטחה מלאה לתשלום משכורות המורים מצד הקהלה.

לא קל היה כמו כן לרכז מוסד שחסרו בו אפילו התנאים המינימליים וממשלת המעבר עדיין לא התבססה כראוי במקום; אך דבר אחד לא חסר לצעירינו אלה והוא, הרצון להשיג את המטרה ויהי מה.

הבקורת הקטלנית שהשמיעו נגדנו אחדים מן הקהל בחודשים הראשונים ובפרט אלה שלא תפשו עדיין את טיבה של השטה החדשה, הלנת השכר והזלזול בהערכת עבודתנו, מצד אחדים מראשי הקהל, כל זה לא הצליח להפיל את רוחנו כי גם מאחורינו עמדו כוחות נסתרים שעודדונו והלהיבונו להמשיך בפעולתנו וסוף הכבוד לבוא. יבורכו אלה אשר במשך חודשים רבים שלמו מכיסם בסתר את משכורת המורים אשר הולנה מצד הגורמים האחראים.

כחודשיים לאחר פתיחת ביה״ס, נתקיים הכנס הראשון של המחנכים בערי לוב. בכנס זה השתתפו גם מורי ת״ת ומורים מערי השדה. המורים מצאו בכנס זה ספוק רב כי בו הוחלפו דעות ונמצא פתרון לרוב בעיות החנוך שעמדו בפניהם.

זכורני שכשהוטל עלי לדבר על שטת הלמודים החדשה — השטה הגלובלית, ולחוות דעתי ע״כ לא הייתי יכול לעבור בשתיקה על רגשי אכזבה שהיו בלב חלק מהמחנכים. אמנם היינו מאמינים בהצלחה כדרכו של כל לוחם למען רעיון מסוים, אך הבקורת היתה למעלה מכוחותינו.

סרג/מיור י. ז. שעמד ודבר אחרי באותה האספה, הפיח בנו רוח חדשה, רוח בטחון ותקוה להצלחה מלאה ואכן תקוה זו נתגשמה.

סיכום השנה הראשונה היה בו כדי לשכנע במדה מספקת גם את מתנגדיו החריפים של ביה״ס העברי ולסתור את טענותיהם נגד השיטה החדשה.

בשנה השניה נרשמו עוד 400 תלמידים חדשים וגם צעירים אחרים הצטרפו לדגל ההוראה. בית הספר העברי הפך לעובדה קיימת.

בעיות חדשות התעוררו בשנה השלישית של ביה״ס מחוסר ספרי לימוד: חשבון, מולדת וכיו״ב. ספרים אלה לא היו בנמצא ורק טפסים אחדים שמשו לנו להכנת תכניות לכל השנה.

ההרוחה באה בשנה הרביעית כשהגיעו אלינו המדריכים הדגולים הרב ד"ר מ. אוערבך שליט"א ובנו מר שמואל.

ביה"ס קבל אז מפנה חשוב ומספר תלמידיו עלה על 2000 מהם כ־200 בסניף של העיר החדשה, ע"פ דרישת ההורים הוחל בלמוד השפה האיטלקית שעות מספר בכתה ה' כמו שביה"ס האיטלקי התחייב ללמד השפה העברית לתלמידיו היהודים מספר שעות בשבוע.

ביה"ס כאמור הלך וגדל משנה לשנה, בנינים חדשים נוספו לו ורהוט חדש הוכנס לתוכו ורק בשנה השישית לחייו כשהגיעה הבשורה על הקמת מדינת ישראל החל מתפורר. מורים ומורות העפילו בחשכה לארץ תקותם ולמחרת נפקד מקומם ולא נמצא להם מחליף; אך גם ימיה של אנדרלמוסיה זו היו קצרים כי כעבור חודשים אחדים נפתחו שערי הארץ ואלפי תלמידינו השיגו את מוריהם והיום הם נמצאים ברחבי הארץ ממטולה ועד אילת, מי על שלחן הלימודים במוסדות הגבוהים, מי על כסא ההוראה, מי בצה"ל, מי בסדנא, מי בהתישבות ומי בחרושת וכולם יחד בונים בשמחה את מולדתם המחודשת.

צוריאל שקד

החינוך העברי־לאומי בערי השדה

כומס

בעיירה היפה והנקיה כומס, השוכנת על חוף הים התיכון, החלה תחיית השפה העברית והפעולה הציונית עם בואו לשרת בקודש של הר׳ פריג׳א זוארץ נ״י (כיום חבר הכנסת מטעם המפלגה הדתית לאומית). בשנת תפר״ח—1928 נתמנה הרב זוארץ על ידי הרבנות הראשית בטריפולי לתפקיד רב ומנהל בית הספר העברי בכומס, בהיותו כבן 20 ובתפקידו זה שימש באמונה עד ליום עליתו ארצה יחד עם כל בני קהלתו בשנת 1949.

את מיטב שנות נעוריו הקדיש מורנו לחינוך ילדי ישראל ולשירות הקהלה בעבודה מאומצת ומפרכת, בלי להתחשב עם שעות העבודה אשר לרוב נמשכו עד שעה מאוחרת בלילה.

בתקופה מבורכת זו טופח וגדל בכומס דור שלם, דור מלא תורה ודרך ארץ דור חדור אהבה לוהטת, לעם ולמולדת.

זוכר אני היטב את התלבטויותינו אז מחוסר מלונים וספרי לימוד עבריים לחפש מונחים וביטויים לשוניים חדשים ממקורות ראשונים: תנ״ך, תלמוד ועוד ע״מ לשימם בפינו אנו תלמידי הרב זוארץ, אשר מצותו היתה חזקה עלינו לדבר בכל מקום אך ורק עברית, ולוא גם בשגיאות ושיבושים, העיקר לא להזדקק ללע״ז. דומני שלא אטעה אם אומר שאנו ילדי ישראל בכומס, היינו הראשונים בכל ארץ לוב שדיברנו, שחקנו, התוכחנו ורבנו בשפה העברית.

הוסיפו נופך לחינוך העברי במקום, השירים שחיבר מורנו עם מנגינות ערבות וספוגי ערגה למולדת ולשפת עבר, אותם שרנו בכל מאורע שמח, בחגיגות ובטיולים, במסיבות בר מצוה וברית מילה וכיו״ב. דבר זה נתקבל ברצון מצד מקהלות מקומיות אשר נהגו לשיר בשמחות שירי חול תפלים בשפה הערבית המדוברת.

הר׳ זוארץ חיבר גם מחזות רבים על נושאים תנכיים לאומיים וחינוכיים שהועלו על הבמה בהנהלתו ובבימויו מצד תלמידיו ותלמידותיו, בהזדמנויות שונות, לשמחתם והתפעלותם של אנשי הקהלה, ולפעמים נכחו גם אורחים מאנשי הרשות המקומית ונכבדי העדות.

מאמין אנכי כי חלק רב יש לשירים ולמחזות הללו בטיפוח רגשי הלאומיות הנאמנה והצרופה שהתברכנו בה אנחנו תלמידיו ובני קהלתו, ואשר יש לנו להתפאר בה. תעיד ע״כ העובדה שמכל תלמידיו, וקרוב לודאי מכל בני קהלתו, אין אחד שלא השתלב בנקל בחיי המדינה וכל אחד מצא את מקומו הנכון, מי בהוראה, מי בפקידות ומי בתעשיה ובחקלאות. קשה לשמוע מפי אחד מבני כומס תלונות או טענות על המדינה כי כולם מרגישים שחלק להם בעיצוב המדינה היקרה שהיא עצם מעצמנו וחלק מרוח אפינו, וכדברי מורנו בשירו: „ציון אמא תקותה בנו״... ומה יתלונן אדם חי על אמו יולדתו אם דלה היא או עתירת נכסים, דלת מראה או יפת תואר? ואם כבר אנו מדברים על אהבת הארץ וההתערות בה, הרי עלי לציין שגאותנו ע״כ שאין לזקוף לחובתה של העדה הטריפוליטאנית כולה אף מקרה אחד של ירידה מהארץ.

בעיירה כומס יסד הר׳ זוארץ מועדון לנוער, כסניף לארגון הציוני „בן־יהודה״, מועדון בו אורגנו: שיעורים לעברית למבוגרים, פעולות נוער, שיחות

חלוציות וכיו"ב — כל הפעולות הנעשות במרכז „בן יהודה" בטריפולי ללא יוצא מהכלל. כדאי להזכיר שבכומס כמו בטריפולי התפשט המנהג לשלוח לבעלי השמחות מתנות לטובת הקהק"ל כגון: רשימה בספר הילד, ספר בר מצוה, ספר המשפחה, נטיעות עצים וכיו"ב. כמו"כ נהוג לתרום לקהק"ל בעליות לס"ת בחגים והזדמנויות שמחה, ומתנות אלה נתקבלו ברצון ובהערכה מאת בעלי השמחה יותר מכל מתנה אחרת.

מסלאתה

בשנת תרצ"ט—1939 נשלחתי ע"י מורי הרב זוארץ לשמש בקהלה זו כרב וכמורה בביה"ס, גם אני נסיתי את כוחי בהרמת קרן השפה העברית בין תלמידי ביה"ס והנוער והחדרת הרעיון הציוני בין בני הקהלה; אך בעיקר שמתי פני לשינוי שיטת החינוך הנושנה בביה"ס שם. עד בואי למדו התלמידים פרשת השבוע וההפטרה בלבד בתרגום ערבי מילולי. ראשית דרכי היתה בכן לבער את נגע הלע"ז מכתלי ביה"ס והנהגת הלימוד עברית בעברית עם הבנת תוכן הכתוב ופירושו. המשימה לא היתה קלה כי קמו לי מערערים שטענו שיש בזה משום ביטול „מסורת" כביכול, ולא נחו מזעפם עד שנוכחו, אחר תקופה קצרה, במבחן מוצלח של תלמידים שנערך לפניהם, בתורה וגמרא, לפי השיטה החדשה ובלי תרגום לערבית, לשביעת רצונם המלאה.

בעקבות המצב הכלכלי הירוד סבלתי מאוד במסלאתה מחוסר ספרים ומכשירי לימוד, אפילו שולחנות לכתיבה ולוח, לא היו בזמן הראשון. לא אשכח לעולם איך למדו תורה תלמידי היקרים, בחשק רב כשהם צפופים מסביבי ומסתכלים, שלושה עד ארבעה מתוך ספר „שולחן ערוך" אחד או גמרא בלויה אחת. זוכרה לי ולהם אלקי לטובה!

יש לציין כי מורה בכפר בלוב, עליו לשמש, נוסף לעבודתו בהוראה, גם כרב הקהלה, שו"ב (רצוי גם מוהל), חזן, מספיד ושופט שלום בין אדם לחברו ובמיוחד בין איש לאשתו. כל התפקידים האלה הוטלו עלי במלואם ואותם מלאתי כמיטב כוחותי עם עוד מורה יחיד מצעירי המקום, גם הוא מתלמידיו של המורה זוארץ, ר' רחמים לגטיוי נ"י, כיום שו"ב במושב דלתון שבגליל.

בשנת 1941 נעצר פתאום מורנו הרב זוארץ ונסגר במהנה ריכוז של הפאשיסטים למשך שנתיים וכך נשארנו כצאן בלי רועה ומדריך. אסון זה אילץ אותנו להצניע לכת בפעולתנו החינוכית־ציונית אשר הצטמצמה מאז בכתלי ביה"ס בלבד וגם עצם הדיבור בשפה העברית היה בחזקת סכנה.

וכאילו לא די בכך, הוכתה קהלת מסללאתה בעוד מכה נצחת: באותו פרק זמן נחטפה נערה יהודיה אחת מקהלתנו ע"י צעיר ערבי מפקידי העיריה. באותו יום עצמו הוחזרה הנערה בהתערבות המשטרה והופקדה בביתו של יו"ר הקהלה מר מרדכי ביבי שאכיר. חשבנו שהענין חוסל בכך; אך עם חשכה התפרצו פתאום מתפרעים ערבים ברחובותינו, רגמו בתינו באבנים, היכו עד זוב דם כל יהודי שפגשו בדרכם, וביחוד התגודדו כל הלילה מול ביתו של יו"ר הקהלה ומול ביתי על שהיינו מעורבים ואחראים בהחזרת הנערה הנחטפת, ועם שחר כילו המתפרעים את חמתם בבית הכנסת היחיד שלנו ששמש גם כבי"ס ושרפוהו עד היסוד על כל ספרי התורה שהיו בו, ספרי הקודש, ספרייתי הפרטית, וכל ספרי הלימוד שהיו ברשותנו. וכך נשארנו בלי מקום לבי"ס.

שנתיים רצופות למדנו בחדרים שכורים צרים ואפלים כשהתלמידים יושבים על מחצלאות על הרצפה ולפניהם ארגזים רעועים ששמשו להם במקום שולחנות כתיבה.

עם כבוש הארץ בידי האנגלים, בשנת 1943, שוחרר מורנו ממעצרו ורווח לנו. מיד בהתמנות המושל הצבאי הראשון בעירה פניתי אליו בבקשה לדאוג למקום בשביל ביה"ס העברי והוא נאות לבקשתי ונתן לרשותנו תחילה אחד מבתי הפקידים האיטלקיים שנעזבו על ידם וגם סיפק לנו ריהוט מתאים ואח"כ העביר אותנו לבנין ביה"ס הממשלתי.

זליתן

ב־1943 נקראתי ע"י רבי הי"ו לשרת בעיירה זליתן, כאן מצאתי כר נרחב יותר לפעולתי בשדה החינוך. פה נמצאו אנשים בעלי יוזמה ורצון לקדמה, והעיקר... — אמצעים כספיים. מיד עם בואי העברתי את ביה"ס מביה"כ לבנין נפרד, זה היה בנין השייך לקהלה אשר עמד ריק במשך כל ימות השנה ורק בל"ג בעומר התארחו בו מבקרים מטריפולי ומערי לוב אחרות שבאו לחוג את החג בביה"כ „אבו שאיף". עליה לרגל זו שמשה גם מקור לא אכזב לקופת הקהלה בזליתן ועל כן יכולתי לרהט יפה את ביה"ס החדש, לספק חמרי כתיבה לתלמידים הנזקקים וגם להזמין ספרי לימוד מארץ ישראל. ברצוני לציין כאן שבשטח זה סייעה לנו לא מעט „הברית עברית עולמית" שאתה הייתי בקשר מכתבים מתמיד, על ידה העברתי הזמנות הספרים וגם קיבלתי ממנה חוברות, עתונים וספרים לרוב בתורת מתנה. כל התנאים הנוחים הללו אפשרו לי לעבוד לפי שיטה מתוכננת, הכנסתי מקצועות עבריים וכלליים נוסף ללמוד התורה שהונהג עד כה. חידוש אחר הכנסתי בחיי קהלה זו בצרפי ללמוד היהדות והשפה העברית את הבנות אשר עד כה לא ידעו אות אחת בעברית. לימוד הבנות התקיים בערבים מחוסר כוחות הוראה ובכ"ז הצליחו באופן יוצא מהכלל. תלמידינו היו מתכתבים עם תלמידי בתיה"ס בארץ ודבר זה תרם תרומה נכבדה להתקדמותם הן בידיעת השפה והן בהכרת המולדת.

גם בזליתן נפתח מועדון „בן יהודה", שבו רוכזו כל הפעולות להפצת השפה והרעיון הציוני בין הנוער ובין המבוגרים, דבר שחולל מהפכה בחיי קהלה זו והגביר את השאיפה לעליה למולדת. בהתגבר העבודה באה לעזרתי רעיתי אסתר שהיתה מורה בביה"ס העברי בטריפולי ולמדה בסמינר שאורגן ע"י השליחים שהגיעו לטריפולי עם המחנה השמיני, כמו כן עזרו לי בעבודה אחד מתלמידי שלמה לגאלי נ"י, כעת מורה בשבות עם וצעירה מקומית בשם כמונה חכמון. נוסף ללימודים ארגנו להקה דרמטית אשר הציגה בהצלחה רבה מחזות תנכיים ומחזות מחיי הארץ כגון: יעקב ועשו, שאול ודוד, בת יפתח, החלוץ הקטן ועוד. בין המוזמנים להצגות אלו היו גם ראשי העיר ונכבדיה, ערבים ואנגלים וכולם הביעו את התפעלותם הגדולה מאומנות השחקנים ומהביום המוצלח. גם אחרי מאורעות שנת 1945 לא נפסקה פעולתנו התרבותית ציונית אם כי ביתר צנעא ובלי שיתוף גורמים מבחוץ.

ברצוני לציין כאן כי אנו מורי לוב לא טעמנו מעולם טעמו של חופש שנתי, להיפך, בחדשי הקיץ החמים כובדת עלינו העבודה עקב סגירת בתי הספר הממשלתיים ומשום כך עלינו ללמד את כל התלמידים במשך כל שעות היום

ואילו בשאר החודשים ביקור התלמידים מתחלק, חצי היום בביה"ס הממשלתי וחציו בבית ספרנו.

בשורת קום המדינה נתקבלה בזליתן כבכל ערי לוב בצהלת שמחה שאין כמוה, ההתכוננות לקראת העליה הנכספת החלה בחומר וברוח, מבלי לחכות למשהו רשמי התחילו יהודינו לחסל את נכסיהם דניידי ודלא ניידי בלא מחיר ורבים נשארו על מזוודותיהם בצפיה ליום המקווה, יום העליה לארץ, ותקוה זו לא אחרה להתגשם. כעבור חודשים מספר נפתחו שערי הארץ ויהודי זליתן היו בין הראשונים שנרשמו לעליה, עלו בנעריהם וזקניהם והתארגנו לגוף חלוצי מלוכד במושב „זיתן" שע"י לוד *).

גם אנשי מסללאתה יסדו מושב ע"י רמלה וקראו לו בשם „אחיסמך". לזכותם של שני מושבים אלה יש לציין שלמרות שאינם שייכים לתנועה דתית הנם מחזיקים במסורת כמאז ומעולם, גם כאשר הרגישו שביה"ס שלהם עומד בפיקוח חילוני, לא נזקקו לשכנוע כלשהו כדי לחתום על פיטיציה למשרד החינוך וביה"ס נהפך מיד לממלכתי דתי עם מחנכים דתיים ופיקוח דתי טהור.

במושב „דלתון" של הפוה"מ מאורגנים רבים מתושבי הכפר מסללאתה וחלק ניכר מאנשי כומס מאורגן ב„שדה עוזיהו". על אלה ועל אחרים תבוא רשימה מיוחדת בספר זה.

רבים הם המושבים שהוקמו ע"י אחינו בני לוב וכל מי שיבקר בהם ימלא לבו גיל ושמחה למראה הדור החדש הקם לתחיה, דור איכרים טבעי המעורה באמא אדמה, דור בריא בגופו ובנפשו לתפארתנו ולתפארת כל ישראל.

לפני סגירת מאמרי זה עלי לציין כי גם בכל שאר ערי השדה בלוב היו קיימים בתי ספר עבריים ות"ת, ששקדו על לימוד התורה והשפה העברית, וכ"כ סניפי „בן־יהודה" שטפלו בחינוך הנוער.

*) על מקורו של השם „זיתן" ראה בפרק „עולי לוב בהתישבות".

כתבי עת עבריים בלוב

עד לכבוש לוב בידי האיטלקים בשנת 1911 לא היה קיים עתון יהודי בטריפולי. הדבר לא היה בגדר האפשרות מחוסר בתי דפוס יהודיים במקום. ידוע לנו אמנם על עתון אחד בשם „אלדרדניל" שהיה מופיע בימי הטורקים, עתון שעסק בעיקר בשאלות מקומיות עם מדור לספורים ושעשועים, אך כנראה שעתון זה לא האריך ימים ותפוצתו היתה מוגבלת מאוד. גם לאחר הכבוש האיטלקי לא ראו יהודי לוב צורך בעתון עברי כי הפוליטיקה לא עניינה אותם. הם הסתפקו ב„לחם לאכול ובגד ללבוש" ואילו על החיים המקומיים והודעות מטעם הקהלה או הרבנות ידעו ע"פ מודעות בבתיה"כ. ברבות הימים, כשהדור התקדם ולמד את השפה האיטלקית, מצאו יהודי לוב את ספוקם בעתונות האיטלקית. והיו ביניהם, בודדים אמנם, שקבלו עתונים עבריים מחו"ל כגון: „דאר היום", „העולם", „העברי", „המשקיף" ועוד. ועתונים אלה היו מושאלים ועוברים מיד ליד בין ת"ח ובחורי הישיבות.

„דגל ציון":

בשנת תר"ף — 1920 אחרי יסודה של חברת „ציון", נתעורר צורך דחוף בהופעת עתון עברי אשר יביא לקוראיו ידיעות על המתרחש במולדת וביום י"ז אלול תר"ף, ראתה קהלת טריפולי את העתון העברי הראשון הדן בבעיות א"י והנושא בכותרתו סמל מגן דוד, זה היה העתון „דגל ציון". העתון שהופיע בשפה הערבית ובאותיות עבריות, כלל ידיעות נבחרות מחיי הארץ ידיעות שהיו מועתקות מעתוני הארץ שהגיעו בדאר ימי. ובכ"ז היו נקראות בצמאון גדול מצד כל אנשי העדה גדולים וקטנים. למרות היוקר במחיר ההדפסה ולמרות העדר כל תמיכה ממקור ציבורי, יכול היה עתון זה להתקיים בכוחות עצמו במשך 4 שנים שבשתים מהן הופיע כדו־שבועון ובשתים האחרות כשבועון, דבר זה נתאפשר הודות להתמסרותם של העורכים שעבדו שלא ע"מ לקבל פרס וכן לחיבה שגילו אחינו יהודי לוב הצמאים למלה ציונית ואשר חיכו להופעת העתון בקוצר רוח וחטפוהו מבלי להתחשב עם מחירו שהיה מכביד על כיסם הדל. בין עורכי העתון הראשיים יש להזכיר: המנוח רפאל ברצ'ה ז"ל, המנוח רפאל ארביב ז"ל, המנוח ר' חואתו לגזייל ז"ל ואחרים.

(דוגמה מהעמוד הראשון של העתון הנ"ל מובאת בעמוד 181. בעמודים 182—183 מובאות דוגמאות של קטעים מתוכן העתון עם תרגומם לעברית).

„ההתעוררות":

בשנת תרפ"ב, בעקבות חלוקי דעות שנתגלו בין חברי ועד הקהלה בדבר קביעת המסים, הופיע עוד עתון שבועי בשם „ההתעוררות" — בטאון האגודה „אחדות והתקדמות", ראשי אגודה זו שלא הגיעו לכלל הבנה עם חברי וועד הקהלה הציונים, פתחו במאמרי פולמוס חריפים נגדם מעל דפי עתונם זה. הפולמוס הלך והחריף מיום ליום עד שהביא להתפלגות היהדות הטריפוליטנית לשני מחנות. יש לציין שאנשי „ההתעוררות" כשראו את עצמם נחשדים ככופרים בציונות, הזדרזו להכחיש בתוקף דעה זו ונתנו לעתונם צביון ציוני מובהק. בכ"ז הפולמוס לא הרפה עד שנתקבלה ההחלטה על המסים והסכסוך התיישב בהתערבותם של רבני המקום. עם ישוב הסכסוך לא היה עוד טעם בהופעת שני עתונים ו„ההתעוררות" הפסיק את הופעתו.

אל שאם אלזול | סים אלעדד 30 מאנטים | C. C. CON LA POSTA | ע׳

קימת לאשתיראך
פי טראבלס
7 פרנך סלשאם
כאקי טראבלס
8 פרנך סלשאם
בלמצנק
אלאלאנאת
באסום טואסקא
ובלמצנק

דגל ציון

DEGHEL SION

UNICO PERIODICO EBRAICO DELLA LIBIA

ORGANO DEL CIRCOLO SION - TRIPOLI

עלא רב נבוה עלי לך מכשרת ציון . הרימי נכח קוץך מכשרת ירושלם . הרימי אל היראי . ישעיה . בניהר חסך יאמכשרת ירושלים . ארפעי ריס תבאסי:

אלמוכאתבאו ואלמוכאסבאר יכונו ירתסלו ל:
חברת ציון
בטראבלס אלגרב
אורבע ערצאת 88
(אידארת אלתחריר)

תאריך 14 סנתם 6680 | ג׳ארידה ציונית . דיניה ופיאסיה תנשבע טרדה סלכמשוש אלום מוקתא | טוואסק 29 לוליו 1920

אליהו נחאסי !

- סיר הדברש שמואל וצל לירושלים

יום 30 אב יחסבו סנתין באסלאם סן וקרא שרי ראס עליהא ריסנא שעניע שיהי נחאסי החא ויוהר סן טשכאבן לסתרהלכן עלא נצר אסטא ליהודיה . ונקף בעד מרצא בפיאא שרי כראהי פי כיאר עפרי ופי קוות כרסתו עלא רקאצה אלעלא סתע קוסי ישרא .

פטיהתו לאפאנע חלרת נרהא פי קרב עצינים שרי צעיב כאש תרתחם . נסיע סן היוא יהודי לם יקדר ישר רסתע וקת יהכפבר האר עציד אלהי עסר תאנין כבאר פי סביל אחקוק ומן אחיהי .

ראגל שרי עזרו נפס סאוסא ונדרא שרי מאצאת סן סגרהא אריקא . סחע אלניות ליהודי . הוא ואחד סן האדיך אדגל שרי לם יעשו האד יקדרו יתחללו תחת שרי ולבכן שרי יתוגרו פיהא אכואנו ואעאד קוסי . הוא ואחד סן האדיך שרי לכם עגרהם סהכבא פלפאסם סרתע רהאר אדניא סבב שרי שנאעתהם מא יתבעו יצרפוהא ניר פי מקאצד רהאניא ופי אפעל נגיר שרי יקדרם ויקרבם . ק סנא ללפכיכא . פי סנר עפרי צאלוא תניי פי פברו סהר אנבי אננהו פי רהאר אסמן ישרא כאדם ליהו פכיכהו כאן יעאן ויפוע פי אכואנו ליהוד פסנד אחק ולעדל סן ניר מא יצגר , לא כסאוליא ולא צרר שרי יקדרו יגאבו עדיה .

האר צעיני שטאהר ולסקדם האר ארחבים שרי רהכאהו בפגרת הדכר פי קרב כל אצנאן אכהר סן מחכבת אלכבירם ורהאכאן . קדאשם בכפב נצאדר פוק אעקלייא אלשריפא ולסנגורא סתע צעיניים אחעכטר עלא לכצאדא . עלא אכר שרי האר סן צעיוני . עלא אלחבאם עלא אלפי ועדה אשר רסכב הא יי לכל חוא עלא חאנא חדא וחוא קיסנא אלמפשך ולמכסון מא בין שהוסום נאדר כהיר וכבפם כחת פוק סצלה אכהוניסא סתע שהכבם יסן נסלהם מסלא אחסיה חכם כאשי נריד נסלה תעציים אליהם אעקאנו אפעאו לעדייא שרי עסלהם פי סדרת עפרי לקציר צעיב כאש נקדרו נחדרהם שרי יסכו ורקת האר אחדיהא נ אסלאא

סיר הדברש שמואל וצל לירושלים

ירושלים — סיר חדברש שמוא וצל ליוסאא יום תראסקך הנניו פוק פרנסטא תריביא ון כאנת

למכתוב לם כלילאך ליחתבר ותפדרת בוראדרת בכריך שרי בנת תסהנוא פיה סן סדרת תסעא סנף יסת וכלריהי פי בטן נוחך אלספכינא פי שהר ארחאסן . אסכתוב לם כלילאך כאש לחצר חסניית לחכם באשי שרי היה אסטא שרי עניית עלייהם פ רסכך וכראך האסים נאדרת רב ציון שרי בנת תעאנר עליהא סן ניר סא חצרהרא . אסכתוב רם עטוך ולק כאש חסטע חאסים אנהת דיראל פי בנאנא שרי קצרא אכרם ותעאון בנסע ואדרהרא פי בצדהת ישראל עלא שאן אתפאולת עלא אפעאילך וחכבת אתדלקת מקאצלך אסקרסא כואצנאת לך אסנכר שרי חחא הוא בריעו אלסת ונקף פי כיאר עפרי עאם כעד סנגר נאב כבעד עלא נאסו

אה יא ריינא אלסחדר . אסכתוב מא כלראכש לכבר חחצר וחפרת בנאחר כבכיר סתע פכיבת קוסנא אטעני שרי חבחת פי וסף אעאסן סן וקרת סוקר שרי לא פירהא צבר .

נדיבת עלינא וכלריהינא אנעאניו כחדק אקלב פהכסרא שריבא ולישריבא שרי פרלסתהאלנא . לאסן כתאפנא לם יקדרוהא ולי אחנאן כל חד פונא סא כאיד כאן הצעאב בנראא

ון קרדך דשבחתך אעויהא . ון אפכארך ופלאסך אלסאעני שרי כאני יהללי אראם וינוחרי אקרייב . ון אלכסכאת אלסהסיין בנגאר עיינא וחנאן נסרסו נסהלני כאש נפלאני לכלא שרי כלריה פי אחברת שרי בנת החכבהת אכהר סן נפלך ולרי עלא כאפרחה סת עדייהא ולרחרחן סאזלנא סא כרדנש נסרוזלה

ואנחם יא צינים שרי הנכם הימא האני ועדכם מחסאניא קוייא פי כר עאם ופי כר וקת אחפכבת האד אעיד שרי כצדנאה עלא דימת . אעכ.ה

חברת ציון

סיר הדברש שמוא וצל לירושלים

ירושלים — סיר חדברש שמוא וצל ליוסאא יום תראסקך הנניו פוק פרנסטא תריביא ון כאנת

נתק כטבא לעשי לסראם וביאן פרחהו בהסטירת רהאני אלזולי .

שמוא הדברש נאזו וסלרו לכרפא סתאני היוא כאש יהכם עלא ארץ ישרא בעסם לסרך בעראא הנסטא לנסע אזריאנת .

בעד הלך קדרסלו אקנאסל ועיאן אלבראר וסלרסו עלא עצהם

בעדרהם רכב פי כראהבא יפי נרתו ארבעא טראסחב סטלחין תחת וצל לבלריהת לחי ון כאן יסתנע פית שנעריפי מלצעו כרסתו ליוצרו לירושלים וזה סאצרהת (אריפלאנאת) סחכעין אשנעריפי פרהת ריאן אלטואסצא

סן תי נצלו לירושלים קאבלוה האים לכבאריא ולעצאוואת וסלסו עליה . והוא הבכהלהם שרי חקוק אליאנא סא יסספרם חר ולאנום יגרי עעיל לכבר ונלסוסואת עלא נעסום . כסמלי כראסו וסארת בית שראהבא פי האיך לשוערע אסריאנן כאלק פרחאן ובסרור וכנגסם עקאסר אסאאלר וחרסיר אוחתן סחלהי לרסטיאא ון חקאבל סעא לניניראי כולם וסרדם סנגו הכוסה אשרן רסקדסה .

יום השבת תבת רסמי יום ראחא

סיר הדברש שמוא עטא קראר לנסעיית עצינים שרי לא תוא ולא ונם ליחהרי פי לאיריא לחב כא יסדרי ידיהם פיכרסא יום השבת . ובראלך יום השבת ון תיבאן בת חסקדם האדי צוולא פרדא שרי תבת רסמי יום ראחא ועיד

• לחן • אתנסי יקול שרי לסאריסאר אלאנבי לחאכם לחרבי פי ארץ ישרא כאש יברי רסתהו ון אתחסא שרי רבבת קלא לחכבאם לחריביא פלכצאם שרי צאר פי פסח צד ליהוד . ועד אלף לירא אנגליז ל קלק קסרת לישראר

טור א׳ — הספד למלאות שנתיים לפטירתו של המנוח אליהו נחאסי, מייסד „חברת ציון״ בטריפולי. (נפטר כ׳ באב תרע״ח).

טור ב׳ — סיר הרבט סמואל הגיע ליפו יום 3 ליוני 1920 כנציב עליון לא״י ומשם עלה ירושלימה.

טור ג׳ — יום השבת יום שבתון רשמי לכל הפקידים היהודים בממשלת המנדט בא״י.

תעריף אלוגא ליהודייא בלוגא רסמייא

אלחאכם סיר הרברט שמואל שהר אעלאן לסכבאן ארץ ישראל ופיה קאל אן אלוגה לנגליוייה עבראנייא וערבייה הממה אלתלת אלגאוי ארסמייא פי ארץ ישראל

אללאטריך פי תל אביב

מן חג סכות אלמאצי לבליידה ליהודייה תל אביב בדאת תשעל בלאטריך מתל בלדאן הורופה.

בואכ'ר אלתג'ארייא אלמאן פי מרסאת ארץ ישראל

בעד שיי קליל ספאיין אתגארייה אלמאן יבראוו ירצציו למרסאת ארץ ישראל ובהאל דאלך תרתבט אתגארה מעה בין סכבאן לקרס ולאלמאן כיף אלסאבק.

ג'אבוטינסכי פי לונדרא

אלשגיע ולאדימירו גאבוטינסכי וצל ללונדרה וקרר אדי יהב יקעד תם מדת תלת שהור ומן בעד ירגע לארץ ישראל.

לעב לפוטבול בין יהוד ונגליז

פי כמול שהר סיטימברי מה בין ולאד חברת אלגמנאסטיך מכבי ועסכר לנגליז פי ירושלים צאר בינאתהם לעב לפוטבול (לעב לכורה בלרגלין) לאכן מן כתרת אלדי כאן ריח קוי אלאעב נגלק מן גיר מח הר מן אלטרפין גלב.

תרגום תמציתי:

הנציב העליון סיר הרברט סמואל הודיע ששלש השפות: אנגלית, עברית וערבית הן השפות הרשמיות בא"י.

מחג הסוכות שעבר, העיירה היהודית תל־אביב קבלה אור חשמל כמו ערי אירופה.

עוד זמן מה ואניות מסחר גרמניות תתחלנה לעגון בנמלי הארץ.

ז'בוטינסקי בלונדון

האמיץ ז'בוטינסקי הגיע ל־לונדון, שם ישהה 3 חדשים ויחזור לא"י.

משחק כדורגל בין יהודים ואנגלים

בין מכבי והיילים אנגלים בירושלים, נגמר ללא תוצאות מחזקת הסערה שהיתה.

אכ׳באר טראבלס

ברוכים ישראל

בדאו יזצמו עלינא גואבאת מז קדאש מן חברות תאססו גדד לדממת תלקיט פלוס לקרן קימת לישראל ובאש נורדיו כראמת קלובהם חבבינא לננשרו בעד אלוחדא באש יקראוהם אכואננא אלדי מאזאלו מא תפכרוש ויעגלו פי מקאצדהם לעזאז

אג׳ואב אלאוול

ק׳ 25 סיון סנת כן **פרת** יוסף

מעלת חברת ציון . ה׳ ישמרה אמן

אחנאן אלחאתמין לספל רייאס חברת « שומרים לבוקר » די חוש סויד מסיכא תפקנא מעא ולאד אלחברה באש גמיע אואחד אלדי יחלף ימין האו יטללאע מן פממו התא כלמא כארנא אטריק ידפע כמסא סאנטים לקרן קימת לישראל

בכלף נאסנא מתע אלחברה זאדו אשתרכו מעאנא נאס יאסר וקעדין ידפעו וש״וש

ע״ה **יוסף סופיר** - ע״ה **יוסף ג׳ריבי**

אג׳ואב אתאני

אחנאן אלחאתמין לספל צבאבטיית טראבלס קבלנא עלא נפוסנא באש נדפעו ואחד פלמייא לקרן קימת לישראל מן גמיע מרכולאתנא סוא מן אלאשגאל אואתיין סוא מן אלדי נכדמוה גדיד

כללפנא סי״ יצחק ברצא דיאנא וסי יוסף גריבי ליכונו יגעלו שקשאקא .פי כל דבאן וידורו עליהם כל ראש חודש ויתסלמו לפלוס אלדי יטיחו יסלמוהם לקרן קימת לישראל

ק׳ רקם חדש תמוז ס׳ כן **פרת** יוסף

עדד נאס אלחברה

מ״מ סבעין

תרגום תמציתי :

ידיעות טריפולי

העורכים מודיעים על קבלת מכתבים רבים שנתקבלו אצלם ומודיעים על יסוד חברות ל־איסוף כספים לקק״ל.

ראשי חברת „שומרים לבו־קר״ מודיעים על הסכמה בין החברים שכל המוציא מפיו שבועה או מלה גסה, ישלם 5 סנט (של הלירטה) לקק״ל.

איגוד הסנדלרים בטריפולי החליט על הפרשת אחוז אחד מכל הכנסותיהם לקק״ל.

החברים יצחק ברצ׳ה דיאנה ויוסף ג׳ריבי יחלקו קופסאות לכל החנויות ויריקו אותן ב־כל ראש חודש.

בסוף שנת 1922, בהתגבר התנועה הפאשיסטית ובעקבות התגרויות שקרו בין יהודים ופאשיסטים בהן נהרג פאשיסט אחד ומספר יהודים נכלאו לתקופות ממושכות, הופעל לחץ על פעילי התנועה הציונית במקום, לחץ שהביא לידי משבר חמור בכל הפעולות הציוניות ובכללן גם הופעת העתון „דגל ציון" שנפסקה ביום כ"ט תשרי תרפ"ג (28.10.22) עם הופעת גליונו האחרון. המשבר החמיר עוד יותר במותו של יו"ר חברת „ציון" המנוח רפאל ברצ'ה באלול תרפ"ה. משבר זה נמשך עד להקמת ארגון „בן יהודה" כמחלקה של ההס' הציונית בשנת תרצ"א.

„המבשר העברי" ו„איקו דה טריפולי":

תחת שתי הכותרות אלה הופיעו אח"כ עתונים בבעלות יהודים פרטיים שלא עסקו כמעט בבעית הציונות, אך לא האריכו ימים.

„למדו עברית":

אחרי תקופת תרדמה ארוכה בתנועה הציונית, בתמוז שנת תרצ"ג, בקעה קרן האור הראשונה של העתונות העברית בטריפולי כשהופיע מטעם ארגון „בן־יהודה" ובעריכתם של הרב שאול דאבוש זצ"ל, והמנ' ציון שאול אדאדי ז"ל ויבל"א עמישדי גויטע ואברהם נחום, גליון שבועי בשם „למדו עברית", בגליון זה הופיע מדי שבוע בשבוע שיעור בשפה העברית מתורגם איטלקית וערבית, מורכב ממלים, משפטים, שיחות, פתגמים, חידות ובדיחות. במשך הזמן הוכנסו בגליון גם חיבורים, פרי עבודתם של תלמידים ותלמידות מצטיינים של בי"ס „התקוה" ובתיה"ס העבריים בטריפולי וערי השדה. היזמה נתקבלה באהדה רבה מצד כל יהודי לוב ולגליון היו קוראים בכל ערי לוב וגם באיטליה וכלם הביעו את שביעות רצונם על התועלת שהפיקו מהשעור השבועי הזה שניתן בהדרגה ובהתחשבות עם קהל הקוראים הקבועים. במשך 50 שבועות רצופים הופיע הגליון הנ"ל ורבים אספו את הגליונות וכרכום לספר אחד הנמצא עד היום בבתים רבים של יהודי לוב. מספר גדול של גליונות נדפס במהדורה שניה בעקבות הביקוש שנתחדש בפרט עם שחרור טריפולי במלחמת העולם השניה.

שנה א' 41 anno I°

18 אייר התרצ"ד י"ז — מחיר הגליון 20 סנטים — 2 Maggio 1934 XII

— חוץ טריפולי 30 סנטים —

„למדו עברית!"

מופיעה אחת לשבוע על ידי

ההס' הצ' בטריפוליטניה מחלקת התעוד „בן יהודה" טריפולי

המען „בן יהודה", זנקת לפראנציץ מס' 28 ✡ 28 Indirizzo: BENJEHUDÀ-Zenghet el Fransis

דוגמת הכותרת הראשית של החוברת „למדו עברית".

„חיינו":

בשנת תש"ד, עם חדוש הפעולה הציונית בלוב, והקמת ההכשרה החלוצית „בכורים", הופיע, מטעם „בן יהודה" ירחון בשם „חיינו" בצורת ילקוט שהכיל חומר בשפות עברית, ערבית ואיטלקית, הדן בהכשרה הנ"ל וכן שיחות מאלפות ומעניינות מאוד על החיים החלוציים בא"י. בעריכת ילקוט זה השתתפו הח"ח יוסף מימון, עמישדי גויטע, אברהם נחום ואחרים.

„ניצנים" — עתון לילדים:

שנה אחת לאחר הופעת „חיינו", הופיע „ניצנים" — ירחון בצורת חוברת קטנה מורכבת משיחות מחיי הילדים בא"י, ידיעות מארגוני הנוער בלוב, ספורים, שירים, תחרות חבורים, משחקים, חידות וכיו"ב, חומר מגוון ומרתק כלו עברית בעברית. במשך 4 שנים הופיע „ניצנים" והופץ בעיקר בין תלמידי בתיה"ס העבריים. עתון זה תרם תרומה חשובה בהתקדמותם של תלמידנו, שכן בו נמצא מקום לפרסום יצירותיהם ועל ידו היו מתכתבים עם חבריהם מהארץ. בעריכת העתון לקחו חלק מורים ותלמידים מבתי הספר בטריפולי וערי השדה ובראשם הה' עמישדי גויטע.

בעה"ו

ואהבת לרעך כמוך

ציון

נליון מס' 8

חשון תש"ו

„נצנים"

לקוטי שיחות בשביל התלמידים העברים
יוצא לאור בהשתדלות מורי תלמוד תורה טריפולי
משרד המערכת: הנהלת בית הספר

חוות דעת ההסתדרות הציונית על ה„נצנים"

ירושלים י"ד אלול תש"ה

מהרי ציון וירושלים רב שלום וברכה!

הרינו להודות לך בעד מכתבך מיום א' מנ"אב. הנך שואל להערותינו לבטאון בית ספרכם. תבורכנה הידים העוסקות בהוצאתו! הרי דומה שבכל תפוצות ישראל, בית ספרכם הוא היחידי המוציא בטאון משלו בלשון קדשנו. מעריכים אנו מאד את המאמצים שאתה ואלה העוזרים על ידך משקיעים כדי להבטית את הופעתו הקבועה. קשה לנו היושבים במרחקים ואיננו מכירים את התנאים המקומיים להעיר הערות מעשיות. ובו־דאי גם אתם נושאים את נפשכם להרחיב. לשפר ולשכלל ובאמת ניכרת התקדמות תמידית.....

ההסתדרות הציונית - המחלקה לענייני הנוער־המדור הדתי.

„סמדר":

בשם זה הופיע בחודש כסלו תש"ח, ילקוט אחר כדוגמת „נצנים" ע"י תלמידי ישיבת „נוה שלום" ובעריכת מנהל ביה"ס „תלמוד תורה" מר גבריאל ארביב. גם עתון זה זכה להצלחה והשפעתו היתה רבה על הנוער בעיר ובכפר למרות שהופיע במשך תקופה קצרה.

עתון התלמידים יוצא לאור בטריפולי אחת לחדש; בתמיכת „אוצר התורה"; משתתפים בו בפרי עטם תלמידי הישיבה „נוה שלום", תלמידי תלמוד תורה (דאר סרוסי) ותלמידי בי"הם העברי של הקהלה העברית בטריפולי.

בעריכת: **גבריאל ארביב** מנהל בי"ס תלמוד תורה (דאר סרוסי) הארה לכבירה מס' 44 טריפולי (ליביא)

„חיינו":

בשנת 1949 כשהחלה העליה ההמונית של יהודי לוב, צץ שוב הצורך בעתון עברי, אך בקנה מדה נרחב. עתון שממנו יוכלו המתעתדים לעליה לשאוב ידיעות על החיים החדשים העתידים להם ואשר ידריכום לחיי עצמאות במולדת המשוחררת. את התפקיד הזה מלא העתון „חיינו" — בטאון תנועת „בני עקיבא" ובח"ד (ארגון אשר סביבו רוכזו כל תנועות הנוער במקום) ובשתוף הקהק"ל. הפעם הופיע העתון בפורמט גדול, תחילה דו־שבועון ולאחר מכן כשבועון בשלוש שפות מלא וגדוש חומר אינפורמטיבי על העליה הלובית וקליטתה בארץ. העתון חדר לכל בתי היהודים בלוב והעשיר את אפקם לקראת חיי עמל ויצירה בארץ המתחדשת. תרומה נכבדה מאוד תרם העתון „חיינו" בהביאו לפני מוסדות העליה בארץ את קריאתם של יהודי לוב לעליה וסייע בכך לחסולה המהיר של גולה זו. אם כי מספר התושבים היהודים בלוב הלך וירד מחודש לחודש בעקבות העליה, לא נפסקה הופעתו של „חיינו" ותפוצתו הגיעה עד ל־3500 גליונות לשבוע, מספר חשוב מאוד ביחס למספר היהודים שנשארו בלוב. בהגים ובמאורעות לאומיים יצא „חיינו" בלבוש חגיגי ובחומר עשיר ומגוון מעניינא דיומא. יש לציין שלעתון היו גם קוראים קבועים נוצרים וערבים ופקידי ממשלה בכירים, גם בין מוכרי העתון היו צעירים ערבים.

עורכו הראשון של „חיינו" היה הרב פריג'א זוארץ, ועם עלייתו ארצה ממספר 16 ועד לסוף השנה השניה נערך ע"י הח' עמישדי גויטע ואחרוני המספרים נערכו ע"י הח' גבריאל ארביב. מזכיר וחבר מערכת היה הח' שקד צוריאל.

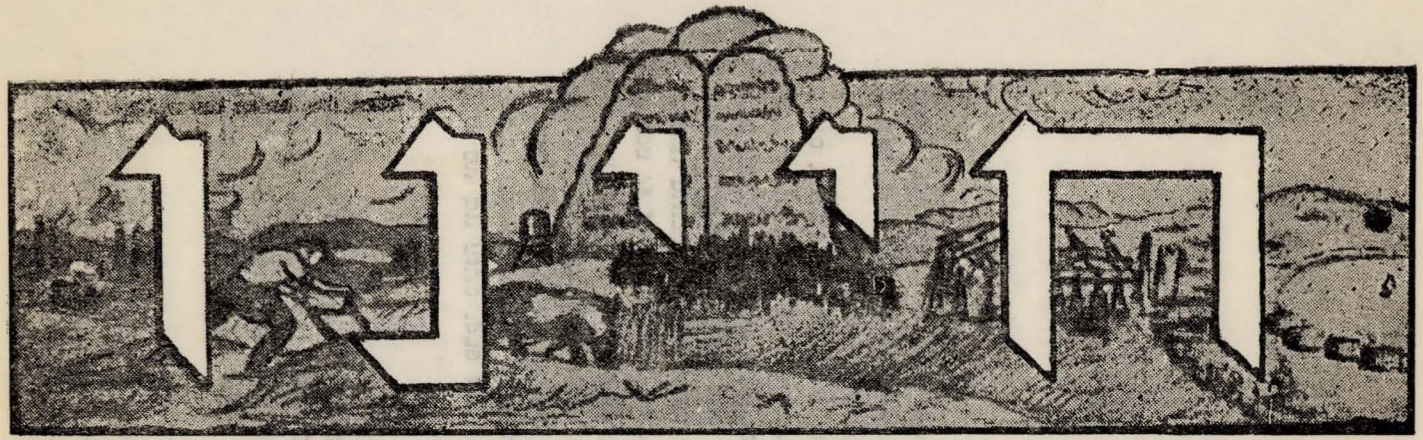
חיינו

בס"ד — בטאון בני עקיבא ובח"ד בחבל לוב — יו"ל ע"י ארגון "בן יהודה" בשתוף הקהק"ל —
המערכת וההנהלה : „חיינו" - רחוב ארבעה ערצאת 39 ת.ד. 310, טריפולי
יום חמישי כז אדר תש"י - גליון לא — 16 מ"ץ 1950 — העורך האחראי : עמישדי גויטע

עלון ב' — שנה א' טריפולי, אייר תש"ה

פנימי לא למכירה

"קול המורה"

מופיע לעתים קרובות ע"י מרכז „הסתדרות המורים העברים בטריפוליטניה" - טריפולי

דוגמאות של כותרות העתונים : „חיינו" ו-„קול המורה"

„קול המורה":

בשנים תש"ד ותש"ה הופיע לפרקים עתון בשם „קול המורה". בעיתון זה שהופיע מטעם הסת' המורים בטריפוליטניה כתבו המורים מפרי עטם שירים ומאמרים הקשורים בבעית החנוך ודרכו קבלו הדרכה בכל הבעיות הנוגעות להם.

„אלדיאנה":

הרב בכור זוארץ ז"ל פרסם על חשבונו חוברת תחת הכותרת הנ"ל הכוללת דינים ודברי מוסר בשפה הערבית. החוברת שהיתה עתידה להוות חלק מספר דינים שלקט המחבר, היתה מופיעה מדי שבוע בשבוע ונמכרת במחיר שוה לכל נפש כדי לזכות את הרבים. יש להצטער על שהמפעל לא המשיך עד הסוף בגלל חוסר אמצעים.

משנה יומית:

בד בבד עם התקנה של הרבנים בא"י לקרא פרקי משנה יום יום לזכר קרבנות הנאצים בשנת 1940 לקחה „חברת המוכיחים" לידיה את היוזמה ופרסמה בכל יום ששי קונטרס הכולל פרקי המשנה העתידים להקרא בשבוע שאחריו. יש לציין כי על אף הקשיים הכספיים הכרוכים בדבר, עמדה החברה בהתחייבותה וספקה לקהל הטריפוליטאני את הקונטרס עד לסיום ששת סדרי המשנה [1].

לא נמלא את חובתנו אם נסגור את רשימתנו זו מבלי להצביע על הקשיים הטכניים שלוו כל כתבי העת הנ"ל בהדפסתם, מחוסר מכונות מודרניות ואותיות מתאימות בבתי הדפוס בהם התגלגלו, הכול נעשה בשטה פרימיטיבית ולמרות כל זה, המסתכל היום בגליונות לא יאמין שעבודה כה נקיה נעשתה במצב שונה מהמודרניות של היום. כתב עתון ארצישראלי שנזדמן פעם לבית הדפוס וראה במו עיניו את הקשיים הנ"ל לא יכול לעזוב את המקום מבלי לקחת אתו מזכרת המתארת את העבודה המפרכת של הדפסת העתון „חיינו".

שפע שבחים מגיע לבעלי בתי הדפוס ולעובדים היהודים אשר בעבודת קודש זו גלו התמסרות והתעניינות ערה להצלחת המשימה יותר מאשר הנאתם הפרטית.

---

1) בראשותו של הר' שלום חדד.

פרק ד

בְּמִבְחַן הַיָּמִים

וְצַרְפְתִּים כְּצָרוֹף אֶת הַכֶּסֶף
וּבְחַנְתִּים כִּבְחֹן אֶת הַזָּהָב

(זכריה י"ג־ט')

1 — גזירות השבת
2 — הגב שלא נכפף
3 — בגלות גאדו
4 — בגלות סידי־עזאז ובוקבוק
5 — שלשה הרוגי מלוכה
6 — נס בנגאזי

גזירות השבת

זה היה בשנת 1936. המרשל איטלו באלבו, מושלה של לוב, בראותו באיזו מידה שומרים יהודי לוב על השבת: בבתי הספר, היסודיים והתיכוניים, אינם מבקרים התלמידים היהודים בשבתות וימים טובים, המסחר משותק לגמרי מכיון שכל החנויות היהודיות סגורות — עמד וגזר:

א) כל התלמידים היהודים בבתי הספר התיכוניים צריכים לבקר גם ביום השבת.

ב) כל החנויות הנמצאות בעיר החדשה צריכות להיות פתוחות גם בימי שבתות ומועדים.

על שתי הגזירות הגיבו יהודי טריפולי בלאו מוחלט ובעקשנות הראויה לציון ולשבח. לא היה אפשר להעלות על הדעת בימים ההם, ימי שלטון פשיסטי, שמישהו יעבור על פקודת השלטונות, ובמיוחד על פקודת מושל שהוא איש צבא גדול כהמרשל באלבו, אבל קדושת השבת שהיו לה — וישנם עד היום — שרשים עמוקים בלבות יהודי לוב, גברה על הכל. אף חנות יהודית אחת לא נפתחה! זה כמובן גרם לרוגז רב אצל השלטונות, העתון המקומי הוציא מאמר חריף תחת הכותרת: טריפולי איננה תל־אביב!

קרוב למאתיים יהודים בעלי חנויות הוכנסו לבית הסוהר, ומהם שלושה הולקו ברחבה גדולה הקרובה לרחובות היהודים[1]) מה שגרם לרעש גדול בעולם היהודי: הראשל"צ דאז, הרה"ג ר' יעקב מאיר זצ"ל והרב דושינסקי, הגישו מחאה נמרצת לממשלה האיטלקית על זה, ושלושה מחשובי יהודי לוב בארץ: ה"ה יוסף (פוני) רובין, יהודה כהן ז"ל ושאול בן אברהם אדאדי, הגישו גם הם מחאה לציר האיטלקי בתל אביב. גזירת פתיחת החנויות רוככה על ידי זה שצומצמה לשעתיים, משעה 10 עד 12, כי הרי עד 10 צריכים להיות בבית הכנסת ואחרי הצהרים מתחילה „השבת הפשיסטית", שהיא משעת הצהרים של יום שבת עד חצות הלילה שבין יום ראשון לשני. עם כניסת איטליה למלחמת העולם השניה, ועם ההפצצה הראשונה של טריפולי מצד האויריה הצרפתית ויציאת המונים מהעיר אל השדה, נתבטלה גזירה זו.

על הגזרה השניה של בתי הספר הגיבו היהודים בפתיחת בי"ס תיכון פרטי במועדון „מכבי" ואף תלמיד יהודי אחד לא חילל את השבת ולא נכנע לגזרה. בי"ס זה המשיך עד להתחלת המלחמה, שאז שובשו כל הלימודים בכל בתי הספר מפאת יציאת תושבי טריפולי לערי השדה מפחד ההפצצות.

---

1) ראה על זה השיר „הגב שלא נכפף".

פ. זוארץ

הַגַּב שֶׁלֹּא נִכְפַּף

באביב שנת התרצ"ו הוציא המרשל איטאלו באלבו, מושלה של טריפולי באותם הימים, פקודה המכריחה את היהודים בעלי החנויות בעיר החדשה, לפתוח את חנויותיהם גם ביום השבת. היהודים לא צייתו לפקודה, למעלה ממאה וחמישים בעלי חנויות נאסרו ושלושה מהם הוכו בשוט ברחבה הגדולה של „באב אג'דיד".

אֵי הָרַעַשׁ, אֵי הַשָּׁאוֹן,
קְרִיאוֹת מוֹכְרִים, הֲמִית קוֹנִים?
אֵי מִשְׂחַק יְלָדִים עֲלִיזִים,
רִיב נָשִׁים צוֹחֲנִיוֹת?
אֵי הֲמוֹן „חָארָה" עַלִּיזָה
מְלֵאַת חַנָיוֹת, דּוֹכְנֵי רוֹכְלִים,
שִׁפְעַת בָּשָׂר, דָּגָה וְיָרָק,
רֵיחוֹת צָלִי, מְטָגָן וּמְבֻשָּׁל?
אֵי כָּל אֵלֶּה, לְאָן נֶעְלָם?
הַכֹּל נָדַם כִּבְמַשֵּׁה קֶסֶם,
וַאֲוִירָה שֶׁל בֵּית עַלְמִין
יָרְדָה עַל הָעִיר רְפָאִים.
צְלָלִים עוֹבְרִים — לֹא אֲנָשִׁים —
בְּעֵינַיִם בּוֹהוֹת נִפְחָדוֹת
וְשִׂפָתַיִם חוֹרְקוֹת בְּדָמִי
לְבַל יִשְׁמַע חָלִילָה זָר.
גַּם אוֹתוֹ קַבְּצָן עִוֵּר
הֶעוֹמֵד תָּמִיד בְּקֶרֶן,
וּמְקַשְׁקֵשׁ הוּא בַּקּוּפְסָה:
„צְדָקָה. צְדָקָה, רַחֲמָנִים!"
גַּם הוּא נֶעְלַם לְפֶתַע
וּמְקוֹמוֹ נִשְׂאַר פָּנוּי.
וְהָעַמּוּד שֶׁעָלָיו נִשְׁעַן
מִדֵּי בֹּקֶר, מִדֵּי עֶרֶב
נָתְתֵם פִּתְאֹם וְנִתְעָרְטֵל
מִבֶּן זוּגוֹ אֲלָיו נִצְמָד
מִדֵּי שָׁנִים, שָׁנִים רַבּוֹת
וְעוֹמֵד הוּא כְּמֵרִישׁ.
וּבְפָנִים בָּתֵּי הַכְּנֶסֶת —
שְׁבּוּמִנִּים כְּתִקּוּנָם הָמוּ
בְּשָׁעַת צָהֳרַיִם מְאֻחָרֶת
מִתְפַּלְלִים מְאַחֲרֵי קוֹם —
שֶׁקֶט, אַפְלוּלִית וְרֵיקָנוּת.
וְלִיד אֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ הַבָּהֵב
נֵר תָּמִיד בּוֹדֵד מַבְלִיחַ.
כְּנֵר נְשָׁמָה בְּבֵית בֵּר־מִצְוָה.
וּמִפְּתִילָתוֹ הַמְפַיַּחַת
נִשְׁמָע קוֹל נֶפֶץ לִרְגָעִים,
כְּקוֹל בֶּגֶד נִקָּרַע בְּאֵבֶל
עַל בְּשׂוֹרָה רָעָה בָּאָה.
וּבַפִּנָּה עֲטוּף טַלִּית
עוֹמֵד לוֹ שַׁמָּשׁ זָקֵן,
וּמֵעֵינָיו הָעֲשֵׁשׁוֹת
דִּמְעָה אַחַר דִּמְעָה יוֹרֶדֶת.
וּשְׂפָתָיו מְרַטְּטוֹת
לוֹחָשׁוֹת הַן פְּסוּקֵי תְהִלִּים:
„יַעַנְךָ ה' בְּיוֹם צָרָה. "
שֶׁבַע פְּעָמִים שֶׁבַע.
כְּדֵי הָיָה מַרְאֵה הָ„חָארָה"
בְּטְרִיפּוֹלִי הָאַפְרִיקָאִית,
בְּאוֹתוֹ יוֹם אָבִיב בָּהִיר
בְּשָׁנַת התרצ"ו לַבְּרִיאָה.
יוֹם עָטוּ שׁוֹטְרֵי מוּשֵׁל
יְטָאלוֹ בָּאלְבּוֹ הַמַּרְשָׁל,

גְּבַרְתָּנִים וְקוּפֵי גּוֹ — „זָכוֹר וְשָׁמוֹר אֶת יוֹם קָדְשִׁי,
וּמְזִנִּים מִכַּף עַד רֹאשׁ. — „בּוֹ יָנוּחַ אָב עִם בֵּן,
(אִיטַלְקִים טוֹבֵי מֶזֶג — „אֵם עִם בַּת. תּוֹשָׁב עִם גֵּר,
שְׁבִלְבָּם הַשְּׁגָאָה לַיְהוּדִי — „שׁוֹר וַחֲמוֹר. שִׁפְחָה וָעֶבֶד,
לֹא יַכִּירָנָּה מְקוֹמָהּ, — „יוֹם מָנוֹחַ לַכֹּל יִהְיֶה.
אַךְ פְּקֻדָּה הִיא פְּקֻדָּה) — „רְאֵה הִזְהַרְתִּיךְ, שִׁמְעָה עַמִּי!"
עַל בָּתֵּי יְהוּדִים נִפְחָדִים, — וְהָעָם בְּרָטֶט קֹדֶשׁ
וּמֵהֶם הוֹצִיאוּ בְלַחַ — נִשְׁבַּע לְקַיֵּם הַצַּו.
עֲשָׂרוֹת רַבּוֹת שֶׁל אֲנָשִׁים. — וְשִׁשִּׁים רִבּוֹא יָדַיִם
נָתַק אָב מֵעַל בָּנִים — הוּרְמוּ יַחַד לַמָּרוֹם:
וְזָקֵן כּוֹשֵׁל מִנְּכָדָיו. — „נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע כָּלָנוּ.
וְתַהֲלוּכָה מְאֹד קוֹדֶרֶת — „מֵהַיּוֹם עַד בְּלֹתִי עוֹלָם!"
צְעָדָה בְּרָאשִׁים מוּשְׁחִים. — וּשְׁבוּעָה זוֹ קַיֶּמֶת
אוֹי, מַה צוֹרֵב הָיָה הַיָּגוֹן, — כָּל עוֹד יַעֲמֹד הָעָם,
לְמַרְאֵה אֲסִירִים אֵלֶּה. — אוֹתָהּ אָבוֹת יְשַׁנְּנוּ
פְּנֵי הָעֵדָה. סָלְתָּה, שַׁמְנָהּ, — לִבְנֵיהֶם כָּל דּוֹר וָדוֹר.
יִשְׂרֵי דֶּרֶךְ, הֲדוּרֵי פָּנִים, — וְזֶה פִּשְׁעָם שֶׁל אֲסִירִים אֵלֶּה
שִׁפְשָׁעָם הֶחָמוּר הָיָה: — שֶׁלֹּא רָצוּ לְהִתְבַּהֵשׁ
הִדַּבְּקוּתָם בְּתוֹרַת א־ל — לְצוּר מַחֲצֶבֶת הוֹרָתָם,
וְלֹא אָבוּ עֲבוֹר חֻקָּיו, — לְבַטֵּל מִצְוַת שַׁבָּתָי
חַלֵּל יוֹם שַׁבַּת קָדְשׁוֹ, — וּלְצֵית לְקוֹל אֱנוֹשׁ
אוֹתָהּ שָׁמְרוּ מִיּוֹם עָמוֹד — וְכָכָה עָבְרָה הַתַּהֲלוּכָה
אֲבוֹתֵיהֶם מוּל הַר סִינַי. — בִּרְחוֹבוֹת עִיר סוֹאֲנִים.
יוֹם קוֹל הָרְעָם מֵרָקִיעַ — לְאַט שֵׁרְכָה אֶת דַּרְכָּהּ
וְנִשְׁמַע בְּרַחֲבֵי מִדְבָּר, — עַד לְבָתֵּי הַכְּלָאִים.
וּלְאָזְנֵי כָל הַיְקוּם הִגִּיעַ — כְּשִׁבּוּיֵי מִלְחָמָה הוּבְלוּ
מִסּוֹף הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ: — מְקֻפִּים מִשְׁמָר חָזָק.
„שְׁמַע, עַמִּי, עֵבֶד הָיִיתָ — וּבְרֹאשׁ גּוֹיִים טוֹבִים
„בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לִבְנֵי חָם — תַּהֲלוּכָה מוּזָרָה זוֹ,
„וּבְעֶצֶם יָדִי גְּאַלְתִּיךְ — רֹאשָׁם לָאָרֶץ הוֹרִידוּ,
„מֵעַל צַוָּאר שָׁבַרְתִּי עֹל. — הִפְנוּ פְּנֵיהֶם מִבּוּשָׁה.
„וָאֶפְרֹשׂ כְּנָפַי עָלֶיךָ — וּבָזֶה נִגְמַר הַפָּרָק,
„וָאֶקְנֶה אוֹתְךָ לְעָם. — אַךְ לֹא תַמָּה הַפָּרָשָׁה.

ב

לְמָחֳרַת הַיּוֹם עִם בֹּקֶר — וְכָךְ הוּבְאוּ הַשְּׁלֹשָׁה
אַךְ פְּזוּרוּ עֲרָפִלִּים, — אֶל הָרְחָבָה הַמְכֻתֶּרֶת.
שֶׁמֶשׁ בְּהִירָה הוֹפִיעָה, — (אִתָּם הָיָה גַּם רְבִיעִי
שֶׁמֶשׁ אָבִיב חֲמִימָה. — שֶׁכָּהֶם גּוֹרָלוֹ נֶחְרָץ,
וּבְרַחֲבַת "בָּאבּ אַזְ'דִּיד" — וּבְדָרְךְ גַּם נִמְצָא "קָמִיעַ"
הָיְתָה הַתְּכוּנָה רַבָּה: — בְּכִיס בִּגְדוֹ, אוֹתוֹ הִצִּיל:
פְּלָגוֹת שׁוֹטְרִים עִם חֲרָבוֹת — דַּרְכּוֹן בְּרִיטִי הַמּוֹכִיחַ
וּגְדוּדֵי צָבָא מְכֻדָּנִים, — כִּי יֵשׁ "אַבָּא" לָאִישׁ.
עָמְדוּ בְּמִלּוֹא הַתַּחְמֹשֶׁת — וְזִכּוּת אָבוֹת זוֹ הַגְּנָה,
לְיַד טַנְקִים וּמְשֹׂרְיָנִים. — וּמוֹצָא שֶׁל כָּבוֹד נִמְצָא:
וְקָצִינִים רוֹכְבֵי סוּסִים — אֲשׁוּר שֶׁל רוֹפֵא הַמֵּעִיד
נָתְנוּ פְּקֻדּוֹת בְּמִלֹּא חָזָם. — כִּי חוֹלֶה הָיָה הָאִישׁ...)
וְכָחַם הַיּוֹם עֵת צָהֳרַיִם, — וְאַךְ הִגִּיעוּ הַשְּׁלֹשָׁה,
הוּבְאוּ שְׁלֹשָׁה מֵהָאֲסִירִים. — בְּמֶרְכַּז הַכִּכָּר הֶעֱמָדוּ.
(שְׁנַיִם מִמֶּאָה נִלְקָחוּ, — וְשׁוֹטֵר עֲנָק יָצָא
כִּתְרוּמָה מִיבוּל שָׂדֶה). — עִם מַגָּלֵב אָרֹךְ בְּיָד,
עִם אֲזָקִים עַל הַיָּדַיִם — וּכְתַלְיָן מְנֻסֶּה קָרֵב
וּבִבְרָכַיִם פִּיק וָחִיל. — לְקָרְבָּנוֹתָיו אֶחָד אֶחָד
לְבֶן הַסִּיד בְּפָנֶיהָם — וּמִסְפַּר הַצְּלָפוֹת הִצְלִיף
וְשִׂפְתֵיהֶם רוֹחֲשׁוֹת "וִדּוּי". — עַל הַגַּב הַיְהוּדִי.
כִּי מִי יוּכַל לַעֲרוֹב — הַגַּב שֶׁלֹּא רָצָה לִפְרֹק
שֶׁבְּעוֹד שָׁעָה יִהְיוּ חַיִּים, — מֵעָלָיו מַשָּׂא מִצְוֹת,
שֶׁלֹּא לְתַלְיָה יוֹבִילוּם, — וְלִכּוֹף מוּל כָּל נַחְשׁוֹל
קָרְבַּן חַטָּאת עַל חֵטְא צִבּוּר? — הַמְאַיֵּם בְּשִׁיא גַּלָּיו,
וּמִי יָגַן, יַעֲמֹד בַּצַּר, — לְקַעְקֵעַ כָּל יְסוֹד
כְּשֶׁלֵּית דִּין וְלֵית דַּיָּן? — וְלַהֲרוֹס אֶת כָּל בִּנְיָן.
וּמַה־כֹּחַ דַּעַת קָהָל — גַּב זֶה עָמַד — עוֹד יַעֲמֹד
מוּל עָרִיץ שַׁלִּיט יָחִיד? — לָעַד כַּסֶּלַע אֵיתָן!

בגלות ג'אדו

לאחר הנסיגה של הכוחות הבריטיים מבנגאזי וכניסתם מחדש של הכוחות האיטלקים והגרמניים, באביב של שנת תש"ב (1942) יצאה גזירת גלות על יהודי בנגאזי (מרג—דרנה—טוברוק—מרצה—סוסה—שחאת—בנגאזי). בגלל קבלת הפנים הטובה שערכו יהודים אלה לכוחות הבריטיים — למקום הגלות נבחרה ג'אדו, 260 ק"מ מטריפולי בדרך לנאלות.

2600 נפשות הוגלו לג'אדו — משפחות אחדות הוגלו לטיגרינה (גריאן) וחלק ביפרן (חבל ההר). רק משפחות אחדות הושארו בבנגאזי. חלק מהן משפחות נתינות איטלקיות ואחדות בגלל המלצות שמשפחות אלה הן פרו־אטלקיות וכו'.

הגולים לא הוגלו בבת אחת. שיירות שיירות היו מובלות במכוניות משא. כל שבועיים היתה מתפרסמת רשימה של משפחות בבית הכנסת עם הודעה שעל אלה להיות מוכנים לנסיעה ביום זה וזה. רשימות אלה היו מתפרסמות ע"י הקהילה בפקודת השלטונות. המסע ארך חמשה ימים, משעות השחר עד ערוב היום. בלילה היו הגולים לנים תחת כיפת השמים.

במחנה ג'אדו היו בלוקונים ארוכים ששימשו בזמנו למחנה צבא. למחנה זה הובאו 2600 נפשות במוצאי חג הפסח של שנת תש"ב. על המחנה הופקדו שוטרים איטלקיים וערבים. מסביב למחנה היתה גדר תיל וכל מי שהתקרב לגדר, הרשות היתה בידי השוטרים לירות בו.

הכלכלה — לחם 120 גרם לנפש בכל יום. רק לחם היה ניתן יום יום ואילו שאר המצרכים היו נתנים בכל יום ראשון בשבוע, בשביל כל השבוע. היו נותנים 5 (חמשה!) גרם אורז ליום, 3 גרם שמן, 3 גרם רסק עגבניות, 5 גרם סוכר, 5 גרם קפה. המצרכים האלה היו מתחלקים ע"י יהודים שהיו מקבלים מהמחסן את המצרכים ומחלקים לגולים. בשכר זה היו פטורים מעבודת הכפיה שכל הגברים והנערים היו חייבים לעבוד, יום אחד בשבוע לפי התור, עבודת טוריה והובלת עפר במשך 12 שעות ללא הפסקה! מובן שבכלכלה זו היו האסורים נדונים למות איטי וממושך. משלחת מהגולים התיצבה לפני המפקד של המחנה ובקשה ממנו הגדלת כמויות המזון, כיון שאי אפשר לחיות בכמויות כאלה. הוא ענה: "לא הבאנו אתכם להנה בכדי להחזיק ולכלכל אתכם. אנחנו נותנים לכם מזון זה כיון שלא כדאי לבזבז עבורכם כדורים". אך לאחר שידולים, נאות המפקד להרשות לערבים מהסביבה להכנס למחנה למכור ירקות, תמרים ושעורים. רק מצרכים אלה היה מותר למכור, ואילו מצרכים אחרים כשמן, קמח, סבון וכד' אסור היה בתכלית להכניס לשטח המחנה.

בכדי לבשל לא היו לא פחמים ולא נפט. הנהלת המחנה היתה נותנת לכל נפש 2 ק"ג של עצי בישול לשבוע. גזעים גדולים ועבים של עצי זית היו מביאים, שוקלים את הגזע ונותנים את זה לכמה משפחות לפי מה שמגיע להם על פי המכסה הנ"ל. בני המשפחות היו בוקעים את הגזע בגרזנים ובקופיצים ואחר כך היו שוקלים את העצים במאזנים כשקול אבנים טובות.

היו מבקרים לפעמים תכופות קציני משטרה גבוהים והיו נכנסים בשיחות עם תושבי המחנה ושואלים למצבם. ולפי פקודות המפקד היו מוכרחים להשיב שהם שבעי רצון מהמצב ואינם רעבים וכד' וכד'. פעם קרה שהיה ביקור ביום תשעה באב והמפקד הכריח את כל האנשים להתגלח ולהתרחץ לכבוד האורח החשוב.

יש לציין כאן שהאיטלקים לא היו אף פעם אנטישמיים. הם היו נוחים לבריות ובעלי רגש אנושי. ברור שקורה פה ושם שימצא מישהו המגלה רגשות אנטישמיים. לרוע מזלם של אנשי המחנה קרה ששני האנשים שהופקדו עליהם, מפקד בדרגת מיג'ור וסגנו בדרגת מרשל, שניהם היו אנטישמיים מושבעים.

ימים אחדים לפני בקורה של אישיות גדולה — לויטננט־קולונל מהמשטרה — עברו המפקדים הנ"ל עם כמה יהודים שהיו ממונים על הנקיון והזהירו את כל הצבור שעליהם לומר שלא חסר להם שום דבר, ושהם שבעי רצון וכד'. ביום תשעה באב הגיע האורח הגדול ועבר מבלוקון למשנהו ושאל לשלום התושבים. כולם ענו כפי שנצטוו; רק אשה אחת אמיצה, הגב' ליזה סופר אשת מר חיים סופר, הנמצאת כיום בבאר יעקב, עמדה ושפכה את כל לבה לפני הקצין הגבוה. ספרה על כל הסבל שלהם, על כל הזלזולים מצד המפקדים, על המכות שהוא מכה אותם וכינויי הגנאי שבהם הוא מכנה את הנשים וכו'. במשך שעה ארוכה עמדה ודברה והקצין היה מאזין לה ולא הראה שום סימנים של קוצר רוח ואדרבא, היה מעודד את האשה בדבריו, לאמר: „תספרי כל מה שבלבך. לי יש זמן לשמוע". וכאשר לבסוף שאל אותה: „והרי כל השאר אמרו שהמצב הוא בסדר ומשביע רצון", ענתה שזוהי פקודת המפקד עליהם וכולם מפחדים מפניו. כי הרי אתה תלך מכאן ואנחנו נשארים עם המפקד. וגם אני ספרתי לך מה שספרתי ובטוחה אני שזה עתיד לנקום בי. הקצין הגבוה נתן הוראה להעביר בו ביום את המרשל, סגן המפקד, מהמחנה, והאשה עם כל משפחתה שוחררה למחרת מהמחנה והועברה לטריפולי.

בכ"ז יחסו של המיג'ור, מפקד המחנה, לא השתנה. „הכושי" הזה לא הפך את עורו והמשיך להתעלל בתושבי המחנה והמציא כל מיני המצאות להשפלתם ולדכוים. ביום ראש השנה עבר וראה את התושבים יוצאים מבית הכנסת. הוא שאל והודיע: לו שהיום יום ראש השנה. מיד נתן הוראה להעביד את הגברים, להעביר גל גדול של אבנים מתוך המחנה אל מחוץ למחנה, ללא שום טעם ותכלית ורק לשם דיכוי.

מחלת טיפוס הכנים

במשך תקופה של 14 חדשים מתו במחנה 562 נפש. רובם בגלל הרעב והצפיפות שגרמו למחלת „טיפוס הכנים" שהפיל כל החללים האלה.

גלוי בית קברות יהודי עתיק

איך גלינו בית קברות יהודי עתיק? — כשמת המת הראשון והיינו מתכוננים להביאו לקבורה גילה לנו יהודי רוכל אחד שיש בסביבה בית קברות יהודי עתיק. הלכנו לשם וגילינו שאמנם ישנם קברים עתיקים ועליהם מצבות עם אותיות עבריות. קבר אחד היה משנת ד' אלפים תתקמ"ג (זה גילינו בשנת ה' תש"ב. ז"א שאז עברו 759 שנה מתאריך המצבה). השתמשנו בבית קברות זה לקבורת כל אלה שנפטרו במחנה עד היום שעזבנו אותו.

עזרת אחים

בשום פנים ואופן לא היתה אפשרות להגניב משער המחנה מצרכי מזון. שוטרים היו עומדים בשער והיו מחפשים כל הנכנס למחנה, שהכניסה אליו היתה מותרת על פי רשיון. בזה השתמשו יהודים נדיבים מטריפולי לעזור לתושבי המחנה. הם היו נכנסים ונותנים כספים שהיו מתחלקים בין אלה שהיו זקוקים להם. גם מהקהלה בטריפולי היו שולחים מדי שבוע בשבוע מכונית משא גדולה עם קרון, מלאים שקי שעורה, עגולי תמרים, ירקות ופירות, חביות של דגים מלוחים. ופעם שלחו משלוח של בגדים. בחג הפסח תש"ג שלחה הקהלה 400 גרם בשר לכל נפש (לשני הימים הראשונים 200 גרם ולשבוע של פסח 200 גרם), 4 ק"ג קמח כשר למצות ו־4 ליטר יין לנפש, וכמויות עצומות של ירקות ופירות.

(זה היה כבר לאחר הכיבוש הבריטי של טריפולי בינואר 1943). כל זה היה נמסר לועד וחברי הועד חלקו לכל התושבים.

היום השחור:

כעשרים יום לפני הכיבוש הבריטי, ואני עומד על גבעה שעליה בית־החולים של המחנה, ראיתי המונים מתושבי המחנה נקבצים ליד התורן שעליו היו מניפים את הדגל בוקר בוקר. שאלתי את הבריגדיר של המשטרה מה יש היום? הוא ענה: „היום יום שחור בשבילכם. לפי פקודה שהתקבלה היום מחסלים ביריות תושבי המחנה". שאלתי: „ומה בדבר 480 החולים הנמצאים כאן?" הוא ענה שאת החולים מאספים במרתף ושורפים אותם. „אבל אתה — סיים הבריגדיר — מכיון שעבדת אתנו זמן רב, לא נתן שיהרגו אותך בתוך הקהל, מה שיגרום לך סבל, אותך נהרוג לבד, ללא יסורים".

ירדתי מהגבעה אל המחנה ונתגלה לפני מחזה שהרעיד וזעזע אותי עד היסוד. קצין המשטרה היה מחזיק בבגדיו של ר' יוסף ג'יען זצ"ל — שהיה אב בית הדין בבנגאזי ונלב"ע ברמת־גן — והיה סוחב אותו אל מרכז המחנה ליד תורן הדגל. מבית הכנסת הוציא אותו כשהוא עטוף בטלית ומוכתר בתפילין וצועק עליו: „זוהי שעת הריגה ולא שעת תפילה". כל ההמון שהיה עומד היה גועה בבכיה, כשעל הגגות מסביב העמדו מכונות יריה, ושוטרים היו מקיפים את הקהל שהיה עומד על אנשיו, נשיו וטפו, אומר וידוי וק"ש ומחכה לקצו בעוד רגעים אחדים.

קצין המשטרה אמר לי: „עמוד בפתח המשרד והיה כי תשמע צלצול הטלפון, תקרא לי, זהו הטלפון שאליו אנחנו מחכים לפקודה אחרונה לירות" עמדתי מרעיד ומאובן. ייזכר כאן לטובה שוטר ערבי אחד בשם לפקי שאמר לי: „אני מוכן לפתוח לך את הדלת ואתה תברח לך אל אשר ישאוך רגליך ומלט נפשך". היו אלה רגעי מבחן בשבילי ובדמעות בעיני עניתי לו: „עם משפחתי ובני עמי אמות, לא אברח!".

הגזרה בטלה

משעה 8 בבוקר ועד לשעה 11 לפנה"צ עמדו האומללים תחת כיפת השמים, רעבים וצמאים ומחכים למות. בשעה 11 נשמע צלצול הפעמון. המיג'ור והבריגדיר עם עוד קצין, עמדו ושמעו את הפקודה בטלפון. לאחר כמה רגעים יצאו מהמשרד חוורים ונרגשים. המיג'ור נתן הוראה לשוטרים שהיו מסביב להסתלק מהמקום. כן גם לאלה שעמדו על מכונות היריה לרדת. המיג'ור לא יכול היה לעכל את הפקודה שנתקבלה שלא לפגוע ביהודים, ולכן פקד עליהם לטאט את כל המחנה. כשר' יוסף ג'יען זצ"ל, שנתבע גם הוא לטאט שאל: „במה אטאט?" ענה לו המיג'ור: „בזקנך תטאט". וכך התחיל ההמון הרב לטאט זעיניהם זולגות דמעות, והפעם דמעות שמחה על הצלתם. המיג'ור נסע מיד לטריפולי והבריגדיר, שהיה בעל לב אנושי ורחמן, שנשאר הוא הקצין הראשי במקומו נתן הוראה להפסיק מיד את עבודת הטיאוט, לא העלים את שמחתו על הצלתנו ואף פיזר סיגריות לציבור באמרו: „עשנו ושמחו, יהודים, בני אל עליון".

כך ניצלה כל הקהילה ביום ההוא.

יומיים אחרי הכיבוש הבריטי הביא הצבא הבריטי אמבולנסים והסיעו את החולים לבתי חולים. הביא כמויות ענקיות של מזון וחילקו לתושבים.

במשך 14 חדשים ישבו הגולים במחנה ג'אדו. הצבא הבריטי התחיל לפנות את המחנה ולהחזיר את תושביו לערים בבנגאזי, ומבצע זה ארך כארבעה חדשים.

(מפי מר יהודה חכמון, מי שהיה אח בבית החולים במחנה, חבר החברה קדישא ואחד העסקנים במקום. כיום במעברת שבות עם).

ע. גויטע

בגלות סידי עזאז ובוקבוק

עד למחצית שנת 1942, הרדיפות האנטישמיות של הפשיסטים והחוקה הגזעית של הועד הפשיסטי הגדול, לא פגעו באופן רציני ביהודי טריפולי. לגבי יהדות זו חוקים אלה היו כמעט בבחינת „הלכה ואין עושים כך".

אך מחודש אפריל 1942, כנראה ע"י לחץ מצד הכוחות הגרמניים שחנו בטריפולי, נאלצה הממשלה האיטלקית ללכת בעקבות הנאצים גם לגבי יהדות לוב והתחילה להוציא לפועל את הגזרות האנטישמיות אחת אחת.

אחרי החוק המחייב את בעלי הרכוש היהודים להצהיר על הכנסותיהם, באה גזרה קשה על יהדות טריפולי. לפי גזרה זו חוייבו כל הגברים היהודים, מגיל 18 ועד ל-45, ללא יוצא מהכלל, לצאת למחנות עבודה בקרבת קווי החזית. גזרה זו באה כמהלומה כבדה על יהודי טריפולי. איך יוכלו לעמוד בתנאי חיים של עבודת פרך, וכל שכן להמצא בקרבת החזית בתקופת מלחמה סוערת?

לשוא היו תחינות הנשים שהצטופפו מול משרדי הממשלה כדי לשחרר את בעליהן על סמך אמתלא כלשהי, לתוהו היו בכיות העוללים שהובאו בידי נשים אלה. השוטרים דחפון באכזריות ולא נתנון להתקרב אפילו לפתחי המשרדים.

משפחות רבות נהפכו בין לילה ללא מקור פרנסה בהעדר בעליהן ואמהות רחמניות גם נספו מרוב חרדה וצער.

חודש אלול, חודש ההכנות לקראת החגים, נהפך לחודש ההתכוננות לקראת הנדודים והגלות המרה. המגוייסים נפוצו בשווקי העיר לקושש קש: מטה, מזוודה, מכנסיים קצרים, כובע קש, משקפי שמש וכיו"ב.

כעשרה ימים לפני ראש השנה נשלח המשלוח הראשון (ובתוכו כותב טורים אלה), חנויות מרכזיות, משרדים, בתי מסחר ובתי מלאכה חיוניים נסגרו לפתע בהעדר בעליהם.

על משאיות רעועות, ללא בדיקות רפואיות, ללא מיון וללא כל סדר, צפופים וכולם בעמידה, נשלחו מאות בחורים ובעלי משפחות שנותקו מקרוביהם בלי רחמנות, והופקרו במקום שמם בין חולות המדבר הלובי — „סידי עזאז".

הם גרו באוהלים, חסרי כול, ורובם שכבו על האדמה כשסביבותיהם שרצו נחשים ועקרבים, ויתושים טרדנים הפריעו את רגעי שנתם. מאכלם היה לחם צר ומים עכורים במשורה שהושאבו בחסד מבארות הבדוים, השקיטו במקצת את צמאונם.

משעות הבוקר המוקדמות ועד לשקיעת החמה הועסקו הגולים בכל מיני עבודות שחורות של הנחת מסלת הברזל „לוב—מצרים", תחת השמש הלוהטת ובידי נוגשים אכזריים.

הגיעו הימים הנוראים: במקום ביה"כ המהודר והמפואר, הוקם אוהל קטן, דל ושפל קומה. במקום שבעה ס"ת מקושטים ומעוטרים בפרחים, שימש ס"ת אחד בלבד. במקום בגדים חדשים ומגוהצים למשעי, לבשו המתפללים בגדי חול מלוכלכים וקרועים. במקום ריח הבושם נדף ריח הזיעה והזוהמה (המחסור החמור במים מנע מהמתפללים להתרחץ ולכבס בגדיהם). תפילת ליל ר"ה וליל יוה"כ נערכו כמובן בחושך מחמת איסור הדלקת אורות בתקופת המלחמה.

ראש השנה ויום הכפורים, הימים הנוראים בהם אבות ובנים מלאו בהמוניהם את בתי הכנסת עד אפס מקום ויצקו לחשם בהדרת קודש ונעימי זמירות, נהפכו לימים של עצב, יגון וצער. השמועות על מחנות ההשמדה של הנאצים עוררו דאגה וחרדה לאין קץ הן בלב העצורים והן בלבות קרוביהם, לגורלם.

ממחנה „סידי עזאז", נשלחו העצורים אח"כ עד לבוקבוק הקרובה מאד לחזית וגם שם חיו בתנאים בלתי אנושיים והועסקו בעבודות פרך. שני מקרי מוות שנרשמו בין תושבי המחנות שימשו אות והתחלה למגמת הפשיסטים וליחסם כלפי היהודים שהופקרו בידיהם: בחור אחד בן 24 בשם כמוס זנקו שהיה משמש ספרו של מפקד המחנה, נורה ונהרג ע"י חייל פשיסטי תוך כדי שיחה על לא עוון בכפו. ואילו יעקב לגאוי בעל אשה ואב לילדים קטנים נהרג בהתהפך האוטו שנשא את הגולים — הי"ד.

את צער הפרידה ממשפחותיהם, הרגישו העצורים במיוחד בשעת תפלת הנעילה של אותו יום הכפורים. בשעה זו בה נהגו כל יהודי טריפולי להביא את ילדיהם לבתי הכנסת, לרבות התינוקות, ל„ברכת כוהנים", היתה ההרגשה כללית וחזקה. שאלת „האם אשוב ואראה את ילדי"? כרסמה בלבם. ובדמעות על פניהם ובלב שבור וקודר ערכו את התפלה הנשגבה והמיוחדת מכל תפלות השנה. אין ספק שדמעותיהם של המדוכאים האלה הן שעלו לשמי מרום ומחו את זכר הפשיזם מספר החיים וזרזו את קצו.

לא עברו ימים רבים וכל העצורים קיבלו את הבשורה המרנינה לשוב לבתיהם. וממחנה „בוקבוק" הרחוק 2000 ק"מ מטריפולי ועד למחנה גורג'י שע"י העיר שבו כל הגולים איש איש לביתו שמחים וטובי לב.

אמרה נפלאה היתה שגורה בפי קהל הגולים: „מי יתן ונזכה להשתמש בפסי הרכבת האלה שאנו מניחים, לעליה לארצנו הקדושה" ואכן לא מעטים זכו להתגשמות תקותם זו כעבור חדשים אחדים.

שלושה הרוגי מלכות

בשלהי שנת 1942, אחרי שהצבא הבריטי נסוג מקיריניקה, הופתעה הקהלה היהודית בבנגזי במהלומה כבדה שלא ידעה מאז היוסדה, מהלומה שלא חלמה עליה ולא עלתה על דעת איש. בפעם הראשונה בחיי קהלה זו הוציאו שלטונות הפאשיסטיים שלושה מטובי בניה להורג על לא חמס בכפם.

השלטונות הפשיסטיים, אשר אחד מקוי היסוד של מדיניותם היה לרכוש את אהדת העולם הערבי אליהם והחניפו לערבים עד כדי מתן תואר של „מגן האיסלם" למוסוליני, שלטונות אלה, אחרי שהוציאו להורג עשרות ערבים בעוון בגידה בזמן מלחמה, ראו כי כדי לפייס את הערבים ולא להפסיד את אהדתם, יש צורך להעליל על כמה יהודים ולהוציאם גם הם להורג.

הקרקע הוכנה והחיפושים החלו אחרי הקרבן לעזאזל, והגורל נפל על יונה ברבי, אחיו שלום ברבי והבחור אברהם בדוסה הי"ד — 3 יהודים יקרים אשר מעולם לא נמצא עול בכפם. במשפט ראווה מזורז נאשמו שלושת המסכנים בעוון שוד אזרחים איטלקיים, נדונו למיתה והועלו מיד לגרדום.

יהודי בנגזי נדהמו לשמע הגזרה הנוראה, הם שגילו תמיד נאמנות עיורת לממשלה האיטלקית גם בשעת משבר, אפילו אחרי נסיגת האיטלקים פעמיים מבנגזי, לא האמינו ולא עלה ברעיונם שיבוא יום ומישהו מהם יואשם בבגידה ומה גם שיוצא להורג. הם שמעו על חוקים גזעיים שהוציאו הפשיסטים נגד היהודים, ראו במו עיניהם את אחיהם נסחבים למחנות ריכוז ובכ"ז שמרו בהקפדה על יחס שכנות טובה לאזרחים האיטלקים אשר תמיד חיו אתם כאחים.

יהדות בנגזי, ואתה כל יהדות לוב, בכתה מרה את הנפשות היקרות ויחד עם זה בכתה על אבדן האימון שהיה לה מצד הממשלה האיטלקית במשך תקופה של שלושים שנה ויותר.

הכאב והעלבון הם צורבים יותר אם נזכיר שהשלטונות הפשיסטיים, אשר עוון שוד האזרחים נחשב בעיניהם כחמור ביותר ונשפט בעונש מות, התירו וגם שיסו את התושבים האיטלקיים בבנגזי לשדוד ולבוז חנויות של יהודים במשך 24 שעות, בתקופה הנ"ל. האיטלקים התנפלו על כל חנות יהודית ולא השאירו שריד, שני יהודים — חואתו רובין ונסים דואני, שניסו להתנגד לשוד נרצחו על ידי השודדים בדם קר, הי"ד.

אליהו לביא

נס בבנגזי (בחג הפסח תרכ"ב)

יצאו ארבעה אנשים לשדה בחול המועד פסח לברך ברכת האילנות כנהוג, ובין ארבעת האנשים האלה היה בני הגדול דוד. אחר שברכו ברכת האילנות, אכלו ושתו מעט יין ויצאו משם קרוב לעת ערב. הם היו קצת מבושמים משמחת יום טוב ושמחת מצות ברכה. בחזרתם לקחו עשבים וירקות ונתנו על ראש אחד מהם ולקחו המפה שאכלו ושתו עליה, עשו אותה כמו בנדיירה (דגל) והיו בתוך המפה כתמי יין שנשפכו עליה בעת האכילה ושרו פזמונים בדרכם. והיו אנשים עוברים רואים אותם ומשחקים עליהם. והנה ראו נוצריה אחת ונוצרי אחד שהלכו ואמרו לנוצרים יושבי העיר: הלא תשמעו שכך וכך ראינו פלוני ופלוני עושים צורת ישו, וסודר אחד בידיהם מלא דם ועושים זכר להריגת ישו, ואם כן היהודים משחקים עלינו ועל דתנו. ואז נתאספו הנוצרים ואמרו ודאי חוק הוא ליהודים לעשות בכל שנה כך זכר להריגה, וראיה שבנו של החכם היה עמהם וכיוצא בדברים ועלילות שקרים אשר מעולם לא עלתה על לב שום יהודי, ונתקבצו ליתן עצה כיצד יעשו לאבד את שמנו ולעקור אותנו מן העיר כולה, וארבעה האנשים האלה יש מהם נתינים צרפתים, והשאר תחת ממשלת טורקיה. ותיכף ומיד הלכו לקונסולים האנגלי והצרפתי בבנגאזי וספרו להם את הענין, ותיכף ציוו לתפוס את נתיניהם ונתנו אותם בכבלי ברזל, ואז נתקבצו כל הנוצרים ולקחו חתימות וגביית עדות איך ראו את היהודים עושים כאמור לעיל והוסיפו ושקרו כאשר רצו וקבצו חתימות כתב עדות מבני ישמעאל יותר ממאה חתימות מגדולי העיר והלכו למושל העיר וקראו לגויים והעידו כולם לפני המושל, כל אחד באופן אחר, זה אומר כך וזה אומר כך, וכל אחד כוונתו להרע לישראל, וקראו לארבעה אנשים הנ"ל, ואמרו: חס ושלום! ואמרו: האמת לקחנו מעט עשבים משום שמחת יום טוב ולא היינו יודעים מזה כלל. ואז בעוונות הרבים נתנו אותם בכבלי ברזל וקרוב לשלושים יהודים אחרים בשביל שראו, נתנו גם אותם בבית האסורים והכל מרשעות ושנאת סגן הקונסול של בנגאזי שהיה באותם הימים, והוציאו ארבעת האנשים הנ"ל ביום השבת חול המועד פסח והיו מכבדים השווקים והרחובות, וכל הגויים והנוצרים מחרפים אותם וזורקים עליהם אבנים מלבד צערם אשר הם בשלשלאות ברזל, וכל הגוים והנוצרים אומרים: עוד שלושה ימים וישרפו את ארבעת האנשים ויעשו כליה לכל היהודים.

ובראותי אני כך כמעט פרחה נשמתי ולא נותרה בי נשמה, והלכתי לקונסול האנגלי ואמרתי לו: הלא תדע לך שארבעת האנשים האלה יש בהם נתינים בריטים ואיך כך יעשה לנתין בריטניה? שאלתי אותו: האם יש לך רשות מהקונסול של טראבלס (טריפולי)? אמר לי: זה דבר קטן. אבל אני רוצה ליטול רשות כדי לשרוף אותם, ודברתי עמו רכות וקשות ולא הועיל, ובעוונות הרבים נתגברה עלינו השנאה מהישמעאלים והערלים אשר היו כולם בעצה אחת לאבד שמנו, והיתה לנו המלחמה מהישמעאלים והערלים, מלחמה פנים ואחור, וכולם מתיעצים להעליל עלינו יותר עלילות ושקרים כדי להחמיר עלינו המשפט בעלילותיהם ושקריהם, ולא היינו יכולים לצאת לחוץ בשוק אשר נעשינו כהפקר ביד האומות. ובית הכנסת סגור, אין יוצא ואין בא להתפלל, יש יהודים שברחו למדברות, ויש אשר נתחבאו במערות, והלכנו ליל שמיני של פסח קרוב למנין לבית הכנסת כדי להתפלל ערבית. אנו התחלנו להתפלל ונכנסו עלינו הנוצרים כל אחד בכלי זינו ומשחיתו בידו ואומרים לשרוף את בית הכנסת עם ספרי התורה ולהרוג את

היהודים. הפסקנו התפלה. ועמהם יהודי מומר (השי"ת יאבד שמו וזכרו לעד) והוא אומר להם: זה היהודי היה עם ארבעת האנשים שהיו לועגים על הדת שלכם, זה פלוני, כך עד שבעוונות הרבים אלה שהיו בבית הכנסת לא יכלו לברוח בשביל שיש הרבה נוצרים בפתח ביה"כ, מלבד אשר נכנסו והוליכו שלושה יהודים והכו אותם מכת מוות ונתנו אותם בבית הסוהר, עד אשר יש כמו ארבעה אנשים לבשו קנאת ה' צבאות והם תחת ממשלת תוגרמה והלכו למושל דרך עקלתון ואמרו לו: תגיד לנו, אדוננו, האם העיר היא בידך או ביד הנוצרים, שהנוצרים באים עלינו על לא חמס בכפנו ורוצים להמית אותנו? ואם אנו חייבים ואשמים, הנה אנחנו באנו לפניך אם תרצה להמית אותנו או להחיות אותנו, והתחילו לבכות לפני המושל, והמושל נכמרו רחמיו ושלח עמהם משרתים להביא אותם לבתיהם, וכל זה לא הועיל עדיין, הנוצרים מקבצים חתימות מהישמעאלים, כמעט רוב בני העיר, והיו נותנים להם ממון כדי להעיד; שכרו ספינה אחת בסך עצום כדי להוליך דוקא אגרות ערוכות לפחה של טראבלוס, כדי לשלוח למקומות רחוקים כדי להעמיד עלילותיהם ולעשות כליה לשונאי ישראל. ואז הגבירים ויחידי הקהלה הלא המה האדונים: סיניור חיים חסן, מרדכי ארביב, יצחק תשובה ומשה הלוי, בראותם ביטול התפילות וביה"כ סגור מבלי באי מועד, חדלו אורחות בישראל חדלו, הלכו למושל ואמרו לו: מה פשענו ומה חטאנו, היעלה על דעת שום בן אדם שאנו עושים את הדברים? הלא תדע, אפילו להתפלל לא יכולנו, ואז באו עמהם פקידי המושל והיה הדבר קרוב לחצות היום ממש נתקבצו מנין והתפללו שחרית ביחד וקראנו פרשת החג ואחר כך התפללו מוסף בציבור, יום שמיני של פסח, ושלחו בטיליגראף למעלת סיניור שאול לביא והודענו לו מה העלילו עלינו הנוצרים ואז העיר ה' את רוחו ויקנא קנאת ה' צבאות והלך לקונסול אינגליז של טרבלוס, דעתן גדול ומחסידי אומות העולם ויודע האמת. ותיכף ומיד שלח בטיליגראף לסגן הקונסול בבנגאזי ואמר לו צריך שבהגיע לידך הכתב הזה תתיר את היהודים נתיני בריטניה, והלך הקונסול של טרבלוס וסיניור שאול לביא אל המושל בשביל שאר היהודים נתיני תוגרמה כדי לשלוח למושל בנגאזי להתיר אותם, והבטיח להם שבעוד ימים אחדים הוא יתיר אותם ולא יהיה שום דבר ושום פחד. והודיע לנו כל זה סי' שאול לביא בתלגרם, והלכנו אל הקונסול של בנגאזי ואמרנו לו: איך לא הסירות את כבלי הברזל מהיהודים נתיני אנגליז כאשר בא רשות מטרבלוס אשר הוא מושל עליך? אמר: איני רוצה לשמוע ולא להתיר אותם מבית האסורים, והכל מאת ה' מן השמים כדי להשפילו והוא סומך על ראות עיניו שהנוצרים כולם בקשר אחד עמו ונדרו לו ממון הרבה כאשר יעשה נקמות ביהודים, ואז שלחנו לסיניור שאול לביא שעדיין הקונסול בבנגאזי עומד במרדו. ואז הקונסול כעס ושלח לו לאמר: אם לא תתיר את הנתינים הבריטים, מרה תהיה אחריתך. ואח"כ באה הורמנה דמלכא מלונדון, שהקונסול הבריטי מטרבלוס עשה באמת ומשפט צדק, וצריך שהקונסול של בנגאזי יתיר את כל האסירים, ואם פעם אחרת יעשה כזאת ליהודים, ייסרוהו בשוטים ובעקרבים עד שימות וכל הנוגע ביהודים אחת דתו להמית.

כל זה הישועה והנס למינהו נעשה על ידי איש ימינו סיניור שאול לביא וקונסול טראבלוס, לא עברו ימים מעטים עד אשר כל הנוצרים אשר העלילו על היהודים עלילות שוא אכלו את חלקם בכל מיני רעות מאת ה' מן השמים, והקונסולים אינגליז ופראנציז של בנגאזי אשר עשו רעות לנו, ברחו מהעיר, בכל מיני בזיונות והשפלה וכל הנוצרים היו מבזים אותם ולועגים להם. „ברוך מושיע ישראל!". (מתוך כתב יד, בהקדמתו לספרו „גאולת ד'").

פרק ה

בְּדָם וָאֵשׁ

וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ
מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמַיִךְ

(יחזקאל ט״ז, ו׳)

1 — מאורעות הדמים ביהודי לוב
2 — המאורעות בערי השדה
3 — „עד אנה״ (קינה).

מאורעות הדמים ביהודי לוב

(מתוך דו"ח קהלת טריפולי על מאורעות הדמים חשון תש"ו — נובמבר 1945)

עם כיבושה של לוב ע"י הבריטים ואבדן רשעי הנאצים ומסייעיהם האיטלקים־הפאשיסטים דומה היה כי היתה הרווחה ליהודי לוב. ברם לא נחו יהודי לוב כי אחרי שלוות־רגע, ידעו והכירו כי שמש חרות זו שזרחה עליהם שמש רמייה היא. ואף על פי כן, יחד עם התעניינותם וחיפושם אחרי דרכי עלייה, ועזרה לשליחים שהתחילו מגיעים אליהם במספר מועט דימו כי שלווים ישבו שם עד באו יומם לעלייה. לא כן היו פני הדברים: חיילי הבריגאדה חזרו לארץ. שיריהם נלמדו בשקידה ושגורים היו על פיהם של רוב יהודי לוב, מקטנם ועד גדולם. בחרדה שמעו על המאבק של יהודי ארץ־ישראל עם השלטון אשר שליחיו היו גם שליטיהם בארץ גלותם. תוך כדי כך זממו הזוממים התנפלות דמים על הקיבוץ היהודי אשר בטריפולי העיר ובכפרים שהיו ממש ככבשה בין שבעים זאבים. מאות יהודים בין עשרות אלפי גויים.

והיום המר הזה בא.

בימים 4—7 בנובמבר 1945 התפרצו המוני ערבים מוסתים, בצורה פתאומית ופראית, וערכו טבח ביישוב יהודי בלתי מוגן זה שסמך על חילות הצבא הבריטי בטריפוליטאניה. היה זה פוגרום גדול בהיקפו ואיום באכזריותו. למעלה ממאה וחמישים נפש יהודים נרצחו בצורה אכזרית ביותר בטריפולי העיר ובכפרים: שוק א־ג'ומעה (עמרוץ), מסילאתה (קוסאבט), זאנזור וזאווייה. אנשי עבודה ושלום, בלתי מוכנים להתגוננות ורבים מהם זקנים, נשים וטף. שיסעום לגזרים וטרפום חיים. מלבד מספר גדול של פצועים. מספר גדול של בתים, חנויות ומחסנים נשדדו והוצתו באש. כן חוללו והוצתו חמישה בתי כנסת בטריפולי, שניים בעמרוץ (שוק ג'ומעה), אחד בטאג'ורה ואחד בזאנזור. מבתי כנסת אלה נשדדו וחוללו ספרי תורה רבים. מחזות אימים של הרס וחורבן השאירו הפורעים אחריהם בכל מקום. מאות משפחות נשארו בעירום ממש כי איבדו את הכל, גם את בגדיהן ורכושן וגם את מפרנסיהן. עשרות אלמנות ויתומים ומאות איבדו את קרוביהם ורבים־רבים נשארו נכים לכל ימי חייהם.

איך התחיל הדבר?

ביום ראשון 4 לנובמבר 1945, לפנות ערב, נודע על התקפות רציניות ראשונות שבאו בעת ובעונה אחת, כמו על פי סימן קבוע מראש, בנקודות שונות של העיר טריפולי. נשיא הקהילה דאז, מר יצחק חביב (ז"ל) מהר למרכז הבולשת הבריטית להודיע על המצב ולדרוש מיד פעולות הגנה על האזרחים היהודים. אולם לא נמצא אף קצין אחד אותה שעה ולא נודע איה מקומם. בשעות הלילה דומה היה כי הסדר שב אל כנו וכי היו אלה התפרצויות חולפות בלבד.

ביום השני בבוקר חזרו ונשנו מעשי התפרעות נגד יהודים, בינתיים הצטרפו לערביי העיר גם אלפי ערבים מהכפרים שבסביבה. ראשי הקהילה הלכו למשרד הקולונל הבריטי אולטון, שהגיע למשרד בשעה תשע בבוקר. סיפרו לו על המצב המסוכן ודרשו ממנו שישתמש בעזרת הצבא הבריטי לפזר את המתפרצים הערבים היות והמשטרה המקומית (המורכבת ברובה משוטרים ערבים) אין היא מוכשרת לשלוט במצב. הקולונל אולטון הבטיח שיתעניין בדבר בכל הדחיפות. ולמעשה לא התערב הצבא אלא 48 שעות אחרי התחלת המהומות. למרות שבאותו

יום (יום שני) גם המפקד של הבולשת והקולונל מרסר סגן הבריגאדייר ידעו על המתהוה והמתפתח במהירות איומה ונתבקשו לפעול, לא עשו באותו יום מאומה וגם פקודת העוצר ניתנה רק למחרת, ביום שלישי, ונכנסה לתקפה באותו יום בערב. בשני ימים אלה (5—6 בנובמבר) נעשו מעשים איומים של התקפות רצח, שוד ושריפות. החיילים המעטים שנראו ברחובות העיר לא התערבו נגד ההמון הערבי, ולא השתמשו בנשקם בכדי להפסיק את הרצח וההצתות. ביום שלישי בערב וביום רביעי (7 בנובמבר) התחילה סוף סוף המפקדה הצבאית לפעול ולאסור מספר אנשים, ערבים וגם יהודים שנשאו מקלות או כלי הגנה אחרים. בעיר הוכרז על מצב חירום. קצינים מהצבא הבריטי התחילו מסתובבים ברחובות, בטריפולי הספיקה ההתנהגות התקיפה מצד השלטונות— שבאה אחרי שנפלו קרבנות רבים — לדיכוי המהומות בלי להשתמש בפועל בכלי זין. מאסר הערבים המשתתפים בשוד ובהתנפלות היה למעשה, רק ביום רביעי. קבוצות ערבים נסו להתקיף את הגיטו היהודי מכמה נקודות ולא הצליחו להכנס לתוכו הודות להגנה העצמית שארגנו מיד צעירי ישראל שוכני הגיטו. ביום רביעי הופקדו משמרות צבא על הרובע היהודי שאליו הובאו גם שאר יהודי העיר שגרו בעיר החדשה.

בכפרים ערכו הפורעים טבח המוני ואכזרי, בימים שלישי ורביעי והשלטון החריש. ההתקפות החמורות ביותר בטריפולי קרו ברחובות העיר החדשה, בשכונות המעורבות ובכמה רחובות של העיר העתיקה שהיהודים שם גרים בבתים בודדים באין יכולת להתגונן. והמתקיפים לא היו יכולים לטעות, מכיון שידים נסתרות סימנו מכבר את הבתים והחנויות הלא־יהודים בכתובות ובשלטים שונים. רק ערבי אחד נהרג בימי המאורעות.

הלוויית החללים נתקיימה בימים רביעי וחמישי (7—8 נובמבר), הן נערכו בשעות העוצר ועברו ברחובות מלאים חיילים מזויינים. לא היו בהלוייה לא קרובים ולא יהודים אחרים, רק ראשי הקהלה עם אנשי חברה קדישא. כן נכחו בהלוייה גם באי כוח הממשלה והמפקדה הצבאית. קצינים אנגלים צלמו ובדקו חללים אחדים, במיוחד אלה שנראו עליהם סימני התעללות פראית של הרוצחים. כל המתים נקברו בקבר־אחים בחלקה מיוחדת, בבית הקברות בטריפולי, חוץ משלושה: (רבי שאול דאבוש ואשתו ורבי אברהם תשובה, זצ"ל והי"ד).

הטבח האכזרי

הרוצחים השתמשו בסכינים, פגיונים, מקלות, מטילי ברזל, גרזנים וקרדומות, אקדוחים וגם ברמוני־יד. רוב החללים היו מוכים תחילה על ראשיהם באיזה כלי קשה, ואחרי נופלם היו הורגים אותם בקרדומות או פגיונות ובמקרים רבים שחטו אותם. בזנזור ועמרוץ (שוק הג'מעא) אחרי שמותתו את החללים, יצקו עליהם הפורעים נפט או בנזין והציתום. כמעט כל המתים נמצאו מפוחמים ובלתי ניכרים. ברמוני־יד השתמשו בעמרוץ (שוק הג'מעא) גם להרס בית־הכנסת וגם להרס הבתים. על כמה חללים נראו אותות אכזריות איומה.

מספר ההרוגים, מלבד רבים שמתו אחרי־כן בבתי־חולים מפצעיהם הגיע בסוף דצמבר 1945 ל־135: בטריפולי 38, עמרוץ 40, טאג'ורה 7, זאוייה 13, מסילאתה 3, זאנזור 34. כן נשארו כחמישים אלמנות, 92 יתומים, ולמעלה משלשים נכים. במקרים מסוימים נספו משפחות שלמות; משפחות אחרות איבדו את מרבית

ילדיהן. בכפר מסלאתה היו גם מקרי אונס וגם מקרה אחד של התאסלמות מאונס (שאחר שוך המהומות חזר ליהדותו).

הנזקים החומריים

הנזקים שנגרמו מהמאורעות היו בצורות שונות: שוד, גניבות, שרפות ועוד נזקים אחרים. האזורים שנפגעו יותר ברכוש בטריפולי, הם: „השוק הטורקי" (חנויות של סחורות, תמרוקים ושמנים שונים, מזכרות, תוצרת מלאכת־יד מקומית, אפנה וכיו„ב), שוק הצורפים, שוק הבשמים, שוק הבד ואריגי משי, שוק הנגרים. כל החנויות במקומות אלה רובן ככלן של יהודים. לא השאירו התוקפים מאומה ומה שלא יכלו לסחוב מחמת הגודל או הכובד או שלא רצו לקחת, קלקלו, הרסו ושרפו. קופות גדולות של ברזל שוברו. רהיטים, קשוט החנויות ודלתותיהם נשברו ונשרפו, אחרי שהוסרו משמרות הצבא (16 דצמבר 45) היה לשווקים הנ"ל מראה מדכא וחורבן מחריד. לא רק החנויות, כי אם גם הרבה בתים, מחסנים, בתי חרושת נשדדו וניזוקו. רוב הבתים הוצגו ככלי ריק ותושביהם נשארו בלא כלום. מסיכום ראשון שנעשה אז, נמצא כי בתשעה בתי כנסת בטריפולי נשרפו או ניזוקו 35 ספרי־תורה. 2084 ספרי קודש, וכמות עצומה של כסף מתכשיטי ספרי התורה נשדדה. בידי הקהלה יש רשימה של תביעות בעד שוד או נזקים של חנויות (חוץ מהבתים), עד תאריך 31 בדצמבר 1945 מספר התביעות עלה ל־1435 בסכומים ענקיים.

עזרה לנפגעים

הבריטים פתחו במפעל עזרה לנפגעים. על מפעל זה פרסמו בכל העולם. כאלפיים איש מחוסרי בית וגם אלה שעזבו את בתיהם מפני קרבתם לשכונות

בית כנסת „אגרבי" — לאחר הפרעות

ערביות, מצאו מחסה בתנאים קשים ובצפיפות, במחנות פליטים שנפתחו על־ידי הבריטים, בבית־הספר שבעיר העתיקה. הפליטים ישנו על מחצלות מרופטות והתכסו בשמיכות צבאיות. מספר הנפגעים שנשארו מחוץ למחנות, בתנאים קשים מאד הגיע ל־4200, לאלה ניתן יום־יום לחם במנה של 240 גראם לראש. (נוסף לזה חילקה הקהילה בכל שבוע תמיכה כספית בהתאם למספר הנפשות שלכל משפחה).

ימים מספר אחרי המאורעות פתחו הבריטים באוסף תרומות. את התרומה הראשונה תרמו הם עצמם בסכום של 500 לישׂ"ט. עד כאן הגיעה נדיבות לבם!

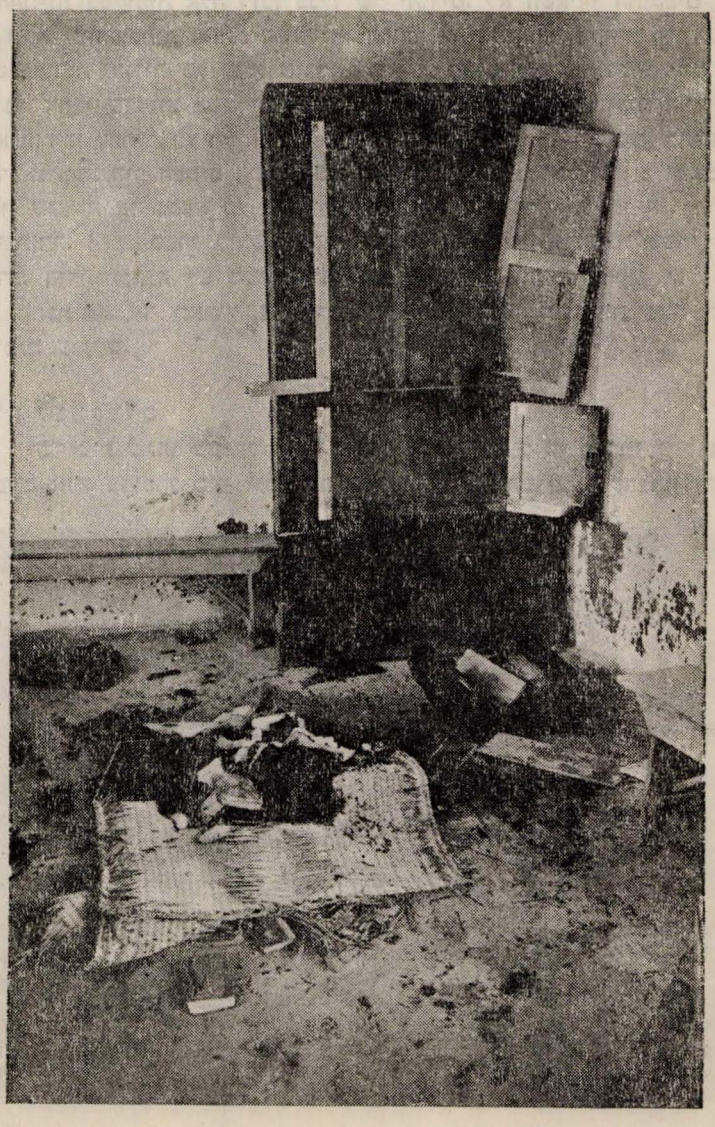

מראה אחד מבתי הכנסת לאחר הפרעות

בקהילה היה דיון אם יש להחרים קרן זו אם לאו — והוחלט: שלא להכריז חרם על הקרן הנ"ל, אך יהיה ברור לכל אחד שהקהילה היהודית מכבדת את הצד המוסרי של כל תרומה אבל חלילה לחשב התרומות הללו כפיצוי לנזקים הענקיים שסבלה. גם הקהילה הכריזה על אוסף כספים מיוחד.

החפצים שנשדדו והחזרתם

ב־15 לנובמבר, הביע המופתי המקומי את צערו על האסון שנפל בגורלה של הארץ, ופנה בדרישה ל„מאמינים" תושבי טריפוליטניה להשיב את האבידות לבעליהן, כי „בלתי הוגן" להחזיק בהן וביקש שיסירו מתוכם את השנאה והפראות. דרישה זו פורסמה בצורת „פתווה" ובה נאמר בין השאר, כי „הדת המוסלמית" אוסרת למוסלמי לקנות או להחזיק חפצים שמקורם בלתי חוקי, והאלקים קובע בעד הגניבה משפט קציצת היד בלי להבדיל אם הנשדד מוסלמי או בלתי מוסלמי.

ביום 16 לנובמבר פנה גם הקולונל הבריטי אולטון ל„רבים" המחזיקים חפצים גנובים או שדודים, „שכפי ידיעותיו הם בעלי־תשובה ודעתם להיטיב" והזמין אותם להחזיר את החפצים האלה במשך שלשה ימים (16/19 נובמבר). הקצין העליון הבטיח ששום אחד לא ישאל על מקור החפצים או על שמו של המביא כי במשך שלשה ימים לא יעשה אף חיפוש בבתים. הוא הזהיר כי אחרי שלשה ימים, יתקיים חיפוש וכל מי שימצאו אצלו חפצים שדודים יענש כחוק.

ההפסקה של שלושה ימים וההבטחה שלא יענשו את השודד, לא הועילו למצוא מישהו „בעל רצון טוב" שמטעמי „מצפון" והכרה יביא להחזרת הגזילה, ישר או על ידי שליח. מצד שני נתנו אומץ וכוח למחוסרי מצפון ליהנות ממנוחת נפש גמורה או להתפטר בכל צורה שהיא ממה שהחזיקו, ולקדם את ימי החיפושים.

דינם של הפושעים בבית־הדין הצבאי הבריטי

550 ערבים נאסרו בימי המאורעות, אולם לדין הועמדו רק 289 ורובם שוחררו כמה חדשים אחרי־כן. רוב הנאשמים נידונו לתקופות מאסר קצרות, רק שני ערבים נידונו למיתה. אחד בעוון רצח, והשני על שנמצאו בידו רימוני־יד.

מלבד זה נאסרו 10 יהודים שהעיזו להתגונן בפני מרצחיהם, ארבעה מהם נידונו לעונש קשה באשמה „שגרמו להפרעות" ואחד גם מפני „שהתנגד למשטרה"... רק בחודש כסלו תש"י שוחררו אחרוני האסירים היהודים מאז, יחד עם עוד אסירים יהודים שנאסרו בעוון הגנה עצמית בפוגרום שני ב־1948.

מחאות, החלטות ודרישות מצד הקהלה

ב־11 בנובמבר 1945 התקיימה אסיפה ראשונה של ועד הקהילה עם ראשי הקהל. אחרי מסירת דין וחשבון מצד הנשיא על המקרים הטראגיים ועל הפעולות בקשר לקבורת ההרוגים והעזרה הראשונה לנפגעים החליטה האסיפה פה אחד לשלוח מברק לראש המיניסטרים הבריטי, בכדי למחות על חוסר פעילותה של הממשלה אשר מחוסר התערבותה בזמן הנכון והמתאים נגרמו התוצאות העגומות, וכן לדרוש המשך האמצעים שנקטו בהם בשעת החירום עד שיחזור הסדר על כנו במלואו. כן הוחלט לדרוש שיגור וועדת חקירה נייטרלית לבירור נסיבות המאורעות ומצב הנזקים בנפש וברכוש ושייעשה צדק ליהודי טריפוליטניה לאחר כל הסבל שנפל בחלקם.

על המברק הזה לא נתקבלה תשובה. באותה אספה הוחלט כמו כן לשגר מברקים לרבני ארץ ישראל ואנגליה, לרב ד"ר סטיפן ווייז בניו-יורק, לפרופ' ברודצקי נשיא „מועצת הקהילות", לקונגרס היהודי העולמי בארה"ב, להנהלת הג'וינט בארה"ב, למוסדות יהודי דרום אפריקה, ולהנהלת „אליאנס" בצרפת ולבקש את עזרתם ותמיכתם המוסרית והחמרית. כולם השיבו והביעו את השתתפותם בצער הקהלה ומהם שלחו גם עזרה כספית.

היחסים בין היהודים והערבים בדורות

במשך אלפי שנות קיומם בטריפוליטניה, חיו היהודים בשלווה ובידידות עם שכניהם הערבים. אף פעם לא היו פרעות ביהודים שאפשר לזהותן אפילו במשהו למאורעות הדמים שהיו בנובמבר 1945. המגע היומי, שפת הדיבור המשותפת, קרבת המנהגים ואורח החיים, הקשרים המסחריים התמידיים הביאו לידי הבנה הדדית ולפעמים גם להופעות של אהדה ידידותית בין הערבים והיהודים.

אף תחת השלטון הפאשיסטי הקשרים הנ"ל לא יכלו להנתק למרות שהמנהיגים הפאשיסטים עשו הרבה מאמצים למטרה זו, וזה במיוחד מהתחלת הקו הפוליטי לשם רכישת העולם המוסלמי לרעת הדימוקראציות המערביות, רכישה שאליה שאף מוסוליני, „מגן האיסלאם"... וגם אחרי חקיקת החוקים הגזעיים, ערבים ויהודים ראו תמיד בנאצי-פאשיזם, האויב המשותף והעמידו לנגדו הגנה פסיבית.

בימי המלחמה העולמית האחרונה רוב היהודים הגרים בעיר בקשו מחסה ומגן מפני ההתקפות האוויריות, בשדות, וימצאו אצל הערבים הכנסת אורחים נדיבה. למשך יותר משלוש שנים, ערבים ויהודים חיו בשיתוף דאגות ותקוות לשחרור הקרוב לבוא.

במאמרים שפורסמו בעתון המקומי „טראבלוס אל ג'רב" (מיום 25 יולי — 29 אוגוסט 1944), הובעה האחוה היהודית-ערבית בני המולדת המשותפת — לוב והודגש כי הדת לאלקים היא ואילו המולדת לבני שני העמים האחים. הם קראו לשיתוף פעולה מתמיד בשטחים התרבותיים, הכלכליים והחברותיים.

קשרים יותר נרחבים ויותר מוחשיים הלכו ונארגו בין ערבים ועברים, נוסדו חברות מסחריות, משותפות וכו'. ביום 2 אוקטובר 1945, חודש לפני המאורעות, היהודים בטריפולי השתתפו בהמוניהם באבל על מותו של הנסיך חסונה פאשה קארמאנלי, גם בביתו של הנפטר וגם בלויה. ועד הקהילה העברית הקדיש לזכר המת נדבה הגונה לטובת הועדה הערבית למען האביונים המוסלמים, חוץ מהשתתפות של יחידים למטרה זו.

אחרי הכבוש הבריטי, היחסים בין היהודים והערבים יכלו להתפתח ולהתגלות ביתר חופש ומעשה. ביום 24 אוקטובר 1943 בהצגה של המחזה „יוסף הצדיק" שניתנה בשפה ערבית מקומית ב„מיראמארי" על ידי החוג הדראמטי של המכבי, נוכחו ביחד עם רוב הקצינים האנגלים הגבוהים וראשי הקהלה העברית, גם נכבדי העדה הערבית אשר התבטאו באהדה ובהערצה.

עמדתם של העתונות והאוכלוסייה הערבית בטריפוליטניה אחרי המאורעות

בשני מאמרים ראשיים שהופיעו בימים 8, 9 נובמבר ב„טראבלוס אל גרב", גונה בחריפות הרצח ההמוני, בפרט של נשים וילדים וההרס שבוצע ע"י „כנופיות

של מפריעי סדר ומחוסרי הבנה" בלתי מתחשבות מתוצאותיהן של פעולותיהן לעם הערבי של לוב, "בערב הכרעת גורלנו". בהביעו צער על אשר השכבות התרבותיות לא ידעו למנוע את הפרעות, הסופר סיים בהדגשה, שהערבים ההגונים הם מחוץ לפראות שבוצעו על ידי כנופיות של אנשים בלתי אחראים "ושהערבים מוכנים לבוא לידי הסכמה עם היהודים בכל דרך אפשרית, בזמן הנכון, רק אם תהיה האוירה נקייה מאלמנטים סוברסיביים משני הצדדים". בגליון של 10 בנובמבר אותו העתון הביא הנאום שנאמר ביום ששי 8 נובמבר, מצד הקאדי והמופתי במסגדים של טריפולי ושל צוק הג'מעא, שני ראשי דת אלו גינו גם הם האופי הפראי שהיה לפרעות, שהנו מנוגד לעקרונות האנושיות ולרוחה של הדת המשולמית, ולהיסטוריה של ערבי טריפולטיניה אשר עמהם חיו היהודים בהרמוניה ואחוה גם בזמנים יותר קשים.

הנואם סיים בקריאה לערבים להחיות שוב את רגש הידידות עם היהודים ולשתף פעולה למען החזרת השלום והאושר בין ערבים ויהודים.

המסקנות

הדו"ח של הקהילה מסתיים במסקנות אלה:

דין וחשבון זה, ניתן ברוח אובייקטיבית, בצניעות ודייקנות, והוא נותן תמונה שלמה ממאורעות הדמים של ארבעת הימים בנובמבר ומתוצאותיהן ההרסניות.

מדין־וחשבון זה, עולות במדת "יקוב הדין" המסקנות דלהלן:

1. שההתנפלות על היהודים היתה ממארב, מתוכננת מראש ובאה באותו רגע ברוב המקומות.
2. שהבריטיש מיליטארי אדמיניסטראשון לא הקדימה את הפרעות ולמרות הקריאות הנואשות של ראשי הקהילה העברית והערבית לא נקטה באמצעים מתאימים ולא בזמן הנכון למען הפסקתן.
3. שהחקירות שהתנהלו מצד המשטרה ואלה אשר היו מתוך התביעות שהוגשו אליה, בכדי לגלות, לאסור ולשפוט הרוצחים והשודדים, לא נתנו תוצאות ראויות להערכה.
4. שהתמיכה שנתנה מצד הב.מ.א. ליהודים שנפגעו בצורת עזרה ראשונה, לא היתה מספקת.
5. שלא נתנו המלבושים הכי נחוצים, למשפחות שבתיהן נשדדו כליל, למרות הפניות החוזרות של הקהילה.
6. שעדיין לא ניתנו הפיצויים מצד הב.מ.א. לנפגעים.
7. שקריאת הקהילה בכדי שתבוא למקום ועדת חקירה ניאוטראלית, לא מצאה אוזן קשבת.
8. שכל השכבות האחראיות והתרבותיות של האוכלוסיה הערבית לא רק שגינו בכל החריפות את הפראות שהיו מצד האספסוף, כי אם גם הראו רצון מוחלט לחדש עם היהודים את הקשרים הותיקים של חיי שלום וידידות.

בגלל האבדות העצומות שסבלו, יהודי טריפוליטניה מחכים לצדק.

(עפ"י דו"ח רשמי של הקהילה בטריפולי)

המאורעות בערי השדה

בכפר זנזור

במרחק של כ־50 ק"מ מטריפולי הבירה, שוכנת העירה הקטנה זנזור. מספר תושבי העירה ובנותיה כשלושים אלף נפש, ביניהם רק 150 יהודים. רוב היהודים עסקו במסחר זעיר ורוכלות, היו ביניהם גם בעלי מלאכות שונות: סנדלרים, חייטים, וכד', הם חיו תמיד בשלום עם שכניהם הערבים שגם הגינו עליהם בכל הזמנים הקשים שעברו על הארץ: אצלם מצאו מחסה בימי המלחמה והכבוש האיטלקי בשנת 1911 ובתקופות מלחמות העולם הראשונה והשניה, ולבסוף, בימי הכבוש האנגלי בשנת 1943 כשנסוגו האיטלקים מן העיר והצבא האנגלי טרם נכנס, נמלטו היהודים עם כל רכושם בבתי שכניהם הערבים אשר הקצו להם חדרים בבתיהם ושמרו עליהם עד קום המשטר החדש בלי שיאונה להם כל רע.

ידידות טבעית ומסורתית זו נשארה בתוקפה גם בימי הכיבוש האנגלי ולא נפסקה אלא עם הגיע השמועות על ההתנגשויות בין היהודים והערבים בארץ ישראל. שמועות אלו הופצו בדרכים מסתוריות כשהן מנופחות בכוונת זדון מתובלות בגוזמאות על אכזריותם, כביכול, של יהודי א"י כלפי הערבים, דבר שגרם לטינה ואיבה עצורה בלב ערביי טריפולי. איבה זו התפרצה כהר געש ביום 5 לנובמבר 1945 עת החלו פרעות הדמים בטריפולי הבירה. ממחרת היום נשלחו מסיתים ערבים מטריפולי לכל ערי השדה ובכללן לעירה זנזור. שליחים אלה ירדו מהרכבת ותכף רכזו סביבם המון סוער של ערבים, ובהוציאם מחיקם תכשיטי זהב וכסף ששדדו מיהודי טריפולי, התחילו מנופפים אותם לעיני שומעיהם ומלהיבים אותם לאמור: עד מתי אתם מחשים ומחכים לפתוח בפרעות ביהודים שנואי אללה? הסתכלו בשלל היקר הזה שאינו אלא חלק ממה שנמצא בבתינו המלאים מלבושים, תכשיטים ורהיטים יקרים ששדדנו מהיהודים. כולכם לג'יהאד בשם אללה ונביאו!

וכל ההמון המשוסה ענה אחריהם בקול גדול: אג'יהאד פלכפאר (בכופרים) יא נביא אללה!

היהודים שיצאו מחנויותיהם ושמעו את דברי ההסתה אלה, נפל לבם בקרבם ויהי למים.

וכה מספר מר יוסף כחלון — אחד הגבאים, שהיה עד ראיה בשעת המאורעות של זנזור וכיום חבר מושב דלתון שבגליל:

... נעלנו מיד את חנויותינו ונמלטנו על נפשנו בין ההמון הנסער אשר היה מרותק אותה שעה לשמוע את נאומי המסיתים, ונתאספנו בביה"כ לטכס עצה. החלטנו ראשית כל לכנס את בני הקהלה בשלושה בתים נבחרים, במיוחד בעלי דלתות חזקות, שאחד מהם היה ביתי, ושנית לשלח משלחת מראשי העדה לשלטונות ולהעמיד אותם על הסכנה הקרובה לבוא. מפי קצין העיר וקציו המשטרה קבלנו הבטחה שהם עומדים על המשמר ולא יאונה לנו כל רע, אך אנו לא סמכנו על הבטחותיהם שכן שמענו עד כמה שהם „הגנו" על אחינו בטריפולי הבירה. ואכן לא טעינו, כי על אף כל ההבטחות המרגיעות שלהם, מיד עם רדת החשכה התפרצו לתוך רחובותינו המוני ערבים מצוידים במקלות ואבנים, משתוללים וצועקים: אג'יהאד פליהוד!

הפורעים השתמשו גם בנשק חם. מטרתם הראשונה היתה נגד ביה"כ, אח"כ פרצו בית מרזח גדול השייך ליהודי ורוקנו לתוך גרונותיהם את כל מלאי

המשקאות שהיו בו, דבר שחימם אותם והסעירם עוד יותר, משם פנו לחנויות היהודים, פרצון אחת אחת ושדדו כל מה שהיה בתוכן. הם שדדו גם את הבתים הריקים מאדם; אך לשלושת הבתים הגדולים שהיינו מרוכזים בהם לא התקרבו בלילה זה.

בבוקר יצאנו מבתינו מדוכאים ורועדים מפחד ופנינו לביה"כ ההרוס, שם קדמונו בפתח שני שוטרים שלא נתנו לנו להכנס מחשש מפולת, אך אנו, מסערת לבנו כי רבה לא שעינו לאזהרותיהם ופרצנו בבכיה אל בין חורבות הבית הקדוש והחלונו באסוף קרעי היריעות של ספרי התורה וכתבי הקודש החרוכים והמפוזרים בין שברי השלחנות והספסלים המנופצים לרסיסים.

אחר התכנסנו כולנו מול בנין המשטרה ותבענו הגנה על נפשותינו לאחר שראינו מה שנעשה לרכושנו.

אך הקצין הבריטי יצא אלינו, ובקור רוח מחוצף אמר: „אינני יכול לעשות מאומה למענכם כל עוד לא קבלתי הוראות ממרכז המשטרה בטריפולי על הצורה בה נפעל נגד הפורעים".

מלאי זעם על תשובה חסרת אחריות זו שאלנו את הקצין: האם מחובת המשטרה לחכות להוראות מגבוה גם כשהמדובר הוא בעצירת פושע הבא לרצוח ולשלול את הזולת? האם אין מחובת המשטרה להגן על נפשות אין אונים שתחת חסותה?

על שאלות אלה לא ענה דבר הקצין ורק הניד בראשו כשחיוך מרושע מרחף על שפתיו ופנה אלינו עורף, לאחר מכן נתן הוראה לחוליית שוטרים לפזר אותנו בכוח.

יחס זה של השלטונות אלינו הוסיף עידוד להמוני הערבים שהתגודדו מסביבנו ושמעו את כל מהלך השיחה. נוכחנו לדעת כי הופקרנו בידי כוחות הרשע ואין לנו אלא לצפות לתשועת אבינו שבשמים.

לפנות ערב התרכזנו כמו בלילה הקודם בשלושת הבתים הגדולים, כשבפינו פרקי תהלים ותחנונים. שמענו אמנם כי השלטונות הכריזו על עוצר ליל, צעד זה הרגיע את רוחנו במקצת; אך מה מאוד נדהמנו לאחר מכן כשנוכחנו לדעת כי העוצר נשמר בקפדנות רק כלפינו אנו, השוטרים הריצו והבהילו כל יהודי להכנס לבתים, בעוד שלנגד עיניהם היו מתהלכות קבוצות גדולות של פורעים ערבים שהלכו ורבו מהכפרים הסמוכים. ממש לעיני השוטרים היו הערבים מקללים כל יהודי העובר לפניהם, לועגים לו ומאיימים עליו בתנועות ידים על הצואר לאמר: „שחוט נשחט אתכם הלילה"!.

נדהמים ורועדים מפחד התכנסנו אל הבתים, מיום אתמול לא בא אוכל אל פינו ולא הרגשנו את מצוקת הרעב, ורק לקטנים שיללו מרעב פרסנו לחם ומים. בשעה שבע בערב הגיעו לאזנינו ההתפוצצויות הראשונות ומיד אחריהן ראינו את הלהבות עולות מבתיהם של היהודים.

הסתכלתי דרך אשנב קטן מביתי — המשיך מר כחלון בספורו הנוגה — וראיתי אדם במדי צבא על אחד הגגות, לא הכרתי מי הוא האיש ולא ידעתי מאין בא, זו היתה דמות מסתורית שעקבותיה טרם נתגלו לנו. בן אדם זה עמד וירה לעבר הפורעים שני צרורות ממכונת יריה. הבחנתי שמספר גדול של ערבים נפלו מתבוססים בדמם. הפורעים נבהלו בתחלה וברחו, אך מיד התאוששו. חלק מהם גררו את הנפגעים לעבר המסגד שלהם ואילו השאר טפסו על הגג לתפוס

את האיש שירה עליהם. אבל איש צבא זה כמו שהופיע כך נעלם פתאום ולא נתגלו עקבותיו. מעשה מסתורין זה הטיל אימה כנראה על ההמון הסוער והם עזבו את הרחוב שלנו וכך נצלו ממות בטוח לא פחות משמונים נפשות שהיו מצטופפים בביתי. (לא מן הנמנע שהאיש המסתורי אינו אלא אחד מאחינו שהיו בצבא הבריטי ושערק מהמחנה בו היה עצור כיתר אחיו בפקודת השלטונות, במטרה לעשות למען אחיו הנמצאים בצרה). בכל אופן — ממשיך מר כחלון — אנחנו נצלנו, אך לדאבוננו הרב לא נמצא מושיע לשני הבתים האחרים בהם נתכנסו שארית אחינו האומללים. במשך כל הלילה לא ידענו על גורל שארית הקהלה ורק לפנות בוקר דפקו על ביתנו מספר שוטרים בלוויית הקצין האנגלי ובקשו ממני לקחת עמי מספר גברים לשם פנוי המפולות. לבי אמר לי שבודאי קרה אסון, לקחתי כמנין בחורים אתי ויצאנו אחרי הקצין (... כאן נחנק המספר בבכי מר ורק לאחר הפסקת אלם המשיך בקול בוכים) אוי לעינים שכך רואות! הבית שהובאנו אליו היה הרוס עד היסוד ומתחת לעיי המפולת משכנו עשרים וחמש גופות מרוסקות וחרוכות עד לאימה... משם עברנו לבית השני, בית זה לא נהרס כי הפורעים הצליחו לשבור את הדלת וערכו טבח איום ביושביו. מכאן הוצאנו ארבע עשרה גופות שחוטות ככבשים ביניהם זקנים ונשים, וגם על תינוק בן שנה לא חסו האכזרים ושחטוהו בחיק אמו.

את כל הגופות המבותרות אספנו לתוך ארגזים, ונשאנום על כתפינו, לקחנו אתנו גם את הפצועים וכולנו יחד התאספנו מול בנין המשטרה כשמפינו בוקעים קולות נהי ובכי וקינות מעורבים ביללות הנשים והעוללים ששכלו את יקיריהם. קצין העיר האנגלי השתדל לנחמנו, אך מי יכול להתנחם אחרי כאב נורא ואיום זה? גם אוכל הגישו לנו ולא קבלנו כי איך נאכל „על הדם" מול יקירינו המוטלים חללים לעינינו?

אני מציין בכאב, — מסיים מר כחלון את סיפורו המר — שאף לנקמה על האמבולנס העמסנו את הפצועים שנלקחו לביה"ח בטריפולי, על אוטו משא אחד העמסנו את ארונות ההרוגים ובשתי המכוניות הנשארות נסענו אנחנו יתר הפליטה לטריפולי הבירה. מתוך המפקד שערכנו בטריפולי נוכחנו בהעדרם של שני ילדים בני חמש ושמונה ולכן נאלצתי לחזור לזנזור ע"מ לחפשם, השנים נמצאו שרופים בין עיי המפולת.

אני מציין בצער, — מסיים מר כחלון את ספורו המר — שאף לנקמה פורתא לא זכינו כי מכל עשרות הפורעים שנעצרו ע"י האנגלים לא נשפט אף אחד וכולם זוכו מחוסר הוכחות היות ומשני הבתים אשר נפלו בידי הפורעים לא נשארה כל נפש חיה שתוכל לשמש כעד ראיה למעשה הזעם וכך שכלנו ארבעים נפשות יקרות בלילה המר והנמהר ההוא עם ששת הפצועים שנפטרו אח"כ מפצעיהם בבית החולים.

אל נקמות ה' הוא ינקום דם עבדיו השפוך ויחיש נחמות אכי"ר.

במסלאתה (קוסבאת)

בעירה הקטנה מסלאתה (הנקראת גם קוסבאת), מנתה הקהלה העברית כ־60 משפחות, קהלה זו היא אחת הקהלות העתיקות ביותר בטריפוליטניה, לשם הגיע בזמנו הראב"ע בנדודיו בארצות תבל וכה הוא כתב בספר מסעותיו על עירה

זו: ...ובאתי לעיר מסלאתה אשר לשונם בצמא נשתה... כמעט כל היהודים כאן בעלי קרקעות ומלאכתם בפלחה, רק מעטים עוסקים במסחר, בתיהם ושדותיהם של היהודים גבלו עם בתי הערבים ושדותיהם ובכ"ז חיו אתם בשלום במשך מאות בשנים. הם חרשו בעונת החריש, קצרו ודשו את תבואתם בגרנות המשותפות עם הערבים ובעונת החורף, כששבתה העבודה בשדות, עסקו היהודים במלאכות שונות. הם היו בעלי המלאכות היחידים בעירה. הערבים הביאו את כלי עבודתם לתיקון אצל הנפחים היהודים ואת מנעליהם לתיקון אצל האושכפים היהודים וגם בגדיהם ובגדי נשיהם ובניהם נתפרו ע"י נשי היהודים. את שכר העבודה שלמו הערבים עפי"ר ביבול. היהודי היה מחזר בתקופת אסיף התבואה ומסיק הזיתים על לקוחותיו הערבים ומקבל את המגיע לו בעד העבודות שעבד להם במשך כל השנה, כאמור, בתבואות. הערבים שלמו לו בעין יפה ובנפש חפצה, בלי חישובים ודקדוקים כלשהם. כה חיו יחד יהודים וערבים בשכנות טובה, תוך עזרה הדדית ושתוף פעולה, במשך מאות בשנים. אין אנשי קהלה זו זוכרים אפילו מקרה אחד של פרעות מידי שכניהם, אדרבא, בשעות צרה ומלחמה, מצאו תמיד היהודים מחסה אצל שכניהם הערבים, בבתיהם ישבו ומלחמם אכלו. כך היה בימי הכבוש האיטלקי וכך היה בימי מלחמת העולם הראשונה והשניה, עדי בא היום המר יום ר"ח כסלו תש"ו (5 לנובמבר 1945) עת שוסו הערבים ע"י האנגלים, כובשי הארץ החדשים, אשר נקטו בשטת הפרד ומשול. בליל זה הורגשה בעירה אוירה מתוחה ומחושמלת, צעירי הערבים והאספסוף שביניהם הסתודדו והתרוצצו קבוצות קבוצות בשווקים וברחובות כשעל פניהם הבעת זעם וקצף עצור. באותו לילה התנפלו אלפי ערבים, תושבי העירה ובנותיה, על בתי היהודים שלא היו מוגנים בכלל מפני שודד או פורץ ובקלות פרצו וחדרו לבתים, שדדו את כל הרכוש, הרסו את כל מה שלא ניתן לשדוד, התעללו בכל בני הקהלה והיו גם 3 קרבנות יקרים בנפש: נשיא הקהילה מר יהודה עטייא, אחיו רחמים ומר סעייד לגטיוי, הי"ד.

הסיבה שמספר הקרבנות היה כאן מועט מסתברת בזה שאחד ממנהיגי הפורעים הפיץ שמועה שהרשות ניתנה רק לשדוד, לבוז ולהתעלל ביהודים כנקמה על שאחיהם בפלסטין חללו, כביכול, את מקדש עומר אשר בירושלים, ואמנם עשו הפורעים את מלאכתם באמונה ולא נשאר בית אחד מבתי היהודים שלא נשדד ולא יהודי שלא קיבל מהלומות ועלבונות.

וכה סיפר לי ר' רחמים לגטיוי את אשר קרהו בלילה ההוא: „בערב אספתי את התלמידים כרגיל בביה"כ לקריאת תהלים ותפילת מעריב. אותו יום במקרה לא יצאתי מביתי ולכן לא ידעתי כלום על המתרחש בחוץ, והנה פתאום הופיע בביה"כ מזכיר הקהילה מר ביבי שאקיר כשהוא נפעם ובקשני לשחרר מיד את התלמידים, לנעול את ביה"כ וללכת הביתה. לא הבנתי מה קרה וגם מר ביבי לא ידע לענות לי דבר ורק זאת אמר לי: נכנס לבתינו וירחם ה'. בלב רועד ופנים קודרות חזרתי לביתי ונעלתי את הדלת אחרי, גם לשאלות אשתי לא עניתי דבר ורק בקשתי ממנה שתשגיח על בתנו החולה. לא עברו דקות מספר ופתאום ניתך על ביתנו מטר אבנים. רעדה אחזתני בכל אברי ולשוני דבקה לחכי, בכל זאת התגברתי על רגשותי והשתדלתי להרגיע את בני משפחתי בהסבירי להם שכנראה קיימת איזו הפגנה נגד הממשלה ולא נגד היהודים; אך לאמיתו של דבר פחד איום נפל עלי ועשתונותי אבדו. פתחתי במקצת את דלתו של אשנב קטן והצצתי על הנעשה בחוץ ומה עיני רואות! כל הרחוב מלא פרחחים ערבים מזוינים במקלות ואבנים

שהתגודדו מסביב לביתי, קללו וצעקו ולבסוף נגשו לשבור הדלת. הנשים הקימו קול צעקה מרה ופתאום שמענו קולו של מפקח המשטרה הערבי הגוער בערבים ומגרשם מהרחוב. פתחנו את דלת ביתנו ובקשנו את חסות המשטרה. הקצין הערבי הרגיע אותנו ובהראותו לנו את אקדחו הטעון אמר: אנו חמושים ונשמור עליכם מכל רע, דבריו של הקצין הרגיעונו והכניסו בלבנו שלוות מה; אך כעבור רגע נשמעו צעקות מבתי יהודים אחרים. הקצין ציוונו לנעול היטב את ביתנו ובלוית השוטרים רץ לכוון הצעקות. הפורעים שהסתתרו בינתיים מאחורי גדר אבנים ע"י ביתנו, נצלו שעת כושר זו ובהעדר השוטרים ובחסות החשכה התנפלו שוב על דלת ביתי שנפרצה לפניהם בקלות. הכרתי רבים מהם שהיו מידידינו ובאי־ביתנו. בקשתי מהם שיזכרו את הידידות שביניהם ולא יפגעו בנו לרעה והם במקום תשובה, ביקשו את תכשיטי הכסף שאבי היה סוחר בהם, אבי מסר להם את ארגז התכשיטים עם כל מה שבתוכו וכהרף עין נתרוקן הארגז וכל מה שהיה בתוכו נחטף בין ידי הפורעים. מי שקבל מנתו הסתלק מיד; אך אלה מהם שלא זכו בשלל, חזרו אלינו בדרישת: תנו עוד! השתדלתי להסביר להם שאין לנו עוד, ובמקום תשובה קבלתי מהלומה כבדה על ראשי ממוט ברזל וזרזיף דם נתך ממני וערפל את עיני. אבי שבא לעזרתי ראיתיו נדקר בגבו בסכין קצבים, הכרתי את הרוצח וגם קראתי בשמו והוא בהרגישו זאת, התבלבל וברח מבין ההמון בהשאירו את אבי מתבוסס בדמו. גם יתר הפורעים בראותם את ההרוג, ברחו על נפשם מפחד להסתכסך ברצח. בחצות הלילה עבר ברחוב קצין אנגלי ולקח את גופת אבי לביה"ח ואילו אנחנו נשארנו אבלים ונדהמים סגורים בבית עד אור הבוקר. למחרת אספה הממשלה את כל היהודים, שנשארו בחוסר כל, וחלקה אותם, חלק בביה"ס וחלק בביתו של מזכיר הקהילה מר ביבי שאקיר והעמידה עלינו משמרות שוטרים. רוצח אבי שיכולתי לזהותו נשפט ל־11 שנות מאסר עם עבודת פרך".

מר ביבי שאקיר סיפר לי כי גם הוא, לולא סכום הכסף הגדול שהוא חלק בין כל הפורעים, ביניהם גם מפקח המשטרה הערבי, כי אז היה סופו מר. אין דבר! אומר מר שאקיר, העיקר שאנו נשארנו בחיים על אפם ועל חמתם של כל צוררי ישראל וזכינו לעלות לארצנו ולהתישב באדמותיהם של צוררינו אשר רדפונו ונתקיים בנו הכתוב: "כרמים וזיתים אשר לא נטעת".[1] חבל רק על הנפשות היקרות שלא זכו לשמוח בשמחת קהלתנו בהתנחלה באדמת המולדת. נעלה בכבוד את זכרו של ר' יהודה עטייא — איש צדיק ועניו שעמד שנים רבות בנשיאות הקהלה וניהל את תפקידו באמונה, ואת אחיו רחמים איש תם וישר שבכל ימי חייו התייחס באהבה וידידות לכל אנוש יהודי ונכרי כאחד, ואת ר' סעייד לגטיוי כולם הי"ד ותנצב"ה.

בזאויה

הפרעות בכפר זאויה פרצו שלושה ימים לאחר מאורעות טריפולי הבירה, ביום ר"ח כסלו תש"ו. על מאורעות אלה סיפר לי הרב כמוס סופר, רבה של קהלה זו במשך כ־20 שנה וכעת משמש רב ומנהיג רוחני במושב "עלמא" שבגליל המיושב ברובו מאנשי קהלת זאויה עצמם:

---

1) מר ביבי, שהיה אח"כ יו"ר הקהלה במשך שנים, עלה לארץ עם העלייה ההמונית מלוב, ויחד עם בני עדתו התיישב במושב "דלתון" בגליל העליון.

בהגיע אלינו השמועות הרעות מטריפולי, הזדעזענו מאד, נעלתי את ביה"כ ולאחר ששלחתי את התלמידים הביתה, נסתגרנו בתוך הבתים ואני וראשי הקהלה פנינו לקצין העיר לבקש הגנה. הקצין הבטיחנו שלא יאונה לנו כל רע והבטחה זו הרגיעתנו במקצת. בערב הוכרז עוצר כללי, היהודים התרכזו כל ארבע או חמש משפחות בבית אחד בכדי ליצור צותא. למחרת הורגשה מתיחות ואוירה עכורה, הערבים הסתודדו והתגודדו קבוצות קבוצות ברחובות העיר והיו גם מקרים של איומים בגלוי מצדם. אך אנו התעלמנו מזה בסומכנו על אנשי הראשות והבטחתם הרשמית מאתמול. ואומנם פתחו אחינו היהודים את חנויותיהם כרגיל והיו גם רוכלים שיצאו כדרכם לכפרים הסמוכים. על רוכלים אלה עברו הרפתקאות איומות, הם נשדדו ועזנו באכזריות אם כי לא נרצחו נפש.

בליל רביעי ג' כסלו תש"ו רבה ההתקהלות מצד הערבים וגברה המתיחות, ולכן מיהרנו להתפלל מנחה ומעריב מבעוד יום ונחפזנו לבתינו. בשעה 8 בערב הוארו פתאום רחובות היהודים בלהבות האש ונתברר לנו כי הפורעים הציתו את הסוכות, שהיו עדיין קיימות בחצרות מחג הסוכות, בכדי להאיר להם את חשכת הלילה האפל של ראשית החודש.

ביתי היה בדרומה של העיר — מציין הרב סופר — ובכ"ז שמעתי הצעקות האיומות וקולות הנפץ האדירים שפרצו מצפון העיר שם התחילו הפורעים בפריצת דלתות של בתי היהודים וחנויותיהם. הצצתי מבין סדקי החלון ולעיני עברו עשרות עגלות עמוסות שלל יהודי, ראיתי גם אחד משכני היהודים נגרר בידי הפורעים המכים בו באכזריות והוא, בכוחות על אנושיים, נמלט מידיהם וטפס על גג ביתו כשכולו שותת דם, המסכן הזה מת אח"כ מחוסר הגשת עזרה. ביתי היה שכור מערבי אחד והוא עמד ושמר כל הלילה לבל יפרצוהו וישברו את דלתותיו, שמעתיו צועק לערבים: אינני חס על היהודים כי אם על דלתות ביתי, אם יצא איש מדרי הבית החוצה עשו בו כטוב בעיניכם, אך לפרוץ את דלתות ביתי היה לא תהיה.

הפרעות בזאויה נמשכו בסך הכל כשעה אחת ואחריה הגיעה פלוגת חיילים סודניים שהצליחה לפזר את הערבים; אך בזמן מועט זה הספיקו הפורעים לרצוח עשר נפשות ולפצוע קשה למעלה מעשרים ביניהם מספר גדול של זקנים וילדים. כליה היתה צפויה לכולנו אלמלא מן השמים חמלו עלינו, וכך היה הנס: כל שבטי הערבים שבכפרים מסביב המונים כ־40 אלף נפש הכינו תכנית לפיה היו צריכים להתאסף במקום מסוים מחוץ לעיר ומשם בחצות הלילה בדיוק, לפרוץ בארבעה ראשים לתוך העיר באופן שאם גם תבוא עזרה מהשלטונות לא יהיה בכוחה לעמוד לפניהם ובמשך זמן קצר יוכלו לחסל את כולנו נפש ורכוש, אך תושבי העיר הערבים שראו ביהודים ורכושם כשלל השייך להם לבדם ואין לזרים חלק בו, עמדו ופתחו בפרעות ארבע שעות לפני הפתיחה הרשמית שהוסכם עליה וקוו ע"י כך לזכות בכל השלל; אך כאמור השלטונות שלחו גדוד חיילים סודניים להגן עלינו ובכך הופרה מזימתם של אלו וגם אלו ונצלנו ב"ה מכליון בטוח. בבוקר יצאנו מפחדים ומדוכאים ואספנו את חלליו הי"ד. החלטנו שלא לקוברם בבית העלמין כי אם בחצר בי"כ בכדי לעורר חרון אף ה' על הפורעים ובכדי שהדבר יהיה להם לזכרון ולדראון עולם. בהלויה השתתפו גם קצינים אנגלים ושפכו דמעות תנין על עשרת הקברות הרעננים של הרוגינו שביניהם שני תינוקות, נשים וזקנים הי"ד.

הממשלה העמידה לדין אמנם מספר ערבים האשמים בשוד ורצח, אך הרכוש

לא הוחזר ואבד לנצח. כה סיים הרב כמוס את סיפורו המר והמזעזע שהיה מלווה בדמעות ואנחות קורעות לב מצדו ומצד כל המסובין הזוכרים עדיין את המאורע כאילו קרה אתמול. אח"כ הוסיף הרב ואמר: מחובתי לשבח את הקפטן היהודי מר גרנת ששמש אז כקומיסר העיר זאויה וכיום הוא תושב רמת גן, ששם נפשו בכפו ועשה כמיטב יכלתו להציל בלילה המר והנמהר, ההוא. קפטן גרנת הסתובב כל העת ברובע היהודי כשהוא חמוש בסטן, הציל יהודים רבים, אסף את הפצועים ובמו ידיו השתתף בפנוי ההריסות ובהוצאת ההרוגים מתחת למפולת. גם לאחר המאורעות בקר הקפטן תכופות בבתי הנפגעים כדי להרגיעם ולעודדם עד ששככו הרוחות.

במשך כל העת שהיה הרב כמוס סופר מספר את זכרונותיו, עמד לו מן הצד איש צעיר כבן 25, גם הוא מתושבי זאויה לשעבר ואחד ממתישבי עלמא כעת, איש צנום, חוור וקצת עצבני כמי שמראות אימים מעיקים על נפשו, מראות שהזמן לא הצליח למחות מלבו, כשם שלא הצליח למחות את הצלקות שעל פניו ועל זרועו. שמו כליפה דאבוש. איש זה נגש אלי ובהתלהבות ניכרת כמי שחפץ לגולל אבן כבדה מעל לבו, החל לתנות זכרונותיו לפני: לאחר בוא הסודנים לזאויה, נרגענו במקצת וחשבנו כי בא הקץ לצרותינו, יהודים חזרו לעבודתם כרגיל וגם אבא המנוח רחמים הי"ד פתח את חנותו לממכר תכשיטי כסף ואני הלכתי כדרכי לעזור לו. חנותו עמדה בסמטה צדדית שמשם לא נראו משמרות הסודנים. עד שעה שלוש אחה"צ עבר הכל בשלום, אך לפתע פתאום נתגלתה התקהלות על פתח חנותו ומספר רב של ערבים פרצו פנימה והתנפלו עלינו. לקול צעקותינו חשו החיילים הסודניים וחלצו אותנו מידי הפורעים, אך לא נתנו לנו שהות אפילו לנעול את החנות או להוציא את התכשיטים היקרים והכסף המזומן שבתוכה. הקצין האנגלי שלווה את המשמר הסודני הבטיחנו אמנם שהוא יעמיד שומרים על החנות ולא יחסר ממנה דבר, אך התברר לנו אח"כ כי כל הכסף המזומן ומרבית התכשיטים נגנבו ע"י החיילים הסודניים עצמם והיתר הפקירו לפורעים הערבים. בשעה 8 בערב כשהיינו סגורים בביתנו, שמענו קול יריות, אבא המנוח נסה להרגיענו באמרו: הנה הסודנים יורים על הפורעים הערבים, אמי ואחותי היו באותה שעה בבית דודי הסמוך ובדרכן הביתה נרדפו ע"י המון פרוע שרגם אותן באבנים ובקושי רב הגיעו אלינו הביתה. בינתיים הגיע ההמון לביתנו והתחילו דופקים על הדלת באמרם כי בכוונתם לקנות ממנו תכשיטים. אבא הבין את מזימתם וסירב לפתוח באמרו כי אין מדרכו למכור תכשיטים בביתו וכ"ש בלילה. דלת ביתנו היתה חזקה למדי והם החלו לפורצה ובקושי הצליחו לבקוע בה פרצה קטנה ממנה הושיטו את ידיהם המזוינות בסכינים ופגיונות ודרשו כסף פדיון נפשנו. מאין ברירה הוצאנו את כל הכסף והתכשיטים שהיו בביתנו, כל השמלות והשטיחים ונתנו בידיהם. חשבנו שיסתפקו בשוד ויסורו מעלינו; אך כנראה מעשנו זה עורר יותר בהם את התאוה לבצע, הם נשתלהבו עוד יותר ודרשו עוד ועוד, ופתאום נשמע בבית קול נפץ אדיר, פצצת עשן נזרקה לתוך הבית וכמעט ונחנקנו כולנו. מעבר לדלת נשמעו קולות ערבים המוכרים לנו היטב. ערבים שכל הזמן חשבנום לידידינו ומכרינו הטובים ביותר. הם קראו לאבא לאמור: אפתח יא רחמים! אתה אומר שאין לך עוד כלום בבית, פתח ותן לנו לחפש בעצמנו והיה אם אמת בפיך, נסור מעליך ולא יפגע בך איש מאתנו לרעה חי הנביא וחי אללה! אבא האמין להבטחתם ופתח את הדלת, אך מיד בהכנסם התנפלו עליו כאריות ואחד מהם דקרו בעינו. הייתי אז כבן 12 בלבד, בכ"ז נסיתי

להגן על אבי בכל גופי, נדקרתי כמה דקירות שאת צלקותיהם, בידי ובראשי, רואים עד היום. בשארית כוחותי עזרתי לאבא הפצוע, ואיני זוכר איך הצלחנו לפלס לנו דרך ולהיחלץ מידי הפורעים ולהגיע לבית שכננו כשגופותינו שותתים דם. אמי ואחיותי לא יכלו לצאת אתנו ונשארו בידי הפורעים. גם בבית השכן רדפונו האכזרים, הבחנתי ב־3 ערבים שהתנפלו על אבי המנוח ודקרו אותו בלי רחם עד שנפל מתבוסס בדמו. גחנתי עליו ושמעתי את לחשיו האחרונים: אני אבוד בני, ברח לך ועזבני לנפשי... שמע ישראל... בצאתי מהמקום הארור ובדרכי לבית דודתי, נעצרתי ע״י חיילים סודניים ועמהם הקצין היהודי גרנת, ספרתי לו על רצח אבי ועל אמי ואחיותי שאיני יודע על גורלן, מיד שלח הקצין חולית חיילים לבית בו נפל אבי ויחד אתי הלך לביתנו לחלץ את אמי ואחיותי. את שלשתן מצאנו כשהן פצועות קשה. הקצין גרנת הזעיק מיד אמבולנס ובו נלקחו לביה״ח. אחותי הגדולה מתה לאחר שעות מספר, אמי, לאחר ששכבה כמה חודשים בביה״ח, החלימה מפצעיה, אך אחותי הקטנה, שנפגעה בחוט השדרה, נשארה משותקת עד היום.

בסיום ספורו העיר באזני מר דאבוש כי לפני עלותו ארצה הובטח לו ממשרד העליה כי יעלו גם את אמו ואחותו אחריו, אך עד היום הבטחה זו לא נתקיימה ובינתיים, במסיבות הנוכחיות התקשתה עלייתן, הוא מתחנן לכל אלה שבידם לעשות שימצאו את הדרך לאחד את שארית משפחתו במולדת למען ימצאו יחד מנוחה וניחומים על אבדן הנפשות היקרות ששכלו בידי הפורעים הטמאים על לא עוון בכפן, הי״ד.

בתאג׳ורה

במרחק 16 ק״מ מטריפולי הבירה היה הכפר תאג׳ורה, בו ישבו כמאה וחמשים יהודים. הם גרו ברחוב מיוחד, בבתים דלים וצפופים, ועסקו בעבודות אדמה, בגידול בקר לשחיטה ובמלאכות שונות.

שדותיהם גבלו עם שדות הערבים, ובתיהם היו בשכנותם, ולא שנאום ולא הכלימום מעולם, עד בוא היום המר, ערב ר״ח כסלו תש״ו, עת קמו הערבים בטריפולי כחיות טרף ורצחו יהודים ושדדו רכושם לעיני המשטרה ובאי כח הממשל הצבאי הבריטי. משם פשטו הפרעות ביהודים בכל ערי הארץ וכפריה.

על ליל האימים בתאג׳ורה מספר מר אברהם מכלוף (לבאץ) מיוצאי לוב ומתושבי שובה, ממושבי הפוהמ״ז בנגב:

על מה שנעשה בטריפולי לא שמענו מיד, כי מכשירי רדיו לא היו בביתנו ועתונים לא קראנו. לכן בבקר קמתי לנסוע עם שכני לבירה, והחילותי חובש את חמורי. פתאום נכנסה אשתי מהרחוב כשהיא מבוהלת ואמרה לי: „אברהם, לא תסע לטריפולי היום, צא החוצה ושמע איזה דברים נוראים מספרים הערבים איש לרעהו". „שטויות — עניתי לה — וכי אכפת לי מה שמדברים?"

אמנם מזה כמה חדשים הגיעו לאזני סיפורי בדים של הערבים על מעשה הזוועה לכאורה, שעושים היהודים בארץ ישראל לדריה הערבים. הם ספרו על חלול מקדש עומר והריגת רוב המתפללים שם ביום הששי, על רציחת הקאדי של ירושלים וגרירת גופתו בחוצות העיר. הרג נשים וטף ועוד מדברי זוועה כאלה, אך אנו היהודים, באנו לידי החלטה שמוטב לא להתערב בשיחות אלה ולא להגיב עליהן ולא עלה בכלל על דעתנו שתהיינה תוצאות כה נוראות לשמועות הללו.

כאמור אשתי לא הרשתה לי בשום אופן לנסוע לטריפולי אותו יום, וכך הצילתני ב"ה ממות בטוח. יצאתי לרחוב ועמדתי מן הצד מול חבורת הערבים המשוחחים ומתוכחים בקולי קולות, ומתוך דבריהם הבנתי משהו על הנעשה בטריפולי הבירה אותו לילה, ואימה תקפתני, כי אם בטריפולי, מרכז הממשל והמשטרה ומקום ריכוז של עשרות אלפי יהודים, הגיעו הדברים לידי כך, מה נעשה אנחנו, קומץ יהודים דלים בים של ערבים ובתוך כפר זעיר כתאג'ורה עם 4 שוטרים בס"ה בבית המשטרה? ומה גדל עוד פחדי עת שמעתי על מזימותיהם של המסיתים מבין הערבים להתכונן ולפרוע בנו בו ביום. מיד עזבתי את המקום וחשתי לראש הקהילה מר חיים ארביב, מצאתיו חיור ונפעם, והבנתי שגם לאזניו הגיעו השמועות הרעות, ולכן בלי אומר ודברים יצאנו יחד למשטרה ובקשנו הגנה. בשחצנות ענה לנו הקצין האנגלי שאין לו מספיק שוטרים להעמיד שוטר ליד כל בית יהודי, ונוסף לכך בלי הוראות ממרכז המשטרה בטריפולי הוא לא יפעל כלום להגנתנו. יצאנו חפויי ראש מלפני הקצין האכזר ונשאנו לבנו לאבינו שבשמים. על יד בית הכנסת התאספו כבר כל אנשי הקהלה וחיכו בקוצר רוח לתוצאות המשלחת. ראש הקהלה ניסה להרגיע קצת את הרוחות באומרו: „מה שכתוב לנו מן השמים הוא שיהיה ואין בכוחנו הדל להתקומם נגד רצונו יתברך, אין לנו אלא לבטוח בו, להכנס כולנו בשקט לתוך בתינו ולנעול היטב את הדלתות".

אחרי תפלת מנחה ומעריב חטופה לפני זמנה, התכנסנו לבתינו והסתגרנו שם. בשעה 9 בלילה, שמעתי קול המון ערבים משתוללים ברחובותינו ושרים דברי נבלה ולעג כלפינו. אלה היו ברובם פרחחים בני 15—10 שנה, ראיתי מהחלון שהם פרצו בגרזנים חנות מכולת של יהודי אחד והחלו בזלילת המאכלים שבה. ומה שלא הספיקו לאכול שמו בכליהם, או רמסו והשחיתו ברגליהם. חלק מהם נכנס לחצר אחת וסחבו משם סוס של עגלון יהודי, עליו רכבו שנים, שלושה זאטוטים כל פעם ודהרו מקצה רחובנו ועד קצהו, כשאחריהם רצים כל השאר וצורחים. אמרתי בלבי, אם יסתפקו בכך לא נורא, העיקר שלא ינסו לפרוץ לבתים. פתאום בא לשם מפקח המשטרה הערבי ואתו הקצין האנגלי ופזרו את האספסוף. כל זה היה מבוים ומחושב מראש, המשטרה רצתה להוכיח כאלו עשתה משהו לפזר את המתפרעים שהיו למעשה רק ילדים ואיש מאתנו לא פחד מהם, אך הם לא חשבו בכלל לבוא להגנתנו בזמן הפרעות האמיתיות כאשר נכנסו לרובע הפורעים המצוידים בנשק חם וקר, אז הם לא מצאו לנכון להתערב, ולא ראינו אותם במשך כל הלילה האיום ההוא. כאמור נתפזרו הפרחחים, והשוטרים חזרו להם לבנין המשטרה, והיה נראה שהכל נגמר. שקט שרר מסביב אך לדאבוננו היה זה השקט שלפני הסערה, כי הנה רק עברה כמחצית השעה ונשמעו 3 קולות נפץ אדירים בקרבת מקום, זה היה הסימן המוסכם להתחלת הפרעות כי מיד נראו המון פורעים, הפעם גברים במלא אונם, שפרצו למאות ברחובנו הצר כשבידיהם גרזנים, פגיונות, סכינים וגם רמוני יד. השמים כוסו להבות וקולות נפץ וצעקות אימה נשמעו מקצה הרחוב ועד קצהו. חשבתי שהציתו את בית הכנסת, עליתי לגג בכדי לראות. הפורעים הבחינו בי וזרקו למולי רמון יד, הם החטיאו את המטרה, והרימון נפל בבית השכן, שם התפוצץ, ונהרס חלק מהקירות הפנימיים, אך בדרך נס לא נפגע איש.

לאחר זה נשמעו דפיקות חזקות על דלתות ביתי, וערבים, מכרי ומיודעי מאז, קוראים בשמי: „אברהם! פתח, אל תירא, הלא אנו ידידיך!" נתפתיתי ופתחתי

לפניהם את הבית. בהכנסם מיד שנו את טעמם ודרשו כסף „פדות נפש", כמה? חמשת אלפים לירטות. לא היה בידי כל הסכום הזה, היו בחצר שני אילים שמנים לקחום והסתלקו. כעבור שעה קלה פרצה כנופיה אחרת לבית, וגם הם דרשו כסף. לא הועילו כל תחנוני ותחנוני אנשי ביתי, סחבו אותי בכוח מבין זרועות אשתי ובני, וגררו אותי החוצה כגרור שק, העמידו אותי עם הפנים לקיר ושני מרצחים החזיקו בשתי זרועותי, חיכיתי למות משניה לשניה, וצעקתי בקול אימים: „שמע ישראל..." צעקה קדושה זו היא שהצילתני, כי באותו רגע נזדמן למקום ערבי נכבד ממכרי אשר לשמע צעקתי הכירני ורץ לעברי. „הרף!" צעק לרוצח שעמד לדקרני — אברהם זה חלקי, אני ידידו וידיד אביו, מגיע רק לי להורגו". כל העומדים כבדוהו ונשמעו לו. והוא תפסני בידי והוציאני מביניהם. אחרי הלכו כל בני משפחתי שעזבו את הבית הפקר לרשות הפורעים. הערבי צעד לפנינו לעבר ביתו הנמצא בקצה השני של רחוב היהודים. בדרכנו לשם, נזדמנו לנגד עינינו מחזות אימים, אשר לזכרם תסמרנה שערות ראשי גם כיום, 14 שנה לאחר המקרה. הנה בפנה אחת מוטל יהודי מפרפר ומתבוסס בדמו, ועל ידו אמו הזקנה הממררת בבכי, בקרבתם שני ילדים שחוטים ככבשים, ושם אשה מוטלת ערומה ודקורה בעשרות סכינים, והנה איש פצוע גוסס ממכאוביו ואין עוזר לו, והוא זוחל וזוחל על ידיו ורגליו, אבל לאן פניו מועדות? הוא עצמו אינו יודע... ועוד מחזות זועה. אך כאשר הבחנתי בפנה חשוכה חבר פורעים המתעללים בשלש נשים שהפשיטון ערומות, לא יכולתי לסבול יותר, פרצתי לעברן בכוחות לא לי וצעקתי לפורעים המתועבים: הלא תבושו! אלה נשים חסרות ישע, איפה הכבוד הגברי שלכם? לשמע צעקותי נפנה הערבי מושיעי, ונגש אלינו. בתחלה נסה לקחת אותי משם באומרו לי: כעת עליך להבליג על רגשותיך, דאג רק להצלת נפשך ובני ביתך, מה לך ולאחרים? אך אני לא רציתי להשמע אליו, ואמרתי: רק אם תקח גם נשים אומללות אלה אתנו לביתך והלכנו, ולא, יהרגוני תחלה ולא אראה בתועבות כאלה כי קרובותי הן הנשים, עצמי ובשרי! דברי עשו כנראה רושם על הערבי הנכבד והוא נאות לקחת גם אותן תחת חסותו. הוא חטף מידי הפורעים כמה בגדים וזרק לעבר הנשים שכסו בהם את מערומיהן ויחד הלכנו לביתו. מפי בניו של הערבי שחזרו מהרחוב נודע לי על היהודים שכבר נרצחו, עשרה במספר, לבד מעשרות פצועים.

בבקר שמענו שהגיעו למקום חילים סודניים ואספו את כל היהודים הנמצאים בחיים אל בנין המשטרה. מיד החלטתי להצטרף אל אחי בני קהלתי, ולא הועילו הפצרותיו של הערבי הנכבד להשאר עוד בביתו.

בחצר המשטרה קידמני מחזה מחריד: כל בני קהלתי היו שפופים על הקרקע, אבלים וחפויי ראש, מי גונח מפצעיו, מי מבכה את יקיריו שנרצחו, מי ערום ועוטה על גופו שק או בלויי סחבות כי שדדו גם לבושו מעליו ומי... ומי.. בקצור, אוי לעינים שכך רואות. משם הלכתי עם כמה יהודים בחסות חיילים סודניים, לאסוף את החללים והכנסנו אותם לבית הכנסת.

את יתר הקהלה שכנו בחדרי הלמוד של ביה"ס הממשלתי. שם בא אלינו ד"ר צ'יקל יזכר לטוב, קצין ארצישראלי בחיל הסודני, וכעת שמעתי שהוא רופא קופ"ח במושב (מסמיה החדשה, חצב). הוא השתדל לנחמנו ולהרגיענו, הוא גם הגיש עזרה ראשונה לפצועים, שלח את הזקוקים לכך לבי"ח וחלק לנו כמה תרופות ותחבושות ואח"כ האיץ בנו לקום ולקבור את מתינו בקברות ישראל

באמרו: אל תתנו לפורעים להתעלל בהם כדרך שעשו בחללי קהלת עמרון שהציתו אותם בכדי לטשטש עקבותיהם.

אני ואחדים מבני הקהלה עלינו על הטנדר שלו, נשאנו את עשרת החללים וקברנום בבית העלמין, בבגדיהם המוכתמים בדם, הי"ד.

בביה"ס נשארנו כחודש ימים, וחיינו על מנות קצובות שחלקו לנו מטעם הממשלה, כי כל רכושנו אבד.

פורעים רבים נעצרו אחר כך ע"י השלטונות, ועפ"י עדי ראיה מבני משפחותיהם של הקרבנות, נדונו לתקופות מאסר ארוכות, אבל מרכושנו לא הוחזר דבר.

ב ז ל י ת ן

באותו ליל ר"ח כסלו העקוב מדם, נאספו בעירה זליתן אלפי ערבים מהסביבה, שהצטרפו לתושבי המקום והתכוננו לפרוע בנו פרעות.

במשך כל הלילה שמענו אותם מתגודדים ברחובות ונאבקים עם המשטרה, הם ידו אבנים על דלתות הבתים ועל החלונות וצעקו: אג'האד! אבל, ברוך ה', לפרוץ לתוך הבתים לא זכו. וזה הודות לגבורתם ואומץ לבם של השוטרים היהודים המעטים שהיו מתושבי המקום, אשר שמו נפשם בכפם והדפו את הפורעים. הם שימשו לדוגמא גם לשוטרים הערבים, שמטעמים מובנים היו גם הם מוכרחים להשתתף אתם במאבקם נגד הפורעים.

אותו ערב נפצעו שלשה מהשוטרים העברים, והיו זקוקים לאשפוז בבית החולים, אך הם סרבו בכל תוקף. ועם תחבושות מגואלות בדם על גופם הצטרפו למגינים על הרחוב היהודי ולא עזבו את משמרתם עד בוא החילים הסודניים למחרת בחצות היום, שהשליטו סדר במקום. עד אז, הצליחו בכל זאת הערבים לשדוד כמה מחנויות היהודים, אך קורבנות בנפש לא היו, תודה לה'.

ב ע מ ר ו ן

הקהלה היהודית בעמרון המונה כאלף משפחות היא הגדולה מבין קהלות הכפרים של טריפוליטניה וגם הקרובה ביותר לבירה, רק 4 ק"מ מפרידים בינה לבין הכרך טריפולי.

היהודים בעמרון עסקו בכל מיני מלאכות, ביחוד היו נפחים וחרשי ברזל, בורסקים, חנונים ועוד. בעמרון היו שלושה בתי כנסיות שאחד מהם גדול ומפואר ביותר ואשר בנינו עלה לקהלה במאות אלפי לירטות ועליו תפארתם.

על הפרעות בעמרון שמעתי מפי מר יצחק כחלון ומר חיים סעאדה, כיום שניהם חברי מושב שובה בנגב:

ר"ח כסלו תש"ה היה יום שני בשבוע הוא יום השוק בעמרון. כל בעלי המלאכה והחנוונים פתחו את עסקיהם כרגיל. ופתאום הופיע השייך של העיר כשהוא צועק על היהודים, חובט בהם במשענתו ומגרשם מהשוק. דבר זה נראה בעינינו כמוזר ובלתי רגיל שאיש מכובד כזה, השקט ומנומס תמיד, משתולל היום ומכה את היהודים. כולנו סגרנו את חנויותנו והלכנו הביתה. אך יצאנו מהשוק החלו הערבים לפרוץ את חנויותינו ולשדוד כל אשר בתוכן. הם חדרו גם לבית העלמין שלנו, הרסו את הקברים ולקחו את המצבות שעליהם. הגיעו לאזנינו שיחות הערבים

השואלים אחד לשני: כמה „ביצים" אתה צריך? יש לך למכור „ביצים"? וכדו'. ידענו אח"כ שהביצים היו כינוי לרמוני יד שחלקו ומכרו איש לרעהו. ראשית דאגתנו היתה להציל את תשמישי הקדושה שבבתי הכנסת, ראשי הקהלה האדונים אברהם סעאדה וחואתו מכלוף אספו לבתיהם את ספרי התורה וכל אשר יכלו להוציא מבתי הכנסת. ורק אחר כך הסתגרנו בבתינו. עם חשיכה נשמעו קולות צעקה מבתי היהודים הקיצוניים שבכפר. ידענו כי הפרעות החלו ונשאנו בלבנו תפילת דומיה לשי"ת. חשבנו גם על אמצעי הגנה כל שהם. בביתי, שהתאספו בו כמה משפחות, אספנו אבנים והעלינו אותן על הגג, לקחנו כל הפלפל החריף השחוק הנמצא אתנו והכנסנו אותו עם מים לבקבוקים לשפוך אותו בפני הפורעים אם יפרצו לבית. הגברים עלו על הגג והנשים והזקנים נשארו בחדרים.

ראינו את מפקח המשטרה כשהוא משוטט באפס מעשה ולעיניו נעשות כל התועבות מבלי שיגיב כלל. הוא הבחין בתנועות שלנו על הגג, עלה אלינו והורידנו בכוח משם. חמתו בערה בו כאשר הבחין במכשירי ההגנה הפרימיטיביים שהיו ברשותנו, ובשצף קצף סטר על פני וקרא: „יהודי כופר! האם אתם חושבים שכאן פלסטין כדי להרוג את הערבים? היה לא תהיה!" בעצמו זרק החוצה את כל האבנים ואת כל בקבוקי תמיסת הפלפל נפץ לרסיסים. שמעתי את שכנתי צועקת מעל גג ביתה: „הצילו! שורפים את בית הכנסת!" וכנראה מישהו מהמון הפורעים ירה עליה אבן והממה, או שמרוב צער נתבלבלה ומעדה. כי ראיתי אותה מיד נופלת מהגג והערבים התנפלו עליה כנחיל דבורים, פוצצו את מוחה במוטות ברזל ונקבו את גופה בפגיונות.

דרך חלון ביתי הצצתי וראיתי איך ששפכו דלק על דלתות בית הכנסת שלנו הקדוש המפואר, והציתו אותו, מיד היה כל הבנין אחוז להבות. ולבנו חשב להתפוצץ ולהדלק עמו, בזכרנו בכמה מאמצים ועמל עלה לנו בנינו של הבית הקדוש הזה. בכל זאת היתה לנו נחמה פורתא שלפחות לא השארנו בתוכו ספרי תורה ותשמישי קדושה. ראיתי עוברות על יד ביתי עגלות עמוסות לעייפה ברכושנו הנשדד. וערבים רבים נושאים על כתף צרורות ושקים מהשלל. הצעקות גברו ברחובנו, ולא היה בית שלא הותקף. הפורעים הגיעו אח"כ לביתי, שהיו מכונסות בו כמה משפחות שכנים וקרובים, וניסו לפרוץ את הדלתות. אני והיהודים שאתי עלינו על הגג וניסינו להתגונן עד כמה שידנו מגעת. זרקנו אבנים, על ראשיהם, וכשאזלו האבנים הרסנו הקירות הפנימיים והשתמשנו באבניהם. עפרנו בעפר ושפכנו מים רותחים על הפורעים הנגשים לדלת. אך ידאי שלא היינו יכולים לעמוד בפניהם אלולא באו בינתיים לעיר פלוגות החילים הסודנים שפזרו את הערבים.

הפרעות נמשכו ארבע שעות תמימות. בשעות מעטות אלה הספיקו הערבים לרצוח ארבעים ושבעה חללים הי"ד, ביניהם נשים וזקנים ותינוקות, ופצעו עשרות, מהם רבים בפצעים קשים שנשארו נכים לכל ימי חייהם. נוסף לכך שרפו והרסו בתים רבים, ובתוכם בית הכנסת הגדול, ושדדו את כל רכושנו בחנויות ובבתים שהצליחו לפרוץ תוך זמן זה.

למחרת התאספנו, קבוצה מנכבדי הקהלה והלכנו להתלונן בפני הקאדי של העיר, והוא, במקום לנחמנו ולרגיענו, קבל את פנינו בפנים נזעמות וצעק עלינו לאמר: „מי מת מכם סוף סוף? הרי רק כמה זקנים ועורים בלבד, ומה כל הצעקה הזאת?" יצאנו מלפניו בחרי אף ופנינו לפינוי ההריסות והוצאת החללים. נוכחנו

לראות שהרוצחים הטמאים, ברצותם כנראה לטשטש את פעולתם בפני השלטונות שרפו את רוב החללים עד בלי הכר, אבל על אף הכל נעצרו מהם רבים והיו כאלה שנדונו לתקופות מאסר ממושכות.

עברו כחודשיים עד ששככו הרוחות והחיים חזרו למסלולם הרגיל. במשך זמן זה הוציאו ראשי הקהלה את כל כספי קופת הקהילה וחלקו מנות אוכל לקהל. ייזכר לטוב אחינו היקר מר מאסו כחלון נ"י, כעת תושב באר יעקב, שהוציא מכספו סכומים גדולים וחלק לנו חטים ושמן וגם כסף בעין יפה מדי שבוע בשבוע. ה' יגמלהו כחסדו וצדקתו עומדת לעד.

ב כ ו מ ס

בערב שבין השני והשלישי בנובמבר 1945 הודיע הרדיו על מהומות אנטי־יהודיות במצרים, על שוד, הצתה וכו' מצד המון ערבי נגד יהודים, בהזדמנות השני לנובמבר, יום הצהרת בלפור. באותו ערב ישבתי במועדון "בן־יהודה", עם מר כלאפו כחלון, ששימש או מפקח משטרה בכומס. דיברנו על המאורעות במצרים, ואני אמרתי: — "ישמרנו ה' שלא יקרה אצלנו בלוב מה שקרה במצרים".

כעבור שלושה ימים ואני יושב בביה"ס בשעות שלפני הצהרים, נכנס מר כחלון הנ"ל בלווייתו של מר לינו מימון, יו"ר הקהלה בכומס אז, כשפני שניהם חוורים מאוד ועיניהם מביעות דאגה. הבנתי אז שבשורה רעה בפיהם. לקחוני לפינה בכדי שלא ישמעו התלמידים מה שידובר ומר כחלון אמר לי "את אשר יגורת — בא! אתמול בערב התחוללו מהומות בטריפולי וישנם הרוגים ופצועים לרוב. המצב די מסוכן. המשטרה במצב הכן ומי יודע מה יקרה".

דברים אלה נאמרו ביום שני לשבוע, שהוא יום השוק בעיר כומס (שני ימי שוק לשבוע בעיר: שני ושישי). במשך 4 ימים הוסיפו להגיע לנו שמועות רעות ובשורות איוב על הרוגים ופצועים, שוד, הצתה וכדו' וכדו'. השנאה ליהודים, השאיפה לרצוח ולגזול ולשדוד שהאיטלקים במשך כל שנות שלטונם בלוב ידעו להתגבר עליהן ביד חזקה, מצאו את פורקנם בימי שלטונם של הבריטים בלוב. ההמון הערבי ידע בחושו הטבעי שלפניו שלטון רופף, אדיש לבטחון הציבור ועל כן השעה כשרה לעשות מה שהיצר דורש. במשך כשלושה ימים השתוללו הפורעים ועשו מה שרצו והשלטונות לא נקפו אצבע קטנה לריסונם. שמועות היו מגיעות לנו לכומס, גם מפי נוסעים עוברי אורח וגם מהעתונים המופיעים בטריפולי.

חיינו בפחד מתמיד יומם ולילה. רבו הלחישות בעיר על התכוננות של אלמנטים ערביים מפוקפקים לעשות כמעשה אחיהם בשאר המקומות. מקהלת מסלאתה הסמוכה הגיעה השמועה על רצח של ראש הקהלה המנוח יהודה עטייא הי"ד, ועוד יהודים הי"ד, והתחילה ריצה אל השייכים בעלי ההשפעה בבקשה שיפעילו את השפעתם על בני שבטיהם לבל יגררו לעשות כבמקומות אחרים. הם הבטיחו מה שהבטיחו, אבל האוירה היתה מאוד מאוד מתוחה והסכנה היתה נשקפת לנו מרגע לרגע. ביום חמישי כשהפחד מפני המאורעות הגיע לשיא, חששתי לגורל בית הכנסת המפואר שלנו ולספרי התורה שבו. חשבתי להציל לפחות את ספרי התורה לבל יחוללו או ישרפו חלילה בידי הפורעים. אבל היכן להסתירם? איזה מקום שיכול להיות בטוח, פחות או יותר, שבו אפשר להחביאם.

לאחר הרהורים רבים החלטתי לפנות אל הכומר המקומי, שהיה גם ידידי הטוב (בית הכנסת והכנסיה הקאטולית בעיר היו ברחוב אחד וסמוכים מאד. זה גרם לפגישות תדירות ביני ובין הכומר. חוץ מזה הייתי נוהג בחודשי הקיץ לקחת את התלמידים לים וגם הכומר לקח את תלמידיו, פרחי כמורה, לשם). הוא שמע את בקשתי להסתיר אצלו במקום מיוחד את ספרי התורה עד יעבור זעם. לא חשב הרבה ונתן מיד את הסכמתו בתנאי שסוד זה לא יגולה ברבים, כי „אחרת נהיה כולנו אבודים".

בחשכת הלילה שלשלנו, אני והמנוח ר' חואתו לביא (נפטר בארץ זה כשלוש שנים) שק מלא יריעות ספרי תורה, מגג בית הכנסת אל גינת הכנסיה כשהכומר ושמשו מחכים למטה לקבל את הפקדון.

הפקדון הקדוש והיקר הזה נשמר בכבוד בחדר הספריה המיוחד לבישוף בזמן ביקוריו בכנסיה, עד אשר שקטה הארץ. ויש לציין שסימנים עשינו בקשירת החוט שבו נקשר השק ואותם מצאנו ללא שום שינויים אחרי החזרתו אלינו. הגיע יום הששי, יום השוק, מפקד המשטרה במקום, קפטן ברליץ — שלפי הנשמע לא עצם עין, לא הוא ולא המפקח מר כלאפו כחלון (עכשיו באשקלון) ולא קומץ השוטרים היהודים, במשך שלושה ימים — העמיד שוטרים במקומות הכניסה לעיר, והם החרימו מכל הערביים הבאים מהסביבה את הגרזנים, המגלות וכלי הברזל שהביאו אותם, כביכול, לתיקון אצל הנפחים היהודים בעיר. „הרים" של כלים כאלה הצטברו בכניסות לעיר ונוסף לזה קיבלו התראה חמורה, שלא להתפרע, אחרת יקבלו מה שמגיע.

ראיתי, שבשעת הצהרים עם צאת המתפללים מהמסגד הראשי בעיר, איך שקפטן ברליץ הנ"ל לקח כמה חיילים סודנים שהיו בפיקודו והעמיד אותם מחוץ לתחנת המשטרה, מול המסגד וציווה עליהם לאמר „כל מי שירים יד או יעשה תנועה חשודה כל שהיא — ירו בו ישר"!.

ופקודה זו נתנה בקול רם ובלשון הערבית למען ישמעו לא רק החיילים.

וברוך שומר ישראל, ומיהודי כומס לא ניזוק אף אחד, ואף מרכושם לא חסר דבר.

(מפי הר' פ. זוארץ, לשעבר רבה של קהלת כומס לוב)

עַד אָנָה

(על מאורעות הדמים.)

א

עַד אָנָה ה׳, עַד אָנָה
תִרְאֶה אָוֶן תַּחֲרִישׁ?
שָׁמֵינוּ כֻּסּוּ עֲנָנָה,
עַד אָן חֹשֶׁךְ יַאֲמִישׁ?

ב

עַד אָנָה מִסָּבִיב לָנוּ,
יִשְׁלוֹט כֹּבֶד עֲרָפֶל?
כָּל עַם וּלְאוֹם יִרְאֶה בָּנוּ
הַשָּׂעִיר לַעֲזָאזֵל?

ג

כָּל בֶּן בְּלֵי שֵׁם, בּוּז מִשְׁפָּחוֹת,
אוֹתִי בְּרֶגֶל גַּאֲוָה
יִרְמוֹס וְיִתֵּן לִמְשִׁסּוֹת.
לְמַטָּרָה גֵּוִי אִוָּה

ד

הֵן בִּסְפָרֶיךָ כָתַבְתָּ:
עוֹלָם נִבְרָא בִּשְׁבִילִי.
הַלְוָאי לְתֹהוּ אוֹתוֹ הָפַכְתָּ
קֵץ לִיגוֹנִי וּלְסִבְלִי!

ה

כִּי מַה טַּעַם בְּחַיִּים אֵלֶּה,
חַיֵּי רִמָּה, תּוֹלֵעָה?
לִצְעוֹק חָמָס לְשׁוֹנִי תֵלֶא.
מִי כָמוֹךָ גְּדוֹל דֵּעָה?

ו

אַתָּה הָאֵ־ל עוֹשֶׂה פֶּלֶא
מָגֵן לַכֹּל צוּר שַׁדַּי
הוֹצֵא עַמָּךְ מִבּוֹר כֶּלֶא
אֱמוֹר לְצָרוֹתַי דַּי!

פ. ז.

פרק ז

בַּסְּעָרָה

קֶשֶׁת גִּבֹּרִים חַתִּים וְנִכְשָׁלִים
אָזְרוּ חָיִל (שמואל א; ב, ד)

1 — ארגון ההגנה
2 — נשק להגנה
3 — פרקי הגנה
4 — חטא ההגנה ועונשו
5 — חלקן של בנות ישראל בהגנה
6 — זכרונות מההגנה
7 — בעקבות מאורעות נובמבר.

E P A L U

יוסף מימון

ארגון ההגנה בטריפולי

אחרי מאורעות הדמים של נובמבר 1945, ראה הישוב היהודי בדאגה את חומרת המצב במלואה ושאלה בפיו: „אם אין אני לי, מי לי?" הוא הרגיש כמה רע ומר גורלו אם לא יתכונן לקראת הבאות במקרה ויתחשק לאדמיניסטראטור הבריטי להפקירו שנית בידי אספסוף פורע.

רב צבאי שהיה אז בשרות הצבא הבריטי, הוכיח את הקהל היהודי על שלא ידע לעמוד על נפשו ולהשיב לרוצחיו מנה אחת אפיים. הרב הזכיר את דברי המשורר ח. נ. ביאליק ליהודי רוסיה עת ערכו שם הגויים בהם פוגרום לאמר: במקום להושיט צואר על מזבח הגויים ולקרא את „שמע ישראל", רצחו אתם את הקמים עליכם, ותנו להם הם לאמור „שמע ישראל"! דבריו של הרב עשו רושם כביר על קהל שומעיו וביחוד השפיעו על הנוער המבוגר שראה את עצמו מבויש והחליט לחתור לקראת ארגון הגנתי אשר יוכל להסיר חרפה מעליו וללמד לפורעים פעם אחת ולתמיד, כי אדם ישראל אינגנו הפקר! ואם כי לא חסרו אף פעם ליהודי טריפולי אנשים גבורי כוח ורוח אשר ידעו להכות על ימין ועל שמאל בקבוצות בעלי זרוע מבין הערבים והפילו חתיתם עליהם, וגם בתחלת קום המשטר הפאשיסטי כשרצו זאטוטים פשיסטים אחרים להטיל אימתם על היהודים בכוח הזרוע, קמו גבורי רוח אלה והפילו חללים בכוחות הפשיסטים המזוינים אשר העיזו להכנס לרובע היהודי במטרה להכות בתושביו ולהתעלל בהם.

בכל זאת לא היתה זו הגנה סדירה וממושמעת, זו היתה התלהבות וקנאה של בודדים שאמנם עשו גדולות, אך לכדי הגנה הראויה לשמה לא הגיעו הדברים. עזר לא מעט למצב זה גם המשטר הפשיסטי, המדכא כידוע כל יזמה של ארגון וליכוד. חסרה גם יד מכוונת של מנהיג בעל נסיון בשטח זה. הנוער היה תוסס, צמא לפעולות ולארגון עד אשר הופיע במאי 1946 שליח מארץ ישראל, שאחר כך היה ידוע לכלנו בכינוי „הדוד" ולקח את הדברים לידיו. וביחד עם החברים בטריפולי ניגשו לביצוע הדבר. „הדוד" מצא לו מקלט סתר באחד מבתי החברים זפעולות הגישוש וההתארגנות נעשו גם הן בבתים פרטיים, מהם היו בדיוק מול בנין האינטליג'נס סרויס. מאחורי תנועה זו עמדו אחדים מראשי התנועה במקום לשם מימון ואינפורמציה וכו'. במשך זמן קצר הוקם הארגון ההגנתי והיה לעובדה קיימת. החברים היו יוצאים בקבוצות קטנות של 3—4 איש כדי להתאמן בנשק קל, רמוני יד וכו'. הדבר נעשה בסודיות גמורה ומלבד חברי קבוצתו, לא ידע איש על חברי הקבוצה השניה ומעשיה. גם חבר הפעילים שע"י „הדוד" לא ידע על הנעשה בשטח אחר. כל אחד טיפל בתפקידיו המיוחדים שהוטלו עליו מצד „הדוד".

חברי ההגנה התאמנו בשימוש בנשק זמן קצר על אף עירנותה של המשטרה, ובתקופת ההעפלה או העליה הליגלית לא ניתן לאיש מהם לעלות בשל האחריות שהיתה מוטלת עליהם, אלא אם כן נמצא בינתיים ממלא מקומו.

הפעלת ההגנה לראשונה

ביום השבת ה' בסיון — יוני 48, הותקפו במפתיע בתי היהודים המפוזרים והמרוחקים ממרכז העיר טריפולי ע"י קבוצות פורעים אשר זממו לחדש את מאורעות 45 ביתר שאת, בסיוע המתנדבים למלחמת פלשתינה שבאו ממארוקו

ומתוניס, אך הפעם יצאו נגדם חברי ההגנה והפילו מהם עשרות חללים במשך שעתיים בלבד, והשלטונות הבריטיים כשראו שיד היהודים על העליונה, יצאו מיד ועמדו על המשמר ומנעו את התלקחות הלהבה.

גם אחרי צאתו של „הדוד" המדריך מטריפולי, התקיים הארגון ההגנתי, וגם שולמו משכורות למעוטי היכולת שחיסלו את עסקיהם לשם עלייתם ארצה ונתעכבו בשל תפקידם החשוב.

במשך הזמן, נודע למשטרה על ארגון הגנתי זה והיא שמה עליו עין, ואם כי הכבידה פיקוחה על תנועותיו, לא הצליחה לגלותו. רק בזמן האחרון כשמרבית היהודים עלו מטריפולי נתגלה במקרה למשטרה מחסן נשק והחרימה אותו.

נשק להגנה

כשנוסד ארגון ההגנה בטריפולי, לאחר מאורעות האימים בשנת 1945, הורגש צורך מידי ודחוף לרכישת נשק, בכל הצורות ובכל הדרכים. תפקיד עדין ומסוכן זה, הולם במיוחד לצעירים פשוטים שאינם בולטים ואינם מעוררים תשומת לב יתרה בבואם בקשר עם אנשי העולם התחתון. ערבים או אחרים, שהיו מוכנים לסחור בנשק ובחמרי נפץ שונים.

על פעולותיו של אחד הבחורים היקרים הללו מר ע. מיוצאי העיר זוארה (לוב) יסופר להלן:

זמן קצר לאחר מאורעות 1945 נסעתי לרגל עסקי לטריפולי, ושם באתי בדברים עם אחד מפעילי ההגנה בדבר רכישת נשק, ממקורות ערביים וצבאיים בזוארה.

בשובי לזוארה התקשרתי מיד עם מנהיגי העולם התחתון הערבים ותוך הסתכנות גדולה השגתי נשק מכל המינים, אם כי במחירים מפולפלים. נסעתי לטריפולי פעמיים בשבוע ובכל פעם הסתרתי בכלי ועל גופי כמות חשובה של אקדחים ורימוני יד. את האקדחים נסיתי לפני רכישתם בבית הקברות שלנו. פעם נזעקו השוטרים לשמע היריות והחלו רודפים אחרינו. הערבי שהיה אתי הצליח להמלט ואני שכבתי בין השיחים הסבוכים וכך ניצלתי. פעם אחרת בנוסעי באוטובוס לטריפולי עם הנשק על גופי, התישב לידי קצין משטרה. לבי מת בקרבי מפחד, אך מיד התאוששתי וכדי להניח דעתו קשרתי אתו שיחה ושעשעתי אותו בבדיחות כל הדרך.

בפרק זמן זה פרצו גנבים ערביים ממיודעי את הבנק בזוארה. כנראה בשעת החקירה, הזכיר מישהו מהם את שמי וכך נעצרתי והוכנסתי לבית הסוהר. ביחס לאשמה בפריצה לא דאגתי משום שלא היתה לי כל שייכות אליה, אך חששתי ביותר מפני הנשק שהיה מוסתר בביתי, לפני העברתו לטריפולי. בדרך נס הפקידו עלי כסוהר את השוטר היהודי היחידי שהיה בתחנה ועל ידיו נצלתי. בהזדמנות הראשונה לחשתי לו אודות הנשק שבביתי, וברוב טובו התנדב לרוץ לשם ולעזור בהסתרתו לפני עריכת החיפוש שם. הנשק הוסתר בבית דודי, בתוך הזבל שברפת. כך נמצאתי זכאי, מאחר ולא נמצא דבר חשוד בביתי, ושוחררתי למחרת היום.

בין זוארה לטריפולי היתה תנועה יומיומית של רכבת ומכוניות משא, שבהן היו נשלחות הסחורות המובאות מתוניס דרך זוארה לטריפולי (סוכר בעיקר) וכן סחורות בכיוון הפוך. נצלנו תכופות משלוח מטענים אלה והיינו מסננים לתוכם נשק. זכור לי מקרה אחד שהכנסתי 50 רמוני־יד לשק סוכר שנשלח עם מטען של סוכר והגיע בשלום לתעודתו. תכננתי לעצמי כל מיני דרכים במקרה שחלילה יתגלה הדבר, אך לא הייתי מוכן לשאילתו הפשוטה והתמימה של הסבל הערבי שפרק את הנשק: „אדוני, כמה כבד שק זה"? התבלבלתי לרגע ואחר כך עניתי: „כן, שק זה נרטב ממי הגשם".

(כתב צ. שקד)

פרקי הגנה

א.

רשמי זכרונות שכתבתי מפי מר יוסף נחיאסי, שהיה אחד מפעילי ההגנה דאז בטריפולי, וכעת מתושבי רמת־גן.

„בהתלהבות ובמסירות ניגשנו לפעולה — מספר מר יוסף נחאיסי — ההיענות היתה מפתיעה מצד הבחורים והבחורות שלנו. באותו פרק זמן, במאי 1946 הגיע לטריפולי שליח הסוכנות מר ישראל גוריליק, שמיד עם בואו תפש בידיו את ניהול הארגון והיה הרוח החיה בכל ענייני ההגנה, ולאחר מכן גם בפעולות ההעפלה לארץ ישראל. נשק השגנו בכל הדרכים, ממקורות צבאיים ואף מהערבים עצמם תמורת תשלומים גבוהים מאוד. מלבד זה היתה לנו תעשיית נשק בתוצרת עצמית, בצורת צינורות מתכת שמלאנו בחומר נפץ ובקבוקים ופחיות שמלאנו במי חומצה גפריתנית.

תעשיה ביתית זו עלתה למשפחתי בקרבן יקר — מוסיף הח' נחאיסי לטוות את זכרונותיו. — פעם חששנו מפני חיפושים מהמשטרה והיינו צריכים להטמין את הנשק במקומות סתר. שתי אחיותי עסקו בהסעת הדאמיג'אנות (מיכליות גדולות מזכוכית) שהכילו את החומצה הגפריתנית. אחת מאחיותי, דוריס ז"ל, מעדה ונפלה המיכלית מידה ונכוותה קשה בכל גופה. גם אחותי השניה שחשה לעזרתה נכוותה בחלק מגופה בצורה רצינית. נשאנו את שתיהן לבית החולים, והיינו מוכרחים להמציא כל מיני תירוצים בכדי לטשטש את סיבת כוויותיהן, מחשש גילוי פעולותינו. בזה אמנם הצלחנו, אם כי בקושי, ונשקנו לא נתגלה ולא הוחרם, אך מצד שני לא הצלחנו להציל את אחותי המנוחה דוריס שנפטרה לאחר ימים אחדים ביסורים קשים. יהיה זכרה ברוך. ואילו לאחותי השניה נשארו סימני הכוויות עד היום.

תמורת תשלום גבוה הצלחנו להגניב אלינו ממשרדי העיריה, מפה מפורטת של כל העיר, על רחובותיה וסמטותיה, שהיתה לנו לעזר רב בסימון המקומות האיסטרטגיים ובהצבת משמרות הגנה בעמדות המפתח מסביב לרחובות היהודים. עמלנו לא היה לשוא. ידוע כי במאורעות 1948 לא טמנו היהודים ידם בצלחת, אלא החזירו לערבים מנה אחת אפיים. בחורינו עמדו בגבורה ופיזרו את הפורעים לאחר שהפילו מהם חללים לעשרות. ליהודים היו הפעם קרבנות אחדים בלבד, ורק מאלה שגרו במקומות מבודדים תוך רחובות שרובם גויים וידינו לא יכלה להשיגם. מבין קורבנות אחרונים אלו נזכיר את הרב יוסף (סוסו) תשובה, החסיד והעניו, שנפל בידי זדים ביום שבת לאחר תפלת המנחה, כשישב ליד השולחן וקיים מצות סעודה שלישית. תנצב"ה.

בשורות ההגנה שלנו היו כמאה שוטרים לשעבר, שעזרו לנו מאוד בידיעותיהם בנשק ובשימוש בו, ומהם שימשו גם כמדריכים.

יש לציין כי חלק ממימון ההגנה וההעפלה בטריפולי כוסה ע"י אנשי העליה של הסוכנות היהודית באיטליה, ואח"כ בטריפולי עצמה, עם בוא שליח הסוכנות, ברוך דובדבני, חברנו וידידנו היקר.

רבים מבחורינו פשוט „סחבו" כספים מקופות הוריהם, היו מקרים שלא נזקקנו לכסף זה ועד שלא נתגלתה „הגניבה" הכניסו הבנים בסוף החודש את

הסכום בחזרה לקופה, ולאחר שהאב עשה לו את המאזן החדשי, חזרו והוציאוהו שוב בזמן אחר בשעת הצורך.

שלושה מחברי ההגנה נעצרו על ידי השלטונות ונחקרו באמצעים אכזריים ביותר. אחד מאלה, מר לילו מכלוף (ויקיו) לחצו עליו מאוד אנשי הבולשת לגלות את שמות חבריו. וכאשר אפס כוח סבלו, קפץ דרך החלון מהקומה השלישית של בניין המשטרה. הוא נחבל קשות בכל גופו והוחזק זמן ממושך בבית חולים. לאחר שהחלים נידון לשבע שנות מאסר, אמנם הוא לא ריצה את כולן, כי שוחרר בינתיים — לאחר קבלת העצמאות של לוב — ע"י המלך הסנוסי, ועלה ארצה. כיום הוא תושב פרדסייה.

צ. שקד

ב

אחד הפרקים הנהדרים והנאדרים שקדם לעלייה ההמונית מלוב, ואשר תרם תרומה גדולה להכנת בני הנוער מבחינה נפשית ורעיונית למשימה הגדולה שהוטלה על דורנו זה — העלייה לארץ, ההשתלבות בחיי ההגנה עליה וההצטרפות לשורות הלוחמים והבונים, הוא בלי ספק הפרק הבא, הדן בחינוכו של הנוער הטריפוליטני להגנה, אימונו בנשק והתכוננותו לקראת היום הגדול שבו יעלה לארץ באיזו דרך שתהיה.

הדברים הנכתבים כאן אינם ידועים לרבים והם רואים אור בפעם הראשונה. הדרכים שבהן עבדנו וארגנו את הנוער, היו דרכים חשאיות ולא היו ידועות גם לבני טריפולי עצמם — לא לראשי הקהלה ולא להמון הרחב. רק אותו קומץ של בחורים ובחורות אשר עברו את כור המבחן ונמצאו ראויים לבוא בקהל המגינים, רק אלה אשר בזו לכל מכשול ולכל סכנה העומדים בדרכם, רק הם ידעו את הסוד וידעו לשמור עליו עד בוא השעה הנכונה לגילויו.

ארגונו של הנוער למשימות אלה, לא נברא יש מאין. קדמו לכך ארגוני הנוער השונים שהיו קיימים עוד שנים רבות מלפני זה: „בן יהודה" „המכבי", „תנועת הנוער", „גדוד מגיני השפה", „מכבי הצעיר", „תנועת הצופים", ועוד. אלה היו ארגוני הנוער שעסקו בהכשרה גופנית ורוחנית: ספורט, למוד העברית וספרותה, פעולות למען הקק"ל וקרן היסוד וכד'. אלפי בני נוער משני המינים לקחו חלק בארגונים הנ"ל, ובכל הזדמנות נהנה הקהל הרחב ממפגניהם הספורטיביים; הצגות יהודיות-לאומיות שהיו נעשות במועדוני הנוער הנ"ל לעתים תכופות. כל זה נעשה בריש גלי, בתהלוכות רחוב ובאצטדיונים. הן השלטונות האיטלקיים (עד לכיבוש הבריטי בינואר 1943) והן התושבים הלא יהודים, לא ראו בזה דבר יוצא מגדר החוק, וכל הפעולות נעשו באין מפריע.

זה היה עד פרוץ מלחמת העולם השניה כי משנת 1939—1938 הופסקה כל פעולה לפי הוראת השלטונות.

עם הכנסם של החיילים היהודים הארצישראלים עם המחנה השמיני לטריפולי, בינואר 1943, נפתח פרק חדש בתולדות הנוער היהודי בארץ זו. בפרק זמן מועט השתלבו החיילים עם בני הנוער ופעולותיהם. הכניסו שפורים, הדריכו ופתחו אפקים חדשים שלא ידענום עד כה. החיילים מצאו לפניהם נוער מסור, ציוני עד מעמקי נפשו המוכן לכל משימה ופעולה. קרקע פוריה ובריאה שקלטה מיד את כל הזרעים המבורכים שנזרעו בה.

האימונים בנשק

במשך כל הדורות שחיו היהודים בארץ זו, היו היחסים בינם ובין תושבי הארץ הערבים יחסים תקינים. אף פעם לא היו התקוממויות או פרעות נגד היהודים, וממילא לא הורגש הצורך ברכישת נשק עד כניסת הצבא הבריטי בשנת 1943. לאחר תקופה קצרה של שקט אורגנה פעולה עוינת מצד הערבים נגד היהודים. ב־4 לנובמבר 1945 פרצו מאורעות הדמים שגרמו למותם של 187 יהודים זקנים וטף. המהלומה היתה כבדה ואיש לא חיכה ולא תיאר לעצמו שיקרה מה שקרה. לאחר מכן, בעזרת החיילים הישראלים ובהדרכתם אורגנו קבוצות של נוער ואומנו בשימוש בנשק קל, שנרכש ע"י הנוער בכל מיני דרכים השאיות. הכסף למימון רכישתו של הנשק נאסף בין הנוער עצמו, שברובו הגדול לא נחשב בין האמידים. נוער החי על הכנסות צנועות של בעלי מקצוע, שוליות, פקידים, או בעלי חנויות, ובכל זאת לא חסך מלתת את תרומתו בעין יפה לרכישת כלים, שהודות להם ולאימון שקבלו בהם, יכול היה לעמוד בשער ולצאת בכבוד בפרוץ מאורעות הדמים השניים בטריפולי ביוני 1948.

בחירת המועמדים

לאימוני הנשק היו נבחרים רק אלה שעברו מבחן קשה מבחינת המהימנות ושמירת הסוד. ועדה מצומצמת בת 5 חברים היתה מציעה שמות של מועמדים לועדה מצומצמת של 3, וזו האחרונה היתה מאשרת או פוסלת את המועמד לארגון. אושר המועמד (שאינו יודע כלום על מועמדותו) מטילים על אחד מהועדה לבוא אתו בדברים, קובעים אתו פגישות במקום מסוים. לרוב, בא המועמד ואינו מוצא שום אחד, אבל אחד מטעם הועדה עוקב אחריו אם הוא בא או לא. בינתיים עוקבים אחריו אם יש לו חברים פטפטנים או אם יש לו במשפחה מישהו מקורב למשטרה, ורק לאחר מכן כשהועדה בטוחה שהמועמד הוא כשר וכבר „בשל" לחברות, קובעים אתו את הפגישה המכרעת ל„ליל השבועה". ההשבעה היתה נעשית בדרמטיות גדולה ובכל הדרכים המובהקות של מחתרת: בחדר חשוך לגמרי. פתאום מסנוורים אותו במנורת חשמל גדולה, ממטירים עליו כל מיני שאלות, מאיימים עליו בעונש מקסימלי אם יפתח את פיו ויגלה משהו, וכשהוא במצב של „נראה ואינו רואה" משביעים אותו את שבועת האימונים כשידו האחת על ספר תנ"ך והשניה על האקדח. הטכס הזה היה נערך פעם לשבועיים־שלושה. לאחר כמה חודשים עלה מספר המושבעים ל־200, מהם 25% בחורות.

האימון בנשק היה נעשה בבתים פרטיים, (לא פעם האימונים נעשו בבנין משותף אשר שכניו היו הבולשת הבריטית ומשרד האינפורמציה והתעמולה הבריטית), תחילה ע"י החיילים הארצישראליים ואחר כך לימדו החברים זה את זה. האימון ביריות היה נעשה על שפת הים או בשדה הרחב בלילות גשומים ובשעת ברקים. היו גם אימונים בדו־קרב של מקלות. ופעם קרה שחבר אחד נפצע קשה בראשו ממכת מקל חזקה. הוא איבד דם רב והיה חשש לחייו והיו מוכרחים לקחתו לבית חולים. החבר שלקח אותו טען שמצא אותו מוטל ברחוב כשהוא פצוע. הפצוע עצמו סיפר שמכונית צבאית פגעה בו ונמלטה. וכך למחרת הופיעה ידיעה בעיתון המקומי שמכונית צבא פגעה במר פ. תייר... ופצעה אותו קשה, והוא הוכרח לשכב ימים אחדים בבית חולים.

ככה קיבלו את אימונם בנשק מאות בחורי הנוער בטריפולי. אימון חשאי

תחת אפם של אנשי המשטרה. לא קרה אף פעם שהמשטרה גילתה אף תא אחד מהתאים הרבים שבהם קיבלו המתאמנים את אימונם, למרות שחשדה בקיום הדבר. ופעם, יושב ראש הקהילה היהודית פנה לחברנו ודרש ממנו בכל תוקף שימסור את רשימת המארגנים ואת הנשק ולחסל כל הפעולות. מובן שהחבר הכחיש בכל תוקף את קיום הארגון ואז גילה לו יושב ראש הקהילה שקבל את הידיעות מהמשטרה החשאית הבריטית, ובכל זאת הפעולות נמשכו כסדרן. החשאיות והסודיות היו במידה כזו, שאחים חיו בבית אחד ואכלו על שולחן אחד, ואחד מהם היה מטפל ברכישת „כלים" והשני באימוני הנשק, ובמשך זמן רב לא ידע האחד על פעולותיו של השני.

מקרה אופייני אחד שכדאי להזכירו כאן: בין שורותינו היה בחור אחד בגיל 36, מבוגר בהרבה משאר החברים הפעילים. בחור זה היה מאוד ביישן מטבעו, מה שגרם לו שלא הכיר בת־זוג עד הגיעו לגיל זה. והנה, שיחק לו מזלו והכיר בחורה ממשפחה טובה שהיה מקדיש לה שני ערבים בכל שבוע. הפעולות היו בעצם תקפן ולא יכולנו — על אף רצוננו הטוב — להרשות לו להשתחרר ולוא רק ערב אחד לשבוע. הוא פשוט התחנן והסביר שהוא חושש שהבחורה תראה בזה אדישות מצידו, ויש סכנה שהקשרים ביניהם ינותקו וכל העסק יתפוצץ. כי, לגלות לה אינו יכול, ולעזוב את הפעולות זה לא בא בחשבון. כולנו הבנו את מצבו אך ידנו קצרה מלעזור לו. הסוף היה על הצד הטוב שהיינו יכולים לתאר לעצנו: הבחורה, בלי לדעת על פעילותו של ארוסה, מצאה את דרכה לבד לשורותינו, ורק כעבור כמה חדשים נפגשו שניהם באחד התאים. וכך נרתמו שניהם ביחד לפעולה משותפת עד ליום עלייתם, הם כיום זוג מאושר עם 4 ילדים חמודים.

הוקמה גם מחלקה לאינפורמציה אשר הוטל עליה להמציא ידיעות מהבולשת הבריטית מהנמלים ומהמשטרה. נשלחו על ידינו כמה בחורים שגויסו למשטרה הבריטית, כמו"כ ב־סי. אי. די. וב־די. אס. או. ומהם קיבלנו תמיד ידיעות על המתרחש אצל הבריטים וידענו מה שיודעים עלינו והודות לכך לא נכשלנו ולא נתפסנו אף פעם. למרות שלא פעם נשלחו איומים לחלק מאנשינו.

פירותיו של החינוך היהודי העברי והציוני שקבלו צעירים אלה מילדותם, בבתי הוריהם ובחוג משפחותיהם, בבית הכנסת וברחוב היהודי, התגברות הגאוה הלאומית בקרב הנוער הלובי בבוא החיילים היהודים מארץ ישראל, הדרכתם של חיילים אלה ורוח מסירותם של הצעירים, הולידו את המפעל הגדול שכבש בסערה את יהדות לוב, זקנים ונערים, אמהות ואבות, בכיסופים והתלהבות שקשה לתארם, וזהו מבצע ההעפלה, „עלייה ב'", שעליה ידובר בפרק מיוחד.

כ. אדאדי, צ. פדלון

שמעון עטייא

חטא ההגנה ועונשו

(נכתב בידי רעיתו הגב' מלכה)

על אף השקט המוחלט ששרר בכל רחבי ארץ לוב, לנוכח משטרם התקין של האיטלקים בארץ זו, ועל אף היחסים הטובים שהיו בין שתי העדות, הערבית והיהודית, במשך דורות רבים, עלה בדעתי בכל זאת לרכוש לי נשק קל, אקדח מסוג "ברטה". לא חשבתי ולא עלה על דעתי שיבוא יום ואזדקק להשתמש בנשק זה, זרכישתו היה רק לשם ספורט גרידא.

עד אשר הגיעו אותם הימים השחורים, ימי חודש נובמבר הראשונים, שנת 1945, פחות משלוש שנים לאחר שכבשו הכוחות הבריטים את לוב, ימים שבהם פרצו מאורעות הדמים שעלו ליהדות לוב במאות הרוגים ופצועים על ידי פורעים ערביים, שהאנגלים "הצליחו" במשך תקופת כבוש קצרה זו, לעורר בהם את כוחות החושך הטמונים בהם, להפיח וללבות את השנאה העדתית ע"י כך.

היה זה בערב יום הרביעי לנובמבר ואני הייתי בדרכי לבית אחד מחברי, שמה היתה צריכה להתקיים מסיבת רעים. הלילה היה בהיר ורוח קרירה נשבה. בדמיוני תיארתי לי את הבלוי הנעים הצפוי לי במסיבה נעימה זו.

עוד אני מהלך והנה הבחינו עיני באיש אחד רודף אחרי מישהו אחר. אם כי היה כבר חושך בחוץ יכולתי להבחין שהרודף היה ערבי והנרדף יהודי. חשבתי לנסות להציל את היהודי מרודפו, אך פתאום ראו עיני עוד שלושה או ארבעה מקרים דומים מתרחשים סביבי. מיד חשדתי בדבר ואמרתי בלבי: אכן משהו אינו כשורה. שקלתי היטב והחלטתי כי אין טעם לבלוי הערב ומוטב לחזור הביתה פן אאחר את המועד. אך גם בחזרה הביתה יראתי ללכת והיה נדמה לי שמכל פינה חשוכה ומאחורי כל עץ או שיח אורב לי איזה ערבי וחושב להתנכל לחיי.

אמנם בין אותם הערבים הבוגדים, שבין לילה נהפכו משכנים וידידים לאויבים ורוצחים, צמאי דמנו, היו גם כאלה שלבם לא הלך שולל אחרי אחיהם וניסו גם לעזור לנו, וזאת נוכחתי מנסיוני: כאשר עצרתי ליד חנותו של ערבי אחד ממכרי, מיד יצא לקראתי והסתירני, ואחר זמן מה חבש לראשי את תרבושו, כיסה בו את מצחי עד לעינים כדי להטעות את הערבים שברחוב לבל יכירוני ויצא עמי ללוותני הביתה. במשך כל הדרך צעדנו בצידי הרחוב שלא לעורר כל חשד או תשומת לב של מישהו. ליד ביתי נפרדתי ממנו בתודה חמה, השיבותי לו את תרבושו ונכנסתי חיש מהר הביתה. עם הכנסי הבחנתי ממראה פניהם של בני משפחתי שהאוירה היתה מתוחה וכולם דאגו לשלומי וצפו לשובי על אף השעה המוקדמת, כי ידעו מה שמתחולל ברחוב. השעה היתה תשע בערך וכולנו צפינו בחרדה לבאות. יצאתי למרפסת ונסיתי להציץ לרחוב אולי יתברר לי משהו מהנעשה בחוץ. הרחוב היה שומם וריק ורק פנסיו האירו את החשכה במקצת.

נכנסתי חזרה לחדרי ושכבתי לישון, אך שנתי נדדה מעיני ובודאי שלא רק ממני נדדה כי אם מכולם, ואותו לילה הפך לליל שמורים. למחרת בבוקר כשהקיצותי משנתי לא נראו עדיין שום סימנים מדאיגים ברחוב והכל שקט מסביב. אבי יצא את הבית כשלבו שלם עמו. ואני החלטתי להביא את ה"בירטה" הטמונה בקרקע המוסך ואכין אותה לשעת הצורך. יצאתי בצעדים קלים ומהירים ומשהגעתי

למוסך נכנסתי ונעלתי את הדלת אחרי. הוצאתי את אקדחי הקטן ממחבואו מתחת לקרקע והנה הוא מוחלד בחלקו. הרגשה מוזרה חלפה בקרבי: כאשר טמנתי אותו פה לא עלה על דעתי שבוא יבוא יום שאזדקק לו. החבאתי את ה„בריטה" מתחת לכנף בגדי ושרכתי דרכי חזרה הביתה. רק דרכו רגלי על מפתן הבית וכבר ראיתי התקהלות של ערבים המתגודדים ורודפים אחרי היהודים ברחוב כשהם מזויינים בסכינים, גרזנים ובמוטות ברזל ועץ. הרוצחים לא הסתפקו במעט היהודים שברחובות ונגשו לשבור את הדלתות של הבתים ולפרוץ פנימה. בראותנו זאת מיד נעלנו את דלת ביתנו וניסינו להוסיף אי אלו מטלטלים ולהשעינם על הדלת כדי לעכב הכניסה אלינו. בעוד אני עוסק בשמון אקדחי, שמענו כבר את הצעקות והאיומים של הפורעים המנסים לפרוץ את הדלת ולחדור לבית.

„ברוך השם" נאנחתי קל, אני כבר עומד עם נשקי הדרוך על גג ביתנו. איימתי באקדחי על הפורעים והם נסוגו לרגע קט. אך לאחר מכן הופיע אחד מביניהם, התקדם ואמר בלעג כי אין זה נשק חי אשר בידי ורק להפחידם אני אומר. הוא ניסה להתקרב, אך הוא לא הספיק לעשות כמה צעדים כשלפתע נפלט כדור מלוע האקדח וחדר לראשו. הוא צנח ארצה באין אונים ודמו ניגר בשטף רב. לרגע דממו כלם כאילו היו בוחנים אותי על המעשה אשר עשיתי. וגם אני, מופתע, התבוננתי בהם, עד כמה רבים הם. היו ביניהם גם אלה שהכרתים מקרוב כדיירי הסביבה. פתאם נפסקה הדממה והחלו צעקות ההסתערות על ביתנו מכל צד. ואני יחידי עם ניצוץ קטן של תקווה, עומד נגדם וה„בריטה" בידי כמגן על חיי. מן הבתים הסמוכים הגיעו לאזני קולותיהם של היהודים המעונים, קולות מעורבים של גברים נשים וטף הקוראים לעזרה. אני משוכנע שלולא נשקי היה מצבנו כמצבם. אחותי הצעירה עמדה לידי ואמי עמדה ליד נרות דולקים בפינת החדר. היא ניסתה לעורר רחמי שמים בתפילה אולי יקרה נס. כך עמדתי כשעה, שנראתה לי ארוכה מאד, מול הקהל הרב וכלי נרגש. מחשבותי מכות גלים במוחי, חשתי את עצמי רועד כולי מפחד המהול בתקוה שלא אהיה נכנע למות האורב אלי מבין אלפי הערבים שממול, המזויינים במוטות הברזל והגרזנים.

פתאום הופיעה ניידת מלאה קצינים אנגלים ושוטרים ערבים, ופילסה את דרכה בין המון הערבים. הקצינים והשוטרים ירדו ממכוניתם, התקרבו אל המת ושאלו: למי שייך הנשק אשר בו מצא הערבי את מותו? עיני כולם נישאו אלי ואני עניתי בחיוב. הסברתי כי לא היתה לי ברירה, ולו התנהגתי אחרת, כי אז הייתי אני ומשפחתי נרצחים ללא ספק.

אחר החלפת דברים עם השוטרים הייתי נאלץ למסור את נשקי היקר אשר בו הגנתי על נפשותינו לידי המפקד כשהוא מבטיח לי את שלום בני ביתי ורומז לי שאני נאסר כאילו רק להשקיט את הרוחות הסוערות המבקשות לנקום בי את נקמת מתם. אכן קשה ומרה היתה הפרידה מבני משפחתי ובפרט מאמי היקרה לי מכל יקר, אם כי לא תארתי שזו פרידת נצח, שהמוות עומד לבצעה בעוד רגעים מספר. הסכמתי להתמסר לכוחות השלטון ורציתי לעלות לניידת, אך קשה וארוכה נראתה לי הדרך שהיא רק כחצי מטר ממפתן הבית. ואל יחשב הדבר כמוגזם כשאני מתאר את מספר הערבים כאלפיים בערך. מכל צד הקיפוני וניסו בכל כוחם לקחתני חי לידיהם, בכדי שיוכלו לבצע בי את זממם ולהתעלל בי כאוות נפשם. הסבתי את ראשי לרגע לאחורי ולנגד עיני ראיתי את אמי. זו היתה הפגישה האחרונה בחיי. הוי מה זכים פניה! היא זעקה אלי בקול שבור

ומתחנן, היא בקשה לבוא תחתי לבל יאונה לי כל רע. זרועותיה היו פרושות אלי כאילו רצו לחבקני ולהחביאני מעין רואים. חשתי את עצמי באותו רגע כמאובן ורציתי לחזור על עקבי וליפול לזרועותיה המושטות. לנשק את פניה הרטובים מדמע וזיעה ואפילו על מנת להיות קרבן לרצונם של מבקשי דמי, אך לא יכולתי. השוטרים חסמו בעדי את הדרך בחזרה לאמי, והערבים מצדם חסמו את הכניסה לניידת באיימם לשברה לרסיסים בטרם אספיק להכנס לתוכה. את השוטר הנהג הכו וסחבוהו החוצה ואילו המנוע הופסק מפעולתו. דמיתי שהנני אבוד. חשתי את צפרניהם החדות שורטות את בשרי והם מושכים אותי מי לימין ומי לשמאל כדי להורידני מניידת המשטרה. ציפיתי לאיזה נס שיתרחש או לאיזה כח נסתר ועצום שיחלצני מסבך זה. עייפתי. איני יכול לשאת עוד. מוחי הפסיק לפעול. הפחד והפרידה ממשפחתי זעזעו אותי עד לגבול כוחותי. חשתי כאילו העולם מתמוטט מתחת לרגלי והתעלפתי.

מה שהתרחש אחר כך לא הרגשתי דבר, ורק לאחר שעות מספר פקחתי את עיני ומצאתי את עצמי כבול בשרשראות ברזל בידי וברגלי. לא האמנתי למראה עיני, התחלתי למשש סביבי כדי להיווכח אם אין זה חלום. נשכתי את שפתי כמעט עד זוב דם, הסתכלתי שוב לימין ולשמאל למעלה ולמטה ולסוף עמדתי על מצבי הרע. אותן השרשראות שכפתוני היו מגואלות בדם אשר זב מגופי הפצוע מהמכות שהספיקו להנחית עלי הערבים בטרם הובלתי והושמתי בבור אפל זה. חדר צר, ומחניק. למעלה, גבוה מאד, חלון קטן מסורג ברזל ורק ממנו יכולתי להבחין בין יום ולילה. בגדי היו קרועים ובמכנסי חתך גדול שנעשה על ידי סכין אשר חשבו לתקעה בבשרי. כן, עתה נוכחתי שאין זה חלום והכל מציאות. לבי נפל בקרבי ונפשי היתה מדוכאה מאד. נסיתי להעלות בזכרוני את מה שאירע ברגעים האחרונים לפני שהתעלפתי, אותן דמויות הרוצחים שסבבוני מכל צד כשהם מאיימים עלי לרצחני, הופיעו לנגד עיני. עודן מהדהדות באזני אותן הצעקות המחרידות של התוקפים. נכספתי לדעת מה היה גורלם של בני משפחתי לאחר לכתי מהם, אך שאלתי נשארה בפי. לאחר שעה קלה קלטו אזני קול מאחורי דלת תאי, קול צעדים של אנשי המשמר, שנעצרו בקרבת דלת תאי. ורעש משונה נשמע, צליל של מפתחות ומנעול. הדלת נפתחה, ולנגד עיני הופיעו שני אנשים במדים של שומרי בית הסוהר, הסתכלתי בפניהם והנה ערבים הם. האחד אחז נשק בידו והשני הורה לי באצבעו על מנת האוכל המתועב ועל ספל המים העכורים שהביאו לי.

חוק היה בבית הסוהר שלכל אסיר תינתן חצי שעה בכל יממה לצאת לעשות צרכיו. ואותו שומר שהביא לי את מנת האוכל והמים רמז לי ללכת אחריו כי לא נאה לו להטריח את עצמו ולהשפיל את כבודו לדבר עם אדם כמוני. אני צייתי לפקודתו והלכתי אחריו. הוא ליווה אותי מזויין בנשק לכל מקום וגם בחזרה לחדרי. הדרך התנהלה לאיטה כי השרשראות עכבוני בלכתי ואז יכולתי להתבונן סביבי ולהכיר באילו תנאים אני נתון. המסדרונים הארוכים היו אפלים וקודרים מאד, מכל פינה הציץ שומר וכולם היו ערבים, זה ממש מחריד! אמרתי בלבי: ה' ישמרני מהם! בהגיעי לחדרי ראיתי והנה על הדלת שלט גדול בצבע אדום ובאותיות של קדוש הלבנה "רוצח"! משמר חזק! סכנה! גם ממעל לתאי עמד שוטר ערבי דרוך על נשקו. הדלת נפתחה לפני ונסגרה מאחורי בקול חבטה עצומה ובחריקת מנעול. דממה שררה סביבי ואני יחידי ובודד וכל מחשבותי נתונות

לשאלה שנקרה במוחי ללא הרף: למי מכוונות אותן המלים הכתובות בשלט שעל תאי? האם אותי מכנים בשם רוצח? האם ממני יכולה להיות נשקפת סכנה? כן, מלים אלה דוקא אלי היו מכוונות וזמן רב היו מרקדות לנגד עיני, כאילו רצו להבהילני. רק דמעות עיני הקלו מעט את מצוקת לבי.

יום רדף יום ולילה רדף לילה ומצוקתי לא הוקלה ואני חרד לגורלי. יום אחד כאשר יצאתי בלווית השוטר כרגיל, נזדמן לפני שוטר יהודי, ניסיתי לשאלו בתנועת ידים ובקריצת עין על מצב בני משפחתי והוא ענה לי במלים חטופות ורמזים שונים כי משפחתי כלה אבדה ואיננה. עתה הרגשתי את עצמי כיתום ומנותק מן העולם החיצוני ואין לי עוד אדם אשר ידאג לשלומי ויחרד לחיי. הרעב והצמא לא הציקו לי בכלל, גם סדר ימי השבוע נשכח ממני. השעון לא קיים ורק החושך והאור סמנו לי מבעד לחלון להבדיל בין יום ולילה. אך מה לי ולכל זה? רציתי לדעת מה יהיה בסופי. לאחר ימים מספר נפתחה הדלת והופיעו לפני מספר שוטרים מזוינים, והובילוני לבית המשפט. שם הושבתי על ספסל הנאשמים ולמולי מספר שופטים: קציניים גבוהים בעלי דרגות. הסתכלתי סביבי ולתמהוני הבחנתי שמן הצד עמדו מספר יהודים, וביניהם אחי ואחיותי ואבי הקשיש. לא יכולתי להאמין למראה עיני. פניהם היו חוורים כסיד, עיניהם דומעות ומופנות אלי, כנראה שרצו לנחמני ולהרגיעני, רק שעה קלה נשארנו בבית המשפט ושוב באו השומרים להחזירני לתאי, נפרדתי מבני משפחתי במבט חטוף, בו הבעתי מה רבה תשוקתי ושאיפתי לשוב אליהם. הלכתי אחרי השומרים ונסגרתי שוב בתא המיועד לי. מיד התחלתי להרהר בבני משפחתי שפגשתי שם. כן, את כלם ראיתי, את אבי, אחי ואחיותי, כולם. חוץ מאמא. הבנתי שהיא היתה הקרבן בעד כל המשפחה. ובטוח אני כי לאחר לכתי ממנה הפקירה את עצמה למוות בידי הערבים שהשארתים שם אחר לכתי ולא רצתה עוד בחיים, חלחלה עברה בכל גופי, ידעתי כי אמי היקרה נפרדה ממני לנצח והלכה לעולמה! קשה היה להאמין שלא אראנה עוד! דמעות חנקו את גרוני, רציתי לבכות ולצעוק בקול גדול. שקעתי כולי באבל קודר. אותו החדר הצר והאפל היה ריק חוץ משלוש שמיכות, שתיים מהן הייתי מציע תחתי ואחת להתכסות בה, בין בחורף בין בקיץ. פעם לחודש היו נותנים לי להחליף את בגדי. פעם בשבוע היה מופיע ספר ערבי לגלחני. מראה פניו היו כעין מפלצת. תחילה היה מעביר סכין שדמתה לסכין קצבים, גוזז את שער ראשי ועושני קרח, ואחר כך את זקני מלחיי ומטה עד לצווארי. בכל פעם שהיה מגיע לגרוני היה לבי חרד לנפשי אף על פי שתמיד היה שוטר נוכח והיה עוקב אחרי המתרחש. בכל זאת יראתי: לו רק ירצה ספר זה ואני מוטל לארץ ללא רוח חיים! הנעלים שקבלתי בבית הסוהר היו מיוחדות במינן, הן היו כבדות ומגושמות. ביום הייתי נועל אותן (כמובן בלתי גרבים), ובלילה הייתי שם אותן במקום כר מתחת לראשי. וכך עברו עלי ימים רבים ללא שנוי. אחרי כל 14 יום הייתי מובל לבית המשפט ומדי פעם נדחה המשפט לתקופה יותר מאוחרת. כל מאמצי בני משפחתי למצוא עורך דין שיגן עלי, עלו בתוהו, כי כלם ראו את משפטי כמשפט מדיני מסוכן ותוצאותיו חמורות. מאסתי כבר בכל המשפטים הללו ואמרתי נואש לחיי. אך עלה על דעתי לנסות את מזלי ולהתגונן בכוחות עצמי בפני השופטים אולי יעזרני ה' ואזכה. על בקשתי זו הודעתי לנוגעים בדבר ובכליון עינים חכיתי ליום הדין הקרוב. הימים המשיכו לחלוף והיום קרב ובא. באותו בוקר כשלקחוני והושיבוני בתא הנאשמים, הייתי נרגש יותר מהרגיל,

קויתי שהפעם אדע להוכיח את צדקתי כי חף אני מפשע ומה שעשיתי הייתי נאלץ לעשות כמו כל אדם אחר. לבי החל לפעום כשנקראתי לעמוד לפני השופטים. מכיון שהשפה האיטלקית לא היתה ידועה לקצינים האנגלים — השופטים, העמידו ביניהם מתורגמן ערבי, פתאום הרגשתי שמשהו איננו כשורה, הבחנתי כי המתורגמן הערבי הינו רמאי ונוכל ואינו שונה מאחיו הפורעים. עיני, שלא הפסיקו להסתכל בפני השופטים, הבחינו שבדברי המתורגמן היה משהו שהרגיזם ולמעשה לא היה כדבר הזה. הבנתי כי דברי סולפו. לשאלת השופט: מי התחיל, אם אני לירות או הערבים להתפרץ ולשבור את דלת ביתנו, עניתי: לא אני הלכתי אליהם אלא הם באו אלי ולאחר ששברו את הדלתות ורצו להכנס יריתי בהם לפני שיתנפלו עלינו; אך המתרגם הפך את דברי ואמר שאני יריתי בהם עוד לפני שהם חשבו לפרוץ לבית. כשהבחנתי ברמאותו של המתרגם, חלחלה עברה בכל אברי, לא יכלתי להבליג על רגשותי וצעקה גדולה ומרה בקעה מגרוני, צעקה שהחרידה את כל אולם בית המשפט. שאלתי את השופט: אלו היה הוא במצבי באותו יום ארור, האם היה מתנהג אחרת? שקט שרר בכל פנות האולם ורק הדי קולי ובכיי הדהדו בחללו. חבר השופטים נראה נדהם לשמע גלוי רמאותו של המתרגם. הם החליפו ביניהם מבט של הבנה לדברי. הערבי המתרגם עמד כמאובן ועל פניו נראו סמני חרדה. הדממה הופסקה בקריאתו של השופט שקבע את יום המשפט הבא ל־16.4.1946. קמתי לחזור לתאי והשוטרים שהיו סביבי בשעת המשפט ועמדו על המפנה שחל במהלכו, לא יכלו להבליג על עלבון חברם המתרגם. הרגשתי שמבטיהם שונו וכאילו חשבו לבלעני חיים, אך אני לא נרתעתי מפניהם, כי החיים כבר מזמן היו עלי למשא ואין לי עוד מה לסכן. נסגרתי בחדרי כבתוך מקלט ושם התחלתי לרכז את מחשבותי ולהרהר במהלך המשפט לכל פרטיו. ידעתי היטב כי לולא הייתי מגלה את מזימת המתרגם, כי אז כבר נחרץ גורלי ונכזבו תקוותי.

שוב התחדשו ימי הצפיה, ימי שבתי בכלא הסתכמו כבר לחודשים רבים, חודשים רוויי סבל, צער ומתיחות ללא גבול. זוכר אני את הימים הראשונים למאסרי, ימי חורף היו אז, ימים חשוכים, ובקושי ראיתי קרני השמש, אך עתה חלפו חדשי החורף ובאו ימי החמה. השמש הציצה אלי מהחלון הגבוה ושלחה אלי את קרניה החמות ואם כי היו במדה קטנה, שמחתי לקראתן כי בהן ראיתי קרני אורה המבשרות את בוא האביב, ידעתי כי הטבע קם לתחיה. הכל פורח שוב ומתחדש. אמרתי בלבי: אולי תור האביב יבא גם אלי? בדמיוני ראיתי את עצמי כבן חורין הנמצא בחיק הטבע ונהנה מהדרו; אך בין רגע עמדתי על המציאות המרה וראיתי את עצמי אסיר, גלמוד ובודד.

ככה עברו עלי כל אותם הימים והלילות שהפרידו בין אותו יום ליום המשפט הבא, לא יכלתי לישון והייתי חולם בהקיץ חלומות מחלומות שונים. לילה אחד נתעוררתי מבוהל לשמע רעש משונה ליד דלת תאי. הבחנתי שהקול בא מהחדר הסמוך לחדרי, חדר הנשפטים למיתה, ושמעתי שיחה בין שני שומרים, שיחה שלרגל שקט הלילה הגיעה לאזני במלואה. וכך אמר השוטר לחברו: „מחר בשעה 5 לפנות בוקר יוצאו להורג שני האסירים שדינם נחרץ והנה ארונותיהם מוכנים, ובשעה שמונה עומד להחרץ דינו של היהודי מן החדר הסמוך אשר גורלו לא יהיה בלי ספק שונה מגורלם.

קשה לי לתאר במלים את אשר הרגשתי אז, צנה עברה בכל גופי וחרדת מות נפלה עלי. שערות ראשי סמרו ואגלי זיעה נגרו ממני. אהה ד' אלקים! למה

לא הפלת עלי תרדמה ולא הייתי שומע מה ששמעתי? מעולם לא הייתי כה חרד לגורלי, שכן לא ידעתי את אשר צפוי לי עד עכשיו וחייתי בתקוה של נסים, אך עתה התחלתי לחוש כי אפסו תקוותי וכי לא נשאר לי לחיות זולתי שעות ספורות.

משיחתם של השומרים ידעתי כי מחר הוא יום 16.4.46 — יום המשפט. דמותם של אותם הסוהרים אשר אש הנקמה מפעפעת בלבם עודנה רוקדת לנגד עיני ואלה הם כנראה אשר מיהרו לדעת את סוף גורלי המר, ואין ספק שאמת בפיהם! לילה מחריד היה לי הלילה ההוא מראשיתו ועד סופו. התיישבתי נשען על הקיר והתחלתי להרהר על פסק דיני, וכיצד אגיב כשאשמע אותו מפי השופט. הייתי רוקם ורוקם מחשבות ונדמה לי כאילו אני נתון כבר בידי התליין והתחלתי למרר בבכי. פתאום נזכרתי שמחר הוא יום הולדתי ה־25 ושפתי דובבו מאליהן: האמנם? האמנם כך נגזר עלי יום הולדתי זה, במקום להיות יום מסיבת רעים יהיה יום עלייתי לגרדום? דמעות חמות נגרו מעיני בלי הפוגה, והנה כאילו שומעות אזני את מה שלבי רוחש: רבונו של עולם! אם אמנם הקצבת לי לחיות 25 שנה, מדוע גזרת עלי למות בידי אויבי ומבקשי רעתי על לא עוון בכפי? תוך כדי מחשבות שחורות אלה שקעתי בתרדמה עמוקה עד אשר התעוררתי בבהלה לקול חריקת המנעול של דלת תאי. הדלת נפתחה ולפני הופיעו מספר שוטרים מזוינים, הם לא דברו דבר, אך אני ידעתי היטב את מטרת בואם, הם באו לקחתני לבית המשפט. כוחותי אמנם אפסו אחרי ליל האימים שעבר עלי, אך בכל זאת אזרתי את שארית כוחותי, קמתי והלכתי עמהם בראש מורם, לא רציתי להראות לפני אויבי כמוג לב, עשיתי את עצמי כאילו איני יודע דבר ממה שעומד להתרחש בעוד שעה קלה וצעדתי עם מלווי בצעדים בטוחים כשכל הדרך מקננות בלבי מחשבות „אולי זו לי הפעם האחרונה שרגלי דורכות על האדמה ולא אוסיף עוד לראות מה שרואות עיני כעת"!

רגעים מספר חלפו והנני כבר לפני השופטים. הלמות לבי היו נראות מבעד לכותנתי, הרגשתי כי בעוד רגעים עלול אני לאבד את עשתונותי וליפול ארצה באין אונים, אך השתדלתי להיות איתן ושמתי מבטחי באלוקי. הייתי מסתכל בזקן השופטים וחכיתי לרגע בו יקום, יתן אות ואז ישרור שקט באולם — מתחיל משפטי. אך השופט לא התעכב הרבה ותיכף פנה אלי באותם הדברים שכבר שמעתי מפי הסוהרים. הוא אמר: „יודע אתה שהיום בבוקר הוצאו להורג שני אסירים שהיו נאשמים כמוך באשמת רצח והסעיף שחרץ את גורלם אינו שונה בהרבה מסעיפך. בית הדין מאשימך בשתי עבירות קשות: האחת ברצח והשנית בעוון החזקת נשק ללא רשיון. לפי החוק מגיע גם לך עונש מוות" (מלים אלו היו כפטישים הולמים על ראשי, הרגשתי שאני מתנדנד ועומד ליפול ארצה) אך השופט המשיך תיכף בדבריו: „אנו, חבר השופטים המושבעים, לאחר דיונים ממושכים החלטנו להתחשב במעשה הרצח שבצעת כרצה שנעשה מתוך הגנה עצמית שהיית נאלץ לעשותו ובזה הוקל עונשך והנך נידון לתקופת מאסר של שש שנים וחצי.

לא האמנתי למשמע אזני, האמנם לא אוצא להורג? האמנם ניצלתי? רציתי לשיר, לרקוד, להודות לשופטים על פסק דינם, אך לבי הלם בחזקה ולשוני דבקה לחכי, לא יכלתי להוציא הגה מפי ורק הנדתי בראשי לעבר השופטים לאות הסכמה ותודה. המשפט הסתיים ויחד אתו נסתיימו ששה חדשי סיוט ועינויים ללא נשוא, חיי מתיחות ללא הפוגה, האל ברחמיו הגדיל חסדו עמי ופתח לפני פרק חיים חדש ושנת חיי ה־26 נחתמה לחיים!

מבית המשפט נלקחתי שוב לבית הסוהר, אבל לא עוד לאותו חדר פחדים ובלהות, אלא לחדר משותף עם מספר אסירים, עמם הייתי מחליף מלים ומפיג צערי. בבית הכלא ריציתי עוד תקופה של למעלה מ־4 שנים; אך תקופה זו היתה בעיני הרבה יותר קצרה מאותם ירחים ארורים שלפני המשפט. גם מכת השעמום לא הציקה לי יותר כי כבר בימים הראשונים לשבתי בכלא החדש גליתי את התמחותי בעבודות השונות של הסוהרים, התמחות שהנחילה לי את חנם ואמונם של כל הממונים עלי ומזמן לזמן הייתי עולה בדרגות עד שהגעתי לדרגה הגבוהה ביותר של אסיר, היא דרגת רב סמל והייתי מפקד על כל האסירים, נכנס ויוצא לכל המשרדים כרצוני ללא כל פיקוח או הגבלה. גם בעיני הסוהרים הייתי מכובד זכולם העריצו אותי והתידדו עמי במשך הזמן.

סוף סוף הגיע היום המבורך של שחרורי — ביום 19 לחודש אוגוסט 1950 נקראתי באופן סודי ושלא כרגיל למשרד בית הסוהר. לבי הגיד לי כי דבר מה עומד להתחולל, ואכן בשורה נעימה חכתה לי. מפקד בית הסוהר קבלני בלחיצת יד ובמלים הבאות: „מחר, יום 20.8.1950, הוא יום שחרורך מבית הכלא! אני מאחל לך פתיחת פרק חדש בחיים". הרגשתי כי דבריו של המפקד נאמרו בלבביות תמה והודיתי לו על כך. אחרי ליל אי־סבלנות לאין קץ הגיע הבוקר המבורך ושוחררתי מכותלי הכלא. תוך ימים ספורים נשלחתי לארץ באופן מיוחד שלא לעורר חמתם של הערבים, ופה מצאתי ב"ה את נחמתי, במשפחה שהקימותי לי במולדתי, אשה ושני בנים שהם אושרי ושמחתי בחיים.

חלקן של הבנות בהגנה

פעולותיה של ההגנה לכל שלביה: הכנת הנשק והחסנתו, חלוקתו בין המגינים בשעת הצורך, הטמנתו מעין רואים, העמדת פנים בשעת חיפושים וחוסר התרגשות מול פני שוטרים עוינים הבאים תכופות לגלות מחסני סתר, וכדומה, כל אלה מחייבים בעצם טבעם שיתוף פעולה מלא מצד הנשים ובנות המשפחה. לא רק שלא היה אפשר לפסוח עליהן בכל הפעולות האלה, כי זה היה מעמיד בסכנה את כל עצם ישותה של ההגנה, והיה עלול לסייע בעקיפין למשטרה — אם מסיבת פחד, התרגשות או סתם אי ידיעה בענינים — אלא, ובעיקר, שגם הן גילו רוח של הקרבה והעזה לא פחות מהגברים, ולפעמים גם עלו עליהם בקור רוחן ובהמצאותיהן. לא יאמן הדבר, כמעט, שבנות ישראל בטריפולי, אלה שבמשך דורות רבים חונכו להיות רק עקרות בית, לגדל ילדים ולעזור לבעליהן רק במסגרת כתלי בתיהן, נהפכו פתאום ללוחמות אמיצות, בידען בחושן הבריא שבלי השתתפותן הפעילה לא יהיה כל ערך לפעולות בעליהן ואחיהן, והשעה דורשת מהן לצאת למענן עצמן, למען משפחותיהן ולמען כלל ישראל. והנה מה שמספרת הגב' מנטינה אשת מר רפאל נעים מכפר בן־זכאי:

באזור שלנו (העיר היתה מחולקת לאזורים, ובכל אחד היה בית ששימש מחסן לנשק ומרכז לחברים) היה הבית שלנו מרכז, ובו רוכז החומר, רמוני יד ואקדחים. תפקידי היה לחלק אותו בשעת הצורך לכל החברים באזור, ובכדי שלא להסב אלינו את עיני המשטרה לא היו החברים באים לביתנו לקבל את הכלים אלא אני הייתי לוקחת להם לבתיהם. בסלים עם ירקות מלמעלה והחומר מלמטה הייתי עושה את הדרך מביתי לבתי החברים ומחלקת להם, ולאחרי כל פעולה הייתי מאספת באותה דרך את הנשק ומחזירה אותו לביתי.

המשטרה היתה עושה מפעם לפעם חיפושים בבתים חשודים. בשעת מעשה היו שוטרים חוסמים את הרחוב ולא היו נותנים לאיש לצאת מן הרחוב עד לגמר החיפושים. באחד החיפושים האלה הגיעו עד לבית הסמוך לביתנו, ואצלנו היתה שארית חומר שלא חולק, וחששתי שמא יכנסו גם לביתנו לחפש. מה עשיתי? — בסל גדול אספתי את כל מה שהיה בבית, שמתי ירקות ממעל, לקחתי את הסל ביד ועמדתי על יד השוטרים כאחת הסקרניות שהיו עומדות שם ולא עלה על דעתו של מישהו שהיה בידי איזה דבר חשוד.

זכורה אני שתים מחברותי האמיצות ביותר, את חנה ח. ואת סאמינה ד. שבאחת הפעולות יצאו בראש קבוצה גדולה ודגל עברי שעליו היתה תמונת הרצל בידיהן. הן היו הולכות בראש ואחריהן בחורים ובחורות עם כל מיני נשק (קר וחם) ביד. קריאותיהן ותרועותיהן של הנשים היו מלהיבות את המגינים, ולא פחות היו מרתיעות את הפורעים שהיו בורחים כל עוד נפשם בם ובעקבותיהם היו מתרוקנים כל הרחובות הלא־יהודיים הגובלים עם רחובות היהודים.

נשים היו מעודדות את בעליהן ואת בניהן לצאת להגנה, היו עוזרות בהכנת הנשק מתעשייה ביתית, מקשרות בין הבתים באיזור ומשתתפות בפועל בכל מיני פעולות. רוחן של מרים, דבורה ויעל לבשה אותן באותם הימים, רוח של עוז וחרוף נפש, ולזכותן יש לזקוף חלק גדול של הצלחת המערכה במאורעות 1948.

רפאל נעים

זכרונות מההגנה

מדי דברי בדברי ימי ההגנה בשנת 1948, עומדת תמיד לנגד עיני תמונתו של המנוח כאני רות, אדם שתקן בעל קומה למטה מבינונית, דייג (בעיקר בעזרת חמרי נפץ) לפי מקצועו. בן דלת העם, איש פשוט שאינו עושה שום רושם בהופעתו החיצונית, אך כלו אש לוהטת המלא אהבה לעם ומוכן בכל רגע להשליך את נפשו למענו.

היינו בקבוצה אחת והשתתפנו יחד בכמה פעולות, ועד היום איני יכול להשתחרר מהרושם העז שעשה עלי בקור רוחו, בהבנתו הטבעית ובהחלטותיו שהיה מחליט בן־רגע אימתי יש „לפעול" ואימתי לחדול.

זכורני את יום חג השבועות בשנת 1948, יום שהתחילו בו המהומות בפעם השניה, ואנחנו על החומה יחד עם החברים. הוא היה המפקד וחילק את החברים במקומות אסטראטגיים. נשקנו היה: רמונים ואקדחים. מאות פורעים היו במרחק כמה מאות מטרים מאתנו. כמה חברים חמומי ראש היו רוצים כבר להשתמש באקדחיהם אך הוא מנע מהם בתוקף פקודה: „תנו להם להתקרב יותר!" הפורעים שחשבו שאין לפניהם שום כוח מגן, התקרבו לעבר השער על מנת להתפרץ לרחובות היהודים. אני שהייתי הקיצוני בשורת העומדים על החומה קבלתי את הפקודה לזרוק רמון לצד ימין של המון הפורעים הבא ממול. הרימון נזרק וגרם לפורעים להצטופף בבהלה לצד השני, מה שגרם להם להיות צפופים יותר באגף השמאלי, ואז נתן את הפקודה לשאר החברים לזרוק לתוך הפקעת הצפופה את רמוניהם. לא אוכל לתאר את המראה ההוא: אברים וקטעי אברים עפו לכל עבר, יללות וצעקות עד לשמים ואלה מהפורעים שנשארו בחיים נסו לכל רוח.

היו לנו מקורות להשגת נשק וחומר לרמונים שהיינו מכינים אותם בבית. אני הכרתי חייל בריטי שסיפק לנו חומר בשפע. שני נערים שהיו עובדים אתי במאפייה היו הולכים עם סלים מוסוים מלמעלה, מגיעים לשער המחנה שבו היה החייל. הוא היה מקבל מבעד לגדר את הסלים ריקים ומחזירם מלאים.

פעם אחת הצטבר אצלנו חומר רב ולא היה סיפק בידנו לחלקו בבתים ופתאום נודע שהמשטרה עורכת חיפושים. לא היה זמן לאבד ומוכרחים היינו למצוא מקום „נייטראלי" להחסנת החומר. בקצה רחוב היהודים היה בנין מרובע בגובה של 3 מטר בערך, שמארבע רוחותיו היו ברזים של מים. הבנין הזה נבנה בזמנו ע"י הטורקים וקראו לו „שישמת אלעצמאללי" (ברזי העותומנים). תוכו היה ריק. מיד הובא סולם והחברים העלו דרכו את תיבות החומר וסדרו אותן בחללו של הבנין, וזה לאחר שהעמדנו משמרות בקצות הרחובות להזהיר, אם נראה איזה שוטר או מישהו חשוד מתקרב. לבסוף נשארה תיבה אחת שלא היה לה מקום בפנים, הרמנו את מכסה הביב והורדנוה לתוכו. לאחר יומיים נתגלתה התיבה על ידי מנקה הביבין. הוא הזעיק את המשטרה שהחרימה אותה, אך לא גילתה את המחסן הגדול שהיה ממש ממעל לראשה.

זכורני מקרה מבדח אחד: יהודי סנדלר אחד ביקש ממני להסביר לו איך מכינים רמון יד והסברתי. הוא כנראה לא נזהר ובהיותו מכין לבדו את חומר הנפץ התלקח בידו וגרם לקול נפץ אדיר וענן עשן שעלה עד לגבוה צריח מגדל המסגד שהיה גר בקרבתו. אז קמה בהלה כזו שאי אפשר לתארה: מישהו מבין הערבים

בעלי החנויות שמסביב חשב שהנה „הגיעה ה„הגנה" מארץ ישראל" והתחילה ריצה מבוהלת בכל הרחובות מסביב. חנויות נשארו פתוחות ומאות ערבים רצים בבהלה, וכיוון ששום אחד לא ידע בבירור מה קרה, התחילו הכל רצים; ערבים ויהודים כאחד. מאות שוטרים גוייסו באותו יום. הכל חשבו שה„הגנה" הגיעה ו„העולם נהפך". ורק לפנות ערב נתגלה לנו הדבר וסיבתו.

אליהו מכלוף (לילו ויקיו)

בעקבות מאורעות נובמבר 1945

היה זה ביום 4 לחדש נובמבר 1945 בבוקר, הייתי בין אלה שהיו בחוות ההכשרה ב„קולינה וירדי". כאשר פרצו המאורעות והפורעים עמדו כבר בשערי ההכשרה, ואז היינו בסך הכול שבעה חברים בגיל ממוצע של 16 שנה, עם גברת אחת הממונה על המטבח והמדריך יעקב קריסי (ז"ל). תחלה תפסנו כלי עבודה: גרזנים, קלשונים וכד' בכדי להתגונן, אך בראותנו את המספר הגדול של הפורעים שהגיעו למאות רבות, לא היתה לנו שום אפשרות אחרת אלא לברוח ולהציל את נפשותינו.

קבוצה של ארבעה צעירים וביניהם אני הגענו למחנה צבאי בריטי, הרחוק בק"מ 1 מהחווה. תחילה לא רצו לקבל אותנו ורק לאחרי כמה הפצרות נאותו לתת לנו מחסה. שמה ישבנו עד קרוב לשעה 3 אחה"צ. בינתיים, רב־סרן אחד בריטי מהמחנה הלך לחווה וחזר והודיע לנו שהיה בחווה וראה שחיילים ארצישראליים שברחו מהמחנה שלהם המרוחק באו לחווה ואספו את יריעות ספר התורה וכל תשמישי קדושה (תפילין, טליתות וסדורים) שהפורעים קרעו וחללו. שמו אותם בשק ולקחו אותם. (הרבה הוכחות ישנן לכך, שפרעות אלה לא היו כהפתעה לשלטונות הבריטיים שהיו אז בטריפולי, ולא כאן לפרטם. אזכיר רק עובדה אחת שמהחיילים העברים שחנו אז בטריפולי נלקח כל הנשק שהיה ברשותם באמתלה שצריכים לבדוק אותו. זה היה יומיים לפני פרוץ המאורעות!) לאחר זמן מה הגיעו למחנה 3 שוטרים ערבים ע"מ לקחת אותנו לעיר. תחלה לא רצינו לנסוע אתם כי חששנו שמא הם בעצמם יפגעו בנו, אך לאחרי שידוליו של הרב־סרן האנגלי הסכמנו לנסוע אתם ברכב צבאי שהזדמן בדרכנו. לקחו אותנו עד בית הסוהר „פורטה ביניטו" ורק בנס ניצלנו מהאספסוף הערבי שמנה מאות רבות עם סכינים, מקלות וכל כלי משחית, ושהיה מתקהל ברחבה שע"י בית הסוהר. נרגמנו באבנים והצלחנו סוף סוף להכנס לבית הסוהר, שמה נשארנו שעה קלה ומשם לקחונו לתחנת המשטרה ב־„וייה רומה", שמה נשארנו עד למחרת הבוקר שאז נלקחנו לרובע היהודי.

עברו כשני חדשים. הארץ שקטה. הנוער היהודי בטריפולי התחיל לחשוב על הגנה עצמית. על כל מקרה שלא יבא. המאורעות היו לנו כמהלומה פתאומית שאף אחד לא היה מוכן לה, וממילא לא היתה קיימת שום הגנה. ומי יודע כמה קרבנות היו נחסכים אילו היו לנוער שלנו ארגוני הגנה מסודרים.

הדבר הראשון שאליו דאגנו, היה איסוף נשק. מצאנו לזה מוצא: בגרוטאות הברזל והנחושת שהיו הערבים מביאים למכירה, גילינו חומר מתאים בעזרת יהודי דייג שהיה מתעסק בחמרי נפץ, המנוח ברכאני ג'רבי, המכונה כאני רות (הוא מצא את מותו הטראגי כאן בארץ לפני כשש שנים, בהתפוצץ רמון בידו בשעה שהיה מתכונן לזרוק אותו לים בסביבות חדרה לשם דייג). הייתי בוחר את החלקים המתאימים ומכין רמוני יד תוצרת עצמית וכך אספנו כמות גדולה שהחזקתי אותה בביתי בחדר מיוחד. בשעות היום הייתי מכין את הרמונים ובשעות הלילה הייתי עסוק בשמירה עם השומרים שאורגנו לשמור על רחובות היהודים. כשבעים שומרים היו מועסקים, ומשכרתם היתה משתלמת מקופה מיוחדת מהכספים שהיו הממונים אוספים מבעלי־החנויות — הן בעיר החדשה והן בעתיקה. פרט מענין:

הקבלות על התשלומים היו בצבע הדגל העברי ועליהם המלים: „ארגון צבאי לאומי — טריפוליטני". נוסף לקבלות אלה, היו גם תלושים שהיינו מפיצים בכל ערב שבת ועליהם המלים: „קק הגאולה — עזרת השומר". גם הכסף שהיה נאסף מתלושים אלה, נכנס לקופת השמירה, גם לתשלום לשומרים וגם לקניית נשק, אקדחים כדורים ועוד. החברים היו מתאמנים בזריקת רמונים בשדה הפתוח במרחק קילומטרים רבים מטריפולי. במקום חולות, במקומות שוממים בשעות היום.

חברי ההגנה היו תמיד מוכנים לפעולה, ובכל פעם שהיינו „מריחים" שישנו איזה חשש של התקוממות מצד הערבים נגדנו, הייתי תיכף מחלק קבוצות קבוצות במקומות איסטרטגיים בעיר, עם נשק לעמוד על המשמר. ורק לאחרי שנוכחנו שהחשש היה לשוא, היו החברים מחזירים את הנשק למחסן.

ה„היכרות" עם המשטרה

לא חסר בינינו, לצערנו הגדול, גם איזה „מוסר" שלא היה יכול לעמוד, כנראה, בפני פיתויי המשטרה, והעמיד את עצמו לרשותה. דבר זה נתגלה לנו במקרה. יום אחד היינו עסוקים, אני והמנוח כאני רות, בפירוק מוקש ימי שמצאנוהו על החוף וסחבנוהו בשעות הלילה הביתה. למחרת, בשעות שלאחה"צ, היינו מפרקים אותו ונכנס עלינו יהודי אחד שבשום פנים לא היינו יכולים לחשוד בו. נשאר כמה דקות ויצא. איזה חוש נסתר אישר לנו שעלינו להזהר. פרקנו מרצפות מאדן החלון והסתרנו את חומר הנפץ שפרקנו ואת השאר העלמנו. כעבור שעה קלה נכנס קצין המשטרה ר. האחראי על תחנת „מרקו אוריליו" ולקח אותי לתחנה. חקר אותי בעזרת בעיטות ומכות אגרוף עד שכמעט התעלפתי. לא נשברתי ולא גליתי דבר ושחרר אותי.

התנגשות שניה עם המשטרה, ושוב עם הקצין ר.: במקרה אחד רכשנו 100 אקדחים בבת אחת („כדורים כל כמה שאתה רוצה!") במחיר אלף לירטות האחד. את הכסף נתן לי איש אחד תמורת חמשה כלים מהם. פעולותינו כללו גם רכישת אקדחים מחיילים אנגלים ואמריקאים ומערבים, והיינו מספקים אקדחים לאנשים שהיו רוצים להזדיין בנשק קל להגנה עצמית. מדי פעם הייתי יוצא עם אקדח או שניים כשהם קשורים בחגורה על חזי מתחת לחולצתי. פעם בעברי ברחוב עם שני „כלים", נפגשתי עם הקצין ר. מיודענו, והלה פקד עלי לבוא אתו לתחנה. הוא נגש ישר לענין: „יש אתך נשק?" עניתי שאין. הפשיט אותי וראה את שני האקדחים. שם אותם על השלחן והתחיל להרביץ בי מכות רצח עד שהתעלפתי. שפך על פני מים קרים והתעוררתי, ושוב מכות „אתה צריך להודיע לי, למי אתה מוביל את הנשק הזה" ובידעי את הסכנה הגדולה הקשורה בגילוי הסוד, שעלולה למוטט את כל „הבניין" שלנו ולהביא בתסבוכת גדולה עשרות רבות של אנשים שרכשו על ידינו את הנשק, החזקתי מעמד ועל אף כל המכות שספגתי מידי הקצין, לא גליתי, ורק אמרתי „אלה להגנתי העצמית".

עד היום לא יכלתי לעמוד על כוונותיו של הקצין הנ"ל, אם באמת היתה כוונתו לשבור אותי או רק כדי לעמוד על מידת נאמנותי לתפקידי. כשראה שכל המכות והאיומים לא עזרו, החזיר לי את הכלים ואף עזר לי לקשור אותם על גופי כשהיו, לחץ את ידי ואמר לי: „לך לשלום". יצאתי כולי נדהם ומתפלא על צעדו זה של הקצין.

פעולות הרתעה

על אף הכוננות שלנו, תמיד היינו חוששים מהפתעה שהיתה עלולה לבוא מצד הערבים. היינו מעונינים שתהיה להם הרגשה שכוחנו הוא באמת גדול ממה שהיו יכולים לחשוב. לשם כך, הייתי נוהג בכל לילה לפוצץ פצצות סרק על החומה בגבול הרובע היהודי. מדי לילה היו נשמעות התפוצצויות חזקות בסביבה, ושום אחד לא ידע את מקורן. הגיעו הדברים לידי כך שהתהלכה שמועה שקבוצת „שטרן" הגיעה לטריפולי והיא העושה אימונים אלה. אנחנו עודדנו, כמובן, שמועות אלה.

המשטרה עשתה את הכל בכדי לגלות את מקור ההתפוצצויות, ופעם שמה מארב בסביבה, ובדיוק באותה שעה שנשמעה ההתפוצצות, היה ערבי אחד שישב לו על יד הגדר ועשה את צרכיו. המשטרה עמדה על רגליה והתחילה ריצת שוטרים לתפוס את המפוצץ ונתקלה בערבי זה, שהיה באמת חף מפשע. הוא קבל 3 שנות מאסר על חטא שלא חטא.

בזמן יותר מאוחר השתמשנו פעם בפיצוץ זה להציל כמה בחורים מידי המשטרה. זה היה בסוף 1948, וההעפלה מטריפולי באניות מפרש דרך איטליה היתה אז בעיצומה. פעם, בזמן הפלגת אחת הספינות, רכבו כמה בחורים צעירים על אופניים ונסעו עם עוד כמה בחורות לכיוון חוף הים למקום שבו עגנה הספינה. המשטרה שהיו לה ידיעות על העפלה זו, הרגישה בדבר ושלחה כמה שוטרים לרדוף אחרי הבחורים והבחורות לעצרם. לא היתה ברירה אלא לפוצץ שתי פצצות חזקות על החומה, דבר שגרם לשוטרים לחזור ולראות מה קרה, ובינתיים בחורינו נמלטו.

מאורעות 1948

ביום חג השבועות של שנת תש"ח 1948, בשעות שלאחה"צ, פרצו מאורעות דמים, שתחילתם היתה קטטה בין שלשה ערבים שהכו אשה יהודיה על שלא נתנה להם לקחת מים מברז ציבורי בטרם תמלא היא את הדלי שלה. יהודי אחד שהיה נוכח הכה אחד מהם. הם ברחו ולאחר שעה קלה התאספו מאות ערבים על יד שער „באב אג'דיד" ורצו לפרוץ לרחובות היהודים. כהרף עין התאספו החברים עם רימונים ביד מעל לחומה. עשרות מהתוקפים נפלו חללים ופצועים באותו יום, ואנחנו רדפנו אחריהם ובדרכנו היינו דופקים על בתי היהודים שהיו גרים ברחובות הרחוקים מרחובות היהודים ומזהירים את תושביהם לפנות אותם, כי בינתיים התאסף המון של אלפים פורעים והיינו מוכרחים לסגת תוך כדי יריות.

המשטרה הגיעה לאחר הקרב. השוטרים בראשותו של הקצין, עם אקדחים ביד, היו עומדים בין שני המחנות, היהודי והערבי, ויורים באויר.

באותו יום נפלו ממנו 5 חללים. כלם בתוך בתיהם שפרצו אליהם הפורעים.

בין אלה שמצאו את מותם ביום ההוא, היה המנוח ר' יוסף (סוסו) תשובה זצ"ל, תלמיד חכם וחסיד גדול. הוא היה יושב ליד שלחנו ולומד, אמרנו לו לצאת ולהכנס לרחוב היהודים, כי ישנן מהומות. הוא ענה לנו: „התקדמו וה' יעזרכם". הוא לא מיהר לצאת ועם נסיגתנו, נכנסו עליו הפורעים ורצחוהו.

היו גם אב ובנו בין החמשה שנרצחו. זה היה חיים (חלומה) לוי ובנו אליהו (לילו). האב נרצח במכות גרזן, והבן שהיה בעל גוף מוצק מאד, התגונן באגרופיו והפיל לארץ אחדים מהפורעים במכות אגרוף. אתו היתה גם אחותו בבית, והיה

סיפק בידם לצאת ולהצטרף למחנה שלנו, שהיה כאמור, נבדל ממחנה הפורעים ע"י כוחות המשטרה. אך הוא לא רצה לצאת והפציר באחותו לצאת, והיא ענתה: „לא אצא בלעדיך!" בינתיים נהרג אביהם, והבן אליהו קבל מכת גרזן. פצוע ושותת דם יצא הוא ואחותו. הוא היה המום מהמכה ונפל למחנה הערבים שחיסלוהו בדקירת פגיון בערפו, ואילו אחותו נפלה למחנה שלנו. וזה היה לעיני כלנו ולעיני המשטרה. כשראינו שהמשטרה לא נקפה אצבע להצלתו על אף צעקותינו אליה, עלה כאני רות (ז"ל) על אחד הגגות וזרק רמון למחנה הפורעים. עשרות נפלו חללים ופצועים והשאר התפזרו לכל רוח.

למחרת, ביום השני של חג השבועות, היה שקט יחסי. מכונית של הצלב האדום הגיעה לרחוב היהודים עם שני סמלים יהודים מהמשטרה ואמרו: „מי שמעונין להביא איזה קרוב הגר מחוץ לעיר, יעלה אתנו ונביא אותו". בקשתי מהם לנסוע לחוות ההכשרה, ששם נמצאים כ־23 חברים וחברות שלנו. נסענו ומצאנו שהם כבר הספיקו להמלט והשודדים הספיקו לשדוד את רכוש החווה ולחלל את תשמישי הקדושה שהיו שם. הכנסנו העירה באותו היום מטלטלין ורכוש של משפחות שעזבו מאתמול את בתיהן ונכנסו לרחוב היהודים. במקרה אחד של פינוי אחד הבתים, היתה התקהלות של ערבים, והוצרכנו לזרוק פצצת עשן שהפרידה ביניהם לביניהם.

הרמון בטחנה

עבר זמן והעיר שקטה. אני עזבתי את השמירה על אף הפצרותיו של המארגן ח. שרצה בכל מחיר שאני אמשיך בעבודה זו. לבסוף, לאחר שראה כי כל הפצרותיו היו לשוא, התחיל לאיים עלי כי בידו להפיל אותי לבור שלא אצא ממנו ועוד ועוד. התעסקתי רק ביצור נשק ומכירתו לבודדים — כעסק פרטי. את ההגנה לא עזבתי כמובן, וביתי עוד שימש כמרכז לחברים וכמחסן ל„כלים".

לילה אחד עברתי עם החבר ש. פ. ליד טחנה אחת שהיתה משמשת גם מאפיה, כדרך הטחנות הערביות, וראינו אני וחברי קבוצה של ערבים שבהם הכרנו שלשה שרצחו שלשה יהודים במאורעות 1945, ולא באו על ענשם כמו שלא באו על ענשם מידי השלטון הבריטי שהיה שולט, כל הפורעים והמרצחים במהומות ההן. כשראינו דרך החלון את המרצחים ההם, רצנו מיד הביתה והבאנו שני רימונים. התחלקנו אני וחברי אחד אחד. הוא שם את שלו במקום הקרוב לפתח היציאה מבפנים ואני זרקתי דרך החלון. היה מזל למרצחים ולא נפגעו מהם רק שנים: האחד נקטעה רגלו מהשוק ולמטה והשני יצאו מעיו. (שניהם שכבו אח"כ בבית חולים וניצלו). השאר מצאו מחסה מאחורי שקי הקמח שהיו בטחנה.

הדי ההתפוצצויות נשמעו למרחוק והיה חשש שהמהומות יתחדשו. בשובי הביתה מצאתי כבר בדרך המוני אנשים נרגשים ובהגיעי לבית מצאתי שהחברים באו בעשרותיהם לקבל נשק. המשטרה בכל מקום היתה מרגיעה את ההמון שאין כלום ואין פחד.

למחרת, ביום שבת, עברתי מהרחוב שבו נמצאת הטחנה וראיתי סימני הרס רב ודם. אלפי ערבים התאספו ע"י „באב אג'דיד" בקצה רחוב היהודים, והחברים היו מוכנים לפעולה, מזויינים ברמונים ומחכים.

הופיעה מכונית משטרה עם מפקח ושוטר אחד. אתם בא גם ערבי אזרח, שעבר אמש על יד הטחנה בשעה שאני וחברי היינו על ידה. הערבי הזה הובא לזהות ולהכיר את זורקי הפצצות. הוא הסתכל בכלנו ולבסוף הורה באצבעו

על שני אחים שעמדו במקרה על ידנו, ולא היה בידם נשק. האחים הועלו על המכונית ואני רצתי הביתה לפנות משם את הנשק כי חששתי שמא בכל זאת יבואו לחפש. אך יצאתי את הבית עם שני כלים, והנה ממולי עומדת מכונית המשטרה שבאה לעשות חיפוש בבית האחים שנתפסו. פחדתי שמא אתפס והעמדתי פנים של סקרן הרוצה לראות מה יש כאן. השוטר כיבד אותי בבעיטה וזעק עלי „אל תעמוד כאן!" והסתלקתי. היו חקירות וחיפושים בבתי שאר החברים וללא תוצאות, כי החברים דאגו לכך.

המשטרה לא היתה תמימה כל כך, כמו שחשבתי, למחרת עם שחר נפרצה דלת החדר שישנתי בו בביתי, וששה שוטרים וקצינים, עם אקדחים ביד פרצה לתוכו. „הידים למעלה" פקדו עלי. כבלו אותי בידים והפנו את פני אל הקיר כששוטר עומד עלי ואקדח בידו, ואני עם גופיה ותחתונים בלבד.

השוטרים והקצינים התפזרו בבית והתחיל החיפוש. אמי שידעה היטב את סודי, נכנסה כאילו לעשות קצת סדר בחדר בשעת המהומה ההיא, וסילקה כהרף עין את האקדח שהיה מתחת לכר שלי וכן סילקה את מכנסי שהיו תלויים על מסמר בקיר. כיסי המכנסיים היו מלאים כדורים. החיפושים לא העלו דבר ונלקחתי אל מחלקת החקירות של המשטרה. שמה מצאתי עוד שלשה חברים וביניהם כאני רות המנוח. נחקרתי ע"י קפטן בריטי וששה שוטרים ערבים. הייתי כבול ומסונוור באור חזק מאד ששמו מול עיני, ונדרשתי לתת דין וחשבון על כל שעשיתי במשך השבוע שעבר, ובעיקר „מה עשית בליל שבת?" בדיתי כל מיני דברים: אכלתי, טיילתי, הייתי בבית שהיתה בו חתונה וכו'. כשראו שלא יכלו להציל מפי שום דבר, התחילו המכות האכזריות שהשוטרים היו מתחלפים בהן חליפות, לכשזה מתעייף השני מתחיל. ולכשהייתי מתעלף, היו משכיבים אותי על שלחן ומטיפים על פני כמה טיפין להשיב על נפשי, וכך הלאה כמה פעמים.

גם שאר החברים לא שפר חלקם. גם הם עברו חקירות וקבלו מכות אכזריות. אחד מהם לא היה יכול להחזיק מעמד וסיפר כי בליל שבת באנו, אני והחבר ש. פ. לביתו ובידינו היו רימונים. אכלנו ושתינו משהו והסתלקנו. הובא החבר ש. פ. (והוא נער שלא עבר גיל 16—17) ועונה מאד ובכל זאת לא נשבר. תחילה הפגישו את שלשתנו יחד — המנוח כאני רות החבר ש. ואני, ורצו בזה לשבור אותנו. לא הצליחו והפרידונו והתחילו עינויים נוראים. היו מכניסים חוטי חשמל בין הצרפנים והבשר, והיו מושכים במלקחיים את הצפרניים, ובכדי להשיב את נפשי כשהייתי מתעלף, לא השתמשו במים קרים לשפוך על פני כרגיל, אלא הכוו אותי בברזל מלובן על כל חלקי גופי [1]) עד שהתעוררתי. תחילה הייתי כבול בידים וברגלים במשך כל זמן החקירה, ורק אחרי כן, כשהקצינים יצאו בשעות הצהרים ונשארו רק השוטרים הערבים שאחד מהם היה מתפאר שהוא „ישבור אותי", בקשתי והעבירו מרגלי את הכבלים. נשארתי כבול רק בידים ולפני יושב אותו השוטר. הייתי במצב של יאוש. ספגתי מכות שאין שום אדם יכול לעמוד בהן, שום זיק של תקוה לא ראיתי שאצא מהמקום הזה חי והחלטתי לשים קץ לחיי ולהשתחרר מכל העינויים האלה. בקשתי מאותו שוטר שיתן לי להפגש עם החברים, כל אחד ואחד לחוד, ואחר כך אני אספר לו כל מה שהוא

---

1) צלקות של הכויות ברוחב של כארבע אצבעות כל אחת, עוד נראות בבשרו של מר מכלוף עד היום. (המלב"הד).

שואל ממני. הוא נאות לבקשתי, וביחוד לאחר הבטחתי לספר לו את הכל אחר כך. הכניס אותי אל החדרים שבהם נמצאים חברי. התחבקתי אתם ונפרדתי מהם תוך כדי בכיות הדדיות שלא נתראה עוד. חזרתי לחדר החקירות והשוטר התכונן לרשום. כהרף עין נתתי מכה בשתי ידי (הכבולות!) על פניו של השוטר, מה שהמם אותו לרגע קט. עליתי על הכסא וזרקתי את עצמי דרך החלון אל הרחוב, גובה שלש קומות. אבדתי כל תקוה ולא ראיתי באופק שום דבר שיכול להציל אותי מידי מעניי, שאבד מהם כל זיק של חמלה וכל רגש של לב בן אדם ביחס לחברו. מעיניהם של הקצינים והשוטרים כאחד היתה נשקפת האכזריות והשמחה לאיד, ולא היתה לי דרך להצלה אלא זו, לאבד את עצמי לדעת ועשיתי את הקפיצה הגורלית דרך החלון. חשבתי: עוד רגע ואני אהיה משוחרר מכל זה, ולא תהיה לרשעים האלה עוד שליטה עלי. אך מהשמים חשבו אחרת — ענפי דקל מנעו ממני ליפול בחבטה חזקה על הארץ ויצאתי בשבר שתי ידי ורגל אחת, וכן בשבר אחד בעצם הגולגולת.

כהרף עין הקיפה המשטרה את המקום ולא נתנה לאיש לגשת אלי. בחוץ עמדו מזמן קרובי הנחקרים והיו מחכים לתוצאות, ופתאום ראו אותי "נזרק" מהחלון ארצה. חשבו שהשוטרים זרקו אותי. אשה אחת, גיסתו של אחד הנחקרים ואשתו של השוטר, התפרצה למשטרה ועם נעל בידה הכתה על פני השוטרים והיתה זועקת: "כלבים, אתם תהרגו את השאר כשם שהרגתם את זה!" בקושי הרגיעוה והרחיקוה מהמקום (אך המעשה הזה עלה לה בהרחקת בעלה מהמשטרה. חשדו בו שיש לו יד עם החברים. הורידו ממנו את הכובע והחגורה — סימן שאיננו עוד שוטר, ובאו קצינים מהמשטרה לערוך חיפוש בביתו. חשד המשטרה לא היה לשוא, ובאמת השוטר היה עוזר לנו ברישום שמות התורמים, הנהלת חשבון קניות ומכירות של החומר וכד'. כל זה היה רשום במחברת קטנה שהיתה שמורה בתיבת־חסכון קטנה של ילדים, ולו היתה בת קטנה. כשנכנסו הקצינים לבית לחפש, התפזרו כל אחד במקום ולאותו החדר שבו היתה התיבה עם המחברת נכנס קצין אנגלי (ולא הקצין היהודי שהיה ביניהם). בחדר היתה גם אשתו של השוטר עם ילדתה. הקצין פתח את התיבה, לקח את המחברת — שהיתה כתובה עברית — והתחיל לעיין בה. מן השמים הניעו את הילדה — בת השנתים! — למשוך מידי הקצין את המחברת, והוא שלא ידע עברית, מסר ללא התנגדות את המחברת לילדה, בחשבו שזה צעצוע שלה. האם, שידעה את הסוד, לקחה מידי בתה את המחברת והשמידתה מיד. החיפוש לא העלה דבר. אך המשטרה לא הרפתה מהשוטר. הוא עבר חקירות רבות, ולבסוף הוברח לארץ עם משפחתו).

אני נלקחתי לאחר הנפילה לבית החולים, מוקף משמר חזק של שוטרים. גם בבית החולים היתה השמירה מעולה ביותר. מחוץ למה שהיו שוטרים מזוינים בחדר שבו שכבתי, ועוד היו כאלה בפרוזדור ובפתח — לא נחה דעתם של אנשי המשטרה עד אשר שמו כבלים על ידי ועל רגלי מעל לגבס!

קצין היה בא כל כמה ימים לחקור אותי, ובשעת מעשה היה מסובב לי בידו את הנתונה בגבס והיה גורם לי בזה כאב עצום. צעקתי מרוב כאבים. חולים אחרים שהיו שוכבים אתי בחדר צעקו בפני הקצין על מעשהו זה. שמע הרופא האיטלקי (רופא מומחה גדול, צעיר ויקר רוח ובעל לב רחמן מאוד — ד"ר צ'יקוניה, מנהל המחלקה לניתוחים), והוא אסר על הקצין להכנס עוד לחדרי. בהשפעתו הוסרו הכבלים מעל ידי ורגלי, לאחרי הבטחתו שלא אברח, וגם לא

אוכל לברוח בהיותי נתון בגבס. צחוק הגורל: באותו אולם שבו שכבתי, שכבו גם שני הערבים שנפצעו בטחנה, ע"י הרמון שזרקתי שם!

הרופא הנ"ל סידר שלא אקבל אוכל רק מידי שתי נשים יהודיות שהובאו במיוחד לאולם שבו שכבתי, כמו כן סידר שעל יד מטתי תימצא תמיד אשה אחת יהודיה לשמור עלי. כל זה נעשה לאחר שהרופא קבל מכתבי איום שאם אני אצא חי מבית החולים, יעלה לו הדבר בחייו הוא. הוא כנראה חשש מהרעלה שיכולים העובדים והחובשים הערבים במקום לעשות לי, ועל כן סידר שמירה זו. יזכרהו ה' לטובה!

מבית החולים נלקחתי לבית הסוהר לאחר שכיבה של חודש ימים. בבית הסוהר נשארתי 6 חדשים עד למשפט. השמירה היתה קפדנית ביותר עד כדי כך ששוטר אחד היה נמצא אתי תמיד בחדר. משפטי, ביחד עם שלשת חברי, ארך 15 יום. נשפטנו בתקופות זמן מאסר ארוכות לי נתנו 8 שנים וקנס כספי של 15 אלף מא"ל. נשארתי רק 4 שנים וחדשיים בערך. כי בינתיים עלה המלך אידריס על כס המלכות בלוב, ונתן חנינה של שנתיים. עוד שנתיים הורידו לי בגלל התנהגות טובה וכך יצאתי בסוף סיון תשי"ג (יוני 1953) מפתח בית הסוהר. נכנסתי כמעט נער לבית הסוהר, ויצאתי משם כעבור 4 שנים בחור בריא ושמן. המון ערבי היה על יד בית הסוהר בצאתי, וסופר לי אחר כך מפי ערבי שהתידדתי אתו בבית הסוהר ושיצא לפני מבית הסוהר, שהמון זה היה מחכה ליציאתי לעשות בי שפטים. אבל, למזלי, לא הכיר אותי שום אחד מהם. ידידי הערבי שהיתה לו חנות קטנה על יד בית הסוהר, רצה להשאיל לי אקדח וכדורים שהיו ברשותו, להגנה עצמית במקרה שאותקף, אך באותו רגע הגיע יהודי אחד ממכרי ולקח אותי באופנוע עד לביתי, לאחר שנפרדתי מידידי בהכרת תודה.

פרק ז

בְּדֶרֶךְ לַמַּטָּרָה

כִּי תַּעֲבוֹר בַּמַּיִם אִתְּךָ אָנִי
וּבַנְּהָרוֹת לֹא יִשְׁטְפוּךָ כִּי
תֵלֵךְ בְּמוֹ אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה
וְלֶהָבָה לֹא תִבְעַר בָּךְ.

(ישעיה מ"ג — ב')

1. — פרקי הכשרה
2. — תולדות ההעפלה
3. — עליה ב'.
4. — העפלה
5. — ההעפלה דרך תוניס
6. — המעפילים בתוניס
7. — הרהורים מימים עברו.

יוסף מימון

פרקי הכשרה

עם שחרור טריפולי — בירת לוב ע"י צבאות בעלות הברית ב־23.1.43, נפתחה תקופה חדשה בחיי יהדות לוב.

עם צבאות הברית הגיעו אחינו, החיילים העבריים, אשר נתקבלו בצהלת שמחה ע"י כל בני הקהלה המקומית. ראינו בהם מבשרי תקופה חדשה, כי בבואם — כך קוינו — תפתח הדרך לארץ ישראל, שבמשך כל זמן המלחמה נפסק כל קשר אתה, ואוירה חדשה החלה מרחפת בכל רחבי הארץ.

אחינו אלה נתקשרו מיד עם ראשי מחלקת החינוך של ההסתדרות הציונית „בן יהודה" אשר, בפקודת השלטונות האיטלקיים, הפסיקו את פעולתם מאז פרוץ מלחמת העולם השניה, ועכשיו הגיעה שעת הכושר לארגן מחדש את התנועה בחסותם ובהתערבותם של אחינו מא"י. המיג'ור ארקין (כיום מזכיר עירית נתניה) ששירת אז כראש עירית טריפולי, יעץ לנו לבל נקשור את ארגוננו בהסתדרות הציונית משום שהדבר עלול לעכב את השגת הרשיון לפתיחת המועדון מחדש ולכן קראנו לארגוננו: „ארגון למען התרבות העברית „בן יהודה".

הרשיון הושג ושערי המועדון נפתחו לצמאי החופש שבאו בהמוניהם לשמוע דבר ה' מירושלים.

תנועת הנוער

גם תנועת הנוער הצליחה להתארגן מחדש בחסותו של ארגון „בן יהודה" ב„קן" מיוחד. בראש תנועה זו עמדו הפעם מבוגרי בית הספר „התקוה" אשר היו גם מדריכי הקבוצות המאורגנות נוסף למדריכים האחרים. פעולותיה של תנועה זו לא הוגבלו בין כתלי ה„קן". רחובות העיר המו מחניכי הנוער ושירי ציון וריקודי הורה נשמעו למרחקים גם בשעות המאוחרות בלילות. בני נוער אלה הופיעו בכל הזדמנות בלבוש תכול־לבן ודגלים בידיהם, מה שנתן ליהדות טריפולי להרגיש את עצמה כעומדת בשעריה של ארץ ישראל המשוחררת.

תנועת „החלוץ" ו„ההכשרה"

שני שליחי ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית אשר לקחו חלק פעיל בארגונה מחדש של תנועת הנוער, התחילו בפעולה בשטח חדש לבוגרי תנועת הנוער בני שבע עשרה ומעלה, ולהדריכם ברוח ובידיעות לקראת עלייתם ארצה להיות בין בוניה. חברי הקבוצה הראשונה של „החלוץ" היו מתאספים לראשונה בבית פרטי של אחד מהם פעמיים לשבוע ושם היו מקבלים שיחות והדרכה מפי השליחים הנ"ל ולאחר מכן הוקצה להם חדר במועדון „בן יהודה", עם כל התנועות. מספר חברי „החלוץ" הלך הלוך וגדל וגם מדריכים חדשים צצו מביניהם ומבין חברי „בן יהודה", אשר היוו את מועצת „החלוץ".

לא ארכו הימים והבטאון החלוצי הראשון — „חיינו", בטאון תנועת בח"ד, הופיע — בטאון בשלוש שפות הדן בענייני חלוציות והכשרה לעליה.

הוחלט להקים הכשרה חקלאית בתור נסיון ל־10 בחורים כדי שיתמחו בעבודות חקלאיות ויתרגלו לחיי חברה משותפים לפני שיעלו ארצה. חברים אלה עתידים להוות גרעין למספר גדול של חלוצים טריפוליטאניים שיעלו

בעקבותיהם. המשימה היתה קשה הן מבחינה חברתית והן מבחינה כספית, הן בחורינו לא הורגלו להתרחק מבתי הוריהם וכ"ש לחיות בבדידות ולשאת בעבודה קשה תחת להט השמש החזק בקיץ והקור העז בחורף. ואם גם ירצו בכך, מי ישא בעול ההוצאות? הרי בתקופה הראשונה הם לא יהיו מסוגלים להכניס דבר לקופת ההכשרה וגם מימון ממקורות אחרים אין.

לאחר משא ומתן ממושך ולאחר בדיקת הענין לאור המצב הב"ל, הוחלט להקים ועדה מורכבת מכותב טורים אלו כיו"ר ושני חברים מראשי הציבור במקום. על שלושת החברים האלו הוטל לחפש דרך להכניס את עשרת הבחורים אשר נבחרו לגרעין הראשון, לאיזו חוה חקלאית ולהבטיח את החזקתם בעבודה ואת קיומם לכה"פ בחודשים הראשונים עד אשר יהיו גורם פרודוקטיבי שיוכל לשאת את עצמו.

נמצאה חוה חקלאית במרחק של כ־50 ק"מ מחוץ לעיר טריפולי ובעליה היהודים הסכימו לתת יד למפעל הכביר הזה, כלומר לתת אפשרות לבחורים הנ"ל ללמוד את העבודות החקלאיות, להעמיד לרשותם חדרי שינה עם כל הריהוט הדרוש, להקים להם מטבח וחדר אוכל משותף אשר ישמש גם כבית כנסת וחדר קריאה, ונוסף לכל זה, תשולם לבחורים משכורת סמלית אשר תעלה בד בבד עם הסתגלותם לעבודה.

מציאה זו היתה בשבילנו סימן לעידוד ותקוה להצלחה במשימתנו ואם כי מספר הבקשות להצטרף להכשרה עלה על כל המשוער, החלטנו שלפי שעה לא יתקבלו יותר מעשרה שיהוו את המבחן הראשון.

היתה זו חויה חדשה בחיי בחורינו אשר ראו בענין כהתגשמות חלום נכסף. בחורינו אלה אשר כל ימיהם בילו בחיק משפחתם, קמו עד מהרה כאיש אחד

חברי הכשרה בטריפולי

והשליכו אחרי גוום את חיי הפינוק ותענוגי הבית והסתגרו בין גדרות החוה המרוחקת והנידחת, לחיות בין אנשים זרים ונכרים אשר לא הכירום מתמול שלשום.

כבר מהיום הראשון לבואם, הכינו להם סדרי עבודה, חלקו ביניהם את התפקידים הפנימיים ולוח יומי הופיע על טבלת המודעות להודיע על שינויים ומינויים חדשים מטעם הועד הפנימי שהקימו להם מראש.

למימון ההוצאות עד שיימצא מקור לכסף, נמצא חבר אחד שעמד מאחורי המפעל. המקשר בין החברים, הועד ובעל החוה והמרכז את כל העניינים הדרושים לקיום ההכשרה.

הח' נ. בר־גיורא שהיה מוכר לנו אז בשם יחיאל הלוי — עמד על הסידורים הפנימיים של החברים והשפיע עליהם מרוח חיי הארץ.

עד מהרה הסתגלו החברים לחיים שיתופיים מצויינים, גם בעלי החוה היו שבעי רצון מהתמסרותם ומרצם לעבודה וכל מבקריהם התפעלו מהישגיהם הדינאמיים בעבודה בכל ענפי המשק לרבות עבודה על הטראקטור, ומהסתגלותם לחיים החדשים שלא חיום מימיהם.

כך עבדו חלוצינו היקרים בשמחה וברצון ללא ליאות וללא כל רטן ותלונה במשך 8 חודשים רצופים, מיוני 43 עד לינואר 44. אך בהתקרב עונת החורף, בעל החוה שכנראה הופעל עליו לחץ חזק ממקורות עויינים, הודיע לנו פתאום על ביטול התחייבותו כלפי הצעירים מ־15 ליאנואר. הודעה זו נתקבלה כמהלומה קשה לכל חברי מועצת החלוץ ובפרט לחלוצינו הצעירים שנרתמו כבר לחיים החדשים ונמאסו עליהם חיי העיר. כל הויכוחים והשידולים של אנשי „החלוץ" עם בעל החוה לא הועילו להזיזו מהחלטתו, ומדלית ברירה, הוצאו החברים לחופשה זמנית עד אשר ימצא מוצא מהסבך שנוצר מחדש.

השלב השני של „ההכשרה"

אחרי תלאות ומאמצים על אנושיים, נפתרה הבעיה עי" חכירת חוה גדולה השייכת לרופא איטלקי אוהב ישראל, במרחק של כ־10 ק"מ מהעיר לתקופה של 5 שנים עם אפשרות של חידוש. שטח החוה למעלה מ־10.000 דונם ובה כרם בן 40.000 גפנים ופרדס בן 1000 עצי הדר מלבד כ־350 עצי פרי שונים אחרים. כן היה במקום בית גדול של 4 חדרים עם חצר רחבת ידים, מטבח רחב וכן מחסן לשמירת פרות, זרעים ועוד.

כמובן, עסק גדול כזה דרש מימון עצום ו„איש ההכשרה" לא יכול לבדו לשאת בעול כבד זה, גם הסוכנות היהודית שאליה פנינו עם כל ההמלצות והאישורים שברשותנו הקציבה לנו רק 250 לי"ש בשני משלוחים. אנשי ועד ההכשרה היו ממש נבוכים, המפעל הגדול שבו תלינו תקוות מרובות עמד בפני סכנת כשלון ולכן לא נשארה לנו דרך רק להזמין את נכבדי העדה ולגולל לפניהם את הפרשה בשלימותה. תוצאות האסיפה היו מעודדות ביותר: בהסכמת כל הנוכחים נוסדה חברה בשם „המכשיר", כל חבר השתתף בסך של 5000 מ.א.ל. (כ־20 לי"ש). קרן זו תוחזר לבעליה כתום 5 שנים ונוסף לכך כל הנוכחים תרמו במקום סכומים ניכרים להחזקת המפעל.

קשה לתאר במלים את שמחת בחורינו בחוזרם להכשרה, זה היה בספטמבר 1944 בהתחלת השנה החקלאית. הפעם נוספו עוד 5 בחורים שנבחרו במכוון

מן השכבה העשירה והם גילו התלהבות חזקה לרעיון והתכוננו ברצון נועז לקראת העליה לארץ. הכנסת ס"ת לחוה נערכה בשמחה רבה ובהשתתפות ראשי התנועה ועשרות חברים. החיים בחוה החדשה נכנסו מיד למסלולם הרגיל כפי שהיו בחוה הקודמת וביתר סדר ונחת. מדריך איטלקי מומחה נקרא ללמד את החברים ולהדריכם ועבודתו נשאה פרי.

כדי לעמוד בתנאים שנקבעו עם בעל החוה היה צורך להחכיר חלק מהאדמה לערבים וגם להעזר בפועלים ערבים.

חלוצינו התמסרו לעבודה בכל השטחים כאנשים בעלי נסיון רב בכל ענפי החקלאות.

לא נהיה נאמנים לעצמנו אם נאמר שתמיד נוהלו העניינים כסדרם ללא תקלות וחיכוכים פעם על דא ופעם על הא; אך על כולם יכולנו להתגבר וכל סכסוך או תקלה מצאו את פתרונם על הצד הטוב ביותר.

תוצרת המשק

תנובתה של השנה הראשונה היתה מבורכת: 40 אלף ק"ג ענבים, למעלה מ־10 אלפים ק"ג תפוזים, כ־2000 ק"ג פירות שונים, אלפי ק"ג תפוחי אדמה, עגבניות, שעועית וירקות אחרים, למעלה מ־5000 ק"ג בטנים מהזן המשובח, כמאה שקים חטה ושעורה, וכמות גדולה של מספוא. גם הלול והרפת הפיקו תוצרת טובה.

שטפונות

בראשית אוקטובר 1945 פקדו את החוה שני שטפונות זה אחר זה במשך 15 יום. שטפונות אשר כמוהם לא היו מזה עשרות שנים, מי הואדי אשר גאו במדה עצומה שטפו את כל החוה וגרמו נזקים חמורים למפעל הרך. רק המחסן לא נפגע מהשטפונות. למרות זאת לא נתיאשו החברים וחזרו לעבודתם תיכף עם שוב המצב לאיתנו.

מאורעות הדמים וחיסול ההכשרה

מאורעות הדמים של חודש נובמבר 1945 לא פסחו כמובן גם על הכשרתנו. בחורינו הרחוקים והמבודדים, המנותקים מכל מגע עם העיר, היו צפויים מרגע לרגע לטבח כללי ורק נס ממש קרה, שנודע להם דקות אחדות לפני הגיע להקת הפורעים והם נמלטו על נפשם, מחוץ לאחד שלא הספיק לברוח והוא נדקר בסכין בגבו ע"י האספסוף אשר עטה על החוה ושדד כל הניתן לשדוד. גם האשה הטבחית ניצלה בדרך נס אחרי שהפורעים קרעו מאזניה את נזמי הזהב. מאורע זה הרס מיסודו את כל המפעל והעמיד בסימן שאלה את עתידם של חברינו. עכשיו נתברר לכל כי הדרך היחידה שנשארה לבחורינו אלה ואחרים, היא מילוי שאיפתם היחידה, שאיפה שלמענה ויתרו על כל חיי התענוגות והשאננות, ויתרו על מקומות עבודה בטוחים ומאושרים, והיא — העליה לארץ ולהצטרף לבניה־בוניה.

חלוצינו עולים

מילוי שאיפה זו בושש לבוא. לאחר חודשים מספר נתקבלו 10 רשיונות עליה לארץ ורשיונות אלה נמסרו במילואם ל־10 חלוצינו שמאז נותקו מחותם

לא נעמה להם כל עבודה או עסק אחר, וכל הימים היו מתדפקים על דלתי הממונים על העליה ומצפים לישועה.

אכן סוף מר היה למשימתנו, סוף שבגללו נבצר ממנו להכין מחנה גדול של עובדי אדמה ובוני המולדת, אולם סוף כל סוף הצמחים אשר זרענו לא הלכו לאיבוד ואם לא ניתן לנו להכשיר את הידים הרי הצלחנו להכשיר את הלבבות ובבוא היום, יום העליה ההמונית, קמו כל אחינו הלובים כאיש אחד ואמרו: „הננו ועלינו!" ואת כוחם לאדמה נתנו לאדמת המולדת אשר בה הקימו את מושביהם מהגליל ועד הנגב, בראש מורם, ללא פחדים ודאגות.

יוסף מימון

תולדות ההעפלה

בה בשעה שפעולות החנוך והתרבות הולכות ומשגשגות ע"י ארגון „בן יהודה" ובוגרי הנוער. החלוצים עוסקים בהכשרה חקלאית לקראת עליה קונסטרוקטיבית לארץ, הלכה ונרקמה, בינתיים, עליית בחורינו בדרך עקלתון לארץ.

עד כה לא נוסו יהודי לוב במעשים נועזים כאלה. 20 שנות משטר פאשיסטי הספיקו להוציא מלב כל תושביה כל נסיון לצעדים דראסטיים ונועזים. אולם הרוח הפועמת בקרבם שלא כבתה מאז ומתמיד, ביחוד אחרי שחרור לוב, והתעוררות הרוח הציונית ששבה לתחיה, נתנה להם כח ועצמה לפעול ולא להיות אדישים מול המצב היהודי העולמי ומאבק הישוב בארץ. לעתים קרובות אנו שומעים על מעפילים המגיעים לחופי ארצנו ונתקלים במצוד אניות מלחמה בריטיות ונלקחים למחנות ריכוז בקפריסין, ועל כאלה שהצליחו לשבור את המצור והגיעו למחוז חפצם אחרי נדודים וטלטולים לאין ערוך. ובמה נופלים אנחנו מיתר אחינו הבאים מכל קצות תבל לשחרר את ארצנו ולבנותה? למה לא נתן גם אנחנו את חלקנו במאבק הקדוש הזה?

בימים ההם, במחצית הראשונה של שנת 1945, שהו בטריפולי חיילים ארצישראליים שהיו משרתים בצבא האנגלי הכובש. באי כח התנועה הציונית „בן יהודה" באו במגע אתם ותכננו לבצע משלוח קבוצת בחורים לארץ ישראל דרך מצרים. ביצוע המשימה הקשה הוטל עלי בהיותי גם חבר ועד „בן יהודה" וגם מרכז עניני „החלוץ" ו„ההכשרה". נסעתי מיד לבנגאזי והתגנבתי למחנה הצבאי בשעות הלילה, באתי במגע עם הקצין אשר אליו נשלחתי, ואחרי שיחה ארוכה ותכנון הבצוע, יצאתי מן המחנה בשעה מאוחרת, במכונית צבאית אשר הקצין עצמו נהג בה. מן המחנה יצאנו אמנם בשלום ללא תקלה, אך נתקלנו בחייל ערבי מזוין אשר צוה עלינו מרחוק לעצור את המכונית לשם בדיקה, כנראה. כששאלתי את הקצין, ברעדה, מה אענה אם נתפס? (כי מה לאיש אזרחי במכונית צבאית אחרי חצות?) נזף בי הקצין, שתוק! אל תפחד! אני נדהמתי, אך לבי דפק במלוא הקצב, והמכונית, אמנם, הלכה והתקרבה ליד החייל הזקיף, אשר נסוג קצת הצדה, אך במקום לעצור פתח הקצין במהירות ופנה לכביש הימני. משם המשיך בריצתו עד למבוא העיר וכאן הפליט אותי ממכוניתו בברכת שלום ולהתראות. מצאתי לי מקלט בבית הקרוב של מכרי ולמחרת בשעה 7 בבקר כבר הייתי ב„אוטופולמן" בדרך חזרה לטריפולי.

עם הגיעי, מסרתי דו"ח לראשי התנועה ולחיילים ומיד הוחל בהכנת המועמדים. הוזמנו כפעם בפעם חברים מתוך התנועה אשר נראו כשרים לעליה. אחרי שקולים במעמדם ונכונותם של החברים אשר אתם באתי במגע, נבחרו ארבעה חברים לשם נסיון ראשון. הוזמנו כל אחד לחוד להתכונן לדרך והוזהרו נמרצות לבל יוודע הדבר לאיש, כי בנפשו הוא. כן נתבקשו להודיע כל אחד להוריו, שיתכן והוא יתרחק מן הבית לכמה לילות, לבל יתנו מקום לדאגה להורים בימי העדרם ויפנו אח"כ למשטרה לחפשם. ארבעת החברים חסלו מיד את עסקיהם ועמדו על מזוודותיהם וחיכו בקוצר רוח לאות הנסיעה. איש מהם לא ידע מי מלווהו, אף כי ידע שהוא יסע עם שלשה חברים נוספים. ככה הוכנה הקבוצה הראשונה בסודי סודות, ומחוץ לחברים עצמם, ב"כ התנועה והחיילים, מנהל ההכשרה ואני, לא ידע

איש מכל המתרחש בענין זה. משנתקבל מברק מאת החילים לשלוח את ארבעת ה"ספרים", הועמדו החברים במצב הכן, ולילה לפני הנסיעה גליתי באזניהם מי ומי הנוסעים. נמסרו להם כל ההוראות הדרושות לשם שמירת סודיות המשימה. ככה יצאה הקבוצה הראשונה ה"בלתי ליגאלית" מטריפולי לדרכה ארצה ישראל באחד מימי יוני 1945, ומבנגאזי המשיכה את דרכה בנעלם ובנסתר, דרך קהיר ואלכסנדריה עד בואה אל הארץ הנכספת, הודות לפעילותם הנמרצת של אחינו הארצישראליים.

זה היה הצעד הראשון הנועז שהביא לפריצת הדרך לעליה ב' רחבה, מכל הכוונים, בים וביבשה.

משנודע אח"כ כי אמנם העפילו החברים וכי הגיעו בשלום למחוז חפצם, גברה עוד יותר התשוקה להעפלה בלב כל חברי הנוער והחלוץ שהתחילו לחפש בשבע עינים מי ומי המטפלים בעליית החברים. גם ההורים שחרדו בראשונה לגורל בניהם, שקט לבם ושבעו נחת כי זכו לראות בבניהם פורצי הדרך הראשונים לעליית המונים לארץ.

אחרי ההצלחה הראשונה שוב נשלחו קבוצות אחדות, בהסכם עם החיילים, וגם הן הגיעו בשלום למחוז חפצן. לאחר מכן זז הנוער מאליו לבנגאזי, לחפש לו הדרך להעפלה ולא היתה כל אפשרות לעצור בעד התלהבות זו. על אף שלא היה אישור לשלוח אנשים השתדלנו כמיטב יכלתנו לסייע למעפילים האמיצים בעצות ובהמלצות לידידים בבנגאזי, שיתמכו בידם ויעזרו להם להגיע למטרתם, ואף על פי שאלה נסעו בלי אישור מראש, בכ"ז, הרצון הטוב נצח, וכמעט כל המעפילים הגיעו בשלום למחוז חפצם.

לאחר חדשים אחדים פרצו מאורעות הדמים בטריפולי בנובמבר 1945 אשר הפילו כ־180 קרבנות יקרים בנפש מלבד הגזק ברכוש הנאמד בעשרים מיליונים מ. א. ל., מאות בתי אב עמדו בעירום ובחוסר כל ורבים ירדו ממעמדם. כל העיר טריפולי נבוכה וכל ענייני העליה נגוזו.

ההעפלה מבנגאזי

למעשה קדמו יהודי בנגאזי בפעולות ההעפלה, עוד בשנת 1941. היתה אז המלחמה בעצם תקפה. לאחר שכבשו את בנגאזי, נסוגו כוחות הצבא הבריטי משם. בעקבות החיילים היהודים אשר שרתו בצבא הבריטי הנסוג, ברחו גם עשרות יהודים מבנגאזי ואחרי הרפתקאות הגיעו סוף סוף לארץ.

גם בנסיגת הצבא הבריטי מבנגאזי בפעם השניה בשנת 1942, ניצלו שוב מאות יהודים, על משפחותיהם, את המצב, ובאו ארצה ישראל אחרי טלטולים רבים.

כתום מלחמת העולם השניה בשנת 1944, חנו בערים טוברוק (עיר המבצר בקירינאיקה) ובנגאזי (בירת קירינאיקה) וסביבותיהן מספר גדול של חיילים ארצישראליים בשירות הצבא הבריטי. על ידי שיתוף פעולה עם יחידות צבאיות ארצישראליות אלו, הצליחו עשרות בחורים מיהודי בנגאזי להעפיל תחת מסווה של חיילים ארצישראליים היוצאים לחופשת מולדת. הבחורים הולבשו במדים וצויידו בתעודות ותמונות כדת וכדין והגיעו לארץ. (בדרך זו עלו עשרות הבחורים מטריפולי). המקשר העיקרי עם יחידות הצבא לפעולות אלה, ואשר התמסר

לענין בכל מרצו, הצליח להימלט ארצה ישראל בדרך האויר ע"י חבריו החיילים הארצישראליים שהבריחוהו מחשש זעם הערבים, שידעו אח"כ על פעולותיו ובקשו את נפשו.

יש לציין כי בתקופה זו שלאחר המלחמה, שוב פרחה מחדש בבנגאזי תנועה ציונית חזקה, שכללה את הנוער ואת המבוגרים גם יחד. בית ספר עברי יומי הוקם למופת בעזרת החיילים הארצישראליים בהנהלת המורה מר יעקב גויטע וכלל כ־400 תלמידים־ות.

כן נפתח מחדש המועדון „גאולה" לנוער ולמבוגרים לשם חינוך לאומי ציוני וללמוד השפה העברית. מועדון זה שימש גם מקום מפגש לחיילים העברים, לתיכנון פעולות, לבידור ושעשועים.

העפלת בחורות מבנגאזי

בראשית שנת 1945 כשהעפלת בחורים היתה לדבר רגיל, ויום יום היו נעלמים מהתנועה ומן השוק אנשים שעד אתמול היו בעבודתם הרגילה, והרוח הלאומית מפעמת בקרב כל יהודי בנגאזי בגאוה, הלכה וגברה קנאת הערבים ביהודים שכניהם, כי ראו בהם כבוגדים מבחינה כלכלית ומוסרית. לכן חיפשו ומצאו להם הערבים דרך לפגוע קשות בשכניהם היהודים ע"י חטיפת בנותיהם. בחורות יהודיות אחדות נחטפו ממש מבתיהן ע"י הערבים לכמה ימים, ומהן שנאלצו להנשא בעל כרחן לחוטפיהן. בחורות אחרות קבלו איומים להענות מרצונן הטוב לנשואין עם ערבים, אחרת, ישאו בתוצאות החמורות בשל סירובן. כמובן שכל אלה התחמקו בכל הדרכים מפני התוקפנים. לשוא היו כל פניות הרבנות הראשית וראשי הקהילה לראשי השלטונות האנגלים ולראשי הדת המוסלמים. המצב הגיע לשיא, בחורות חדלו לצאת אפילו את פתח ביתן. אז החליטו הבחורות לשבור את המסורת המשפחתית הקדומה (שלא לעזוב את בית הוריהן בלי חסות אחד מבני המשפחה) ולנתק כל קשר עם משפחותיהן ולהעפיל ארצה ישראל כיתר אחיהן. החיילים הארצישראליים נענו להחלטתן ומיד אורגן מבצע נשואין פיקטיבי: על כל חייל הוטל להתחתן עם בחורה העומדת בפני איום ערבי. בצורה זו התחתנו עשרות בחורות תוך זמן קצר עם חיילים יהודים שלא הכירו מתמול שלשום, והוסעו ארצה ישראל כנשותיהם של החיילים העברים. ביום היסטורי אחד עמדו תחת חופת הנשואין בבית הכנסת הגדול 15 זוגות נשואין כאלה. ואם כי היו אלה נשואין פיקטיביים, רוב רובם נשארו קשורים קשר אמת והקימו משפחות לתפארת בישראל לשביעת רצונם של שני הצדדים. ככה הועלו עשרות בחורות וניצולו מצפרני השמד על אפם ועל חמתם של הערבים.

בינתיים, הערבים נטרו בלבם איבה עמוקה ליהודים, ובנובמבר של אותה שנה 1945, כשפרעו הערבים פרעות ביהודי טריפולי עמדו גם הערבים בבנגאזי וערכו גם הם שוד וטבח בשכניהם היהודים. בתי הכנסת נשרפו, רכוש יהודי נשדד, וקרבנות יהודים נפלו, ולולא התערבותו המידית של סידי אדריס אסנוסי, (כיום, מלך לוב) יזכר לטובה, שצווה לשמור על הסדר מיד, היתה נגזרת ח"ו כליה על אויבי ישראל בבנגאזי.

מאז חלה הפוגת מה בעניני העליה הגדולה, אם כי נמשכה אטית עליית בודדים מדי כמה חדשים.

דרכוני בנגאזי

בסוף 1947 הקילו השלטונות הבריטיים בבנגאזי על היציאה משם לאיטליה ולתוניס. בתשלום של 15 לירות מצריות אפשר היה להשיג היתר יציאה. את מחלקת הדרכונים ניהל ערבי ארצישראלי. הוא היה אדם הוגן מאד ועזר הרבה לכל אלה שרצו להשיג היתר יציאה. בצורה המונית היה מוציא את הדרכונים לכל אלה שפנו אליו, וכשראה אח"כ שסידור הענינים במחלקה הסב את תשומת לב התושבים במידה רבה וחשש מ"עינא בישא" והתוצאות העלולות לצאת מזה, עשה מעשה נועז ביותר: בא בדברים עם שני ידידים שלו מתושבי בנגאזי שהיה להם עסק משותף במקום צנוע בעיר, והציע להם שיהיו "סוכנים" שלו. דהיינו, הוא ימסור להם טפסי היתר יציאה חתומים כדין, ועליהם הם למלא את כל הפרטים (שם הנוסע וכד'), להדביק את התמונה והרי לכם היתר יציאה כדת וכדין. על אף ההעזה הגדולה והסיכון החמור שהיה בהצעתו, נתקבלה ע"י שני השותפים האלה, ומיד הוחל בפעולה. מאות השתמשו בדרך זו ויצאו לאיטליה בדרכונים אלה, אם דרך נמל בנגאזי ואם דרך נמל טריפולי. הדבר נודע גם בטריפולי ורבים נסעו לבנגאזי להשיג דרכונים, והיו גם מקרים שסידרו את הדבר דרך הדואר — במיוחד משפחות מרובות ילדים שלא היתה להן אפשרות לנסוע לבנגאזי, שלחו את דמי הדרכונים ולאחר שבוע־שבועיים קבלו אותו ונסעו בריש גלי מחוף טריפולי לאיטליה.

לאחר כמה חדשים ניכרו אותות הגירה זו בבנגאזי. הרבה חנויות נסגרו ורבים "נעלמו" פתאום מהאופק, וזה השפיע על כלכלת העיר. התושבים מחו בפני השלטונות. שני השותפים הצליחו לצאת את העיר בעוד מועד ולהגיע לטריפולי. ואחד מהם עלה באניה הנוסעת לאיטליה ובה היו כמה אנשים ששיגו את דרכוניהם באמצעותו. המשטרה הורידה את כלם והחרימה את הדרכונים. כלם — חוץ ממנו — הועמדו לדין וקבלו עונש מאסר עד שנה אחת, ואילו הוא הורשה כעבור שבועיים לנסוע לאיטליה, ועד היום איני יודע בזכות מי ומה, לא הועמד גם הוא למשפט.

כמה שבועות לפני זה, כשראה הפקיד הערבי הארצישראלי שהאדמה בוערת תחתיו ביקש חופשה ובא לטריפולי, פנה לכותב הטורים האלה כמרכז תנועת "החלוץ" וכאחד המטפלים בעניני "עליה ב'" ובקש המלצות לראשי המוסדות באיטליה למען יעזרו לו להגיע למשפחתו בארץ. ברצון רב קבל את ההמלצה ונפרד ממני בהכרת תודה.

דרך איטליה

במחצית השניה של שנת 1947 נודע לנו על רכוזי פליטים רבים באיטליה המוחזקים ע"י ה"ג'וינט" ונשלחים לארץ באניות המעפילים המפורסמות, עודדנו 5—4 חברים מהמוכנים להעפלה להכין להם היתרי יציאה לאיטליה, ומשהשיגוהו, ציידנו אותם בהמלצות מטעם תנועת החלוץ עם בקשה שיואילו לקבלם במרכזי הפליטים לשם הסעתם לארץ. התוצאות לא בוששו. אחרי שבוע ימים נתקבלו מכתבים מאד מעודדים כי נתקבלו העולים באהבה רבה והצטרפו לאלפי אחינו הפליטים במחנות שבסביבות רומא עד בא תורם לעליה.

חברים ראשונים אלה היוו חוליה ראשונה בשרשרת ארוכה של מעפילים

בדרך זו. מדי 10 ימים יצאה לאיטליה קבוצה קטנה של 10—5 נפשות, צעירים בודדים ואח"כ גם משפחות שלמות, והכל בהיתרי יציאה חוקיים.

דבר זה הסב את תשומת לבם של הערביים במקום, שכמובן לא ראו את זה בעין יפה — במיוחד אחרי הכרזת האו"מ, בנובמבר 1947, על הקמת מדינה יהודית בא"י. הם לחצו על השלטונות הבריטיים בטריפולי ואלה קצצו באופן ניכר את מתן היתרי יציאה, כשרבים כבר חיסלו את עסקיהם וישבו על המזודות ונשארו תקועים עוד במקום.

אז התחילה היציאה לאיטליה בצורה קלנדיסטינית. כסבלים, פועלים ומלחים התגנבו אל האניות היוצאות לאיטליה (עם "סידור" מוקדם עם צוותות האניות). היו גם כאלה שצבעו את עור פניהם בצבע שחור, כרוב עובדי הנמל המקומיים שהיו כושים. מובן מאליו שלא כלם הצליחו, והיו כאלה שנתפסו בידי משטרת הנמל, הועמדו לדין וקבלו ענשים לא קלים, אך הרוב הצליח להגיע למטרתו.

באניות מפרשים

בטול דרכוני בנגאזי הטיל מבוכה בקרב מחזיקיהם בסתר אשר לא ידעו מה לעשות מאחר שכבר חסלו את כל עניניהם וחכו לאניה המפליגה רק אחת לעשרה ימים. בטריפולי, כאמור, צימצמו עד למינימום מתן היתרי יציאה, וצריכים היינו לחפש דרכים אחרות. ואז צץ הרעיון של אניות מפרשים.

בראשותם של אחדים מחברינו נתארגנה קבוצה ראשונה בת עשרות אחדות מבני הנוער והחלוץ, נשכרה ספינה קטנה שתביאם לחופי סיציליה הדרומית ומשם ימצאו את הדרך. השלכנו את יהבנו על אבינו שבשמים ובטוחים היינו כי לא יעזבם ולא יטשם. בכסותם לעורם או עם מטען קל ביד הסתתרו המעפילים בחשכת הלילה בין צוקי סלעי החוף ובמערות סמוך לשפת הים, הרחק הרחק מחוץ לעיר, ובקוצר רוח המתינו לבוא הסירה שתיקח אותם לספינה. חוליות חוליות יצאו המעפילים ממחבואיהם לפי האות שניתן, עברו בתוך הים עד צואר ועלו על הסירה שהביאה אותם עד לספינה בלב ים. אחרי חצות לילה כל המעפילים כבר נמצאו בתוך הספינה דחוקים ורצוצים. כל רחש לא נשמע מחוץ לתפלה חרישית שיגיעו למחוז חפצם בשלום. הספינה הראשונה הפליגה לדרכה ולאחר תלאות רבות וזעזועים קשים הגיעה סוף סוף בשלום לחופי סיראקוזה (סיציליה). כאן הורדו החברים בסירה אל החוף. משטרת הגבולות האיטלקית שהבחינה בפליטים, מהרה לאסוף אותם והזעיקה את באי כח מוסד העליה שאסף אותם אל המחנות.

קבוצה ראשונה זו נתנה האות. מאז נתארגנו תכופות העפלות מסוג זה במספר חברים יותר גדול ולפעמים כללו גם משפחות שלמות על נשיהן וטפן.

שנים מבין חברינו הפעילים נשארו באיטליה ונכנסו לשרות במוסד העליה והם הם שטפלו בחברינו בהגיעם כפעם בפעם לחופי סיציליה והביאום למחנות והעמידום בתור לעליה.

העפלות מעין אלו אורגנו אחר כך גם ע"י אנשים פרטיים, בתורת עסק, וכללו לרוב משפחות שלמות אשר לא הצליחו להשיג פספורטים ליציאה לאיטליה. גם מעפילים אלו נתקבלו ע"י חברינו והובאו למחנות הריכוז והועלו לארץ.

בדרך זו עלו בשנת 1948 למעלה מ־1500 איש.

כשגדל מספר הספינות המפליגות ללא רשיון, הושם עליהן מצוד ע"י

המשטרה הבריטית, ומשנתפשה ספינה אחת (מהספינות הפרטיות) וצוותה נענש (המעפילים הצליחו להימלט) הופסקה ההעפלה באניות מפרשים, ונמשכה רק דרך היתרי יציאה מצומצמים לאיטליה „לשם רפוי".

במאי 1948, כשהמלחמה בארץ בעצם תוקפה, מתנדבים מארצות ערב, אלג'יר, מרוקו תוניסיה היו עוברים בהמוניהם דרך טריפולי ומסיתים בנו את האספסוף המקומי. אך הם לא ידעו כי יהודי טריפולי אינם עוד כאלה של שנת 1945, וכשהעיזו ביוני 1948 לעשות שנית פרעות בטריפולי, נתקלו בהגנה מזויינת ואמיצה אשר השיבה להם מנה אחת אפים והפילה בהם קרבנות, לכן התערבה מיד המשטרה הבריטית ושמה קץ למהומות. דבר זה הגביר עוד את התלהבות אחינו לעלות לארץ בהקדם האפשרי ולתת את חלקם בהגנתה, אך כל הדרכים לעליה המונית היו סגורות, ורק אשנבים קטנים — דרך איטליה עם היתר יציאה או בהעפלה היו פתוחים. מצב זה נמשך עד שנפתח משרד עליה רשמי בראשית 1949 והמוני טריפולי עלו לציון ברנה.

דרך טונים

כעבור 4 חדשים בערך אחרי המהלומה הכבדה שהונחתה על ראש יהדות טריפולי ובנגאזי והשתיקה לחלוטין כל פעולה לאומית ציונית, התאושש הנוער הטריפוליטני ורעיון חדש צץ במוחו: „לעזוב את הגולה ויהי מה!" הנוער בני 14 — 18 אשר לא העיז אי פעם להתרחק מעל הוריו אפילו ללילה אחד, החליט להנתק מעליהם, ובלבד שיפלס לו דרך להסתפח אל נחלת אבותיו, לבנותה ולהבנות בה. וקבוצה אחת קטנה מבין בוגרי תנועת הנוער ניסו לנסוע לזוארה, עיר הגבול בין לוב ותוניסיה. משם עברו את גבול תוניסיה בלוית ערבים נאמנים שכירים (ערביי זוארה ידועים לשבח בנאמנותם וידידותם לשכניהם היהודים אשר אתם עסקו בכל מיני הברחות בין שתי הארצות. גם במאורעות הדמים בנובמבר 1945 עמדו ראשי הערבים שם לשמור על יהודיהם מפני אלמנטים חסרי אחריות ותאבי בצע שהסתננו לשם מכל חלקי המדינה), והמשיכו את דרכם בכסותם לעורם עד בואם לתוניס הבירה. כאן נתקבלו בשמחה ובאהבה ע"י יהודי המקום הרחמנים אשר התפעלו מאד מאומץ לבם של צעירים אלה בהסתכנם במיוחד בתקופה זו של אחרי המאורעות, להבקיע להם דרך למולדתם. הם עזרו להם בכל, בהכנסת אורחים יפה ובעזרה כספית ומוסרית, וגם סייעו בידם להגיע למרסיל (צרפת) להצטרף אל מרכזי ההכשרה למען יוכלו לעלות ארצה עם הקבוצות העולות משם כפעם בפעם.

כשנודע אחרי זמן מה, בחוגי הנוער, על הצלחתם של המעפילים האמיצים הראשונים שכבר הגם בתור לעליתם ארצה, החליטו יתר בני הנוער ללכת בעקבותיהם, על אף התנגדותם הנמרצת של הוריהם. בצורה זו נסעו והגיעו בשלום, עשרות צעירים, מהם בנים יחידים להוריהם, כשברשותם רק חסכונותיהם הדלים, או כמה לירות שקבלו תמורת חפציהם או בגדיהם האישיים אשר מכרו. קשה מאד להאמין כי ילדים בגיל רך כזה האמונים בחיק הוריהם, וקשורים בהם קשר אמיץ, יקומו וינתקו בין לילה את קשריהם למשפחותיהם ויצאו לדרך לא בודעת.

מי שעוקב אחרי תנועת הצעירים האמיצים האלו, ראה איך עמדו והתגנבו

הנערים במבואות התחנה המרכזית לבל ייראו לעיני ברנש לא רצוי, וחכו לבוא המכונית הנוסעת לזוארה, כשביד כל אחד סל קטן עם סמרטוטים ואוכל כדי ארוחה אחת, או תרמיל קטן על הגב כשבפיו תפלה חרישית כי יגיעהו ה' בשלום למשאת נפשו.

אמנם היו כאלה שנתקלו בדרכם בקשיים רציניים ומהם גם שנפלו בידי משטרת הגבולות, הוחזרו לטריפולי, והועמדו לדין, אך בכל זאת הנוער לא נרתע וקבוצות נוספות נתארגנו ביתר זהירות והמשיכו בדרכן בשלום.

משרב מספר בני הנוער שהגיעו לתוניס ולא הספיקו לנסוע כלם למרסיל, התקשתה יהדות תוניס בהוצאות המרובות של החזקת המעפילים לזמן ארוך. אך מה שהעיק על יהדות זו לא רק הבעיה הכספית שבאמת היתה נכרת, אלא גם בעית הדיור והשירותים הסאניטאריים, ויותר מכל, האחריות הגדולה הרובצת עליה כאילו היא עוסקת בעניני עליה בלתי ליגאלית של עשרות צעירים הבאים ממדינה זרה.

גם השלטונות הבריטיים, בלחץ הקהל הערבי, לחצו על ראשי הקהלה היהודית בטריפולי שינקטו אמצעים לחסל תנועה לאומית זו ההולכת וגוברת ותוצאותיה מי ישורן. אז נאלץ ראש ועד הקהלה מר זקינו חביב המנוח לנסוע לתוניס ולטפל אישית בהחזרת הנוער אשר נותר שם וטרם הצליח לעלות. ככה באה לסיומה פרשת גבורת הנוער הטריפוליטאני אשר, בכל זאת, לא התייאש וקיווה כי עוד יבוא יום שיוכל לעלות באיזו דרך שהיא.

כ. אדאדי, צ. פדלון

עליה ב׳

החיילים הארצישראלים עזבו את אדמת לוב, אך הזרעים שנזרעו עשו את שלהם והתשוקה של ההמונים — ובמיוחד הצעירים — לעלות לא״י, הגיעה לרום פיסגתה. דרכים חוקיות לעלייה לא היו. משטר הסרטיפיקטים שממשלת המנדט כפתה על הישוב, נשמר בכל חומרתו, ועל כן לא נשארה דרך אחרת מחוץ לדרך ההעפלה.

קומץ של בחורים נטל עליו את המשימה הזאת. בלי שום עזרה מבחוץ ורק בכוחות עצמם ובכספם נגשו אל המלאכה. בחורים הביאו את חסכונותיהם, בחורות מכרו את תכשיטיהן ואת כל מה שהכינו להן לחתונתן והביאו את התמורה לקרן שנוסדה בכדי לשלם שכר אניה קטנה שנשכרה להעברת מעפילים מטריפולי לחופי הארץ. המועמדים להעפלה אורגנו חוליות חוליות ואף אחת לא ידעה על השניה. הכל היה מוכן מחוץ לסכום הכסף העצום שהתחייבו לבעלי האניה. סכום זה לא הושג על אף המאמצים ותכנית זו של העפלה ישירה מטריפולי לארץ לא יצאה לפועל, (יש לציין לדאבון הלב שבקשותינו מהמוסדות העליונים בארץ־ישראל לסייענו במפעל זה בסכומי כסף לא נענו). ובמקומה צצה התכנית להעפיל דרך תחנת ביניים — איטליה.

אחדים מהחברים נסעו לאיטליה על חשבונם ובאו בדברים עם המוסדות היהודיים שם. ולאחר שנקשרו הקשרים המתאימים שהבטיחו את סידורם של אלה שיגיעו לאיטליה, החלה ההעפלה לשם. היתה זו העפלת יחידים טיפין טיפין, אך בתמידות. בכל אניה, בכל ספינת דייג, בכל אנית משא, ובכל כלי שיט שיצאו מטריפולי לאיטליה סוננו מעפילים, בחורים ובחורות. באי־כח המארגנים בטריפולי ביחד עם המוסדות באיטליה, קבלו את פני המעפילים, דאגו לסידורם הארעי באיטליה והעברתם לארץ־ישראל.

מימונן של פעולות אלה — השכר לבעלי האניות, הסירות וכד׳, יחד עם דמי „לא יחרץ״ ששולמו ביד נדיבה לעומדים על המשמר בנמל ובחופים, כל זה בא מכספי המעפילים עצמם. נקבע סכום מקסימלי גבוה, נוסדה קופה אחידה שממנה שולם גם בעד אלה שלא יכלו לשלם כל הסכום או שלא יכלו לשלם בכלל. ועדה מצומצמת העריכה את יכלתו של כל אחד ואחד וקבעה לו את המכסה שעליו לשלם.

קבוצה של 50 בחורים בערך, שלא יכלו לחכות לתורם להעפיל באניות, החליטה לצאת דרך היבשה, דרך גבול לוב — טוניס ומשם קוו להגיע למרסייל. שיירה זו סבלה צרות ותלאות רבות ורק חלק ממנה הצליח לעבור את הגבול ואילו השאר — הרוב נתפסו ע״י משטרת הגבול הלובית, הוכו והתגלגלו לבתי הסהר ולבסוף הוחזרו לטריפולי.

מצב זה של ההעפלה טיפין טיפין נמשך עד שמוסדות העליה ב׳ באיטליה נוכחו לדעת שאומנם קיים ארגון רציני בלוב ומספר די גדול של צעירים המוכנים להעפיל בכל דרך ובכל מחיר, ומאז נעשה הסדר בין המרכז לגולה באיטליה ובין המארגנים, נכנסו העניינים למצב מקיף ותקין יותר. בא כוחם של המארגנים שהיה באיטליה ועבד בהכשרה ובריכוז הנוער שהיה מגיע לשם בכל מיני דרכים כאמור, שכר אנית מפרשים איטלקית ע״מ שתסע לטריפולי ותקח משם מעפילים ותביאם

לחוף סיראקוזה. ב"כ המארגנים טס בחזרה מרומא לטריפולי לאחר שקבע עם רב החובל את מקום המפגש בחוף הסמוך לטריפולי. על רב החובל היה לאותת אותות שנקבעו מראש והחברים שיעמדו על החוף יענו לעומתן, ואז ירד לחוף ויחד יסעו לעיר. בליל המפגש באו החברים לחוף וחיכו עד בוש אך האות לא נראה. לאחר שעות של צפיה נתקרב אליהם אחד מתושבי המקום, איטלקי, ובקש מהם להסתלק כיון שידע שמשהו שלא כשורה עומד להתרחש במקום והוא אינו רוצה סיבוכים עם המשטרה. הבחורים חזרו העירה וחיכו לרב החובל בבית שכתובתו ידועה לו ורק כעלות השחר הופיע רב החובל בלוית מלח אחר והסדורים סוכמו.

ההפלגה:

ביום 1.9.1948 העפילו 85 צעירים משני המינים מחוף סמוך לטריפולי. מספר המוכנים להעפלה אמנם היה 150 אך האניה לא יכלה לקחת יותר, ובכוח הזרוע ממש נדחו הנותרים ונאלצו לחזור העירה. המעפילים רוכזו באחת המערות הגדולות המצויות בקרבת החוף ומשם הועלו לאניה. בהתאם לדברי רב החובל, הנסיעה היתה צריכה להימשך לכל היותר 36 שעות ולפי זה נלקחו הצידה והמים הדרושים לדרך. אך במקום 36 שעות, הנסיעה ארכה 3 ימים ומעפילינו נשארו בלב ים ללא אוכל ומים. כמות קטנה של מים שנשארה חולקה במשורה בין המעפילים וצוות האניה. בליל שבת הגיעו לחוף. המלחים בראותם את סבל המעפילים (וגם סבלם הם) מחוסר מזון, ובידעם כי דייגי סיראקוזה פורשים את רשתותיהם בלילה כדי למשותן למחרת, חיפשו ומצאו את מקום הרשתות, ירדו לים וסחבו כמות הגונה של דגים, בשלו אותם עם קצת המקרונים שנשארו להם והגישו לצעירים

קבוצת מעפילים בחופי איטליה

להשיב את נפשם. הירידה לחוף נעשתה במוצאי שבת בלילה, שם היו נציגי המעפילים מחכים בהתאם להוראות שהגיעום במברק מטריפולי לרומה „תקבלו 85 חבילות". נציגינו באיטליה ארגנו סדרי הירידה לפני בואה של הספינה. מיד לאחר ירידתם, נלקחו הבחורים למגרש הכדורגל של סיראקוזה ששם הוכנו להם תה חם ואוכל מספיק. נעשה מפקד ונתברר כי 13 איש נעדרים יחד עם אחד האחראים. מיד יצאו לחפשם ורק אחרי חיפושים מרובים מצאום, וכך נמנעו ממאסר בטוח אם נתגלתה הפעולה מצד השלטונות.

מסירקוזה הוסעו המעפילים לרומה ברכבות נפרדות, כדי שלא לעורר חשד, נסיעה שארכה 19 שעות. לאחר שהיה של 3 ימים בעד הבדיקות הרפואיות ושאר הסידורים, עלו בחורינו מחוף גאיטה שע"י נאפולי באניה שנשאה עולים פליטי אירופה לארץ, ומיד עם הגיעם התגייסו כולם לצה"ל.

בנסיעה השניה היינו כבר מלומדי נסיון וציידנו את המשלוח בצידה המספיקה לשבועיים ימים, כלי הצלה ועזרה ראשונה. לפי התכנית היתה האניה צריכה להגיע מיד לחוף טריפולי ובא כוחנו עליו להשאר בה מבלי לרדת לחוף, אך סערה גדולה שהתחוללה בים הכריחה את האניה להכנס לנמל מלטה ולהתעכב שם 9 ימים. עוד לפני שוך הסערה יצאה האניה ממלטה והפליגה לטריפולי כשבא כוחנו על ספונה ומאין אפשרות להשאר בלב ים, נאלץ להכנס לעיר עם נירות מזויפים, שהוכנו עוד באיטליה לפני הנסיעה, על כל צרה שלא תבוא.

בליל ההפלגה היו מוכנים גם הפעם 150 צעירים; אך אחרי שהועלו על המכונית (3 מכוניות משא של הצבא האמריקאני) היה הכרח להשאיר שוב כמחציתם. רק 87 מעפילים בלבד נסעו הפעם היות והקשר עם האניה שעגנה במרחק ק"מ מהחוף, הושג רק בשעות המאוחרות של הלילה ורק סירה אחת היתה מסיעה את העולים לאניה, סירה קטנה וגם נקובה, ולכן רוב הבחורים הגיעו לאניה בשחיה (וזה היה בסוף דצמבר 48 — בעונת החורף העז). בחורינו ירדו לסיראקוזה מחוסרי בגדים ונעליים ודבר זה הקשה עלינו להביאם למקום הריכוז, אבל בסופו של דבר התגברנו גם על מכשולים אלה וכל הבחורים הגיעו בשלום לרומה, ומשם עלו ארצה וגם הם הצטרפו מיד לשורות ההגנה של צה"ל.

עוד אניה במסגרת העליה הבלתי ליגאלית יצאה בדצמבר 48 מטריפולי ועליה 85 צעירים וצעירות. הם נשארו באיטליה כ־3 שבועות ואחר שעברו בדיקה רפואית וצוידו בבגדים וצרכים אישיים (מזודה אחת לכל 3 עולים) וסופקו להם פספורטים, הועלו בדרך האויר לארץ.

התלהבותם של ההמונים בערי לוב לעלות לארץ וחוסר האפשרות להשיג ויזות למשפחות שלמות, יצרו „שוק שחור" בהעפלה. בודדים פתחו משרדים חשאיים להעלאת יהודים מטריפולי ביציאה בלתי ליגאלית. הם הצליחו לשלוח כמה אניות עם משפחות שלמות על נשיהם וטפם. את התלאות שסבלו משפחות אלה קשה לתאר. המשטרה הרגישה בתנועה זו והגבירה את המשמרות בחופים ולא פעם קרה שהמעפילים נשארו ימים ולילות שלמים במערות, בתנאים לא תנאים ולפעמים נאלצו לחזור אחרי כל הצרות האלה לבתיהם משום שהאוניה לא יכלה לגשת לחוף מפחד המשטרה. כאן ייזכרו לטובה השוטרים היהודים שעשו מאמצים על אנושיים לעזרת המארגנים והמעפילים, תוך כדי סיכון מעמדם, והכל לשם שמים ללא טובת הנאה כלשהי.

נוסף על סבל היציאה, עולים שהוסעו על־ידי שוכרי אניות סבלו סבל

לא יתואר גם במשך הנסיעה וגם לאחריה. באניות אלה לא היו התנאים המינימאליים ביותר של סניטציה, לא היו כמובן לא סירות הצלה ולא חגורות, הצפיפות היתה איומה, לרוב לא היו באוניה אפילו מקומות ישיבה במספר מספיק, שלא לדבר על מקומות שינה. והרי כאן המדובר לא בצעירים בלבד אלא משפחות שלמות שכללו נשים וטף, זקנים, חולים ותשושים (אחת נפטרה בדרך לפני שהגיעה לרומה).

שוכרי האניות לא דאגו להודיע למרכז הפליטים באיטליה על יציאת האניות. וכך באין כתובת מסויימת וברורה לרבי החובלים לאן הם צריכים להוריד את „מטענם", זרקו אותם בחוף „פקינו" — מחוז סיראקוזה בסיציליה על יד כפר דייגים איטלקיים. תושבי הכפר קבלו את הפליטים די יפה ועזרו להם בהגשת אוכל וצרכים אחרים. יזכרם ד' לטובה. מיד עם התקבל הידיעה על בואם של העולים, ירדנו מרומה ולאחר הסידורים עם השלטונות האיטלקיים הסענו אותם צפונה לרומה למחנות העליה של המרכז לגולה. שם דאגו להם בכל מכל כל. רוב הנוער נשלח מיד ארצה בדרך האויר, לפעמים שעות מספר לאחר הגיעם למחנות. יזכרו לטובה כל אלה שנתנו יד למפעל הגדול הזה ובמיוחד הגברת עדה סירני ומר ישראל כרמי שבאמצעותם קבלנו את כל העזרה והחון הדרוש להרחבת הפעולה. שכרנו אניות הובלה קטנות שהיו יוצאות מאיטליה, עם מישהו מאנשינו לטריפולי והסענו מספר לא מבוטל של צעירים וצעירות שהוסיפו כוח לכוחו של צה"ל בעיצומה של מלחמת השחרור.

מנהלי המשרד הארצישראלי לעליה ליגאלית מאיטליה לארץ היו: מר ברוך דובדבני (אז קירשנבאום) ומר נחום שמיר (אז וקסמן). עם התפתחות העניינים והתרחבות ההעפלה מטריפולי לאיטליה, ראה המשרד צורך בשליחת מר דובדבני לטריפולי. לשם זה היה צורך שמישהו בטריפולי ישיג עבורו ויזה מהשלטונות הבריטיים. נשלח מברק אל המנוח ציון שאול אדדי ז"ל בלשון זו: „גיסי, מנהל בתי הספר במקום, רוצה לבקר בבתי"ס בטריפולי". כעבור שעה וחצי בערך, נתקבלה תשובה מהמנוח: „נדאג לזה" וכעבור כמה ימים נתקבל אישור לויזה למר דובדבני (כיום מנהל מחלקת העליה של הסוה"י) ועם הגיעו לטריפולי נפתח פרק חדש בתולדות העליה ההמונית, הוא פרק העליה המאורגנת מטריפולי ישר לארץ.

לא נוכל לסיים את סקירתנו זו בלי:

א) להזכיר בצער ובגאון את עשרות בחורינו אשר נפלו על מזבח המולדת במלחמת השחרור ואחריה ובמלחמת סיני. אנחנו מרכינים את ראשנו לזכרם של אלה אשר בשעת מבחן קשה נחלצו ובאו בכל מיני דרכים להצטרף לשורות הבנים והבנות היקרים שהקריבו למען המולדת את היקר מכל יקר, את חייהם!

ב) להזכיר בברכה את החיילים היהודים הארצישראלים שהגיעו עם המחנה השמיני ללוב, ואשר עזרו בכל כוחם בהדרכת הנוער הלובי ועיצובו, לא מעט היה חלקם גם בהברחת צעירים לארץ בדרכים שלא כל אחד היה מסוגל לעשותם. כולם יעמדו על הברכה ומשכרתם תהיה שלמה מעם ד'.

(על חלקם של חיילים אלה בהפחת הרוח הלאומית בקרב העם ובזקיפת קומתו של הנוער, יעיד השיר שאנו מביאים בשולי סקירה זו שחובר בזמנו על ידי אחד המורים בזמן שהחיילים עזבו את טריפולי, ופורסם ב„קול המורה" — בטאון הסתדרות המורים בטריפוליטניה).

ג) להזכיר בגאון ובהערצה את האבות והאמהות אשר שלחו בשמחה את בניהם ובנותיהם להעפלה לארץ. היה זה מעשה גבורה מיוחד במינו שהורים ישלחו את

בניהם ובפרט בנותיהם למסע נועז כזה ובתנאים כאלה. בלב רבים היה החשש המבוסס ש„יתכן שלא יזכו עוד להפגש", וכל זה לא עמד מול אותה נקודת אור רחוקה ששביבה הגיע עד לערי לוב באפריקה הרחוקה. נקודה זו ששמה „ארץ ישראל" היא היא שהאירה את חשכתה של גולת לוב וסללה לה את הדרך לגאולה.

ואחרון אחרון חביב עלי להזכיר ולהעריך את החברים שעבדו יחד אתנו שלא על מנת לקבל פרס ואשר נטשו את משפחותיהם, רכושם ועסקיהם והתמסרו ללא סייג וגבול לפעולתם הנאה והפוריה ולא פעם סכנו את עצמם ואת חיי בני משפחותיהם. הם נשארו תמיד באלמוניותם כי המטרה היחידה שהציבו להם היא הצלחת המפעל הכביר שאליו התנדבו.

שיר לחייל העברי:

שָׂא בְּרָכָה, חַיִל עִבְרִי, יוֹצְאָה מִלֵּב נֶאֱמָן:
צֵאתְךָ לְשָׁלוֹם בְּשׁוּבְךָ אֶל חֵיק מוֹלַדְתֶּךָ.
שְׂכִינַת אֱלֹקִים תְּקַדֶּמְךָ כְּעַמּוּד אֵשׁ וְעָנָן;
בָּרוּךְ אַתָּה בְּבוֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ!

וּבְשׁוּבְךָ עֲטוּר זֵר נִצָּחוֹן לַחְבוֹק רֵעִיָּה אֲהוּבָה,
גְּדָעוֹן וְרוּתִי הַחֲמוּדִים עַל בִּרְכֶּיךָ לְשַׁעְשֵׁעַ.
יִפְעַם לִבְּךָ בְּשָׁמְעֲךָ: „הוֹי, יַקִּירִי!" „הוֹי אַבָּא!"
יָדֶיךָ תִּרְעַדְנָה מִגִּיל. עֵינֶיךָ תַּרְטֵיב, תַּדְמִיעַ.

הֵן אָמְנָם הוֹכַחְתָּ כִּי לֵב אַרְיֵה לָךְ,
בְּעָמְדְךָ בַּקְּרָב מוּל אוֹיֵב כַּיָּאוּת לְבֶן מַכָּבִים.
אַךְ, הַיַּעֲמֹד לִבְּךָ בְּךָ מוּל מַחְמַדֵּי נַפְשֶׁךָ,
מוּל לֵב צְעִירָה רוֹטֵט, מוּל עֵינֵי תֹם, כְּרוּבִים?

שָׂא בְּרָכָה, חַיִל עִבְרִי, בִּרְכַּת אַחִים נַעֲנִים
שֶׁבִּמְצִיאוּתְךָ בְּקִרְבָּם אֶת רָאשֵׁיהֶם הִזְקַפְתָּ.
בְּעַצְמוֹתֵיהֶם הַיְבֵשׁוֹת מִגְלוּת אַלְפֵי שָׁנִים,
בַּעֲמִידָתְךָ הַגְּאָה רוּחַ חַיִּים נָפַחְתָּ.

כִּי, לֵב מִי לֹא רָטַט, עַיִן מִי לֹא דָמְעָה,
בִּרְאוֹת „מָגֵן דָּוִד" עַל מְכוֹנִיּוֹתֶךָ נוֹצֵץ?
אַשְׁרֵי עַיִן רָאֲתָה, אַשְׁרֵי אֹזֶן שָׁמְעָה
שֶׁעַל עֵצֶנוּ הַיָּבֵשׁ פָּרַח הָאָבִיב הֵנֵץ!

רַקָּדָנִים בַּחֲתֻנּוֹת אֲחֵרִים, נוֹטְרֵי כַּרְמֵי זָרִים
הָיִינוּ מֵעוֹלָם, אַךְ אַתָּה — אֶת כַּרְמֵנוּ נָטַרְתָּ.
מַטָּרָתְךָ הַיְחִידָה הָיְתָה — רֹאשׁ עַמְּךָ לָהָרִים,
עַל זֶה נָטַשְׁתָּ נָוְךָ, בִּנְּבַר נָדוֹד נָדַדְתָּ.

וּבְשׁוּבְךָ הַיּוֹם כְּתֹם הַמַּעֲרָכָה כְּמְנַצֵּחַ,
לַעֲמוֹד בְּמַעֲרָכָה אֲחֶרֶת, כְּבֵדָה וְקָשָׁה.
אֲחוֹלַיְנִי לְךָ – לָנוּ: תְּגַבֵּר, תַּשְׁכִּיל תַּצְלִיחַ,
בָּאֲחוֹז יְמִינְךָ בַּחֶרֶב, שְׁמֹאלְךָ בַּמַּחֲרֵשָׁה!

וְעֵת יִשְׁמַע קוֹל תְּרוּעַת חֲצוֹצְרוֹתֶיךָ,
עֵת תָּשִׁיב אֶת חַרְבְּךָ אֶל נִדָּנָהּ – חָרֵב גִּבּוֹרִים;
תְּפַתַּח זֵיְנְךָ, וְתַחַת גַּפְנְךָ וּתְאֵנָתְךָ
תֵּשֵׁב בָּטַח שַׁאֲנָן, דֶּגֶל הַצֶּדֶק תָּרִים.

אָז, אוֹתָנוּ, אַחֶיךָ הַקְּרוֹבִים הָרְחוֹקִים,
שִׁזְכְרְךָ מִלְּבֵנוּ רֶגַע לֹא מָשׁ, לֹא יָמוּשׁ –
תִּפְקֹד, תִּזְכֹּר, גְּשֹׁר בֵּר־קַיְמָא בֵּינֵינוּ תָּקִים,
עַד יָד אֶל יָד יַחַד נִצְעַד, יִשְׂרֵי גֵב, זְקוּפֵי רֹאשׁ!

שָׂא בְּרָכָה, חַיִל עִבְרִי, וְיוֹחֵק שִׁמְךָ לָנֶצַח
בְּסֵפֶר קְהִלּוֹת לוּב, כְּמַלְאָךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל.
עַל זְרוֹעֲנוּ נִקְשָׁרְךָ, כְּטוֹטָפוֹת עַל הַמֵּצַח
עַד שָׁה פְּזוּרָה יְכַנֵּס – תָּבוֹא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל!

ש. צזריאל
מפי י. נחאיסי

העפלה

במשך שנות המלחמה העולמית השניה היו מקרים בודדים של העפלה לארץ דרך מצרים. המעפילים התרכזו בבנגאזי, ומשם הצליחו להגיע ארצה. היו מקרים שחיילים עברים קיבלו חופשה לשוב ארצה לביתם, הם מסרו את תעודות החופשה לבחורים משלנו, כולל את מדי הצבא שלהם, על מנת שיעלו ארצה. החיילים עצמם הסתתרו איך שהוא בין היהודים בעיר עד תום חופשתם, וחזרו למחנותיהם, למועד תום חופשתם. היו גם מקרים של נשואים פיקטיביים בין חיילים עברים ובחורות ואלמנות טריפוליטאניות, שכל מטרתם היתה להעלות יהודים ארצה, ובהגיעם היו מתגרשים כדין ע"פ גט. היו מקרים רבים שזוגות אלו מצאו חן איש בעיני רעותו והקשר ביניהם נשאר בר קיימא עד היום. מעפילים רבים ברחו בספינות דיג איטלקיות. את הבחורים היו מכניסים בתוך הפירסונל של הספינה תמורת תשלום מצדנו והיו מורידים אותם לחופי איטליה ומשם הצטרפו ליתר המעפילים, פליטי השואה באירופה. רבים מיהודי טריפולי נעצרו בחופי הארץ באניות מעפילים, ונעצרו במחנות בקפריסין עד להכרזת המדינה. פעם רכשנו בכספנו ספינה משלנו. סגל המפקדים בה היה איטלקי וכל "המלחים" היו בחורים משלנו. כל הפלגה לאיטליה היו משאירים שם חלק מה"מלחים" ובחזרם לטריפולי היינו מכניסים אחרים במקומם וחוזר חלילה.

עם הגברת פעולות ההעפלה, הגיעו השמועות לבולשת הבריטית, ומאז החלו ספינות משטרת החופים הבריטית לרדוף את ספינות המעפילים. חומרת סכנה זו החלשנו כמעט עד למינימום כאשר מצאנו את הדרך הנכונה ללבם ובעיקר לכיסם של אנשי הבולשת, בריטים וערבים, האחראים לכך. מאז העלימו עין מפעולות ההעפלה שלנו. ורק למראית עין עצרו כפעם בפעם להקת מעפילים, ולאחר "מתן בסתר" הרשו להם להמשיך את דרכם.

הגיעו הדברים לאזני הסי. אי. די. הבריטי והם החלו להתחקות אחר צעדינו. אני זוכר — ממשיך מר נחאיסי לספר — שפעם שמו עין עלי, והוצאה נגדי פקודת מעצר. אחד מ"המודיעים" שלנו הודיע לי על כך, ומיד החילותי בגישושים להצלתי, אך הפעם נוכחתי לדעת שהענין הוא רציני ביותר. למזלי, שלמנו באותו שבוע עצמו דמי "לא יחרץ" לפקיד גבוה ערבי בשרות הבולשת, על מנת שיעלים עין מקבוצת מעפילים שהפליגו בספינה לאיטליה. והנה נתמזל מזלי שנשלח לעצרני דוקא אותו בלש ערבי עצמו, הפקיד הנ"ל. האיש העמידני בחקירה נמרצת עד אפיסת כוחותי. אני כמובן כפרתי בעקשנות בכל שותפות מצדי בפעולות ההעפלה, ופניתי לבלש בדברים הללו: "שמע נא, אדוני, אם אתה כל כך לוחץ עלי שאגלה לך, הנני ואספר לך על מקרה יחיד שבו הייתי מעורב, וזה משלוח של 15 בחורים ביום רביעי זה, אך עם זאת אני רוצה להודיע לך על עוד שותף בדבר הזה, והוא בלש ערבי, פקיד גבוה, שגבה מהבחורים סכום כסף ניכר כשוחד. זולת זה אינני יודע שום דבר מכל ענייני ההברחה". האיש החויר כסיד, ופניו נפלו. פתאום קם על רגליו והושיט לי ידו ואמר: "אני רואה לפני יהודי אמיץ. בוא ונתקע כף לאות ידידות "ושמור לי ואשמור לך". על המקום שוחררתי ובלש זה טשטש את כל הענין. ניצלתי! מאז התפתחה

ידידות ביניבו „על מנת לקבל פרס", שנתנה את אותותיה הטובים בהצלחת משלוחי המעפילים הבאים. הפתיון הזה, השוחד, משך אלינו עוד פקידים מהממונים על הוצאת פספורטים וכל הנוגעים בדבר, החל מסבלי הנמל ועד לקציניים הגבוהים.

הגיעו הדברים לידי כך שפעמים רבות היו פקידים אלה באים אלינו שואלים: „מתי כבר תרצו להבריח את הקבוצה הבאה?" וקרו מקרים שביקשו אפילו סכומי כסף כמפרעות על חשבון המשלוחים לעתיד.

והנה הגיעו אלינו ימים טובים, עם פתיחת משרד העליה ע"י הסוכנות היהודית בראשותו של מר ברוך דובדבני. מאז לא נזקקנו יותר לפעול במחתרת, כי העליה התקיימה קבל עם באוניות עבריות בנמל טריפולי. אמנם חששנו גם אז שמעשים אלה יעוררו את חמתם וקנאתם של הערבים ויניעו אותם למעשי חבלה באניות העבריות בעוגנן בנמל ובמלחיהן היהודים או בעולים עצמם. לשם כך ארגנו חוליות משמר מבין חברי ההגנה שלנו לבטחון האניות והעולים מפני יד מחבלת. וברוך ה', הודות לעינם הפקוחה של בחורינו לא נרשם שום מקרה של תקלה או חבלה בכל הפלגות האניות העבריות מנמל טריפולי ובמטענם היקר.

בימי התעוררות משיחית אלו הגיעה ההתלהבות בקהלת טריפולי לשיאה. חתימת הויזה לעולה הליגלי הראשון מטריפולי התקיימה בטכס גדול בנוכחות קהל רב. התקיים גם מכרז על החתמת דרכון זה, והתחרו עליו לא: דוקא עשירי הקהילה, אלא אפילו מבין הבינוניים. ובסופו של דבר נפל הכבוד דוקא בחלקו של איש בלתי אמיד ביותר, מר שמעון ברדה נ"י שהציע את הסכום הגבוה ביותר לזכות בכבוד גדול זה.

חתימת הדרכון הראשון מטריפולי.
מימין לשמאל: המנוח מר זאכינו חביב ז"ל, סגן יו"ר ועד הקהלה, מר ב. דובדבני ומר שמעון ברדה.

בשלבים האחרונים של חיסול גולת לוב ראינו לנכון להשתדל למען אסירינו „אסירי ציון", הכוונה לאותם הבחורים היקרים והאמיצים אשר נאסרו משורות ההגנה בימי מאורעות 1948 ולאחריה והואשמו בהחזקת נשק וכד', ונדונו לתקופות מאסר שונות וממושכות.

בעזרתו של מר ברוך דובדבני, הצלחנו ליצור ראשית כל קשר תמידי עם האסירים עצמם. מדי יום הייתי מבקר אותם בבית הסוהר, מעביר להם מצרכים שונים ומעודד אותם בהבטחת ב"כ הסוכנות שלא ייעזבו חלילה לנפשם בתוך הגולה, ונעשים מאמצים לשחרורם ולעלייתם ארצה להצטרף למשפחותיהם שכבר עלו.

ובאמת — מסיים מר נחאיסי את סיפורו — השתדלותנו נשאה פרי והצלחנו להשיג בשבילם שחרור ועלו ארצה לשמחת כולנו לבנות ולהיבנות בה.

חיים נעים

ההעפלה דרך תוניס

את חנוכי הציוני קבלתי בתנועת הצופים בה שמשתי לאחר מכן כמדריך במשך שנתיים. תוך זמן זה התגבשה בתנועה זו חברה בעלת רעיון חלוצי שמגמתו היתה העליה לארץ.

יחד עם כמה מדריכים, ישבנו פעם וטכסנו עצות כיצד להגשים שאיפתנו זו. ידענו כי לפנינו דרך קשה ומסוכנת מכל הבחינות: הממשל הצבאי הבריטי בטריפולי נקט בקו המדיני של ממשלת המנדט בארץ ישראל השוללת עליה יהודית כל שהיא, ולכן היתה עינו פקוחה על כל צעד ושעל של התנועות הציוניות בטריפולי. אך כל הקשיים הללו לא הרתיעונו. התארגנו בקבוצה בת 50 בחור ובחורה, והחלטנו לחצות את הגבול הלובי על מנת להגיע, דרך תוניס, למרסיל, אז, מקום רכוז העליה מאירופה. היינו צריכים לעבור רגלי כמאה ותשעים ק"מ עד לגבול, בקבוצות קטנות, ולשכור מבריחי־גבול ערבים המומחים לכך, שיהיו לנו למורי דרך במדבר השומם.

ענין זה דרש, חוץ מהשקעות כסף מרובות, גם זהירות וחשאיות מקסימלית. כך שאפילו הקרובים ביותר שלנו לא ידעו דבר על המתרחש.

כארבעים יום לפני המועד כבר קבענו את תאריך היציאה, וצפינו ליום זה בקוצר רוח. בחשאי ארזנו כל אחד מזוודה קטנה עם חפצים אישיים מעטים והפקדנו אותן בבית אחד החברים. בערב היציאה ערכנו מסבה צנועה, שנמשכה כל הלילה, כי מי יכול היה לעצום עין בלילה גורלי זה!

תחנתנו הראשונה היתה העיר זוארה, בקרבת הגבול, אליה הגענו מטריפולי באוטובוס בשעה 5 אחה"צ. שם נפגשנו עם מבריחי הגבול הערבים, וערכנו אתם את הסדורים האחרונים.

מעפילים דרך טוניס. בתחפושת ערבית

בחצות הלילה התחפשנו לערבים, וברגלים יחיפות יצאנו לדרך־לא דרך, בין גבעות וטרשים. השבילים היו זרועים אבני סלעים וגבישי מלח שפצעו את כפות רגלינו שלא הסכינו לכך והקשו עלינו מאד את ההליכה. בתנאים אלה צעדנו שני ימים ושלושה לילות עד הגיענו לבנגרדאן, העיר הראשונה בגבול התוניסאי.

מקום הנופש נקבע בבית הכנסת במקום, שם חכינו למכונית משא שהיתה צריכה להעבירנו לגאבס. סוף סוף הגיעה המכונה, שהיתה עמוסה כבשים. נצטוינו לשכב בין רגלי הצאן ולהסתתר שם מעיני השוטרים.

באמצע הדרך קרתה לנו תקרית רצינית: הערבי בעל הכבשים, החל לריב עם הנהג היהודי ודרש ממנו במפתיע להוריד אותנו בדרך, בטענה שאנו „מפריעים" לכבשים שלו ועלולים אנו להזיקם. בקושי עלה בידנו להרגיעו והמשכנו דרכנו לגאבס. בעיר זו התקשרנו עם הנדיב מר בראמלי ויקטור, אשר דאג להסדיר לנו את המשך הנסיעה. עלינו על אוטו אחר, הערימו עלינו כל מיני סחורות וכסו את הכל בברזנטים וכך יכולנו לעבור בשלום את מרכז המשטרה עד לעיר ספאקס.

כאן נפגשנו עם איש אחד הנודע בכנויו „מוריס זינה" שעזר לנו להגיע לתוניס ברכבת. בכדי למנוע תשומת לב אלינו, היינו נאלצים להתפזר בכל קרונות הרכבת. בתוניס חכה לנו מר כהן יוסף שלווה אותנו למקום המפגש. שם חכו לנו אחדים מנכבדי הקהל אשר דאגו לנו לשיכון זמני וכלכלה. בתחילת דרכנו זו לא העלינו בכלל בדעתנו את הקשיים המרובים העתידים לעמוד בפנינו בתוניס עצמה. חשבנו בתומנו שאם רק נגיע לתוניס, משם עד למרסיל הדרך תהיה פתוחה וקלה לפנינו. אך לא כך היה הדבר באמת. גם שם נערמו בדרכנו קשיים למכביר עד כדי כך שאחדים מאתנו פקעה סבלנותם ונאלצו לחזור בחזרה לטריפולי. חלק מאתנו הצליח בכל זאת להגיע למרסיל בקבוצות קטנות תוך לבטים שונים, ומשם להפליג ארצה. אך אני ועוד כמה מחברי, נתעכבנו בתוניס כשנה שלמה וחכינו לשעת כושר. תוך זמן זה נכנסנו לפעילות בתנועת „תורה ועבודה", ועם זה גם עברנו אימונים בנשק בהדרכת שליחי ההגנה. פתאום קבלתי מברק מביתי המודיעני על תאונה שקרתה לאמי, ונדרשתי לחזור הביתה.

חזרתי לטריפולי ונשארתי שם מספר חדשים. לאחר החלמת אמי, הצטרפתי לארגון העפלה אחר, דרך איטליה. ולאחר כמה נסיונות שלא הוכתרו בהצלחה, הגענו סוף־סוף לאיטליה ומשם למחוז חפצנו לחופי המולדת, ולשורות צה"ל.

המעפילים בתוניס

אחת עשה שנה עברו מאז אותה התקופה, רבת המעש וההעזה, תקופת ההעפלה מטריפולי, שהתקיימה על אף הכל ולמרות הכל, בכל הדרכים ובכל האמצעים שהיו ושלא היו ברשותנו.

מדי היזכרנו בתקופה זו, הזוהרת ביפעת גבורה ואהבה בלי מצרים לארץ ולקוממיות העם, מתמלא לבנו על כל גדותיו ברגשי כבוד והערצה אין קץ לעשרות ומאות בחורים ובחורות אלה, שנטשו בלילות סגריר בית חמים, אב אוהב ואם רחמניה, קרובים וידידים, עסקים פורחים ולמודים בבתי ספר גבוהים. עתיד כלכלי בטוח וארץ אשר בה נולדו וגדלו הם ואבותיהם ואבות אבותיהם מדורי דורות, לכל אלה פנו עורף ובלי הסוסים הלכו בדרך לא דרך רבת חתחתים וסכנות איומות. כשהם מחופשים לבדוים, עברו ברגליהם, או על דבשות גמלים, תוך מדבריות רוחשים שודדים ופראי אדם. עברו ימים סוערים בלילות זועפים ואפלים בתוך סירות דלות ורעועות אשר לא פעם חישבו להשבר בים הגועש.

כל התלאות סבלו בחורינו אלה האמיצים, בגבורה עילאית, כיסורי אהבה, כדבר המובן מאליו, תוך רעב ומחסור ונויי אימים בבתי הסוהר. כל זה נשאו בשלוות נפש למופת. בלי תרעומת וריטון כל שהוא, תוך אמונה ש"כך ולא אחרת", זוהי הדרך היחידה והאפשרית העומדת לרשותם, היכולה להביאם לחופי המולדת הנכספת, העומדת באותה תקופה במאבק נואש על נפשה בפני "שבעה עממין" שהתקיפוה מכל עבר.

ידעו אז בחורינו גם ידעו שאין כאן ענין של עליה חלוצית גרידא. הם הרגישו בכל נימי נפשם שהם ממלאים שליחות צבאית מובהקת, וכי רק דרך נפתולים וממוקשת זו תובילם ליעד הנכסף, לא רק להגיע ארצה ולדרוך על אדמת המולדת אלא, וזה העיקר, להחלץ חושים בשורות צה"ל העומד במערכה הכבדה, והרגשתם היתה כחיילים שנשלחו למשמה צבאית אשר עליהם מוטלת החובה הקדושה לבצעה ויהי מה. ואמנם, בהגיעם ארצה, גויסו ממש מהנמל ונשלחו מיד למחנות האימונים, או ישר לחזית, מפאת דוחק השעה, בלי אימונים בכלל, ולא אחד מהם נפל בגבורה בקרבות המוחצים כבר בימים הראשונים להגיעו ארצה.

בדרך העפלתם הקשה, לא נותרו מעפילינו אלה לזמן רב בודדים לנפשם. בדרכם נפגשו גם עם בני עדתנו, שהתגוררו בארצות בהן עברו במסעם: בתוניס, בצרפת ובאיטליה, ואלה נחלצו לעזרם, סייעום במיטב יכולתם ועשו רבות למענם, אם בסיוע כלכלי ובדיור זמני, ואם, ובעיקר, בהשתדלות אצל הרשויות המקומיות, כאשר חלק מהם נתפסו והושמו במעצר. עלינו לאמר בכל הכנות, כי אלולא עזרתם הברוכה של אחינו אלה, שנשארו ברובם אלמונים, ביודעם שחובתם היא ועשוה בלי "תופים ומחולות". אלמלא פעולם הקדוש למען המעפילים מי יודע אם המעפילים מטריפולי היו מגיעים למחוז חפצם, למלא את משימתם ולהגיע בשלום ארצה.

אחד מהיהודים היקרים האלה הוא מר ברמלי ויקטור, אשר פגשנו אותו במקרה בסיירו בימים אלה כתייר בארץ. אגב, זה לו, למר ברמלי, הביקור השלישי בארץ כתייר. "אבל", הוא אמר — אשוב לכאן אי"ה, בשנת 1962 כעולה, ובכך אקיים את הפסוק "ועל ארבעה לא אשיבנו" בפעם הרביעית לא אשוב יותר לגולה".

אני, בדרך צחוק, לחשתי את ראשית הפסוק: "על שלשה פשעי ישראל"...

ובשמעו אותי, הוסיף מר ברמלי ואמר: „אל תחשוב שבמקרה השתמשתי בביטוי זה מהפסוק בעמוס, אני מאמין בכל לבי שפשע הוא בידי, וביד כל יהודי אחר, הבא לכאן פעם ופעמיים כתייר. וכל שכן כמוני זה שלוש רגלים, וראה את מדינתנו בהתפתחותה ושגשוגה ועדיין אני נמנע מלעלות ולהשתקע כאן. אני מרגיש את זה כחטא המכביד על מצפוני, ולכן החלטתי נחושה, לחסל תוך שנתיים אלה, בע"ה, את כל עסקי הענפים בפריז, ולהצטרף עם כל משפחתי לשורות הבונים — והנבנים במולדתנו היקרה".

על חלקו בסיוע למעפילים ספר מר ברמלי: בראשית מלחמת העולם השניה הוגליתי מטריפולי לתוניס, ע"י השלטונות האיטלקיים, בהיותי נתין צרפתי. שם, ברוך ה' עשיתי חיל ועליתי בסולם ההצלחה.

בתחלת שנת 49, נפטר הגאון הרב קטורזה זיע"א, ראב"ד של קהלת תוניס, ואני צעדתי דומם בין ההמון הרב המתאבל, והנה לפתע הבחנתי בשלושה בחורים, שהכרת פניהם ענתה בהם שאינם מבני המקום: בגדיהם היו מרופטים, פניהם היו עייפים ועיניהם נפוחות ואדומות מנדודי שינה ובקושי הם שרכו את רגליהם אחרי ההלויה. חוש פנימי אלצני להתקרב אליהם על מנת לקשור אתם שיחה ולהכירם. והנה שמעתי ששוחחו ביניהם בשפה עברית, אך ביטוי ה„ר" הטריפוליטני האופייני גילה לי את מוצאם; הרי לפני בחורים מעיר מולדתי, הזקוקים ודאי לעזרה, ומיד קשרתי איתם שיחה חרישית שבה גילו לי שהגיעו לכאן בדרך המדבר ובצורה בלתי ליגלית ופניהם מועדות למרסיל, מקום רכוז העליה לארץ. ספרו לי שהם אחד עשר איש, ביניהם שתי צעירות. חבריהם הסתתרו בגן צבורי ואותם שלחו לגשש בעיר ולמצא קשר עם מי שהוא מטובי העדה שיעמוד לימינם ויסעדם להמשיך את דרכם הלאה. הם הגיעו עם שחר לתוניס, אך מפאת האבל על הרב שנפטר לא מצאו הזדמנות לגשת להדבר עם מי שהוא.

אני הרגעתים באומרי: נפלתם בידים נאמנות! ביתי פתוח לפניכם לרוחה וכל מחסורכם עלי.

מסרתי להם את כתובת ביתי, ובקשתים להכנס שם ולחכות לי יחד עם חבריהם עד שאחזור מההלויה. מיד טלפנתי לאשתי והודעתי לה מה לעשות. ואכן, בבואי הביתה, מצאתי את כולם, רחוצים ומסורקים, מסובים לשלחן שערכה לכבודם רעיתי ועליו מכל טוב.

תוך כדי סעודה סיכמנו כמה ענינים חשובים. הוחלט, ראשית כל, שביתי יהיה מקום ריכוז להם ולכל המעפילים שיבואו אחריהם מטריפולי. דאגתי למקום לינה בשבילם ולכלכלתם עד היום שבו יוכלו להמשיך דרכם למרסיל. בקשתי מהם לבל ינסו לעבור בדרך לא חוקית למרסיל, כי אני אדאג להוציא להם דרכונים ולא יסבלו עוד כדרך שסבלו עד הגיעם הנה. יכולתי להבטיח להם זאת בהסתמך על קשרי המצוינים עם אנשי הרשות ואפילו עם הביי, מושל תוניס בעצמו.

אחרי הארוחה מסרתי לידם סכום כסף מספיק, ואמרתי להם: טיילו בתוך העיר, אכלו ארוחת ערב במסעדה ובלילה תסורו לחנותי, שם תמצאו את השומר שיראה לכם מקום ללינה. טלפנתי מיד לשותפי מר רחמים סרוסי, ובקשתי לפנות אחד ממחסני הגדולים ולסדר שם מטות לתשעת הבחורים. לבחורות נתתי מקום לינה בביתי יחד עם בנותי.

למחרת נודע לי על קבוצה שניה שהגיעה, וגם אותם צרפתי לראשונים.

אותו יום טלפן אלי שותפי מבנגרדאן, העיר שעל הגבול הלובי־תוניסאי, שמשטרת הגבול הצרפתית עצרה עשרות בחורים ובחורות מהמעפילים מטריפולי, ובקשני למצא דרך לשחררם. הבטחתי לו לעשות כל אשר ביכולתי. ובינתיים צויתי לספק להם על חשבוני כל מה שחסר להם בהיותם במעצר, כולל בגדים ונעלים, והעקר בקשתיו לעודדם ולהודיע להם כי יש מי שדואג לשחרורם בזמן הקרוב ביותר.

עזבתי את כל עסקי הפרטיים, והחלותי בחפוש דרכים לשחרור העצורים האלה, ביחוד כשנודע לי שהשוטרים שם מציקים להם ומענים אותם. אבל דא עקא, אותו יום היה יום ראשון בשבוע, יום פגרא, וכל משרדי הממשלה היו סגורים.

פניתי לעתונאי היהודי מר שיראז מאטו, יהודי יקר ונאמן, שמתוך נסיוני בעבר נוכחתי שלבו מלא אהבת ישראל, ועל אף שנראה קצת רחוק מהיהדות, בכל זאת אינו חוסך כל עמל לבוא לעזרת יהודי הנתון בצרה בהפעילו את קשריו המצויינים עם אנשי השררה. טלפנתי אליו הביתה, ובקשתי פגישה מידית אתו, וכשאמר לי שהיום יום פגרא הוא ואולי נדחה את הענין למחר, עניתי:

— אדון מאטו יקירי, המדובר הוא בעשרות צעירים יהודים, ביניהם גם נערות, הנתונים במעצר וסובלים בידי שוטרים עוינים, תבין שהענין אינו סובל דחוי כל שהוא".

— אם כך — ענה העתונאי — סע מיד אלי לביתי, אני לא אצא עד בואך ונראה מה אפשר לעשות למענם.

לא עברו דקות ספורות עד שהייתי בביתו של מר מאטו וספרתי לו את כל הענין בפרוטרוט. נסענו יחד לקצין העיר, הגנ' מונץ, גם הוא יהודי מצרפת, וקבלנו ממנו מכתב לקצין המשטרה בבנגרדאן. היתה כבר השעה שש בערב, ובכל זאת החלטתי לנסוע אותו לילה לבנגרדאן. חגרתי את שני האקדחים, שהחזקתי ברשיון, והחלותי בנסיעה מהירה שנמשכה כל הלילה. לפנות בוקר הגעתי לבנגרדאן ופניתי ישר לבנין המשטרה. מה נדהמתי לראות את הבחורים והבחורות נתונים תחת כיפת השמים, בחצר בית המשטרה, כשהם רעבים ורועדים מקור בליל טבת הקר. שוחחתי אתם והרגעתי אותם קצת. צעדי הראשון היה לספק לעצורים תה חם ועוגיות אשר השגתי בעמל רב, בהתחשב עם השעה המוקדמת. אמנם השוטרים נסו בתחלה להפריע בעדי, אך אני הראיתי להם את המכתב שבידי מהגנ' מונץ, וגם איימתי עליהם שאתבע אותם למשפט על התעללותם בצעירים יהודים, אז נפלה עליהם אימתה ופחד.

בינתיים בא קצין המשטרה למשרדו, ובקראו את המכתב שמסרתי לו, צוה לשחרר מיד את כל הבחורים, וכך שמחים וצוהלים הלכנו כולנו לבית הכנסת. שם נחו וישנו כמה שעות, אני עצמי לא הרגשתי שום צורך לנוח ולישון. כוחות פלאיים התעוררו בקרבי, ולא זזתי משם עד שהקמתי ועדה בת שלשה חברים מטובי העדה בבנגרדאן, ביניהם: הנדיבים הנכבדים ר' חואתו בוכריץ ואדון חואתו פננש. מתפקידה של ועדה זו לקבל כל המעפילים הבאים מטריפולי, לסייע להם בכל הדרוש בזמן שהותם בבנגרדאן, ולספק להם תחבורה עד לתוניס. כל זה על חשבוני הפרטי, ולמטרה זו הפקדתי בבנק המקומי סכום כסף נכבד לרשותם.

לאחר מכן התחלתי לטפל בהעברת הבחורים הנמצאים כבר במקום לתוניס. אחד מבני הקהלה בבנגרדאן, יהודי אמיד בעל חברת מכוניות משא, ספק לנו שלוש מכוניות, כי נודע לי שבעיר מדנין נעצרו עוד 32 בחורים, וכמספר הזה גם בזרזיס. חזרתי לקצין המשטרה ובקשתי ממנו שימסור לי בחזרה את המכתב

מהגנ' מונץ שנתתי לו בכדי שאשתמש בו הלאה לשחרור העצורים במדנין ובזרזיס, או שידאג הוא לשחרורם. הוא נענה לבקשתי ושלח אתי מפקח ושלשה שוטרים עם הוראה בכתב לשחרר ולמסור לי את כל המעפילים העצורים.

במדנין קרתה לנו תקרית קטנה: במפקד שערכנו ביציאה נתברר שחסר אחד הבחורים. חפשנו בכל בנין המשטרה ובית הסוהר — ואיננו. פניתי בדרישה נמרצת שימציאו לי מיד את הבחור הנעדר. קצין התחנה, ענני בלגלוג: מה לך כי נרגשת? בחור אחד יותר בחור אחד פחות — היינו הך!

בכעס עצור אימתי עליו, שאם לא ידאג למציאת הבחור יהיה הוא אחראי לכל התוצאות, ולא זו בלבד אלא שגם אעביר הלאה לחלונות הגבוהים את דברי הלעג שלו.

לנוכח עמדתי הנועזת נכנע הקצין ולחש דבר מה לשוטר שעל ידו, והלה מיהר והעמיד בפנינו את היהודי הנעדר. נתברר שהקצין שלח אותו בכוונה תחלה למקום מסויים בעיר בכדי שלא ישתחרר עם יתר חבריו. היות ויהודי זה העיז להרים קולו עליו ולבקש שחרור מידי, על כן רצה הקצין להשאירו בודד ולהתנקם בו אחר כך על „חוצפתו".

השעה היתה כבר מאוחרת בלילה, והיה קשה לי למצא מקום לינה לכולם. אך תיכף נזכרתי שישנו במקום בנין ביה"ס אליאנס. נגשנו לשם ואיך שהוא הסתדרו המעפילים ללון בלילה ההוא. גם מאכל ומשקה הוכן עבורם אותו לילה במטבח ביה"ס, מחומרי המזון שבמחסן. הגעתי לתוניס עם מאה בחורים ובחורות והשתדלתי לדאוג לכל מחסורם, משך כל זמן שהותם בתוניס, עד שהמשיכו בדרכם הלאה למרסיל קבוצה אחרי קבוצה.

לנוכח חוקי הקיצוב שהיו קיימים באותה תקופה בתוניס, קשה היה למצוא לחם בשביל הבחורים, ולכן התקשרתי עם מר שיראז מאטו הנז' על מנת שימציא לי מאה כרטיסי מזון עם מאה ככרות לחם ליום.

הוצאות ההחזקה במשך השבועיים הראשונים, שהגיעו לסכום של 800.000 פרנק נשאנו אני ושותפי מר אסרוסי; בינתיים נתקבלו כספים ממוסדות שונים בארץ ובגולה. כספים אלה עזרו לנו להמשיך בפעולה עד תומה, דבר שנמשך למעלה משבעה חודשים, עד שהספקנו לשלוח את כולם מי למרסיל ומי לרומה.

עוד פרט מעניין: תוך זמן שהותם אצלי גליתי בין המעפילים כמה זוגות שנראה עליהם שהם מחבבים זה את זה וחושבים על נשואים. כששמעה אשתי את הדבר הזה בקשה ממני שנזכה גם במצוה זו, לעזור להם להתחתן, וכן היה. שוחחתי עם הזוגות, וגם הם הביעו את הסכמתם להתחתן. אז יצאה אשתי אתם וקנתה להם הבגדים הדרושים, ואני שכרתי למענם חדרים מרוהטים וגם ערכנו להם מסבות חתונה כיאות.

(נכתב ע"י שקד צוריאל)

משה פנחסי

הרהורים מימים עברו

היו אלה לילות שנת 1948 ערב הכרזת המדינה. בארץ התיצב הישוב למערכותיו, ובעורף עמדו כל יהודי תבל לחרף נפשם ולבא לעזרת המדינה והעם.

העם היושב בטריפוליטניה כציוני וכשוחר חופש, ראה את עצמו מחוייב לתת את חלקו במאבק בארץ ישראל, אך נבצר ממנו מפאת השלטון האנגלי הנוגד הקמת המדינה וכובשה החדש של טריפוליטניה. נוער ציוני קם כאן עם השקפות מרחיקי לכת אשר חרף את נפשו למען שמור בני עמו ושלומו, מול סכנות שרחפו עליו ממדיניות הלא אוהדת כלפי היהודים מצד השלטונות אשר נקטו מדיניות של משוא פנים. לא פעם ליבו את היצרים והציתו שלהבת נקמה בלב אזרחיה הערבים, והם ששו לנקמה ותגמול על המצב שנוצר בארץ ישראל. נהרו בהמוניהם לשוד ורצח ללא מעצור והשלטון לא התערב. מיד עם פרוץ המאורעות לכד הנוער את שורותיו וסיסמתו היתה לעמוד על כבוד העם היהודי ויהי מה.

נוסדה ההגנה בטריפולי אשר לשורותיה עמדו מיטב הבחורים הנאמנים, סדר, משמעת ובגרות למופת נסוכה על הנוער. היו אפופי סודות וקשי עורף לעתים כלפי ההורים אשר חקרו את בניהם ורצו לשמוע ולדעת משהו על הסוד הכמוס. נמניתי גם אני בין שורות ההגנה ונושאי כליה. הייתי צופה וחלוץ כאחד. בהכשרה אשר היתה מרוחקת מעיר וחומה, אשר שם ורק שם היה הפתח לחיים חדשים ולהעפלה. כאן רעבתי מתוך רצון. הייתי שש לחזור אחרי יום עמל הביתה — להכשרה, ולהיות בין חברים עליזים וחיים חדשים. לא פעם נפרדנו מחברינו אשר לווינו אותם מתוך הערצה לאי־שם למחוז חפצם — פסיעה קדימה לישראל. ואז ציפינו להודעה קצרה: „הגעתי לאיטליה". זה היה סיפוק בל ימחה. רגע של שכחת התלאות היום־יומיות והדאגה למחר, אשר מלאו את לבותינו וחרשו קמטים במצחותינו על אף גילנו הרך. נותרנו שלשתנו: יוסף, שמעון ואני. וכך הורגש הצורך למצא בחורים לבית זה ולא נחיה לבד. אז הייתי חדש בהכשרה ומטרה ברורה לי: להעפיל. עזבתי את משפחתי ואת עירי. ניסיתי לשכנע חברים מבני כומס. הצלחתי בשליחותי ושני בחורים שכנעתי והשלישית אחותי, ועוד באו אלינו מהעיר טריפולי עצמה. הייתי מוכרח לשקר לאמי שאחותי תשהה קצת בטריפולי ואחר תחזור. כן, זה שקר. רטט עבר בעצמותי כאשר הוצאתי מפי את השקר הגדול אשר נבע ממרד נעורים. טרם התאוששתי והגורל נפל עלי הפעם. מסר לי יוסף שעלי להתכונן הערב. בפשטות ובלי חכמות קבלתי את הבשורה. לא אהיה לבד. כן, כך מגדלים בנים. ימים של עמל וכאב הושקע בנו ועתה אנו כלאחר יד עוזבים והולכים. ואחי הקטן שנקשרתי אליו, מה יהיה עליו? לפתע נקראתי ונמסרו לי כל הפרטים ותכנון הבריחה.

היום החשיך. החברים אכלו את ארוחתם ונתבקשו ללכת לנוח קצת מוקדם לא כערבים אחרים שהיו מלווים בשירה ורקוד כרגיל. יוסל שמעון ואני לא עצמנו עין. חיכינו לשעה המיועדת. היתה השעה עשר בערך. בלאט הערנו את החברות בלי להפריע את שנתם המתוקה של החברים, והן ידעו מה מחכה להן. קמו והתחפשו לבחורים וכאן נפרדנו מיוסל ושמעון. הפרידה היתה קשה, אך אסור לנו לחשוב על זה. עלינו להחיש את צעדינו באפלולית הליל. הגענו ליעד וכאן חיכינו לפי התכנית ומשם לאניה. הרגעים נדמו לשעות, הלב פעם בחוזקה, נצמדנו לקיר

פן יגלונו. לא שיחק המזל וחזרנו כלעומת שבאנו באשמורת הלילה השניה, כשחברינו עודם נוחרים, וכך שוב התמתחנו על יצועינו ברוגז על אי ההצלחה. ושוב החיים נמשכו כרגיל, ובינתיים הזמן עשה את שלו ושוב גל חדש של פרעות עבר על טריפוליטניה, גל של קנאה ערבית מחודשת ביוזמת השלטון. אך הפעם הכוח העברי לא הכזיב. המערכות הפעם לא היו רק הגנה על חיים ועל הרכוש, אלא גם ללמד לתוקף לקח, ואת זאת חברי ההגנה ידעו לעשות. המשטר מיד התערב והכל שכך. זרק בתינו עוטה הסודות עלה בלהבות בחלקו ונשדד. מפאת המרחק והתנאים הבלתי נוחים להגנתו נטשנוהו כשכולנו בריאים ושלמים. הצטרפנו למגינים בעזרת חברינו אשר באו לעזרתנו. לא אשכח אותו ערב אשר כולו אומר כבוד והערכה לבחורים כשחיוך של סיפוק נסוך על פניהם, נדמו כגיבורים אשר האגדה יודעת לספר עליהם כבחלום.

הנם פה עומדים מולי ברגע זה. ביתנו נשדד. העזרה מיד באה ושוב לנו יש בית, אוכסנו זמנית בבית תנועת הנוער מחוסר כל, אך לא דאגנו לנוחיות, העיקר המורל. לא עברו הרבה ימים ושוב עומדים אנו בנסיון שני לעזוב את טריפולי, והפעם בקנה מידה גדול. שעת האפס נקבעה. הערב אנו עוזבים. מי כמונו יודעים לשמור סוד ומשמעת למופת כבחורי ההכשרה, רק העינים והלבבות דברו, את ההכנות המועטות כבר עשינו כי אין מה לקחת. הנה השעון זוחל כצב, ממש מעצבן. והנה לפתע אמי הופיעה בפתח מעוננו, בישבנו על מחצלת ומנצלים את הרגעים הנותרים לפרידה. זה היה רגע קשה להסבירו. משום מה באה אינני יודע. לא יכלתי לקדם את פניה. מה לאמר לה, מהפחד פן יאשימוני בגלוי הסוד. מבט חד של אחותי מזל הופנה ישר לעיני, כאלו בקשה: מה עלינו לעשות? התאפקתי והעלמתי את חששותי וסודי, ושכחתי את כל געגועי לה ושמחתי

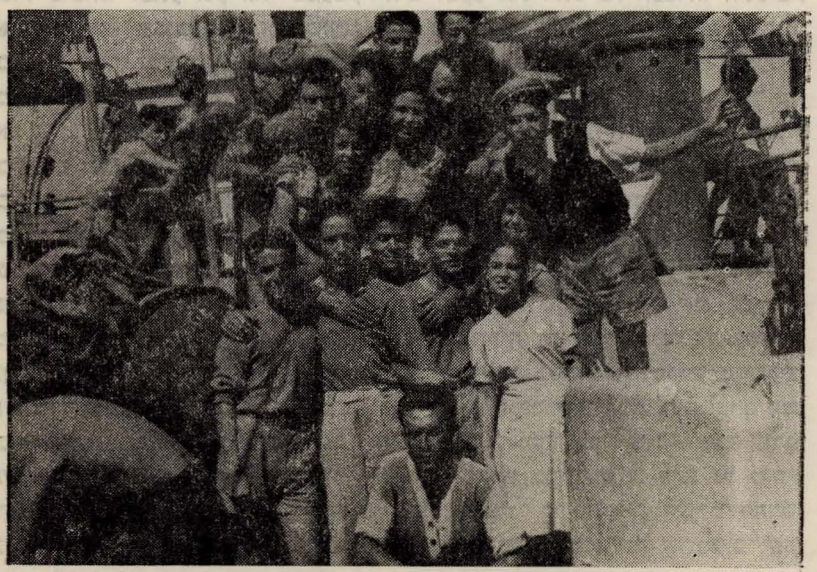

אחת מספינות המעפילים מטריפולי

לראותה ושאלתיה לשם מה באה דוקא היום. תשובתה היתה קצרה ופשוטה: „סתם רציתי לראותכם". הרגשתי בקולה מין רוך אמהי כזה שהפיג את כל חששותי לגלוי סודנו. מיד לקחתיה לבית הדוד ומטר של שאלות המטרתי עליה: למה, ומדוע דוקא היום? רגש של כאב של בן מסור ורגשי חמלה יסרו אותי. הייתי מוכרח להתנצל ש„אני עובד הערב ומחר אני אבא לראותך". וכאן שוב שקר. וכך נפרדתי ממנה וישר לחברי להרגיע אותם כי הכל יעבור בשלום. אל דאגה. כן, כך נפרדתי ממנה, ומבטה החביב ליווני במעמקי ים ובמשלטים בארץ.

דרכנו לים הפתוח לא היתה סוגה בשושנים. נגזר עלינו להתחבא בנקיקים ובמערות שכיסו אותנו מעין בולש. אף הפעם כנראה לא נשמר סודנו ועזי הנפש הדביקונו רחוק מעיר וכרך. היתה סכנה לכלנו. היו שעות של מריטת עצבים ובלבול החושים. חלומות בלהות תקפו אותי, ודאגתי לאבדן תקוותנו. בין קירות המערה רחפו צללי רפאים והמצב קשה היה מנשוא. יום וליל שימורים עברו עלי. לא טעמתי דבר ודאגותי גברו בגלל שמזל אחותי עוד לא הופיעה. העלמתי כל דאגותי מחברי, גם דאגתי לאמא, שהבטחתי לבקרה מיד לאחר גמר העבודה. עם יתר דאגותי, והכל יחד, נפלו עלי כמעטה כבד והעכירו את מצב רוחי.

התלחשויות חברי שברו את השקט שהיה מסביב ולפתע בשרוני כי מזל באה. לעולם לא אשכח אותו רגע! הכל נעלם ממני וכאילו הפכתי לאדם אחר. עתה טוב לי — אנו שותפים לגורל.

היום החשיך ואתו באו יותר בטחון ותקוה שהלילה יפול הדבר שלמענו אנו כאן. ניתנה הפקודה לזוז לחוף. התקרבנו לחוף וכאן עלה מול עיני המחזה ההיסטורי של „יציאת מצרים" בזעיר אנפין. הרגעים דמו לשעות והעינים תרו בחשכת הליל באין מענה. רק גלי הים לחכו את החוף. אפשר היה להבחין בראשי הבחורים העוטים סודות והמלאים כובד ראש. כוכבי שחקים בצבצו ורמזו, כאילו בשרו טובות. לפתע זנק אור ממעמקי הים ובקע את החשיכה הכבדה. התשובה לא אחרה מצד קבוצתנו: „אנו כאן"! צעק פנס הכיס בשפת אלמים. שקט מתוח. הבחורים עמדו תחתיהם. הלבבות פעמו והשמחה רבתה. בברכים אמיצות ורועדות במקצת עלינו לספינה. נסתיימה פרשה ארוכה ומייגעת של לבטים וכוננות. אך מה דאב הלב על אותם הבחורים שנשארו על החוף ושידינו קצרה מלהושיעם. חבל. הבחורים נשאו את סבלם ואכזבתם כאחד. ועתה אנו נתונים לחסדם של הגלים. הם נשאו את ספינתנו כעריסה בחיק אם רחמניה. הרגעים חולפים והבטחון גובר, עם כל מיל שספינתנו עוברת. ושפתי דובבו שירה „אשק תרניך, ספינתי, לא אשכחך לנצח". אנו כאן משפחה אחת וגורלנו משותף. האיר היום שציפינו לו. הנה החוף! והפעם חוף מבטחים. זאת איטליה. הנה סירקוזה העליזה. גם כאן כמלאכים הופיעו בחורינו המוכרים לנו. ושוב תקוה ובטחון. חכינו עד הלילה, וכך נבלענו בליל יום ראשון בהמולת העיר הסואנת. נסתתרנו במגרש משחקים וחיכינו לאשמורת השלישית, כשהאדמה רועדת מתחת לרגלינו בגלל הים. טרם הנץ הבוקר ואנו נענו בזוגות לעבר תחנת הרכבת. כאן לא קרה לנו מאומה. צבע עורנו והשפה השגורה בפינו עזרו לנו ולכן הצלחנו להטמע בתוך הקהל ללא כל קושי. הרכבת זזה. כלנו היינו עייפים. אך מי יישן? רצינו לראות את העולם החדש. הנה רומא. כאן חכו לנו חברינו והסיעו אותנו למונטה מריו. היה זה מקום יפה. שוכנו בתוך בית ענקי אשר הורגש כי הרבה מעפילים עברו דרכו, והשמות על הקירות יעידו. העינים תרו לקרא שמות מוכרים לנו, הנה אחד ועוד אחד ועוד אחד.

כן, זה טוב לקרא שמות מוכרים על הקירות המלוכלכים הללו. כאן מותר לעשות זאת אך אני מבטיח לכם כי במקום אחר לא נעשה זאת. כאן פגשנו את שמעון שעזב את טריפולי לפנינו. השמחה רבתה. משפחתנו גדלה. עברנו תחת שרביטו של הרופא, ואנו הועלינו על ספונה של ספינה, שהפעם היתה גדולה יותר. „המורד" היה שמה. השם צלצל נפלא. חשתי את עצמי כמנצח. השם אמר לי הרבה. כאן פגשתי לראשונה על הספון אחים שרידי שואה וסבל ואנשי מח"ל אשר באו לעזרת המולדת. נקשרנו לגורל אחד. אחים בדם עד לחוף מבטחים. מיד הצטרפנו לשורות העם ולמערכותיו. חדורי הכרה ונאמנות במפעלנו, ולא היה מקום בארץ ובגבולותיה שבו לא דרכו רגלינו, במשלטים ובחזיתות הקדמיים. הנה תמה המלחמה, מלחמת השחרור, והחלה המלחמה השניה שאינה פחותה ואינה קלה מהראשונה, היא מלחמת הקיום. נפזרו הבחורים והבחורות איש לדרכו, לחפש לו קיום בחיים. נתפזרנו לכל חלקי הארץ, אך יש ואנחנו נפגשים במקרה, אם בדרכים בשעת נסיעות, ואם בהזדמנות שמחה אצל אחד החברים, ואז מאליה נמשכת השיחה על „אותם הימים", ימי ההגנה בפרעות הדמים בטריפולי בשנות 1945/48, ימי ההכשרה, ימי ההעפלה וימי המאבק בארץ. לאחר שיחות כאלה, שוררת לרוב דממה בין החברים. דממה הנובעת מתוך הרהורים עמוקים על אותם הבחורים הנפלאים אשר בהשפעתם ובהדרכתם הפכנו להיות בני אדם אחרים, בני אדם אשר החופש יקר להם מכל יקר ואפילו מהחיים עצמם. אלה אשר הדריכונו לאחוז בנשק ואשר להט דבריהם לווה אותנו בכל אשר פנינו והלכנו, ובלי ספק שבלב כולנו מתעוררת המשאלה והתקוה: מי יתן וירבו כמותם בישראל!

הערה

יש לציין בצער רב שמצדנו לא ניתן הפרסום הנכון לפעולות ההגנה וההעפלה מלוב, וצניעותנו זו גרמה לכך שפסחו עליה כל הגורמים כאן בארץ, ובשום הזדמנות לא ניתן לה הביטוי הראוי. הנה, לדוגמה, נתקיים לפני זמן מה כנס ההעפלה בר"ג, בו נאמו מראשי הישוב, ביניהם מר שרת ואחרים, ולא נזכר אף לא במלה אחת קטנה כל פעלנו וחלקנו הנכבד בשטח זה. כתוצאה מכך נגרע חלקנו בהענקת אותות ההגנה מטעם הממשלה, וגם בתערוכה שהתקיימה שם לא נזכרנו כלל.

שקד צ.

הערות

פרק ח

וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם

הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם ה׳ וְלֹא יֹאמְרוּ עוֹד חַי ה׳ אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, כִּי אִם חַי ה׳ אֲשֶׁר הֶעֱלָה וַאֲשֶׁר הֵבִיא אֶת זֶרַע בֵּית יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹנָה וּמִכָּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר הִדַּחְתִּים שָׁם וְיָשְׁבוּ עַל אַדְמָתָם.

(ירמיהו כג — ז, ח)

1. — עם הפרק
2. — העליה מלוב לפני קום המדינה
3. — פרקים בעליית גולת לוב
4. — העליה מלוב
5. — קליטת יהדות לוב בארץ
6. — עולי לוב בהתיישבות.

ב. י.

עם הפרק

בין הגלויות המרובות אשר חוסלו ועלו למדינת ישראל עם הקמתה, היתה גם גולת לוב, גולה עתיקה ומושרשת בארץ זו עוד מלפני חורבן הבית הראשון, כאשר יעידו היסטוריונים עתיקים, בני ברית ושאינם בני ברית. בקהלות קטנות וגדולות יחסית חיו אחינו ברחבי ארץ לוב עצומת השטחים, מגבול מצרים במזרח עד לגבולות תונס במערב, בערי החוף ובחבל ההר חיו קהלות אלה בתוך ים גדול ורחב של ערבים וברברים, חיו אתם ודיברו את שפתם, דרשו את טובת הארץ והתפללו לשלומה, פיתחו את מסחרה ואת חרושת המעשה שלה, ויחד עם זה עיניהם לא חדלו מעולם להיות נשואות לציון, ויום יום ציפו לישועה. לא קשיי פרנסה ולא כובד גלות הם שגרמו לכך, אלא האהבה הצרופה והאמיתית לארץ ישראל ששמה נישא על שפתותיהם בשלוש תפילותיהם היומיומיות היא שגרמה לכך. בה הגו ועליה חלמו במשך דורות רבים, בשירים לכבודה ובגעגועים אליה ישנו אמהות את ילדיהן, בהם ליוו חתנים וכלות לחופתן ואותם שרו בכל הזדמנות שמחה, חג ומועד, בהם ניחמו המנחמים את האבלים ומעפרה שמו מתחת לראשי המתים אשר לא זכו להקבר באדמתה. ככה היה שמה של ארץ ישראל נישא תמיד בפיותיהם ולבם לא חדל מהאמין שיום יבוא והם יבואו בשעריה גאולי ה', ומכיון שאמונה זו היתה אמונה שנבעה ממעמקי הלב, אמונה שרשית ואיתנה ולא מצות אנשים מלומדה, ראו יהודי לוב מחובתם להכשיר את עצמם ואת בניהם לקראת גאולה זו ולהיות מוכנים מבחינה נפשית, גופנית ולשונית ליום הגדול כי יבוא. ולאשרנו יש לציין שיהדות לוב לא ידעה מלחמת האבות והבנים, משכילים וחרדים, שקבוצים יהודיים בחלקים אחרים של העולם היהודי ידעוה. בזה, היו כל הדעות שוות, וגדולי תורה כהמוני העם, רבנים ותלמידים בישיבותיהם וסוחרים עם בעלי מלאכה בחנויותיהם, כולם כאחד בלעו בצמאון כל מלה שהגיעה מארץ הקודש. נשים צדקניות הסתובבו בכל ערב ראש חודש ואספו תרומות לקופות המיועדות לעזרת הישוב בארץ ישראל, וכמעט לא היה בית שבו לא היתה קופה של רמב"ה, רשב"י, רחל אמנו ועוד, ובדור האחרון הזה גם של קרן קימת לישראל. ויום חג גדול היה ליהודי העיר טריפולי או לאחת הקהלות יום בואו של איזה שד"ר (בלשון יהודי טריפולי: חכם כולל) אליהם לאסוף כספים למען א"י. כבוד של מלכים היו חולקים לו וכל מוצא פיו היה קדוש בעיניהם. הורים היו מביאים אליו את בניהם למען יעניק להם את ברכתו וגם זקנים היו מרכינים לפניו את ראשיהם בענוה וביראת הכבוד ומקבלים מידו ברכה, ולא היה זה סתם התבטלות עצמית או ענוה יתירה, אלא כבוד לארץ היקרה שאורח נכבד זה מייצג. ואם בעיר הבירה טריפולי כך, בערי השדה על אחת כמה וכמה. שמה לא היו מניחים לו לנסוע מעיר לעיר בלי ליווי של מנין אנשים מנכבדי העיר שהיה בה, וארוחותיו היו תמיד כסעודות הנעשות בחגיגות מצוה, ברוב משתתפים וזמירות שמחה.

ההמון הרחב היה צמא למלה חיה מארץ ישראל, לשמוע על הנעשה בה, על ההתפתחות וההתקדמות בישוב העברי. לשם כך היה הקהל נוהר מדי שבת בשבתו לבית הכנסת "צ'אר אסרוסי" לשמוע מפיו של מר כלפו מגנאג'י ידיעות מארץ ישראל שהיו מופיעות בשבועון "ישראל" בשפה האיטלקית שהיה מופיע בפלורנס שבאיטליה. מאות רבות היו באים וממלאים את ביה"כ מפה לפה ושותים בצמא כל מלה ומלה היוצאת מפי הקורא הנ"ל שבתחילה עשה את פעולתו בחוג

מצומצם בביה"כ "צלאת לפרנך" וכשקהל השומעים הלך ורב, וביה"כ זה לא הכיל אותם העבירו את האספה ל"צ'אר אסרוסי" [1].

ככה קיימו יהודי טריפולי את הכתוב: "זכרו מרחוק את ה' וירושלים תעלה על לבבכם" עד אשר באה השעה הגדולה שבה יכלו לראות בהגשמת חלום הדורות. לאחר העפלת מאות רבות, בדרך הים ובדרך היבשה (כמו שיראה הקורא בפנים הספר) באה הכרזת השלטונות הבריטיים בטריפולי, אשר ככורש בשעתו העבירו קול לאמור: מי בכם מכל עמו יהי אלקיו עמו ויעל!

רק מי שחי אותם הימים, רק מי שראה את אותם ההמונים, אותן אלפי המשפחות, אשר למשמע אותה הכרזה עמדו וחיסלו את כל מה שהיה להם, בלי חכמות ובלי חשבונות. פשוט, מכרו מה שהיה אפשר למכור, ארזו מה שאפשר לארוז וצבאו על דלתות משרד העליה ודרשו: עלייה! רק מי שראה את כל אלה, הוא מסוגל להבין מה כוחה של ארץ ישראל ומה גדולה אהבתה בלבות יהודים אלה. אוירה של ימות המשיח ממש ריחפה ברחוב היהודי ותנועה עממית כזו לא ראתה טריפולי מעולם. המכונה הגדולה התחילה בעבודתה: הפקידים במחלקת העלייה של הסוכנות היהודית, בראשותו של מר ברוך דובדבני שהגיע מהארץ במיוחד לכך, עם צוות של פקידים צעירים מוכשרים מבני המקום עבדו יומם ולילה ללא לאות בהכנת המסמכים והרשיונות לעלייה. ב"אוזה" עבדו עשרות רופאים ואחיות בבדיקה וריפוי של המועמדים לעלייה. ה"ג'וינט" תחת הנהלתו של בא־כוחה בטריפולי, מר ראובן (בינה) חסאן, יהודי אציל, בעל נפש עדינה והבנה עמוקה, פתחה חנויות שבהן חולקו ביד רחבה מצרכי מזון לאלפי המשפחות שהובאו מערי השדה לטריפולי והיו מחכות לתורן לעלייה. הן קיבלו דיור ומזון בשפע, ואותם החודשים היו בשבילן חדשי הבראה. בערי השדה עצמן נפתחו מטבחים על יד בתי הספר, ובהם קיבלו כל הילדים ארוחה חמה יום יום, ונוסף לכך חולקו למשפחות במקום מצרכי מזון באמצעות ועדים מקומיים שהוקמו בכל מקום לשם כך. בערב יום העצמאות הראשון (ה' באייר תש"ט) נשלחו מטריפולי לכל ערי השדה כמויות של בשר ויין, לחלק לנצרכים ביום העצמאות בכדי להגדיל את שמחת החג. ככה כל טריפולי היהודית היתה חיה באותה השראה ובאותה הרוח שקשה מאוד לתארה במלים ולהעלותה על הנייר. אין נושאים לשיחות אחרות ואין דאגות מחוץ לעליה: מטען, אניה, צידה וכל הקשור בזה. [2]

---

1) יש לציין שמנהג זה של קריאת עתונים לפני הציבור בבית הכנסת היה נהוג גם באחדות מערי השדה. בכומס, למשל, היה נקרא "העולם" שהיה מופיע בלונדון ואחר כך גם עתונים יומיים מא"י, מדי שבת בשבתו לפני הקהל בביה"כ אחר תפילת מנחה, ודבר זה נמשך למעלה מעשר שנים ונפסק רק עם כניסתה של ממשלת איטליה למלחמת העולם השניה.

2) גם המנגנים והזמרים העממיים שהיו שרים בשמחות חתנים, ומסיבות שמחה שונות, הפסיקו להשתמש בשירות העממיות השגורות בפיהם ובמקומן שרו שירים "מענינא דיומא" שחוברו ע"י משוררים עממיים בשפה הערבית המדוברת.

פנים חדשות משרים, בדרך כלל, אוירה של שמחה ושל חגיגיות מסויימת, במקום שבו הם מופיעים. המאות הרבות של תושבי ערי השדה שהיו נמצאים בטריפולי ומחכים לגמר ריפויים ולתורם לעליה, ושלא היה להם שום דבר לעשות פרט להכנות לעליה, השרו על העיר אוירה של חג. שום דאגות לא היו להם. מזונם ומזון בני ביתם ניתן בשפע, פקידי משרד העליה היו טורחים ומכינים בשבילם את כל הניירות והמסמכים הדרושים. תפקידם היחיד היה להיות בשעה מסויימת אצל הרופא המטפל בהם אם היו זקוקים לכך ולחכות ליום שבו יופיע שמש משרד העליה בביתם עם הודעה, מודפסת על ניר מצבע מיוחד, וזה לשונה בערך:

„עליך להיות מוכן לעליה באניה הראשונה, ועליך איפוא להביא את מטענך ל„פונדוק המטען" (פונדק מרווח שהיה בקרבת הנמל ושימש לריכוז מטענם של העולים לפני העליה ומשם היה המטען נשלח במרוכז לנמל להטעינו על האניה) לא יאוחר מיום זה וזה".

להודעה זו קרא ההמון בשם מקוצר: „באגאליו" (מטען באיטלקית) ויום חג היה למשפחה המקבלת את ה„באגאליו", היא רואה את עצמה כבר על סיפון האניה. מיד מתחילים בהכנת הצידה לדרך, אורזים אריזה אחרונה ויושבים ממש על המזוודות עד בוא השעה המאושרת של העליה. ומי שלא ראה את האושר האין סופי שהיה שפוך על פני העולים בדרכם ל„פונדוק המטען" מקום הריכוז לפני הנסיעה לנמל, מי שלא שמע את תרועת שמחתן של הנשים ואת דברי הברכה המלווים את העולים מפי השכנים ומפי כל עובר ושב, לא ראה שמחה עממית מימיו.

ככה עלתה יהדות לוב על כל קהלותיה, למעלה מ־34 אלף עלו ונאחזו בכל חלקי הארץ ובמושבי העולים במיוחד. הם בונים ונבנים עם הארץ, חיים את חייה ודואגים את דאגותיה. מפרים את שממותיה ושומרים על גבולותיה, ורובם ככולם מברכים את אותו יום מאושר שבו דרכה רגלם על אדמת ארץ ישראל, וזוכרים הם לברכה את כל אלה אשר הקדישו את זמנם, כוחם ומרצם לעזור במבצע זה של „ושבו בנים לגבולם". אלה אשר עשו לילות כימים ולא ידעו שעות מנוחה מה הן. רבים הם ממבחר בניה ובנותיה של קהלת טריפולי שנטו שכם לעבודת קודש זו, כולם כגוש אחד, בראשותו של מר ברוך דובדבני עשו את המלאכה ולא היה בהם יוצא דופן ומתרשל במלאכתו.

על יחס ההוקרה של יהודי לוב אל עובדים נאמנים אלה יעיד השיר הבא, שחובר לכבודו של מר דובדבני בתור נציגם של עובדי משרד העליה בטריפולי:

להלן בתים אחדים משירות שונות:

„יא באבור יא באבור
גללע גללע יא באבור
תזאהי נאס ותכללי נאס
ויבדה כאטרהם מכסור. יא באבור...

„מוש וצול יא דובדבני
תכלינה ללבאבור אתאני"

„תהנניה ורגדנה אליל
מן חין ג'אנה יצחק רפאל"

התרגום:

האוניה, האוניה
הפליגי האוניה
המון תעליצי, המון תדאיבי
ותשאירי נפשו הומיה — האוניה...

לא מן היושר, דובדבני
לאוניה השניה דחני.

נרגענו וישנו כל הליל
מיום בא לנו יצחק רפאל.

קְחִי כִנּוֹר

קְחִי כִנּוֹר, סֹבִּי עִיר, לוּב הַנַּדָּחָה.
הֵיטִיבִי נַגֵּן, תְּנִי תוֹדָה לָאֵלוֹקֵי חַסְדֵּךְ.
צְאִי בְמָחוֹל. הַשְׁמִיעִי תְרוּעַת שִׂמְחָה
כִּי אֵמֵץ ה׳ אֶת בִּרְכֵּךְ, חִזֵּק יָדֵךְ.

כִּי שָׁלַח לָךְ מוֹשִׁיעַ, אִישׁ מֵעַם דָּגוּל,
מֵעִמְקֵי יָם הוֹצִיאֵךְ. מִנִּבְכֵי מְצוּלָה,
בְּצִיצִית רֹאשֵׁךְ אֲחָזֵךְ, טִלְטָלֵךְ טַלְטוּל,
נָתִיב חָדָשׁ הִתְוָה לָךְ — נְתִיב הַגְּאֻלָּה.

שֶׁמֶשׁ צְדָקָה מִמְּזָרַח לָךְ הִבְקִיעַ,
נָתַן לָךְ בַּמַּיִם דֶּרֶךְ, בַּיַּמִּים אֳנִי.
קוֹל שׁוֹפָרוֹ שֶׁל מָשִׁיחַ בְּאָזְנֵךְ הִשְׁמִיעַ,
שְׁמוֹ יִנּוֹן לָעַד: בָּרוּךְ דּוֹבְדָבְנִי.

יְשָׁא בִּרְכַּת עַם, בִּרְכַּת זָקֵן וָנַעַר,
בִּרְכַּת אִישׁ וְאִשָּׁה עוֹלְלִים וְיוֹנְקִים.
הַנְּשֵׁאת בְּהֶמְיַת לֵב כְּהֶמְיַת עֲצֵי יַעַר,
לְכִסֵּא כָּבוֹד תַּגִּיעַ, תַּבְקִיעַ שְׁחָקִים:

„אָנָּא, הָאֵ־ל הַטּוֹב, תֵּן לוֹ דַּי אוֹן וָמֶרֶץ,
„רוֹב אשֶׁר וְעֹשֶׁר, קֶץ שָׁנִים אֹרֶךְ.
„צַו אֶת מַלְאָכֶיךָ לִשְׁמוֹר עַד בִּלְתִּי עֶרֶץ
מִכָּל תְּקָלָה וָפֶגַע, אֶת עַבְדְּךָ בָּרִיוֹן!"

יוסף מימון

העליה מלוב לפני קום המדינה

אחרי הכרזת בלפור (1917) והכרת מעמדה של ארץ ישראל כביתו הלאומי של עם ישראל (1921), הלכה וגברה השאיפה גם מצד הדור הצעיר לעלות ארצה ישראל ולהשתתף בבנינה. אולם הדבר הלך ונעשה כרוך בקבלת סרטיפיקטים יקרי המציאות.

אחרי קום ההסתדרות הציונית בטריפולי, בעקבות התעוררות ציונית גדולה במקום, נמנתה גם יהדות טריפולי הציונית על מקבלי הסרטיפיקטים, וכפעם בפעם עלו לארץ ישראל, לפי הסרטיפיקטים שנתקבלו, כמה משפחות מרובות נפשות, ובעלי מקצוע, בנאים, נגרים ואכרים אשר התאמנו בחוה החקלאית של הקהילה העברית במקום. זכות גדולה היתה נחשבת למקבלי הסרטיפיקטים מבין המועמדים המרובים. ביום נסיעת המאושרים הללו, המה הנמל מקהל המלווים ובפיהם ברכת הצלחה לעולים החלוצים, ותפלה שיזכו גם הם בקרוב לעלות לארץ אבותיהם הנכספת.

אחרי קום תנועת „בן יהודה" כמחלקת החינוך של ההסתדרות הציונית בטריפוליטניה (1931—תרצ"א) שחוללה מהפכה ציונית מעשית במקום, והשפה העברית והרעיון הציוני הופצו והוחדרו ללב כל יהודי, עלה מספר הדורשים לעלות לארץ ישראל במדה מאוד נכרת, למרות שהיהודים בלוב נהנו מכל הזכויות והחופש של אזרחות, דת ולאומיות ציונית, וחיו בכל הכבוד עם השלטונות האיטלקים ועם שכניהם הערבים. אז גדלה מכסת הסרטיפיקטים לחלוצי טריפולי ונתקבלו סרטיפיקטים גם לעתים קרובות. המאושרים שזכו לעליה הוסעו לנמל בהמון חוגג בשירה ובזמרה, ועם הפלגת האניה שרו כל המלוים עם החלוצים את שירת „התקוה" בהתרגשות גדולה בנוכחות איטלקים וערבים גם יחד.

בתקופה זו עלו גם משפחות רבות מטריפולי ובנגאזי במסגרת בעלי הון והשתרשו יפה בארץ, אם כי אחרי קשיים מסוימים. מרבית הטריפוליטנים התרכזו לראשונה בשכונת מונטיפיורי אשר בתל אביב, והקימו בה בית כנסת מפואר ע"ש הגב' בובה ג'וילי ז"ל שהיתה בעלת הקרקע וגאלו הרבה אדמות בארץ מידי הערבים, ואילו הבנגאזינים בחרו ורכשו להם אדמות על גבעה רמה בבני ברק הנושאת עד היום את שמם „שכונת בנגאזי".

אולם משהופיעו חוקי הגזע הפאשיסטיים בשנת 1936 שהחלו לדכא את ההתלהבות הציונית הגדולה שהגיעה לשיאה ע"י תנועת „בן יהודה" וסניפיה בכל ערי לוב וכפריה, בוצעו העליות האחרונות בשקט ובצנעה, וככל אשר הלכו והתהדקו היחסים בין הפאשיסטים והנאצים, כן הלך והתרסן הענין הציוני בטריפולי וירד למחתרת, מפחד רדיפות הנאצי־פאשיסטים, עד פרוץ מלחמת העולם השניה (1939), שאז הכל שותק לחלוטין.

עם שחרור לוב (1943) ע"י צבאות הברית, שוב קמה לתחיה התנועה הציונית, ושערי ארגון „בן יהודה" נפתחו לרווחה רשמית, והתשוקה לעלות ציונה פרצה ביתר עוז ע"י המונים. אולם, מספר הסרטיפיקאטים המצומצם (10 בכל מכסה!) שהגיע כפעם בפעם, לא היה בו כדי לספק את הדרישות הרבות לעליה.

עם תום מלחמת העולם והתחלת העפלת שארית פליטת ישראל מנמלים שונים באירופה והגלייתם למחנות הריכוז בקפריסין ע"י שלטונות המנדט בארץ, פעמה רוח זו של העפלה לארץ גם בקרב יהדות לוב והתחילה העפלה גם מטריפולי בכל מיני דרכים ואמצעים, ועל זה דובר בהרחבה בפרק מיוחד.

ברוך דובדבני

פרקים בעליית גולת לוב

א.

מדי דברי בעליית גולת לוב, יהמה לבי בי. ראיתי הרבה גלויות בעלייתן בשלש עשרה השנים האחרונות. מהן עליה גלויה, ישרה „בעצם היום הזה" לאור השמש „נגדה נא כל הגויים", ומהן נעלמה — בריחה — העפלה בחשכת לילה, בסירה רעועה, בדרך־לא־דרך, בזלעפות־רוח ואדם.

ראיתי גם עליות רבות העולות במספרן מעלית יהודי לוב. יהדות בבל העלתה כ־120.000 יהודים, תימן כ־55.000, מרוקו כ־120.000 וגלויות אחרות ממזרח וממערב, מצפון ומים, עלו אף הן במספרים גדולים יותר.

אולם, דומני שלא אגזים אם אומר, כי כמעט לא היתה עלית נשמה לשום עליה, כאשר היתה לעלית יהודי לוב. כל־כולה נדלקה והוצתה באש־הגאולה ותפעם בה המשיחיות הישראלית בכל תפארתה והודה. ימי העליה בטריפולי — ימי משיח היו שם. חג גדול אחד, כאשר חזו נביאי־יה במרום נבואתם, את עת הגאולה של קבוץ־הנדחים והאובדים מארץ אשור ומארץ מצרים.

מי לא יזכור ברטט לב העליה לאניות העבריות שנשלחו, מחיפה עיר־חוף במדינת ישראל בהתחדשותה, לטריפולי הגמל המוסלמי־בריטי? כיצד עלו על האניות „עצמאות" „הרצל" „אילת" „קדמה" „גלילה „ירושלים", וכו' רבבות יהודי לוב, על נשיהם זקניהם ועולליהם, ודגל ישראל התכול־לבן, כחופה להם ממעל? כלום שכחנו כיצד 1.500 יהודים, עדה מצטופפת באניה „עצמאות", פורצת בשירת הים „אז ישיר משה", כשהאניה מתנתקת מחבלי טריפולי ללב־ים, בדרכה לפדותה? שרו אלה שבספינה, ושרו אלה שבאו ללוותם בחוף, וגם השוטרים הבריטים זלגו

אחת מאוניות העולים מחופי טריפולי

עיניהם דמעות, ועמדו נפעמים למראה נורא־הוד זה. אף גם אם ראית מחזה זה בכל אניה שהפליגה מנמל טריפולי, לא גס לבך במראה החוזר ונשנה, ומחדש חיית כל פעם עליה זו בכל ישותך.

כלום נשכח כיצד „מזרה ישראל יקבצנו" — ואלפים החלו להתלקט לטריפולי מכפריהם הנדחים בלב מדבר־סירט, ומרחק של מאות קילומטרים בשיירות ארוכות וספרי־תורה בראשם? הלא נזכור את הרקוד המלהיב של זקנים ונערים עם ספריהם בידיהם כאשר עברו בכל כפר ועיר בדרכם לנמל לטריפולי, ותהום הארץ לקולם. לא אחד ממראות נשגבים אלה העלה בדמיוני ימים־מקדם, ימי מלכות ישראל, כאשר צעדו נושאי־הבכורים למקדש „והחליל מכה לפניהם" ואנשי הערים והכפרים בדרך יוצאים לקראתם בברכת „בואכם לשלום", ושמחים ורוננים. אך הפעם לא נושאי בכורים משדמות המולדת ומכרמיה היו אלה, כי־אם בני־גלות עתיקה מזה אלפיים שנה, עניה ומרודה, גולה וסורה, ששמעה קול שופרו של משיח, והיא שבה לקנה, לביתה, לארצה.

ומי שלא ראה שמחת יום העצמאות בלוב, כאשר נשתלבו שמחת־העליה בשמחת־הגאולה של האומה כולה, לא ראה בשמחת גלות שלמה המתנערת מעפרה הצועדת לקראת תקומתה, במלוא חזונה, במלוא כוחה ורוחה. שכחו הללו שבי־שבתם בגולת ערב, והם שמחים בבתי הכנסת המקושטים בהדר לכבוד החג, והם רוקדים בסמטאות „החארה", בגיטו המואר במיוחד לציון המאורע, ונעריהם נפקדים לאורן של מדורות, בתלבשתם, בדגליהם ובשיריהם, בתנועת הנוער המופלאה של תורה ועבודה, „בן יהודה" והצופים, וכל הארץ בטלים ממלאכתם וחוגגים בסעודות מרעים, בהלל ובהודיה, ובצפיה ליום גאולתם הם עצמם, „הנה הוא בא".

פקד ה' גלות עתיקה זו, עוד מימי הבית הראשון. כי קדמו ימי יישובם של יהודים בגולה זו לשיבת ציון בימי עזרא. בדור הגלות הראשונה, גלות בבל — כבר ישבו יהודים ישיבת קבע בערי לוב (היוונים קראו לארץ הזאת בעת ההיא בשם הספרידים — ארץ ערב, ומכאן השם „ספרד" במקרא) והנביא עובדיה מזכיר את „גלות ירושלים אשר בספרד" — היא קירינאיה — בארץ לוב.

„רבת צררוני מנעורי — יאמר נא ישראל", רבת צררוני בכל קורותי אומרת יהדות לוב, יהדות השבט הנשכח של „גבורים בערפל" לוטות במסתרי אגדה הן קורותיה של יהדות זו „בשדה לובים".

ידעה גלות זו תקופות זוהר כאשר רשת של מושבות יהודיות אוטונומיות היתה פרושה בישימון סירט בלוב, ממלכות יהודיות קטנות עם שרביט מושלים וצבא־מגן. בבואה־דבבואה של ישראל באדנותו. ידעה גלות זו תקופות־מרד וגבורה בעתים שונות אך הגדילה בהתקוממותה, בתקופת רבי עקיבא בן יוסף, אשר עבר בתפוצות והגיע עד מעבר ללוב בתור „שליח ציון להדליק אש המרד נגד אומה מחריבת־הבית".

הלא, כאשר אבדה כל תקוה במולדת ונפזרו פליטי הקנאים לאלפים במצרים, בערב ובקירני, במחשבת נקם לכובשים העריצים. הלא הקנאי יוחנן האורג קרא את העם להתקומם ברומא, ואף־כי הוצא להורג ברומא, עם כל זאת אש המרד שהצית לא כבתה. ואת הלפיד לקחו בידם לוקואס ואנדיאס יהודי לוב האמיצים והמשיכו במרד עד שטובע בדם ואש ובמשואות־חרבן.

וידעה זו גם ידעה שנות יסורים ואופל, רדיפות ומצוקות שאול. עד היום

תושבים מרכז העיר בטקס יום העצמאות

חוגגים יהודי טריפולי שני ימים של „פורים קטן": האחד בכ"ג בטבת, הנקרא פורים א־שריף על שם צורר שבקש לכלותם ונצלו מידו בשנת התס"ד והשני בכ"ט בטבת „פורים בורגל" — על־שם צורר אחר בשנת התקנ"ה.

אך בכל מצוקותיה ידעה יהדות זו להחזיק באמונתה בעוד הרמב"ם באגרתו לבנו מציין את יהודי לוב, „שהם חזקים מאד באמונה" ואם מפאת הרדיפות הרבות חסרה בתקופה מסוימת ידיעת התורה, הגיע בשנת הש"ט מפס הרב והמקובל רבי שמעון לביא מחבר הפיוט „בר יוחאי", ונשאר שם ללמדם תורה ומצוות והפך שומרי־תורה גם ליודעי־תורה.

בדורות האחרונים, כשלוב היתה למושבה איטלקית, והמרשל באלבו הפשיסט אנס את היהודים לפתוח חנויותיהם בשבתות, עמדו יהודים בתור וספגו מלקות ברצועות ברזל ובלבד לא לפגוע בשבת־קודש. ימי קדוש־השם בימי אדריינוס קיסר שבו לתחיה בימי משול עריץ בלוב, כשהאחד שואל את השני „על מה לוקה אתה ברצועה?" והשני משיב: „על ששמרתי את השבת".

עתה, כאשר באה שעת גאולת יהודי לוב, הגיח והתפרץ מתהומות הנשמה של יהודים אלה, כל המכאוב שצררו בלבבותיהם עשרות דורות רבים, כל האון והגבורה והעצמה והמרי שהיו חבויים בחובם מזה עידן ועידנים, כל האמונה והתקוה לחזון שנשאו בנפשם ודמם בכל הזמנים, כל השמחה של „הפכת מספדי למחול לי, פתחת שקי ותאזרני שמחה" והפכו לגל־שמחה והודיה אחד: „אשירה לה' כי גאה גאה — עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה".

ב.

הסנונית הראשונה שבשרה את בוא־האביב, הופיעה עוד בשנת 1943. כאשר הופיעו חיילי ישראל בתוך הצבא הבריטי שכבש את צפון אפריקה — לוב, ועם אלפי החיילים שוגרה גם משלחת קטנה של שליחי התנועות החלוציות, שהחלה מארגנת את הנוער לחלוציות ולפעולת מגן. יהודי לוב שמעו אזי פעמי הגאולה הקרובה. סמוך לאותו הזמן חודשה הפעולה הציונית באגודת „בן יהודה" ששותקה במשך כל תקופת המלחמה העולמית השניה בידי הממשל הפאשיסטי. אגודה זו נוסדה בשנת 1930 ע"י צעיר בעל נפש ובעל תעוזה. מממעטי־דברים וממרבי־מעשים. ציון אדאדי ז"ל, בן לרבנים גדולים בלוב, ועמו קומץ צעירים אחרים עזי נפש ורבי יוזמה. ארגון זה — בעזרת חיילי ישראל — הכניס מחדש אוירה של ארץ ישראל בת־החורין לתוך סימטאות הגיטו, ונוער יהודי טריפוליטאני — בעמק הבכא — החל לנשום אויר פסגות. לארגון זה נועד עוד תפקיד היסטורי במרוצת הזמן שהחלה העליה ההמונית מלוב.

עם תום מלחמת העולם השניה, חלה תמורה מדינית מכריעה בלוב. פסק השלטון האיטלקי שהובס במלחמה והתחיל שלטון בריטי זמני שנועד להכשיר את לוב לעצמאותה. בשנות 1945—1948 פרצו פרעות ביהודי טריפולי. האו"ם החל לדון בעתידה של לוב, הסתמן באופק שלטון עצמאי תחת שלטונו של אידריס אסנוסי. יהודי טריפולי שתתו דם ועמדו על קברות אחיהם בדומית אבל וזעם, ארץ ישראל הנאבקת על קוממיותה תחת השלטון הבריטי, קסמה מרחוק, החנוך ב„בן יהודה" ותנועות הנוער השונות הצית לבבות, העתיד המעורפל בלוב הפחיד והדאיג, כל אלה חברו יחד והציתו יהדות טריפולי בלהטה של תנועה משיחית.

שליח מיוחד בא מהארץ והתחילה להתארגן עליה קטנה של מעפילים עזי נפש שיצאו בלילות חשוכים על פני סירות דייג לאיטליה או לתוניס ולאלג׳יר ומשם המשיכו דרכם לישראל. רבת ארפתקאות ורבת תעוזה היתה עלית העפלה זו שאורגנה בלוע־האריה ממש, במדינה מושלמית תחת שלטון בריטים עוינים.

מעניין כי למרות צמצומה המובן של עליה בלתי־ליגלית שערכה בקיומה ולא במספריה, עלו במחצית השניה של 1948 בלבד 1046 איש, אף על פי שהעליה מלוב התנהלה אותה שנה בדרך עקיפין.

עלית ההעפלה בקנה מדה רצינית נמשכה כשנה אחת ואף כי לא יכול היה להיות בה פתרון לחסול גולת לוב, הרי שמשה מגדלור של תקוה ליהדות־לוב. אין ספק כאשר יכתב כל הספר הגדול על ההעפלה מארצות שונות לא יישכח גם פרק מזהיר זה של העפלת טריפולי.

גם עליה זו דרשה קרבנה. קרבן עולה. אם תשוטט בין המצבות בבית הקברות בעיר טריפולי, תתקלנה עיניך במצבה של קצין יהודי מפולין, שנקלע לשם בתקופת המלחמה ואשר משפחתו כולה נספתה בשואה, והוא נבלע כל כולו בעזרה לארגון העליה הבלתי־ליגלית. לאחר שסירות אחדות על עוליהן נתפסו ע״י בלשי־הבריטים בלילה אחד לא יכול היה לשלוט ברוחו עוד ושלח יד בנפשו. עולמו חרב עליו. עד היום עומדת מצבתו בטריפולי כגל־עד לאותה תקופה נסערת של רצון עליה גדול, להט הקרבה כביר, ואפשרויות מוגבלות.

בראשית שנת 1949 שנה לאחר הפרעות השניות ביהודים, הכריזה ממשלת בריטניה — בעלת הנאמנות על שטח טריפוליטניה — על מתן רשיונות יציאה לכל יהודי שיעזוב את המדינה, יוותר על נתינותו ויקבל נתינותה של מדינה אחרת. הודעה זו חשמלה את יהדות לוב. אף על פי שלא נזכר בהודעה שם מדינת ישראל והעליה אליה, ראו בזה היהודים אות מבשר גדולות להם, וגל של התלהבות הקיף אלפים רבים שהחלו מוכרים נכסיהם, אורזים חפציהם ומחכים בכליון עינים ובכלות נפש לעלייה שעדיין לא ידעו כיצד, מתי ועל־ידי מי תבוצע.

היו גם היו ״דוחקי הקץ״ אשר לא חיכו לארגון העליה, אלא קמו ועלו על האניה היחידה שהלכה מטריפולי לאיטליה בשם ״ארגנטינה״ והגיעו ישר לקבוצי ההכשרה של הסוכנות בסביבות רומא. חיש־מהר נתמלאו קבוצים אלה עד אפס מקום והמצב הפך לקטסטרופלי. אנשים נשים וילדים שכבו בחצרות תחת כפת השמים ואין מושיע. אם נקח בחשבון שהיו ביניהם כ־400 חולי גרענת הרי תבינו היקף הבעיה. ממשלת איטליה קבלה מרות בפנינו ודרשה לעכב בואם של אלו לאיטליה. היה זה בזמן שדרך מדינה זו עלו רבבות יהודים מארצות אחרות לישראל והיה כורח ויותר מהכרח שמדינה זו תמשיך במדיניות ההומנית שלה. שערים פתוחים בהם יעברו גאולים, ואלה הושמו בסכנה.

לא ידענו את נפשנו. היינו במצב של ״אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי״ ולא ידענו כיצד לבצע את העליה הגדולה ולתרגם את הודעת בריטניה על היתר היציאה לשפת המעשה.

כל פניות הסוכנות היהודית לממשלת אנגליה לאפשר לה שגור נציג לטרי־פולי עלו בתוהו. שבועות עברו, המצב בטריפולי היה מחריד, הקהילה זעקה ותבעה: הצלה! מאין יבוא עזרי?

ג.

בג' אדר תש"ט הגיע כותב הטורים האלה לטריפולי ומיד נגש לטפל בכל הבעיה המסובכת והחמורה. גם להפסיק את הזרימה לאיטליה וגם לפתוח דרך ישרה מטריפולי לישראל.

בפגישות הראשונות עם המושל הצבאי הבריטי הבריגדיר בלקלי עם סגנו לורד אוקספורד ויתר ראשי הממשל שוחחנו עמוקות בבעית ההגירה. לא קל היה המשא ומתן עם השלטונות הבריטיים בצמרת הממשל ועם הפקידים הערביים במנגנון הביצוע, כדי למצוא הסדר, שיאפשר לספינות עבריות להגיע לנמל טריפולי על הדגל העברי המתנוסס על תורנן וכן שנציג הסוכנות היהודית יוכר כקצין־עליה מוכר ע"י השלטונות לכל בעיות העליה.

זאת לדעת: שמיום הכבוש הבריטי את טריפולי היתה אסורה שם כל פעולה ציונית. ההסתדרות הציונית היתה בלתי ליגלית במקום וכל פעולה היתה צריכה להיות במסגרת הקהלה היהודית. הסכויים לפתיחת משרד חוקי זה היו איפוא מפוקפקים מאד. במאמצים מרובים הצלחנו לקבל אשור ליגלי זה וע"י כך גם ההסתדרות הציונית הפכה להיות ליגלית במקום תחת חסותו של משרד העליה.

מעטים בטריפולי ומחוצה לה האמינו שנשיג הישגים אלה במדינה ערבית תחת שלטון בריטי לא אוהד.

עם ארגון המשרד נתעוררה בעיה חמורה של סדור הדוקומנטציה (פספורטים תעודות ממשלתיות שונות וכו'). אמנם השגנו מהשלטונות את ההיתר הפרינציפיוני לטפל בעליה, אולם הביצוע המעשי כרוך בהרבה קשיים כיון שאדם צריך למעלה מעשר תעודות ממשרדי הממשלה השונים, כדי לזכות בפספורט. כל תעודה ניתנת לפרק זמן מסוים. אי־אפשר לקבל תעודה שניה לפני שלקחנו הראשונה ועד שמקבלים את השניה פג תקפה של הראשונה. היתה זו פרוצדורה ארוכה וכמעט בלתי אפשרית לבצוע. יש לזכור גם את העובדה שרוב הפקידים במשרדים הממשלתיים הם ערבים, ושרק שנה לפני כן שמשה מדינה זו ארץ מעבר מטוניס, אלג'יר ומרוקו לצבאות של מתנדבים ערבים שזרמו לארץ ישראל דרך מצרים, כדי לעזור בג'הד "מלחמת הקודש" בנו ובינתיים ניסו לערוך פרעות ביהודי לוב. באותו זמן גם ניסו להכריח את היהודים ליתן תרומות גדולות בשביל מלחמת השחרור של הערבים בארץ. ברור שמעבר כזה משעבוד מוחלט לגאולה, לא יכול היה להתקבל ברוח טובה לא בשלטון ועל אחת כמה וכמה לא באוכלוסיה העויינת.

צריך היה לסול מסילות ללב המשרדים האלה גם בדרכים שונות אחרות נוסף על ההכרה הליגלית בנו.

אכן, זכור נזכור היום ברוב הוקרה את יצחק (זכינו) חביב ז"ל, אז סגן יו"ר הקהלה בטריפולי, שידו לא זזה מתוך ידי בכל עת מבצע העליה שם, ועשה לילות כימים בעבודת קודש זו מתוך התנדבות ועזר לי לקשור הקשרים עם רבי־השלטון. כן לא היתה עבודה שלא בצע אותה אם בנמל, באניות בעת הפלגה, ואם במשרדי "אוזה" שהוא היה היו"ר שלה. תהא נשמתו צרורה בצרור החיים. ומן המתים לחיים, נציין פעולותיו של יוסף חנונה (סוסו), בחור פשוט ומסור שבא ממכונות התפירה לכותנות אל משפחת העליה לעבוד אצלנו בפרשת התעודות ונתגלה כאיש־נועז, רב כשרון והמצאה, שהיה נכנס אל לוע האריה כדי לבצע משימת העליה, מתוך סיכון עצמי ללא־שיור ומתוך אקרובטיקה עצומה. הוא היה בן־בית בכל משרד וכל תיק היה פתוח לפניו.

במשך הזמן עלה בידינו לרכוש אמון השלטונות ולסדר שכל התעודות תנתנה בפרק זמן אחד ועל אחריות מחלקת העליה של הסוכנות. בכל משרדי הממשלה הושבו פקידים משלנו כדי להחיש תהליך הבצוע, כי משרדים אלה לא הסכינו לעבודה בהיקף זה ולא היו יכולים לעמוד בה.

ההסדר שהושג עם שלטונות טריפולי והפקידות במשרדים, הצריך הסדר אחר עם הקונסוליה האיטלקית שתחדל לתת ויזות כניסה לאיטליה. כי משם הגיעו קריאות ס. או. ס. להפסיק למען השם בוא עולים לשם, כי המצב היה ללא נשוא. בשתי השיחות שהיו לי גם עם הציר מר גליברטי וגם עם סגנו ד"ר קפל הדגשתי שאין לתת ויזות מעבר לאיטליה אלא אם כן תהא על הדרכון ויזת כניסה ישראלית. לאחר דיונים קשים ביותר הסכימו להפסיק מתן הויזות האלה בלי הסכמה של משרדנו, וויזת כניסה חתומה ע"י קצין העליה.

אגב: באותן הפגישות הצלחנו לגמור בעית כניסתם של 400 ילדים לאיטליה מתוך עלית הנוער שעבורם הוכן מקום ע"י איירו והג'וינט. אך סיבות שונות גרמו לכך שהמפעל לא בוצע.

בינתיים קדחה יהדות לוב בסערה משיחית. בבית הכנסת ב„חארה" דברתי לפני 15.000 איש שמלאו את בית הכנסת וצבאו ברחוב. חג גדול השתרר בטריפולי. ארגוני הנוער רקדו ברחובות ובמועדונים, ההתלהבות היתה גם בבקורנו בכפרים. מבנגאזי באו בטיסה, ראש הקהלה ושנים מחברי הקהלה והביאו עצומות קהלתם. בין קרוב לארבע רבבות היהודים, המחצית היתה מוכנה בנפשה לעליה מידית. אם היינו רוצים ויכולים להעלותם מיד.

ידענו שבזמן הראשון לא נעלה יותר מ־500 איש לחודש ולכן יש להקפיד ביותר על הצדק בתור ההרשמה, חלוקת המכסה לפי המקומות וגם לדון בעליה שמחוץ לתור למקרים חיוניים. בחרנו בהתאם לכך ועדת עליה המקיפה כל החוגים וזה הרכבה: ראש הקהלה ושנים מועד הקלה; ב"כ המכבי; ב"כ בן־יהודה; ב"כ הקה"ק; ב"כ הג'וינט; ב"כ אוזה; הרב הראשי ומזכיר כללי.

כן אורגנה וועדת משנה לעליה ליהדות בנגאזי בהרכב: ראש הקהלה ושלשה מחברי הועד. היה צריך ליצור יש מאין, לארגן משרדים, הרשמה, דוקומנטציה, שרות רפואי, טרנספורט, וכו' וכאן התגלה כוחו של ארגון „בן־יהודה" שהעמיד לרשותנו ממבחר חבריו, אנשים חרוצים, משכילים ומסורים, שנשאו את כל עול העבודה על שכמם. בהבנתם ובקור רוחם ידעו להשתלט על כל העבודה המסועפת והמסובכת הזאת.

דומני, שאין קהלה בעולם שגלתה כה הרבה מסירות לעליה וכל אחד מעסקניה תרם הרבה מזמנו וממרצו ומפעילותו כקהלת טריפולי. אנשים נטשו עסקיהם ומשלח־ידם ואצו לכל דבר אשר נקראו אליו.

ואכן בשבועות הראשונים לעבודתנו, בעת שהכינונו את ההפלגות הראשונות והיינו במתח הפעולה, לא נתנו שנת לעינינו ועבדנו במשרד יממות שלמות — לילות כימים — עשו זאת גם העסקנים, בדבקות והתלהבות.

ואכן, רק חודש ימים לאחר פתיחת המשרד, כבר יצאו האניות הראשונות לישראל, האחת ב־5 לאפריל והשניה ב־6 באותו חודש. שערי גאולה נפתחו, אך הבעיות אף הן התחילו לצוף בכל חומרתן. אחת הבעיות היותר חמורות שעמדו לפני מחלקת העליה עם התחלת העליה ההמונית היתה: ענין השירות הרפואי לבדיקות ולרפוי החולים ממחלות מדבקות, כגון: גרענת, גזזת והנגועים במחלת

השחפת. מצב זה הצריך הקמת מנגנון רפואי גדול ומסועף לכל ארבע רבבות היהודים בלוב גם לבדיקות וגם לרפוי. ארגון שירות כזה נתקל בקשיים חמורים, עקב חוסר רופאים במקום וכן גם חוסר כמעט גמור של מכשירי רפואה ותרופות.

בטפול מזורז וקשה הצלחנו להכניס את הג'ינט ואת ה"אזע" לעול משימה כבדה זאת. כבאורח פלא הוקמו מרפאות, תחנות בדיקה, הובאו 2 רופאים מפריס 8 רופאים מאיטליה, מטוסים שלמים מיוחדים הביאו מכשירי רפואה ותרופות מארה"ב ותהליך הבדיקות והרפוי הקיף אלפים ורבבות, זקנים ונערים, נשים וטף. שום איש לא יכול היה לעלות אלא אם כן היו ברשותו תעודות בריאות מאושרות, כדת וכדין.

הוקמו שני בתים רפואיים, בית אחד לבדיקות ובית אחר לטפול רפואי, לחולים. במקום בקר גם ד"ר מנדל ב"כ המחלקה לעליה של הסוכנות אשר הדריך את הרופאים, הסביר להם הכללים והנוהג ומסר האחריות לד"ר סיקלרי, גר צדק, אדם יקר, אוהב ישראל ובעל נפש הומנית ביותר.

כדי להמחיש את הפעולה, די אם נאמר שבמשך השנה הראשונה עברו וגמרו כ־26.000 יהודים את הבדיקות הרפואיות.

דאגנו גם להבראת הילדים לפני עלותם והוקם גם שירות לתינוקות ושירות מיוחד לילדים עד גיל 14 בבתי הספר, תלמודי תורה וכו'. שירותים אלה ספקו גם ארוחות, שמן דגים, חלב וכו' לכל ילדי ישראל בלוב.

מבצע אנושי ללא תקדים נעשה כשהועברו כ־100 חולי שחפת קשים מטריפולי לאיטליה לרפוי. היתה זו פעולת־בזק של הצלת נפשות. הללו היו חולים באופן קשה ביותר. בטריפולי לא היו אפשרויות רפוי עבורם, לארץ אי־אפשר היה להעלותם במצב זה, כך שהשארותם בטריפולי היתה בשבילם גזר־דין מות.

העולים עק יד האוניה

ד"ר מנדל והח"מ לא נהגו בעניין זה באורח פרוצידורלי וחשו להצלתם במלוא המהירות. יוסף חנונא (סוסו) העביר אותם בשתי שיירות לאיטליה ובמאמצים על־אנושיים הצלחנו להכניס אותם במסגרת ג'וינט לבתי חולים וסנטוריונים. רובם הבריאו במשך השנים ונמצאים בארץ כבנים־בונים מולדתם.

העליה הראשונה היתה זורמת בשעורים קטנים, 500 לחודש. כמובן היה זה מספר זעום לנוכח הצרכים המרובים. מבין המועמדים לעליה אלפים רבים היו נטולי כל מעמד כלכלי עקב מכירת מטלטליהם ועסקיהם בלא מחיר ונטישת מקורות פרנסתם בהתכוננם לעליה, והיו חיים ע"י תמיכות מהקהלה או ממחלקת העליה. כל השערים לאיטליה סגרנו וכל האלפים שהיו מוכנים לצאת לשם הצטופפו על משרדי הסוכנות בצפיה לעליה מידית. בכפרים וערי השדה הורגש אי־בטחון, נוסף לדלות האיומה, שגם הם לחצו על עליה מידית. באופק הסתמנה והלכה תמורה מדינית רבת־משמעות וצופנת סכנה, באו"ם התנהלו דיונים על גורל לוב, וכל אחד חש שהנה לוב עוברת להיות עצמאית. מה תביא זו בכנפיה? יהודי טריפולי בעריהם ובכפריהם לא שכחו את שתי הפרעות שנערכו וידעו מה צפוי להם בשלטון עצמאי.

במצב זה היה ברור שמוכרח לבוא מפנה חד בעליה והזמן העומד לרשותנו הוא מוגבל ואם לא עכשיו אימתי? עלינו לחסל גלות זאת פן נאחר.

אז הופיע בטריפולי ראש מחלקת העליה מר יצחק רפאל. היה זה ביוני 1949 כשלושה חדשים אחרי הפלגת האניות הראשונות, ובואו הפך למאורע מרכזי בחיי יהדות לוב, ששום יהודי טריפוליטני לא שכח את זה עד היום.

אלפים ורבבות הצטופפו ברחובות מקושטים בדגלים ובסיסמאות וערכו לו קבלות פנים מפוארות וסוערות. סיורו ברחובות ה"חארה" היה מלכותי, רבבות אנשים נשים וטף עמדו בסמטאות הגיטו וצעקו בכל כוחם ובקצב אחיד: עליה! עליה! וזלפו מי פרחים ובשמים. כל אחד התאמץ להתקרב אליו וללחוץ את ידו, כי רפאל סמל אז את ארץ־ישראל והעליה אליה, ולכן תבעו ממנו את גאולתם לאלתר, הם הזכירו לו את פרעות־הדמים ב־1945 וב־1948 והבחורים שהעפילו בגבורה בימי מלחמת־השחרור והצטרפו ללוחמים למען המולדת וחרפו נפשם, ומהם נפלו בגבורה בחזיתות השונות. בעצרת־עם בה השתתפו כ־20.000 איש ואשה תחת כיפת־השמים ובהשתתפות ארגוני נוער על תלבשתם ודגליהם — גם „בן־יהודה" וגם „הצופים" ו„מכבי" — הבטיח י. רפאל שלא ינוח ולא ישקוט עד שיעלו כל יהודי לוב בנעריהם ובזקניהם מעריהם ומכפריהם לישראל.

ההתלהבות היתה עצומה. המונים יצאו אל רחובה של עיר ובטאו את שמחתם בשירה ובמחולות. בארגוני־הנוער נערכו מפקדים רבי רושם והקהלה ובתי־ספר ערכו פגישות קבלות־פנים נרגשות ביותר. בואו של י. רפאל עזר גם להדוק הקשרים עם הג'וינט, „אוזה" ויתר המוסדות וכן עם רבי־השלטון שבאו במיוחד למסיבת־הפאר שהמוסדות כולם ערכו לכבודו באולם „מכבי".

בימי ביקורו של רפאל שהפכו חג גדול ליהדות לוב, הפליגה אניה עם מאות עולים לישראל ואלפים רבים באו ללותם. היה זה מאורע רב־רושם כשהאלפים תבעו עלייתם מרפאל והוא — מעל ספון האניה — חזר והבטיח בנאומו את חסולה המידי של גולת לוב. עם תום דבריו פרצו הנוסעים באניה וגם האלפים בחוף בשירת־הים... היה ברור לכל, כי בא מועד ויהדות לוב עומדת להגאל גאולת עולמים והעליה ההמונית תהפך לעובדה בזמן הקרוב ביותר.

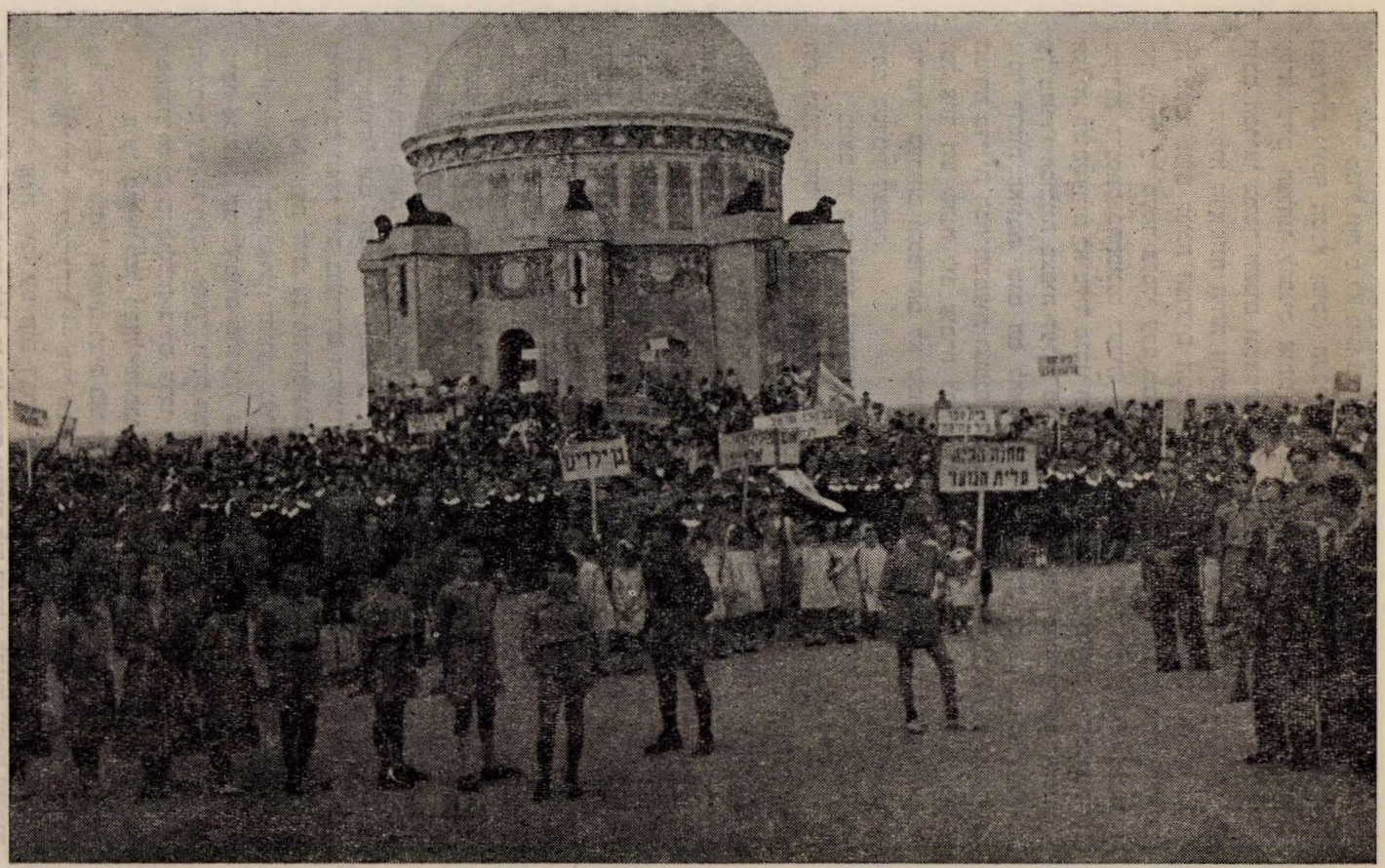

מסדר ארגוני הנוער ביום העצמאות תש"ט

בנו.ודד מכר ועוכו מע.ד הקר. קעש. לשאר ב"ר אשש. עכשו. ודמו

הימים היו ימי מתח עצום. אלפים התדפקו על דלתות משרד העליה ודרשו עליה. צריכים היינו להתגבר על אלפי בעיות, גדולות וקטנות. עוד משעות הבוקר המוקדמות ועד לשעות המאוחרות של הלילה היינו כולנו יושבים ועוסקים בארגון העניינים, והעבודה דרשה מאמץ פיסי עצום. והנה, נוסף על כך באה גם מתיחות נפשית גדולה ומדאיגה, שאפשר לקרוא לה: מירוץ עם הזמן. ממקור נאמן ביותר נודע לנו שעצמאותה של לוב ומסירותה לידי שלטון מקומי ערבי עצמאי תחת שלטונו של המלך אידריס אסנוסי — שבא למטרה זו לטריפולי — זהו ענין של זמן מה, והיינו מלאי דאגה שעם קבלת העצמאות תאסור ממשלת לוב את העליה משם ותנעול את משרד העליה. (דבר שלצערנו נתקיים אחר כך).

לא אוכל לשכוח לעולם אותו לילה גורלי שבו ישבנו יחד: מר י. רפאל ואני עם שניים מראשי הקהילות בלוב שסיפרו לנו מה שידוע להם על ההתרחשויות המדיניות הגדולות שארץ זו עומדת לפניהן. הם גם השיאו לנו עצות איך לקדם את פני הדברים ולבצע את המשימה הגדולה המוטלת עלינו. הפגישה ביניינו התקיימה בסודיות גמורה והתחילה בשעה 1 אחר חצות. בסוף הפגישה, עם עלות השחר, קמנו ממקומותינו, ובלי אומר ובלי דברים ידענו כי נפלה ההכרעה ההיסטורית לחיסול מיידי של כל קהילות לוב, החל מהקהילות העתיקות ביותר כקהילות קירינאיקה — היא קיריני העתיקה — בנגזי, דרנה ובארצ'י, הקיימות עוד, לפי המסורת, מימי בית ראשון ואולי עוד מימי הפונים, ועד לקהילות עריה וכפריה הנידחים של טריפוליטניה, הקיימות עוד מימי גלות בבל.

אך כיצד מבצעים את זה? כיצד מחסלים גולה שלמה על רבבותיה, בצורה מסודרת מתוכננת ומזורזת גם יחד? והלא רוב העולים היו מפוזרים בעשרות רבות של עיירות וכפרים נדחים במדבר לוב, בישימון סירט, בטריפוליטניה וקירנאיקה בשטח הגדול פי מאה ויותר משטחה של ארץ ישראל? ומה גם שבמקומות הקטנים והרחוקים מטריפולי העיר מצב הבטחון והכלכלה של היהודים, שחיו בצל קברי אחים גדולים של פרעות 1945—1948, היה מעורער עד היסוד.

בתנאים כאלה אי־אפשר היה להכין את כל תעודות היציאה ואף לא לסדר בדיקות רפואיות בערי השדה. צריך היה להגשים תכנית נועזת רבת־הרפתקאות של העברת כל גולת טריפוליטניה וקירנאיקה לעיר הבירה טריפולי, דבר שהיה כרוך בקשיים ללא ספור והצריך ארגון כביר ומסועף מאד גם ביציאה, גם בבטחון הדרכים וגם בקליטה בטריפולי העיר.

אשר לקליטה היה ברור שלא נוכל למשימה בלי שהג'וינט ירתם לעול הזה, גם מבחינת החזקתם וגם מבחינת כלכלתם. זה הצריך גם הגדלת כל ממדי הבדיקות הרפואיות, הרפוי וכו'.

הג'וינט היה קיים בטריפולי שנים אחדות עוד לפני התחלת העליה והוא התנהל ע"י מר בינו חסאן איש הגון ישר־דרך, שעשה עבודתו באמונה ושלא על־מנת לקבל פרס. מפעם לפעם בקרה גם גב' הלנה קאזס בן־עטר, עורכת־דין

לפי מקצועה ממרוקו, שנהלה אותו זמן את מחלקת צפון אפריקה בג'וינט, והיה לה לב שומע למצוקת יהדות לוב.

פעולות הג'וינט היו מצומצמות באותו זמן והן התבטאו: בתמיכה לעניים באמצעות הקהלה, חלב לתלמידי בתי־הספר, גן־ילדים אחד לדוגמה למספר מוגבל של ילדים. כן תמך הג'וינט בפעולות „אוזה" לרפוי חולים שאף הן היו במדה ובמשורה.

צריך היה איפוא לחולל מהפכה בכל הגישה של הג'וינט ולהחדיר בו את התחושה של השעה ביהדות לוב, שעה שהשמים נפתחים לרגע ואם מחמיצים את הרגע הזה, מי יודע אם השמים לא ינעלו שוב לאלפיים שנות גולה...

הג'וינט לא הסכין לקצב עבודתנו, לא להיקפה, ועל־אחת־כמה־וכמה לא לתעוזתה. ולכן היו התנגשויות וויכוחים נוקבים ודיונים קשים ודומה היה אותה שעה שמשפחת העליה טסה קדימה במטוסי סילון ואנשי הג'וינט משרכים דרכם אט־אט עלי דבשות הגמלים במדבריות לוב...

נמוקיהם ההגיוניים של עובדי הג'וינט היו מובנים לנו, אך מה אפשר היה לעשות אם באותם זמנים גורליים הגיונם הבריא היה מתנגש ומתנגד נגוד גמור לחזון הגאולה המפעם אז בלב כולנו. ברור היה שבמשא־ומתן עם הג'וינט במקום לא נוכל לחולל המפנה, כי לא היו לו הסמכויות התקציביות לכך ומשום כך גם לא המעוף הדרוש. דבר זה הצריך גם מנגנון חדש בג'וינט וארגון חדש של כל פעולותיו.

ימים ספורים לאחר בקור ראש המחלקה הושג הסכם בין ראש המחלקה וכותב השורות הללו לבין הנהלת הג'וינט העולמית על העברתם, החזקתם וכלכלתם של יהודי השדה, הכפרים ואנשי קירנאיקה.

יש להדגיש שמאותו זמן שהג'וינט קבל על עצמו המשימה הזו לעזור בחסול הכפרים וערי השדה והעברת אנשיהם לטריפולי, פסקו הויכוחים והוא נרתם בכל מרצו לתכנון ולבצוע.

הורחבה מסגרת הג'וינט, הובאו רופאים, הובאו אחיות מדופלמות. מר לסקוב מהג'וינט העולמי בא גם הוא לפקח ולנהל הפעולה, ונתמנו אחראים לכל מדור ומדור.

הרב פ. זוארץ (כיום חבר הכנסת) רבה הנערץ של כומס, איש צנוע בהליכותיו ורב־מעללים, נתבקש על ידינו ועל ידי הג'וינט לרכז את פעולות ההזנה של כל הבאים והוא עשה את זה ברוב מסירות ונאמנות ושקידה האופייניות לו. היתה גם בעיה לא פשוטה של דירות, וכלי בית עבור צבור שמנה בזמן אחד לא פחות מרבבה. לא אעמוד כאן על בעית הבטחון ביציאה, חסול הרכוש וכו' כי עוד לא מטיא שעתא לדבר על כך בהרחבה.

מובן שיד אמן צריכה לתאר את המאורע ההיסטורי הזה של חסול גולות עתיקות מאוד. על בתי הכנסיות וספרי התורה וכו', את גלי השמחה וההתרגשות שמבצע זה עורר. כמעט בכל יום שמעת ממרחקים את קול השמחה שבקע ממאות האנשים שבאו על מטלטליהם ממרחקים מכפר זה או מעיירה זו לאחר שבתם שם למעלה מאלפיים שנה. בקהלת הכפר הנידח גריאן למשל, לא

חגגו חג שמחת תורה שנים מתוך פחד מן הגויים שכניהם והם סדרו אז חג שמחת תורה מפואר בחוצות טריפולי כמילואים לכל השנים הקודמות.

בחדשים אחדים הגיעו רוב יהודי קירינאיקה כ־5.000 — וכחמשת אלפים מהכפרים בטריפוליטניה.

בעיה רצינית שנפתרה בחלקה היא בעית הוצאת הרכוש. כידוע, קיים היה חוק שמותר להוציא בכסף או בשווה כסף עד —.250 ליש״ט. הודות להתאמצות מחלקת העליה והקונגרס היהודי העולמי בלונדון הושג סידור עם מיניסטריון החוץ בלונדון על מתן אפשרות להוצאת הון לאלה העולים ארצה. לצערנו לא הופעל החוק הזה באורח מעשי לגבי בעלי ההון הגדול כי — 800 משפחות היהודים האמידים בטריפולי ובקירנאיקה לא אצו לחסל רכושם ולעלות ארצה. אולם, על סכנה אחת שהיתה קיימת ונמנעה בעוד מועד, אומר כמה מלים: עם חיסול המוני כזה של ערים וכפרים ירד בבת אחת ערך הנכסים דלא ניידי של היהודים, כיוון שהערבים צפו לקבלם בחינם או בדמים מועטים, באין קונה — ברור שדבר זה עלול היה לחסום את העליה ההמונית של המעמד הבינוני.

ביזמת מחלקת העליה הוקמה במקום חברת נאמנות לנכסי דלא ניידי בשתוף עם בעלי הון יהודיים מקומיים שקבלה לרשותה את כל הנכסים של היהודים העולים מעיר טריפולי, נתנה לעולים מפרעות גדולות על חשבון הבתים, השכירה את הדירות ומכרה את הבתים כך שערך נכסי היהודים האלה לא ירד בהרבה, אמנם מצד שני ניזוקו כל היהודים תושבי הכפרים אשר היו נאלצים למכור בחפזם את כל נכסיהם דניידי ודלי ניידי בלא מחיר לשכניהם הערבים שניצלו היטב את ההזדמנות הבלתי חוזרת. אבל בבירה ניצל הון של מיליוני לירות שטרלינג ואופשרה עלית אלפים.

בכל זאת לצערנו החרימה ממשלת לוב בשנתיים האחרונות כל הרכוש הזה, כאשר החרימה כל הרכוש של קהלת לוב שכלל גם סכום גדול שנאסף במגבית לטובת שקומם של המקרים הסוציאליים מקרב יהודי לוב בישראל וכן כסף תמורת נכסים צבוריים שנמכרו למטרה זו. הוקמה גם מחלקה לרשום ההון היהודי בכל לוב והעברת סטטיסטיקה מפורטת לממשלה ולסוכנות לטפול רציני במועד המתאים.

העליה באותה שנה בלבד כבר הסתכמה בכ־15.000 עולים והיא נמשכה כל שנת 1950 ו־1951. בסוף 1951 היו בטריפולי חולים ונכים במספר רב שעלייתם עוכבה. עם התקרב מועד עצמאותה של לוב, היה הכרח להחיש גם עלייתם של אלה ומסיבה זו היה נמל חיפה בסוף 1951, עד לקבלת עולים חולים במספר רב. במשך שנות העליה היו כ־50 הפלגות שהעלו 32271 עולים. האחוז הגדול ביותר (42,2%) הוו ילדים בגיל 14—0. אחוז העולים בגיל העבודה (49—19) הגיע ל־37% בערך. מגיל 50 ומעלה 13%.

נשארו בטריפולי עד היום כ־3700 נפש, מהם 3200 בטריפולי העיר ו־500 בבנגזי. במשך השנים האלו פעלו בהצלחה רבה שם ד״ר מ. ורדי שהצטיין גם מבחינת העבודה התרבותית. הוא נתן הרצאות שזכו לתגובה חיובית גם מצד השלטונות וגם מצד האינטליגנציה המקומית. מר אליהו ווכסברגר (גבע) שעשה עבודה גדולה וחשובה ובין יתר פעולותיו יש לציין את עזרתו בארגון עלית הנוער שהעלה תוך זמן קצר כ־500 נערים ונערות גם מבתי אמידים אשר הוריהם לא עלו עד היום הזה. אגב — בסוגיא זו יש לציין דבר חשוב: הנוער רובו ככולו

הוא דתי, כשם שיהדות לוב היא ברובה ככולה דתית, וצריך היה להכין מקומות קליטה במוסדות עלית הנוער הדתיים. אך למרבה הצרה מוסדות עלית הנוער הדתי היו מועטים ומלאים. ואז עמדנו בפני בעיה קשה. אז ירד כותב הטורים האלה לאיטליה למשפחת נדיבי העם מאיר במילנו והצליח לקבל מהם תרומה ראשונה של 10 מיליון לירטות ראשונות להקמת מוסד לילדי טריפולי בסג'רה — הקיים עד היום לתהילה ולתפארת. מאז המשיך מר אסטורי מאיר להגדיל ולשכלל את המוסד הזה הנקרא ע"ש אביו סלי מאיר ז"ל. גם הג'וינט עזר בפעולה זו של החזקת הילדים במסגרת עה"נ בטריפולי עד עלותם ארצה.

קבוצת נוער בדרכה לנמל ביום עלייתה

זכו לסיים את הפרק המפואר הזה בחסול קהילות לוב מר מאיר שילון, קצין העליה האחרון של ממשלת ישראל ומר חיים סולל האחרון של מחלקת העליה שם. המסך ירד ב־1952 עם קבלת העצמאות של לוב. אמנם בפגישה עם ראש ממשלת לוב הראשון מר מונטאסר שהתקיימה בין מר חיים סולל, כותב הטורים האלה ובינו, הבטיח לנו מר מונטאסר את המשך העליה ללא כל הפרעה אבל הדבר הזה לא נתקיים לדאבוננו. השיחה אמנם היתה ידידותית ביותר ובעלת רמזים מפורשים כלפי עתיד היחסים בין מדינת ישראל ולוב, אבל, גברו שם הקיצוניים ודבר זה לא נתממש בסופו של דבר.

בימי הדמדומים האחרונים של העליה מלוב עוד הספקנו לסדר שני דברים רבי ערך. היו אז מהומות בטוניס נגד יהודים והיתה אז תלית שני היהודים בבבל והמתיחות בלוב עלתה לשיאה ובקשר לכך גם הדאגה לשארית ישראל שם. נפגשנו עם רבי השלטון החדש והבעתי בפניהם את דאגת היהודים

לבטחונם ולשלומם, ביחוד לאחר הנסיון המר של השנים 1948—1945. גם במובן זה נתבקשתי למסור לקהילה הבטחה ששום נזק לא יאונה ליהודים כל עוד יתקיים משטר זה במדינה. אולם בעיה לא פחות חשובה מזאת תבעה את פתרונה וגם מצאה אותו: כידוע לאחר מהומות 48—1945 נאספו צעירים רבים עם נשק מגן ונדונו למאסר לעשרות שנים ומהם גם למאסר עולם. עוד מהיום הראשון לבואי לטריפולי החילותי לטפל בבעיה זאת והעסקנו בה גם את ד"ר מרדכי אליאש ז"ל, מי שהיה שגריר ישראל בבריטניה, וגם את הקונגרס היהודי העולמי. עם חסול לוב הצלחנו לשחרר את כל האסירים ולהעלותם לישראל. נשאר רק אסיר אחד שנדון למאסר ממושך וגם אותו הצלחנו לשחרר יותר מאוחר כשהארץ היתה כבר תחת שלטון הערבי עצמאי.

שנות העליה היו שנים קשות מאד, כי הלכנו כל הזמן על חבל דק, גם מבחינת הבטחון וגם מבחינות אחרות. אצטט כאן תמצית מדו"ח שהעברתי להנהלת הסוה"י, לאחר הפלגה אחת:

„ליל שבת שובה היה קשה מאד. היה זה לאחר הפלגת האניה „עצמאות" על 1417 איש שבה, לפני שקיעת החמה. מצב הרוח היה מרומם וכל קהל הנוסעים הרב שר שירת־הים ברוב התלהבות, כשהגיעתני לפתע הידיעה שבעיר העתיקה מתנהל קרב בין יהודים וערבים. מיד התקשרתי טלפונית עם משרד המשטרה ונתברר שהתוצאות עלולות להיות קשות, אם לא נכבה את התבערה מיד. רכזנו את כוחותינו וכוונו אותם בהתאם לצורך ונתנו הוראות חמורות להבליג עד קצה היכולת ולמנוע בהחלט פרובוקציה. באותו לילה נפגשתי עם הבריגדיר בלקלי מושל טריפוליטניה והיתה בינינו שיחה ערה על המצב שבתוצאותיה הובא אותו לילה גדוד צבא לעת הצורך. כל אותו הלילה לא פסקה העבודה במשרד הסוכנות, ועמדנו בקשר עם כל הגורמים יהודים וערביים. מצב הרוח באוכלוסיה היהודית היה דרוך ולא רצו להתפזר ולהכנס לבתיהם במשך הלילה, עד שנאלצתי בעצם הלילה לרדת למקום הקרב ולשדל אותם שיעזבו את המקום.

מצד היהודים הכל היה מוכן להתגונן ולהשיב מלחמה שערה, אבל — ב"ה — לאחר עבודה מאומצת כל הלילה עם השלטונות — ובמידת מה גם עם הערבים — הצלחנו לסיים הפעם את המאורעות הללו בתוצאות של 12 יהודים ועשרות ערבים פצועים.

בכתב אינני יכול לפרט יותר, מה היתה כוונת הערבים בהתקפה זו מצדם אולם דבר חדש נתברר הפעם שאלמלא הסוה"י ותגובתה הנמרצת, עלולה היתה הדליקה בנקל להתפשט וללבוש צורה מחרידה ביותר. המתיחות מאז לא פגה כליל ובכפרים שררה אנדרלמוסיה של פחד בקרב האוכלוסיה היהודית.

רצוני לציין שהפעם השלטון, לאחר שיחותינו, הראה תקיפות כלפי התוקפן בצורה בלתי משתמעת לשתי פנים ועמד על המשמר.

בסוף דצמבר 1951 הוכרז על הקמת ממלכת לוב העצמאית. בהכנס האניה הישראלית „גלילה" לנמלה של טריפולי העצמאית נאלצה להניף את דגל המדינה הערבית החדשה על ראש תורנה כל עוד עגנה בנמל לוב, ועל ספונה עלתה שיירת עולים ראשונה מלוב העצמאית. שיירת עולים שניה הפליגה ב„ארצה". באלה נסתיים

המבצע המפואר של חסול גולת לוב. כ־35.000 יהודים באו מאז ראשית המבצע ועד היום לישראל, השתרשו בארץ והם בונים פה עתיד להם ולבניהם אחריהם. הוקמו מושבים רבים של עולי טריפולי בכל חלקי הארץ. הרבה מאות מנערי לוב גדלו פה במוסדות עלית־הנוער והם ממלאים היום תפקידים במעגלות היצירה והבנין. עשרות רבות של מורים עבריים מעולי לוב נקלטו יפה בשדה החנוך בארץ. גם המעמד הבינוני הצליח לארגן פה ושם מפעלים כלכליים בעלי ערך.

צא וראה כיצד יהודי לוב מפארים את מדינת ישראל. באמונתם החזקה באורח חייהם הדתי, בדביקותם במסורת ישראל ובמדינת ישראל. לכן אין פלא שרובם מצאו מקומם במחנה של היהדות הדתית הלאומית.

שקעה שמשה של קהילת טריפולי, עלתה שמשו של שבט זה בכפרי הגליל והנגב בחוצות אשקלון ובתוככי ירושלים.

בסיום אינני יכול להשתחרר מתמונה אחת העומדת לנגד עיני והמסמלת ביותר את המהפכה של עלית לוב:

היה זה בשבת הראשונה לאחר שהגעתי לטריפולי ונאמתי מעל במת בית־הכנסת הגדול ב„חארה". כרבבה נדחקה לבית הכנסת ומחוצה לו כדי להאזין לבשורת הגאולה. ההתלהבות היתה רבה ובתום נאומי צהלו המונים בחוצות ושרו „עליה, עליה", שיר שחזרו עליו אח"כ בכל הפלגה ובכל מאורע חגיגי. והנה תוך כדי הליכה בעיר, נגש אלי אחד מאנשי הקהלה ושאלני: האם כבר בקרת אצל יושבי המערות? אודה ולא אבוש, שעד אותה שעה לא שמעתי אפילו על מציאות כזו, של יושבי מערות, וגם לא יכלתי להאמין שישנם כאלה בלוב. בראותי לפני קהל יהודי טריפולי בעלי רמה תרבותית ועל כל זאת כמעט כולם דוברי עברית צחה, אשר בדברך אתם, ביחוד עם הצעירים ובני הנוער שלהם, שוכח אתה כי בתוך בני גולה רחוקה הנך ונדמה לך שאתה נמצא אי שם באחד הישובים העבריים בארץ ישראל. ומה אוזני שומעות על יושבי מערות? אלה מי הם? איה הם? הסבירו לי כי אכן אמת הדבר והרחק הרחק בלב מדבר לוב קיים כפר קטן ונדח בשם גריאן, שחלק מתושביו הערבים וגם העברים גרים במערות מתחת לפני האדמה. סקרנותי גברה שבעתיים ואויתי בנפשי לגלות תעלומה מופלאה זו בזמן הקרוב ביותר, ואכן ביום הראשון כבר מצאתי את עצמי בתוך ג'יפ יחד עם הרב הראשי וחברי ועד הקהלה בדרך ליושבי המערות, ג'בל גריאן, לאמור: הר המערות, לכפר טיגרינה.

הר זה, החורג מחולות המדבר, משתרע על פני שטח של מאות קמ"מ ויש בו שדות מזרע, עצים למיניהם ובארות מים, אבל אין פוגשים בו אותות של חיים על פני האדמה.

הגענו למקום וראינו מעין סוללה שבאמצעותה פי בור מרובע, רחב ועמוק. עד מהרה הגיעו לאזני קולות מקולות שונים מתחת לאדמה: געית צאן, נעירת חמור, צהלות ילדים וקריאות אשה לרעותה, בקצרה, קולות מחיים תת־קרקעיים.

איך שהוא ירדנו למערות בתוך אפלה מעובה. העיפותי עין וארא, חמור נוער, גיגית מלאה כביסה, ארגז עץ וכו'. בהמשך הזמן נתברר לי כי היו אלה מחסומים להכביד הכניסה לתוך המערות לבאים מן החוץ. כנראה שריד לפחד דורות.

בפנים היו מעברים שונים המקשרים את החצרות וכך המערות מחוברות יחד ובונות עיירה מתחת לאדמה. הכפר המה חיים סואנים, נשים על יד אח בוערת ומעלה עשן סמיך, נשים אחרות טוו שטיחים במערות אפלות. ילדים התרוצצו בחצרות, בהמות שונות שכנו במערות ואתן תרנגולים ותרנגולות. הכל אמר חיים, רעש ושאון.

הלכנו לבית הכנסת הבנוי אף הוא מתחת לאדמה וחכינו לקהל שיתאסף.

מנהל משרד העליה מר דובדבני בלוויית אנשי המשרד
ע"י אחת המערות בגריאן

ואכן התאסף קהל המאות, אנשים, נשים וטף והאזינו לדברי שנבעו מעומק הלב בעמקי המערה.

ספרתי להם כי פקד ה' את עמו והביא לו את גאולתו בחלק מארץ ישראל, נצחנו שבע מדינות ערביות רבות וגדולות מאתנו, והקימונו מדינה, ממשלה, צבא. עתה נוהרים מאות אלפים מכל קצווי־גולה בים ובאויר למולדת, הנה באה גם שעתם, שעת גאולתם, ואף־הם יעלו ממעמקי האדמה לטריפולי, שם יכשירום לעליה, והם יעלו לארצם, לאדמתם לחיות כבני־חורין.

חשבתי בתומי שהללו „יצאו מכליהם" מרוב שמחה. הלא הם־הנם צאצאי הקנאים מימי המרד הגדול ברומא, על הרי הגליל, הלא גם בשבי־שבתם בגולה ידעו פעם חיי קוממיות ובהר שלהם שהיה לפנים כולו יהודים ובמצודה שעליו משל גבור יהודי ממשפחת חג'אג. ואיך ייתכן שלבם לא יתפלץ משמחה לשמע בשורת הבשורות כי תם ונשלם שעבודם בן־האלפיים והם שוב בני חורין ויוצאים מאפלה לאורה?

אך שריר לא נע בפניהם. כמסכות קפואות היו לנגד עיני, ודמיתי בנפשי כי „אכן חציר העם, יבש היה כעץ" והנני בבקעת שנער ורואה העצמות היבשות שחזה יחזקאל בן־בוזי בנבואתו, ובלבי הדהדה השאלה: היתעורר המת? היזדעזע המת? דמיתי בנפשי, שכנראה שעבוד בן אלפיים שנה יבש כל לשד תקוה, כל זיק המאחד יושבי מערות אלו עם בית ישראל כולו, עם חזונו ועם בית־חייו. ברוח נכאה סיימתי דברי ועמדנו להתפלל תפלת מנחה. פתאום, בעת תפילת העמידה־בלחש אני מבחין: העדה הקדושה של מאות היהודים בוכה, מתפתלת ומתכווצת בעווית. מראה נוראה־הוד מזעזע ומשגיא כאחד.

ברור, כל עוד דברתי אליהם, נכנסו הדברים למוחם ולא ללבם וראוני כאדם המציג לפניהם הצגה דמיונית נאה ומרהיבת־עין שאחריה צריכים הם

מר ב. דובדבני בחברת יהודי המערות בכפר גריאן

לשוב למציאות הנוקשה והאפורה מאד, ולא רצו חלום שלאחריו מציאות שונה. היו דברי בעיניהם כ„פטה מורגנה", תעתוע־העוועים שרואה ההלך במדבר לוהט, אכול שרב ביום חמסין... אבל עם התפלה „תקע בשופר גדול לחרותנו" ו„תחזינה עינינו בשובך לציון" נגולה האבן מעל הלב, הבריק ברק בנפשם. „ברקאי", האירו פני המזרח. אכן „בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים". ידעו והרגישו: „הפעם הזאת אין זה עוד חזון בלבד, עתה נשמעים פעמי משיח הנה הוא בא".

ויגל לבם, רננו ושרו וצהלו ועלו על ההר ולוו אותי בשמחה, והמונות ערבים באו במרוצה לראות בזה הפלא: יהודים שרים, יהודים רוקדים?

היום הם יושבים כולם על אדמת ישראל: בשרון, בנגב ובגליל, עובדים אדמתם, מחנכים בניהם לתורה ולתעודה. נסגר המעגל. ניניהם של קנאי הגליל שבו למכורתם. האם לא היתה זו המהפכה הגדולה ביותר בשיבת־ציון?

מאיר שילון

העליה מלוב

העליה מלוב יש לחלק לשלוש תקופות: א) „עליה ב'" — העליה הבלתי ליגלית עד קום המדינה; ב) ההעפלה לאחר קום המדינה; ג) העליה ההמונית המאורגנת.

א) עליה ב'

במשך כל תקופת המנדט עלו לארץ יהודים מלוב במספר קטן אמנם מחמת צמצום הסרטיפיקאטים. מצבם הפוליטי של יהודי לוב בתקופת השלטון האיטלקי בלוב היה די טוב; אך מצבם הכלכלי של הרוב לא היה טוב ביותר, חוקי הגזע של הפאשיזם האיטלקי בשנות ה־30 והשמדת יהדות אירופה ע"י הנאצים חוללו כאן תסיסה בקרב הנוער היהודי אשר התחיל לחלום על ארץ ישראל.

העליה לארץ התחילה ב־1943, זו היתה עליה בלתי ליגאלית שתוכננה ואורגנה ע"י היחידות הצבאיות העבריות שחנו בלוב. התחלת הפעולה היתה בקיריניקה, הצעירים הקיריניקים הועברו לארץ באמצעות ובדרכים של היחידות הצבאיות העבריות.

לאחר הפרעות של 1945 שהתחוללו כמעט בכל קהלות טריפוליטניה, התחילה העליה ב' גם מטריפוליטניה, כמובן בארגונם ובעזרתם של החיילים היהודים. הבריטים הרגישו בזה ולאחר זמן קצר הוציאו את כל היחידות העבריות מלוב.

במאי 1946 הגיע לטריפולי שליח המוסד לעליה מר ישראל גוריליק, הוא היה האיש שהתחיל לארגן את ההגנה ואת ההעפלה. קראו לו „הדוד", והוא היה הדוד של יהדות טריפולי. במרץ האופייני לשליח מחתרת ארצישראלי דאג לחנך ולארגן את הנוער ולהדריכו לקראת תפקידים של הגנה והעפלה. הוא הצליח להקים חבר עובדים אשר התמסרו להגנה, וחבר שני להעפלה, ומעתה התחילה פעולה מאורגנת בשני השטחים.

הדרך הקלה ביותר לעליה היתה לשלוח את העולים לאיטליה בפספורטים, זכאשר לא הספיקו הפספורטים, סדרו גוריליק ועוזריו פספורטים מזויפים, וכן נשלחו עולים ללא פספורטים בסירות דייגים לאיטליה, שם קיבלו אותם שליחי המוסד לעליה שדאגו להעלותם לארץ. לאחר זמן מה פתח גוריליק דרך שניה לעולים — דרך טוניס־מרסל. הבריטים לחמו בכל תוקף בעליה בלתי ליגאלית זו והכניסו לפעולות בילוש שתי סירות מנוע, האחת היתה מסיירת בים מטריפולי לסיציליה והשניה מטריפולי לטוניס, ובכ"ז הצליח „הדוד" להעביר עד תחילת 1947 כ־1700 עולים מעפילים. הדרך לארץ נפרצה, עלו דרך בנגאזי, דרך טוניס, דרך איטליה, בספינות ובסירות, בפספורטים אמיתיים, בפספורטים מזוייפים זבלי פספורטים בכלל, העפילו והגיעו לארץ.

בהתחלת 1947 עזב גוריליק את טריפולי אחרי שהבריטים הורו לראשי הקהלה לסלקו מיד, ואנשים פרטיים המשיכו לארגן עליות כעסק מסחרי, באמצעות סירות דייגים גדולות ובדרך זו הצליחו לשלוח קרוב ל־700 איש.

ב) ההעפלה לאחר קום המדינה:

מלחמת השחרור בארץ עוררה בטריפולי את הציבור היהודים כולו וגם

את הציבור הערבי. צעירים ערבים התנדבו והתגייסו לצבאות הערבים שלחמו בישראל. מספר גדול מהם הצטרף לצבא הסורי. בחג השבועות 1948 עברו דרך טריפולי מתנדבים ערבים בדרכם לחזית הנגב. בואם עורר גל של הרגשות אנטי יהודיות וההמון התחיל לפרוע ביהודים; אבל הפעם לא יכלו לחזור על האסון של 1945. בחורינו, חניכי גוריליק, היו מוכנים ודרוכים, הם עמדו על המשמר והפילו עשרות חללים מבין הפורעים (מהיהודים נשחטו 14 איש זקנים ונשים) והפורעים נסוגו.

הקמת מדינת ישראל ופרעות יום חג השבועות חוללו תנועת העפלה גדולה בלוב. לא בודדים, ולא עשרות אלא מאות ואלפים צעירים התכוננו לעליה, להעפיל ולהתגייס לצה"ל, בפעם הראשונה בהיסטוריה של היהודים בלוב ניתקו הצעירות היהודיות את כבליהן ומרדו בסביבתן היהודית והערבית. הצעירה היהודית אשר גדלה בגיטו, במסורת מזרחית קדומה מצד אחד ולחץ דעת הקהל המוסלמית והקטולית מצד שני — התעוררה בימים אלה וקמה להתייצב יחד עם הגבר והודיעה שגם היא מעפילה לארץ. צעירות אלה אשר לא העיזו אף פעם לצאת מביתן בלי חסותו של מישהו מבני המשפחה — ברחו מבתיהן כדי להעפיל לארץ הנכספת ולא נרתעו מקשיים ומכשולים העלולים לעמוד בדרכן. הן התגוררו ולנו לילות שלמים במערות שעל חוף הים מחוץ לעיר וצפו לסירות אשר יעבירו אותן לאיטליה.

זה היה מרד בחיי העבדות, מרד בחיי הגיטו, זה היה קולה של ישראל הלוחמת אשר הגיע לגיטו הנידח של טריפולי, ששיכרו את הצעיר והצעירה ודפקו על כל לב בקריאה לבוא ולהשתתף במערכה על שדמות ישראל, והם העפילו.

כיצד העפילו צעירים אלה? הקימו ועדת עליה וארגנו את משלוח המעפילים בפספורטים של סוחרים, סטודנטים וחולים לאיטליה, וכאשר סירבו הבריטים להוציא פספורטים, הפליגו בלי פספורטים בסירות דייגים איטלקיים, בלילות אפלים בחופים נדחים נכנסו צעירי לוב וצעירותיה וחצו במים עד צואר לקראת הסירות אשר הובילו אותם עד סיציליה או פנטיליריה מתחת לאפה של המשטרה הבריטית־ערבית. התרחקו מסירות בריטיות בולשות ורבים מהם תעו בנתיבות הים והגיעו רק אחרי תלאות ונסיעות מייגעות רעבים וצמאים לחופי סיציליה.

זה היה מפעל עצום של יהדות לוב. האהבה לציון שבערה בלבותיהם, הזרע שזרעו חיילינו בימות המלחמה על אדמה פוריה, החריש שחרש שליחנו גוריליק — נתן פרי. לקולה של ישראל הלוחמת נענתה גם יהדות לוב שבמזרח המוסלמי, נענתה ובאה.

וככה עלו בימים ההם בנתיבות עקלקלות ובשבילי ים מסוכנים 1100 צעירים וצעירות מתוך קהלה של 25.000 נפש (זה היה אחוז גדול מהנוער). רבים מהם הספיקו להשתתף במערכות ישראל, מהם נפלו במבואות ירושלים ובמרחבי הנגב ומהם עד היום משרתים בצבא הקבע של צה"ל.

ג) העליה ההמונית המאורגנת

ב־26 לינואר 1949 הודיע סגן שר החוץ הבריטי, מר כריסטופור מיהיו, בבית הנבחרים הבריטי, כי ממשלת בריטניה החליטה להרשות עלייתם של יהודים מלוב. ידיעה על כך נמסרה לשלטונות הכיבוש הבריטיים בלוב. ועוד באותו לילה הוזמן מר זכינו חביב ז"ל שהיה יו"ר הקהלה וחבר ועדת העליה לשלטונות הבריטים ונמסרה לו ידיעה משמחת זו.

ברביעי לפברואר נפוצה הידיעה בקרב היהודים כי השלטונות הבריטיים מוכנים לתת פספורטים לכל מי שירצה לעלות לארץ, ומיד נתייצבו מאות ואלפים בפתחי המשרדים השונים של הממשלה כדי להצטייד בתעודות שונות אשר תאפשרנה קבלת הפספורטים. במקומות שונים בעיר, ליד משרדי העיריה, מחלקת הבריאות ועוד, המו הרחובות קהל יהודים רב שצבא על יד הבניינים, והתנועה ברחובות נחסמה. יהודים רבים התחילו לבוא גם מערי השדה והמונים המונים נתדפקו על דלתות המשרדים השונים של השלטונות. השלטונות הבריטיים בראותם כי לא יוכלו לעמוד בפני הלחץ הכבד של ההמונים, הזמינו את ב"כ הקהלה היהודית וביקשו שהקהלה תפתח משרד מיוחד לעליה אשר ירשום, ימלא שאלונים ויעביר את כל הניירות למשרדים השונים של השלטונות במספרים קצובים יום יום.

המשרד נפתח בביה"כ „צלה אל כבירה" ברובע היהודי ואלפים רבים נרשמו לעליה. לאחר שיגור כמה טלגרמות לארץ, הגיע לטריפולי שליחה של ישראל, מר ברוך דובדבני, קצין העליה ומנהל מחלקת העליה של הסוכנות היהודית, ומעתה התחיל המפעל הגדול של העליה ההמונית.

את חיסולה של גולת לוב וארגון עלייתה לארץ יש לזקוף לזכותו של ברוך דובדבני, בחור הישיבה הזה שנתגלה כאן ככוח פועל ומפעיל במלוא המרץ. הוא השקיע את כל מרצו הרב, הוא להט באש העליה לארץ, עודד והלהיב, פעל והפעיל כוחות מתנדבים מקרב היהדות המקומית. לבו היהודי שפע חום והקרין אהבה לאותם היהודים המדוכאים. הוא ידע לחדור אל כל פקיד ממשלתי, אל כל מי שהיה נזקק לו בענייני העליה. בחור הישיבה הזה התייצב בפני מושלים, והציג בפני הבריטים את הבעיות השונות של העליה בתבונה ובאומץ. ארץ ישראל בערה בקרבו במשך עשרים וארבע שעות של היום. הוא הדביק בהתלהבותו החסידית אליו את כל אלה שהתגייסו לעזור לו ולעבוד אתו. לא ראו כזאת יהודי טריפולי וכולם ראו בדובדבני את בא כוחה האמיתי של ישראל.

דובדבני בא לטריפולי ב־5 למרץ 1949 ומיד קיבל לידיו את כל ענייני העליה. הוא נפגש עם כל ראשי הקהלה והיתווה תכנית לפעולה מידית, הוא ראה את הלחץ וההתלהבות של ההמונים העצומים שנרשמו לעליה באלפיהם, ומיד ביקש שישלחו אניות לטריפולי. מה היו המברקים ששיגר לארץ? לא אדע, אבל אני מתאר לעצמי שאלה היו מברקים מזרזים ולוהטים. הובטחו לו שתי אניות שתבאנה מיד לטריפולי. נותרו לו כשלושה שבועות בלבד להכין את המועמדים, לבדוק אותם בדיקה רפואית, למיין אותם, לציידם בתעודות הדרושות כדי שיוכלו להשיג פספורטים. הסידורים הביורוקראטיים והמכשולים היו רבים, אבל הוא נרתם לעבודה בכל אש מרצו ורתם עמו את עוזריו וראשי הקהלה, ובמאמץ עצום הוכנו 1000 עולים שנבדקו ונמצאו בריאים ותעודותיהם בסדר. שתי האניות הראשונות הגיעו לטריפולי: „קזרטא" הגיעה ב־4 לאפריל וב־5 בו הפליגה כשעל סיפונה 485 עולים. היא רק יצאה מהנמל ואניה אחרת „מדקס" נכנסה והעלתה שוב עולים במספר 277 עם מטענם והפליגה ב־6 לאפריל. אלה היו ימים גדולים ליהודי לוב, אבל לדובדבני ועוזריו היה זה יום אחד ארוך שהתחיל ב־4 לאפריל ונסתיים ב־6 בו, הם לא נתנו שינה לעיניהם במשך כל הזמן הזה, עבדו יום ולילה להכין את הטרנספורטים של העולים. ובצפיפות בלתי רגילה המזכירה את ימי העליה ב' מאירופה, נסעו העולים ב„קזרטא" שבה היה מקום ל־350 נפש בלבד

(היו עליה כבר עולים אחרים מאיטליה) נסעו כאמור 485 עולים וב„מדקס" שבה היה מקום רק ל־150 נפש, (גם בה היו עולים שעלו מאיטליה) הפליגו 277 עולים. רגעי ההפלגות של שתי האניות הנ"ל היו רגעים היסטוריים בתולדות לוב כאשר שירת „התקוה" פרצה מפי העולים והעובדים, כשעיני רבים זלגו דמעות וכל פקידי הנמל ואנשי המשטרה, הבריטים והערבים, נצבו דום יחד עם היהודים. אלה היו רגעים שזכרם לא ימוש מקרב יהודי לוב והם יזכרו אותם ברעד מה...

אחרי האניות „קזרטא" ו„מדקס" התחילו להגיע לטריפולי אניות ישראליות, הראשונה היתה „אילת" הקטנה ואחריה אניות אחרות של חברת „שוהם".

מיום קום המדינה יהדות לוב היתה על סף שערי הארץ. הגיטו המה מצעירים וצעירות גאים אשר התכוננו לעליה, שירים בערבית חוברו על העליה ועל המדינה ביניהם: „יא באבור" (הוי אניה), „בעד הדדל רג'ענה דולה" (אחרי ההשפל נעשינו למדינה), „מוש וצול יא דובדבני תכלינה ללבאבור אתאני" (זה לא נכון מצדך דובדבני שדחיתנו לאניה השניה) ועוד.

יש לציין שהבריטים לא שמו כל מכשולים בעליה, הם גם הקלו את הפיקוח על הוצאת הון והעברת סחורות לארץ, אותם הקצינים שסבלו כ"כ מהם (כ־80% מהמשטרה הבריטית בלוב באו מהארץ) ויזכרו בזה לטובה גם חברי ועדת העליה הטריפוליטאנית ובראשם מר זכינו חביב ז"ל אשר פעל רבות בעניני העליה עוד לפני בואו של דובדבני והודות לקשריו הטובים עם השלטונות הבריטיים ידע למנוע כל מיני אי נעימויות ולהסיר מכשולים רבים שעמדו בפני העליה. ואחריו אחרים.

ה„ג'וינט" וה„אוזה" פתחו משרדים ומרפאות בטריפולי, באו רופאים, אחיות ופקידים והתחילה פעולה רפואית שיטתית בקרב המועמדים לעליה. רבים היו החולים במחלות שונות: מחלת גרענת, מחלות עור, שחפת ועוד. ה„אוזה" פתח מרפאות, סידר כרטיסיות של החולים והחל בפעולה שיטתית של ריפוי וטיפול בחולים.

כיצד לארגן את הריפוי של תושבי ערי השדה והכפרים? דובדבני נועץ עם ועדת העליה והוחלט לערוך פינוי של כל העירות והכפרים מקיריניקה וטריפוליטניה ולרכז בטריפולי את כל יהודי לוב הרוצים לעלות לארץ. את המשפחות הבריאות להעלות מיד ואת החולים לרפא במרפאות של „אוזה" ולאחר הריפוי להעלותם ארצה. זה היה צעד נועז מאוד הכרוך בהוצאות ואחריות מרובה וגם מצעד זה לא נרתע דובדבני למרות ההתנגדות שהתעוררה מצד גורמים אחרים.

יציאת יהודי העיירות החלה באוגוסט ונמשכה עד נובמבר 1949. בתחילה פונתה יהדות קיריניקה ואחריה יהדות הכפרים של טריפוליטניה, עיירה אחר עיירה פונו בזמנים קבועים ואנשיהן באו לטריפולי ורוכזו בגיטו היהודי. כל משפחה נבדקה, הבריאים נכנסו בתור לעליה והחולים נשלחו לטיפול, זו היתה פעולה עצומה אשר בלעדיה מי יודע כיצד ואימתי אפשר היה לרפא את החולים. נתגלו שיירות שלמות של חולי גרענת, משפחות שלמות של חולי גזזת ורבים חולי שחפת ומחלות אחרות. הדלות היתה איומה בעיירות האלה, מעטים היו בעלי אמצעים ולדלים אלה לא היה מה להפסיד פרט לכמה רהיטים פרימיטיביים שבורים ועוד. ייתכן שכמה משפחות סבלו מפני פינוי מהיר זה, אבל זה דרכו של מפעל גדול שאחדים סובלים בגללו. דובדבני ידע שלא יוכל לפעול כך לזמן ארוך ותבע למהר לחסל את הישובים הנידחים ולהכינם לעליה „לאמור לאסירים צאו,

ולאשר בחושך הגלו... ולא יכם שרב ושמש כי מרחמם ינהגם". אניה אחרי אניה הפליגו לארץ, משפחות ענפות עלו, ארבעה עשר מושבים הקימו עולי טריפולי בארץ וכולם היכו שורש במולדת.

בנובמבר 1949 בא לטריפולי קצין העליה ד"ר מ. ורדי. דובדבני נשאר עוד 3 חודשים ובסוף ינואר 1950 עזב את טריפולי. בחודשים פברואר עד יוני 1951 חלה ירידה במכסת העליה מלוב, זו היתה תקופת העליה של מרבד הקסמים של גולת עיראק, ורק אלפים מעטים עלו מלוב בתקופה זו. ביולי 1951 נתחדשה העליה באינטנסיביות של השארית, מתוך חשש לגורלם של הנשארים עם עצמאותה של לוב הערבית בינואר 1952.

ד"ר ורדי המשיך בעבודה שהתחיל בה דובדבני אלא שלרגלי תנאים מיוחדים נצטמצמה העליה בימיו. הוא גילה פעילות רבה בחיים התרבותיים בטריפולי. הודות לידיעותיו הרבות באיטלקית הצליח לקשור קשרים טובים עם העדה האיטלקית ופעל הרבה בקרב הנוער היהודי, סידר קורסים מיוחדים למורים העבריים והקים גן ילדים עברי בטריפולי.

בסוף ספטמבר 1951 עזב ד"ר ורדי את טריפולי ואת מקומו קיבל כותב טורים אלה. העליה נתחדשה בממדים גדולים, מאוקטובר 1951 עד לאוגוסט 1952 הפליגו לארץ שש אניות של חברת „שהם" ועל סיפונם מספר גדול של עולים. בסך הכל עלו לארץ מלוב בתקופה אפריל 1949 — ינואר 1952 31.359 עולים. (המספרים לקוחים מדברי מר י. רפאל לעתונות ביום 30 בינואר 1952).

ז. קליטת יהדות לוב בארץ

עשר שנים עברו מיום שקמה בחסד ה' עלינו מדינת ישראל והתחילה העליה ההמונית מכל קצות הארץ אליה. ועשר שנים עברו מיום שהתחילו המוני אחינו מלוב לעלות באלפיהם עד החיסול הכמעט שלם של כל קהלות לוב. למעלה משלושים וארבעה אלף (מתוך כשבעה ושלושים אלף יהודי לוב) עלו לארץ והתערו בחייה בכל ענפי החיים: בחקלאות ובמלאכה, בבנין ובהוראה, בצבא ובפקידות ובכל מיני עבודות פשוטות ובלתי פשוטות, בכל מכל כל, כמעט שאין פינה אחת בארץ שלא הלכו אליה יהודי לוב. אין בררנות ואין פינוק, כל הארץ קדושה ויש לישבה. כל עבודה בארץ היא קדושה ומכובדת ויש לעשותה.

חינוך של מאות שנים שנתנו לנו רבנינו וגדולינו חלקם בחיים, נטעו בנו, יהודי לוב, אהבה עזה ללא שום תנאים לארץ ישראל באותה מדה שחנכונו לאהבת התורה ושמירת מצוותיה. חינוך זה הראה את פירותיו ותוצאותיו בעת שניתנה האפשרות לעלות, לעזוב חיים נוחים ומסודרים בגולה ולבא לארץ ולהתחיל מחדש בצורות חיים אחרות, ויקוד אהבה זאת הוא ששימש דבק חזק ליהדות זו עם הארץ. וכשיש אהבה אין תלונות וטרוניות, מקבלים את הכל כמות שהוא. אלה הם החיים וזוהי מלחמתם ויש להסתגל לכל מצב. יש להתגבר על כל הקשיים שבדרך הטבע אין מנוס מהם, ולהאמין שהעתיד יהיה יותר טוב ויותר מזהיר. והסיסמה "יהיה טוב" אינה לגבינו, יהדות לוב, סתם אמרה ריקה ללא תוכן, אלא אמונה חזקה שאם לא תתקיים היום ומחר, תתקיים בעתיד, עתיד קרוב או רחוק, אך תתקיים בע"ה.

גם החינוך העברי והציוני שקבלו יהודי לוב במשך ארבעים השנים האחרונות אם דרך ההסתדרויות הציוניות השונות לנוער ולמבוגרים ואם דרך בתי הספר, הרחיב את אפקם הלאומי הציוני של יהודי לוב. בבואם ארצה הביאו אתם מטען גדול של תרבות עברית, שפה וספרות, והתאקלמותם בארץ, גם מבחינה זו, היתה, ביחס לשאר יוצאי הגלויות השונות, קלה וטבעית ביותר.

כל הגורמים האלה גרמו שעליית לוב מצאה את דרכה בארץ בקלות יחסית (מלבד אחוז קטן מאוד שעדיין לא נקלט מבחינה כלכלית, ואלה הם המקרים הקשים ביותר הנמצאים באופן טבעי בכל קהל מהגרים). כאמור אין כמעט שטח משטחי החיים שלא חדרו לו עולי לוב, שהחשובים בהם הם:

חקלאות:

מהכפרים: ביריה, דלתון, ועלמא אשר בגליל העליון, דרך אחיסמך וזיתן בשפלת לוד, אלישמע ופורת בשרון, יציץ, חצב, בן זכאי, שדה עוזיהו ובית השקמה בדרום ועד לשלוה, עוזה ושובה בנגב, מפוזרים אחינו עולי לוב במושבי עובדים ומוציאים את לחמם בזיעת אפיהם ויגיע כפיהם כחקלאים מנוסים מדורי דורות. בעלי מלאכה וסוחרים, חנוונים ורוכלים, החליפו את מקצועם והפכו להיות אנשי אדמה, התופסים את המעדר והקלשון ונוהגים את הטרקטור ביום ואוחזים רובה לשמירה בשעות הלילה. קשה מאוד עבודת יומם המתחילה עם שחר ומסתיימת קרוב לחצות הלילה. מהרפת אל השטח ומהלול אל מחסן תנובה. כאן צריך לקצור אוכל לפרות ופה צריך להכשיר שטח לפלחה. פה צריך להחליף צנורות ושם להוציא את הבוטנים ואת תפוחי האדמה. אין פנאי ואין מנוחה, הכל עסוקים: האיש ואשתו גם הילד והילדה עוזרים כפי יכולתם לאחר שעות לימודיהם בבית הספר, וכל יד שיכולה להגיש עזרה — היא

מבורכת. טפוס יהודי חדש קם על אדמת ישראל. אין עוד אותם הפנים החורים, הידים העדינות והגוף הרכרוכי! המבקר במושבים אלה יראה פנים שזופים וידים מיובלות, גוף מוצק ועינים מביטות לנוכח. יודעים הם את תפקידם ואת קשי המשימה שקבלו עליהם בצורת החיים החדשה שבחרו להם, אך שמחים הם בחלקם ומאושרים בעבודתם. נסה נא לדבר להם לעזוב את המושב על כל החובות המטיל עליהם ולעבור לחיי עיר על כל היתרונות והמגרעות שיש בהם, הם יביטו עליך כעל מטורף. מה? לעזוב את המשק? את המושב? את מרחבי השדות ולהכנס לעיר להיות תלויים בחסדי הלשכה להשגת יום עבודה? ומה יגידו הילדים, אלה שגדלו יחד עם המושב, עם עציו ופרותיו, עזיו ותרנגולותיו והיו חלק בלתי נפרד ממנו? זהו הטפוס החדש שקם לה לעליית לוב עם עלייתה לארץ והאחזותה באדמתה.

הוראה:

מספר המורים מבני העליה הלובית בבתי הספר השונים בארץ, ובחינוך הממלכתי־דתי במיוחד, הוא גדול לאין ערוך ממספרם היחסי של עולי לוב לגבי שאר האוכלוסיה. בכל מקום ובכל פנה בארץ, אם בערים ואם בכפרים, בישובי העולים ובנקודות ספר, אתה פוגש אותם הצעירים שהקדישו את עצמם לעבודת ההוראה להרביץ תורה לבני ישראל. אותה ההתלהבות שהקיפה עשרות רבות של צעירים לפני עלייתם להקדיש מזמנם יום יום — ולרוב שלא על מנת לקבל פרס — ולתת שעורים לילדי ישראל להכשירם לעליה מבחינה רוחנית, הטביעה בדמם של צעירי העדה את התכונה ללמוד וללמד, ורבים, רבים מהם שהיו יכולים להסתדר בשאר עבודות קלות ומכניסות יותר, בחרו בכ"ז בדרך הקשה הזאת — דרך ההוראה, ויש לומר בלי שום פקפוק שצעירינו אלה עומדים על רמה מקצועית והתמסרות למקצוע לא פחות מחבריהם הותיקים והנאמנים ביותר. שם טוב יצא להם למורים מבני עדתנו עד שמנהל בית ספר מסוים בארץ, אמר למורה טריפולי־ליטני אחד: אנא, חפש לי מורים מלוב! וכשהלה שאל אותו: למה דוקא מלוב? ענה לו: „במורים אלה אני רואה נאמנות, מסירות ורמה משביעה רצון".

הנה כי כן זכינו וצעירינו, בניה ובנותיה של העדה הלובית, זכו להמנות בין אלה שעליהם נאמר: „ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, אלי מלמדי תינוקות (ב"ב ח').

צה"ל

בעצומה של מלחמת השחרור, כשערביי טריפולי שלחו בצורה מאורגנת וגלויה ומעודדת ע"י השלטונות הבריטיים, אלפי מתנדבים למלחמת הקודש בפלש־תינה, העפילו עשרות בחורינו בדרכים מסוכנות מכל הבחינות ובהוצאות נסיעה ששלמו מחסכונותיהם הדלים, כדי להצטרף לשורות ההגנה ורבים מהם גם נפלו על מזבח המולדת, גם אחרי העליה ההמונית מלוב, התגייסו בחורינו ללא הסוס והראו רוח לחימה וגבורה יוצאת מהכלל במקרים רבים, יעידו ע"כ התעודות המעטרות הרבה בתים של אחינו עולי לוב בארץ. גם בצבא הקבע נמצאים כיום בחורינו ובעלי הדרגות בהם הם במספר שיש בו משום כבוד לעדתנו.

פקידות:

גם בפקידות נכנס מספר לא קטן של צעירים מבני העליה הלובית. אם במזכירויות התנועות השונות בארץ, ובאופן מיוחד בתנועה הדתית הלאומית

ששם בולט ביותר מספר הטריפוליטנים ביחס לבני יתר הגלויות ואם בפקידות במשרדים שונים, ממשלתיים וסוכנותיים. ומי יודע אם הכניסה לשטח זה, הפקידות, היתה בלתי מוגבלת ויכול להתקבל אליה כל מוכשר וראוי לכך, כמה מאות של צעירים טריפוליטנים היו מוצאים את מקומם בו.

דברנו על חלקם של יהודי לוב: בחקלאות הוראה, צה"ל ופקידות ויש עוד להוסיף על חלקם הגדול בכל ענפי החיים השונים, אם בעבודות הבניין ואם במלאכות ועבודות השונות, שגם בהם תופסים בני העדה מקום לא מבוטל.

גם מבחינת הקליטה הרוחנית אין ליהדות זו במה להתבייש,השפה העברית שאותה הביאה עוד מארץ המוצא, התרחבה ונשתרשה עוד, וברוב רובם של הבתים, ובמשפחות צעירות בעיקר, שולטת העברית שלטון מלא, והצברים — או כמעט צברים — שלנו, אין להבדיל ביניהם לבין ילדי ישראל הותיקים ולא כלום.

בכתבנו את השורות האלה שבהן דובר על קליטתה של עליית לוב בארץ במשך העשור הראשון, אין להתעלם מהצל המאפיל על אורות משמחים אלה, צל זה הוא מציאות מאות רבות של משפחות מבני עליה זו הנמצאים עד היום במעברות בתנאי חיים קשים, ועדיין לא זכו להגיע, מכמה סבות שלרוב אינן תלויות בהן, לבוא אל המנוחה. הבה נקוה כלנו שלא ירחק היום וצל זה יעלם כליל ונוכל לראות בקרוב את כ ל בני העליה הזאת מעורים ומשולבים בחיי הארץ ובבנינה, איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו באין מחריד, אמן.

עולי לוב בהתישבות

בשבתם בחו"ל עסקו רבים מבני גלות לוב בעבודות חקלאיות, ביחוד בני הכפרים מסלאתה, תאגורה, עמרוץ, יפרן ועוד, שרובם היו חקלאים מובהקים, ועסקו בעבודות פלחה ובגידול בקר וצאן. אף בעיר הבירה טריפולי, שכל תושביה היהודים חיו על מסחר ומלאכה, הוקמו חוות הכשרה שבהן קיבלו עשרות בחורים, הדרכה חקלאית לקראת עלייתם ארצה.

כל אלה עלו ארצה במגמה להקים ישובים חקלאיים חדשים או להצטרף לישובים הקיימים מכבר. גם רבים מאחינו, שעסקו בערי לוב במלאכה ובמסחר זעיר, בראותם את הקשיים העומדים בפניהם להמשיך בעסקיהם אלה בארץ, פנו אף הם לחקלאות השתתפו ביסוד עשרות מושבים הפזורים מצפון הארץ עד דרומה, ורואים בחקלאות את יעודם ואת האמצעי הטוב ביותר להתערותם במשק הארץ לטוב להם ולבניהם אחריהם.

בגשתנו לחיבור ספר זה ראינו לנחוץ לתת בו מקום נכבד לציון המושבים שכל תושביהם, או ברובם, הם מעולי לוב, בצירוף אינפורמציה ורשמים מביקורי בישובים אלה בחודשי קיץ תשי"ט.

שקד צוריאל

הרשימה על „בן זכאי" נכתבה ע"י הח' שלום חסן.

עלמא

בנוף הגלילי הנפלא, שבקרבת הישובים דלתון וכרם בר־זמרא, משתרע המושב עלמא של הפועל המזרחי שנוסד ביום ז׳ אלול תש״ט (1949), בו התיישבו 120 משפחות, רובם מכפר זאויה (לוב) עם מספר משפחות מקוצ׳ין (הודו).

לפני קום המדינה היה קיים כאן כפר ערבי קטן בשם ע ל מ א, שכל תושביו נמלטו אל מעבר לגבול, ובו במקום נוסד הישוב העברי החדש ונקרא על שמו.

הכפר עלמא הוא עתיק למדי, על אף ששמו אינו מובא לא בתנ״ך ולא בתלמוד. מקום זה שימש מרכז ומקלט לאכר היהודי במשך דורות רבים מתקופת המשנה ועד לכיבוש הטורקי. עדות לכך משמשים האתרים ההיסטוריים שנתגלו במקום זה, אבנים עם כתבות עבריות, ומערות קברים יהודים מאותה תקופה. בספר הקדום „חבת ירושלים״ שנתחבר על ידי נוסע אלמוני משנת הרפ״ב (1522) כתוב על הישוב הזה לאמור:

„...משם הלכנו לעלמא... כפר מלא כל טוב וקהל יהודים כמו ע״ו בעלי בתים ובית כנסת... ושם מערות צדיקים מערה בפנים מערה... ושם קבורים ר׳ אלעזר בן עזריה ואילן בטום על קברו וקבר ר׳ אלעזר בן הורקנוס וציון נאה על קברו בתוך כרם אחד. וקרוב לו ציון ר׳ אלעזר בן ערך וקברו מאבן שיש ומכסה של אבן גדולה עליו״.

הערבים מספרים שלפני ארבעים שנה לקחו הישמעאלים המכסה ההוא לעשות ממנו ריחיים ונשאוהו הרבה בני אדם למקום רחוק ולמחרת מצאוהו שחזר בדרך נס על קברו. כל הגויים מקטירים על קברו ומדליקים נרות. יש לציין

קטיף הטבק בעלמא

שמערת הקברים הנ"ל נמצאת עד היום וכן עץ האילה ומוכרים קברות ר' אלעזר בן עזריה ורבי יוסף הגלילי וכן קברו של ר' אלעזר בן ערך והאבן הנז', אבל איננה מונחת כיום על הקבר אלא בצידו, ועל ידו קבר אביו ר' בן זמרא שעל שמו נקרא הישוב החדש כרם בן זמרא שנבנה במקומו של הכפר הערבי הנטוש „ראץ אל אחמר". באצטבה שעל יד ביתו של שיך הכפר הנטוש עלמא נתגלה משקוף, כנראה שהיה משקוף לבית כנסת עתיק שהיה שם, ועליו פיתוחי ציורים ופרחים וכתובת עברית ברורה: „יהי שלום על המקום הזה ועל כל מקומות עמו ישראל"... חוקרי ארכיאולוגיה משערים שכתובת זו היא לפחות מתקופת המאה השלישית, היינו לפני חתימת התלמוד הירושלמי. אבן זו שובצה על משקוף ארון הקודש בבית הכנסת החדש שנבנה במושב עלמא. שאר האבנים העתיקות נלקחו למכון העתיקות שבמירון.

שטח המושב עלמא משתרע על 12 אלף דונם. מזה 8 אלפים שטח מרעה. פרנסת התושבים כיום מבוססת על עבודות הכשרות הקרקע מטעם הקהק"ל. עבוד המטעים ועדרי צאן ובקר-מרעה לבשר. פרות לחליבה אין להם. מהגידולים החקלאיים יש לציין את גידולי הטבק מזנים שונים, המצליח יפה כגידול בעל באקלים ההררי. לרשותו של כל מתיישב ישנם עוד ארבעה דונם שלחין לירקות העונה לפי תיכנון הסוכנות. לשבחו של המושב יש לציין שאין מקרה של עזיבה מצד התושבים חוץ ממשפחות אחדות שעברו למושב שובה שבנגב. וזה היה בהתחלת עלייתם על הקרקע כאשר עוד התגוררו באוהלים לפני שנבנו להם בתי קבע.

המושב מתנהל ע"י ועד בן חמשה חברים הנבחרים פעם לשנה. הועד מוכר ע"י הסוכנות ויחד מתכננים את התכנית השנתית ועומדים על ביצועה.

במקום נמצא מדריך כללי, הח' יעקב בוצין משדה יעקב, המכוון את הוועד לקראת עצמאות ארגונית ולקידום המושב. נוסף לו נמצאים עוד שני מדריכים חקלאיים, הח' מ. נעמן, חבר הכפר, העוסק בעיקר בגידולי הטבק ובבעלי החיים, ומדריך חקלאי שני הח' מ. אלגביש המתמסר לשטחי השלחין. למטעים ישנו מדריך מיוחד. במקום נמצאת גם מדריכה יוצאת מרוקו וחניכת עלית הנוער המטפלת בכלכלת הבית ובמקרים סוציאליים. ואחרון הח' משה ארנוב, חבר שדה יעקב המכוון את כל פעולות האיזור והמלווה את התושבים מיום עלייתם על הקרקע. במקום נמצאת צרכניה המסונפת לארגון הקניות, בקרוב תמסר הצרכניה לידי בני הכפר עצמם.

הכפר קשור למועצה האיזורית „מרום הגליל" שמרכזה נמצא במירון. בכל השטח הדתי והרוחני שולט שלטון גמור הרב ר' כמוס סופר שליט"א, המכובד והנערץ על כולם. הוא שימש רב קהילת זאויה מחו"ל במשך 26 שנה, וגם כאן בארץ על פיו יצאו ועל פיו יבואו.

ה ח נ ו ך: תלמידי עלמא המונים כמאה ילדים וילדות, נוסעים יום יום באוטו מיוחד השייך למועצה, לבית הספר האזורי בכרם בן זמרא, מרחק של כששה ק"מ. לפני שנה יצא המחזור הראשון של תלמידי המושב, חלק מהם לומדים בישיבת כפר הרואה, וחלקם סיימו קורס מדריכים בירושלים, והם מועסקים כיום בהדרכת הנוער באיזור.

דלתון

זהו הישוב השני באיזור הגליל המיושב ע"י אחינו עולי לוב, נמצא צפונה לצפת, בצד הדרך עין זיתים—עלמא. המושב דלתון מסונף לאיגוד המושבים של הפועהמ"ז. הוא נוסד ביום ט' סיון תש"י (1950), בו 75 משפחות שמספר נפשותיהן הגיע כיום קרוב לארבע מאות וחמשים נפש כ"י. המושב נקרא על שם ישוב עברי קדום הנזכר לראשונה בספרות העברית בימי הביניים. מסופר על הגאון אליהו הכהן, שמת בשנת ד'תתכ"ד (1064 לסה"נ) "וישאוהו כל ישראל במשא הכתף ולא על הסוסים להר הגליל, לדלתון ויקבר בראש ההר". במכתב שנתגלה בגניזה של מצרים, ושמור בספרית "קמברידג'" באנגליה, שנשלח בשנת 1000 לערך לסה"נ, חותם השולח: "ושלומך ירבה אוהבך ובנך ודורש שלומך שלמה הכהן מעיר דלתון".

עם הכיבוש הטורקי נושלו היהודים מדלתון ובשנת 1850 בקירוב, התישב כאן שבט ערבים מערביים (מוגראבים) שקראו למקום דלאתה. במלחמת השחרור נלחמו תושבי דלאתה ביהודים, ואחרי שהאזור נכבש בידי צה"ל נמלטו כולם אל מעבר לגבול הצפוני.

צורת השם הערבי דלאתה מובא בשם המשפחה היהודית "אלדלאתי" הנזכר בתעודה אחת שנתגלתה בגניזה של מצרים מהמאה העשירית לסה"נ. (לפי האנציקלופדיה לידיעת הארץ לז. וילנאי).

תושבי דלתון גרו בתחלה ע"י גוש חלב באוהלים ובפחונים במקום שהיה הקבוץ "שחר" שנעזב על ידי מתישביו, ורק לאחר שלש שנים הועברו ע"י הסוכנות למקום הזה — דלתון

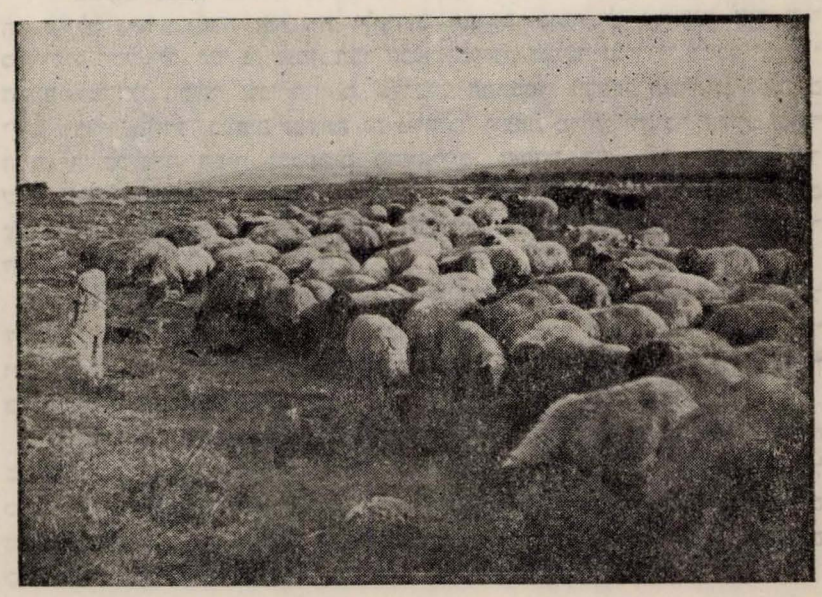

עדר בדלתון

פרנסת התושבים:

התושבים מתפרנסים מהכשרת קרקע ע"י הקהק"ל והסוכנות, מעדרי כבשים וגדול הטבק מזנים שונים המצליח יפה בידם כגדול בעל. בענף זה עוסקים בעיקר נשי המתישבים. הן קוטפות את עלי הטבק ומשחילות אותם בחבלים ליבוש, והן המכינות אותו למשלוח בחבילות, לתעשיות הטבק. ענף חשוב בכלכלת התושבים הוא מטעי עצי הפרי, ביניהם תאנים, שזיפים, אפרסקים ואגוזים. חלק גדול מהעצים הוא רכוש נטוש, אשר עובד ושוקם ע"י המתישבים ואח"כ חולק ביניהם חלקה למשפחה. בהדרכת הסוכנות ובסיועה, נוספו עוד עצים חדשים רבים ליד החלקות הקימות.

הנהלת המושב:

המושב מתנהל ע"י ועד הנבחר כל שנה והמורכב מחמשה מתישבים. כיועץ לועד וכמדריך כללי משמש הח' שלום אידלשטיין ואתו המדריכים הממונים על עלמא.

החינוך:

התלמידים לומדים בכתות מעורבות בביה"ס הממ"ד האזורי שבכרם בן־זמרה. הם נוסעים יחד עם תלמידי עלמא באוטו המיוחד של המועצה האזורית. יש לציין בצער שמשני המחזורים שסיימו את בית"ס היסודי לא היו ממשיכים בחינוך תיכוני וזה מסיבות כלכליות בלבד. קיימת אמנם תקוה שממחזור תשי"ט יישלחו 3 תלמידים לישיבת שדה יעקב אבל השאר יצטרפו כולם לעבודה לעזרת הוריהם. הרב המקומי הוא הרב רחמים דיעי שליט"א מעולי תוניס והשו"ב הוא ר' רחמים לגטיוי. לפי עדותו של הרב, בשטח הדתי המצב משביע רצון, בכ"ז קיים רצון עז מצדו לארגון שעורי תורה בערב למבוגרים ותוספת שעורי תורה לתלמידים וישנם כל הסכויים שהמשימה תצא לפועל אי"ה.

פורת

המושב פורת, השייך לאגוד המושבים של הפועל המזרחי, שוכן בסביבת תל־מונד מזרחה בשרון התיכוני. הוא נוסד ביום ל' ניסן תש"י (17 אפריל 1950).

המתישבים 91 משפחות, רובם מיוצאי גריאן עם משפחות מטריפולי (לוב) התושבים מונים כיום קרוב ל־685 נפש כ"י.

פורת נמצאת כיום בתחום נחלת בני יוסף מימי קדם ומכאן שמה, שנתן לפי ברכת יעקב „בן פורת יוסף בן פורת עלי עין". המלה פורת היא צורה פיוטית של פורה. המושב פורת הוא חבר במועצה האזורית הדר השרון, נפת השרון במחוז המרכז. לחברים נתנו 12 דונם אדמה לגדולי שלחין בעקר ירקות העונה, חוץ משטחי פרדס הנטוע על 70 דונם מהרכוש הנטוש בתוספת 920 דונם נטיעות חדשות. הפרדס מעובד במשותף על ידי כל חברי המושב וההכנסות מתחלקות בשוה בין יחידות המשק. גם שטח הפרדסים עתיד להתחלק לחלקות ולכל חבר תמסר חלקתו לרשות הבלעדית. לחברי המושב יש גם רפתות ולולים. תוצרת החלב מסתכמת בשלושים טון לחודש הנמסרים ל„תנובה" אחרי שעוברים סנון וקרור במחלבה שבמקום והשייכת למושב עצמו. בכל לול נמצאות כ־250 מטילות, ענף זה, וכן ענף הרפת, מתרחבים ומתרבים משנה לשנה.

נוסף לעבודתם במשק, עוסקים התושבים גם בעבודות חוץ, בעיקר בחקלאות בחברת „חקל", וכן בישובים הותיקים הסמוכים, כי לדבריהם אינם יכולים להתקיים על הכנסות משקיהם בלבד. יש לציין שמכל המשפחות שהיו כאן בזמן הוסד המושב, לא עזבה את המקום אפילו משפחה אחת. המושב מתנהל ע"י ועד מקומי המונה 9 חברים והנבחר שנה שנה, ועל ידם מדריך חקלאי מטעם הסוכנות היהודית.

בפורת קיימת גם תעשיית בית של שטיחים מצמר ע"י נשים מיוצאי גריאן. תעשיה זו מעודדת ע"י חברת „משכית" שבהנהלת הגברת רות דיין. הגברת דיין מתעניינת מאד בקידום התעשיה הזאת, היא מספקת לנשים את חוטי הצמר המוכנים לאריגה ואת התוצרת משווקת באמצעות חברת „משכית" בארץ ובחו"ל.

מפעל זה החל משנת 1952. בשנת 1955 לקחה אתה גב' דיין שתי נשים מאורגות המרבדים ב„פורת" והציגה אותן, עם תעשייתן, בתערוכה הבינלאומית בניו־יורק שם עוררו התענינות מרובה. את השטיח שהספיקו נשים אלה להכין בתערוכה הגישו כשי לרעית הנשיא אייזנהאור עת נתקבלו בבית הלבן בלוית ציר ישראל מר ראובן שלוח. מאז נתפרסם בארץ ובחו"ל טיב המרבדים המשובחים של תוצרת נשי גריאן על צבעיהם וציוריהם המקוריים והמרהיבים עין וכיום ישנה דרישה מוגברת והולכת לשטיחים אלה בחו"ל ובעיקר בארה"ב.

גם בתערוכה הלאומית שהתקיימה אשתקד בבניני האומה בירושלים, הוצגו עובדות המרבדים על נוליהן. מספר הנשים העוסקות בתעשיה זו ב„פורת" מגיע כיום ל־90.

הצרכניה במקום מסונפת לארגון הקניות של הפוהמ"ז. היא נמסרה לתושבי המקום ומנוהלת ע"י הועד.

מראה המושב מרנין לב, כולו עטוף ירק. על יד כל בית נטועה גנה יפה, בחלקה פרחים ססגוניים ועצי פרי ממינים שונים, המניבים יבול מבורך מדי שנה. ילדי המושב, 165 בנים ובנות, לומדים בבית הספר הממלכתי דתי האזורי

בכפר יעבץ, ומוסעים יום יום באוטובוס על חשבון המועצה האזורית. בוגרי המחזור הראשון מילדי המושב ימשיכו בלימודיהם במוסדות תיכוניים חקלאיים בכפר הרואה ובכפר בתיה.

להדרכת הנוער מבקר פעם בשבוע מדריך נוער.

בהזדמנויות שונות אורגנו חגיגות עם הצגות יפות ע"י ארגון הנוער במקום, אך עם כל זאת יאמר שבשטח זה יש עוד לפעול לקראת ארגון יתר ופעילות יתר בין הנוער במקום וזה נתן לבצע רק אם יהיה מדריך קבוע הגר במקום.

הבתים במושב פורת משתרעים על שטח של 5 ק"מ, וזו סבה שבמקום קימים שלושה בתי כנסת, אחד ביהכ"נ הגדול והמרכזי ושנים אחרים קטנים יותר בשני קצות המושב.

עניני הדת מנוהלים במקום על ידי ועדה דתית בראשותו של רב המקום הרב מכלוף יאנה שליט"א, מיוצאי תוניס. הרב נותן שיעורי תורה נוספים לתלמידים לאחר הלימודים בבית הספר וכן בימי החופש השנתי. בכל שבת הוא נושא דרשה בבית הכנסת המלא קהל. לידו נמצאים רבי פרגללה חסאן, ומוהל מתושבי המקום.

אלישמע

ישוב עברי בשרון הדרומי. בסביבות רמתיים ומגדיאל, דרומה מזרחה. מושב בתנועת המושבים. נוסד ביום ב' ניסן תשי"א (6 יוני 1951). המתיישבים יוצאי ארץ טריפולי, באפריקה הצפונית. המושב נמצא בתחום נחלת שבט אפרים, ואלישמע היה אחד הנשיאים בשבט זה. אלישמע נמצאת ב־26 מ' מעל הים. חברה במועצה האיזורית הירקון, נפת פתח־תקוה, במחוז המרכז.

זיתן

בירכתי השפלה ובבקעת אונו, בקרבת העיר לוד נמצא המושב זיתן, שנוסד ביום כ' סיון תש"י (1950) ע"י יוצאי זליתן בלוב. מקור השם זיתן מתיחס לאחד מבני שבט בנימין, שהתנחל בסביבה זו מזרחה בהרים. הוא גם נגזר מהמילה זית, שם מתאים לישוב זה השוכן באיזור כרמי זיתים. תושבי המקום רואים בזה אצבע אלקים שהזדמנו למקום ששמו מצלצל כשם עיר מוצאם — זליתן אם כי בחסרון הל'. המושב הזה הוא במסגרת תנועת המושבים, ובו 74 משפחות, ברובן מזליתן (לוב), ואתם עוד כמה משפחות ממרוקו. במקום נמצאים פרדסים וכרמי זיתים מהרכוש הנטוש. אלה נמסרו ע"י האפוטרופוס לתושבי זיתן המעבדים אותם במשותף. על ידם נטעו עוד פרדסים חדשים.

התושבים מעבדים גם חלקות אדמה בגידולי שלחין וגידולי בעל, בעיקר ירקות לפי עונות השנה, המשווקים ע"י התושבים עצמם בערים הקרובות, לוד ורמלה. יש לציין את גידול הבוטנים ליצוא הנטעים ע"פ חוזה עם המועצה

הארצית לשווק, ואשר הצליחו מאוד באדמתם הכבדה. אשתקד נטעו 120 דונם, השנה 150 דונם בוטנים. במשקים מגדלים גם עופות ויש להם פרות לחלב, המשווק במאורגן ע"י "תנובה". המושב עודנו בשלב ההתבססות, רק בימיו הראשונים קרו מקרים בודדים של עזיבה ביחוד מצד בעלי מקצועות שמצאו להם סידורים מתאימים במקצועם.

הצעירים המתחתנים מקבלים בית ומשק במקום. החינוך הוא ממלכתי דתי. ביה"ס נמצא במקום ובו לומדים כמאה תלמידים. בי"ס זה משמש גם לחלק מתלמידי המושב השכן יגל, שנרשמו לחינוך דתי.

מסיימי המחזור הראשון שמנה 16 תלמידים יצא אשתקד. רובם ממשיכים בביה"ס החקלאי עינות בסקטור הדתי, וחלקם בביה"ס התיכון הדתי בלוד.

המושב מסונף למועצה האיזורית "עמק לוד" נפת רמלה במחוז המרכז. יעד בן 5 חברים, הנבחר פעם לשנה, מנהל את כל העניינים.

הרב של אחיעזר, המושב הסמוך של הפועהמ"ז, מכהן גם כרב במושב זיתן, אך במקום נמצא שו"ב מתושבי המושב. קיים פה בית כנסת מסודר אם כי קטן מהכיל את כל הקהל בפרט בשבתות וימים טובים, בו הכניסו את ספרי התורה וכל תשמישי הקדושה שהביאו מחו"ל מזליתן. בית כנסת זה נקרא "בושאיף" על שם בית הכנסת דשם.

תושבי זיתן ביום עלייתם על הקרקע

אחיסמך

בדרומה של לוד, ובקרבת העיר רמלה, נוסד ביום י"ח תמוז תש"י (1950) המושב אחיסמך ע"י 80 משפחות רובם מיוצאי העיר מסלאתה (לוב). מקור השם אחיסמך הוא על שם אחד מנשיאי שבט דן שבניו התנחלו בסביבה זו, מערבית־צפונית.

מושב זה הוא במסגרת תנועת המושבים וחבר במועצה האזורית מודיעין נפת רמלה במחוז המרכז. בסביבתו נמצאת תחנת שאיבה על צנור המים הירקון — הנגב.

המשק כאן הוא מעורב, בו רפתות עם פרות חליבה אמריקאניות ומקומיות, תנובת החלב הכוללת היא בערך 40 אלף ליטר חלב לחדש. „תנובה" הקימה בית קרור במקום, ששם מרוכז החלב ומקורר ואחר כך מובל במכונות־מיכל.

התושבים עוסקים גם בגדול ירקות עונתיות על 20 דונם לכל חבר, מהם 16 דונם שלחין והשאר לגדולי בעל. מגדלים בוטנים ליצוא בהצלחה רבה.

— אין אצלנו קימת בעית תעסוקה, ואין זכר לעבודות חוץ — אמר לי מזכיר המושב, המצוין והאהוב על כולם, מר אברהם מאגרו — במשק עובדים אבות ובנים, קטנים כגדולים מהשחר ועד לשקיעת החמה, אנו שמחים בחלקנו ברוך ה'.

חברי הועד, 7 במספר, נבחרים מדי שנה ומנהלים את המושב יחד עם שני מדריכים מבחוץ אחד חקלאי והשני חברותי. לפי דברי המדריכים מתקדם מושב זה בצעדים בטוחים לקראת עצמאות ובסוס כלכלי וחברותי בזמן הקרוב ביותר.

ביה"ס באחיסמך הוא ברשת החינוך הממלכתי־דתי, בו לומדים 150 בנים ובנות ויצאו ממנו כבר שלשה מחזורים. בוגרי ביה"ס היסודי עוברים ברובם לביה""ס התיכון הדתי בלוד ובביה"ס החקלאי עינות בסקטור הדתי, יתרם מצטרפים לעבודה במשק הוריהם.

גם כאן — כמו ברוב המקומות שבהם בקרתי: זיתן, שדה עוזיה, עלמא ועוד — אין המורים גרים במקום, וכולם נוסעים אחרי גמר עבודתם. כתוצאה מזה, אין השפעתם החינוכית ניכרת בין התלמידים, ביחוד בימי שבת ומועד, בבית הכנסת בשעת התפלה או בביקורים הדדיים בבתי ההורים של התלמידים, שכידוע משפיעים על התלמידים השפעה מרובה. איני יודע מהי סיבת הדבר, אם חוסר דיור מתאים למורים במקום או העמדת תנאים מצד ועד המקום למורים, תנאים שהמורים אינם יכולים לעמוד בהם (כמקרה שקרה לכותב הטורים האלה בהיותו גר במושב מסוים שנדרש ע"י הועד לצאת לשמירה פעמיים לחדש, מה שלא יכול היה לעשות בגלל עבודתו החינוכית המרובה והקשה בין בני המושב קטנים וגדולים), או אולי ישנן כאן גם סיבות אחרות, מכל מקום העובדה היא עובדה, שמחוץ לאותן שעות העבודה שהמורים נמצאים במקום עם תלמידיהם, אין כל קשר אחר ביניהם, וממילא אין גם השפעה.

כחזן ושו"ב משמש ר' פריגא גרידיש מתושבי המקום. בבית־הכנסת שנבנה במקום מתקימות התפלות כסדרן בימי חול כבימי שבת ומועד. ביה"כ יפה ומרווח וקיים גם מקוה טהרה עם מתקן חמום.

י צ י ץ

ישוב בדרום, בין עקרון ונען, מושב בתנועת המושבים. נוסד ביום כ"ה ניסן תש"י (12 אפריל 1950) ונקרא על יסוד דברי ישעיהו הנביא: "הבאים ישריש יעקב יציץ ויפרח ישראל" (בצפונו נמצא ישוב אחר בשם ישריש).

המושב יציץ הוא חבר במועצה האזורית גזר, נפת רמלה במחוז המרכז. בו גרים 76 משפחות המהוים כיום אוכלוסיה בת 550 נפש כ"י. רובם יוצאי הכפר עמרוץ (לוב) וכן מיוצאי טריפולי ותאגורה (לוב).

התושבים מתפרנסים בעיקר על הרפת. לכל חבר 3—4 פרות גזעיות ומספקים חלב ל"תנובה". מגדלים גם ירקות שונים ומטפוא על שטח של 10 דונם לכל משפחה וכן שטח של 13 דונם למשפחה לפלחה.

לחלק מהחברים יש לולים עם 150 תרנגולות הטלה. במשך הזמן חושבים להרחיב ענף זה ולספק לולים גדולים לכל התושבים.

הם עוסקים גם בעבודות חוץ בחקלאות בקבוצים הסמוכים, וכן מסלת הרכבת תל־אביב—באר־שבע—ירושלים מספקת להם ימי עבודה רבים. נטעו במושב 500 דונם פרדס על ידי חברת "מדור הדרים".

בהנהלת המושב עומד ועד בן 7 חברים מתושבי המקום, עם עוד שני מדריכים ומדריכה חברותית מבחוץ. הבנים שהתחתנו עד כה במושב קבלו משק ובית במקום, אך קיימת לעתיד בעית הנוער שלא יוכל להקלט במושב מחוסר ציוד ומשק. מסיבה זו מתרקמת תכנית להקים במקום גרעין חדש מבני הנוער במושב זה שיתנחל במקום אחר וייסד מושב חדש, אולי בקרבת המושב הזה יציץ.

בבית הספר הממלכתי הדתי במקום, לומדים השנה 150 תלמידים ותלמידות.

יש לציין בצער שעד כה לא היה המשך לימודים לבוגרי בית הספר היסודי, וכמעט כולם הצטרפו למשק ההורים או יצאו לעבודות חוץ. בנוער מטפל הגדנ"ע המקיים פעולות חברתיות אחדות בכל שבוע. על עניני הדת מנצח הרב המקומי רב לאזרי משה שליט"א מיוצאי מרוקו, המשמש גם כשו"ב, מוהל וחזן. הוא מטפל יפה בתלמידים ונותן להם תוספת של שיעורי תורה אחר הצהרים בתקופת הלימודים וכן בימי חופשת הקיץ. הוא גם דורש בכל שבת בפני הקהל בבית הכנסת הגדול והיפה של המושב. יישר חיליה לאורייתא!

ח צ ב

"חצב" הוא אחד מישובי הדרום, בסביבות גדרה, בצד הכביש אל מסמיה השכנה ואל הנגב. מאורגן בתנועת המושבים. נוסד בשנת תש"ט (ספטמבר 1949), והבר במועצה האזורית באר טוביה, נפת אשקלון, במחוז הדרום.

בתחילה נקרא המקום בשם מסמיה החדשה ואחר כך ניתן לו השב חצב, על שם צמחי החצב המצויים בארץ וערכם המסורתי בישראל; באגדה מסופר שבימי חלוקת הארץ לשבטים תחם וסימן יהושע בן נון את גבולות נחלותיהם 112 משפחות המונות כיום 650 נפש כ"י. ברובם יוצאי הכפר החקלאי תאגורה ביניהם ע"י צמח החצב, הנקרא בפי רבותינו גם בשם חצובה. תושבי מקום זה הכ

(לוב) ואתם עוד משפחות מרומניה, בולגריה ופולין. הועד המונה 9 נבחרים, מדריך חקלאי ומדריכה חברתית, מנהל את כל עניני המושב. כל העובדים במזכירות הם מתושבי המקום. בבית הספר לומדים 183 תלמידים, וגומרי בית הספר היסודי ממשיכים בלימודיהם בבית הספר התיכון העירוני ברחובות, או בכפר הנוער „בן שמן". פרנסת התושבים מתבססת בעיקר על הרפת. מגדלים בחלקותיהם מספוא וירקות שונים. יש להם גם פרדס צעיר משותף בן 500 דונם וכן לולים לכמה משפחות. על יד כל בית נטועה גינה יפה עם עצי פרי שונים. בכל זאת עדיין זקוקים לעבודות חוץ כפועלי בנין ב„סולל בונה", ובחוה החקלאית הסמוכה. מוצאים עבודה ביחוד בעלי מקצוע כטרקטוריסטים ומכונאים. הבנים המתחתנים נקלטים במקום ומקבלים בית ומשק כאבותיהם. לאחר עשר שנים סוף סוף זכו התושבים לבנין בית כנסת קבוע, הנבנה בקצב מזורז. עזרו בבנינו הסוכנות ומשרד הדתות, שחוץ מהתקציב הרגיל אשרו לתושבים גם הלוואות לזמן ארוך. התושבים עצמם אספו ביניהם סכום כסף ניכר, שיוצא על רהוט בית הכנסת החדש וציודו. כל תושבי המקום הם שומרי דת ומסורת ומתפללים יום יום, לע"ע בצריף. לרוח הדתית במקום הוסיפה מרץ נוכחותו של הרב משה נעמן שליט"א, רב מוסמך, שו"ב, מוהל וחזן, הממלא בנאמנות את תפקידו הקדוש ובהיותו מוכר לתושבים מחו"ל, הוא אהוב ומקובל על כולם והם מגישים לו את כל העזרה הדרושה. הרב נותן שעורי תורה לתלמידים אחרי הצהרים ובחופשות ובכל יום שבת הוא דורש בהלכה ועל פרשת השבוע. הגדנ"ע מטפל בנוער, וכן גם מדריך הבא מדי פעם מבאר טוביה, ומתקיימים פעולות חינוכיות תרבותיות במועדון שבמושב.

בן זכאי

זוהי הנקודה השניה שאליה עלו בני קהלתנו בהתיישבות שבמסגרת איגוד המושבים של תנועת „תורה ועבודה" אחרי הנקודה הראשונה „עלמא" שבגליל העליון.

המושב „בן זכאי" נושא את שמו של התנא הקדוש רבן יוחנן בן זכאי אשר ראה במו עיניו את החורבן וכתחליף לביה"מ החרב הקים מקדש רוחני ביבנה.

מושב בן זכאי נמצא באזור שכולו אומר קדוש, בשכנותו נמצאים הקבוצים: „יבנה" שהיא הקבוצה הראשונה של הקבוץ הדתי, כרם ביבנה, גבעת וושינגטון — המשמשת סמינר ובית יוצר למורים דתיים, מושב ניר גלים, כפר דרום ובית גמליאל, כל הישובים הנ"ל שייכים למועצה איזורית בשם „יבנה" והם מהווים אחד הגושים המסמלים את שאיפת חזונם של התנאים שהתישבו כאן לפני למעלה מאלפיים שנה — שיקום כאן בארצנו הקדושה דור אשר יחיה על התורה והעבודה.

בבן זכאי חיים 90 משפחות המהווים כ־500 נפש כ"י מהם כ־120 ילדים הלומדים בבי"ס יסודי ובגן הילדים הממ"ד. יש להצטער שרק אחדים מהתלמידים ממשיכים בלמוד העל יסודי מאחר שמשפחותיהם ברוכות הילדים אינן יכולות לשאת בעול ההוצאות ובסיומם את ביה"ס היסודי נאלצים הילדים לצאת לעבודה במשק כדי לסייע להורים בפרנסת המשפחה, ואילו ראש המשפחה יוצא לעבודות

חוץ כדי שיוכלו ביחד לספק את צרכי המשפחה. 50% מהתושבים של בן זכאי הם צעירים בגילים שונים.

עם כניסתך לבן זכאי, כמו לשאר המושבים שלנו, תתפלא ממראה עיניך: המתיישבים אינם עוד אותם היהודים בני הכפרים הלובים שהכרתם עוד בגולה, אין עוד אותן הקומות הכפופות, העינים הנפחדות והצעדים הכושלים. כאן קם דור חדש, גאה וזקוף קומה, המתפרנס בכבוד מיגיע כפיו וזיעת אפיו.

לכל משפחה יש באופן ממוצע 7 — 8 דונם אדמה לגדולים שונים המעובדים עפ"ר ע"י הבנים הצעירים והאמהות ובקרוב יתחלק בין התושבים פרדס של 600 דונמים, אשר כעת מעובד ע"י חברה מיוחדת מטעם מח' ההתיישבות של הסה"י. כמו"כ יש לכל משפחה 2 — 3 ראשי בקר המספקות חלב. הענף העיקרי כיום הוא הרפת, ולפי התכנון יתבסס המושב בעתיד על שני ענפים — רפת ופרדס.

בעיות בטחוניות אינן קיימות כלל וכלל, חוץ ממקרים בודדים שקרו בשנת 1950, שהיא שנת עלייתם של המתיישבים על הקרקע, כשנגנבו מהם פרות אחדות וכן נהרגו בקרבתם 3 פדאיון ע"י משמר הגבול.

אכן זכו אחינו בני לוב אלה, תושבי בן זכאי, לאזור בעל עבר והווה מאוד חשובים, ובסביבה בעלת מסורת שהיא כפי רוחם וכאן הם יחדשו את נעוריהם במסגרת הישוב העברי בארץ והיהדות הדתית בפרט.

שדה־עוזיהו

הוא אחד מישובי הדרום בסביבת אשדוד, ובקרבת כביש החוף, במסגרת העובד הציוני. המושב נוסד ביום י' אייר תש"י (1950) על ידי 100 משפחות מתישבים מכומס ומצראתה (לוב), והמונים כיום 950 נפש כ"י.

המקום נקרא בתחילה אשדוד ד' על שם הכפר הנטוש אשדוד שבקרבתו, אך בשנת 1955 הוסב שמו לשדה עוזיה, לזכר עוזיה מלך יהודה אשר נחל בסביבה זו את נצחונו הגדול על הפלשתים, ובנה בה ישובים כמסופר בספר דברי הימים ב': "ויבנה באשדוד ובפלשתים... כי אוהב אדמה היה"...

המושב חבר במועצה האזורית באר טוביה, נפת אשקלון במחוז הדרום. תושביו מתפרנסים מעבודות חוץ בסביבה בחברת "סולל בונה" וב"חק"ל" ובעבודות בפרדסים השייכים למושב. אחד מאלה משתרע על 350 דונם עצי הדר, ופרדס שני שנטע מחדש על 250 דונם. הפרדס החדש יניב בשנה הבאה.

התושבים סבלו מאד בזמן עליתם על הקרקע עת גרו במשך שנה וחצי באהלים בתוך שדות קוצים רוחשים נחשים ועקרבים, וגם "חיות אדם" לא חסרו, בצורת מסתננים שחדרו לשטח מרצועת עזה הסמוכה, וגנבו בהמות עבודה, צאן ובקר ורכוש אחר מכל הבא ליד והדריכו את מנוחת המתישבים החדשים במשך שנים. עד שנבנו מסביבם הישובים העבריים: עזריקם, בית עזרא, אמונים, שתולים ועוד, ורק אז הונח להם מפגע המסתננים. כעת, ברוך ה', יושבים לבטח וגם לשמירת לילה אינם זקוקים עוד, ביחוד לאחר שצה"ל הרס כליל את שרידי הכפר הערבי הנטוש אשדוד, ששימש למסתננים מחסה בין חורבותיו.

המשק בשדה עוזיהו הוא מעורב. לרשות כל תושב נתנו 10 דונם אדמה כבדה ומשובחת, בהם מגדלים ירקות עונתיות וגם סלק סוכר. לאחדים יש גם לול עופות אך הענף העקרי הוא החלב. לכל תושב יש רפת עם כמה ראשי בקר הולנדיים משובחים. תנובת החלב הכללית היא קרוב ל־60 טון לחודש. החלב מתרכז בבית הקרור שנבנה במקום. שם נמדד החלב, מסננים אותו ומקררים אותו ואח״כ הוא מובל למחלבות „תנובה״ על ידי מכונות עם מיכלי ענק.

שטח הפלחה משתרע על שטח של 1300 דונם. רוב התבואה נמכרת למשביר, ובחלקה נמכרת לתושבי המושב.

הועד המונה 10 חברים הנבחרים מידי שנה, מנהל את כל עניני המושב בית הספר במקום ברשת החינוך הדתי, החל משנת לימודים תש״ך. מתלמידי כתה ח׳ של שנת הלמודים תשי״ט נרשמו אחדים שקבלו סטיפנדיות לבית הספר התיכון החקלאי, השאר יצטרפו להוריהם בעבודה במשק.

ארגון ויצ״ו מקיים במושב קורס תפירה לנערות ולנשים.

הגדנ״ע והנוער העובד מטפלים בהדרכת הנוער, בין המדריכים נמנה מר זנזורי מתושבי המקום שסיים לפני שנתיים קורס להדרכה.

במושב נבנה בית כנסת מפואר וגדול שעלה כאחד עשר אלף לירות, לפי תכנון של הסוכנות, בית הכנסת היה צריך להיות בצריף שוייצי, אך תושבי המקום התנגדו לכך, ועל כן קבלו את התקציב לבנין והשלימו מעצמם את הסכום להקמת בנין קבע, שנבנה לפי רצונם במתכונת בתי הכנסת בחוץ לארץ. הר׳ אברהם חסאן ג׳רמון משמש כשו״ב ומוהל, והרב במושב אמונים הסמוך הוא גם רבם של תושבי שדה עוזיהו.

בית שקמה

זהו ישוב עולי לוב בדרום, במישור החוף בסביבת אשקלון, השייך לתנועת המושבים. נוסד ביום ב׳ אדר תש״י (19 פברואר 1950) ע״י 76 משפחות המונות כעת 550 נפש כ״י, מיוצאי עמרוץ (לוב) וטריפולי, עם מספר משפחות מיוצאי מרוקו ופרס. כולם חיים באחוה ורעות ומתפרנסים בעיקר ע״י גדול פרות לחלב. המושב מייצר 45 טון חלב לחודש. במקום נמצא בית קרור ששם מתרכז החלב זמועבר לתנובה. שטח הפלחה משתרע על שטח של 1800 דונם. מלבד זה נמסר לכל מתישב שטח של 10 דונם לגדול מספוא לרפת וירקות, המשווקים בעיר מגדל הסמוכה על ידי המתישבים עצמם.

חלק מחברי המושב עוסקים גם בעבודות חוץ בבנין, ובעבודות חקלאיות בחווה החקלאית ובישובים הותיקים שבקרבתם.

במקום נמצא פרדס מהרכוש הנטוש על שטח של כ־460 דונם ששוקם ע״י חברי המושב וכעת מניב לברכה. הסוכנות היהודית עומדת לחלק פרדס זה בין המתישבים, 10 דונם למשפחה.

הועד בן 6 נבחרים, מנהל את עניני המושב עם מדריך חברותי. מטעם הסוכנות נמצאת במקום גם מדריכה, המלמדת רקמה ותפירה לנערות המושב. חלק מעבודותיהן הוצג לאחרונה בתערוכה החקלאית בבית דגן.

מאז קום המושב קיים בו בית ספר דתי. השנה למדו בו 160 תלמידים־ות. כמה מבוגרי בית הספר ממשיכים את לימודיהם בישיבת „פורת יוסף" בירושלים. מהם בבית ספר תיכון והאחרים פנו ללמוד מקצוע, בעיקר מכונאות, או שהצטרפו לעבודה במשק ליד הוריהם.

במושב נפתח מועדון לנוער, בו מתקיימות פעולות חנוכיות פעמיים בשבוע, ע"י מדריכים דתיים, בעיקר מהגדנ"ע.

בית הכנסת במקום גדול ויפה. מתפללים בו רוב החברים תפלות שמ"ע מידי יום ביומו, וגם לומדים בו תורה. מונתה מועצה דתית מחברי המושב, המונה שלושה חברים, אחד מהם מר פרץ מסעוד, מעולי מרוקו שהוא מורה במקום ונוסף לכך שו"ב ומוהל. גם אחיו של מר פרץ הוא מורה וגר במקום. מהמצאותם של שני המורים הללו בקביעות בתוך המושב נובעת ברכה מרובה, בגלל השגחתם המתמדת על ילדי המושב, אחרי הלימודים ובימי שבתות וחגים וחופשות, והשגחתם עליהם בזמן התפילה בבית הכנסת.

המושב בית שקמה הוא חבר במועצה האזורית חוף אשקלון, נפת אשקלון, במחוז הדרום. השם הזה נתן למושב על שם עץ השקמה הטפוסי לכל האזור הזה המשתרע בשפלה. מזה הביטוי המובא במקרא: „כשקמים אשר בשפלה לרוב", רבותינו אמרו: „סימן לשפלה — שקמים".

תלמידי גן ילדים במושב בית שקמה

עוזה

עוזה הוא אחד ממושבי הפועל המזרחי בדרום, בסביבת פלוג'ה, ובצד הכביש לבאר שבע. המושב נוסד ביום כ"ו חשון תשי"א (6 נובמבר 1950) על ידי 84 משפחות; כולן מיוצאי יפרן (ישוב הררי בלוב). האוכלוסיה מונה כיום 440 נפש כ"י.

השם עוזה הוא חדש ומקורו בדברי המשורר בתהלים: עוזה אלוקים זו פעלת לנו". המושב הוא חבר למועצה האזורית שפיר. ילדי המושב, 80 במספר, לומדים בבית הספר האזורי באבן שמואל. בוגרי בית הספר היסודי בחלקם ממשיכים את לימודיהם בבית הספר התיכון החקלאי במושב שפיר, ויתרם מצטרפים לעבודה במשק הוריהם. אחד מבני המושב כיום הוא מדריך נוער באבן שמואל.

הגדנ"ע הדתי מקיים פעולות בין הנוער במושב, ומארגן חגיגות וטכסים במאורעות ובמועדים שונים. לצד הועד המקומי, המונה כיום 7 נבחרים, נמצאים במקום עוד 2 מדריכים חקלאיים, המדריכים את התושבים בטפול ברפתות ובגדולי מספוא וירקות שונים על שטח של 9 דונם לחבר, ולאלה שהראו יכולת לעבוד יותר הוסיפו עוד 12 דונם לאחד.

אשתקד נעשו במקום נסיונות בנטיעת כותנה וסלק סוכר. הנסיון הצליח והשנה נזרעה הכותנה על שטח של 150 דונם ועוד שטחים נכרים נזרע בהם סלק סוכר.

נמצא כאן גם מדריך חברותי, כמו ביתר המושבים החדשים, המטפל בעקר בענינים סוציאליים. בני המושב המתחתנים מקבלים בית חדש ומשק לחוד במקום, ואם האב הזקין ואין ביכולתו לטפל במשק, מוסרים לזוג הצעיר את ניהול המשק

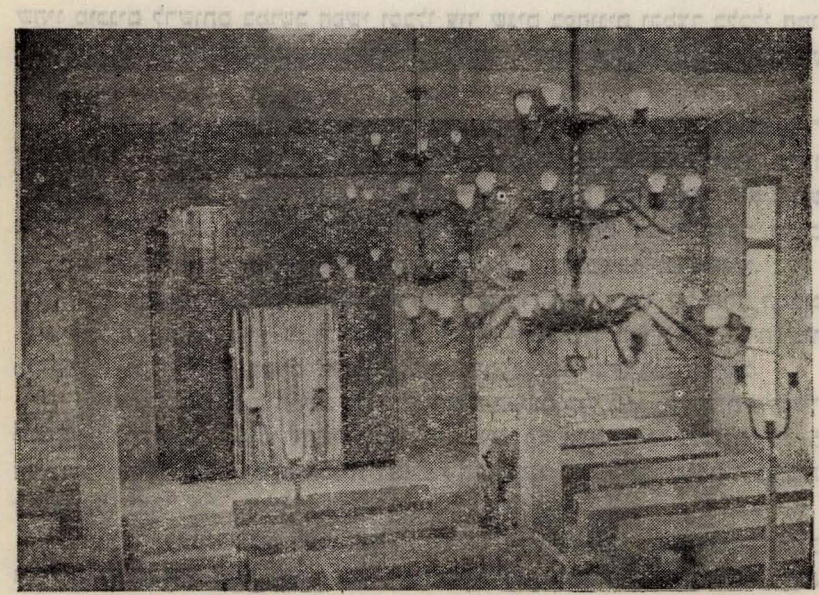

בית הכנסת בעוזה

ואת ההורים מעבירים לבנין מיוחד ומקבלים סטאטוס של הורים ליד בניהם.

בעוזה נבנה בית כנסת נהדר המתנוסס לתפארת במרכז המושב, שעלה למעלה משבעים אלף לירות. רוב הסכום לבנין הושקע על ידי התושבים עצמם, אם במזומן ואם בצורת הלוואות ממקורות שונים, ונוסף לזה קיבלו את התקציב לכך ממשרד הדתות והסוכנות.

כרב וכשו"ב במקום משמש הרב פרג'ללה גויטע שליט"א, שהיה רב לעדה זו גם בחוץ לארץ במשך עשרות שנים. הוא תלמידו המובהק של הרב המפורסם ר' ציון כהן שליט"א איש האשכולות, שפעל ועשה רבות למען למוד התורה באזור המערבי של לוב, וחבר ספרים רבים בפרשנות ובהלכה.

הרב גויטע מקיים שעורי תורה מדי ערב ובשבתות בין המבוגרים. חזן בית הכנסת הוא רבי חי עובדיה, הנושא בשבת גם דרשה שבועית על פרשת השבוע בפני קהל רב.

שלוה

גם זה הוא ממושבי הפועל המזרחי בדרום, נמצא בצד הכביש צומת — פלוגה — באר שבע, בין המושבים עוזה ואחוזם. הוא חבר המועצה האזורית שפיר. נוסד ביום ז' טבת תשי"ג (25 דצמבר 1952) ובו 65 משפחות (450 נפש כ"י) שמוצאן מטריפולי ומיפרן (לוב), וכן כמה משפחות מתוניס ומג'רבה. כל התושבים הללו הם דתיים מובהקים ואולם אי ידיעתם את תנאי הארץ הביאתם לידי כך שהשתייכו בתחילה לארגון בלתי דתי. כאשר נתברר להם הדבר סרבו להכנס לבתים שהיו מוכנים לרשותם במושב חפשי וסבלו עוד שנים בפחונים ובמצב כלכלי חמור, עד אשר השיגו את מבוקשם והועברו למקום הזה, שלוה, בארגון הדתי של הפועל המזרחי.

מקור השם הוא על פי ספר תהלים: "יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך". התלמידים — המונים כשמונים וחמישה בנים ובנות, לומדים בבית הספר האזורי באבן שמואל עם כל תלמידי הישובים באזור. אחד המורים בבית הספר הוא מאנשי המקום. בוגרי בית הספר היסודי ממשיכים את לימודיהם בבית הספר התיכון החקלאי בשפיר, ובחלקם גם מצטרפים לעזרת הוריהם במשק המשפחתי.

במושב קיים מועדון לנוער, המדריך הוא מר מגידש בנו של הרב המקומי ובוגר מקוה ישראל. הוא מטפל בארגון הנוער ובפעולות חברתיות — חנוכיות כל שבוע. גם הגדנ"ע מקיים פעולות תרבותיות נוספות בין בני המושב.

חוץ מהועד, המונה חמשה נבחרים, ישנם במקום עוד שני מדריכים חקלאיים ומדריך חברתי. הם נזקקו השנה לשני מדריכים חקלאיים לרגל תוספת של 25 דונם לכל יחידת משק. ישנה תכנית לנטיעת פרדס של 300 דונם, שיעובד במשותף עד היבול, ואחר כך יחולק לחלקות בין כל החברים.

חוץ מירקות חושבים לעסוק גם בגידול כותנה וסלק סוכר. השנה הוחל בזריעה נסיונית של חמשה דונם לכל משק, ולפי החישובים הנסיון הצליח ובשנה הבאה יטעו על שטחים נרחבים יותר. שטח הפלחה בשלוה משתרע על 3000 דונם. רוב התבואה נמסרת למשביר ובחלקה לתושבים.

לחברים אחדים יש גם רפתות עם כמה ראשי בקר, אך ישנם קשיים לעת עתה בשווק החלב.

חלק מהתושבים עוסקים בעבודות חוץ בעקר בקרית גת.

לפני ארבע שנים נבנה במקום בית כנסת מפואר, שבניתו עלתה למעלה משלושים וחמשה אלף לירות, שהושקעו ברובם על ידי התושבים עצמם, אם כי בהלוואות ממושכות מהסוכנות וממשרד הדתות, שגם הם השתתפו בהוצאות הבנין.

רב המקום, רבי גבריאל מגידש שליט"א, שהיה גם בחו"ל רב העדה ביפרן במשך עשרים שנה. הרב הוא ממארגני וממיסדי המושב, הוא משמש כשו"ב וגם כחזן. הוא מקיים שיעורי תורה יום־יום בין מנחה למעריב למבוגרים, וכן בשבתות נושא דרשות לפני הקהל. הרב נותן גם תוספת שיעורי תורה לילדים אחר הצהרים וכן גם בימי החופש הגדול. בהשפעתו של הרב קיים יחס חברי וקיימת עזרה הדדית למופת בין כל חברי המושב.

ש ו ב ה

מושב „שובה" הוא אחד מישובי הפועל המזרחי בנגב המערבי. הוא נמצא בקרבת סעד בצד הכביש לבאר שבע; נוסד ביום כ"ד ניסן תש"י (11 אפריל 1950) על ידי 80 משפחות, רובם יוצאי טריפולי. עם משפחות אחדות מתוניס וממרוקו יחד, מונים כיום 450 נפש כ"י.

שם הישוב הוא חדש וניתן על ידי מחלקת השמות שעל יד משרד ראש הממשלה, שם המזכיר את דברי נעים זמירות ישראל בספר תהלים: „שובה ה' את שביתנו כאפיקים בנגב", וכן בתורה: „שובה ה' רבבות אלפי ישראל".

המושב חבר במועצה האזורית עזתה, נפת באר שבע במחוז הדרום. התושבים עוסקים בחקלאות, וביחוד בגדולי תעשיה: כותנה וסלק סוכר וכן ירקות עונתיות למיניהם. הכל בגדולי שלחין, המשתרעים על 1000 דונם. לרובם רפת פרטית ו„תנובה" מקבלת את החלב. לפני שנתיים נטעו בשטח המושב 5 דונם פרדס לכל יחידה משקית. התושבים עסוקים כל היום במשקם ואינם נזקקים לעבודות חוץ. יש לציין שבמושב זה ניתן עוד לעשות למען קדומו הכלכלי, וזה נעשה במאמצים גדולים מצד הסוכנות, ותנועת הפועל המזרחי באמצעות המדריך הכלכלי הח' מנחם גרינפלד, חבר המושב תפרח, והמדריך החקלאי הח' עזרא דבח, ממוצא סורי ומעולי ארגנטינה, ואתם חמשת חברי הועד המקומי, הנבחרים מדי שנה בשנה. ליד הועד פועלת מועצה דתית המונה שלושה חברים בראשותו של הרב המקומי יוסף אלמושנינו שליט"א מעולי תוניס והמשמש גם כשו"ב, מוהל וחזן. יש לציין לטובה שבשובה הקצו בנין מיוחד למשרד הרבנות שבו מרוכזים תיקים וכרטיסיות מסודרים של כל חברי המושב, ושם ריכז הרב את ספריתו התורנית. במשרדו זה יושב הרב בשעות עבודתו המוקצבות כל יום ועוסק בצרכי ציבור. לשם באים הזקוקים לשחיטת עופות, פונים אליו בשאלות כשרות ושם גם נאספים תלמידים לשיעורי תורה בתקופת החופש, וגם בתקופת הלימודים בשעות אחר הצהרים.

רצוי מאוד שסדור זה ישמש דוגמא לכל ישובינו, וכך מצד אחד מונעים טרדות לרב בביתו וגם טרדות לציבור, שאם לא ימצא את הרב בביתו יצטרך לחפשו בכל המושב.

נבנה בית כנסת גדול ויפה, ומקוה טהרה מסודר. בבית הכנסת מתאסף הקהל לתפלות שמ"ע. בשבת מתפללים בשני מניינים. בשעות אחה"צ מתאספים הקהל ללמוד פרק תהלים ואחר כך דורש הרב במשך שעה על פרשת השבוע ואומר דברי מוסר. התושבים נוקטים בידם את המנהג היפה מטריפולי ללמוד כל ערב ראש חודש במשך כל הלילה „תקון כרת".

כמאה תלמידים ותלמידות לומדים בבית הספר האזורי במרכז „השובות" על יד כפר מימון. הם נוסעים לשם כל יום באוטובוס על חשבון המועצה האזורית. מסיימי כתה ח' השנה מבני המושב יעברו לבית הספר התיכון הדתי בקבוץ סעד. במקום פועל הגדנ"ע בהדרכת הנוער.

פרק ט'

אֵיךְ נָפְלוּ גִּבּוֹרִים...

הַצְבִי יִשְׂרָאֵל עַל בָּמוֹתֶיךָ חָלָל

(שמואל ב—א)

שמות הנופלים על משמרתם

בקרב ובשמירה

ת.נ.צ.ב.ה.

תודתנו נתונה בזה למחלקה להנצחת החייל במשרד הבטחון
שהגישו לנו את מלוא עזרתם באיסוף החומר לפרק זה.

עם הפרק

אם היינו באים לתת הערכה מיוחדת לכל מאמר ומאמר שבאו בספר, ולערוך סולם של עדיפויות ביניהם — מי עדיף ממי, ואיזה פרק חשוב מבחינה זו או אחרת משאר הפרקים, כי אז היינו אומרים בודאות גמורה שהפרק הזה שבו באו שמותיהם, תמונותיהם ותמצית ימי חייהם של יקירינו, בני הקהלה הלובית, שנפלו על משמרתם בכל מיני חזיתות, מימי מלחמת השחרור ועד היום, הוא הפרק שבגללו בלבד היה כדאי להוציא את הספר הזה. כי איזה ערך יש לכל המאמרים והפרקים שבאו בספר, ושבהם באו לידי ביטוי אהבתם וערגתם של בני קהלה זו לארץ, כיסופיהם אליה וחתירותיהם להגיע לה בכל מיני דרכים, אם לא יכולים היינו להוכיח שגם בשעת המבחן הקשה, שבו עמדה לפני כל חייל בחזית, לפני כל שומר בגבולות ולפני כל אזרח נאמן במדינה, הברירה הקשה: חייו הפרטיים או בטחון המדינה — מה עדיף? גם בשעת המבחן הזה יצאו בחורינו וידיהם על העליונה. הם הוכיחו את נאמנותם ומסירותם למולדתם בהקריבם את הקרבן היקר מכל יקר — את חייהם.

— — —

אבות ואמהות ששיכלו את בניהם, נשים שאיבדו את בעליהן, בנים ובנות שנתיתמו מאבותיהם ואחים ואחיות שלא יוכלו לראות עוד את יקיריהם שהלכו לבלי שוב — כל אלה ימצאו טיפת ניחומים בפרק זה, המנציח את זכרם ואת שמותיהם של כל אלה שמתו למען נוכל אנחנו לחיות.

יהי זכרם לברכה ונוחם עדן.

ת נ צ ב ״ ה

ארביב יוסף ז"ל

בן יצחק ואסתר. נולד ביום 25.6.1925 (תרפ"ה) בטריפולי אשר בלוב ועלה ארצה עם בית הוריו בשנת 1934. הוריו השתקעו בשכונת מונטי־פיורי שעל־יד תל־אביב ויוסף למד בבית־הספר העממי המקומי. עם גמר הלימודים החל לעבוד, לאחרונה עבד כפועל בבית־חרושת לצבעים ולכה בפתח־תקוה. עלם חסון וחזק בגופו ובנפשו וחלק רב מחייו מסר לשירות המגן.

חבר ההגנה משנת 1944. חבר נאמן ופעיל בפלוגה "המיוחדת". בתחילת המאורעות נשלח לנגב והשתתף בהגנת קדמה. אחרי כן השתתף בליווי שיירות לגליל העליון. עם התחלת הפעולות בסביבת תל־אביב השתתף בפעולת סלמה, אבו־כביר, יזור, ושוב — בליווי שיירות לדרום. אחר־כך השתתף בפעולת "נחשון". באחרונה עלה, בליווי השיירה הגדולה שכללה למעלה ממאתיים מכוניות־אספקה, לירושלים ושם נשלח בד' ניסן תש"ח (13.4.1948) לדרך הר־הצופים, לעזרת שיירת עובדי "הדסה" שהותקפה. המכוניות עלו על מוקש והתפתח קרב נואש, שבו נפל בהילחמו בגבורה במקלעו. נקבר בסנהדריה בירושלים. ב־26.9.1951 הועבר למנוחת־עולמים להר־הרצל בירושלים.

ארביב רפאל (לארי) ז"ל

בן ויקטור ושרה. נולד ב־7.4.1927 (תרפ"ז) בטריפולי שבטריפוליטניה כבן־זקונים למשפחה ענ־פה. לאחר שגודל תוך תפנוקים בבית הוריו וקיבל השכלה של בית־ספר עממי ושלוש כיתות גימנסיה, גמר אומר לעלות לארץ־ישראל והצטרף להכשרה חלוצית בטריפולי. מאחר שלא ניתן לו סרטיפיקט בתנועת "החלוץ", החליט לעלות בעליה ב'. לפני עלייתו השתלם במקצוע החשמלאות וב־11.3.1947 עלה באניית־מעפילים בתוך טנק ריק של נפט. הספיק לעבוד זמר קצר בחברת החשמל, אך קץ בחיי העיר, עבר לקיבוץ שדה־נחום, ומיד הצליח להתערות בו יפה.

בפרוץ מלחמת־השיחרור היה מראשוני המתגייסים. על טענת אחותו, אשר ביקשה שידחה את גיוסו כדי שלא להדאיג את אמו החולה מאוד, ענה: "לא לשם ישיבה שקטה במשק סיכנתי את חיי בעליה הקשה, כי אם לשם הגנת המולדת". הצטרף לפלמ"ח ובמסגרתו לחם להגנת השיירות בדרך לירושלים. בקרב להגנת שיירה בדרך חולדה—לטרון נפל בכ' אדר ב' תש"ח (31.3.1948), שנה אחת אחרי עלייתו. ב־2.4.1948 נקבר בחולדה.

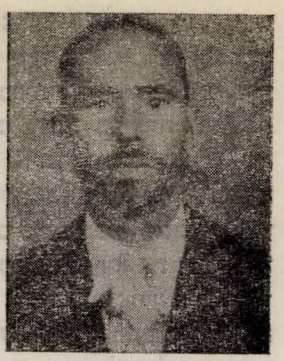

בדירי חואתו ז"ל

בן יעקב ותורכייה. נולד במסלאתה (לוב) בשנת 1911 (תרע"א). בנעוריו היה מפעילי הציונות בעיר כומס, ומחברי אגודת „בן יהודה" ביתו היה פתוח לכל פעולה לאומית, ובית ועד לתלמידי־חכמים, שהנה אותם מממונו. עלה ארצה עם העלייה ההמונית בשנת 1949, והשתקע במושב גילת.

נהרג בצורה טרגית בחוזרו בלילה מאמונים, בתאריך כ"ז טבת תשט"ז, 11.1.1956. הניח אחריו אשה ושמונה ילדים, ואמו הזקנה.

על פי דרישת משפחתו הובא למנוחות בבית העלמין של המושב.

בוגטוס מסעוד ז"ל

בן פראגי וזמרדה, נולד בבנגאזי בשנת 1929, (תרפ"ט). למד, כיתר חבריו, בבית־הספר האיטלקי וב„תלמוד תורה". עלה ארצה בשנת 1949 והתגורר עם הוריו במעברת בית־ליד. התגייס לצה"ל וגמר את שירותו הסדיר. התחתן ונולדו לו שלשה ילדים שהיו מקור שמחתו ואושרו בחיים. השתתף בקרבות על רפיח במבצע קדש ונפל ביום כ"ז חשון תשי"ז, 1.11.56. נקבר בבית־הקברות בארי ב־2.11.56. ביום 18.9.57 הועבר לנתניה. השאיר אחריו אשה ושלשה ילדים.

ביתן שמעון ז"ל

בן עמוס ונסרייה. נולד ב־17.4.1939 (תרצ"ט) בעיר זוארה (לוב). למד בביה"ס העברי „תלמוד תורה" ובביה"ס האיטלקי. היה ילד שקט מאוד וממושמע. עם העלייה ההמונית מארץ לוב, עלה עם הוריו והמשיך בלימודיו בארץ באחד ממוסדות עליית הנוער.

בגמר לימודיו התגייס לצה"ל והיה אהוב על חבריו במסירותו ועזרתו לזולת.

קיצו הטראגי היה על ידי טביעה בים ביום ט"ז אב תשי"ח, 2.8.58.

בנדוד יצחק ז"ל

בן נסים וכמונה. נולד ב־8.5.1928 (תרפ"ח) בטריפולי, לוב. למד בבית־ספר עממי איטלקי ובתלמוד תורה ואחר כך עבד בחייטות. בתנועת הצופים היהודים קיבל חינוך עברי לאומי, שם למד שירי־גבורה ארצישראליים וביחוד התרשם מהשיר „בגליל תל־חי שם גיבור נפל". הסביר לאביו את תוכן השיר ונדר להקריב גם הוא את חייו למען המולדת העברית. בקיץ תש"ז עזב את הבית להע־פיל ארצה. נדד בלי תעודות דרך מקומות שונים בתוניס, עבר בתעודות מזוייפות לאיטליה והתיצב במחנה־אימונים של גח"ל.

הגיע לארץ בראשית סיון תש"ח. צורף לאחד מגדודי הפלמ"ח ויצא לחזית. השתתף בכל פעולות הגדוד ונלחם בחירוף־נפש עד שנפל במבצע „יואב" בקרב ליד בית־חנון, בדרום, ביום י"ח בתשרי תש"ט, 21.10.1948. היה קבור בדורות. ב־4.5.1950 הועבר לנחלת־יצחק.

ברנס עמוס ז"ל

בן מבורך ושמחה. נולד בטריפולי שבלוב, (בכ"ג בניסן תרפ"ו) 7.4.1926, סיים שם את בית־הספר היסודי, ואף החל לומד בבית הספר התיכון. היה נער שקט, שקדן ורציני, אך יחד עם זאת גם עליז תמיד ושמח בחלקו, ממעט היה בדיבורים ונאמנותו למסורת לא ידעה סייג. עם פרוץ מלחמת העולם השניה, בגלל החוקים האנטי־יהודיים, נאלץ לעזוב את ספסל הלימודים. היה מדריך בהכשרה בטריפולי והנערים שארגן עסקו בלימוד תורת הנשק, בידעם כי במולדת נכונה להם מלחמה לחי־רות. אולם עוד לפני בואם לארץ ניצלו את ידיעו־תיהם בארגון ההגנה מפני פרעות מצד הערבים. בפעולות אלו נטל עמוס חלק פעיל ביותר. רושם רב עשתה עליו הפגישה עם חיילי הבריגדה היהודית.

עם תום המלחמה, החליט עמוס, שהגיע כבר זמנו לעלות ארצה, ובאחת מאניות המעפילים הפליג עם חבריו הקרובים. שלושה חדשים עשה בפלוגת הכשרה חקלאית בנחלת יהודה, וכאן השלים את ידיעותיו בשפה העברית והתחיל להסתגל לאורח החיים בארץ. הוא עבר לתל־אביב ואחר כך לירושלים, מקום שם הצטרף לשורות הארגון הצבאי הלאומי. בזמן הראשון עסק בתפקידי גיוס ותעמולה; עד שנעצר ע"י ארגון המשטרה הבריטית והועבר ללטרון. באותו זמן הוא כותב במכתב לאמו: „מה מאושר אני שנולדתי בדור זה ושזכיתי להיות בין הלוחמים לשחרור המולדת".

עם שחרורו, שב לעבודה במשנה מרץ, יצא לעמדות הגבול, השתתף

בהדיפת התקפות האוייב, והיה בין התוקפים והכובשים. שבועות אחדים היה בין לוחמי כפר עציון, ובאחד ממכתביו הוא מתאר את ההתקפות ההמוניות של הערבים בירושלים. לחם בגבולות העיר, עד שיצא להתקפה בה נפל.

בהתקפת אצ"ל ולח"י על דיר־יאסין, נמנה עמוס עם ראשוני התוקפים, בתפקיד מפקד כתה. בשעת הקרב נפצע קשה, אך רק למחרת נמצא מתבוסס בדמיו והועבר לביה"ח "הדסה" בירושלים. בהרגישו כי קרב קיצו, ביקש לראות את חבריו, ואחרי שהביע את צערו על שלא יוכל להמשיך במלחמה, הוציא את נשמתו בקריאת "שמע ישראל". עמוס הובא לקבורות בסנהדריה, אשר בירושלים, ואחר כך הועברו עצמותיו להר הרצל.

נפצע בכ"ט באדר ב' תש"ח (9.4.1948). הלך לעולמו בד' בניסן תש"ח (13.4.1948) והובא למנוחות בירושלים.

גניש יוסף ז"ל

בן רפאל ומחבובה. נולד ב־1929 (תרפ"ט) בטריפולי. גמר בית־ספר עממי. כופף־ברזל לפי מקצועו. התחנך בתנועת הצופים וספג חינוך ציוני חלוצי. בהיותו צעיר לימים התנדב ל"הגנה" ובן 17 עזב את הבית ויחד עם 15 מחבריו יצאו ברגל בדרכם לארץ. לאחר שעברו 120 ק"מ ברגל נתפסו על־ידי ערבים, לפני הגיעם לגבול תוניס. 10 מן הקבוצה מסרו את כספם לשוביהם והמשיכו דרכם ויתרם חזרו על עקבותיהם. יוסף היה בין הממשי־כים. לכשהגיעו אל הגבול נתפסו על־ידי המשטרה הצרפתית והושמו בכלא. בעזרת הקהילה היהודית בתוניס שוחררו ונשארו שם כשנה. לבסוף קיבלו תעודות צרפתיות ודרכונים. עברו לאלג'יר ומשם הגיעו למרסייל.

על אדמת צרפת אימנו את ידיהם לאחוז בנשק ובשנת 1948 עלו לארץ והצטרפו למערכה על עצמאות ישראל. אחרי תקופת־שירות קצרה נפצע יוסף קשה בתאונת־דרכים בדרך לחדרה, הובא לבית־חולים ומת לאחר 4 ימים, י"ב שבט תש"ח, 23 בינואר 1948. נקבר בנחלת יצחק.

ג'רבי יוסף ז"ל

בן פרג'י ורחל. נולד בטריפולי ב־11.10 1933 (תרצ"ג). למד ב"תלמוד תורה" וביה"ס איטלקי. הצטרף אחר כך לתנועת הצופים והיה פעיל בה. עלה עם הוריו ביום 13.2.49 כמעפיל דרך איטליה. למד טפסנות והתפרנס בכבוד.

היה בריא בגופו ובעל קומה והופעה נאה. התחבב מאוד על מכריו ברוחב לבו ובעזרתו לחב־ריו. בעל הכרה לאומית ומילא בדיקנות התפקידים שהוטלו עליו.

נפל במערכת סיני ביום כ"ה חשון תשי"ז (30.10.56). נקבר בבית־הקברות שלח והועבר אחר־כך להר הרצל.

גרבי יוסף („לודאן") ז"ל

בן אליהו ומזל. נולד ב־1932 (תרצ"ב) בעיר טריפולי שבארץ לוב. למד, כרוב ילדי עדתו, בבית־ספר עממי וב„ישיבה" גם יחד, וכשיצא לעבוד — בחר באומנות הסנדלר. מילדותו היה מלא געגועים לציון מתוך החינוך הציוני שקיבל בתנועת הצופים ובאחד הימים קם והלך ובלי להודיע דבר להוריו ניסה להעפיל ארצה. במעבר הגבול בין טריפוליטניה ותוניס נתפס על ידי ערבים, הוכה ונכבל ונעזב לנפשו בכבליו. חבריו אשר הצליחו לעבור את הגבול הודיעו על כך למשטרה הצרפתית שחנתה במרחק 10 ק"מ מהגבול והם שיחררוהו מכבליו, אך העבירוהו לבית־הסוהר בתוניס. בהשתדלות הרב המקומי שוחרר אחרי זמן־מה ועשה בתוניס 7 חדשים בסבל ויסורים עד אשר הצליח לעלות לארץ בשנת 1947 והוא אז בן 15 שנה, אך חסון ובריא ומבוגר למעלה משיעור גילו.

בהגיעו לארץ התגייס מיד. התאמן במחנה „יונה" בתל־אביב וחיכה ליציאה לנגב. „יציאה זו — אמר לקרוביו — חשובה לי מכל, וגם את חיי הייתי נותן בעד המולדת". ואמנם יצא למחוז־חפצו, ובאחד הקרבות נפצע פצעים אנושים, הועבר לבית־חולים בתל־ליטווינסקי, וכאשר ביקרו אצלו קרוביו אמר להם: „אם עוד אחיה ויהיו לי בנים, אגדלם לגיבורים ללחום בעד המולדת". מת מפצעיו ח' חשון תש"ט, 10.11.1948. למחרת היום הובא למנוחת־עולמים בנחלת־יצחק. בן 16 היה במותו.

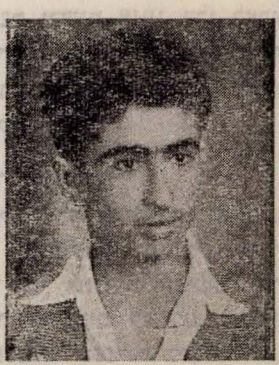

דאבוש שלום ז"ל

בן אליהו נ"ע ומנטינה. נולד בטריפולי ב־15.2.1938 (תרצ"ח). למד בבי"ס תלמוד תורה, ובב"יס איטלקי. התיתם בנעוריו מאביו, ושאף תמיד לעלות ארצה. עם העליה ההמונית מטריפולי, עלה ארצה ב־15.7.1949, ולמד את מקצוע המסגרות, והוסיף עוד להשתלם בעברית בשיעורי ערב. כל ימיו היה עליז ותוסס חיים, ונתחבב על חבריו ומכיריו.

התגייס לצה"ל בשנת 1956. נפל בעת מילוי תפקידו, בשדה מוקשים, ביום י"ט אדר תשי"ז, 22.3.1957, ונקבר בקרית שאול.

דבש אשר ז"ל

בן יהודה ורבקה. נולד בבנגאזי ביום 14.7.1929, (תרפ"ט). מילדותו גילה כשרונות של ילד נבון והוריו דאגו לתת לו חינוך תיכוני. הצליח בלימודיו והיה אחר כך לפקיד מוכשר. בשנת 1949 עלה עם הוריו לארץ עם העליה ההמונית מלוב.

נפל בי"ח אדר תשט"ז (29.2.56) ונקבר בקרית שאול.

דבש רחמים ז"ל

בן שלום ורות. נולד בשנת 1925 (תרפ"ה) בבנגאזי שבקירינאיקה. גמר את חוק לימודיו בבית־ספר תיכון ושימש מורה לעברית בעירו. עלה לארץ עם הוריו בשנת 1944 וגר ב„שכונת בנגזי" בבני־ברק. בארץ התפרנס מיגיע כפיו. עבד בבית־החרושת לאריגה „ירושלמי" ברמת־גן, ואחר־כך בבית־החרושת „פרפר". בתחילת 1948 נקרא לשירות. בעל הכרה לאומית. מילא בדייקנות כל תפקיד שהוטל עליו. ב־4 ביוני 1948, כשחזר מחופשה קצרה, יצא עם חבריו להתקפה על הכפר הערבי קאקון שבשרון, ובעת כיבושו נפל. ב־6.6.1949, ט' סיון תש"ט, הובא למנוחת־עולמים בבית־הקברות בנתניה.

דואן יהודה ז"ל

בן שמעון ואסתר. נולד בטריפולי 20.4.1928 (תרפ"ח). למד בביה"ס העברי „תלמוד־תורה" ובבית הספר האיטלקי. היה פעיל בארגון הנוער „בן־יהודה" ובתנועות הציוניות של הנוער, שבהן ספג חינוך לאומי. שאף לעלות ארצה בכל מחיר, ובהזדמנות הראשונה הצטרף לקבוצת בחורים אמיצים כמוהו והעפיל ארצה בשנת 1948. בדרך עברו עליו הרפתקאות רבות וקשות, אך הוא קיבל את הכל באהבה למען המטרה הנכספת. נפל ביום כ"ח אב תשי"ג (9.8.53) ונקבר בקרית שאול.

דיין שלום ז"ל

בן אליהו ומזל. נולד ב־1915 (תרע"ה) בטריפולי. בוגר בי"ס „תלמוד תורה" ובי"ס איטלקי. היה מטובי הספורטאים של תנועת המכבי בשחיה ובכדור־מים. היה פעיל בארגון ההגנה, והשתתף בהדיפת הפורעים מהרובע היהודי בטריפולי בפרעות 1945. בראשית שנת 1948 עלה ארצה כמעפיל, דרך איטליה, ונעצר עם העולים בקפריסין עד לשחרור כל העצורים שם עם קום המדינה. בהגיעו ארצה גוייס מיד לצה"ל וגמר את שרותו הסדיר. בהיותו בשרות מלואים, נפל על משמרתו על יד חולדה, ביום כ"ו אב תשט"ז (3.8.1956). הובא למנוחות בקרית־שאול. הניח אחריו אשה ושני ילדים.

דעדוש גבריאל ז"ל

בן ציון ומיסה. נולד בטריפולי בשנת 1931 (תרצ"א). למד ב„תלמוד תורה" והיה פעיל בתנועות הנוער הציוניות. בשנת תש"ב (1942) בעצם ימי המלחמה, נפגע הבית שבו היה הוא עם שאר בני המשפחה בפגיעה ישירה מהפצצה גרמנית. כל אלה שהיו בבית נהרגו ורק הוא ניצל בנס. אז היה בן 10. למד את מקצוע הנגרות ועלה לארץ בשנת 1951. בהגיעו ארצה התגייס לצה"ל.

נפל ביום י"ג תשרי תשי"ד (22.9.53) ונקבר בכפר ורבורג.

דעדוש שלום ז"ל

בן בנימין ואסתר. נולד בטוברוק (קירינאיקה) ב־1.4.1938 (התרצ"ח). בהיותו צעיר הוגלה עם הגולים לגאדו, ע"י הממשל הפאשיסטי. למד בתלמוד תורה. בבוא חילי הבריגדה לבנגזי, הצטרף לשורות הלומדים עברית.

בשנת 1949 עלה ארצה וגם כאן המשיך בלמודיו, ואחר כך עבד בחקלאות — התגייס לצה"ל ב־1955 ונפל בעת מלוי תפקידו בסיני ב־ז' כסלו תשי"ז.

הובא למנוחות בכפר סבא.

ולעל (אלאל) דניאל ז"ל

בן חואתו וחויתה. נולד בטריפולי בשנת 1935 (תרצ"ה) למד בת"ת והיה מצטיין בלמודיו.

עלה עם הוריו בזמן העליה ההמונית מלוב, בשנת 1951 (תשי"א) עם הוריו. היה מבין מייסדי המושב עלמא שבגליל. גוייס לצה"ל וסיים את שרותו הסדיר. אך בשרות המלואים נפל על משמרתו, ביום כ"ו אדר ב' תשי"ד 31.3.1954 והובא למנוחות בעלמא. השאיר אשה ושני ילדים.

זגדון ברוך (ברכאני) ז"ל

בן שלום וכמונה. נולד בטריפולי 13.7.1940 (ת"ש).

שקט ונבון. מסור למשפחתו בלב ונפש וכל הכנסתו היתה קודש למשפחה. כיבוד אב ואם היה בשבילו דבר קדוש ומקודש.

עלה בשנת 1951 וגמר את חוק לימודיו היסודיים כאן. אחר כך למד בנאות. בהיותו בן 17 התגייס לצה"ל, ונפל ביום י"א תשרי תשי"ט (25.9.58).

זו־ארץ פדהצור („פדי") ז"ל

בן משה ומזל. נולד ביום י"ב באדר תרפ"ה 6.3.1925, בטריפולי, למשפחה ידועה באהבתה וש־איפתה לציון. חונך מילדותו ברוח הציונות. עלה לארץ עם הוריו בכ"ג בשבט תרצ"ד. אחרי גמר כיתה ז' הפסיק את לימודיו בביה"ס העממי כדי להשתלם במסגרות מיכנית. אחרי פעילות בגדנ"ע שירת קרוב ל־4 שנים בפלמ"ח. גמר קורס מ"כ ואימן והדריך חברים חדשים. השתתף בפעולות נועזות של הפלמ"ח בתקופת מאבק המעפילים ובפי־

צוץ גשרים. עם שיחרורו משירות פעיל הועבר לרזרבה העירונית של הפלמ"ח (תל־אביב) ועבד בתעשיית הנשק של ה"הגנה".

עם פרוץ מלחמת־השחרור נשאר מרותק למקום עבודתו. אך משנפלו כמה מחבריו דרש להחזירו לשירות פעיל. גמר קורס לחבלנים והומלץ לקצינות. בין פעולותיו הנועזות ביותר בחזית הנגב יש למנות בדיקת שדה־מוקשים מצרי ובחינת שיטות המיקוש. בהרעשת משטרת עיראק א־סוידאן פקד על צוות מרגמה ושם נפל ביום י"ט בתשרי תש"ט (22.10.1948). היה קבור בכפר ורבורג. ב־1.10.1950 הועבר למנוחת־עולמים בבית־הקברות בנחלת־יצחק.

זטלאוי בכור ז"ל

בן חואתו ושולמית. נולד בטריפולי בשנת 1931 (תרצ"א). למד ב„תלמוד־תורה", בביה"ס האי־טלקי ובישיבה. היה חבר תנועת הנוער החלוצי, במיוחד בתנועת הצופים. למד את מקצוע המכונאות ועלה ארצה בשנת 1949.

מימי נעוריו הצטיין בחריצות ואומץ לב למופת, ואחריות במילוי תפקידים נועזים. בזמן פרעות הדמים בטריפולי בשנים 1945—1948 היה בין שורות המגינים שנחלצו בחירוף נפש להגנת הרובע היהודי.

נפל במערכת סיני ביום כ"ז חשון תשי"ז (1.11.1956). נקבר בבארי והועבר אח"כ להר הרצל. הניח אחריו אשה ושני ילדים.

חגאג שמעון ז"ל

בן יהודה ומנטינה. נולד בכומס (לוב) בשנת 1937 (תרצ"ז).

למד שם בביה"ס העברי ובביה"ס האיטלקי. עלה עם הוריו בשנת 1949 עם העליה ההמונית מלוב.

נפל בשעת מילוי תפקידו בסביבות באר־שבע, ביום כ"ג אדר תשט"ז (6.3.1956). נקבר בקרית שאול.

חכמון יצחק ז"ל

בן יוסף ומיסה. נולד בטריפולי 16.7.38 (תרצ"ח). חרוץ ואמיץ לב עוד מימי ילדותו. גם במשחקיו היה ניכר שהיה בעל תכונות אלה, בבחרו תמיד במשחקי ציד ומלחמה, דבר שהסב תשומת לב הוריו וקרוביו.

עלה בשנת 1951 וסיים בארץ את חוק לימודיו היסודיים. בהיותו כבן 17 התנדב לצה"ל לחיל התותחנים. נפל במערכת סיני ביום כ"ז חשון תשי"ז 11.1.56.

נקבר בקרית שאול.

חסאן יוסף ז"ל

בן רחמים ושרה. נולד בדרנה (קירינאיקה) בשנת 1937 (תרצ"ז). היה תלמיד ישיבה בטריפולי. עלה ארצה בסוף 1949, המשיך בלמודיו בבי"ס ממלכתי־דתי. עם תום לימודיו למד נהגות ומכונאות.

נפל על משמרתו במבצע קדש, ביום כ"ז חשון תשי"ז 1.11.1956.

הובא למנוחות עולמים בקרית שאול.

יונה דוד ז"ל

בן אליהו ובוארון מנטה. נולד בשנת 1920 (תר"ף) בערך, בעיר טוברוק שבטריפוליטניה. היה עוד נער בבוא חילי ישראל לעיר בימי מלחמת־העולם השניה וזכרונם נחרת בלבו. טעם את טעם הפרעות שהערבים ערכו בקהילה היהודית. משהחליט להיפרד מעל בית־אביו כדי לעלות לארץ־ישראל, הלך ברגל דרך 600 מילין להגיע לצפון אפריקה הצרפתית. משם עבר לצרפת מצא את הדרך להצטרף לגח"ל, התנדב ובא לארץ בחודש יוני 1948.

צורף לחטיבת „גבעתי". שהה כל הזמן במשלטים: חתה, נגבה, עבדיס וג'וליס. השתתף בכיבוש כאוכבה, ולאחרונה — בקרב חוליקאת. אמיץ וחסון, — הצעיר הבריא ביותר מכל המחלקה — טוב־מזג, אך מלא שנאה לאויב. המלחמה היתה בשבילו מעין נקמת־דם: כחודש לפני נפילתו הגיעתו הבשורה הרעה שאביו ואחותו נרצחו בידי הפורעים בטוברוק. בקרב חוליקאת ב־ט"ז תשרי תש"ט,

19.10.1948, נפגע מכדור אנטי־טנקי ומת בו ביום מפצעיו. למחרת היום הובא למנוחת־עולמים בבית־הקברות בכפר־ורבורג.

כהן אברהם ז"ל

בן חיים ומנטינה. נולד בזליתן (לוב) 23.12.1936 (תרצ"ו). מיושב בדעתו, בעל הכרה לאומית חזקה נוסף על הכרתו הדתית. למד ב„תלמוד־תורה" ובבי"ס איטלקי. בהיותו כבן 13 (בשנת 1949) עלה עם הוריו וגמר בארץ את לימודיו היסודיים ועבר ללימודים בבי"ס ערב. היתה לו תכונה של מדריך ואמנם חבריו ניבאו לו קצינות בצבא אלא שהמות קדם וקטף אותו ביום כ"ח ניסן תשט"ז (9.4.56) בסביבות יד מרדכי. נקבר באשקלון.

כלפון חיים ז"ל

בן דוד ומנטינה. נולד בטריפולי בשנת 1937 (התרצ"ז). למד בבי"ס תלמוד תורה, ובביה"ס האיטלקי. בן יחיד היה להוריו, ונתייתם מאביו עוד בהיותו נער. היה חניך תנועת הצופים. עלה ארצה עם אמו בשנת 1950. גם פה שקד על למודיו, אך בהיותו אחראי לפרנסת אמו הזקנה, הוכרח להפסיק למודיו וללמוד מקצוע הנגרות. היה נוח וחביב על הבריות, ושמח לעזור לזולתו.

נתגייס לצבא בשנת 1953. ונפטר בעת מלוי תפקידו בסביבת באר־שבע ביום כ"ג אדר תשט"ז 6.3.1956, ונקבר בקרית שאול.

כלפון פנחס ז"ל

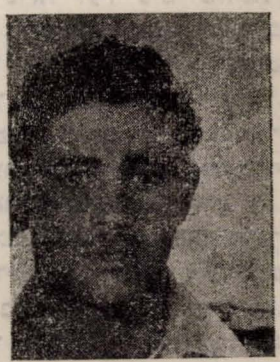

בן עמוס וג'וליה. נולד בטריפולי 19.4.1928 (תרפ"ח). נתחנך בת"ת ובבית הספר האיטלקי, והיה מחניכיה הותיקים של תנועת הצופים. הצטיין בספורט, והיה חבר קבוצת הכדורגל של התנועה. למד מקצוע סנדלר. בשנת 1947 עם קבוצה של חברי תנועת הצופים דרך תוניס, אומנם לא הצליח להגיע לחופי המולדת, ורק לאחר הרפתקאות קשות, עלה ארצה ב־28.8.48, וגוייס לצה"ל. ביום כ"ג תמוז תש"ט 20.7.49, נפל בעת מלוי תפקידו ונקבר תחלה בשיך באדר בירושלים, והועבר לאחר מכן להר הרצל.

לבאן יוסף ז"ל

בן אליהו וג'והרה. נולד בטריפולי ביום 20.4.1928 (תרפ"ח). למד בתלמוד־תורה ובביה"ס האיטלקי. קצב במקצועו. עלה ארצה 20.2.1950 ובארץ למד טייחות.

בשנת 1952 נקרא לשרות סדיר, ורק ששה חודשים לאחר חתונתו מצא את מותו על משמרתו בצורה טראגית ביום י"ח תשרי תשי"ג 7.10.1952. נקבר בנתניה.

הניח אחריו את אשתו הצעירה בהריון והוריו הזקנים.

מגנאני גבריאל ז"ל

בן אלפונסו ובידה בישייה. נולד בטריפולי, ביום 6.11.1927 (תרפ"ז). למד בילדותו בביה"ס העברי, „תלמוד תורה" ובביה"ס האיטלקי. מילדותו בלט במידת ההקרבה העצמית למען הזולת. הצטרף לתנועת הצופים והיה פעיל בה. הצטרף לשורות ההגנה בטריפולי והיה אחד החברים הממושמעים. עלה לארץ בשנת 1948 כמעפיל. התגייס מיד לצה"ל.

נפל ביום כ"א ניסן תש"ט 20.4.49 בסביבות דויימה ונקבר ברחובות.

מימון שאול ז"ל

בן בכור וכירייה. נולד בטריפולי 31.5.1931 (תרצ"א). למד בתלמוד תורה ובבי"ס עממי איטלקי. עוד מימי ילדותו היה חרוץ ואמיץ. מקובל על הבריות במידותיו הטובות. השתייך לתנועת הצופים ובה קיבל חינוך דתי לאומי.

כל שאיפתו היתה לעלות ארצה, ובשנת 1949 עלה במסגרת עליית הנוער. התגייס מיד לצבא והצטיין כחייל טוב ואמיץ לב, עבר בהצטיינות קורסים שונים בצה"ל.

לאחר שחרורו מהצבא למד אינסטלציה והתפרנס מיגיע כפיו בכבוד.

נקרא למילואים במבצע סיני ונפל בקרב בכיבוש אבו עגילה, ב"ח חשון תשי"ז (2.11.56). הובא למנוחות בהר הרצל.

מכלוף אהרן ז"ל

בן אברהם ומיסה. נולד בטריפולי ב־30.1.1939 (תרצ"ט). למד בתלמוד תורה והיה חניך תנועת הצופים. בשנת 1949 עלה ארצה עם הוריו והשתקעו במושב בית שקמה. גמר בית ספר חקלאי ואחר כך עבר קורס למדריכים בגנד"ע, והדריך את הנוער במושב. הצטיין בטפול וידיעה בכלי נשק, ונתמנה לנשק הכפר.

הוא היה המפרנס היחידי של משפחתו, עד שהתגייס לצה"ל בשנת 1955. היה אהוב על מפקדיו שהטילו עליו תפקידים אחראיים.

נפל בעת מילוי תפקידו ביום י"א אייר תשט"ז (22.4.56) והובא למנוחות בבית העלמין באשקלון.

מסיכה יצחק (זאכי) ז"ל

בן נסים ושרה. נולד בטריפולי 13.3.1931 (תרצ"א). למד ב„תלמוד תורה" ובביה"ס האיטלקי. היה חניך תנועת הצופים. למד מקצוע צורפות כסף. עלה עם עליית הנוער בשנת 1949. היה בנח"ל, בדגניה ב', ששמה עבד כרפתן. השתתף בקרבות בגבול הצפוני וכן בניצנה.

במערכת סיני היה חייל מילואים ונפל ברפיח ביום כ"ז חשון תשי"ז (1.11.56).

נקבר בבארי והועבר אחר כך להר הרצל.

מסיכה יצחק ז"ל

בן ראובן ואמיליה. נולד בטריפולי ב־תרצ"ד (1934). חניך תנועת הצופים. היה בחור משכיל ונבון, ואהוב על כל מיודעיו. נמנה בין הפעילים הטובים באיסוף כספים לטובת הקהק"ל. למד בת"ת ובישיבה, וגמר בי"ס ממשלתי איטלקי. עלה ארצה במסגרת עליית הנוער ב־1949. עבד במסגרות עד שנתגייס לצה"ל בשנת 1952.

נפל על משמרתו בכ"א תשרי תשי"ד. ונקבר בקרית שאול.

נחום כלאפו ז"ל

בן יהודה ורחל. נולד ב־1912 (תרע"ב) בטריפולי. למד בתלמוד־תורה וגמר בית־ספר תי־כון באיטלקית. בעודו נער הצטרף לקבוצת הכדורגל „תל־חי" ואחר כך עבר לקבוצת מכבי א' בטריפולי. הצטיין במשחק וזכה בשני פרסים. היה בחור רחב־כתפיים, בעל קומה וכוח. מטובי הספורטאים גם בשחיה ובסיוף. לרגל נישואיו ב־1936 פרש מקבוצת הכדורגל, פתח עסק חלפנות והצליח בו. אך הוסיף להתעניין בספורט, תמך בספורטאים וידו היתה פתוחה גם לנצרכים אחרים. היה מפעילי הציונים בעיר, ער לכל הנעשה בארץ־ישראל ותורם לקרנות ביד רחבה. השתוקק לעלות ארצה אך הכיר בצורך הלאומי לתת את רשיונות־העליה המעטים למשפחות מרובות־נפשות. בחייו הפרטיים נשתבח כבעל מידות טובות ונוח לבריות. בשעת הפרעות ב־1945 היה פעיל בארגון ההגנה היהודית והשתתף בהדיפת הפורעים מהרובע היהודי.

זמן מועט אחרי הכרזת המדינה חיסל את עסקיו ויצא לאיטליה עם רעיתו, עוזרתו הנאמנה בפעולה הציבורית והציונית, ומשם המריאו ארצה ביוני 1948. משדה־התעופה הלך להתייצב לשירות צה"ל וצורף לגדוד פלמ"חי. תשוקתו לצאת מיד לחזית לא נתמלאה, כי תחילה היה עליו להתאמן. בשירות בצבא נשתבח כחייל אחראי, מסור ובעל משמעת, נושא תלאות ברצון ובהבנה ללא תלונה. בעמדו על המשמר במחנה יונה בתל־אביב נהרג בתאונת נשק ביום ז' באב תש"ח, 12.8.1948. בן ביום נקבר בנתניה.

סבאן שושן ז"ל

בן ששון וכמונה. נולד בטריפולי 11.8.1932 (תרצ"ב).

הצטיין בלימודיו בביה"ס „תלמוד תורה" ועבר אחר כך, לישיבת „נוה שלום", למד גם כן בביה"ס האיטלקי. הצטרף לתנועת הצופים ועלה עם עליית הנוער בשנת 1949 עם חבריו בישיבת „נוה שלום". וכשעלו הוריו והתיישבו במושב „שובה" הצטרף גם הוא אליהם. נתקבל אחר־כך כחבר במושב הנ"ל, ולאחר גמר שירותו בצה"ל נתמנה כמא"ז במושב. באחד הלילות נפצע בשעת מילוי תפקידו ונפטר ביום ח' אלול תשי"ב (29.8.52) ונקבר בבאר־שבע.

השאיר אשה הרה שילדה בן אחרי מותו.

סרוסי חיים (צורי) ז"ל

בן אברהם ושרה חדאד. נולד ב־17.2.1921 (תרפ"א) בטריפולי. למד תחילה בתלמוד־תורה והמשיך את לימודיו עד סיימו חמש מחלקות בבית־ספר איטלקי. בניגוד לרצון הוריו הצטרף לתנועה החלוצית "בן־יהודה" עם היוסדה. עז־נפש, מתמיד, שואף לפעולות. ידע תמיד להשפיע מרוחו על חבריו ורב היה חלקו במשיכת החוגים האמידים לציונות ולחלוציות אשר לה התמסר בכל להט לבו. יצא עם חבריו להכשרה בטריפולי בשם "ביכורים", שהיה ממיסדיה ביום ח' בסיון תש"ה. אחרי שבעה חדשי עמל עמדה קבוצתו זו להתפרק בגלל התנאים הקשים שהיתה נתונה בהם, אולם בזכות פעילותו של צורי התארגנה מחדש. עסק בחקלאות על ענפיה השונים. ב־4 בנובמבר 1945 התנפלו עליהם פורעי טריפולי, הרסו ושדדו את פרי עמלם והוא היה בין המגינים אשר עמדו בעוז על נפשם. אחרי הפרעות אורגנה "עליית הנוער" הראשונה מטריפולי אשר אחרי שבעה חדשים של סכנות־דרך הגיעה לארץ בליל ל"ג בעומר תש"ו. העולים נתקבלו לעבודה ראשונה בעין־הנצי"ב ואחר־כך בשדה־אליהו. כנופיות מזוינות הקיפו את הנקודה ונהדפו אחרי עמידה איתנה של המגינים.

היה ספוג רוח התנ"ך. במלחמת־השחרור ראה מלחמת יהושע בן־נון של ימינו ובכיבוש באר־שבע — חידוש ברית אברהם אבינו עם הארץ. את חלקו במלחמת־השחרור, אשר אליה נחלץ מיד עם תחילתה, סיים בקרב העז על עיראק אלמנשיה, בו נפל בכ"ו כסלו תש"ט (28.12.48). היה קבור בפלוג'ה. ב־8.12.1949 הועבר לנחלת־יצחק.

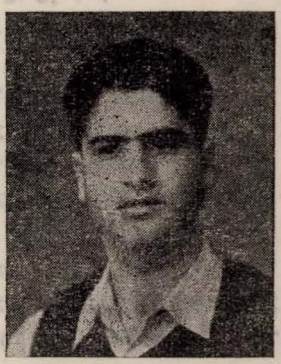

פדלון רפאל ז"ל

בן כלאפו וכמונה (רחל). נולד בשנת 1929 (תרפ"ט) בעיר טריפולי. למד בבית־ספר עממי ועבד כספר במספרה. נתייתם בצעירותו מאביו, ועול פרנסת המשפחה נפל בחלקו ובחלק אחיו. מדאגתו היתירה לבית דחה את עלייתו לארץ, שחלם עליה מאז הצטרפו לתנועת־הנוער הציונית "בן־יהודה". אולם כשהגיעתו שמועת מלחמת־השחרור והכרזת המדינה עזב את הגולה, עלה לארץ והתגייס. הוא קיווה שיצליח להכשיר את הקרקע לעליית כל בני־המשפחה.

נשלח לחזית ירושלים. רק זמן קצר זכה לנשום את אוירת הארץ. נפל בשייך־ג'ראח מכדור צלף ערבי ב־כ' באב תש"ח (25.8.1948). היה קבור בשייך־באדר א'. ב־30.8.1950 הועבר למנוחת־עולמים להר הרצל בירושלים.

עטייא יוסף ז"ל

בן שלום וראמו. נולד בזוארה (לוב) בשנת 1929 (תרפ"ט). חונך בת"ת ובביה"ס הממשלתי האיטלקי.

הצטיין באהבתו את התורה וארץ ישראל ושאף לעליה אליה. עם העלייה ההמונית מלוב, בשנת תש"ט, עלה ארצה עם הוריו והשתקעו במושב עלמא שבגליל.

סמוך לעלייתו גויס לצה"ל ונפל על משמרתו ביום י"ח תמוז תש"י (3.7.1950), והובא למנוחות בעלמא.

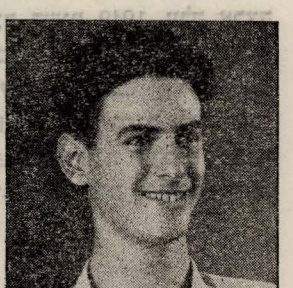

פלאח בנציון (בנץ) ז"ל

בן אליהו ושמחה. זוג מראשוני העליה החלוצית מטריפוליטניה אשר עלו ארצה בשנת 1922 והתישבו בירושלים. נולד ב־ט"ז באדר א' תרפ"ז ((18.2.1927) בירושלים ובהיותו בן שנה עברה המשפחה לפרדס־כץ לעבודת הפרדס ושמירתו. הילד גדל בחיק הטבע, חזק ואמיץ. התידד עם רועה ערבי ורעה עמו את העדר. רדף אחרי תנים ושועלים, ויום אחד, והוא עוד ילד, הביא הביתה תן אשר תקע מקלו בגרונו לאחר שגילה אותו במאורתו. בפעם אחרת צד נחש והביאו למורה־הטבע. למד בבני־ברק הסמוכה למקום מגוריהם בבית־הספר העממי „מזרחי", אך לא מצא סיפוק רב בלימודים משום ערנותו ועליזותו המפכה, והתעניין רק בידיעת הארץ ומדעי הטבע. בכיתה ו' עזב את בית־הספר והחל ללמוד חשמלאות ויציקת מתכת ואף ראה שכר בעבודה זו. בשנת 1943 התנדב לחטיבה והלך לקיבוץ אשדות־יעקב וכאן התקשר לעבודת־האדמה ולנוף הארץ, אשר תיארם במכתביו הביתה בהתלהבות רבה. באותו זמן הצטרף לפלמ"ח והשתתף בפעולות נועזות רבות שבמסגרת המאבק, כגון פיצוץ הראדאר, סיורים מסוכנים. פיצוץ הגשרים וכד'. השתתף בהעלאת מעפילים במסגרת הפלמ"ח. במשך שלוש שנים שירת בפלמ"ח וב־1946 חזר הביתה כשייך לרזרביסטים של הפלמ"ח. עבד בחברת־החשמל ותמך במשפחה.

עם תחילת המאורעות נקרא מיד לשירות מלא ביחד עם כל אנשי הרזרבה ולחם בבית הקרן־הקיימת שליד בית־דגון, בהבטחת השיירות לירושלים והועבר עם יחידתו לחולדה. התנדב להקים קו חשמל בין היחידה והמטה ותוך כדי עבודתו זו נפגע מזרם חשמל ומת בחולדה ביום כ"ח אדר א' תש"ח (9.3.1948). למחרת היום הובא למנוחת־עולמים בבית־הקברות בנחלת־יצחק.

פלאח יוסף ז"ל

בן גזאל ומאחו. נולד בטריפולי בשנת 1935 (תרצ"ה). למד בביה"ס ת"ת ובביה"ס האיטלקי.

היה חניך תנועת הצופים, ועבד כצבעי. שאף מנעוריו לעלות ארצה, וכאשר נפתחה העליה מטריפולי לא רצה לחכות לתורו בעלייה, התגנב לאחת האוניות והגיע ארצה ב־1949.

התגייס לצבא ונפטר בעת מלוי תפקידו ביום ח' ניסן תשט"ו, 31.3.55.

נקבר במגדל אשקלון.

שמואל מיכאל ז"ל

בן פריגא ורות. נולד בגריאן (לוב) ב־1924, (תרפ"ד). למד בת"ת ובביה"ס הממשלתי האיטלקי והיה תלמיד מצטיין. בטריפולי למד מכונאות, ועבד במקצועו עד עלותו ארצה בשנת 1949. עלה ארצה עם ראשוני העולים מטעם משרד העלייה בטריפולי, והתיישב במושב שובה שבנגב.

התגייס ביום 4.2.1951, קבל דרגת סמל, וחדשיים לפני שחרורו נפגע בתאונת דרכים בנהגו במכונה צבאית בתפקיד, ביום כ"ח שבט תשי"א, 4.2.1951, נקבר בחיפה.

תמים יהודה ז"ל

בן שלום ופנינה. נולד ב־26.11.27 (תרפ"ז) בבנגאזי שבלוב. למד ב„תלמוד־תורה" ובביה"ס איטלקי ואחר־כך למד נגרות ועבד בה. במלחמת־העולם השניה נכלאה משפחתו יחד עם יהודים אחרים במחנה־ריכוז. ב־1942, כשנכנס הצבא הבריטי לבנגאזי, עזב יהודה את המשפחה ובעזרת חיילים מהיחידה העברית הגיע לארץ. כאן המשיך לעבוד במקצועו ולאחר זמן העלה ארצה את כל משפחתו. נשא אשה וימים אחדים לפני הכרעת לייק־סאכסס נולדה לו בת וקרא לה בשם רזיאלה (לזכר המפקד רזיאל ז"ל, איש אצ"ל, שנפל בשליחות בעיראק). מפעילי אצ"ל. היה עובד רק מחצית השבוע, ומחציתו השניה הקדיש להדרכה בנוער והגיע לדרגת פיקוד.

בחורף תש"ח השתתף ביחידת אצ"ל בפעולות נגד הערבים ובמערכה על צפון־יפו, רמלה, ובאחרונה בראש־העין, ושם נפל בכ"א אייר תש"ח (30.5.1948). ב־24.11.1952 הועבר למנוחת עולמים להר הרצל בירושלים.

זְכַרְתִּיכֶם, בָּנַי

זְכַרְתִּיכֶם, בָּנַי, עוֹד מִימֵי שַׁחַר יַלְדוּתְכֶם
בַּנֵּכַר, בָּאָרֶץ בָּהּ עֲרִיסוֹתֵיכֶם עָמָדוּ.
שְׁבִירִים, רַכִּים, עִם חָלֵב הָאֵם עַל שִׂפְתוֹתֵיכֶם
כְּשֶׁרַאשׁוֹנִי צַעֲדֵיכֶם אָז רַגְלֵיכֶם צָעָדוּ.

וּפָנַשְׁתִּיכֶם, אַחַי, פֹּה, בְּעֶצֶם פְּרִיחַתְכֶם,
חֲסוּנִים כְּאַרְזֵי אֵל, מְלֵאֵי אוֹן עֲלוּמִים.
כְּחוֹמָה חַיָּה מְגִנִּים עַל אֶרֶץ מְכוֹרַתְכֶם,
בּוֹנִים אֶת בִּנְיָנָהּ – אֶת מִלְחַמְתָּהּ לוֹחֲמִים.

וּרְאִיתִיכֶם, יְקִירַי, בְּרַחֲבֵי זוּ אַדְמָה,
שׁוֹכְבִים בִּמְנוּחָה, עֲטוּרֵי הַלַּת גְּבוּרָה;
יְשֵׁנִים שְׁנָתְכֶם אַפּוּפֵי קְדֻשַּׁת דָּמָם –
תְּהִי נִשְׁמַתְכֶם בִּצְרוֹר הַחַיִּים צְרוּרָה!

נוּחוּ בְּשָׁלוֹם, נוּחוּ, וְיִמְתְּקוּ לָכֶם
רִגְבֵי הֶעָפָר בָּהֶם גּוּפַתְכֶם טְמוּנָה.
וְתַחַת כֵּס הַכָּבוֹד תִּמְצֶאנָה נִשְׁמוֹתֵיכֶם
מְנוּחָה נְכוֹנָה מִלְּפָנֵי שׁוֹכֵן מְעוֹנָה.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

פרק י

הָרִי וּמִנְהָגִים

מִנְהַג יִשְׂרָאֵל תּוֹרָה הִיא

(מדברי הז"ל)

1. — פתיחה
2. — מראשית שנה ועד אחרית שנה
3. — ילד יולד לנו
4. — בעול מצוות
5. — עזר כנגדו
6. — כי הולך האדם אל בית עולמו
7. — אחרית דבר.

הווי ומנהגים של יהודי לוב

פתיחה

ב"ה

רבים הם צורות הווי החיים והמנהגים של העדות השונות. עדה עדה ומנהגיה, עדה עדה והווי חייה המיוחד לה. בתקופת קיבוץ הגלויות שזיכנו ה' להיות עדים לה בימינו אלה, נתגלה לנגד עינינו הפסיפס הנהדר של הצורות השונות של חיי העדות שנתקבצו כאן בארץ. מנהגים שהטביעו את חותמם במשך דורות רבים על הקהילות בכל קצוי הארץ. רוב רובם של המנהגים האלה ממקור קדוש יצאו. שרשם נעוץ במקורות ההלכה, והחוקר הרוצה לחטט אחרי שרשו של כל מנהג, ימצא בלי ספק שהוא נובע מאיזה מדרש, איזו הלכה וכד', שאבות אבותיה של כל עדה מצאו לנכון להנציח אותו בלבותיהם של בני קהילותיהם בצורת הווי חיים, ולקשור לו סמוכה חזקה למען יעמוד לעולמי עד כחלק בלתי נפרד מהחיים עצמם. ואם במקרה, לא יצליח החוקר למצוא את מקורו של איזה מנהג מקודש מדורות, אל יבטל אותו ואל ילעג לו. ישתדל תחילה לנער את אבק הדורות אשר נצטברו על מנהג זה או אחר, ישאל לזקני העדה אם הם שמעו מאבותיהם, והם מאבותיהם לסיבת המנהג, יחטט בספרים ויחקור כפי יכלתו, והיה אם יצליח למצוא את מקור המנהג מה טוב, ואם לאו יתלה בקוצר השגתו ובאי־ידיעה מספקת של המקורות העתיקים. כי אין מנהג בלי מקור, וכן כותב מור"ם בעל ההגהה על שו"ע, בסוף הלכות פורים: „ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו, כי לא לחנם הוקבעו".

כמו לכל עדה, כן יש לעדה שלנו — עדת יוצאי־לוב, מנהגים רבים ושונים, הקשורים במיוחד לימי חג ומועד, בכניסה בבריתו של אאע"ה, בכניסה למצוות ולחופה. מנהגים שהוד קדומים חופף עליהם ושיני הזמן לא הצליחו לכלותם. מנהגים שרובם הגדול נשמר בקפדנות ע"י בני העדה גם לאחר העליה לארץ. בשיכונים, במושבים, במעברות ובכל מקום אשר יוצאי־לוב נמצאים, שומרים הם על מנהג אבותיהם, וחזקה עליהם שיקפידו על כך להעבירם גם לבניהם, ובניהם לבניהם לכל הדורות.

בספר זה היוצא לרגל עשור לעליה ההמונית של עולי־לוב, מצאנו לנכון לתת פרק מיוחד שבו בא לקט של מנהגים שונים של בני עדתנו, ושאינם נהוגים אצל עדות אחרות — לפי מה שידוע למחבר. במידת האפשר כתבנו את שרשו ומקורו של כל מנהג, כמיטב ידיעתו של כותב הפרק הזה. יחרתו הדברים בספר ויעמדו לדורות עולם. ידע הדור החדש הגדל בארץ את הווי חייהם ומנהגיהם של אבותיו ויבין להוקיר אותם ולהמשיך בקיומם.

הדברים נכתבו לפי סדר הזמנים, מראשית השנה ועד אחריתה, במידה והם קשורים בחגים ומועדים. אלה שאינם קשורים בתאריך מסוים, נכתבו בסוף הרשימה.

פ. ז.

מראשית השנה ועד אחרית שנה

התרת נדרים

עוד ביום כ׳ לחודש אב, ארבעים יום לפני ראש השנה, נוהגים לערוך בבתי הכנסת, אחר תפילת שחרית או לפנות ערב לפני תפלת מנחה, סדר התרת נדרים לפי הנוסח המודפס במחזור ר״ה (נוסח המתחיל ב״שמעו נא רבותינו״). על התרת נדרים זו חוזרים גם בערב ר״ה אחר תפלת שחרית וכן בערב יום הכפורים. להתרת נדרים זו קוראים ״התרת הארבעים״.

ראש השנה

בליל ערב ראש־השנה, וכן בליל ערב יום הכפורים, עוד לפני שקיעת החמה, מטגנים ברחובות היהודים לביבות מיוחדות שטוחות (השם העברי הנכון הוא: סופגנין. בערבית המדוברת — סְפַנְז). במחבת ענקית העומדת על כירים המוסקים בעצים (בזמן האחרון בפרימוס גדול) מטגנים את הסופגנין הנמכרים בכמויות עצומות מתחלת הערב ובמשך כל הלילה עד למחרת היום, יום ערב ר״ה. כל ראש משפחה קונה מספר סופגנין ומביא לביתו ובעלת הבית מחלקת בין בני המשפחה.

ללילה הזה קוראים: ״ליל־התנור״.

מה היסוד למנהג זה? —

בשולחן ערוך אורח חיים בהלכות ראש־השנה (סימן תקפ״א סעיף ב׳ בהגהה) כתוב: ״ורבים נוהגין לאכול בערב ר״ה קודם עלות השחר משום חוקות העמים מי שהיו נוהגים להתענות בערב חגיהם, ויכולין לאכול בלא תנאי אחר שכן נהגו״. נראה לי, איפוא, שמנהג זה הונהג לתת אפשרות לאכול לאלה המתענין בערב ראש השנה — והם רבים מאד בין בני העדה עד היום — והואיל ורוב הקהל נוהגין לבלות את כל הלילה בבתי הכנסת בקריאת תהלים, זוהר וסליחות, ואחר תום הקריאה מתפללין שחרית ואין להם אפשרות לגשת לבתיהם, תקנו שברוב הרחובות בסמוך לבתי הכנסת יהיו ״תנורים״ כאלה המאפשרים למתענים לאכול לפני עלות השחר.

נימוק זה כוחו יפה רק לגבי ערב ר״ה שבו נוהגין להתענות. לא כן בערב יום הכפורים. אבל יתכן שעיקר המנהג הוא רק לערב ר״ה ונשתרבב גם לערב יום כפור מפני החגיגיות שבו.

מנהג זה נשמר עד היום במקומות שבהם מרוכזים עולים מיוצאי לוב.

בלילי ר׳׳ה

נוסף על המנהג של כל קהלות ישראל לאכול דברים שונים לסימן (ריבה, סלק וכו׳), נהגו ברוב המשפחות שלא לשים מלח על השלחן ובמקומו שמים סוכר, שבו מטבילים את פרוסת ״המוציא״ כדי שתהיה שנה מתוקה״. כמו כן נהגו רבים שלא להכין מאכל דגים מפולפלים בפלפל חריף, מאותו נימוק.

הצום בימי ראש השנה

רבים מאד נהגו לצום בשני הימים של ר״ה. במשך דורות לא העיזו לעשות התרה על מנהגם זה (כפי שנזכר בשו״ע אורח חיים סימן תקצ״ז) ורק זה קרוב

לשתים־עשרה שנה העיזו רוב המתענין לעשות התרה על נדרם ולחדול מצום (בהשפעתו של הרב שלמה ילוז, מי שהיה רבה הראשי של טריפולי ואגפיה).

שכר התקיעות

נהגו לתת לתוקע את עליית „סמוך" (שלפני משלים) ביום א' דר"ה ואת עליית משלים ביום ב'. התקינו זאת לפי מה שכתוב בשו"ע או"ח סימן תקפ"ה סעיף ה' שהנוטל שכר לתקוע אינו רואה סימן ברכה מאותו שכר, ע"כ תקנו לתת לו את העליות הנ"ל ואם הוא רוצה יכול למוכרן כשאר העליות לתורה ולקבל את הכנסתן.

בימי ר"ה אחרי הצהרים נהגו להתכנס בבתי כנסיות ולקרוא סליחות של רבי יצחק בן גיאת ז"ל, מגדולי משוררי ספרד. שירים נשגבים המדברים בגדולות הבורא. בבריאת הטבע, במיוחד. סליחות אלה מודפסים בספר „שפתי רננות", שנדפס בכמה מהדורות בליוורנו, טריפולי וג'רבה (טוניסיה).

ערב יו"כ

היה מנהג באחדות מערי השדה של טריפוליטניה שביום ערב יום כפור מיד אחרי תפלת שחרית מביאים לבית הכנסת קערות גדולות של אוכל, וכל הקהל בלי הבדל בין עניים ובעלי יכולת, מסבין ואוכלים ומאחלים תוך כדי כך אחד לחברו שנה טובה ואיחולים טובים.

מלבד המצוה להרבות בסעודה ביום זה, יש גם נימוק אחר והוא ההזדמנות למחול אחד לחברו ולהתפייס זה לזה, שהיא אחת ממצוות היום.

מנהג קדמון בכל קהלות לוב לשלם את הנדרים ודמי העליות לתורה, שהודרו או נקנו בכל ימות השנה, ביום ערב כפור. ביום זה עוד מהשעות שלפני הצהרים, מסתדרים ע"י בית הכנסת הגדול בטריפולי בירת לוב, כל גבאי בתי־הכנסת הרבים (למעלה מ־60) כל אחד ע"י שולחן מיוחד מכוסה מפה לבנה, עציץ פרחים וקשוטים שונים. ע"י השולחן יושבים: הגבאי, הש"צ, והשמש של בית הכנסת. גם נציגי מוסדות: תלמוד־תורה, עץ־חיים, עזרת אביונים, ועוד, מסתדרים ע"י שולחנות, והקהל לאלפיו זורמים כדי לשלם את נדריו במשך כל השנה כנ"ל.

הפנים מחייכות, הידים מושטות בברכת „חתימה טובה", הכיסים פתוחים והידים רושמות. מראה נהדר של קהל קדוש הבא בשמחה להטהר לפני בוראו ולהתכונן ליום הגדול. אין מספר לכסף הזורם ביום זה, לקופות השונות של בתי הכנסת ומוסדות הצדקה של הקהלה.

לשם זה קיים מנהג קדמון שרק בבית הכנסת הגדול מתפללים תפילת מנחה ומקבלים את ה„מלקות", כי הרי כל יהודי העיר, בלי יוצא מהכלל באים לשלם את חובותיהם ע"י בית הכנסת כנ"ל.

ליל כפור

נוהגים להוציא על התיבה שבעה ספרי תורה: ספר כל נדרי, ספר סמוך, ספר שני, ספר שלישי, ספר מדליק (ספר רביעי), ספר חמישי, וספר משלים.

הוצאת הספרים מההיכל (ארון הקודש) והעמידה על ידם ע"י התיבה והחזרתם לארון הקודש, נמכרת במחירים טובים, במיוחד של ספר „כל נדרי"

ואחריו ספר סמוך הנמכרים בסכומים ענקיים ביחס לשאר המצוות. שני ס"ת המקבלים את התואר הנ"ל נבדקים ע"י בודק מוסמך מ„בראשית" ועד „לעיני כל ישראל". את דמי הבדיקה משלמים קוני המצוות (כל נדרי וסמוך) נוסף לדמי המצוה. לקונה מצות „כל נדרי" נתנת הזכות לברך את ברכת „שהחיינו" בציבור בליל כפור בזמן יציאת הספרים וכן קורא „מי הוא זה מלך" ו־ד' מלך וביום כפור מזכים אותו בעליית „מדליק". בעל ספר סמוך קורא „ימלוך ה' לעולם". החזן מברך את כל קוני הספרים הנ"ל ועורך השכבה לקרוביהם הנפטרים ואח"כ מברך את כל הקהל. קוני הספרים שיש להם ס"ת שלהם או של קרוביהם נוהגים להוציאם במצוה שקנו. כמו בשמחת תורה, נוהגים קוני הספרים לעטרם בפרחים.

נוהגים להדליק נרות שמן בבתי הכנסת, נר אחד על כל איש או ילד במשפחה ולערוך תפלת השכבה לכל הרבנים והדיינים של העדה שנפטרו מלפני 3 או 4 דורות. אחרי ההשכבה מברך החזן את המלך ואנשי השררה.

ראיתי בעיר כומס (אחת מערי השדה של טריפוליטניה) מנהג אחד אצל אחת המשפחות הותיקות בעיר שבליל יום כפור נהגו כל בני המשפחה, האב והאם עם כל בניהם הנשואים יחד עם נשיהם ללון בחדר אחד, בלי לשים לב לחום או לצפיפות. ומכיון שנהגו מנהג זה גם בליל תשעה־באב, משער אני שיסוד המנהג הזה הוא בהלכה, שבין שאר העינויים שבשני הימים כלול האיסור של חיי האישות בין בני־הזוג. ובכדי למנוע שגיאות נהגו ללון כל בני המשפחה בחדר אחד.

יום כפור

ברוב ערי השדה נהגו לתרגם את הפטרת מנחת יום כפור (הפטרת יונה) גם לארמית וערבית. יתכן שהתרגום לארמית הוא מנהג קדמון מאוד, ואילו התרגום לערבית הוא בכדי שהקהל יבין את תכנה של ההפטרה שהיא כולה ענין של תשובה וחרטה. את התרגום הזה קוראים מתוך פנקסים בכתב־יד באותיות אשוריות מסולסלות שכל משפחה המכבדת את עצמה היתה רוכשת לה אחד.

אחד המנהגים היפים ביותר הוא המנהג להביא את כל הילדים והילדות לבית־הכנסת בשעת ברכת כהנים בתפילת הנעילה. כולם מתאספים מסביב לסבא (אם הוא קיים), או האב. הוא שם את ידיו עם הטלית על ראשי בניו, והם על ראשי בניהם עד תום כל הברכה מפי הכהנים. מראה נהדר של עם קדוש העומד כולו בזקניו, צעיריו וטפו לקבל את ברכת כהניו. אפילו תינוק של כמה ימים אין מקפחים אותו בברכה זו. גם אותו מביאים בחיתוליו לקבל את הברכה, כשהאמהות והסבות משקיפות מעזרת הנשים וממטירות גם הן בלחש ברכות לראשי בניהן. שעה גדולה של יום גדול. שעת נעילה של יום הסליחה שבו כל הקהל עומדים נקיים מחטא וברכתם עושה רושם ומתקבלת לפני בעל־הברכות.

המנהג למול את התינוק בבית הכנסת, אינו נהוג אצל יהודי לוב, אך לכשתזדמן מילה בימי ר"ה או ביום הכפורים, נוהגים למול את התינוק בבית־הכנסת ברוב עם ובתכונה גדולה.

יום שמחת כהנים

מחרת יום הכפורים ידוע בפי יהודי לוב בשם „יום שמחת כהנים", לפי מה שאמרו חז"ל על הכהן הגדול: „ויום טוב היה עושה בצאתו בשלום מן

הקודש". לזכר זה נהגו כל הכהנים שלא לעשות מלאכה ביום זה. לדידם, זהו יום טוב ועושים בו מסיבות לחברים עם סעודות ומשקאות כל אחד כפי יכלתו.

הושענא רבא

ביום שלפני יום הושענא רבא מתאספים הקהל בבתי הכנסת וקוראים את פרשת „וזאת הברכה" שנים מקרא ואחד תרגום, קוראים את ההפטרה „ויהי אחרי מות משה", ממשיכים אח"כ בפרשת בראשית עד „אשר ברא אלקים לעשות" — מקרא בלבד. אח"כ קוראים כל הקהל יחד „ברוך אלקינו שבראנו לכבודו" וכו' עד הסוף, פסוק המלאך הגואל אותי, והפסוקים: „שמע ישראל"... „שמרני כאישון בת עין" וגו', אם תשכב לא תפחד וגו'... ברוך ה' ביום ברוך ה' בלילה, ברוך ה' בשכבנו, ברוך ה' בקומנו. כי בידך נפשות החיים והמתים, אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש, בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה' א־ל אמת. אומרים קדיש יהא שלמא ומתפללים מנחה. ובערב אחר תפילת ערבית מתאספים כל בני המשפחה בסוכה וחוזרים יחד עם כל מה שקראו בבית הכנסת לפני המנחה (בלי התרגום) ואחר כך סועדים.

ישנו מנהג מיוחד בערב זה של הושע"ר: כל משפחה קונה לה חתיכת כבד וחתיכת ריאה, צולים אותן ומגישים אותן על השולחן ולאחר שקראו את הסדר דלעיל מחלק ראש המשפחה לכל בני המשפחה חתיכה קטנה לכל אחד. סיפרו לי זקני הדור שזה נבע מהמנהג שהיה אצל יהודי לוב, שכל משפחה שיש לה אפשרות שוחטת לה בערב זה כבש או גדי לכבוד יום הושע"ר, וצולה את החלקים הניתנים לצליה מיד — הכבד והריאה — וזו היתה עיקר סעודת הערב. פשוטי העם, והנשים בכלל כמובן. קראו לערב זה „ליל הכבד והריאה". מנהג זה של קריאת הסדר הנ"ל יחד עם הכבד וכו' נהוג עד היום אצל בני־העדה.

את ה„תיקון ליל הושענא־רבא" נהגו לרוב לעשות בבתים פרטיים. בעל הבית מכבד את הלומדים בפירות ומשקאות. הלומדים לומדים את כל הסדר (לפי הספר „קריאי מועד") עד זמן תפילת שחרית. בגמר התפילה מחלק השמש לכל הקהל בדי ערבה וכל אחד כשחוזר לביתו כותב בעלי הערבה על קיר הבית מבפנים את המלה „ערבה" ויש שכותבים „וערבה שנתנו", ויש מוסיפים גם את מספר השנה וכותבים „וערבה שנת תש"ך (למשל).

שמחת תורה

מחוץ לשני החתנים: חתן תורה וחתן בראשית מוסיפים גם חתן שלישי, והוא „חתן מעונה", וזהו הקונה את עליית „סמוך" והיא העליה שלפני המשלים. ומכיון שעליית „סמוך" של יום ש"ת מתחילה מהפסוק „מעונה אלקי קדם", קוראים לחתן זה „חתן מעונה".

בדרך כלל, קונים את עליות חתן תורה וחתן בראשית, חתנים שהתחתנו תוך השנה החולפת. ומראים בזה את הקשר בין התורה ובין האשה (הטובה) שהתורה נמשלה לה, כידוע.

שבת בראשית

בשבת זו נהגו לקרוא לתורה במקום הכהן, את מי שקנה „חתן תורה" בש"ת, ובמקום לוי את מי שקנה „חתן בראשית". הכהנים יודעים את המנהג

זיוצאים לרגע מבית הכנסת בזמן שהשמש קורא לתורה ראשון את ה„חתן תורה" כאמור. (בביהכ"נ של מהר"א אדאדי נהגו שגם בשבת זו קוראים כרגיל לכהן ולוי ראשונים ורק אח"כ לשני החתנים).

חנוכה

ביום ראשון של חנוכה, במקום כהן עולה ראשון לתורה גבאי בית הכנסת. מנהג עתיק זה בא כדי לחלוק כבוד לגבאי בית הכנסת המקדיש במשך כל השנה זמנו לעניני בית הכנסת שלא על מנת לקבל פרס. ונבחרה עליה זו מכיוון שהיא מתחילה בברכת כהנים. מצד אחד ברכה לגבאים ומאידך הכהנים לא יקפידו מכיון שבה נזכר שהם המברכים.

נהגו לאכול סופגנין והן רקיקין עשויים מבצק רך ומטוגנין בשמן (בערבית — ספנז). אבי המשפחה קונה לביתו ואמהות שולחות לבנותיהן הנשואות (כשם שנוהגות לשלוח לבנותיהן אלה מהביצים והזרוע ששמים בקערה בליל פסח, דברי מתיקה בפורים, כעכים, שקדים ותפוחים בשבועות). מנהג זה נקרא — „סנה" שפירושו — מנהג). כן נוהגות משפחות רבות להביא מהסופגנין האלה לזקנים במושבי הזקנים ולתלמידים ומלמדיהם ב„חדר".

בתחלת שחרית של ימי החנוכה, לאחר קדושת ובא לציון וקדיש תתקבל, במקום „בית יעקב לכו ונלכה" וגו' ומזמור של יום, אומרים „מזמור שיר חנוכת הבית לדוד" עד סוף המזמור, ואח"כ אומרים את המשנה האחרונה של מסכת ברכות, שזוהי לשונה:

כל חותמי ברכות שהיו במקדש היו אומרים עד העולם. משקלקלו המינים ואמרו אין עולם אלא אחד, התקינו שיהיו אומרים מן העולם ועד העולם. והתקינו שיהיה אדם שואל את שלום חברו בשם, שנאמר והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה'. ואומר ה' עמך גבור החיל. ואומר אל תבוז כי זקנה אמך. ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך. ר' נתן אומר הפרו תורתך משום עת לעשות לה'. ואח"כ אומרים קדיש „יהא שלמא" וממשיכים „קוה אל ה' וגו' עד סוף התפלה כרגיל.

הטעם לקריאת קטע המשנה הנ"ל, הוא מפני שנזכר בו הפסוק „אל תבוז כי זקנה אמך" וחז"ל דרשוהו (ברכות נ"ד) „למוד מזקני אומתך" הכוונה לתקנות שתקנו חז"ל בכל הדורות. ומכיון שחג חנוכה הוא מדרבנן לכך נוהגים לקרוא את הקטע הנ"ל (איני זוכר אם שמעתי וממי שמעתי טעם זה). ומפי מר צוריאל שקד שמעתי טעם אחר, המתקבל גם הוא על הדעת:

חג החנוכה נקבע לאחר המאבק הקשה בין היונים שרצו להשכיח מישראל תורה ואמונה לבין העם היהודי שמסר את עצמו על קיום התורה ומצותיה. ומכיון שלצערנו, חלק ניכר מן העם נטה בזמנו אחרי דעותיהם של היונים (אלה שנקראו בשם: מתיונים), ואלה האמינו — כיונים בשעתם — שאין השארות לנפש, ושהעיקר הם חיי העולם הזה, בחינת „אכול ושתה כי מחר נמות", על כן נקבע לקרוא קטע זה המזכיר בתחלתו את האמונה בשני העולמות, נגד השקפת המתיונים.

וישנם מערערין על קדיש „יהא שלמא" ואומרים שהיה צריך להיות „קדיש דרבנן" מכיון שהוא בא אחר קריאת משנה, ועל כן אומרים את הקדיש „יהא שלמא" מיד אחר „מזמור שיר חנוכת" ואחר הקדיש אומרים „כל חותמי ברכות" וכו' ללא קדיש אחריה. מנהג כזה ראיתי בעיר כומס, ואותו הנהיג הרב המנוח

ר' שלום טייאר זצקו"ל (שבא לכומס מטריפולי בשנת תרמ"ה ונפטר שם ביום ר"ח ניסן תרצ"ה), אך לפי מה שידוע לי, בשאר ערי לוב אומרים את הקדיש אחר „כל חותמי ברכות" כנ"ל.

צום השבוע

צום „שוב"בים" ידוע בכל תפוצות ישראל. זה צום של שני וחמישי שנמשך במשך ששה שבועות שראשי התבות שלהם הוא שוב"בים (שמות, וארא, בא, בשלח, יתרו, משפטים). רבים נהגו לצום לא רק את ימי שני וחמישי של שבועות אלה, אלא כל ימי החול של כל ששת השבועות. לשיא הצומות מגיע: צום־השבוע, והוא צום שרק מעטים מאד יכולים לעמוד בו. צום זה מתחיל משקיעת החמה של יום שבת פרשת משפטים ונמשך בלי הפסק, לילה ויום, עד יום ערב־שבת כשעתיים לפני שקיעת החמה — שש פעמים מעת לעת רצופות. לצום זה קוראים: „צום השבוע". בערב שבת שבו מסתיים הצום באים לביתו של הצם (או הצמה, במקרה שהיא אשה), מתפללים תפילת קבלת שבת ומקדשים על היין ועושים מסיבה קטנה לכבוד המאורע. ולפני לכתם לבית, מקבלים את ברכתו של הצם ורואים בה סגולה לאריכות ימים.

הצם שותה בליל שבת רק כמה טפות של מרק קל ואין נותנים לו לאכול מאכלים רגילים עד עבור יום־יומיים, עד שתתרכך קיבתו ומעיו שנתכווצו מחמת הצום.

מנהג זה של „צום השבוע" נהוג עד היום אצל זקנים בודדים.

ראש חדש טבת

מחוץ למנהג הנזכר בשו"ע או"ח סימן עת"ר בסעיף א' שהנשים נהגו שלא לעשות מלאכה בעוד הנרות דולקים, הנשים בלוב נהגו שלא לעשות מלאכה (תפירה רקמה וכד') ביום ר"ח טבת וקוראים ליום זה, „ראש חודש הבנות". הצעירות מבקרות ביום זה זו את זו ועושות מסיבות שמחה ביניהן. ויתכן שזה נקבע בכדי להזכיר את חלק הבנות בנס חנוכה — הגיבורה יהודית שרצחה את הוליפרנש הרשע.

פורים אשריף ופורים ברגל

ביום כ"ג וביום כ"ט לחדש טבת חוגגים יהודי טריפוליטניה שני ימי פורים. לראשון קוראים „פורים אשריף" ולשני „פורים ברגל". שני הפורימים האלה הם זכר לנסים שנעשו ליהודי טריפולי לפני כ־165 שנה בערך. בימים אלה נהגו בביטול מלאכה, בשמחות ובמשלוח מנות. בשבת שלפני פורים „אשריף" קוראים בבית הכנסת, לאחר קדיש תתקבל של תפילת שחרית, שירת „מי כמוך" שחיבר הרה"ג שבתאי טייאר זצוק"ל, ובשבת שלפני „פורים ברגל" קוראים „מי כמוך" שחיבר הרה"ג אברהם כלפון זצוק"ל. שתי ה„מי כמוך" הן שתי שירות גדולות במתכונת „מי כמוך" של ר' יהודה הלוי זצוק"ל שנוהגים לקרוא אותה בשבת שלפני פורים של אדר (שבת זכור). (אגב: בשנה הראשונה לבואנו ארצה כתבתי אני החו"מ למעלת מו"ר הרה"ג עוזיאל זצוק"ל, הראשל"צ דאז, ושאלתי

אם אנו צריכים להמשיך במנהג חגיגת שני הפורימים גם כאן בארץ, ותשובתו היתה שאנחנו צריכים להמשיך בזה ולהודות לאלקי מרום על הנסים שנעשו לאבותינו).

הכאת המן

המנהג ל„הכות" את המן, למחוק את שמו וכד' נפוץ בכל תפוצות ישראל ונזכר בשו"ע או"ח (סי' תרץ סעיף י"ז בהגהה). בערי לוב נהגו שכאשר מגיע קורא המגילה למלים „המן הרע הזה", מכה הוא באצבעו על מלת „המן" במגילה.

כמו כן נהגו שכאשר מגיע הקורא לפסוקים: „איש יהודי, בלילה ההוא, ויאמר חרבונה, ומרדכי יצא מלפני המלך, ליהודים היתה אורה ושמחה", כל הקהל מוחאים כפים והילדים מקימים רעש גדול ברקיעות ברגלים, ברעשנים וכו'. וכן לאחר סיום קריאת פסוק אחרון של המגילה.

ר"ח ניסן

ליל ר"ח ניסן קרוי בפי יהודי לוב בשם „ליל הבסיסה". בלילה זה מתאספים כל בני המשפחה, וגם הבנים הנשואים עם משפחותיהם, בבית אבי המשפחה. בעלת הבית מכינה בליל של חטים ושעורים עם כוסבר וכמון. הכל קלוי, טחון ומנופה היטב. מוסיפים לזה קצת סוכר ושקדים או תמרים ומגישים אל השולחן. ראש המשפחה לוקח מפתח בימינו, ובשמאלו מוזג שמן לתוך הבליל הזה, בוחש במפתח ואומר דברי תפילה קצרים שתוכנם הוא: „אתה ה', הפותח את הכל בלי מפתח, המעניק לכל ביד נדיבה, תן לנו מטובך למען נוכל להיטיב לאחרים, והשפע מטובך לכל ישראל". טועם הוא ונותן לכל בני המשפחה לטעום. (לבליל זה קוראים בערבית „בסיסה" ומזה בא שם הלילה הזה).

לאחר טכס זה לוקחת בעלת הבית תכשיט מתכשיטי הזהב שלה (עגיל, טבעת וכד') ושמה לתוך השארית של ה„בסיסה". שם נשאר התכשיט למשך כל הלילה, ולמחר אוכלים בני המשפחה את השאר.

יסוד למנהג זה הוא במנהג שנהוג בין יהודי לוב לעשות „בסיסה" כזו שנכנסים לבית־חדש ונותנים למבקרים הבאים לברך את בעלי־הבית לטעום ממנה. ומכיוון שביום ר"ח ניסן הוקם המשכן הראשון במדבר, נהגו לעשות זכר לזה. והתכשיט ששמה בעלת־הבית, הוא זכר לזהב שנתרם לתרומת המשכן. אישור לסברה זו היא העובדה שאצל יהודי הכפר „מסלאתה" (כמאה ק"מ דרומית לטריפולי), קהלה מהעתיקות ביותר בקהלות לוב, (בני הקהלה הזו נמצאים היום במושב „דלתון" בגליל העליון וחלקם במושב „אחיסמך" בקרבת לוד). קוראים ל„בסיסה" זו של ר"ח ניסן לא סתם „בסיסה" כי אם „בסיסת אלמרקומה", שם המזכיר את „מעשה הרוקם" שבעבודת המשכן. (ומפי כמה חברים שמעתי שגם בכמה קהלות בשאר כפרי לוב נהוג לקרוא „בסיסה אלמרקומה" לזו של ר"ח ניסן). ושימת התכשיט של הזהב לתוך שארית ה„בסיסה", מלבד ה„סימנא טבא" שיש בדבר, בראש החודש שהוא גם ראשון לחדשי השנה לפי התורה, עוד יש בו זכר לצדקתן ואמונתן של נשי ישראל שלא רצו לתת מתכשיטיהן לעשיית העגל במדבר, וכנגד זה נתנו ברצון לתרומת המשכן — כידוע.

השבת הגדול

נהגו לשיר את השיר „שבת וגדול נקראת" (סימנו: סעדיה חזק) בשעת הוצאת ס"ת מההיכל לפני ההגבהה.

שבת וגדול נקראת, הוד והדר עטית

סגולה קהלה בני בית, לקחו להם שה לבית, בעשרה בניסן קדמיית, מצרים בני הם השפלת, בנך בכורך רוממת:

עמוסים בכח אור עטה, טלה ברגלי המטה, קשרו ואין דובר מבטא, נפלה עליהם אימתה, והיו כאלמאים עולתה:

דור לדור ישבח מעשיך, על פלאיך ועל נסיך, כי שמעו אמרי פיך, משה לישראל שלחת, ויאמינו כי פקדת:

יה אלהי השמים, הראה לעמך פלאים, כצאתנו ממצרים, הראה לנו פלאת, אזי תהיה לישועתה:

האזין לשועי מלכנו, וקבץ נפוצות נדחינו, יגל וישמח לבנו, בשבת הגדול נתת, אורה ושמחה היתה:

חזק אקוה לבשרנו, בביאת הגואל לגאלנו, תיטיב לציון ותרצנו, רחום תן לנו ברכת, ברוך בבואך אתה:

הקערה

בקערה של פסח שמים ביצים כמספר בני המשפחה משני המינים (ויש ששמים ביצים גם לזכר הנפטרים ונותנים אותן לצדקה). ישנן משפחות ששמות שתי ביצים לכל נפש. עם הזרוע שמים גם חתיכת כבד וחתיכת ריאה צלויות הלקוחות לרוב מהכבש שכל משפחה משתדלת לקנות ולשחוט לכבוד החג.

ליל הסדר

בזמן ה„יחץ" לוקח אחד מאנשי הבית, עפי"ר מהקטנים, את חצי המצה של האפיקומן, שם במפית על שכמו ויוצא כמה צעדים מחוץ לחדר, כשכל בני המשפחה קוראים אחריו „גנב, גנב!". ואין קץ לשמחת הילדים. בשובו שואל אותו אבי המשפחה: „איפה היית?" והוא עונה: „במצרים". ושוב שאלה: „ולאן אתה הולך?" והתשובה: „לירושלים". וכולם פותחים „לשנה הבאה בירושלים" שלוש פעמים ואח"כ מתחילים בקריאת ההגדה.

בשו"ע או"ח סימן תמ"ג בסעיף ו' כתוב שיסלקו את הקערה מעל השלחן כדי שיראו התינוקות וישאלו. נוסף להגבהת הקערה נוהגים שבעלת־הבית מסובבת אותה על ראשי כל בני־המשפחה, ואפילו על ראשו של התינוק הישן בעריסתו. סיבוב זה נעשה תוך קריאת הפסקה „מה נשתנה". זה מוסיף חגיגיות ושמחה

בבית, במיוחד כשהנשים במשפחה מוסיפות לזה תרועות שמחה („זג'ארית" בערבית).

גניבת האפיקומן ע"י הילדים אינה נהוגה אצל יהודי לוב. גם „כוסו של אליהו" אינה נהוגה.

עקרות־הבית נהגו, שמתבשיל האורז שממנו אכלו בלילה הראשון של פסח משאירים קצת למחרת, ומשאירות אותו גלוי ללא כיסוי למשך כל הלילה ובבוקר טועמים ממנו בני המשפחה, ואומרות שזו סגולה שלא יזוקו במשך כל השנה אם יאכלו מאכלים שנשארו במשך כל הלילה ללא כיסוי.

בליל ב' של פסח (בא"י ליל א' דחוה"מ) לפני תפילת מעריב, מחלק השמש בביהכ"נ חתיכות מלח בין קהל המתפללים, חתיכה לאחד. מלח זה שומרים בכיס למשך כל ימי ספירת העומר ובשעת הספירה בכל לילה ממשמשים בו או מחזיקים אותו ביד. יתכן שהמלח בא להזכיר את קרבן העומר, ככתוב: על כל קרבנך תקריב מלח (ויקרא ב' — י"ג). ויתכן גם כן שזה נתקן כנגד השכחה, שלא ישכח אדם לספור את ספירת העומר. ממשמש אדם בכיסו, מוצא את חתיכת המלח ונזכר.

מסורת בידנו שבשעת סערה בים, אם זורקים חתיכת מצה מהאפיקומן וחתיכת „מלח העומר" שספרו עליו ספירה שלמה אחת, ישקוט הים מזעפו. במקרה שקשה לזורק (משפחה שאחד מבניה נמצא בנסיעה בדרך הים) להגיע לים, זורקים לתוך באר מים חיים.

הרה"ג ר' אברהם אדאדי זצ"ל בספרו „ויקרא אברהם" כותב על זה: „ועתה ראיתי להרב חיד"א בככר לאדן דקס"ב ע"א שכתב דמלשון ירושלמי מוכח שהיו נוהגים להצניע ד' מינים וסיים הוא ז"ל שזה בתוך הים שהיו עמי ד' מינים ראיתי פלאות בזה כשקם הים מזעפו. וכן בחתיכת מצה ממצה שהיא שמורה משעת קצירה, ואני הצעיר מנהגי שביום ע"פ אני מדליק מד' מינים בביעור החמץ והנשאר להחם התנור לצורך מצת מצוה של הלילה. עכ"ל.

את החלק הנשאר מהאפיקומן ואת הזרוע — שנזהרים מאד שלא לשבור אותה לזכר מצות הכתוב: „ועצם לא תשברו בו" — יחד עם הלולב ההדס והערבה, מצניעים בבית עד לערב חג הפסח, ובשעת הסקת התנור לאפיות מצת מצוה שמים אותם לתוך האש.

רוב רובם של יהודי לוב אופים בבית במשך כל ימי החג מצות טריות בכל יום בתנורים מחרס או מפח העשויים לשם כך. זריזותן של הנשים ושמירתן על כשרות העיסה מתחילת הלישה ועד סוף האפיה, ראויה למופת. כל העסק הזה, משעת גידול הקמח במים ועד לרדיה מהתנור, לוקח לא יותר מרבע שעה מקסימום.

את הקמח לאפיית המצות מכינים מחיטה שנטחנה ברחיים שהוכשרו לפסח. בשעת הניפוי והריקוד של הקמח אין האשה מדברת כלל, וליתר זהירות היא קושרת מטפחת על פיה, וביום שלפני ערב פסח מכינים את „המים שלנו" כשמישהו עומד וקורא את ההלל. קריאת ההלל נהוגה גם בשעת הכנת מצת המצוה בערב פסח. אולי לזכר קריאת ההלל שהיתה נהוגה בשעת שחיטת קרבן פסח בזמן הבית.

מנהג זה של הכנת מצות טריות יום יום במשך ימי החג נהוג עד היום בריכוזי עולי לוב בארץ, במושבי העולים במיוחד.

ראיתי בקהלת מסלאתה (קוסבאת) משפחות אחדות שאינן טועמות יין בימי הפסח, ואת מצות ארבע הכוסות, הן מקיימות במי צימוקים מבושלים. כמו־כן,

ישנן משפחות שבימי חג־הפסח אינן מכניסות בשום פנים אורח לבית למען יטעם משהו. אפילו כוס מים אינן נותנות לשום אדם, ולא כל שכן לקבל אורח לארוחה. — מנהג מנוגד למסורת ישראל בימי חג זה, שהסיסמה שלו, כידוע, היא: „כל דכפין ייתי וייכול". לא שמעתי הסבר מניח את הדעת למנהגים אלה. ואולם, יש יסוד לחשוב שכל זה הונהג למנוע נהירת הגויים השכנים לבית היהודים, בידעם כי שם אפשר לזלול ולסבוא ככל אוות נפשם, (אגב, קהילה זו שמספר נפשותיה אינו עולה על 500, חיתה בתוך ים גדול של עשרות רבות של אלפי גויים). על כן מצאו אבותיהן של כמה משפחות תחבולה זו למנוע אי־נעימויות של כניסת גויים (עם החמץ שבכליהם) לבתיהם. במשך הדורות נשתכח הנימוק שבשבילו הונהג המנהג, ואילו המנהג עצמו נשתמר אצל בני־משפחות אלה, גם לגבי יהודים.

לאחר שכתבתי את זה, בא לידי ספרו של פרופיסור נחום סלושץ „מסעי בארץ לוב", ח"א ושם (בעמוד 90) מצאתי את הדברים דלהלן:

„אבל היותר מפליא הוא המנהג, שדוקא בשני הימים הראשונים של פסח ובשני הימים של ראש השנה נוהגים היו יהודי מסלאתה לסגור את בתיהם לפני אורח מן החוץ ולא נתנו לאיש זר לבוא הביתה".

„מנהג זה שאינו קיים בזמננו בג'רבה נשאר עוד בתקפו בזמני אצל יהודי ההר, ועל מדוכה זו ישבתי זמן רב עד שהוברר לי כי מוצאו מדורות השמד שארכו כנראה כמה שנים. האנוסים בזמן שלטון האלמוחדין שחגגו את הפסח ואת ראש השנה בסתר, פחדו, כנראה, פן ילשינו עליהם מרגלים או אנשי רשע, כי הם מוסיפים לחוג את חגי ישראל במסתרים, ועל כן סגרו את דלתות בתיהם בפני כל אורח הבא מן החוץ, יהיה מי שיהיה, וכך נשאר מעשה אבות בידי בני בניהם, מבלי שיכלו להביא טעם לזר מנהגם זה.

דבר זה הוברר לי אחרי שמצאתי מנהג דומה לזה אצל שיירי האנוסים בפורטוגאל". עד כאן לשון הפרופ' סלושץ.

נמצא לפי זה שהמנהג שהיה נראה בהשקפה ראשונה כמנהג סדומי, יסודתו בקודש.

שירת הים

מנהג אבותיהם בידיהם של יושבי חבל ההר בטריפולי (כיום, תושבי הכפרים: עוזה ושלוה בדרום) שבליל שביעי של פסח, כשעושים „תיקון ליל ז' של פסח" ומגיעים ל„שירת הים", אז נאספים כל בני הכפר ע"י בית הכנסת, ואפילו תינוק מביאים אותו מעריסתו, ושרים את השירה בציבור. מנהג זה נהוג עד היום, כשאר המנהגים היפים שבני קהילות אלה שומרים עליהם בקפדנות, וכולם מטרה אחת להם: להחדיר את האמונה בלבבות, לתת צורה נאה לחווי החג ולקיים בזה את הצו האלקי: „והגדת לבנך!"

יום אחרון של פסח

בשני הימים האחרונים של החג (ובא"י ביום האחרון) נוהגים להתאסף בכמה בתים לקרוא בנעימה שיר השירים עם תרגום יונתן ב"ע בצירוף תרגום בערבית. פסוק פסוק ותרגומיו. בעלי הבתים מגישים כיבוד לקוראים, משקאות ומיני תרגימא.

ילדי ישראל נהגו ביום זה להסתובב קבוצות קבוצות ברחובות היהודים ומכריזים בקול רם ובניגון של שירה: „הא אטארונה, הא אלכמאמן" (= תנו נטרון, תנו כמון). זוהי מעין הודעה שהיום הוא היום האחרון לאכילת המצה, ומהערב כבר מכינים את לחם החמץ הראשון אחרי החג, זהו לחם ה„מימונה" המתבלים אותו בתבלינין. בעלי הבתים מכבדים את הילדים במיני פירות, וגם במשקאות שהילדים שופכים אותם לבקבוקים שבידיהם, ושרים תוך כדי כך שירים של ברכה לבעלי הבית שלא יחסר להם כל טוב וכד'.

הפטרת יום שמיני של פסח בגולה היא, כידוע, „עוד היום בנוב לעמוד" (ישעיה). את ההפטרה הזאת נהגו לקרוא גם בתרגום ארמי, תרגום יונתן ב"ע, המתרגם את דברי הנביא בהרחבה יתירה ומתאר בפרטי פרטים את חילותיו של סנחריב בבואו על יהודה. את דברי התרגום עצמו מתרגמים בערבית המדוברת, פסוק פסוק ותרגומו ותרגום תרגומו.

חגיגיותו של החג מגיעה לשיאה ביום זה. בשעות שאחרי הצהרים מתמלאים כל רחובות היהודים באלפי מטיילים — צעירים בעיקר, כשבפתחי הבתים, בחלונות, בגזוזטראות וגם על גגות הבתים שאינם גבוהים, עומדות בנות העיר כשהן מלובשות במבחר מלבושיהן ומקושטות בעדייהן, ומזכירות הן בזה את המנהג שהיה נהוג בישראל ביום ט"ו באב וביום הכפורים („בחור, שא נא עיניך וראה...") (מס' תענית כ"ו) והרבה קשרי שידוכין היו נעשים כתוצאה מיום זה.

בשנות כהונתו של הרוזן וולפי כמושלה הכללי של לוב בזמן שלטון האיטלקים שם, היה נוהג לבוא בכל יום אחרון של פסח ולבקר ברחובות היהודים עם בני פמלייתו וראשי הקהלה, והיו מאד נהנים ממנהג יפה זה.

ליל מוצאי חג הפסח נקרא בפי ההמונים בשם „ליל אלכץ ונוואר" (ליל החסה והפרחים). בלילה זה, הבחורים המאורסים נושאים אל בית ארוסותיהם סלים מקושטים בפרחים ובתוכם חסה ופרחים, תפוזים ומיני סוכריות. הסלים נישאים על ראש ילדים מהמשפחה, ובהגיעם לבית הארוסה מקבלים את פניהם בני המשפחה — הנשים בעיקר — בתרועות שמחה ובשירה. ברוב הבתים לא יחסרו גם „כלי זמר", הם הזמרים על כליהם הנקראים בכל חתונה ומבלים עד חצות בשירה ובזמרה.

בלילה זה קונה כל אבי משפחה חסה ופרחים, וכשנכנס לביתו חובט בהם על ראש כל אחד ואחד מבני המשפחה, ואם המשפחה מברכת את כולם בברכת „עקבאל דאיר" (מעין „כה לחי" וכד').

מנהג זה נהוג גם ביום הושענא רבא, כשחוזר האב מבית הכנסת אחר תפלת שחרית, חובט הוא — בלולב, או בבדי ערבה, אם אין לו לולב — על ראשי בני המשפחה, ואם המשפחה מברכת כנ"ל „עקבאל דאיר".

ה„מימונה"

באסרו חג הפסח נוהגים ללוש לחם עם תוספת כמון, ככר ככר לכל אחד מבני המשפחה. לפני משלוח הככרות לכבשן תוקעים ביצה בכל ככר. את הלחם אוכלים עם הביצה הקשה, ולרוב מוסיפים עם זה חביתה המטוגנת עם חתיכות בשר כבוש שמשאירים משחיטת הכבשים ששחטו בערבו של היום האחרון של פסח. ללחם זה קוראים: „מימונה".

בא לידי ספרו של הרה"ג ר' מרדכי כהן זצ"ל „הגיד מרדכי" (בתרגומו

האיטלקי) ובו הוא אומר שראה בספרו של הרה"ג ר' אברהם כלפון זצ"ל שנתן הסבר לטעם ה"מימונה" כי בשנת פטירתו של הרמב"ם שנת ד' תתקס"ח הגיעה השמועה על פטירתו לקהילות טריפולי בימי חג הפסח, וכל הקהילות רצו להתאבל עליו כהתאבל על אב או קרוב משפחה, ולאכול סעודת הבראה הנהוגה באבלות — לחם וביצה. אך מכיון שכאמור הגיעה השמועה בימי חג הפסח ואסור להתאבל בימי חג, דחו את סעודת ההבראה למוצאי החג, וזהו היסוד למנהג לאכול את המימונה (לחם וביצה קשה).

ר' מרדכי כהן זצ"ל דחה השערה זו באמרו: "והרי מנהג זה של אכילת המימונה, נהוג גם בין בני קהילות אחרות הרחוקות מרחק רב מטריפולי (ירושלים, שאר ארצות צפון אפריקא ועוד) ואי אפשר לומר שלכולן הגיעה השמועה בימי חג הפסח, כהשערתו של הרה"ג ר' אברהם כלפון זצ"ל.

פרופיסור הירשברג בספרו "מארץ מבוא השמש" מזכיר את מנהג המימונה אצל יהודי פאס שבמרוקו בצורה כזו: במוצאי החג השולחן ערוך מפה לבנה, מקושט ירק שבלים, ועליו קערות וצלחות ובקבוקי משקה מסודרים בטוב טעם. הרי כד חלב חמוץ והרי קערה גדולה מלאה קמח, שתקועים בו נרתיקי פול ירוק, והנה צלחת עמוקה עם דגים טריים, שעוד מעט יסלקו אותם, כדי לטגנם לכבוד החג, ועוד צלחות עם מיני מתיקה ותרגימה ודבש ופירות ממינים שונים: תמרים, שקדים, אגוזים, פסטקים ועוד ועוד. ברור, לא חסרים גם בקבוקי יין ומאחיה (ערק) ובירה. מברכים אנו את בעל הדירה הזקן ואת אשתו בברכת "תרבח ותסעד!" ואף הוא עונה לעומתנו גם אתם, גם אתם! מובן שצריכים לברך על הפרי ועל המשקה וללגום מהחלב.

מהו מקור המנהג של ה"מימונה"?

על זה כותב פרופסור הירשברג בספרו הנ"ל, משמו של החכם ר' יוסף בן נאיים מפאס, את הדברים הבאים:

א) "מימונה" — מאמינים. כגאולה ראשונה, כן גאולה אחרונה. בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל (ראש השנה יא). והנה יצא רוב ניסן ועדיין לא באה הגאולה. ולכן חוגגים את ה"מימונה" בשמחה ואמונה שיגאלו בניסן.

ב) בארבעה פרקים העולם נידון (משנה, ראש־השנה): בפסח על התבואה. אי־לזאת מביאים זמורות ושבלים ומברכים עליהם ונהנים מפרי הארץ ומטובה.

ג) שמחת הרגל אינה שלימה בפסח, מאחר שהחל מחוה"מ אין משלימים את ההלל — וזאת בעקבות האגדה: "מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה?" (סנהדרין ל"ט), ולכן בא חג המימונה להשלים את שמחת החג.

ד) באסרו חג הפסח נפטר ר' מימון, אביו של הרמב"ם, ומאחר שאין הולכים להילולא בחודש ניסן, באה המימונה כמעין תחליף להילולא".

ופרופסור הישברג ממשיך באותו פרק המדבר על המימונה:

"יצאנו לרחוב הראשי. כאן עולמו של הנוער. הבנות הצעירות, יש מהן מקושטות בבגדי לבן, ככלות ביום חופתן, ויש מתחפשות במלבושי ערביות, מטיילות בחבורה, והבחורים, אף הם מלובשים הדר או מחופשים כברברים או כערבים עירוניים, מחזרים אחריהן. את הרווקים ואת הבנות הפנויות מברכים שיזכו להתחתן השנה. מנהג הוא, שהארוסים שולחים באותו לילה תכשיטי זהב לארוסותיהם ובאים לסעוד בביתן סעודת ה"מימונה".

בין פסח לעצרת

בשש השבתות שבין פסח לעצרת, נהגו הילדים להכין להם מיני משקאות ממותקים (גזוז, סירופים, לימונד וכו') ובשעות שלפני הצהרים היה אדם רואה ברחובות היהודים מאות ילדים המוכרים זה לזה כוסיות משקה תמורת כל מיני קליות ופירות. המוכרים מכריזים על סחורתם והקונים מתמקחים וקונים. ההורים מעודדים את זה ואינם מונעים מילדיהם את החומרים להכנת המשקאות ואת הפירות לקנייתם מידי חבריהם.

לכל מיני המשקאות האלה קוראים בשם כולל „לאבסוס".

היסוד למנהג זה, לדעתי, הוא כי התורה נמשלה לדבש („דבש וחלב תחת לשונך") ובשבתות האלה הקודמות ליום מתן התורה נותנים לילדים לעשות דברים הרומזים לכך.

יום השבועות

זכורני מימי ילדותי שבבקרו של יום חג השבועות היו מביאים עלים קטנטנים של שיח בעל קוצים שאומרים שהוא הסנה שנתגלה כבוד ה' עליו למשה במדבר. נותנים לכל ילד שבעה עלים מאלה, והוא בולע אותם עם מים הנשאבים מבאר מים חיים (בארות כאלה היו מצויות בכל בית). ומאמינים שזוהי סגולה ללמוד תורה.

התורה, כידוע, נמשלה למים. ובגלל זה נהגו ביום השבועות לשפוך מים זה על זה. ילדים וילדות צעירים וצעירות מזדיינים בכלים שונים, ממלאים אותם מים מהבארות ומהברזים ושופכים על כל עובר ושב, ולא נמצא אף פעם מישהו שהקפיד על זה. מנהג קדמון הוא ואין מערערין עליו. לפעמים גם אנשים מבוגרים נתפסים לזה, והצהלה רבה.

אחרי הצהרים מתאספים בבתי הכנסת ובהרבה בתים פרטיים וקוראים ספר משלי, מגילת רות והאזהרות של המשורר רבינו יצחק בר ראובן, הבנויות בדרך שירה על תרי"ג המצוות. הנאספים קוראים לפי התור בית בית משיר זה. ובהגיע התור על הקורא את הבית המתחיל „בסימנא טבא ובמזלא יאה..." עומד מישהו ושופך על הקורא כד מלאה מים ומרטיב אותו מכף רגל ועד ראש. ומעניין, שלא רק ש„הנרטב" אינו מקפיד על זה, אלא שרבים מתחרים ביניהם מי יזכה לקרוא בית זה ועל ידי כך לזכות בהרטבה. אחרי כל הלימוד הנ"ל מסיימים בקריאת „עשרת הדברות" בתרגומו של ר' סעדיה גאון זצ"ל. מעניין, שבכמה מקומות היו באים גם נכבדים ערבים לשמוע את קריאת „עשר הדברות" הללו ומקשיבים להן בתשומת לב יתירה וביראת־קודש.

נהגו האמהות להכין בשביל ילדיהן לכבוד החג, כעכים בצורות שונות: סולם, שני לוחות הברית, ועוד. לכל ילד סדרה שלמה שלו, ואומרים שסולם זכר לעליית משה להר סיני, שני הלוחות זכר לתורה ועוד.

קריאת עשר הדברות

בשבתות שקוראים עשר הדברות (סדר יתרו, סדר ואתחנן ויום חג השבועות), לפני שיתחיל הש"צ את הפסוק „אנכי ה' אלקיך" עומדים כל הקהל שבבית הכנסת ושרים את השיר „יום מעמד סיני", סיני, שסימנו „יצחק חזק". אח"כ הש"צ אומר את הפסוקים: מי האמין לשמועתנו וזרוע ה' על מי נגלתה. מגיד

יום מעמד סיני	זעו גם נעו
עת בא ברעיוני:	מטה וגם מעלה:
ימלאו מתני	
צירים וחלחלה:	חי אל קצות מעלה:
	מי יערוך מולך:
צפון וימין חל	כי אין תחלה לך
ים מערב זחל:	גם אין לך תכלה:
כל ממך דחל	
הודך בעת נגלה:	זאת בחזות לבי
	יחיל במו קרבי:
חסין יה שמך מלכי	אפחד ויבא בי
בפתחך באנכי:	רעד ובהלה:
הסו יצורים כי	
לא יכלו מלה:	קושר מזימתי
	חוקר עלומתי:
קולך כמו שמעו	רוחי ונשמתי
שחו ונכנעו:	תודה לך סלה:

דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל. לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה. ואח"כ אומר: כל עמא דבית ישראל אציתו ושמעו, ית קל עשרתי דברייא דאתאמרו למשה רבינו בטורא דסיני, ברעם וברעש, ברתת ובזיע, רכב אלקים רבותיים אלפי שנאן, אד־ני בם סיני בקדש. הכל תנו עוז לאלקים ותנו כבוד לתורה" ואח"כ מתחיל בקריאת עשר הדברות (במנגינה מיוחדת). כל זמן קריאת פסוקים אלו וקריאת עשר הדברות עומד כל הצבור על רגליו עד "וכל אשר לרעך".

על המנהג הזה שהצבור יעמדו בשעת קריאת עשר הדברות היתה מחלוקת בין החכמים בימי הרמב"ם. יש שסברו שצריכים לעמוד כמו שעמדו אבותינו ביום מתן תורה כדכתיב "ויתיצבו בתחתית ההר", ויש שחלקו על כך ואמרו שראוי לגעור במי שעומד בשעת קריאת עשר הדברות בכדי שלא לתת פתחון פה למינים האומרים כי לעשר הדברות יש יתרון על שאר התורה. ומה שבבבל וסביבותיה היו נוהגים לעמוד בשעת קריאת עשר הדברות, זה היה לכבוד החכם או ראש המתיבתא שהיו נוהגים לקרוא את הקטע הזה והיו הקהל עומדים לכבודם. והרואים מנהגם בזה נשתבשו בו וחשבו שהעמידה היתה לכבוד קריאת עשר הדברות.

נשלחה שאלה להרמב"ם זצ"ל על זה והוא פסק כדעת החכם שאמר אין לעמוד, ומסיים בדברי תשובתו "ואין ראוי בשום פנים להשים בתורה יתרון קצתה על קצתה" (עיין ב"תשובות הרמב"ם הלכות תפלה. תשובה סי' ס', המודפסות מחדש בספר "משנה תורה" הוצאת "אל המקורות").

כנראה שמנהג זה שהקהל עומדים בשעת קריאת עשר הדברות, היה נהוג בלוב עוד מלפני תקופת הרמב"ם, והמנהג נשמר עד היום.

התוכחה

בשם זה נקראת עליית „שלישי" בפרשת בחוקותי ועליית סמוך (ששי ונקרא „סמוך" בגלל שהוא סמוך ל„משלים") בפרשת כי תבוא. הואיל ובעליות אלה ישנן קללות המשמשות לתוכחת מוסר לישראל. בדרך כלל עולה לעליות אלה השמש של ביה"כ או אחד מהציבור בעל „חזקה" לכך. העולה נקרא „מוכיח" וקוראים אותו לתורה ביום ראש השנה כפצוי על שהתנדב לעלות בפרשת קללות.

לפני שמתחיל הקורא לקרוא את הפסוק הראשון שב„תוכחה", אומר החזן בקול רם את הפסוקים מספר משלי: „מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו, כי את אשר יאהב ה' יוכיח, וכאב את בן ירצה, ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב". ואחר כך קורא את פסוקי הקללות בקול נמוך. לאחר הברכה האחרונה של התורה, מברך החזן את הקהל בברכת „מי שברך" נוספת על זו שאומרים אחרי ההפטרה. את „מי שברך" זה מסיים החזן במלים „ויהפך ה' לכם את הקללה לברכה וכן יה"ר ונאמר אמן".

שבוע של ט' באב

מנהגנו הוא שאין מתגלחין ואין אוכלים בשר מר"ח אב עד י' בו, אבל נוהגין לאכול בשר מלוח ונקניק שעברו עליהם שלושה ימים מעת לעת. את הבשר והנקניק נוהגים להכין בכל בית כמה ימים לפני ר"ח אב. בשבת „חזון" אוכלים בשר מחוץ למשפחות בודדות המחמירות ונמנעות מאכילת בשר גם בשבת „חזון".

יום תשעה באב

ראיתי בקהלת מסללאתה שתיכף אחרי תפלת שחרית של יום ט' באב רוכבים הנערים והילדים על חמורים ודוהרים עליהם בכפר ובשדה מסביב במשך כל שעות היום. יש לשער שמנהג זה קשור עם האמונה שהמשיח נולד ביום ט' באב אחרי הצהרים והרכיבה על החמורים רומזת למשיח ה„עני ורוכב על החמור". ובפסיקתא: „אמר אביי, אין משיח בא אלא בתשעה באב, לפי שקבעוהו אבל בזמן הזה, ועתיד הקב"ה לעשותו ליום טוב, שנאמר והפכתי אבלם לששון וגו'" (ירמיה ל"א-י"ב).

הסליחות

אצל העדות הספרדיות מתחילים להשכים לסליחות מתחילת חודש אלול כידוע. מחוץ לסליחות הרגילות המודפסות בראש מחזורי ר"ה, ישנם אצל יהודי לוב (וכן בקהלת ג'רבה שבתוניסיה) פרקי סליחות מיוחדים המקובצים בספר בשם „שפתי רננות". סליחות אלה המורכבות משירי קדש של משוררים קדמונים, נקראים בלילות שני וחמישי וכן בליל שבת, מתחילת אלול ועד יום הכפורים. מחוץ לשירים שלכל אחד לחן משלו, כוללות סליחות אלה גם י"ג מדות של רחמים, תחנון ונפילת אפים. לא כן בלילי שבת שהסליחות כוללים רק שירי קודש וגעגועים לארץ הקודש. את הסליחות הרגילות קוראים יהודי לוב בלילות ראשון, שלישי, רביעי וששי.

תפלת ערבית של ליל שבת

נהגו להתפלל את תפלת העמידה של לילי שבת וימים טובים בקול רם מפי החזן, מתחילת התפילה עד מקדש השבת.

מנהג קדמון זה אצל יהודי לוב, מיחסים אותו להגאון רבי שמעון לביא זצ"ל שבא לטריפולי בשנת חמשת אלפים ש"ט. קבלה אצל יהודי לוב שהגאון הנ"ל מצא בטריפולי קהלה קטנה מאוד, ואנשים שאין בהם תורה, עד שהיו מתפללים תפלת י"ח של חול גם בלילי שבת, עמד ותיקן לקרוא את תפילת העמידה בקול רם.

והגר"א אדאדי זצ"ל בספרו "השומר אמת" כותב על זה: "בערבית שבת ויו"ט אומרין הש"צ כל השבע ברכות בקול רם והוא מיסוד מהר"ש לביא שמצאם מתפללין של חול בשבת, ואין חשש בזה. וראיה מהירושלמי שכתב הטור סי' ק"א ר' יונה כי היה מצלי בבי כנישתא מצלי בלחישה וכד היה מצלי בביתיה מצלי בקלא עד דילפון מיניה בני ביתיה, והיינו שילמדו ממנו, וכמ"ש הרשב"א והמרדכי שהביא הב"י שם ושכן דעת הטור", ע"ש.

על מנהג זה כותב הראש"ל המנוח, הרה"ג ר' עוזיאל זצ"ל בספרו "משפטי עוזיאל" מהדורא תנייגא עמוד ק"ט: "מנהג זה ראיתי בכמה קהילות מישראל, שהש"צ אומר ברכות ראשונות, היינו אבות וגבורות וקדושת ה', וכן ברכות העבודה והודאה בלחש, וברכות אמצעיות אומרם בקול רם, כדי שיאמרו כל הציבור אחריו. אלא שחתימת הברכה האמצעית גומרת בלחש". עד כאן לשונו.

אמנם הרה"ג עוזיאל זצ"ל כתב את זה רק ביחס לימים טובים, ולא לשבתות. אבל יסוד למנהגנו יש בדבריו.

עליית "מדליק"

לעלייה הרביעית נוהגים לקרוא בשם "מדליק". יסודו של השם הזה במנהג שהיה נהוג בקהלות טריפולי שבעל עלייה זו היה צריך להביא לבית הכנסת שמן למאור ועל כן ניתן לו השם "מדליק". בהרבה בתי כנסת מקהלות טריפולי היתה עלייה זו (של כל שבת ושבת לחוד וכן לכל חג וחג כל אחד בפני עצמו) מכורה לצמיתות ועוברת בירושה מאבות לבנים. בבתי כנסת אלה היו רשימות קבועות במסגרות ובהן כתובים שמותיהם של כל קוני המדליקים במשך כל השנה.

מדליק ראשון ושני

בשבת של שתי פרשיות מחוברות, מחלקים את עליית "מדליק" לשנים: מדליק ראשון ומדליק שני. הראשון מסיים את הפרשה הראשונה וקורא שלשה־ארבעה פסוקים מהשניה, והשני קורא ממקום שהפסיק הראשון עד לעליית "חמישי". הסיבה לכך לעשות חלוקה שוה בין שתי הפרשיות שבכל אחת מהן קוראים ארבעה עולים (בראשונה: ראשון, שני, שלישי ומדליק א', ובשניה: מדליק ב', חמישי, סמוך ומשלים).

כיבוד אב

בשעה שהאב נקרא לעלות לתורה, נוהגים הבנים והנכדים לעמוד על רגליהם במקומם ונשארים בעמידה כל זמן הקריאה עד שיברך האב ברכה אחרונה על התורה, אז עולים הצאצאים אליו אל התיבה מנשקים את ידו ומקבלים את ברכתו. וכן כשעולה הבן לתורה, כשהוא חוזר למקומו הולך הוא תחילה לנשק יד אביו ולקבל ממנו ברכה.

מנהג זה של נשיקת יד האב ע"י הבנים, נהוג בכל פעם שמתפללין האב

והבנים יחד. בשעת ברכת כהנים בין אם היא נאמרת מפי הכהנים — בימי שבת ומועד, או מפי הש"צ — בשאר ימות השנה, האב שם את ידיו על הטלית על ראש הבנים, ובסיום הברכה הם מנשקים את ידו. וכן בסוף כל תפלה. ובלילי שבת ומועד, אחרי הטעימה מיין הקידוש, ניגשים כל בני הבית אל האב, נושקים את ידו ומקבלים ברכה.

הברכה בכל המקרים האלה היא: יברכך ה' וישמרך וגו'.

"וגם העולה ברוך יהיה"

כשהשמש קורא לתורה את החזן הקורא עצמו, שאז צריך שיעמוד מישהו לימינו כרגיל, מוסיף השמש לומר, אחרי "בכבוד ר' פלוני", את המלים, "וגם העולה ברוך יהיה", וזוהי ברכה לעומד לצד החזן. ברכה זו נשתרבבה במשך הזמן להאמר גם לכל ת"ח הנקרא לתורה אעפ"י שהוא איננו החזן הקורא, אבל עיקרה נקבע רק לגבי החזן, כנ"ל.

בקריאת "ויחל"

ביום תענית צבור כשהש"צ מגיע בקריאת התורה ל"שוב מחרון אפך" וגו' כל הקהל אומרים אותם בקול רם ואח"כ הש"צ קורא אותם מתוך הס"ת, וכן כשמגיע לי"ג מדות, אחר שהוא אומר "ויעבור ה' על פניו ויקרא", הקהל אומרים כל הי"ג מדות בקול רם עד "ונקה" ורק אח"כ קורא אותם הש"צ.

וזה דוקא ביום תענית, אבל בשבת "כי תשא" שפסוקים אלה נמצאים בה, קורא הש"צ כדרכו בכל השבתות בלי שהקהל יאמר אותם.

קריאה זו של קטעי פסוקים שהקהל אומר אותם ואח"כ הש"צ חוזר עליהם, נהוגה גם ב"שבת שירה" בסופם של כמה פסוקים: פסוקי "ויסע, ויבוא, ויט", ובפסוקים המסיימים: סוס ורוכבו רמה בים, מת על שפת הים, אלקי אבי וארוממנהו ועוד כמה פסוקים מהשירה.

הפטרות

בפרשת שמות נהגו להפטיר ביחזקאל (ט"ז) "בן אדם הודע את ירושלים" עד "ותצלחי למלוכה". ועיין ב"השומר אמת" (דף מ"ז) שהזכיר זה משום הרה"ג ר' שאול הכהן זצ"ל מעיר ג'רבה (תוניס) שאמר "שנמצא בביהכ"נ בגניזה ספר הפטרות על קלף וכתוב לסדר שמות "הודע את ירושלים".

בפרשת בא נוהגים להפטיר בישעיה (י"ט) "משא מצרים" עד "ונחלתי ישראל".

בפרשת בשלח נהגו להתחיל את ההפטרה שני פסוקים לפני "ותשר דבורה" (מהפסוק "ויכנע אלקים ביום ההוא").

בפרשת אחרי מות־קדושים — כשהן מחוברות, המנהג להפטיר ביחזקאל (כ"ב) "התשפוט התשפוט את עיר הדמים".

תקופה

בין כל תקופה ותקופה מארבע תקופות השנה (שכל אחת נמשכת, כידוע, אחד ותשעים יום ושש שעות) מקפידים שלא לשתות מים במשך שעה אחת, חצי השעה האחרונה מתקופה הקודמת וחצי השעה הראשונה מהתקופה החדשה ואומרים

שיש סכנת נפשות למי ששותה ברגע חילוף התקופות, ומכיון שאי אפשר לדעת בדיוק את הרגע, נמנעים מלשתות במשך שעה שלמה. בבתי הכנסת מכריזים על „שעת איסור השתיה, וקוראים לה „שומר פתאים", להדגיש כי ה' שומר את כל אלה שבטעות שותים בשעה זו.

עד כאן מהמנהגים הידועים לי והקשורים במועדי השנה. ועכשיו כמה מנהגים להזדמנויות שונות.

ילד יולד לנו

אבי הבן

בהוולד בן זכר למז"ט קוראים בשבת שלפני המילה את האב לתורה, ולפני הברכה והקריאה שרים בני ת"ת או ציבור המתפללים את השיר „אערוך מהלל ניבי" המדבר בשבחו של אליהו הנביא ז"ל, מלאך הברית, בשעת השיר מסתובב השמש עם בקבוק מי פרחים (בדרך כלל אלה המזוקקים מפרחי עצי הדר) ונותן לכל אחד מהקהל כמה טיפין בידו לברך „בורא מיני בשמים" ולהריח.

מנהג זה של חלוקת מי פרחים בביהכ"נ נהוג גם כשעולה לתורה בר מצוה או חתן.

בכל המקרים, בעל השמחה הוא המספק את מי הפרחים, והסבה לדעתי היא פשוטה: הגשת כיבוד לציבור שלא כולם יכולים לבקר אצלו בבית.

נהגו לקשט את החדר שבו מתקיימת ברית מילה על ידי רדידים צבעוניים שתולים אותם משני הצדדים של הכניסה לחדר, ולרוב בוחרים בצבע אדום.

שמעתי מפיו של עמישדי גויטע שהוא שמע מאנשים זקנים שהסיבה לבחירת צבע אדום מקורו מימי האנוסים שהיו מפחדים למול לפי דיני ישראל, עם מוהל מוסמך ומנין אנשים, ומכיון שלא יכלו לתת פרסום לברית מפחד האויבים, נהגו לתלות רדידים אדומים אלה — הרומזים לדם ברית — למען ידעו האנוסים שיש בבית ברית מילה ויבואו.

הרה"ג ר' אברהם אדאדי זצ"ל, בספרו „ויקרא אברהם" בפרק „מקום שנהגו" כותב שמנהגנו שהבן הראשון הנולד, זוכה בסנדק אבי היולדת, ואם איננו קיים זוכה בו אחיה, ובלבד שהסנדק מביא משלו קודם המילה כל הבגדים הצריכים לתינוק.

ברית מילה

ביום שלפני הברית, לפנות ערב, באים לבית היולדת, וקוראים בנעימה את ההלל הגמור עם ההלל הגדול. ילדים רבים מתאספים ומצטרפים לקריאה זו. בעל הבית מכבד את הקוראים במשקה ועוד, ואת הילדים בפולים או חימץ (חומוס) קלויים ומבושלים בתוספת מטבע קטנה לכל ילד. הילדים יש להם חוש ריח מפותח מאוד ויודעים איפה יש היום „הלל" ונוהרים שם מכל הרחובות הסמוכים. מיד אחר כך, באות נשים מקרובות משפחה ודכות בסמוך לכסא אליהו (ראה להלן) את „הבשמים". זוהי תערובת של מיני תבלינין ופרחים מיובשים, שאבי הבן קונה בכדי להכין מהם את הבשמים המגישים לקהל בשעת המילה. הנשים דכות ומגבלות אחר כך את החומר במי בושם, וריחם של הבשמים יהיה ממש משיב נפש[1]. בשעת הדיכה שרות הנשים המומחות לכך, והבאות לכל בית שיש ברית מילה, כשהן יושבות תחת „כסא אליהו", שירי קודש על המשיח

---

1) בבשמים אלה משתמשים בשעת המילה, כידוע, ואת מה שנשאר היה מישהו לוקח אחר המילה ומסתובב על החנויות של היהודים בשוק ונותן לכל אחד קמצוץ לברך ולהריח. כל אחד היה שואל: „מה שם התינוק?" ולאחר שהוא שומע את השם ואומר „בסימן טוב", מברך „בורא מיני בשמים" ומריח. הזקן המגיש עונה „ברוך הוא וברוך שלו" ו„אמן" ופונה לחנות אחרת. ובמקרה שיש יותר מברית מילה אחת באותו יום, הזקן קורא בשמות כל התינוקות שנימולו באותו יום.

ואליהו הנביא, האבות ומשה אהרן, יוסף הצדיק וארץ ישראל, שבח התורה ועוד. שירים אלה נאמרים בשפה הערבית המדוברת ובמנגינה עממית המושכת את הלב. התוכן עצמו מלא ורווה געגועים חזקים לכל דבר שבקדושה. הוא מביע את כיסופי הדורות לגאולה ולשיבה לארץ ישראל, את הקשר הנצחי של עם ישראל לתורתו ואת האמונה החזקה שרק בה יוכל לחיות ולשוב לימי תפארת עלומיו.

לקבוצת שירים זו, המושרת רק מפי נשים מבוגרות אלה, הבאות בערב יום הברית, או מוזמנות לפעמים לא רחוקות לבתים גם בהזדמנויות שמחה אחרות, קוראים: „ג'נא הספר" = שיר הספר [2]).

בערב שלפני הברית מתאספים בבית היולדת וקוראים קטע מהזוהר בפרשת „לך לך", המתחיל ב„ויאמר אליו אני א־ל שדי" עד סוף הסדרה, ושרים כמה שירים מענינא דיומא.

להלן כמה בתים מ„ג'נא הספר" שרשמתי מפיה של הגב' אסתר כלפה־סמאוי, אחת השבלים הבודדות שנשארו מקבוצת הנשים המשוררות בדור זה, וספק גדול אם יהיה המשך למנהג יפה זה. הבתים ניתנים בשפה הערבית המדוברת, כפי שהושרו בפי המשוררות, ולצידם אנחנו נותנים את תרגומם העברי.

א) געגועים על ארץ ישראל.

ירושלים נמשילהא. בידי נשעל קנדילהא. — בירושלים אבקר. ובידי אדליק הנר.

ונג'יהא. וצצלני למערת לאה. — הביאני. למערת לאה הגיעני.
מא תטלע רוחי כאן פיהא. — בה תצא רוחי. אעצום עיני.
ולעקובייה אלכל לילהא. — מבלעדיה אין לי אחר.
ירושלים... — בירושלים...

אלכלילי ולורדי. — פרחי וגם נרדי.
ונסללם פי אלי ענדי. — ואטוש הוני ומאודי.
ונג'יב בנתי מעא ולדי. — ואביא את בתי, בני ונכדי.
ולעקובייה אלכל לילהא. — מבלעדיה אין לי אחר.
ירושלים... — בירושלים...

לענין הגשת הבשמים והברכה, יש לומר שזה בא לזכות את התינוק הרך ואת הוריו במצוות הברכות הרבות הנאמרות על הבשמים מפי רבים (כמו שנהוג — להבדיל בין המתים ובין החיים — שכשיש הזכרה של נפטר, ביום ה„שבעה" או ביום השלושים, מי שהוא מסתובב בשווקים עם שברי כעכים, ממה שהכינו בבית הנפטר לסעודת ההזכרה, ונותן לאנשים לברך „מזונות". הוא מגיש את חתיכת הכעך וקורא בשם הנפטר והאיש המקבל אומר „מנוחתו בגן עדן", שהכוונה כאן בודאי להרבות ברכות לעילוי נשמתו של הנפטר). אך לא ידעתי טעם לשאלת „מה שם התינוק?" אולי רק סקרנות בעלמא או סתם בכדי להכנס בשיחה עם מגיש הבשמים. וייתכן גם בכדי לומר „בסימן טוב", שהיא ברכה לתינוק, ומזכירים את שמו בכדי שתחול עליו הברכה.

2) סתם „ספר" בפי יהודי לוב, הוא ספר תורה. ומכיוון שאת השירים האלה שרות הנשים שהיו באות בכל ערב שבת ומועד לבית הכנסת הגדול ולעוד כמה בתי כנסיות בעיר, בכדי לטאט ולשטוף הרצפה וגם לנקות את נרות השמן ולהכין פתילות וכו', ורבות מהנשים הגרות בסביבות בתי הכנסת האלה, מביאות לזקנות כיבודים ממאכלי השבת שהכינו, עם קפה או גם קצת „משקה", ושמחות יחד אתן שמחת מצוה לפני ארון התורה („היכל" בפי יהודי לוב), על כן קראו לשירים אלה „ג'נא הספר".

ומן אלבחר טלעו אלביבאן. ומן הים יצאו שערים [3])
ג'והר יעקות ומרג'אן. אבני יהלום וספירים.
ויקטע זרריעת המן. וזרע המן ישמיד יחרים.
ולעקובייה אלכל לילהא. מבלעדיה אין לי אחר.
ירושלים... בירושלים...

ב) בכבוד אליהו והתורה.
ג'אנא אליהו. הלילה הוא נתגלה.
ג'אנא הזוהר ואלמילה. בא לזוהר ולמילה.
זג'רתו עלה הנביא אליהו. הריעו לאליהו לטוב זכור.
יתג'ללא עלינא. חיש מהר לנו יסור.

הבט ללחפרה. נולד תינוק חדש.
ותתיתלו תורתו. מהר הכינו לו חומש.
יא עממתו בששרי בוה: הדודה, בשרי נא הוריו:
האדה כביר צלאתו. עילוי יהיה בין חבריו.

נג'נני ג'נאיה. אשיר שירי.
ונזיד פי חססי. וקולי אשא.
עלא אליהו. לכבוד אליהו.
קאעד עלא אלכרסי. יושב על כסאו הנישא.

ג) בכבוד משה.
מנין טלע משה. וכשעלה משה.
וטלע עלא ראץ אג'בל. אל ראש הפסגה עלה.
ועטאה רבבו. ויתן לו ה'.
צחחה קוייה פנצ'ר. כוח וראות מעולה.
ונצ'ר בעינו. וירא בעיניו.
פי ירושלים ולבחר. ים ירושלים [4]) וגבולה.

מימה תזג'רת. מימה [5]) צוהלת.
רחל בשושה זהר. רחל מי בושם תטפטף.
ואנא בטארי. ואני עם תוף.
נצ'רב עלא שט אלבחר. על חוף הים אתופף.
נטלב מולאנא. אנא, אלוקי,
חתא חד מננא מא ינצ'ר. חומתך אותנו תקיף.

---

3) על פי האמור במסכת בבא בתרא דף ע"ה שתלמיד אחד לגלג על דברי ר' יוחנן שדרש: „עתיד הקב"ה להביא אבנים טובות גדולות מאוד ולהעמידן בשערי ירושלים". לימים נטרפה ספינתו של אותו תלמיד בים וראה במעמקים מלאכים יושבים ומנסרים אבנים טובות ומכינים מהן שערים למקדש. לקיים מה שנאמר: „ושעריך לאבני אקדח" (ישעיה נ"ד).

4) „ירושלים" — כינוי לכל ארץ ישראל בפי המון העם.

5) „מימה" — כינוי של חיבה למרים הנביאה.

הבאתי כאן מקצת מן המקצת משירות אלה, וישנם עוד עשרות רבות של בתים בשבח האבות, יוסף הצדיק ושאר הצדיקים ועוד ועוד, וכולם בנויים על פי מדרשי חז"ל.[6])

על כסא שתולים בחדר־היולדת ומכסים אותו בטלית ועליה מפה של ס"ת שלוקחים מבית הכנסת, מניחים צלחת מלאה חול נקי, המשמש למחר בשעת המילה להטמנת הערלה ולשפיכת דם המציצה מפי המוהל. על החול מניחים שתי ביצים הנשארות עם הצלחת למשך כל הלילה על הכסא (הנקרא בשם „כסא אליהו הנביא", שעליו „ישב" אליהו ז"ל הנוכח בשעת הברית — לפי המסורה)[7]). את הביצים

---

6) לא אוכל לסיים את החלק הזה בלי להזכיר פרט אחד המעניין והחשוב מאוד מבחינה היסטורית ואשר מצא את ביטויו והדו בשירה זו במשך דורות רבים עד היום. ידוע כי תנועת השבתאות (אלה שנהו אחר משיח השקר שבתאי צבי ותלמידו נתן העזתי) נפוצה בזמנו בכל ארצות הים התיכון ועד לשערי טריפולי הגיעה. אמונה זו העמיקה שרשים בלבות ההמונים עד שהגיעו להעמיד נרות תמיד דולקים לכבודו של שבתאי צבי בבתי הכנסת בטריפולי. נשים היו נודרות שמן ומביאות לכבודו ואת בניהן היו קוראות על שמו. מפיו של ר' ציון ואתורי הי"ו שמעתי שבבית הכנסת העתיק שבטריפולי, הידוע בשם „אלתאלתה" (=השלישית, כנראה, הוא השלישי בין בתי הכנסת שנבנו בטריפולי) היה נר לכבודו של „שבתאי בן ציבא", ונשים היו באות לשם, מדליקות אותו ושרות את „ג'נא הספר" ומתחילות את השיר בבית הזה

חנון יא רחמאן.	אתה החנון והרחמן.
ג'יב אלמשיח ומעאה נתן.	שלח המשיח ואתו נתן.
וירוח כל אהואן.	ויחלפו יגוני הזמן.
נולליו נחכמו מעא סלטאן.	נשוב נשלוט עם שולטן.

וקרה פעם שהמנוח הרה"ג ר' כמוס פלאח זצ"ל (מי שהיה אב"ד בבנגאזי ונפטר שם בסוף שנות מלחמת העולם האחרונה) היה בביהכ"נ הנ"ל ושמע את שירתן של הנשים לכבוד „המשיח שבתאי בן ציבא", עמד ושיבר את הנר והוכיח את המשוררות על טעותן. וקבלה בידי יהודי טריפולי, ששני הקדושים (מוראבטין) של הערבים: סי יעקב וסי עמראן, ואשר קברותיהם מצויים בשני קצוות רחוב היהודים בטריפולי, אינם כי אם שניים מתלמידיו של שבתאי צבי שברחו לטריפולי לאחר שהוא נתפס. ומצאתי בספר „הגיד מרדכי" כת"י של הרה"ג ר' מרדכי כהן זצ"ל (הספר נמצא בבית הספרים הלאומי בירושלים) שכותב בקשר לכך:

„בימי שבתי צבי נשרשה אמונה שלמה בלב היהודי כי שבתי צבי משיח, ובמקום שהיו נוהגים במספר השנים ליצירה, לקחו להם החשבון בימים ההם בשטרותיהם לומר „בשנה פלונית למשיח צדקנו שבתי צבי".

הנשים אז חיברו להן שיר קדוש לשמו ולשם תלמידו נתן העזתי. ראש השיר הנז': „חנון יא רחמן, ג'יב אלימשיח ומעאה נתן". אך הדיין ר' אברהם אדאדי מחה בהן בשנת כת"ר (1860), והפך להן הגרסא כי במקום „ומעאה נתן" יאמרו „ולויתן" עכ"ל.

7) על חוזק אמונת העם בהופעתו של אליהו ו„ישיבתו" על כסאו בבית שיש בו ברית, תעיד עובדה זו שסיפר מר צ. שקד:

„מורי במקצוע המילה הוא המוהל הותיק ר' מכלוף עטיה הי"ו. הוא סיפר לי שפעם אחת, בכפר עמרון, נכנס לבית היולדת הוא וכמה אנשים בכדי לקרוא את ה„זוהר" שנוהגים לקרוא בערב יום המילה. עוד מלפני שנכנסנו לבית התפלאנו על השקט הבלתי רגיל במסיבות כאלה. בבית התהלכו הנשים על בהונות רגליהן ומעיניהן האדומות מרוב בכייה, נשקפה דאגה עמוקה לאין סוף. נכנסנו ושאלתי לסיבת הדבר והודיעו לי שאבי הבן נפל באופן פתאומי לחולי, ומצבו כעת הוא מסוכן מאוד. נכנסתי וראיתי שבאמת מצבו של אבי הבן — שרק לפני שעות חזר מעבודתו בריא אולם — הוא בכל רע. רעיון נצנץ בראשי באותו רגע ובקשתי שיגישו לי כוס מים, לקחתי את הכוס ושמתי אותה על „כסא אליהו" וצוויתי להתחיל בקריאת הזוהר, הורדתי את כוס המים ונתתי לחולה לשתות

נותנים אחרי הברית לאשה חשוכת ילדים ומאמינים שזו סגולה לעקרות. ממעל לראשה של היולדת עושים — מציאתו הראשונה של התינוק — צורת מפתח (על הקיר או בניר שתולים על הקיר). זה רמז למה שנאמר בתלמוד שמפתח של חיה (יולדת) הוא אחד משלשת המפתחות המסורים בידי הקב"ה.

על דלתות חדרה של היולדת תולים שני ניירות שבהם מודפסים השבעות וקמיעות נגד כל מיני מזיקין העלולים לבוא לבית היולדת ולהזיק לאם ולתינוקה.

קריאת שמות

מנהג מקובל לקרוא לנכדים והנכדות על שמות הסבים והסבות הקיימים, וזה גורם שמחה גדולה לזקנים בראותם שעוד בחיים חייתם רואים את שמם מונצח בנכדיהם. בניגוד למנהגם של אחינו האשכנזים שעושים את זה רק אחר מאה ועשרים שנה.

מקובל בכל ערי לוב, וגם כיום בריכוזים שבהם נמצאים עולי לוב, שכשיש ברית מילה בעיר אין אומרים תחנון בכל בתי הכנסת בתפלת שחרית.

מקורו של מנהג זה היה מדורות ראשונים שבכל טריפולי היה רק בית כנסת אחד ומתפללים מנין אחד, וביום שיש ברית מילה נמצא בלי ספק עם המתפללים גם אבי הבן והסנדק וכו'. וגם כאשר גדל הישוב ורבו בתי הכנסת והמניינים, המשיכו לנהוג כך עד היום. ועיין ב"השומר אמת" להגר"א אדאדי זצ"ל, סימן ל"ג.

הרה"ג ר' אברהם אדאדי זצ"ל, בספרו "ויקרא אברהם" כותב:

"המנהג הפשוט בכל ישראל שאין אבי הבן עושה מלאכה ביום המילה, דיו"ט שלו הוא. ואסמכוהו אקרא "ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק". ה"ג מל, וכן אקרא "שש אנכי על אמרתך וגו'" דכל מצוה שקיבלו עליהם ישראל בשמחה עדיין עושין אותה בשמחה".

כיבוד לשכנים

בעלי השמחה שולחים בערב יום המילה לכל קרוביהם ושכניהם (במושבי העולים שולחים לכל המשפחות במושב) צלחת מלאה פולים או חמץ, מבושלים, מאלה שהכינו לכבוד ה"הלל". המשפחה המקבלת את המנחה הזאת, איננה מחזירה את הכלי ריק, היא שמה בו ביצים או כמה כפיות של סוכר ומחזירה לבעלי השמחה.

מנהג זה שלא להחזיר כלי שבו הובאה איזו מנחה, ריקן לבעליו, נהוג בכל המקרים של משלוח מנות, ולאו דוקא בשמחת ברית מילה, אלא שהמיוחד בשמחת ברית מילה הוא שמחזירים אחד משני הדברים הנ"ל — ביצים או סוכר.

חגיגת הארבעים

במלאת לילד ארבעים יום, עושה לו אמו חגיגה קטנה המתבטאת בהדלקת

באומרי: "שתה את זה! אליהו היה כאן ובלי ספק שם לך רפואה במים האלה". וראו זה פלא: אך שתה החולה את המים, התאושש קצת והוקל לו. הסכנה חלפה ובבית שרתה השמחה, ויהי הדבר למופת ונס. והבריות דיברו על זה במשך שבועות רבים, ומאז היה הדבר למנהג קבוע שעל "כסא אליהו" מניחים כוס עם שמן, ובו משתמשים למריחה במיחושים שונים".

נרות בבית ובבישול פולים או חמץ שמהם היא מחלקת לשכנים. לערב הזה קוראים „ליל הארבעים".

מהו היסוד לזה? — ישנן, לדעתי, שתי השערות:

א) מספר זה של ארבעים יום מקביל לארבעים יום של יצירת הולד, וכמו שספרה לה האם ארבעים יום בשעת יצירתו עד שנודע לה שנוצר עובר במעיה, כך היא מונה ארבעים יום לאחר הוולדו.

ב) ידוע שאצלנו נהוג שהאם היולדת טובלת לבעלה רק כעבור ארבעים יום לזכר ושמונים לנקבה. סיום תקופה זו של פרישות דרך ארץ בין בני הזוג, מהווה, בדרך הטבע, שמחה משפחתית מאופקת שהצניעות יפה לה וכמאמרם ז"ל: מפני מה אמרה תורה מילה לשמונה? שלא יהיו כלם שמחים ואביו ואמו עצובים (מס' נדה ל"א:) ועל כן נהגו בנות ישראל הצנועות ליחס שמחה זו לתינוק הנולד, מה שלמעשה השמחה היא של ההורים.

מה שמחזק השערה זו היא העובדה שלתינוקת חוגגים חגיגה זו בסוף שמונים יום ולא בסוף הארבעים.

יד ספר התורה והשינים

הוד של תמימות קדושה חופף על הרבה ממנהגיהן של אמותינו הטהורות, בנות ישראל בערי לוב. תום וטוהר הנובעים מתוך אמונה צרופה, אותה ירשו מאמותיהן והורישו אותה לבנותיהן מדור לדור.

אחת מהן היא זו שבהגיע התינוק לגיל צמיחת שיני החלב, ובדרך הטבע כרוך זה בדרך כלל עם חום ונפיחות מה בחניכים, אז הן רצות לבית הכנסת הקרוב ומבקשות מהשמש לתת להן את יד הכסף שקורא התורה מחזיק ביד בשעת הקריאה. הן מעבירות אותה פעמים אחדות על חניכי התינוק, ואמונתן חזקה שזה ירך את החניכים ותצמחנה השינים בקלות ללא כאבים יתרים.

כשהתינוק ישן בעריסתו והאם צריכה לצאת לשעה קלה ולהשאיר אותו לבדו, היא שמה ליד ראשו חומש, סידור או תיק הטלית והתפילין, לשם שמירה עליו, ויוצאת בבטחון גמור שלא יאונה לו כל רע.

כניסת הילד לתלמוד תורה

מנהג עממי ומלבב הוא, שהאם לוקחת ביצה שהטילה אותה התרנגולת בפעם הראשונה (תרנגולת מבכירה), שולקת אותה עד שתהיה קשה ומוליכה אותה עם הילד אל הרבי. הרב מקלף את הביצה וכותב עליה את האותיות: ת, צ, ל, מ, מ, ק, י, ג, ע, ו, נ, מ. (ראשי־תיבות של הפסוקים: „תורה צוה לנו משה וגו', גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך"). קורא עם הילד מלה במלה את ברכת „שהכל" ונותן לו לאכול את הביצה. אח"כ לוקח הרבי את החומש וטופח בו בקלות על ראשו של הילד, וכך עושים הילדים הנמצאים — „למען יכנסו דברי תורה בראשו".

בעול מצוות

בר־מצוה

ביום חמישי שלפני יום השבת שבו נכנס הנער למצוות, נהגו לעשות את ה„תספורת" בביתו של הנער. בדרך כלל, מזמינים זמרים עם כליהם, הנער מזמין לביתו את חבריו שיסתפרו אותו. בכל זמן התספורת מזמרים הזמרים והמשוררים שרים, הנשים מריעות ומגישות כיבוד לכל המשתתפים בשמחה.

ביום הכנס הילד לעול מצוות, ולאחר שגמר ללבוש את כל בגדיו (את הבגדים העליונים מלבישים אותו הקרובים והקרובות) ומתכונן הוא ללכת לבית־הכנסת, ניגשת האם לשפוך מים על ידיו, הנער מבקש את סליחתה ומגיש את ידיו לרחיצה. בקשת סליחה זו שייכת לא רק לשעתה, אלא גם על כל מעשי השובבות והמרי שעשה הבן נגד אמו עד כה. רגעים אלה הם מרגעי האושר בחייה של אם, ועליהם אינה מוותרת בשום מחיר.

אחר רחיצת־ידים זו, מלביש האב את הטלית לבר־המצוה ואחר כך מלווים אותו הקהל לבית־הכנסת בשירים וזמירות כשהוא עטוף בטלית ונתמך משני צדדיו ע״י שני ילדים מחבריו, המתחלפים לאורך כל הדרך עד לבית הכנסת.

אין יהודי לוב נוהגים לעשות חגיגת בר־מצוה באחד משאר ימות השבוע. החגיגה והעליה לתורה הכל נעשה ביום שבת, מחוץ למקרים נדירים מאוד כשהמשפחה אינה יכולה להרשות לעצמה עריכת שמחות וחגיגות — וזה לרוב אם אחד מהורי הנער נפטר באותה שנה — אז מכניסים אותו „בשתיקה", ביום שני או חמישי. מביאים את הנער לבית הכנסת ומלבישים אותו את הטלית והתפילין ליד ארון הקודש, והוא עולה לתורה באותו יום, ובכך מסתיים הכל.

מנהג מקובל להקדים בהכנסת הילד לעול מצוות גם לפני היותו בן י״ג שנים, אם הוא יתום מאב או מאם, בכדי שהנער יקיים יותר מצוות ויגרום בזה לעילוי נשמת הנפטר.

מנהג יפה נהגו אנשים רודפי צדקות ואוהבי מצוות, שעם הכנסת בנם לעול המצוות מצרפים אליו ילד אחר, יתום או עני. ואין עושים שום הבדל בין שני הילדים, לא במלבושים ובמתנות ולא בחגיגה ובכיבודים, כאילו שניהם הם אחים בני אותם ההורים.

כמו כן נהגו גבאי בתי הכנסת או ועדי הקהילות לעשות חגיגת בר־מצווה כללית להרבה ילדים בני משפחות שאין להן יכולת. קונים להם מערכות בגדים שוות ועושים להם מסיבה כללית שבה משתתפים קהל רב יחד עם בני משפחותיהם של הילדים. לרוב מכוונים חגיגות כאלה בימי חג השבועות — חג מתן תורה.

אין מנהג „בת־מצוה" נהוג בקהילות לוב.

עזר כנגדו

כד המים

אור ליום רביעי שלמחרתו מקיימין את החופה, מביאין את הכלה מבית אביה לבית הורי החתן בהילולא ובשירים. בהגיע הכלה לפתח הבית עולה החתן על הגג וזורק משם לתוך הבית כד מלאה מים. הכד נשברת והמים נשפכים והכלה צועדת בהם בדרכה אל החדר, בעוד הנשים שרות: „יא חתן כצצר לעבאר..." (החתן, שבור הכד!).

יתכן שסיבת מנהג זה הוא לסימן הצלחה ואריכות ימים, כמו שהיה נהוג למשוח את המלכים על המעין בכדי שתמשך מלכותם (ראה הרמב"ם הלכות מלכים פרק א' י"א).

כוס היין

ידוע מאמרם ז"ל: ממשיכין יין לפני החתן והכלה (שו"ע אורח חיים קע"א). זכר למנהג זה נשתמר בשני הדברים דלהלן:

א) שבירת הכוס לאחרי שבע הברכות נהוגה באותה הכוס שממנה שתו החתן והכלה ובעוד הכוס כמעט מלאה יין, שוברה החתן, והיין ממילא נשפך.

ב) בקהלת מסלאתה (קוסבאת) שהיא כנ"ל אחת הקהילות העתיקות ביותר בטריפוליטאניה, היה נהוג שאחרי ששתו החתן והכלה, לוקח החתן את הכוס ושופך את יינה בכוס ריקה שהרב מחזיק אותה שעה. הרב שופך בחזרה לכוס החתן והחתן לכוס הרב, וחוזר חלילה עשרות פעמים, כשהקהל הנוכח מלהיב את שני הצדדים במחיאת כפים ובקריאות עידוד משולהבות. תוך כדי הרקות אלה נשפך כמובן, היין, והשמחה רבה.

החופה

המנהג להעמיד את החתן והכלה תחת חופה התפוסה בידי ארבעה אנשים הנהוג אצל אחינו האשכנזים, אינו נהוג אצל יהודי לוב. נהוג מנהג מקורי יותר, לדעתי. אבי החתן או אחד מקרוביו במקרה שהאב אינו קיים, מלביש את החתן טלית מצוייצת. החתן לוקח את קצה הטלית ושם אותו על ראש כלתו (פרישת כנף הבגד על ראש האשה, סמל לנישואין „ופרשת כנפיך על אמתך" — (רות). וככה נשארים בני הזוג מכוסים בטלית אחת עד תום שבע הברכות.

השושבינין

בקהלות העתיקות של ערי השדה, ובקהלת מסלאתה במיוחד, היו מלווים את החתן בכל שבעת ימי המשתה שלפני החופה, קבוצה של בחורים הנקראים שושבינין (שוואש) ואתו הם הולכים בכל מקום שהוא הולך. אותו דבר גם ביחס לכלה עם קבוצה של בחורות. הקרובים והידידים מזמינים כל אחד לארוחה אחת את החתן או את הכלה, עם השושבינין, וכך כל שבעת הימים עוברות הקבוצות מבית אל בית לפי ההזמנות. ובערב שלפני החופה, בחגיגה שעושים בבית החתן, מתנדב כל אחד סכום כסף לפי יכולתו. סכום ניכר נאסף באותו ערב. הכסף נמסר לחתן שממנו הוא מוציא להוצאות חתונתו וגם נשאר לו סכום לא מבוטל לאחר החתונה. כל התרומות — כולל הארוחות — נרשמות בפנקס המשפחתי המיוחד לכך, והחתן חייב להחזיר לכל המתנדבים כפי ערך התרומה שתרמו לו בבוא

הזדמנות שמחה בבית המתנדב (ברית מילה, בר־מצוה או חתונה). ובמקרה של השתמטות מצד החתן מקבל התרומות, יוכל התורם לתבוע אותו לדין תורה, המכריח אותו לשלם מה שקיבל, וכמו שפסק מרן בשו"ע אבן העזר סימן ס'.

הכתובה

בטריפולי ישנה „תקנת ההישבון" שנתקנה ע"י קדמונינו זצ"ל בשנת תע"ז (1717), והיא שאם האשה נפטרה בלי להשאיר זרע, ונשאר מנדונייתה משהו בעין שלא חל בו שום שינוי, אלא כפי מה שהביאה אותו כך נשאר עד מותה, אין בעלה יורשו אלא חוזר ליורשיה מבית אביה. ונהגו לרשום כל התכשיטים והחפצים בכתובה גם מפני טעם זה.

וזו לשון התקנה מועתק מ„השומר אמת" של ר' אברהם אדאדי זצ"ל:

„ולכן ראיתי להעתיק אותה מפנקס הקהל אות באות וזה נוסחה: נוסח ההסכמה שהסכימו ק"ק טראבלס יע"א ומפני שהיא קרובה לאיבוד העתקנוה בהיות שהמנהג בק"ק ישצ"ו (ישמרם צורם ויחיים) שאין הבעל יורש את אשתו ונפל איזה מעשה והבי"ד ישצ"ו בקשו לעמוד על המנהג ולא מצאו כתוב כי אם בתורה שבע"פ, מאיזה זקנים ואח"כ הסכימו הקהל ובחרו להם אנשים זקנים להסכים בדעתם על התקנה הראשונה ועמדו ונתקבצו בבית ועד של הקהל והסכימו על המנהג וקיימו אותו והוא שאין הבעל יורש את אשתו, שאם מתה בחיי בעלה ולא הניחה זרע, מה שהניחה יחזור ליורשיה שהן מבית אביה, הן נדוניה הן נכסי מלוג שבאו לה, ואם הניחה זרע הזרע יורשה הן מבעל זה או מבעל אחר, ואם הם שנים יחלוקו שוה בשוה (וכ"ה בשו"ת מרן אהע"ז פיו"ד)". עד כאן מה שנוגע לתקנה זו, מועתק מ„השומר אמת", וממשיך שם: „כן הסכימו ראשי ק"ק ישצ"ו יום א' בשבת טו"ב לחדש רחמים שנת בעת"ה אחישנה ליצירה.

עטייה ב' משה ב' מנחם חסאן. אהרן לארידו. יוסף ב' דוד בובליל. אברהם ב' ראובן תשובה. אהרן ב' בסעד. ידיע צבאן בסעד בן אהרן. ידיע חיון. ישעיה ב' יהודה עגיב. והעתקנוה בשלישי אמצעי לחדש מרחשון שנת בישרא"ל (תקמ"ג) גדול שמו והכל אמת ושריר וקים.

שלום פלוס סי"ט משה לחמייש סי"ט. יהודה טיאר סי"ט ע"כ ויעתק אברהם ולמודעי אני צריך שראיתי לבתי דינין דנין דוקא מה שנאמר מנדונייתה בעין ממש ואפילו אם מכרה חפץ ולקחה בו חפץ אחר והוא קיים והבעל מודה בזה הוא לבעל, ונראה דדייקי לה ממה ממ"ש „מנדונייתה" משמע בדוקא קאמרי. עד כאן מ„השומר אמת" דף ע"ג.

שבת „ואברהם זקן"

בליל שבת שאחרי החופה (שקוראים לה „שבת ואברהם זקן" על שם הקריאה המיוחדת בתורה שעליה ידובר להלן) באים לבית החתן אחר תפילת ערבית (או מתפללים אצלו בבית) ומברכין שם שבע ברכות כשהחתן והכלה עומדים כמו ביום הכניסה לחופה, וככה עושין גם למחרת אחר תפלת שחרית, אלא שביום נותנים לפני הקהל כיבוד קל, משקאות וממתקים. בתפלת שחרית מוציאין לכבוד החתן בביהכ"נ ס"ת נוסף. אחרי שמעלים כמה מקרוביו „לכבוד החתן", הוא עולה לתורה בספר זה וקוראים בפרשת חיי שרה בקטע המתחיל „ואברהם זקן" עד „ולקחת אשה לבני משם". שבעה פסוקים. החזן קורא פסוק, ומישהו מהקהל, בעל קול נעים,

מתרגם אותו בתרגום אונקלוס, וכך פסוק פסוק עד הסוף (את הפסוק האחרון מתרגם המתרגם לאחר הברכה האחרונה על התורה מפי החתן־העולה בכדי שלא לעשות הפסק בין הקריאה לברכה). לאחר זה שרים כל הקהל „לך לשלום במקומך, ירצה האלוקים את מעשיך, ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך" ואז חוזר החתן למקומו.

כל המדובר הוא רק כשהכלה היא בתולה.

וזה לשון ה„מגן אברהם" בשו"ע אורח חיים סימן קמ"ד סעיף קטן ה': „ובכ"ה סי' רפ"ב האריך במנהגם שמוציאין לחתן ספר שני וקורא ואברהם זקן וגו' עד ולקחת אשה לבני משם. ומיהו אם הוא יום שבלא"ה מוציאין ב' ספרים קורא אותו בס"ת השני ואין מוציאין ס"ת שלישית. וגם מנהגם לתרגם הפ' הנ"ל ואפי' ש"צ יכול לתרגמה ודוקא הנושא בתולה אבל לנושא אלמנה אין קורין".

ובשו"ת תשבץ (חלק שני שאלה ט"ל) כתב על מנהג זה שלא נזכר בשום מקום בתלמוד אך אין בו איסור ורשאין אנחנו להוסיף (ספרי) תורות לכבוד חתונה. „ונראה שנהגו כן מפני שני דברים. האחד מפני שרוב החתנים הם עמי הארץ ואינם יודעים לקרות והרגילו אותם לקרות פרשה ידועה אפילו לע"ה. והשני שלפעמים, אין בפרשה הפסקה טובה לחתן כגון בפר' האזינו וכיוצא בה, ומשום ניחוש אינם רוצים לקרות לחתן פרשה שיש בה קללה, ותפסו להם מנהג זה בכל פרשה, ובחרו להם פ' זו שהיא מענין זיווג, ובכל כי האי גוונא נהרא נהרא ופשטיה. ובערוך בערך חתן כתב כמנהגו לקרות החתן פרשת היום ג' פסוקים וקורא ואברהם זקן על פה" עד כאן לשון התשב"ץ.

והוא כחתן

מנהג מיוחד במינו היה נהוג אצל יהודי הג'בל (חבל ההר). בחג הסוכות, ביום טוב שני של גלויות. כל החתנים שנכנסו לחופה בערב החג[1]) מתכנסים הם ושושביניהם וקהל רב על־יד באר מים (וכשעברו בני קהלה זו לעיר זוארה, היו מתכנסים על חוף הים) ומתחיל מרוץ החתנים הנקרא בפי כולם „מרוץ והוא כחתן", החתנים רצים במלוא כוחם שעה ארוכה לקול צהלתם, מחיאות כפיהם ושמחתם של כל הקהל הנוכח. לאחר מכן, חוזרים הביתה בתהלוכה עם שירים מיוחדים לכבוד החתן ושם עושים מסיבה לכבוד המאורע. זקני העדה מסתמכים על הפסוק בתהלים: „והוא כחתן יוצא מחופתו ישיש כגיבור לרוץ אורח" ומזה שם המרוץ „והוא כחתן".

---

1) בני קהלה זו נהגו אז שכל הזוגות העומדים להתחתן מכוונים את יום החופה ליום שלפני ערב חג הסוכות, ובשאר ימות השנה אין עושים חתונות. חכמי העדה משערים שזה הונהג בכדי לחסוך בימי בטלה. החתן חוגג את שבעת ימי חופתו בשבעת ימי החג. דיתכן עוד לומר, ש„זמן שמחתנו" שאנחנו אומרים בחג הסוכות הוא שגרם לכך לכוון את שמחת החתונה בחג זה.

כי הולך אדם לבית עולמו

„חברים"

מקפידים הרבה לבל ישאירו את הגוסס לבד שלא ילך מן העולם בלי קריאת שמע. אנשי ח"ק (הנקראים „חברים" בפי בני העדה) יושבים — ובמקרה הצורך גם לנים — אצל הגוסס עד אשר ישיב את נשמתו לבוראו. הם בקיאים במלאכתם זו ובעת שנראים אצל הגוסס סימנים של פטירה, סימנים מיוחדים שרק ה„חברים" יודעים אותם, מתחילים לקרוא את קריאת שמע.

מנהלי בתי החולים הממשלתיים בארץ לוב, היו יודעים את זה, ורשות ניתנה לכל ה„חברים" להכנס בכל שעה ובכל זמן לביה"ח כשנקראים לשם ע"י קרובי הגוסס.

בגלל זה נהגו ה„חברים" (וכך הם נוהגים עד היום) להמנע מביקור חולים, שלא יפול לב החולה עליו שכאילו הם באים לא לקיום מצות ביקור חולים כי אם למילוי תפקידם.

כשנפטר אדם והניח אשה בהריון, נוהגים שנושאי ארון הנפטר עומדים עם הארון פתח החדר שממנו הוצא, ואשת הנפטר עוברת מתחת לארון לעיני קהל המלווים, והיה זה אות שהיא הרה. מנהג יפה זה בא למנוע לזות שפתיים על האלמנה. ובמקרה שיוולד בן זכר אחרי פטירת האב, הוא נקרא על שם האב המנוח.

בקשת מחילה

לאחר הקדיש שאומרים על יד בית הכנסת, קורא השמש בקול רם: „מחילה יא קהל!" בזה הוא מזכיר לקהל המלווים לבקש סליחה מהנפטר ולתת לו מחילה. והקהל עונה: „מחילה", הכוללת מתן מחילה לנפטר ובקשת מחילה ממנו.

נהגו שבניו של הנפטר אינם מתקרבים כדי ד' אמות למיטת אביהם, וכן אינם נכנסים לבית הקברות אחרי מטתו, אלא מחכים בפתח עד צאת הקהל אחרי הקבורה, ושם, בפתח בית העלמין, אומרים קדיש, אומרים השכבה לנפטר עם הפסוקים: בלע המוות לנצח וגו' ומנחמים את האבלים ואז מתחילה האבלות.

סעודת הבראה

בשעת הלויית המת, כשעומדים ליד ביה"כ לאמירת קדיש וכן אחר קבורת המת, נוהגים אנשי חברה קדישא לאסוף נדבות מהקהל המשתתף בהלויה וקוראים בשעת מעשה זה „צדקה תציל ממות". כסף זה עובר לח"ק או לקופת „תלמוד תורה" השולחת מקהלת ילדים ללוות את הנפטר בקריאת קינות לאיש, ופרקי תהלים לאשה. נהגו שקרובי הנפטר שעליהם חלה חובת אבילות אינם תורמים למעשה צדקה זה. הסיבה לכך היא שמהכסף הזה קונים את סעודת ההבראה, שבה מברין את האבלים, וסעודה זו צריכה להיות משל אחרים, כידוע.

איש חברה קדישא מביא לאבלים את סעודת ההבראה (לחם עם ביצה או זיתים) והוא עומד על האבלים עד שיגמרו לאכול ואח"כ מאסף את הנשאר מהסעודה (לחם, קליפות הביצים או גלעיני הזיתים) ומקפידים שלא להשאיר כלום בבית ואפילו פירורי פירורין, את הכל לוקח איש הח"ק וקובר באיזו פינה. ייתכן שזה סמל שכאילו קוברים את האבילות שלא תחזור עוד למשפחה.

„סעודת רבי גרשון"

כל העוסקים בצרכי המת, הן אלה היושבים אצלו בשעת הגסיסה והן אלה העוסקים בטהרת המת ובכריית הקבר וכו', הם בדרך כלל עושים את זה שלא על מנת לקבל פרס, וכל מעשיהם לשם מצוה. כנגד זה, עושים אנשי הקהלה שתי מסיבות בשנה לאנשי חברה קדישא, ביום טוב האחרון של פסח וביום שמחת תורה. למסיבה זו קוראים „סעודת רבי גרשון" (לא ידעתי את הקשר בין רבי גרשון לחברה קדישא). במסיבה זו מגישים ל„חברים" ערק לשתיה ופולים או חימץ מבושלים, ומבלים שעה ארוכה בשירות ובזמירות. נוסף לזה, שולחים לכל „חבר" (וכן ל„חברות" המטפלות בטהרת נשים נפטרות) קצת ערק הביתה. השכנים והשכנות טועמים מזה ומאמינים שזו סגולה לאריכות ימים.

ההספדים

בימי השבעה מתקבצים בבית האבל לשלוש התפילות. בין מנחה למעריב מספיד דרשן ת"ח את הנפטר (או הנפטרת) בדברי תורה ושבחי הנפטר. אומרים קדיש דרבנן ואחר כך תפילת מעריב. אחר התפילה יושבים האבלים לארץ והקהל עומד סביבם. החזן אומר השכבה, ואחר כך אומרים כל הקהל את הפסוקים: בלע המות לנצח וגו' יחיו מתוך וגו' והוא רחום וגו' ופונים לאבלים לאמור: „מן השמים תנוחמו". האבלים עונים: „ובירושלים תנוחמו" ועומדים ממקומם.

במשך שבעת ימי האבלות נמנעים האבלים מאכילת בשר ורק בשבת שבתוך ימי השבעה אוכלים בשר, אך באבלות על הורים אין אוכלים בשר גם בשבת.

בערב האחרון שלמחרתו מסתיימים ימי השבעה באים לבית האבל ונוסף להספד והתפילות, עוד לומדים משניות למנוחת הנפטר. (ישנו סדר קבוע של לימוד לפי החיד"א ז"ל, והוא: המסכתות נדרים, חלה, תמיד, מנחות וזבחים. כמו"כ לומדים פרקים שראשי תיבות שלהם כמו האותיות של הנפטר ושם אמו. לקט של פסוקים מספרי התנ"ך ביניהם ספר רביעי של תהלים, כמה קטעים ממסכתות שונות וחלק מזוהר פרשת ויחי, המתחיל ב„ויקרבו ימי ישראל למות" ואומרים קדיש דרבנן).

סדר לימוד זה, נקרא בפי העם בשם „פקידה", עושים גם בסוף ה„שבעה", בסוף ה„השלושים", בסוף ששה חדשים וכן ימים אחדים לפני תום י"א חדשים (מקפידים לעשות את ה„פקידה" האחרונה לפני תום י"א חדשים בהתאם למאמרם ז"ל: „משפט רשעי ישראל בגיהנם י"ב חודש", ובכדי שלא להחזיק את הנפטר לרשע, מקדימים לעשות את הלימוד לפני התחלת החודש ה־י"ב).

על סדר לימוד זה חוזרים מדי שנה ביום הפטירה (יום היאר צייט) וקוראים לזה „פטירה".

ביום האחרון „לשבעה" לאחר תפילת שחרית, לאחר ההשכבה במקום הפסוקים הנ"ל (בלע המות וגו') אומרים: „לא יבוא עוד שמשך וגו' כאיש אשר אמו תנחמנו וגו', ואל האבלים אומרים: „מאבל לשמחה" והם עונים: „ובירושלים תשמח". והאבל מסתיים.

בסוף ה„שבעה" וכן בסוף ה„שלושים", בסוף ששה חדשים ובתום אבל ה־י"ב חודש (כמה ימים לפני תום החדש האחד עשר, כנ"ל) עושים קרובי הנפטר אוכל ומביאים למושב הזקנים או לילדי ת"ת, וכן שולחים למשפחות עניות. כל זה צדקה לעילוי נשמתו של הנפטר.

לנפטר ממין זכר, אם כבר עבר את גיל המצוות, עושים נר בבית הכנסת עם הקדשה לזכרו, שבה כתוב שמו ותאריך פטירתו עם איזה פסוק מתאים («נר ה' נשמת אדם», «טוב שם משמן טוב» וכד'). ומקפידים שהנר יהיה דלוק בזמני התפלות כל י"ב חודש.

כשהנפטר הוא זקן בא בימים, ובמיוחד אם היה ידוע כאיש ירא שמים, נוהגים שלפני הוצאת ארונו מהבית עושים «סעודה» למלווים: כמה גרגירי חימץ (חומוס) לכל אחד ולפעמים גם טיפת ערק. אנשים טועמים ונשים נותנות לבניהן לטעום — סגולה לאריכות ימים.

כמו כן רבות הן הלוקחות להן או לבניהן חתיכה קטנה משיירי התכריכין של הנפטר הזקן לתלות עליהם — סגולה לאריכות ימים.

בהלויית נפטר שכזה אין אומרים קינות, אלא מלווים אותו בשירת «בר יוחאי», «יגדל אלקים חי» «אדון עולם» וכד'.

אחרית דבר

לחם ה„צדקה"

זכר ל„תמחוי" שהיה נהוג בישראל בדורות קדומים, היה נהוג בערי לוב איסוף לחם ביום שבת, למען חלק אותו למשפחות עניות. זוגות זוגות של אנשים מתנדבים היו מסתובבים ברחובות היהודים לפי חלוקת רחובות מוסכמת ביניהם. ביד כל זוג קופה גדולה, עומדים הם בפתח כל בית וקוראים בקול רם: צדקה! ואז דרי הבית, שבדרך כלל גרות בו יותר ממשפחה אחת, מוציאים להם מי ככר לחם שלם ומי חצי, מוסרים למאספים ומקבלים תמורת תרומתם פרוסת לחם קטנה („מוציא" בלשון ההמון), אותה הם מחלקים פירור פירור לכל אחד מבני המשפחה — סגולה לאריכות ימים.

שמן ה„קטארה"

אחד מהמנהגים היפים ועתיקי הימים שהיו בטריפולי הוא איסוף שמן של מיצוי המדות. בכל חנויות המכולת של היהודים — והן היו מרובות מאד — היה כלי מיוחד שעליו היו מעמידים את הכלים שמדדו בהם שמן לקונים, וכן המשפך שהשתמשו בו לערות את השמן לכליו של הלוקח. לתוך כלי זה היו מיטפטפות טיפות השמן שנשארו בכליו של המוכר לאחר כל מכירה. ובכל יום ערב שבת היה תלמיד חכם אחד מסתובב עם כלי גדול ביד ומאסף מהחנויות את השמן שהצטבר במשך השבוע. בשמן הזה היו מדליקים את הנרות בבתי הכנסת. לשמן הזה קראו בשם „קטארה" (ניטוף בעברית).

מנהג יפה זה בנוי על מה שכתוב במסכת ביצה (דף כ"ט ע"א) „וחבריו (של אבא שאול) כינסו שלש מאות גרבי שמן ממיצוי המדות והביאום לפני הגזברים לירושלים... אמרו להם הואיל והחמרתם על עצמכם עשו מהם צרכי רבים".

חֵלֶב לקופת רמב"ם

בקהלת מסלאתה (קוסבאת) שהיא כידוע אחת מהעתיקות ביותר בטריפולי, היה נהוג שכל החלב שעל הקרבים (הפדר) של כל הבהמות הנשחטות במשך השנה, נמכר ותמורתו קודש לקופת רבי מאיר בעל הנס. פעם אחת בשנה מכריזים בבית הכנסת על מכירת החלב, ומי שמציע המחיר הגבוה ביותר, היה משלם את הסכום לנאמן על קופת רמב"ה, ובבוא שליח הכולל לשם, היה מקבל את הכסף יחד עם שאר הקופות והתרומות של הציבור. הקונה לא היה צריך להתרוצץ לאסוף את החלב מהקצבים או בעלי הבתים השוחטים להם שה לצרכי אכילת בני משפחתם, וגם לא היה לו שום חשש שמא יעלימו בעלי הבהמות את החלב ממנו. אצל כל הציבור היה „החלב של רבי מאיר" קודש קדשים, וכל המועל בו לא ינקה. הם היו שומרים אותו עד בוא הקונה, שהיה מולח אותו בחבית ומוכרו אח"כ במרוכז לתעשיית הסבון.

אחרון חביב

[illegible]

[illegible]

[illegible]

מִפִּי הָעָם

בְּאָזְנֵינוּ שָׁמַעְנוּ אֲבוֹתֵינוּ סִפְּרוּ לָנוּ
(תהלים מ"ד — א')

ספורי-עם ואגדות
על
אישים ומעשי נסים

מפי העם

פתיחה

בפרק זה יבואו מספר סיפורים השגורים בפי העם על צדיקים ובעלי מופת שחיו בקהלות לוב בדורות האחרונים האלה. סיפורים שחותם התום והטוהר, האמונה והאמת טבוע עליהם ואשר לחלק מהם ישנם עדי ראייה שעודם חיים וקיימים אתנו כיום, כמו הסיפור על „ואדי למג'ינין" ואחרים, שקרו בששים־שבעים השנים האחרונות, ואשר זקנים החיים אתנו היום — עד מאה ועשרים — זוכרים אותם בבהירות מימי ילדותם ונערותם, ואין להטיל אפוא שום ספק באמיתותם של הסיפורים, לכל הפחות בגרעין העיקרי שבהם. ואם העם הוסיף עליהם עוד קצת והלביש אותם מחלצות של אגדה, כדרכם של סיפורי העם העוברים בעל פה מדור לדור, אין זה גורע במאום מאמיתותם, חיוניותם ורעננותם של הסיפורים. אדרבה, זה רק יוסיף להם חן מיוחד הנסוך על כל סיפורי כל עם ועם, וכמו שיעידו אלה המצויים אצל ספרות עממית מעין זו.

על דבר אחד יש להצטער, על שקדמונינו ז"ל לא ראו לנחוץ לכתוב לדורות הבאים את כל הסיפורים והאגדות שהיו מתהלכים ביניהם בכל הדורות שעברו. בלי ספק שהיו כאלה ובמספר רב מאד, כיאות לקיבוץ יהודי גדול ועתיק מאד, כיהדות לוב שנתאחזה בארץ זו עוד מימי שלמה המלך ועד ימינו אלה באופן רצוף ללא הפסקות. אלמלי רשמו כל בני הדורות האלה, איש איש בזמנו ובמקומו, את כל האירועים אשר אירעו את בני קהלתו, את הנסים שקרו להם ואת הסיפורים שהתהלכו ביניהם על גדולי הדור, צדיקיו ומנהיגיו, כי אז היתה לנו כיום ספרות עשירה ומגוונה שהיתה גם משקפת לנו ולדורות הבאים את תנאי חייהם, דרך מחשבתם והשקפתם של בני הדורות שעברו, וכותב דברי ימיה של יהדות לוב היה יכול לדלות מזה חומר רב ערך שאין דוגמתו. אך, כאמור, לא זכינו לזה. אבותינו ז"ל הלכו לעולמם ואתם הלך מאתנו לעולמים כל החומר הרב והיקר הזה — חבל על דאבדין. רצינו להציל לפחות מה שניתן להציל, ורשמנו מפי זקני הדור הזה מספר הסיפורים הבאים בפרק זה. אמנם מעטים המה ביחס לכל מה שהיה אפשר לשמוע ולכתוב, אך, לדעתנו, יש לברך גם על המעט הזה.

הגאון ר' שמעון לביא זצוק"ל

הגאון ר' שמעון לביא זצ"ל, מחבר הפירוש „כתם פז" על הזוהר והשיר „בר יוחאי", הגיע, כידוע, לטריפולי בשנת ה' אלפים ש"ט. הוא לימד יהדות ותורה את היהודים המעטים שמצא שם. במותו, נקבר בטריפולי, במקום הידוע בשם „אלצ'הרה". במשך הזמן גברה יד המוסלמים, הפקיעו את הקבר מיד היהודים ולא נתנו להם לגשת אליו. בנו עליו כפה, הפכוהו למקום תפילה וקראו לו: „אבן לימאם". אך כל זה לא הצליח לעקור מלב יהודי טריפולי במשך דורות את התקוה שסוף יבוא יום והרב הקדוש יוחזר לעמו.

בכבוש האיטלקים את טריפולי בשנת 1911 והיחסים בין השלטונות האיטלקיים והתושבים הערביים היו רעים מאוד, כתוצאה מהמלחמות הפנימיות שעוררו תושבי הארץ נגד הכובש שהשיב להם בתליות ובדם ואש, נענו השלטונות לבקשת הקהילה היהודית להעביר את עצמותיו של הגאון לבית העלמין היהודי בטריפולי. קהל של אלפים השתתפו בהלוויה עד לבית העלמין, אך לא הרשו ראשי הקהלה להכנס בפנים בית העלמין רק במנין מצומצם.

(ישנן בזה שתי גרסאות. אחת האומרת שאמנם נקברו עצמותיו של מהר"ש לביא בבית העלמין היהודי ולא רצו ראשי הקהילה לגלות את מקום קברו מחשש שמא יבואו הגויים ויגנבוהו משם. גירסה שניה אומרת שראשי הקהילה, על אף הרשיון שקיבלו מהשלטונות האיטלקיים, לא רצו — מפני דרכי שלום עם השכנים — לקבור את הרה"ג בביה"ע היהודי והחזירוהו בצנעא למקום קברו הראשון).

גרסא א' שמעתי מפי ר' ציון ואתורי שליט"א.

גרסה ב' מפי מר פינחס דהואן.

על קדושת קברו של מהר"ש לביא הנ"ל בהיותו עוד ב־"אלדהרה", מספרים מעשה זה מפיו של הרב הישיש ר' כמוס ימין זצ"ל, מי שהיה רבה של קהילת עמרוץ ונפטר בשיבה טובה זה כשלושים שנה:

"פעם השכמתי לבוא מעמרוץ לטריפולי, ומכיון שהיה ליל ירח בהיר ושעון אין לי, יצאתי מעמרוץ כמה שעות לפני עלות השחר בחשבי שאור היום קרוב לבוא. בהיותי קרוב ל־"אלדהרה", התנפלו עלי שודדים ורצתי כל עוד כוחי בי עד שהגעתי למקום קבורתו של הגאון. אחזתי בשתי טבעות הברזל שבדלת וצעקתי: ר' שמעון לביא, זכותך תעמוד לי בשעת צרה זו! וכך עמדתי במקום, מרעיד, מחזיק בטבעות הדלת מאין כוח לרוץ ולברוח עוד. הגיעו השודדים ועמדו בקרבת מקום ממני ושמעתי אותם אומרים זה לזה: "אבל איפה הוא! לאן נעלם? הרי ראינוהו נכנס לכאן!" וכך עמדתי רואה ואיני נראה עד שהשודדים הלכו, ואני עמדתי שם עד עלות השחר ונכנסתי לעיר".

(מפי ר' ציון ואתורי שליט"א)

בשנת תש"ט, במלאות ארבע מאות שנה לבואו של מהר"ש לביא זצ"ל לטריפולי, נתקיימו מסיבות וחגיגות בכל קהלות לוב לציון מאורע גדול זה. בין השאר חובר גם שיר זה לכבוד המאורע:

שָׁנַת הַש"ט אוֹר שִׁמְשֵׁךְ עָלֵינוּ הוֹפִיעַ
בָּא סִימָן: אֶתֵּן בַּמִּדְבָּר "שִׁטָּה" וְעֵץ שָׁמֶן.
אֶת עֻצֶּם פְּעֻלּוֹתֶיךָ אָב לְבָנִים יוֹדִיעַ,
בְּלִבָּבוֹת נִבְעָרִים הִפְרַחְתָּ אֱמוּנָה אֹמֶן.
מֶרְחַק דּוֹרוֹת רָאִיתָ, חָכָם עָדִיף מִנָּבִיא
זְכוּתְךָ תַּעֲמֹד לָנוּ, רַבִּי שִׁמְעוֹן לָבִיא!

מוּל הַדֶּרֶךְ צֶאֱצָאֵי גִיּוֹרֶיךָ עוֹמְדִים —
הַנְּפָשׁוֹת עָשִׂיתָ הַכְנֵסֶת לְכַנְפֵי הַשְּׁכִינָה.
מוּלְךָ עֲנַק הָרוּחַ מְשֻׁתָּחֲוִים וְקָדִים
בְּנֵי דוֹרוֹת רַבִּים זֶה אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה.
לִיהֻדָם בָּחַרְתָּ מִלֶּכֶת לְאֶרֶץ צְבִי,
זְכוּתְךָ תַעֲמֹד לָנוּ רַבִּי שִׁמְעוֹן לָבְיָא!

עֵינֵי עִוְרִים פָּקַחְתָּ וְגֵר הִדְלַקְתָּ לָהֶם,
לַתּוֹעִים בִּישִׁימוֹן הֵרָאִיתָ דֶּרֶךְ סְלוּלָה.
בִּידֵיהֶם תָּמַכְתָּ, לַתּוֹרָה פָּקַחְתָּ אָזְנֵיהֶם
שֶׁפָּקְדוּ מִיסוּרֵיהֶם מֵרוֹב טַלְטוּלֵי גוֹלָה.
בָּרְחוּ מֵחֶרֶב אוֹיֵב שְׁאֵרִית פְּלֵיטַת שִׁבְיִ.
זְכוּתְךָ תַעֲמֹד לָנוּ רַבִּי שִׁמְעוֹן לָבְיָא!

וְעַל מִי לֹא הֵאִיר נֵרְךָ, עַל מִי לֹא נָגַהּ שִׁבְיְבוֹ
גֵּר הַנֶּצַח שֶׁהִדְלַקְתָּ זֶה מֵאוֹת שָׁנִים?
לְאוֹרוֹ נָחֹם, כָּל מִתְקַבְּצִים סְבִיבוֹ
קְטַנִּים וּגְדוֹלִים בָּנוּ צְעִירִים וְזְקֵנִים.
שִׁמְךָ יְגוֹן לָעַד. רָכֵב יִשְׂרָאֵל אָבִי.
זְכוּתְךָ תַעֲמֹד לָנוּ רַבִּי שִׁמְעוֹן לָבְיָא!

נָתִיב ל„זֹהַר" פִּלַּסְתָּ, זֶה סֵפֶר הָרָזִים.
„כְּתָם פָּז" אֵלָיו עָנַדְתָּ לְיַשֵּׁר שִׁבְיְלָיו.
פְּנִינִים מִתְּהוֹמָיו דָלִיתָ. עָלִיתָ רֹאשׁ אֲרָזִים
מְשַׁמֵּן פֵּרוֹת קָטַפְתָּ הַגַּשְׁתָּ שַׁי לְאוֹכְלָיו.
רַשְׁבַּ"י עָלֶיךָ יַגִּיד: הִנֵּה נוֹשֵׂא כְּלֵי רַכְבִּי!
זְכוּתְךָ תַעֲמֹד לָנוּ, רַבִּי שִׁמְעוֹן לָבְיָא!

פ. ז.

אברהם חגר

בשנת ה'תמ"ח (1688) חי בטריפולי אחד מנכבדי המושלימים בשם אחמייד, איש עשיר ובעל עסקים רחבים. באותה תקופה היה יהודי בשם יוסף בן חזקיה שהיה חייב כסף לאחמייד הנ"ל וידו לא השיגה לשלם לו.

ביום שבת אחד עלה בדעתו של אחמייד ללכת לביתו של יוסף בכדי להציק לו בענין החוב. באותה שעה הסב יוסף עם בני משפחתו לשלחן והיו סועדים את לבם אחרי תפלת שחרית. נכנס אחמייד ובעל הבית הזמין אותו לאכול ושם לפניו מהחמין של השבת. אחמייד טעם והתפלא מערבותם של המאכלים ושאל את מארחו: „מה הם התבלינין המיוחדים שאתם שמים באוכל הזה?" ויען יוסף: „רק שומרי השבת יכולים להשיג תבלינין אלה, ואנחנו היהודים שקבלנו

את תורת ה' מסיני ומאמינים בתורת משה, זכאים להשיג תבלינין אלה".

— אבל, אמר אחמייד, הרי גם אנחנו המוסלמים גם הנוצרים מאמינים בתורת משה כמותכם, ומשום מה אין אנחנו זכאים לכך?

— יש הבדל בינינו, ענה יוסף, אנחנו קיבלנו את זה ישר מפי הגבורה, ואילו אתם רק את שמעה שמעתם.

— אבל אתם זייפתם את תורתכם — אמר אחמייד — בתורת משה היה כתוב משהו גם עלינו, ואתם מחקתם אותו.

— איך אפשר להאמין לדברים אלה — תמה יוסף — הרי בזמן הולדת האיסלם היו כבר נדחי ישראל מפוזרים בכל חלקי תבל, ואיך אפשר להעלות על הדעת שכולם הסכימו פה אחד למחוק חלקים מסויימים? האם זה יכול להיות?

הדברים נכנסו ללבו של אחמייד, שהיה משכיל ונאור, וביקש מיוסף להודיע לו עיקרים אחדים מתורת משה, ויוסף שהיה יודע ספר, נאות לבקשתו. הביא חומש בראשית והתחיל קורא ומפרש את תוכן הדברים לפני אחמייד שעשה אזנו כאפרכסת והקשיב בשימת לב מרובה לדברים.

הבקור הזה נמשך גם בשבתות רבות אחרי זה. מדי שבת היה אחמייד מבקר אצל יוסף והיה יושב לפניו ולומד ממנו. במשך הזמן למד לשיר את "יגדל אלקים חי" למד את י"ג עיקרי האמונה ולאחרונה החליט להתגייר. החלטתו היתה סופית עד שקבל על עצמו לגייר אתו גם את אמו ואחותו ושני בניו (באשתו לא האמין ועל כן גרש אותה לפני שגלה את סודו למשפחה).

הוא הלך לחכם אחד בשם ר' משה בוג'נאח וגילה לפניו את סודו הגדול שהוא רוצה לעבור לדת ישראל. ר' משה בידעו את הסכנה הגדולה שעלולה לצאת מזה אם יוודע הדבר לבני אמונתו של אחמייד ויאמר לו: "אין אני מוסמך לכך, לך נא אל הדיין ר' יוסף עגיב והוא יורוך מה לעשות".

סוף דבר, ראו הדיינים שהוא באמת רוצה להכנס תחת כנפי השכינה ויגיירוהו כדת, ואתו נתגיירו גם אמו ואחותו ושני בניו. הוא נקרא אברהם, אמו רבקה ואחותו יאקותה. אך כל זה היה בחדרי חדרים ובהסתר, אבל כלפי חוץ הוא נשאר בדתו. אך נראה שדבר כזה לא היה יכול להשאר בלי לעורר עליו חשדם של שכניו, שאחד מהם ושמו בן שללוף קבל עליו לחקור בדבר ולהתחקות על מעשיו. לבו של אברהם הגר ניבא לו שמישהו עוקב אחריו, ובהיות שחג הפסח היה קרוב, ידע כי יבואו אליו לביתו ולראות מה הוא אוכל. הכין כוסכוס מפירורי מצה שייראה כמאכל חמץ וכן כתש גרגירי "חב־עזיז" ואת מיצם הדומה לחלב שפך לתוך התבשיל של בשר בכדי שייראה כבשר וחלב, ובלב שקט קבל את האורחים שבאו אליו ביום הפסח להתחקות על מעשיו.

בשנת הת"ן (1689) חל יום חג ה"צ'חייה" (חג הקרבן) של המוסלמים ביום שבת. אברהם הגר ידע כי אם יחדל לשחוט, ידעו כל שכניו שהוא באמת חדל להיות מוסלמי. התיעץ עם הדיינים והם התירו לו — מחמת פיקוח הנפש שבדבר — לשחוט בשבת.

לפני מותו בקש מהדיינים להשתדל שימצא את מנוחתו האחרונה בקבר ישראל. ואמנם צוואתו נתמלאה. ימים אחדים לאחר שנקבר, עלה בידי כמה מידידיו להעביר אותו בחשכת הלילה ולהביאו לקבר ישראל.

(סיפור זה נלקח מספר "הגיד מרדכי" של הרה"ג ר' מרדכי כהן זצ"ל, הנמצא בכת"י בספריה הלאומית בירושלים).

ר' יהודה לביא זצוק"ל

(נפטר תקצ"ג)

בימיו של הרה"ג ר' יהודה לביא שלט בטריפולי הפחה יוסף קראמנלי, ממשפחת קראמנלי הידועה בטריפולי. בימי זקנתו של הפחה הנ"ל נדלדל אוצר המדינה ולא היתה ברירה אלא להטיל מס מיוחד, נוסף על המסים הרגילים, על תושבי העיר. על הקהלה היהודית הוטל לשלם סכום של כ־35 אלף פרנק זהב, סכום עצום וכמעט דמיוני באותה תקופה. לשוא התחננו ראשי הקהלה בפני המושל שאין בידם בשום פנים למלא את הדרישה הזאת כי כבר הם מרוששים ואין הפרוטה מצויה בידם. הפחה היה אמנם איש צדק ואוהב ישראל, ככל בני משפחת קראמנלי בכל הדורות, אך השעה היתה צריכה לכך, הקופה ריקה והוצאותיו מרובות, ועל כן דרש בתוקף את המס שהטיל עליהם. נועדו ראשי הקהל וחילקו את תשלום המס הגדול על כל ראשי המשפחות וקבעו מכסה שעל כל אחד לשלם, ולא פסחו גם על מהר"י לביא שעליו הטילו סכום ניכר אעפ"י שלא היה נמנה בין העשירים. הוא ז"ל היה אובד עצות. מצד אחד, הקהל היה דחוקים ולחוצים, וידע שהיו נאלצים להטיל עליו מה שהטילו, ומאידך, קצרה ידו לשלם, והיה שרוי בצער גדול. באותו לילה נגלה אליו זקן אחד בחלום והרגיע אותו שהגזרה בטלה ויכול הוא לעסוק בתורתו בלב שקט. ואומנם, למחרת היום בא אליו יהודי אחד בשם חי סרוסי שהיו לו מהלכים בבית הפחה והודיע לו שגם לפחה נגלה זקן בחלום והזהיר אותו שלא יפגע בר' יהודה לביא כי הוא צדיק בן צדיקים וראוי שיהיה חפשי מכל תשלומי מסים. באותו יום שלח הפחה והזמין את ראשי הקהלה ואמר להם שישחררו את ר' יהודה לביא מכל תשלום, וינכו את הסך שהוטל עליו מהסכום הכללי שעליהם להכניס לאוצר.

„ויוכח עליהם מלכים: אל תגעו במשיחי!" זה היה בשנת תק"ץ (1830).

„החכם" במסלאתה

במרכז בית העלמין הישן נושן של הקהלה העתיקה במסלאתה, המשתרע על גבעה, הרחק ממקום מושב היהודים, מתנוססת מצבת קבר עתיקה ומסתורית, הנקראת בשם „קבר החכם".

לשוא תחפש על מצבה זו כל כתב וכל ציון שהוא, כי אם מצבה קטנה ופשוטה, עגולה ומבהיקה בלבנוניתה, כי מנהג קדום הוא בין בני הקהלה, כל פעם שבאו לשם לקבור מת, או להקים מצבה על קבר מישהו, החלו ראשית כל בסיוד קבר „החכם", ורק אז נגשו לקבור המת או לבנות מצבה על קבר הקרוב שלהם. כמנהג הזה נהגו גם אלה הבאים להשתטח על קבר „החכם", ראשית סידו את קברו, הדליקו עליו נרות ורק אחר כך החלו בתפלה ובקריאת תהלים.

חולה קשה כי יהיה במשפחה, שמים כי יעצרו גשמם, ארבה כי יפקוד את הארץ, על כל צרה שלא תבוא — פנו לקבר „החכם" ובקשו רחמי שמים, ובדרך כלל זכותו של הצדיק עמדה בשעת צרה, וכתוצאה מזה האמונה בקדושתו הלכה וגברה. גם הערבים העריצו את „החכם" ופקדו את קברו, לרגל מאורעות שונים, סידו אותו והדליקו עליו נרות. הערבים הגרים בקרבת בית העלמין היהודי מספרים, כי בכל ליל שבת ומועדי ישראל מופיעה כעין מנורת אש מסתורית על

קבר „החכם", ומתהלכת אגדה בפי התושבים על גוי אחד שחלל את קבר „החכם" על ידי זה שבא לעשות צרכיו במקום ונענש מדה כנגד מדה ע"י עצירות קשה מאד. ביסוריו הקשים הודה הגוי על פשעו, וגם שלח את בני משפחתו לבקש רחמים מ„החכם" אך כלום לא הועיל והוא קפד את חייו.

בית העלמין במסלאתה איננו מגודר, ועל כן ערביי הסביבה נכנסים עם עדריהם לרעות בין הקברים, עוברים הם כשהם רכובים על בהמותיהם ועושים אותו קפנדריא, אך... מאד מאד הם נזהרים בכבוד חלקתו של ה„חכם", שם לא ינהלו את צאנם למרעה, ועל ידו לא יעברו ברכבם על חמוריהם.

מיהו „חכם" זה. מה שמו ומתי נפטר?

אין איש מתושבי המקום היכול לענות על שאלות אלה, זולתי אגדה מעורפלת המתהלכת בין זקני העדה היהודית, שאותה ספר לי מר ראובן שאכיר (כיום ממתיישבי המושב דלתון בגליל העליון) ואביאה כאן כלשונה:

„לפני שנים רבות, בא לעיר מסלאתה חכם קדוש כשד"ר, לטובת „הכולל" של רשב"י בא"י, והתאכסן בביתו של ראש הקהלה דאז. היה ליל קיץ חם, ולכן בקש החכם ללון בחצר הבית. מטות לא היו נהוגות אז, ורק מחצלת פרסו לו על הקרקע ועליה הציעו שטיח וכרית ושם שכב לישון, כשבקרבת מקום שכב על ידו גם בעל הבית.

באמצע הלילה נשמעו זעקות כאב חזקות מפי החכם. התעוררו בני הבית בבהלה, הדליקו אור, ונתברר שעקרב מסוכן עקץ את החכם בידו, והחכם החזיקו בידו כשהיה עוד חי. נגשו לטפל בו, כדרכם אז, להקיז דם ממקום ההכשה ולסחוט את הרעל, אך החכם לא הסכים באומרו: לשוא תטרחו למעני להציל את חיי, כבר נגזרה עלי גזירה מן השמים למות בארסו של עקרב זה, אך אני גוזר בשמתא על כל מין העקרבים שלא יריעו ולא יזיקו לעולם בכל גבול מסלאתה, לא לבן ברית ואף לא לשאינו בן ברית. ואחר קרא ק"ש ויצאה נשמתו בטהרה. אך לפני מותו צוה לקבור גם את העקרב, כאילו רצה בזה לסמל שאתה נקבר גם כוח הארס של כל העקרבים בכלל מה שלמעשה כן היה, כדברי מר ראובן שאכיר, שכה סיים את ספורו: אגדה זו שמעתי בשנות ילדותי מפי הסבא של אבי, שהעיד שלא שמע מימיו על מקרה של עקיצת עקרב במסלאתה, ואני עצמי, שהריני כבן 70 שנה אינני זוכר מקרה שכזה, וכלם תולים בזכותו של „החכם" זיע"א. (תמצית אגדה זו מוזכרת ע"י פרופ' סלושץ בספרו „מסעי בארץ לוב, חלק א').

(שקד צוריאל)

ר' מסעוד חיון עם חרב חיד"א זצוק"ל

מפיו של המנוח ר' שאול חיון ז"ל, שהיה שו"ב בטריפולי, שמעתי את הסיפור הבא:

אבי משפחתנו, ר' מסעוד חיון ז"ל, היה שו"ב ובעל ראייה חדה מאד עד שהיה בודק את הסכין של השחיטה במראית עין בלבד ולא נזקק לבדקה בצפורן כפי שנהוג. הדבר הגיע לאזניו של החיד"א ז"ל ע"י סוחרים שהיו בטריפולי וראו את מעשהו הנפלא של ר' מסעוד חיון וסיפרו על זה להחיד"א ז"ל. מיד שלח החיד"א פקודה לר' מסעוד לחדול מלשחוט. בהגיע פקודה זו לר' מסעוד,

עמד ונסע לליוורנו ובא לבית הכנסת שבו מתפלל החיד"א, והחיד"א האריח אותו בביתו בלי לדעת מי הוא. אחרי השבת הלך ר' מסעוד לבית המטבחיים. שמה היו גם החיד"א וגם שאר השוחטים. עמד ר' מסעוד מן הצד והסתכל בשוחט שהשחיז את הסכין והתחיל לבדוק אותה. ר' מסעוד אמר לו: "תוסיף עוד להשחיז את הסכין. הנה במקום זה וזה עוד צריכה השחזה". בדק השוחט את הסכין ונוכח שכן הוא. כך נשנה הדבר פעם ופעמיים. החיד"א ז"ל עקב אחרי כל זה, ולבסוף פנה לר' מסעוד ואמר לו: "גוזרני עליך שתגיד לי, האם אתה ר' מסעוד חיון מטריפולי?" ענה לו ר' מסעוד בענוה: "אמנם אני הוא, רבי ומורי". אמר לו החיד"א בלשון הכתוב באיוב (מ"א-ה'): "לשמע אוזן שמעתיך, ועתה עיני ראתך". יוסיף לך ה' עוד מאור בעינים, אך לא תסמוך על זה ואתה צריך לבדוק את הסכין בצפורן כמו כל השוחטים. ר' מסעוד קבל עליו מאז שלא יסתפק בבדיקת הסכין בראות עיניו. עד כאן שמעתי מר' שאול חיון ז"ל. ועתה ראיתי את הסיפור הזה בספר החיד"א של מר מ. בניהו הי"ו בשינוי מה.

פ. ז.

ר' שלום עגיב זצ"ל

(נפטר תרכ"ט)

הרה"ג רבי שלום עגיב זצ"ל (נפטר בשנת תרכ"ט) היה אב בית דין בטריפולי על אף שהיה סגי נהור. פעם אחת באו לבית דין שני בעלי דינין שהיו ביניהם טענות ומענות על סכום כסף. לא היו לא עדים ולא הוכחות לתובע ובגלל זה פסקו שני הדיינים שישבו עם מהר"ש עגיב בדין שאין להכריח את הנתבע. לבו של מהר"ש עגיב הגיד לו שפסק הדין שיצא איננו צודק לפי דין תורה. ועל כן ביקש לדחות את מתן פסה"ד למחר. באותו ערב, לאחר תפלת מעריב ולמוד ארבע אמות הלכה עם התלמידים, בקש מהם שילונו אתו בבית בלילה זה. וכך אמר להם: "עליכם להשאר ערים מחוץ לחדר ואני מבפנים. והיה כאשר תראו שדלתות החדר תסגרנה מאליהן, תחכו כרבע שעה ואחר תשתדלו לפתוח אותן". התלמידים עשו כמצוות רבם ונשארו ללון מחוץ לחדר. בחצות הליל בערך נסגרו הדלתות בחבטה חזקה, חיכו כרבע שעה ונגשו לפתוח את הדלתות — ולשוא. כשראו שכוחם לא עמד להם, עמדו וקראו לשמשו של הרב (יצחק גביזון פסאק ז"ל) וביקשו ממנו לעורר את הרבנית שישנה בחדר השני. היא קמה ואך שמה ידיה על הדלתות נפתחו. התעורר הרב ואמר: "ברוך ה', ברוך ה'". אמר לתלמידים שיכולים ללכת לישון וביקש מהשמש ללוות אותו לישיבת רבי אברהם אדאדי זצ"ל. בואו של מהר"ש עגיב בשעה כזו הפליא מאוד את רבי אברהם. במיוחד כשמהר"ש עגיב לא רצה לגלות לו את סיבת בואו, ורק שלח את השמש להזמין את הדיין השלישי מהר"פ דאבוש זצ"ל. לאחר שעסקו בדברי תורה והתפללו תפילת שחרית, ביקש הרבי ז"ל להזמין את שני בעלי הדין דלעיל וביקש ממהר"א אדאדי להוציא ספר מסוים. מהר"א אדאדי ענה שאינו חושב שיש לו ספר כזה. אמר לו מהר"ש עגיב ז"ל: "ספר זה נמצא אצלך בישיבה זו. במדף פלוני במקום פלוני. פתחו את הספר בדף זה וזה ותמצאו את פסק ההלכה הנכון בענין זה". הספר נמצא ובו פסק הלכה שונה ממה שבית הדין חשב לתת אתמול. לפליאתם של הרבנים

הודיע להם מהר"ש עגיב זצ"ל שלבו לא היה שלם עם דעתם ועל כן עשה שאלת חלום וביקש ממרן יוסף קארו זצ"ל לבוא ולגלות לו את הדין לאמיתו. נתגלה לו מהר"י קארו ואמר לו: "את הדין הזה תמצא בספר פלוני הנמצא במקום פלוני". מה שלמעשה כך היה.

(מפי ר"צ ואתורי)

עוד על מהר"ש הנ"ל:

בית הכנסת "לישיבה" (שמסורת בידי יהודי טריפולי שהוא היה בית־הכנסת הראשון שנבנה בעיר), היה לא רחוק מביתו של מהר"ש עגיב זצ"ל, ויום יום לפני עלות השחר היה נוהג לבוא ללמוד ה"זוהר" בחדר המיוחד לכך שהיה בבית הכנסת. שמשו של הרב, היה גר אצלו בבית ויום יום היה מתעורר גם הוא בכדי ללות את רבו, שהיה סגי נהור, כידוע. יום אחד השכים מוקדם מאוד ובא לבית הכנסת ושמע קולות של לומדי זוהר. מתוך צורת לימודם, הסברם וקולם הכיר שהם אינם בני אותה החבורה שאתם למד יום יום. ישב ושמע ואחרי זמן מה הרגיש עייפות ונטייה לישון. מישהו מהנוכחים שאל אותו אם הוא רוצה ללכת הביתה ולנוח עוד קצת. הרבי ענה בחיוב, ואז השואל אמר לו: "אלווך עד הבית". יצאו והלכו עד שהגיעו לבית ואז הרבי זצ"ל שאל את המלווה: "למען ה' תגיד לי מי אתה, ומי אלה שהיו בבית הכנסת?" והתשובה היתה: "אני ר' אלעזר בנו של רשב"י, ואלה שהיו בבית הכנסת הם אבא והחברים שלו". אמר את הדברים האלה ונעלם. (מפי הנ"ל)

"בארה"

זה היה כנויו של יהודי אחד ששרת בתקופה מסויימת את הרה"ג מהר"ש עגיב זצ"ל. המצב הכלכלי של היהודים בתקופה ההיא, תחת שלטון התורקים, היה ירוד מאוד, ומחוץ לכמה עשירים בודדים, היתה העניות מנת חלקם של כל שדרות העם. מובן איפוא שמשכרתו של "בארה" לא הספיקה למחייתו ועל כן ביקש הכנסות צדדיות להעזר בהן. היה לו סכום כסף לא מבוטל שאותו צבר במשך שנים רבות, ובו היה משתמש להלוות לשוטרים סכומי כסף קטנים בכל חודש עד ל"משכורת", ומזה היה מרוויח משהו.

פעם אחת בא אליו שוטר אחד שהיה צריך למול את בנו והיה זקוק להלואה גדולה ולזמן ארוך, מה ש"בארה" לא יכול היה להסכים, ורק לאחר שהשוטר אמר לו: "אגלה לך סוד גדול שממנו תרויח הרבה מאד: בעוד ימים אחדים המלכות עומדת לפסול מטבע פלונית, ועליך איפוא להיפטר מהמטבעות האלה בהקדם". גלוי סוד זה היה כדאי שבעבורו יזכה השוטר בהלואה המבוקשת. ישב "בארה" והרהר: מה לעשות בסכום הכסף במטבע זו הנמצא תחת ידו? הרהר והרהר ולבסוף החליט לקנות בכל הכסף חיטה ושמן מן השוק. ביום השוק לקח את צרור כספו וקנה בו את כל כמויות החטה והשמן שהגיעו לשוק, באופן שלשאר הקונים הרבים שבאו לקנות כדרכם בכל שבוע, למחיית ביתם, לא נמצא מה לקנות.

החליטו ללכת ולהתלונן אצל חמודה באשה — מושלה של טריפולי באותה תקופה, והוא, לאחר שחקר ונודע לו על מעשהו של "בארה", צווה והשליכוהו לבית הסוהר ולאנשים שבאו להתלונן על מחסור בחטה ובשמן נתן ממחסני הצבא.

למחרת התקיים משפטו של „בארה" ע"י המושל ויועציו. האשימו אותו בכוונה להרעיב את תושבי העיר ולגרום בכך לידי התמרדות, ויצא דינו להיתלות ביום השבת הקרוב מול בית הכנסת הגדול, למען ישמעו וייראו. חיש מהר פשטה השמועה בעיר ואבל כבד ירד על היהודים ומאות נשים נהרו אל ביתו של „בארה" לבכות יחד עם אמו הזקנה ואשתו שרק לפני זמן קצר נישאה לו. בין הנשים שבאו היתה גם אשה רוכלת בשם מסעודה, שהיו לה מהלכים בבתי נכבדי העיר והקצינים התורקיים ובכללם ביתו של המושל. נגעה ללבה צרתן של אמו ואשתו של „בארה" ותאמר להן שהיא מוכנה ללכת אתן לבית המושל ולהתחנן לפני אמו שתשפיע על בנה לבטל את גזר הדין. אמרה ועשתה, ואם המושל שהושפעה מדבריהן הבטיחה לעשות כמיטב יכלתה.

„שובנה אלי מחר ותמצאנה תשובה" — אמרה להן.

בבוא המושל ביום ששי בצהרים לקבל את ברכת אמו לפני לכתו לתפילה במסגד, לא רצתה אמו לתת לו את ברכתה עד שיבטיח לה לחון את „בארה", אבל כל הפצרותיה וכל תוכחותיה שלא לשפוך דם נקי, עלו בתוהו.

שתי הנשים, האם והאשה של „בארה", שמעו למחרת ביום ששי את הבשורה המרה מפי אמו של המושל וחזרו לביתן ולאבלן. מישהו יעץ להן לפנות למהר"ש עגיב ז"ל ולשמוע מה ייעץ. הן נאחזו בתקוה קלושה זו והלכו לבית הרבי ומצאו אותו שהיה מתכונן לקבל את השבת, כדרכו בקודש לקבלה משעת הצהרים. לאחר ששמע מהן מה ששמע, אמר להן: „לכנה והכנה את כל צרכי השבת. לא לחסר דבר! עוד הלילה לפני חצות ישוב „בארה" לביתו ויקדש על שולחנו כרגיל". בלב רוטט מלא אמונה ופחד, הלכו הנשים ועשו כמצוות הרבי.

לאחר אכילת פת ערבית שכב חמודה באשה בליל שבת במטתו כרגיל ולא עברה שעה קלה עד שהרגיש בחבטות ובמכות קשות יורדות על בשרו. עמד בבהלה, הדליק את האור וראה שאין איש בחדר והשומרים עומדים על משמרתם בחוץ, כרגיל. חזר למטתו ואחרי רגעים מספר חזרו המכות והחבטות וביתר שאת. צעקות איומות היה המושל צועק וראש המשמר היה אובד עצות. הוסיפו שומרים גם בפנים החדר וללא הועיל. הובהלו היועצים ממטותיהם, ומישהו יעץ: „אדוני המושל, אנחנו רואים שזה דבר מהשמיים. עליך לבקש חנינה מהמכים ולשאול לסיבת הדבר": הדברים נכנסו ללבו של המושל, ולכשנשנו המכות צעק לאמור: „מה פשעי ומה חטאתי לכם, רבותי, הודיעוני נא ואדע לתקן את דרכי". וקול נשמע בחדר: „איך העזת, פושע, להשאיר את ר' שלום עגיב בלי שמש שילווה אותו לבית הכנסת על ידי זה שאסרת את שמשו?" — „אבל מי אתם, רבותי?" — שאל המושל. „אנחנו ר' שמעון ור' אלעזר בנו, שר' שלום לומד בספר הזוהר שלנו, אם לא תשחרר את השמש עוד הלילה, סופך יהיה מר". המושל עמד מרעיד, התלבש ויצא בחשכת הלילה הוא ויועציו לבית הסוהר. דרש ממנהל בית הסוהר לפתוח לו את דלת חדרו של „בארה" ומצאו כשהוא כבול בידיו וברגליו. „בארה" שחשב שבאים לקחת אותו לתלייה ביקש בבכייה שיתנו לו זמן לקרוא וידוי וקריאת שמע לפני מותו. המושל הרגיעו ואמר לו: „משום מה לא הודעת לי שאתה שמשו של ר' שלום עגיב? עליך עכשיו ללכת אתי לבית הרבי בכדי שיחד נבקש את סליחתו". וכך עשתה שיירה משונה את דרכה בלילה לבית הרבי. המושל ויועציו עם כמה שוטרים, כש„בארה" הולך בראש, צעדו לבית הרבי וביקשו כולם יחד את סליחתו. ולבסוף האיץ הרבי

ב„בארה" שימהר לביתו לקדש על שולחנו לפני חצות, כפי שהבטיח הרבי לאמו ולאשתו. ויהי הדבר לנס ולמופת בעיני כל תושבי העיר, יהודים ונכרים, ויגרום המעשה לקידוש שם שמים ברבים.

(מפי מר פינחס דהואן)

ר' שלום תיתו זצ"ל

(נפטר תרל"ח)

מהר"ש תיתו זצ"ל שזכה להיות נגיד על הקהלה והמתואר בפי רבני טריפולי בתואר „השר והטפסר", נולד למשפחה עניה ואביו לא היה יכול גם לפרנס את המשפחה וגם להרשות לבנו להמשיך וללמוד תורה, ועל כן נאלץ הבן בגיל צעיר לעסוק במכירת עופות שהיה קונה בכפרים ומוכר בעיר ומביא את הריוח לאביו להעזר בפרנסת המשפחה.

דבר זה היה למורת רוחו של הבן שנפשו חשקה בתורה, אך היה נאלץ לכך בגלל עניותו של אביו.

ויהי היום, והוא חוזר בדרכו מן הכפר אל העיר, ישב לפוש על אבן אחת בצד הדרך והירהר בלבו על מצבו ומצב בית אביו, על העניות ועל למוד התורה שהוכרח לעזוב, ולא יכול לעצור ברוחו ויתן את קולו בבכי מר. והנה איש זקן עומד לנגדו ויאמר לו: אל תבכה נער. הנני מבטיחך כי לא יארכו הימים עד שתוכל לעסוק בתורה מתוך רווחה ועושר, ועתה קום ולך לדרכך". אמר הזקן את הדברים האלה ויעלם.

כעבור ימים מספר והנער שלום היה עובר על יד חוף הים, קרוב לבית המכס הישן של טריפולי והנה איש קורא אליו: „בוא יהודי, אולי תרצה לקנות ממני בד", והראה לו על ערמה של בדים לפניו. הנער ענה: „אין בידי כסף מספיק לכך". הסוחר ענה לו: „תן לי מה שתחת ידך ואת השאר אתה יכול להביא לי למקום פלוני". מסר לו את שמו ואת הכתובת שאליה צריך לבוא ולהביא את הכסף. קבל ממנו מה שנתן לו והלך הסוחר לדרכו. הנער שלום לקח את הבדים בעגלה לביתו, ופנה מיד לשוק הבדים (היו שוקים מיוחדים לכל מלאכה ומקצוע בטריפולי) ומכר את סחורתו בסכום עצום. עם הכסף ביד הלך אל הכתובת ש„הסוחר" שמכר לו מסר לו והתברר ש„לא דובים ולא יער". לא היה ולא נברא שם סוחר כזה במקום. אז ידע שהיה כאן מעשה נסים ומהשמים שלחו לו מציאה זו. מאז הלך מחיל אל חיל, הקדיש רוב עתותיו לתורה עד שזכה לשני שלחנות: תורה וגדולה במקום אחד.

(מפי נכדו, ר' רחמים תיתו)

מימי הישועה

חז"ל אמרו „גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן" (חולין ז'). ואכן מאמר זה נתקיים גם במהר"ש תיתו זצוק"ל. מספרים שפעם אחת פרצה בטריפולי מגפת טיפוס המעים בילדים ורבים מאד מתו. יום יום נפלו קרבנות יקרים ואין מושיע. באחד הלילות נגלה בחלום לאלמנתו ואמר לה: „לכי על קברי, אספי את המים

שתמצאי עליו וחלקי לאמהות הילדים החולים. תמרחנה את הילדים במים האלה ויקומו מחלים". למחרת השכימה האשה, הלכה על הקבר ומצאה ששני השקעים שעל הקבר מלאים מים על אף החורב מסביב (זה היה בימי תמוז). אספה את המים בבקבוקים ונתנה כוס לכל אם שיש לה ילד חולה, וראו זה פלא: כל הילדים שמרחו אותם במים אלה קמו ונרפאו מחלים! וכשלבסוף אזלו כמעט המים ונשארה רק כמות קטנה, והיה חשש שמא יצטרכו למי ישועה אלה ולא ימצאו, עמדה אלמנת הצדיק ושפכה את שאר המים לתוך באר שהיתה בקרבת הקבר הקדוש ואמרה: "בזכות הצדיק יהפכו כל מימי הבאר למי רפואה", וכן היה, ויהי הדבר למופת ונס.

חכם עדיף מנביא

בדורות הראשונים, בימי שלטון משפחת הקראמנלי בטריפולי ואח"כ בימי שלטון התורקים, היה נהוג שבמועצה העליונה (אל מג'לס) של המדינה, בראשותו של ה"ואלי" (מושל העיר) היה משתתף גם ראש הרבנים, כמו שהיו משתתפים גם ראשי שתי הדתות, המוסלמית והנוצרית. המועצה היתה מטפלת גם במשפטים גדולים, ופסקי דינין במשפטים כאלה ובמיוחד בדיני נפשות, טעונים אישורה של המועצה. מהר"ש תיתו בזמנו היה חבר מועצה עליונה זו.

מספרים שפעם בא לפני המועצה משפט פלילי חמור של ערבי אחד שנאשם ברצח ובית המשפט דן אותו למיתה, והמועצה היתה צריכה לאשר את פסק הדין. כל חברי המועצה חתמו ואישרו מחוץ למהר"ש תיתו שסרב לחתום באמרו: "לבי אומר לי שעוול נעשה לאיש הזה ואינו חייב מיתה". כל הנוכחים השתוממו על כך, מכיון שנראה להם ברור שישנה עדות מספקת והוכחות ברורות לחובתו, אך מכיון שהכירו במהר"ש תיתו כאיש חכם גדול וצדיק, נענו לבקשתו שלא להחפז באישור פסק הדין, ולברר היטב את הענין. ואמנם, לאחר חקירה ודרישה מדוקדקת התברר שהיתה עדות שקר בפי העדים, והנאשם שוחרר.

יומיים לאחר שחרורו של הערבי, בא לביתו של מהר"ש תיתו והביא בידו מתנות רבות ובכללן איל מן הצאן. השתטח ונשק את רגליו של הרב ואמר: "רק עתה ידעתי גדולת צדקתם וחכמתם של רבני היהודים, ועתה שא את פני וקבל את מנחתי זאת". לאחר הפצרות מרובות נאות הרב לקבל את המתנות שחולקו בו ביום בין משפחות עניות, ואת בשר האיל חלקו למשפחות תלמידי חכמים צנועים.

חכמת הרב הגדול, צניעותו ונדיבות לבו, עשו הד עצום בקרב כל תושבי העיר, יהודים ולא יהודים ושם שמים קודש ברבים.

הרה"ג ר' פריג'א דאבוש זצ"ל

(נפטר תרנ"א)

הוא היה אב"ד בטריפולי בימיהם של הרה"ג ר' שלום עגיב ור' אברהם אדאדי זצ"ל. גדולתו בתורה, על אף שהיה מאור עיניים, יחד עם חסידותו וקדושתו, היו ידועים לכל.

מספרים עליו שהיה רגיל לקנות לכלכלת ביתו סאה שעורה ורבע סאה של חטה כל יום חמישי בשבוע, וזה היה מספיק ללחם לבני הבית — אשה, 5 בנים ושתי בנות — למשך שבוע. פעם אחת, הודיעה לו אשתו ביום רביעי שהקמח תם וצריכים לקנות עוד היום ולא מחר, יום חמישי, כרגיל. הלך וקנה. בשבוע הבא תם הקמח ביום שלישי, היינו שהכמות הספיקה ששה ימים במקום שבעה. בשבוע שאחריו תם הקמח ביום שני, עד שהגיעו הדברים לידי כך שכל הכמות שהיתה מספיקה לשבוע לא הספיקה ליותר מיומיים. הוא זצ"ל הבין שהדברים אינם כשורה וצריך לעשות משהו לתיקון המצב, במיוחד כאשר נודע לו מפי אחרים שגם אצלם הדבר הוא כך.

צוה לאשתו להכין את הארוחה ולא לתת לילדים לאכול עד בואו. בשעת האכל צוה לבעלת הבית לשים בקערה גדולה לכל בני המשפחה ביחד. הסבו מסביב לקערה והתחילו לאכול, והוא זצ"ל בהיותו סגי נהור היה ממשש בידו ותופש את ידיהם של האוכלים בזה אחר זה, ובכל פעם הוא שואל: של מי היד הזאת? ומקבל תשובה. בסוף תפש עוד יד נעלמה ושאל: "של מי זאת?" ולא נתקבלה תשובה. שאל פעם שניה ואין מענה. ולבסוף אמר: גוזרני על בעל היד הזאת לענות! וקול נשמע: אני הממונה על המארה וזוהי ידי. נגזרה עליכם גזרת רעב. רחצו, הזכו!

למחר, אסף את חברי בית הדין וראשי הקהלה וסיפר להם את הדבר. ידעו כי משהו אינו כשורה בעיר ובקהלה ושמו את לבם לתיקון הדברים. לאחר ימים אחדים נעלם הרעב והמארה.

(מפי ר' ציון ואתורי נ"י)

עוד על מהר"פ דאבוש זצ"ל.

בביתו היתה עליית גג שבה היו מתאספים תלמידי חכמים ולומדים יחד אתו. אחת מבנותיו היתה מגישה ספלי קפה לכל הבאים. פעם אחת ראתה שישנם 3 ת"ח אצל אביה והביאה ספלים כמספר כולם. אך לתמהונה הגדול מצאה את אביה לבד. שאלה אותו. ולאן הלכו שלשת החכמים שלפני כמה רגעים היו כאן? הוא התפלא לדבריה ואמר: אם זכית לראות אותם, ואם לעינייך נתגלה המחזה, אני מבטיחך שעיניים אלה לא ייזוקו ולא יכהו כל ימי חייך. ברכת הצדיק נתקיימה והבת שזכתה לשיבה טובה, למעלה משמונים שנה, לא ידעה מחלת עיניים כל ימיה. ואף בימי זקנתה לא נחלשה ראייתה ולא כהתה.

(מפי הנ"ל)

הקדוש מידרר (אלמראבט)

בקרבת העיר מצראתה, ע"י חוף הים, במקום הנקרא "ידדר", נמצא קבר עתיק יומין, ועליו בנויה כיפה קטנה, המקודש בעיני היהודים והערבים כאחד, והוא בבחינת "שנים אוחזין בטלית". זה אומר כולה שלי — יהודי קדוש טמון כאן, וזה אומר: לא כי — ערבי דרויש (מראבט) קבור פה. בינתיים, גם אלה וגם אלה מקדשים את הקבר העתיק, מדליקים עליו נרות ונודרים לכבודו שמן למאור בשעת צרה.

והנה מה שמצאנו כתוב עליו, בספר החשוב „הגיד מרדכי" להרה"ג מרדכי הכהן זצ"ל, הנמצא כעת בכ"י בספריה הלאומית בירושלים:

הרב יחיאל טראבוטו

בשנת הרנ"ב (1492, שנת גרוש ספרד) באו ללוב גולים מספרד. בכלל הגולים בא למצראתה החכם ר' יחיאל טראבוטו. נתקבל בכבוד גם אצל המושלמים ונחשב בעיניהם לקדוש וכבוד עשו לו במותו. ויקברוהו בין העיר מאטין ובין שפת הים. מוסלמים ויהודים נודרים לקברו ולכבודו. במשך הזמן נקרא בפי הערבים סי מראבט (אולי שיבוש השם טאבוטו) ובשם הגדולים כתוב: מהר"ר יחיאל טאבוטו צרפתי קולון, נכדו ותלמידו של מהר"י קולון, ובנו הגאון מהר"ר עזריאל טאבוטו ואסקולי. חיבר שו"ת, וראיתים בכ"י, ונפטר בעיר מצראתה אשר במדינת למארקה שנת שכ"ט.

יאדי למג'ינין

ואדי אחד, מהגדולים ביותר בטריפולי, היה זה „ואדי למג'ינין" שהיה יורד מהרי תרהונה ושוטף בדרכו שדות וכרמים ועושה שמות והרס רב עד השפכו לים בעיר טריפולי עצמה. בשנת תרס"ג גאה הואדי הנ"ל והמים שטפו בשצף קצף לעבר בית העלמין היהודי בטריפולי הנמצא על חוף הים, והיתה סכנת שטפון לקברים בצורה איומה. בבית העלמין היה שומר לילה, (ערבי זקן בשם מחמד אלמסהוד שרבים עוד זוכרים אותו עד היום). הוא סיפר: „באמצע הלילה היו המים באים בכל כוחם, וקולם היה נשמע ממרחק מאות מטרים. הם היו באים ישר לעבר בית הקברות ופתאום ראיתי שני אנשים זקנים עומדים על חומת בית העלמין ובתנועת ידיהם, כיוונו את מהלך המים למען יעקפו את בית העלמין, וכך היה. המים הלכו מסביב לבית העלמין, דרך ים הסוויך לסוק לחטב, והרסו אלפי בתים ועקרו כרמי זית ודקלים". מאות רבות מצאו את מותם באסון הגדול ההוא וגויותיהם הובאו לים עם המים או נשארו תחת עיי־מפולת הבתים שנהרסו, ומבני ישראל לא ניזוק אף אחד.

הערבי הנ"ל הושפע מאד מהמחזה אשר ראה ומהנס הגלוי אשר קרה, ויהי עובר ברחובות העיר וקורא בכל כחו: „לא דין אלא דין אליהוד!" (אין תורת אמת מחוץ לתורת היהודים). בזה הוא עורר עליו את חמת בני דתו ויבקשו להרגו עד שהמשטרה הוכרחה לשים אותו במעצר בבית הסוהר ושם נשאר קרוב לשמונה שנים עד לכיבוש האיטלקי בשנת תרע"א (1911).

(מפי מר פינחס דהואן)

על הנס הזה כתב הרה"ג ר' מרדכי כהן זצ"ל בספרו „הגיד מרדכי", (כת"י בספריה הלאומית בירושלים) מאמר ארוך שנתפרסם בזמנו בעתון „הצפירה" שהיה מופיע בורשה, בגליון מיום ה' ניסן תרס"ד (1904).

הגליון עם המאמר נמצא בספריה הנ"ל.

ר' יצחק ואתורי זצ"ל

(נפטר ביום ח' ניסן תרס"ח)

הוא היה דיין והיה סגי נהור במשך 33 שנה עד שפעם אחת הזדמן לביתו ערבי ממרוקו היודע פרק ברפואת עינים, ובעזרת הרופא לכל בשר ריפא אותו ונתפקח.

לפני שנתפקח היה לרוב יושב בביתו ות"ח היו באים ולומדים אתו תורה. פעם אחת היתה אשה אחת קרובתו שהיתה צריכה לעשות שאלת חכם על נדרה, ושלחה את בנה לביתו לראות אם הרבי פנוי לכך, וכך צוותה את בנה: אל תכנס לחדר אם ישנם שם אנשים. תחכה עד שיצאו ואחר כך תכנס לשאול את הרבי. הלך הנער ואמו חיכתה לו זמן רב ולא חזר. הלכה לשם ומצאה אותו עומד על יד הפתח. שאלה אותו: "למה לא נכנסת?" ענה: "ישנם אנשים לומדים עם הרבי בפנים". הציצה ולא ראתה שום אחד מחוץ לרבי. כך נודע שלהרבי היה "גילוי" ועיני הנער ראו אותו. (ר' ציון ואתורי נ"י)

ר' משה אפרופי זצ"ל

(נפטר תרע"ט)

מתלמידי חכמיה הגדולים של טריפולי. גדול מאד בהלכה ובפסקי דינים, במיוחד בהלכות שחיטה וטרפות, שעליהן חיבר חלק מיוחד מספרו "וישב משה" — שו"ת בהלכות אלה. הוא לא שימש ברבנות על אף גדולתו בתורה, וזה מפני כובד השמיעה שאזניו לקו בו. והיה ראש לשוחטי מתא והיה הפוסק האחרון בכל הספקות שנתעוררו בהלכות אלה ואליו היו פונים הרבנים מכל קהלות לוב בשאלותיהם. הוא היה איש העם במלוא מובנה של המלה. דרשן מחונן בכשרון הסברה לכל שדרות העם, ואל דרשותיו הקבועות מדי שבת בשבתו בבית הכנסת "דאר זטלאוי" היו אלפים באים בכל שבת. וכולם, כתלמידי חכמים, כבעלי בתים ושאר פשוטי העם, היו נהנים מדברי תורתו שנאמרו מתוך ידיעות עמוקות והבנה מלאה לכל עניני השעה וכל דרשה ודרשה היתה חוייה גדולה לכל המאזינים.

וכגדולתו בתורה היתה גם מדת יראתו וחסידותו. הוא לא היה נכנס לבית הכנסת עם צרור הכסף בכיסו, מכיון שעל חלק מהמטבעות היה חקוק ציור הדומה לשתי וערב. הוא היה מוסר את צרור כספו ליהודי הראשון שמצא בפתח בית הכנסת, ובצאתו היה מקבלו בחזרה.

הוא זכה לאריכות ימים ונפטר בן תשעים ושמונה שנה, כשהוא במלוא כושר שכלו ומאור עיניו. בכתובת שעל הנר שנקבע לכבודו בבית הכנסת נכתב בין השאר: "ומשה בן שמונה ותשעים שנה במותו, לא כהתה עינו ולא נס לחו".

כשחלה את חליו שבו נפטר והגיע למצב של גסיסה, נאספו סביב מטתו אנשי חברה קדישא כמנהג. הוא התעורר פתאום, פקח את עיניו ואמר להם: "כבר באתם? — עוד לא הגיעה השעה. לכו עכשיו ושובו מחר בבקר בשעה זו וזו". הם הלכו וחזרו למחרת כדבריו, ורק אז החזיר את נשמתו הטהורה לבוראו.

הוא נפטר ביום כ"ט אדר תרע"ט, ועד היום חוגגים את יום ההלולא שלו ביום זה בריכוזים של עולי לוב בארץ.

ר' אברהם חביב זצ"ל

(נפטר תרפ"ג)

הרה"ג ר' אברהם חביב זצ"ל היה אב"ד בטריפולי (נולד תר"י (1850) ונפטר י"ג סיון תרפ"ג (28.5.23). בשנת תרפ"א (1921) היו היחסים בין היהודים והערבים בטריפולי מתוהים, והיו כמה ימים שבהם לא היה יכול יהודי לעבור ברחובות הערביים, ולהפך. באותו שבוע עבר הרה"ג ר' אברהם חביב זצ"ל ברחוב ערבי בדרכו לביתו, ובריון ערבי אחד, המפורסם לשמצה בשם „גריסיעה" התגרה בו ומשך אותו בזקנו ובגלימתו. מישהו שראה את זה רץ והודיע וכהרף עין התארגנה קבוצת בחורים בעלי אגרופין ללכת ולעשות שפטים ברשע ההוא, אך הרבי זצ"ל שעוד לא הספיק להגיע לביתו, מנע אותם מזה ועשה להם תנועה בידו כאומר: „אל תדאגו, יהיה בסדר". הדבר הזה קרה ביום רביעי. כעבור פחות מארבעה ימים, היינו ביום ראשון עם שחר, נמצא אותו רשע הרוג בצורה אכזרית ומוטל ברחוב, ולא נודע בבירור מי היכהו, וכל העם ראה בזה אצבע אלקים כעונש על אשר התגרה בצדיק.

שבועת שקר ועונשה

יהודי זקן אחד בשם יהודה לוזון וידוע בכינויו „אלו" היה בטריפולי. הוא היה נגר עני המתפרנס בקושי מעבודתו. ירא שמים היה, תמים ופשוט, והכל הכירו ביושרו ובאמונו. יהודים וערבים הזמינו אצלו עבודות ואף פעם לא הסתכסך עם שום אחד.

פעם אחת הזמין אצלו עבודה ערבי אחד, חנוני מן „באב־בחר", הידוע כאיש רע ובליעל ושמו היה אלפזאני. ההסכם היה ביניהם שאלפזאני ישלם שכר עבודה סך של 300 לירטות איטלקיות (טריפולי היתה אז תחת שלטון איטליה). לוזון התחיל לעבוד וכפעם בפעם היה לוקח מאלפזאני „על חשבון". עד תום העבודה לקח לוזון בסך הכל מאתים לירטות ונשאר אלפזאני חייב לו עוד מאה לגמר השלש מאות כפי ההסכם. כשבא לוזון לדרוש את היתרה, כיחש אלפזאני ואמר לו שההסכם היה על מאתים לירטות ולא שלש מאות, וממילא אין הוא חייב כלום ללוזון. לשוא צעק הזקן, לשוא התחנן. הרשע לא רצה לשמוע וחזר על טענתו: „ההסכם היה על מאתים, ואותן הרי קבלת". שוטרים שעברו במקום לקחו אותם לתחנת המשטרה, והקצין לאחר ששמע את טענותיהם, לא מצא דרך אהרת אלא לשלוח את שניהם אל הקאדי. הקאדי חייב את אלפזאני להשבע שאמנם ההסכם היה על מאתים ואמר ללוזון: „אתה יכול להשביע אותו בכל מקום שאתה רוצה, יותר משבועה איני יכול לחייב אותו, הרי אין לך עדים". קבל היהודי עליו את הדין ואמר: „אני רוצה שישבע לי במושב הזקנים שלנו, אצל ר' מאנו" (1).

אלפזאני הסכים ובלעג על שפתיו ליווה את לוזון למושב הזקנים. ר' מאנו

---

1) „ר' מאנו" זהו כינויו של המנוח ר' שמעון גויטע זצ"ל. ת"ח וירא שמים, שעמד שנים רבות בראשו של מושב הזקנים בטריפולי. הוא עלה לארץ ונפטר לפני כשנתיים במעברת בית ליד.

ניסה לעשות פשרה ביניהם שאלפזאני יתן החצי ולוזון יוותר על החצי ואלפזאני לא הסכים. באין ברירה השביע ר' מאנו את אלפזאני על חומש לאחר שהודיע לו את חומרת השבועה ושה' יעניש את הנשבעים לשקר.

אלפזאני התפאר אחר כך ב"באב־בחר" על נצחונו על היהודי, וסיפר בלעג ובשחוק את השבעתו של הרבי של היהודים וכו' וכו' ותיאר את צאת היהודי כשהוא שחוח ומדוכא לאחר ההשבעה.

הדבר הזה קרה ביום חמישי לשבוע. ביום השבת בבקר נמצא אלפזאני מת במיטתו, על אף שהיה בריא כשור ולא התלונן על שום מיחוש. והכל ידעו — כיהודים כערבים — כי זה היה עונש מהשמים על עושק שכר השכיר ועל שבועת השקר.

זה היה בשנת תרפ"ד (1924).

(מפי מר פינחס דהואן)

ר' ציון ביתן זצ"ל

(נפטר י"ח חשון תשט"ז)

זה היה בין השנים תרפ"ה—תרפ"ח (28—1925) ואנחנו היינו לומדים בישיבה אצל כבוד מורנו הרה"ג ר' ציון ביתן זצוק"ל. באותם הימים היו מגיעים עתונים עבריים מארץ ישראל אל ההסתדרות הציונית בטריפולי שמשרדה היה בעליה אשר על בית הכנסת "צלאת לפרנק", המשרד היה פתוח בכל ערב, וכן בימות השבתות אחרי הצהרים, והרשות נתונה לכל מי שרוצה לבוא ולקרא בעתונים או לעיין בספרים מהספריה הקטנה שהיתה במקום. בין באי המקום בימות השבתות הייתי אני ועוד שנים־שלשה חברים מתלמידי הישיבה. היינו באים וקוראים בעתון "דאר היום" שהיה מגיע מירושלים.

יום אחד שאל אותי הרבי זצוק"ל אם אני יודע ששאר התלמידים באים בכל יום שבת ולומדים אתו בישיבת "כוכה"? וכשעניתי שאני כן יודע על השיעור הזה, שאל הוא אותי בתמיהה: "ומשום מה אפוא אינך משתתף?" עניתי שאנחנו הולכים לבית ההסתדרות הציונית וקוראים שם בעתונים מארץ ישראל. כששמע רבינו המנוח את תשובתי, שקע רגע בהרהורים ואחר כך אמר בקול נמוך, כאילו היה מדבר לעצמו: "טוב אתם עושים, המשיכו בכך. אולי תזכו עוד בזמנכם לראות קונסול יהודי בטריפולי!"

אלה היו דברי נבואה שנאמרו מפי רבינו הגדול, לפני קרוב לשלשים ושלש שנים.

חכם עדיף מנביא!

פ. ז.

שמעון ברכה ז"ל
(מוני גבאי)

(נפטר תרצ"ח)

אהבת ישראל שאין דוגמתה, מסירות נפש במידה שאין למעלה הימנה, ענוה תמה, לב טהור ויד נדיבה הפתוחה לכל נזקק, שרירי ברזל וגוף מוצק יחד עם אומץ לב העשוי לבלי חת, כל אלה נקבצו ובאו לשכון אצל גבורם הלאומי

של יהודי לוב בדור האחרון הזה, המנוח שמעון ברכה ז"ל, הידוע בפי הכל בשם: מוני גבאי.

כלם, כקטון וכגדול, כרב כבעל המלאכה, איש ואשה, כל שכבות העם העריצו אותו. יותר מזה: אהבו אותו והביטו עליו בחיבה וראו בו את מגנם, את המלאך המושיע שההשגחה העליונה הועידה אותו לשמש חומת מגן נשגבה ליהודי טריפולי, ובגלל זה ברכה אותו בכל התכונות הנ"ל הדרושות לגבור לאומי, שאינו נושא עיניו לא לפרסום ולא לשבח, לא לתשלום שכר ולא לכתר של גבור, אלא פעולה לשמה, לשם הגנה על אחיו, על נפשם, רכושם וכבודם.

שמעון ברכה ז"ל
(מוני גבאי)

בשקט הוא עשה את דרכו. חוש מיוחד היה לו ל"הריח" ולדעת את מקום התורפה שממנו נשקפת סכנה לאחיו מצד קבוצות של בריונים ערביים שהיו מתנכלים ליהודים בלילות חשוכים או באים להפריע באיזו שמחת חתונה או בכלל לגרום לבהלות פה ושם. אל מקומות כאלה היה ממהר, הוא לבד או עם קבוצות בחורים אמיצים חבריו, ואוי להם לבריונים ההם אם לא הספיקו לישא את רגליהם ולברוח בטרם תנחת עליהם ידו הכבדה שאינה יודעת רחמים. כאריה בעדר צאן היה נכנס ומפיל על ימין ועל שמאל והיה רודף אחרי הבורחים ולא ינוח עד אשר יקבלו מידו את המנה המגיעה להם.

בשנת תרפ"ב (1922), ימי צמיחת הפשיזם, התנכלו הפשיסטים ליהודי טריפולי וזממו להציל את רחוב היהודים והיו ימים קשים ליהודים. בלילה אחד התקיפו עשרות רבות של חיילים פשיסטיים וחשבו להכנס לרחוב היהודים דרך

מדרגות רחבות מאד שהיוו את הכניסה לרחוב היהודים מצד מערב (מדרגות דאר אנג'לו). כצוק סלע הוא עמד על המדרגות והיה זורק את התוקפים מלמעלה למטה כזרוק אבנים. חייל אחד שהעיז לשלוף את חרבו קבל מהגבור מכת אגרוף שהוציאה אותו מכלל פעולה ואת החרב שבר המנוח לשתים בשתי ידיו. רבים היו החיילים שנפצעו אותו לילה וכתוצאה מזה נשפט המנוח ל־8 שנות מאסר. מהיותו בן 18 ועד יום מותו בשנת תרצ"ח בגיל 44 שנה, במשך 26 שנה היו חיי המנוח שרשרת אחת ארוכה של הגנה ומאסר. שנים רבות בילה בבית הסוהר וכולן רק על פעולות הגנה שבהן היה מכה ופוצע ומשבר צלעות של אויבים בריונים ומלמד אותם דרך ארץ בפני הכוח היהודי. אף פעם לא השתמש בנשק, לא חם ולא קר. רק בכוח ידיו ושרירו. והמאסר לא הרפה את ידיו ולא הפיל את לבו. בגאון היה יוצא מבית הסוהר, כיאות לנקי כפים וישר דרך, והיה מעמיד את עצמו שוב ושוב לשרות עמו עד למאסר אחר, וחוזר חלילה.

הילה של גבורה היתה עוטרת את המנוח: קומתו הגבוהה, עיניו הגדולות ומבטו החודר, כתפיו הרחבות ושפמו המטופח, כל אלה נתנו לו הוד של גבור. גם שתקנותו הבלתי רגילה, שנבעה גם מהעובדה שהיה כבד שמיעה, הוסיפה לא מעט להילת הגבורה שהיתה עוטרת אותו.

וכגודל כוחו כך היתה גם נדבת לבו. הוא לא היה עשיר. היה קצב בינוני עם חנות צנועה ב„חארה לכבירה", ובכל ערב שבת ומועד היו העוברים והשבים יכולים לראות שורה של עניים עומדים ו„קונים" ממנו בשר בפרוטות ממש שהיה מקבל מהם רק בכדי שלא תהיה להם הרגשה שכאילו בחינם הוא נותן להם. הוא אהב לראות בחורי ישראל מתאמנים בספורט ומחזקים את כושרם הגופני. בשנת תרצ"ו (1936) ארגן קבוצת כדורגל ונתן לה את השם „תל־אביב". הוא קנה את כל הציוד והתלבושת מכיסו הפרטי ונוסף לזה היה משלם לבחורים את היומית שלהם בימי אימונים ומשחקים, וכן במקרה שאיזה שחקן היה מוכרח לשכב בגלל פציעה או שבר אברים בשעת המשחק. לא פעם היו לקבוצה זו, או לקבוצות יהודיות אחרות, התחרויות עם קבוצות לא יהודיות באיצטדיון, ופעמים רבות נסתיימו תחרויות אלו במכות ובאגרופים. הוא היה מתערב, כמובן. מכה ופוצע והולך, כרגיל, לבית הסוהר.

בסוף שנת תרצ"ח נגדע ארז לבנון זה לאחר מחלה קצרה של שבועיים, בגיל צעיר של 44 שנים. כל יהודי טריפולי התאבלו עליו כהתאבל על אב או אח בכור. כלם הלכו אחרי מטתו וכל החנויות נסגרו על אף שהיה זה יום ערב שבת. הספדים רבים נישאו עליו מפי רבנים וראשי הקהלה, וכלם הרימו על נס את התמסרותו לעמו ואומץ לבו, ובכו את האבדה הגדולה שאבדה לקהלה במותו. מאידך, בהשמע דבר מותו בעיר, צהלו הערבים ובמיוחד אותם החוגים שסבלו במשך שנים רבות מידו הקשה. מסיבות רבות נעשו והשמחה היתה רבה על כי „מוני, גבור היהודים איננו עוד".

כ. ז.

ת. ו. ש. ל. ב. ע.

תוכן העניינים

עמוד

פרק א': במהלך הדורות

לוב — עפ"י אינצקלופדיה יזרעאל 11 — 12
טריפולי של לוב — עפ"י פרופ' סלושץ 13 — 15
תולדות היהודים בלוב — גבריאל רקח 16 — 18
מקצועות היהודים בלוב — גבריאל רקח 19
קהלת טריפולי ומוסדותיה — ע. גויטע 20 — 25
היהודים בקיריניאיקה — ג. י. 26 — 30
מחיי היהודים בקיריניאיקה — ר. תשובה 31 — 38
יהודים יושבי המערות — עפ"י פרופ' סלושץ 39 — 40
פורים אשריף ופורים ברגל — עפ"י פרופ' סלושץ 41 — 47
„מי כמוכה" לפורים אשריף —הרה"ג ר' שבתאי טייאר זצ"ל 47 — 49
„מי כמוכה" לפורים ברגל — הרה"ג ר' אברהם כלפון זצ"ל 49 — 52
גדולי ישראל בלוב — גבריאל רקח 53 — 61
היהודים בלוב של היום — עפ"י לוח תשי"ז לקהלת מילנו 62

פרק ב': שרשים

רבני לוב — גבריאל רקח 65 — 91
הקאידים — עפ"י „הגיד מרדכי" להרה"ג ר' מרדכי כהן זצ"ל 92 — 94
חברת „יגדיל תורה" — הרב חי גביזון 95 — 96
בית הספר „תלמוד תורה" — גבריאל ארביב 97 — 98
הישיבות בטריפולי — הרב חי גביזון / גבריאל רקח 99 — 102
בתי כנסת בטריפולי — עפ"י א. אלמליח 103—119
בתי כנסת בטריפולי — גבריאל רקח 120—122
בית כנסת אבושאיף — ע. גויטע 123—125

פרק ג': עם אור השחר

תולדות הציונות בלוב — משה זוארץ (דלה פניה) ויוסף רובין 129—141
ארגון „בן יהודה" וביה"ס „התקוה" — ע. גויטע 142—155
אגודת „מכבי" — רוברטו ארביב 156—160
תנועת הצופים הדתיים — פריג'א תייר 161—164
נציגינו בקונגרס הציוני הכ"ג — יוסף מימון 165—166
תנועות הנוער בטריפולי — פ. תייר 167—168
„בבני ברק" (שיר) — פ. זוארץ 168—170
החנוך העברי בטריפולי — שמואל אויערבך 171—174
בית הספר העברי — שמעון לוזון 175—177
החנוך העברי־לאומי בערי השדה — צוריאל שקד 178—181
כתבי עת עבריים בלוב — פ. תייר 182—190

עמוד

פרק ד' : במכחן הימים

גזירות השבת — ע. גויטע 193
„הגב שלא נכפף" — פ. זוארץ 194—196
בגלות ג'אדו — ב. י. 197—199
בגלות סידי עזאז ובוקבוק — ע. גויטע 200—201
שלשה הרוגי מלכות — ע. גויטע 202
נס בבנגאזי — הרב אליהו לביא זצ"ל 203

פרק ה' : בדם ואש

מאורעות הדמים ביהודי לוב — :מסר ע"י יונה כהן 207—213
המאורעות בערי השדה — צוריאל שקד 214—227
„עד אנה" — פ. זוארץ 228

פרק ו' : במערה

ארגון ההגנה בטריפולי — יוסף מימון 231—232
נשק להגנה — צוריאל שקד 234—235
פרקי הגנה א' — צוריאל שקד 234—235
פרקי הגנה ב' — כ. אדאדי / צ. פדלון 235—237
הטא ההגנה וענשו — שמעון עטייה 238—244
חלקן של הבנות בהגנה — ב. י. 245
זכרונות מההגנה — רפאל נעים 246—247
בעקבות מאורעות נובמבר — אליהו מכלוף (לילו ויקיו) 248—254

פרק ז' : בדרך למטרה

פרקי הכשרה — יוסף מימון 257—261
תולדות ההעפלה — יוסף מימון 262—268
עליה ב' — כ. אדאדי / צ. פדלון 269—273
שיר לחייל העברי — פ. זוארץ 273—274
העפלה — ש. צוריאל 275—277
ההעפלה דרך תוניס — חיים נעים 275—278
המעפילים בתוניס — שקד צוריאל 280—283
הרהורים מימים עברו — משה פינחסי 284—287

פרק ח' : וישבו בנים לגבולם

עם הפרק — ב. י. 291—293
„קחי כנור" (שיר) — פ. זוארץ 294
העליה מלוב לפני קום המדינה — יוסף מימון 295—296
פרקים בעליית גולת לוב — ברוך דובדבני 297—316
העלייה מלוב — מאיר שילון 317—321
קליטת יהדות לוב בארץ — פ. זוארץ 322—324
צולי לוב בהתישבות — שקד צוריאל 325—342

עמוד

פרק ט': איך נפלו גבורים

עם הפרק — ב. י. 345
רשימת הנופלים — פ. תייר 362—346
„זכרתיכם, בני" (שיר) — פ. זוארץ 363

פרק י': חווי ומנהגים

(כתב: פ. זוארץ)

פתיחה 367
מראשית שנה ועד אחרית שנה 385—368
ילד יולד לנו 391—386
בעול מצוות 392
עזר כנגדו 395—393
כי הולך האדם אל בית עולמו 398—396
אחרית דבר 399

פרק י"א: מפי העם

ספורי עם ואגדות — פ. זוארץ 420—403

תיקוני טעויות

עמוד	שורה		כתוב	צ"ל
18	1	מלמעלה	של	על
28	8-9	מלמטה		שתי השורות מיותרות
65	9	"		אחרי „עובדי הלהב" סוף המאמר המוסגר
68	4-5	מלמעלה		שתי השורות מיותרות
71	16	"	ועליו	ועליהם
74	4	"	1886	1891
84	3	"	הקלות	הקהלות
92	12	"	קהלות	קהלות לוב
92	6	מלמטה	התע"ב	התל"ב
93	3	"	ר' אברהם חביב אליהו	ר' אברהם חביב
95	18	מלמעלה	מחוסר	מחוסרי
97	19	"	בצהרם	בצהרים
107	10	מלמטה	ותעשה	ותשעה
110	8	"	נחלה	נחלו
117	2	"	תקופת	קופת
118	7	"	יהודיה	יהודה
137	5	"	כמו שלא	כשם שלא
182	16	מלמעלה	אלול תר"ף	מרחשון תר"ף
182	13	מלמטה	181	183
182	12	"	183-182	185-184
207	6	מלמעלה	באו	בא
213	9	"	המשולמית	המושלמית
216	16	מלמטה	כל השורה נשתרבבה כאן בטעות וצ"ל:	לאחר שעות מספר הגיעו מטריפולי שלש מכוניות משא ואמבולנס אחד
228	בבית השלישי		בָּלִי	בָּלִי
231	12	מלמעלה	אדם	הדם
237	18	"	לעצנו	לעצמנו
246	2	מלמטה	לגבוה	לגובה
252	17	"	על נפשי	את נפשי
260	2	"	בושש	לא בושש
317	1	"	הציבור היהודים	הציבור היהודי
334	1-2	"		צריך להפוך את סדר השורות
374	13	"	שנכנסים	כשנכנסים
375	8	מלמעלה	כאלמאים	כאלמים
376	11	מלמטה	גידול	גיבול
380	2	"		מלת „סיני" השניה מיותרת
381	1	מלמעלה	ייום	יום
381	4	(משמאל)	קצות מעלה	קצות גדלן
396	1	הכותרת	אדם	האדם
405	10	מלמעלה	מִיסוּרֵיהֶם	מַיְסוּרֵיהֶם
406	20	מלמטה	יורוך	יורך